KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR

TAHRAN'DA "LOLİTA" OKUMAK

azer nefisi

TÜRKÇESİ: MEFKURE BAYATLI

agorakitaplığı

TAHRAN'DA "LOLİTA" OKUMAK | azer nefisi

AZER NEFİSİ

John Hopkins Üniversitesi'nde öğretim üyesi ve SAIS Diyalog Projesi'nin başkanı. 1979'dan 1981'e kadar Tahran Üniversitesi'nde edebiyat dersleri verdi; o tarihte, başörtüsü takmadığı için okuldan kovuldu. Sonraki yıllarda Özgür İslam Üniversitesi ile Allame Tabatabai Üniversitesi'nde dersler verdi. 1997'de ailesiyle birlikte İran'dan ayrılıp ABD'ye yerleşti. *The New York Times, The Washington Post, The Wall Street Journal* ve *The New Republic*'de yazıları çıktı. Nefisi'nin ayrıca, İran'da yayımlanan *Anti-Terra: A Critical Study of Vladimir Nabokov's Novels* başlıklı bir kitabı vardır. Yazar halen, kocası ve iki çocuğuyla birlikte Washington D.C.'de yaşamaktadır.

MEFKURE BAYATLI

1943, Ankara doğumlu. Üsküdar Amerikan Kız Lisesi'nden mezun olduktan sonra Güney Kaliforniya'da eğitim görmüş, uzun yıllar Mobil Oil A.Ş.'de, daha sonra Price Waterhouse'da çalışırken *Bütün Dünya*, *Ayna* ve *Hayat* dergileri için çeviriler yapmayı sürdürmüştür. Yayınlanan kitapları arasında *Fatma'yı Ararken* (Ghada Karmi), *İkizler* (Tessa de Loo), *İnci Gibi Dişler* (Zadie Smith), *Osmanlılar'da Gündelik Hayat* (Carol Lewis), *İğdiş Eğilmiş Kadın* (Germain Greer), *Uçmak* (Kate Millett), *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri* (Caroline Ramazanoğlu), *Prosac Toplumu* ile *Kaltak* (Elizabeth Wurtzel), *Bin Dönüm, Yedek Anahtar* (Jane Smiley) sayılabilir. Çeşitli oyunlar ve içinde *Harem Suare*'nin bulunduğu film senaryoları da çeviren Mefkure Bayatlı, Behruz Kia'nın *Dört Kitap* adlı bir şiir kitabını da cevirmiştir.

TAHRAN'DA "LOLİTA" OKUMAK

Azer Nefisi

Türkçesi: Mefkure Bayatlı

a

agorakitaplığı

Kültürel Çalışmalar 2

Tahran'da "Lolita" Okumak
Azer Nefisi

Eserin özgün adı:
Reading Lolita in Tehran
Random House, 2003, New York

İngilizce'den çeviren: Mefkure Bayatlı
Kapak tasarım: Mithat Çınar
Dizgi: Sibel Yurt

© 2003, Azer Nefisi
© 2003; bu kitabın yayın hakları
Kesim Ajans aracılığıyla Agora Kitaplığı'na aittir.

Birinci Basım: Aralık 2003
ISBN: 975 - 8829 - 13 - 0

Baskı ve Cilt: Kurtiş Matbaası
Tel: (0212) 613 68 94 -95

AGORA KİTAPLIĞI
Gümüşsuyu Mahallesi Osmanlı Yokuşu,
Muhtar Kâmil Sokak No: 5/1 Taksim/İSTANBUL
Tel: (0212) 243 96 26-27 Fax: (0212) 243 96 28
www.**agorakitapligi**.com
e-posta: agora@agorakitapligi.com

Annem Nezhat Nefisi'nin anısına,
babam Ahmet Nefisi ve
ailem Bican, Nigar ve Dara Naderi'ye...

Kime anlatıyoruz neler olduğunu
Dünya'da, kim için yerleştiriyoruz her yana,
Dev aynalar, yansımalarla dolacağı umuduyla,
Ve hep öyle kalacakları?
(Czeslav Milosz, "Annalena")

Bu anlatıdaki karakterler ve olayların bazı yönleri, adı geçen kişileri hem sansür kurulunun takibinden, hem de bu tür metinleri sırf kendi iç dünyalarındaki boşlukları başkalarının sırlarıyla doldurmaya niyetlenip, kimin kim olduğunu ve kimin kimle ne yaptığını çıkarmak için okumaya kalkışanların kabalığından korumak amacıyla değiştirilmiştir. Bu kitapta anlatılanlar belleğimin beni yanıltmadığı ölçüde gerçektir, ancak dostlarımı ve öğrencilerimi kollamak için onlara yeni isimler vererek, hatta bazı özellikleriyle kendilerinin bile anlamayacağı kılıklara sokarak, ayrıca, sırlarına sadık kalmak için bir sürü ayrıntıda bilinçli değişiklikler yaparak elimden gelen bütün çabayı harcadığımı da eklemek isterim.

İÇİNDEKİLER

Teşekkürler **ix**
Tahran'da "Lolita" Okumak **1**
Muhteşem Gatsby **101**
Henry James **197**
Jane Austen **321**
Sonsöz **431**

TEŞEKKÜRLER

Bu kitapta gerçek kişilikleri, hayaletleri ya da gölgeleriyle yer alan pek çok kişi var. Bunların bazılarını uzun süredir tanıyorum, önceki bölümlerde anlattığım deneyimleri onlarla paylaştım; diğerlerini ise, gerçekte öyle olmasa da, bütün hayatım boyunca tanıyormuşum gibi hissediyorum. Tabii onların bu metne katkılarına brkaç kelimeyle teşekkür etmem mümkün değil. Nabokov'un *Pnin*'ini koruyan iyi kalpli periler ve cinler gibi, onlar da benim kitabımın koruyucu melekleridir. Dolayısıyla, kendilerine olan borcum, kelimelere dökebileceğimden kat kat fazladır.

Annem Nezhat Nefisi 2 Ocak 2003'te hayatını kaybetti. Hastalığının son aylarında ve ölürken onun yanında olamadım. Bu acıya her zaman eşlik edecek olan bir duygu daha var; annemle paylaştığımız, kötücül totaliter sistemlere karşı duyduğumuz nefret. Nabokov'un, yurttaşlarının güçlü sevgi bağlarını kullanarak, onları tutsak etmekle alenen suçladığı sistemlerden söz ediyorum. Annem için, zulme karşı verilen savaş, siyasi değil, varoluşsal bir nitelik taşıyordu. Bir birey ve annemin kızı olarak, onun benden beklediği mükemmelliğe asla ulaşamadım gerçi, ama benim çalışmalarımdan çok zevk aldığını biliyorum, ne de olsa onunla aynı ideallere ve değerlere inanıyorduk. Bu kitabı okumayı çok istiyordu, bu yüzden kitabımı anneme ithaf ediyorum; özellikle onun cesaretine ve dürüstlüğüne. Annem ve babam, çalışmalarımın ilk, en ilgili ve içten destekleyicileri oldular.

Babam, hayatımda dinlediğim ilk öyküleri bana anlatan kişiydi; benim için öyküler yazar, bunların oluşturulmasına katkıda bulunmamı sağlardı. Bana pek çok şey öğretti; özellikle ideallere sahip olmayı ve gerçek dünyaya kurmaca gerçekliklerle göğüs germeyi ondan öğrendim. Kardeşim Muhammed'le, ilk

rüyalarımı ve öykülerimi paylaştım (şimdi bunları sevgili yeğenim Senem Banu Nefisi'yle paylaşmaya devam ediyorum); bu kitap yazılırken ayrı yaşamamıza rağmen, kardeşimin şefkati ve eleştirel gözü bir an olsun üzerimden ayrılmadı. Bu kitaptaki deneyimlerin pek çoğunu yaşarken bana ortak olan kocam Bican, bu çetin sınav boyunca desteğini hiç eksik etmedi. Editörümden başka kitabımın taslağını okuyan tek kişi oydu; tarafsız bakışı, güvenirliği ve sevgisiyle hep yanımda oldu. Çocuklarım Dara ve Nigar, sevgi ve desteklerini benden hiç esirgemediler, hatta kimi zaman rollerimiz bile değişti.

Başka akrabalarım ve dostlarım da desteklerini esirgemeyip beni yüreklendirerek bu kitabın ortaya çıkmasını sağladılar; Manice ve Q Aghazadeh, Taraneh ve Mo Şamzad, dostluğu ve hiç esirgemediği desteğini kelimelere dökemeyeceğim Pervin, ayrıca Hüsrev, Tahmineh Cun, Goli, Kerim, Nahid ve Zari, arkadaşlığını ve tavsiyelerini zor ve yalnız zamanlarımda esirgemeyen, özel derslerim hakkında verdiği tavsiyelere özelikle minnettar olduğum sevgili dostum Mahnez Afkami, başka pek çok şeyle birlikte beni *Zulüm ve Yazı Yazma Sanatı*'yla tanıştıran Paul, Carl Gershman, Hillel Fradkin, Freedonia Üniversitesi'ndeki sevgili iş arkadaşlarım -bana kapıyı açan- Bernard Lewis, Hayedah Daragahi, Freshteh Shahpar, Ferivar Ferzan, Şahran Tebari ve Ziama -bana Beethoven ve özgürlük arasındaki bağlantıyı öğrettiği için-, dostluğu, desteği ve benimle bol bol paylaştığı kitap sevgisi için Lea Kenig, yeniden kavuştuğum çocukluk arkadaşlarım Farah Ebrahimi ve İsa H. Rhode, vicdanımın sesleri ve can dostlarım olan Ladan Boruman, Ruya Boruman ve Abdi Nefisi.

Ve her zaman minnettar kalacağım, hayata ve edebiyata yeni bir gözle bakmamı sağlayan öğrencilerim; özellikle Azin, Yasi, Sanaz, Mitra, Macid, Mana, Ava, Müjgan, Nesrin ve Nima'ya teşekkür etmek istiyorum. Bu kitabın hemen her sayfası öğretmenlik deneyimlerimle doludur, dolayısıyla her sayfası öğrencilerime ithaf edilmiştir.

1997'de İran'dan ayrıldığımdan beri, Paul H. Nitze School for Advanced International Studies (SAIS) ve Johns Hopkins

Üniversitesi, akademik ve entelektüel yuvam oldu. Geçmişte de, şimdi olduğu gibi, iş arkadaşlarımın ve çalışanların açık fikirliliğinden, merakından ve entelektüel özgürlüğünden çok faydalandım. Akedemik olarak heyecan verici ve macera dolu, fakat entelektüel açıdan asla resmi ya da sınırlı olmayan bir ortam sağladıkları için hepsine teşekkür etmek isterim. Özellikle, Orta Doğu Bölümü'nden Fuad Acemi'ye ve Dış Siyaset Estitütüsü'nün yöneticisi Dr. Tom Keany'e, mesai arkadaşlarıma ve çalışanlara teşekkürü borç bilirim.

Smith Richardson Vakfı'nın cömert bursu sayesinde hem bu kitap üzerinde çalışıp, hem de SAIS'deki projelerime vakit ayırmaya olanak buldum. Özellikle Marin Strmecki ve Samantha Ravich'e, dünyanın neresinde yaşarlarsa yaşasınlar bütün bireylerin hakları, yaşantıları, özgürlükleri ve mutluluğu arama haklarına saygı duydukları için teşekkür etmek istiyorum. Ayetullah Humeyni'den yaptığım alıntılar ve hayatıyla ilgili bilgiler için Bekir Moin'in *Khomeini: Life of the Ayatolah* (I.B. Tauris, 1999) adlı kitabından çok yararlandım.

Random House çalışanlarına destekleri, ilgileri ve profosyenellikleri için teşekkür etmek istiyorum. Veronica Windholz'a, enfes taslak editörlüğü ve tiranlıklara karşı duyduğu gerçek nefret için teşekkür etmek istiyorum. Robin Rolewicz'e, gülümseyişi ve tam zamanında yardıma yetişmeyi hep başardığı için teşekkür ederim. Joy de Menil ile çalışmaya başlayana dek, bazı yazarların niçin editörlerine coşkuyla teşekkür ettiğini merak etmiştim. Çok genç olmasına rağmen, Joy, bu kitabın büyülü vaftiz anesi olmaya karar verdi. Bu kitabın yazılması sırasında gelişen dostluğumuza, onun yaratıcı kavrayışına ve önerilerine, kitabı yayına hazırlamaktaki titizliğine, en fazla da büyük edebiyat eserlerine duyduğu tutkulu takdire minnettarım.

Bir yanda da, eşsiz, adam olmaz Bay R. var; şu anda kim bilir nerede, hangi öyküyü buluyor ya da hangi öyküye katılıyordur acaba?

1

TAHRAN'DA "LOLİTA" OKUMAK

1

1995 yılının sonbaharında, son akademik görevimden istifa ettikten sonra bir düşümü gerçekleştirmeye karar verdim. En iyi ve en sadık yedi öğrencimi seçtim ve onları edebiyat hakkında konuşmak üzere her Perşembe sabahı evime davet ettim. Hepsi kadındı (zararsız edebiyat eserlerini tartışacak olsak bile evimin mahremiyetinde karma bir grup oluşturmak çok tehlikeliydi). Sınıfın dışında kalan ısrarlı bir erkek öğrenci, haklarında direndi. Bunun üzerine o da, yani Nima da, ödev olarak verilen eserleri okuyup bu kitaplar hakkında konuşmak üzere belirli günlerde evime gelmeye başladı.

Öğrencilerime Muriel Spark'ın *The Prime of Miss Jean Brodie* adlı eserini anımsatıp, "Sonunda acaba hanginiz beni ele

vereceksiniz?" diye sık sık sorardım. Kötümser yapıda biri olduğum için en azından birinin bana ihanet edeceğinden emindim. Bir keresinde, Nesrin hınzır bir tavırla, "Son tahlilde herkesin kendi kendini ele verdiğini, kendi İsa'sına karşı Yahuda rolünü üstlendiğini siz söylemiştiniz," dedi. Mana ise benim Miss Brodie olmadığımı, onların da kendileri olmayı sürdürdüğünü söyledi. Onlara sık sık hatırlatmayı sevdiğim bir uyarıya dikkatimi çekti: *Hangi* koşullarda olursa olsun bir edebiyat eserini asla gerçek hayatın bir kopyası haline getirerek küçümsemeyin; bir edebiyat eserinde aranan gerçeğin kendisi değil, sadece bir görüntüsüdür. Yine de, kendi uyarıma karşı gelip de, İran İslam Cumhuriyeti'ndeki hayatımıza en çok uyacak bir edebiyat eserini seçecek olsam, bu *The Prime of Miss Jean Brodie*, hatta *1984* değil, belki Nabokov'un *İnfaza Çağrı*, hatta daha da iyisi *Lolita* adlı eseri olurdu.

Perşembe sabahı seminerlerimizin başlamasından bir iki yıl sonra, Tahran'daki son gecemizde, birkaç arkadaş ve öğrencim toplanmama yardım edip vedalaşmak amacıyla evime geldiler. Evi bütün eşyasından boşaltıp, herşeyi yok edip, tüm renkler sihirli lambalarına sığınan maceraperest cinler gibi sekiz bavula sığıştıktan sonra, öğrencilerimle birlikte bomboş beyaz duvarların önünde iki fotoğraf çektim.

Bu iki fotoğraf şimdi önümde duruyor. İlk fotoğrafta, beyaz duvarın önünde duran yedi kadın görünüyor. Hepsi ülkenin yasalarına uygun olarak sadece yüzleri ve ellerini açıkta bırakan siyah çarşafa bürünmüşler. İkinci fotoğrafta aynı grup, aynı şekilde, aynı duvarın önünde duruyor. Ama çarşaflarını çıkarmışlar. Bir renk cümbüşü iki fotoğrafı birbirinden ayırıyor. Her biri giysilerinin biçimiyle, rengiyle, saçlarının uzunluğuyla belirginleşiyor; başörtüsünü çıkarmamış olan iki kız bile farklı görünüyor.

İkinci fotoğrafta en sağda, beyaz tişört ve kot giymiş olan, şairimiz Mana duruyor. O, herkesin bir kenara fırlatıp attığı şeylerden şiirler yarattı. Fotoğrafta Mana'nın içine kapanık ve esrarengiz kişiliğini yansıtan gözlerinin kendine özgü donukluğu fark edilmiyor.

Mana'nın yanında, ince yüz hatları ve çekingen tebessümüyle çelişen siyah başörtüsüyle Maşid duruyor. Birçok becerisi olan Maşid'e zarif tavırları yüzünden 'leydi' adını takmıştık. Nesrin bunu yaparken Maşid'i tanımlamaktan çok *leydi* sözcüğüne yeni bir boyut kazandırdığımızı söylerdi. Maşid aşırı duyarlıydı. Yasi bir keresinde onun porselen gibi kırılgan olduğunu söylemişti. Bu yüzden, onu iyi tanımayanlara kırılgan görünür; ama onu öfkelendirenlerin vay haline! Yasi iyi huylu bir sesle, "Oysa ben," derdi, "dayanıklı plastik gibiyimdir; kolay kolay kırılmam."

Yasi, grubun en genci. Öne doğru eğilmiş, kahkahadan kırılan sarı elbiseli kız. Ona takılarak komiğimiz olduğunu söylerdik. Yasi aslında çekingendi ama bazı konular onu heyecanlandırıp baskılardan sıyrılmasını sağlardı. Yalnızca başkalarını değil, kendini de sorgulayıp hafiften alaya alan bir ses tonu vardı.

Bir kolu Yasi'nin omzunda yanında duran kahverengi elbiseli ise benim. Uzun sarı saçları ve pembe tişörtüyle hemen arkamda duran da en uzun boylu öğrencim Azin. O da herkes gibi gülüyor. Azin'in tebessümleri başkalarınınkine benzemezdi; daha çok bastırılamayan asabi kıkırdamaların başlangıcı gibiydi. Kocasının başına açtığı son dertten söz ederken bile garip bir şekilde gülümserdi. Her zaman düşüncelerini taşkınca seslendiren, davranışları ve sözleriyle yarattığı etkiden keyif alan Azin, genelde Maşid ve Mana'yla takışırdı. Aramızda ona 'vahşi kadın' derdik.

Öbür yanımda, belki de aralarızdaki en sakin kişi olan Mitra duruyor. Sanki yaptığı tablolardaki pastel renkler gibi,

kendini geri plana çekerek soluk bir renk kuşağında yok oluyor. Birçok masum kurbanı istediği gibi yönlendirmekte kullandığı bir çift mucizevi gamze, güzelliğini sıradanlaşmaktan kurtarıyor.

Ailesi ve toplum tarafından baskı altında tutulan, bağımsız olma ile onaylanma arzusu arasında gidip gelen Sanaz, Mitra'nın kolunu tutuyor. Hepimiz gülüyoruz. Benim yegâne edebi eleştirmenim -yazmaya başladığı parlak denemeleri bitirecek kadar kararlılığı olsaydı keşke- Mana'nın eşi Nima, görünmez kavalyemiz ve aynı zamanda fotoğrafçımızdı.

Bir tane daha vardı: Nesrin. Fotoğraflarda yer almıyor ve sonuna kadar bizimle kalmadı. Yine de, bizimle birlikte kalmayan veya kalamayanları anlatmazsam öyküm eksik kalır. Onların yokluğu, bedensel bir nedeni olmayan ve geçmeyen ince bir sızı gibi. Tahran da benim için böyle bir şeydi; yokluğu varlığından daha gerçekti.

Nesrin'i gözümde canlandırdığımda o hep biraz flu ve uzakta görünüyor. Yıllar boyunca öğrencilerimin benimle birlikte çekiği fotoğrafları taradım, çoğunda Nesrin var, ama hep bir şeyin -bir kişi veya bir ağacın- ardında gizlenmiş. Birinde, sekiz öğrencimle birlikte yıllarca pek çok veda fotoğrafına sahne oluşturan fakülte binasının karşısındaki küçük bahçedeyiz. Arkamızda kocaman bir soğüt ağacı var. Hepimiz gülüyoruz ve Nesrin en uzun boylu öğrencinin ardından davetli olmadığı bir gruba katılmış yaramaz bir cin gibi gülümsüyor. Bir başkasında, iki kızın omzunun arasındaki dar bir alanda onu zar zor seçebiliyorum. Burada ise dalgın görünüyor; fotoğrafının çekildiğinden habersizmiş gibi kaşlarını çatmış.

Nesrin'i nasıl tanımlayabilirim? Onu bir kez, akademik yaşamım süresince apansız ortaya çıkıp sonra yok olan sırıtkan bir kediye benzetmiştim. Gerçek şu ki, onu tanımlayamı-

yorum: o kendi kendini tanımlıyordu. İnsan yalnızca, "Nesrin Nesrin'dir," diyebiliyor.

Öğrencilerim hemen hemen iki yıl boyunca her Perşembe sabahı, hava koşulları ne olursa olsun, evime geldiler ve her seferinde giymek zorunda oldukları çarşaflarla başörtülerini çıkardıklarında sergiledikleri renk cümbüşüne şaşırmaktan kendimi alamadım. Öğrencilerim o odaya girdikleri zaman çarşafları ve başörtülerinden daha fazlasını çıkarıp atıyorlardı sanki. Zamanla her biri bir biçim ve görünüm kazanıp kendi özgün kişiliğine büründü. Penceresi sevgili Elbruz Dağlarını çerçeveleyen o oturma odası, aşağıda kara çarşaflı ürkek yüzlerin dolaştığı şehrin gerçeğini yadsıyan sığınağımız, kendi özgün evrenimiz oldu.

Konumuz edebiyatla gerçek arasındaki ilişkiydi. Klasik Fars edebiyatını, kendi edebiyatımızın leydisi Şehrezad'ın öykülerinin, *Binbir Gece Masalları*'nın yanı sıra Batı klasiklerini de okuduk - *Gurur ve Önyargı, Madame Bovary, Daisy Miller, The Dean's December* ve evet, *Lolita.* Her bir kitabın adını yazarken, rüzgârla içeri doluşan anılar, başka bir ülkenin başka bir odasında, bu sonbahar gününün sükûnetini alt üst ediyor.

Sohbetlerimizde sık sık yer alan öteki dünyada şimdi oturmuş, öğrencilerimle, kızlarımla birlikte, Tahran'daki o aldatıcı güneşli odada *Lolita*'yı okurken hayalimde yeniden canlandırıyorum kendimi. Ama *Lolita*'nın suçlu/şairi Humbert'in sözleriyle söylemek gerekirse, sayın okur, bizim var olmamız için, sizin de bunu gözünüzde canlandırmanız gerekiyor. Zamanın ve politikanın zulmüne rağmen, gözünüzde bizi, bazen kendi kendimizi bile hayal etmeye cesaret edemediğimiz durumlarda canlandırın: en özel ve gizli anlarımızda, yaşamın en olağan olağanüstü anlarında, müzik dinlerken, âşık olurken, gölgeli sokaklarda yürürken veya Tah-

ran'da *Lolita*'yı okurken. Sonra bütün bunlara en konulduğu, elimizden alınıp yasaklandığı halimizle bizi tekrar gözünüzde canlandırın.

Bugün Nabokov hakkında yazıyorsam, bunu Nabokov'u Tahran'da herşeye rağmen okuduğumuz günleri kutlamak için yapıyorum. Romanlarının içinden, bende birçok anısı olan ve en son ders programıma aldığım romanını seçiyorum. *Lolita* hakkında yazmak istiyorum ama Tahran hakkında yazmadan yapmam mümkün değil bunu. İşte bu yüzden, bu, *Lolita*'nın Tahran'daki öyküsü, *Lolita*'nın Tahran'a kazandırdığı farklı rengin ve Tahran'ın Nabokov'un romana getirdiği yepyeni yorumla, onu bu *Lolita*'ya, bizim *Lolita*'mıza dönüştürmesinin öyküsü.

2

İşte böylece, Eylül başlarında bir Perşembe günü ilk toplantımız için oturma odamda bir araya geliyoruz. İşte bir kez daha, yine geliyorlar. Önce zili duyuyorum, bir anlık bir aradan sonra sokak kapısı kapanıyor. Sonra dönerek yükselen merdivenleri tırmanıp, annemin dairesini geçen ayak seslerini duyuyorum. Ön kapıya doğru yürürken yan taraftaki pencereden bir dilim gökyüzü gözüme çarpıyor. Her kız, kapıya varır varmaz, çarşafını ve başörtüsünü çıkarıp bazen başını iki yana sallıyor. Odaya girmeden önce bir an duraklıyor. Oysa aslında oda falan yok, bu sadece anıların bir oyunla yarattığı bir boşluk.

Evimizde, benim ödünç alınmış ve göçebe hayatımı en iyi yansıtan oda oturma odasıydı. Hem maddi olanaksızlıklar hem de seçici zevkim yüzünden farklı zamanlara ve yerlere ait mobilyanın gelişigüzel serpiştirildiği bir odaydı. Gariptir

ama bu aykırı parçalar evin daha özenle döşenmiş odalarında olmayan bir uyum yaratmıştı.

Annem, duvara dayalı tabloları, yerdeki çiçek dolu vazoları ve perdesiz pencereleri her gördüğünde çıldırırdı, ama ben, burası bir Müslüman ülke olduğu için, pencerelere perde takmak gerektiği bana hatırlatılana kadar bunu yapmadım. "Senin gerçekten benim kızım olduğundan kuşku duyuyorum," diye söylenirdi. "Seni derli toplu biri olarak yetiştirmedim mi?" Bunları söylerken sesi ciddiydi ama aynı şikayetleri yıllar boyunca o kadar çok tekrarlamıştı ki, bunlar artık şefkat dolu bir törene dönüşmüştü. "Azi -bu benim aile içindeki takma adım- Azi, artık büyüdün, hanım oldun; bir hanım gibi davran," derdi. Yine de sesinde benim hep genç, kırılgan ve inatçı kalmamı sağlayan bir şey vardı. Sesini anılarımda duyduğum zaman asla onun istediği gibi biri olmadığımı biliyorum. Beni zorla yapmak istediği gibi bir hanım asla olmadım.

O zamanlar fazla özen göstermediğim o oda, şimdi anıların değerli bir parçası haline gelince gözümde farklı bir önem kazandı. Döşemesi ve süsü az, geniş bir odaydı. Bir köşede eşim Bican'ın yarattığı bir şömine vardı. Bir duvarın önündeki iki kişilik kanepenin üstüne, annemin çok eski bir hediyesi olan bir dantel örtüyü sermiştim. Pencerenin karşısında açık şeftali rengi bir kanepe ile iki koltuktan oluşan bir takım ve büyük dört köşe bir cam masa dururdu.

Ben hep pencereye arkası dönük ve Azer adlı çıkmaz sokağa bakan koltukta otururdum. Pencerenin karşısında bir zamanlar küçük ve özel olan, oysa şimdi yaralı ve sakat savaş gazilerinin tedavi edildiği kalabalık ve gürültülü Amerikan hastanesi vardı. Dar sokak 'hafta sonlarında' - İran'da Perşembe ve Cuma günleri - sandviçleri ve çocuklarıyla bir pikniğe gelir gibi gelen hasta ziyaretçileriyle dolup taşardı.

Bitişik komşunun özene bezene baktığı bahçesi özellikle yaz aylarında, sevgiyle yetiştirdiği güllerini koparıp yolan kalabalıkların saldırısına uğrardı. Bağıran çağıran, gülüp ağlayan çocukların gürültüsüne, onlara isimleriyle avaz avaz seslenen ve onları cezalandırmakla tehdit eden annelerin sesleri karışırdı. Bazen çocuklardan bir ikisi kapının zilini çalıp kaçar ve bu tehlikeli oyunu zaman zaman tekrarlardı.

İkinci kattaki dairemizden -annem ilk katta otururdu, İngiltere'ye giden erkek kardeşimin üçüncü kattaki dairesi ise çoğu zaman boştu- kocaman bir ağacın üst dalları ile binaların üstünden uzaktaki Elbruz Dağlarını görebiliyorduk. Sokak, hastane ve ziyaretçileri görünmezdi. Onların var olduğunu aşağıdan yükselen gürültülerden anlardık.

Oturduğum yerden o çok sevdiğim dağlar görünmezdi ama koltuğumun tam karşısında yemek odasının duvarında asılı olan babamın hediyesi oval antika aynada, yazın bile tepeleri karlı dağların ve yapraklarının rengi değişen ağaçların yansımasını seyredebilirdim. Sokağın görünmeyişi gürültülerin aşağıdaki sokaktan değil de uzaklarda bir yerden geldiği duygusunu güçlendirirdi ve ardı arkası kesilmeyen bu gürültü, birkaç saat için varlığını reddettiğimiz, o dünyayla olan tek ilişkimizdi.

O oda, hepimiz için, bir başkaldırı mekânı oldu. Bir harikalar diyarıydı! Çiçek buketleriyle kaplı cam masanın çevresinde oturup, okuduğumuz romanların içine girer çıkar, dolaşırdık. Şimdi geriye baktığımda fark etmeden ne kadar çok şey öğrendiğimize şaşıyorum. Nabokov'un dediği gibi, sıradan yaşamdaki sıradan bir çakıl taşının, edebiyatın büyülü gözlüğüyle bakıldığında nasıl bir mücevhere dönüşebildiğini gözlemliyorduk.

3

Saat sabahın altısı: Sınıfın ilk günü. Çoktan kalkmıştım. Kahvaltı edemeyecek kadar heyecanlı olduğum için kahve suyunu ateşe koyup uzun ve keyifli bir duş yaptım. Su boynumu, sırtımı ve bacaklarımı okşarken, ben hem bütün ağırlığımla hem de bir hafiflik duygusu içinde orada duruyordum. Yıllardır ilk kez, gerginliğin bozamadığı heyecanlı bir beklenti içindeydim: Üniversitede ders verdiğim günlere damgasını vuran o işkenceli törenselliklere boyun eğmek zorunda değildim (nasıl giyinmek zorunda olduğumu, nasıl davranmam gerektiğini, kontrol altında tutmam gereken tavır ve hareketleri belirleyen törensellikler). Bu ders için farklı bir şekilde hazırlanacaktım.

İslam Cumhuriyeti'nde hayat, güneşin parladığı kısa sürelerin aniden yağmur ve fırtınaya dönüşüverdiği Nisan ayı kadar kaprisliydi. Önceden kestirmek olanaksızdı; rejim, anlayış dönemlerinden aşırı baskılara dönüşüverirdi. Oldukça sakin ve sözümona liberalleşme döneminden sonra yine zorlu bir döneme girmiştik. Üniversiteler, daha sıkı kurallar getirmeye meraklı, hatta işi sınıflarda kız ve erkek öğrencileri ayırmaya, kurallara uymayan profesörleri cezalandırmaya kadar vardıran tutucuların saldırılarının yine hedefi olmuştu.

1987 yılından beri ders verdiğim Allame Tabatabai Üniversitesi, İran'ın en liberal üniversitesi ilan edilmişti. Yüksek Eğitim Bakanlığı'ndaki bir yetkilinin, "Allame Üniversitesi öğretim üyeleri İsviçre'de yaşadıklarını mı sanıyorlar?" diye sorduğu söyleniyordu. Her nasılsa, *İsviçre* Batı'ya özgü gevşeklik için bir deyim haline gelmişti: İslam'a aykırı görülen herhangi bir program veya davranış, alaycı bir tavırla İran'ın asla İsviçre olmadığı hatırlatmasıyla karşılanıyordu.

En çok baskı altında olanlar öğrencilerdi. Onların bitmek tükenmek bilmeyen acı öykülerini dinlerken kendimi çaresiz hissediyordum. Kız öğrenciler derse geç kaldıkları zaman merdivenlerde koştukları, koridorda güldükleri ve karşı cinsten öğrencilerle konuştukları için cezalandırılıyorlardı. Bir gün Sanaz, dersin sonuna doğru ağlayarak sınıfa dalmıştı. Gözyaşları arasında, kapıdaki kadın nöbetçinin çantasında allık bulduğu için onu cezalı olarak eve göndermek istemesinden dolayı geciktiğini anlattı.

Neden öğretmenliği aniden bıraktım? Bu soruyu kendime defalarca sordum. Üniversitenin giderek düşen niteliği yüzünden mi? Üniversiteden atılmayıp kalan öğretim üyeleriyle öğrencilerin giderek artan ilgisizliği yüzünden mi? Keyfi kurallar ve yasaklarla karşı her gün verilen savaşım yüzüden mi?

Sert banyo lifiyle cildimi ovalarken, üniversite yönetiminin istifa mektubuma verdiği tepkiyi anımsadım. Ziyaretçilerimi izleyip, hareketlerimi kontrol ederek, ayrıca benimle uzun süreli bir sözleşme yapmayı reddederek beni akla gelecek her şekilde taciz edip kısıtlamışlardı; istifa edince de aniden anlayış gösterip, istifamı kabul etmeyi reddederek beni çileden çıkartmışlardı. Öğrencilerim okul yönetimini, dersleri boykot etmekle tehdit etmişti ve yönetimin misilleme yapılacağı tehdidine rağmen yerimi alan kişiyi boykot ettiklerini sonradan öğrendiğimde doğrusu çok memnun olmuştum. Herkes dayanamayıp okula geri döneceğimi düşünüyordu.

İstifamı ancak iki yıl sonra kabul ettiler. Bir arkadaşımın, "Onların düşünce tarzını anlamıyorsun," dediğini hatırlıyorum. "İstifanı kabul etmeyecekler, çünkü istifa etmeye hakkın olmadığını düşünüyorlar. Ne kadar kalacağına ve ne zaman çıkarılacağına ancak onlar karar verebilir." Herşeyden çok, bu keyfi davranışlar dayanılmaz olmuştu.

Arkadaşlarım, "Ne yapacaksın?" diye soruyorlardı. "Bundan sonra evde mi oturacaksın?" Onlara, "Belki yeni bir kitap yazarım," diyordum. Ama aslında belirli bir planım yoktu. Yeni yayınlanan Nabokov hakkındaki kitabımın artçı şoklarını henüz üstümden atabilmiş değildim ve bir sonraki kitabımı şekillendirmeye çalıştığım zaman zihnimde ancak sis bulutu gibi belli belirsiz fikirler beliriyordu. En azından bir süre için İran klasiklerini incelemeye devam edebilirdim, bu hoş olurdu, ama asıl aklıma takılan şey, yıllardır düşündüğüm özel bir projeydi. Uzun bir süredir, İslam Cumhuriyeti'ndeki sınıflarda bulamadığım özgürlükleri bana sağlayacak özel bir sınıf oluşturmayı hayal ediyordum. Hükümetin seçtiği veya başka bir bölüme kabul edilmedikleri için İngiliz Edebiyatı Bölümü'ne giren veya İngilizce Bölümü'nden mezun olmanın iş bulmalarını kolaylaştıracağı için bu bölüme devam eden öğrencilerden değil de, edebiyata gerçekten ilgi duyan bir avuç öğrenciden oluşan bir sınıfa ders vermek istiyordum.

İslam Cumhuriyeti'nde öğretmenlik yapmak, diğer mesleklerde olduğu gibi politikaya boyun eğmeyi ve keyfi kurallara uymayı gerektiriyordu. Öğretmenin coşkusu rejimin bizi uymaya zorladığı gereksiz kurallar tarafından hep yaralanıyordu –üniversite yönetiminin en çok önem verdiği şey çalışmanın niteliği değil de, dudaklarının rengi, tek bir tel saçın tahrik gücü olunca nasıl iyi öğretmen olunur ki? Fakültenin tek derdi, bir Hemingway öyküsündeki *şarap* sözcüğünü çıkarmak ve zinaya karşı hoşgörülüymüş gibi görünüyor diye Bronte'yi okutmamaya karar vermek olunca, insan nasıl işine yoğunlaşabilir?

Mesleğine, boş odaların, terk edilmiş evlerin, sokağa atılmış kadınların görüntüleri gibi hayattan sahneleri resmederek başlamış olan bir ressam dostu anımsıyorum. Tabloları

giderek daha soyutlaşmıştı; son sergisindeki tabloları, oturma odamda duran ve üstünde küçük mavi damlalar olan koyu renk lekeler gibi, isyankâr renkli lekelerden oluşuyordu. Modern gerçekçilikten soyut resme geçişinin nedenini sordum. "Gerçek o kadar kasvetli, o kadar dayanılmaz oldu ki," dedi, "artık yalnızca düşlerimin renklerini boyayabiliyorum."

Duştan serin fayanslara adım atarken, *Düşlerimin renkleri*, diye kendi kendime tekrarladım. Bu hoşuma gitti. Kaç kişi düşlerinin renklerini boyama fırsatı bulabilir? Büyük beden bornozumu giydim; beni kucaklayan suyun güvencesinden bornozun koruyuculuğuna sarınmak güzel bir duyguydu. Yalınayak mutfağa gittim, üstünde kırmızı çilekler olan en sevdiğim kupaya kahve doldurdum ve holdeki divana gelişigüzel oturdum.

Bu sınıf düşlerimin rengindeydi. Saldırganlaşmış gerçeklikten etkin bir geri çekilişi gerektiriyordu. Bu ender rastlanan coşkulu ve iyimser ruh halimi sürdürmeyi çok istiyordum. Çünkü bu projenin sonunda beni neyin beklediğini pek bilemiyordum. Bir dostum, "Giderek daha çok içine kapanıyorsun," demişti, "şimdi üniversiteyle olan ilişkini de kestin, artık dış dünyayla bütün ilişkin bir odanın içinde yer alacak. Bundan sonra ne olacak?" diye sormuştu. Giyinmek için yatak odasına giderken, insanın rüyalarına sığınması tehlikeli olabilir, diye düşündüm; bunu Nabokov'un Kinebote ve Humbert gibi çılgın düşçülerinden öğrenmiştim.

Öğrencilerimi seçerken, onların bağlı oldukları ideoloji veya dinleri dikkate almamıştım. Daha sonra, farklı ve zaman zaman çelişen kişisel, dini veya toplumsal geçmişleri olan böyle karışık bir grubun amaç ve ideallerine böylesine bağlı kalabilmesinin başlı başına bir başarı olduğunu düşündüm.

Bu kızları seçmemin bir nedeni, onlarda algıladığım garip bir kırılganlık ve cesaret karışımıydı. Belirli bir grup veya tarikata ait olmayan, yalnızlığı seçen kişilerdi. Yalnız yaşamlarına rağmen değil, daha çok bu yüzden ayakta kalabilmelerine hayranlık duyuyordum. Mana, sınıfa bir çeşit, "Kendimize ait bir mekân," diyebiliriz dedi: Virginia Woolf'un 'kendine ait odası'nın toplumcu bir şekli gibi.

O ilk sabah, değişik giysileri denedim ve sonunda kırmızı çizgili bir bluzla siyah fitilli kadife kot pantalonda karar verene kadar her zamankinden fazla zaman harcadım. Makyajımı özenle yapıp parlak kırmızı ruj sürdüm. Küçük altın küpelerimi takarken birden telaşa düştüm. Ya bu bir işe yaramazsa? Ya gelmezlerse?

'Yapma, bunu yapma! Bütün korkularını bunu izleyen beş veya altı saat için askıya al. Lütfen, lütfen,' diye kendi kendime yalvararak ayakkabılarımı giyip mutfağa gittim.

4

Kapı zili çaldığı zaman çay yapıyordum. Düşüncelerime öylesine dalmışım ki, ilk çalışında zili duymadım. Kapıyı açtım, gelen Maşid'di. Bir demet sarı beyaz zerrini uzatırken, "Evde yoksun sandım," dedi. Kara çarşafını çıkarırken, "Evde erkek yok, onu da çıkarabilirsin," dedim. Uzun siyah başörtüsünü çıkarmadan önce bir an durakladı. Maşid ile Yasi başlarını örterdi ama Yasi son zamanlarda başörtüsünü daha gevşek bağlar olmuştu. Çenesinin altına gevşek bir düğümle bağladığı başörtüsüne rağmen, gelişigüzel ortadan ayrılmış koyu kahverengi saçları görünüyordu. Maşid'in içine kıvırdığı saçları ise hep özenle taranmış olurdu. Kısa kakülleri ona bence İran'dan çok Avrupa'ya ait tuhaf, eski moda bir

hava verirdi. Beyaz gömlek üstüne giydiği lacivert ceketin sağ tarafına kocaman sarı bir kelebek işlenmişti. Kelebeği işaret ederek, "Bunu Nabokov'u onurlandırmak için mi giydin?" diye sordum.

Maşid'in üniversitedeki sınıfıma ne zaman katıldığını şimdi anımsamıyorum. O sanki hep oradaydı. Dindar bir Müslüman olan babası ateşli bir devrim taraftarıydı. Devrimden önce başörtüsü takıyordu ve sınıf günlüğüne, devam ettiği kız kolejindeki o yapayalnız sabahları ve göze batan kıyafetinden ötürü dışlandığını hissettiğini yazmıştı. Devrimden sonra politik çalışmalarından ötürü beş yıl hapse atılmış ve cezaevinden çıktıktan sonra da iki yıl öğrenimine devam etmesi yasaklanmıştı.

O devrim öncesi günlerde, onun koleje giden güneşli yokuşu tırmanışını gözümde canlandırıyorum. Onun başı öne eğik, tek başına yürüdüğünü görür gibi oluyorum. Şimdi olduğu gibi, o zaman da, günün parlaklığı hoşuna gitmezdi. 'O zaman da' diyorum çünkü başkalarına başörtüsünü zorunlu kılan devrim Maşid'i yalnızlığından kurtaramadı. Devrimden önce belki de dışlanmışlığıyla gurur duyabiliyordu. O zamanlar dinine olan saygısından ötürü başını örtüyordu. Bu, kendi isteğiyle aldığı bir karardı. Fakat devrim başörtüsünü herkes için zorunlu kılınca onun bu tavrı anlamını yitirdi.

Maşid gerçekten düzgün bir kızdı: Zerafeti ve saygınlığı her halinden anlaşılırdı. Ayışığı renginde teni, badem gözleri ve simsiyah saçları vardı. Pastel renkler giyer ve alçak sesle konuşurdu. Dindar geçmişi onu kollamış olması gerekirken, karşıt görüşlü bir dindar kuruluşla ilgili olduğu için beş yıl hapis yatmış ve eğitimine ara vermek zorunda kalmıştı. Onu cezaevinde düşünemiyordum.

Maşid'i tanıdığım uzun yıllar boyunca, onda kalıcı bir böbrek rahatsızlığı bırakan cezaevi deneyimlerinden söz etti-

ğine çok az şahit oldum. Bir gün, sınıfta günlük hayatımızdaki dehşetten ve karabasanlardan söz ederken, o cezaevi anılarının zaman zaman geri geldiğini ama onları hâlâ söze dökemediğini söyledi. "Ama günlük hayattaki dehşet de cezaevindekinden aşağı kalmıyor," dedi.

Maşid'e çay ister mi diye sordum. Her zamanki düşünceli haliyle, diğerlerini bekleyip beraber içmeyi tercih ettiğini söyleyip erken geldiği için özür diledi. "Yardım edebilir miyim?" diye sordu. Yardım edecek bir iş gerçekten yoktu. "Sen rahatına bak," deyip, elimde çiçeklerle bir vazo bulmak için mutfağa girdim. Kapı zili tekrar çaldı. Maşid, oturma odasından, "Ben bakarım," diye seslendi. Gülüşmeler duydum; Mana ile Yasi gelmişti.

Mana elinde küçük bir gül demetiyle mutfağa girdi. "Bunlar Nima'dan," dedi. "Onu sınıfa almadığınız için pişmanlık duymanızı istiyor. Bu kararı protesto etmek için elinde bir demet gülle ders saatlerinde evinizin önünde bir aşağı bir yukarı yürüyeceğini söylüyor." Neşe doluydu; gözlerinde birkaç kısa parıltı oluştu, sonra yok oldu.

Pastaları büyük bir tepsiye yerleştirirken, Mana'ya, "Şiirlerindeki sözcükleri renkler olarak görüyor mu?" diye sordum. Nabokov'un anılarında, annesiyle alfabenin harflerini renkli gördüklerini yazdığını, söyledim. Nabokov kendisinin ressamsı bir yazar olduğunu söylüyor.

Mana güllerinin atılan yapraklarına dokunarak, "İslam Cumhuriyeti renk zevkimi bayağılaştırdı," diyor. "Çingene pembesi veya domates kırmızısı gibi göz alıcı renkler giymek istiyorum. Renklere öylesine hasretim ki, onları şiirin özenle seçilmiş sözcüklerinde göremiyorum." Mana coşku duyabilen ama mutlu olamayan insanlardı. "Gel bak, sana ne göstereceğim," diyerek onu yatak odama götürdüm. Çocukken babamın akşamları anlattığı masallardaki şeylerin ve yerle-

rin renklerini çok merak ederdim. Şehrezad'ın giysisinin, yatak örtüsünün, cinlerin ve sihirli lambanın rengini merak ederdim, bir keresinde cennetin ne renk olduğunu bile sormuştum. Ne renk olmasını istersem olabileceğini söyledi. Bu yeterli değildi. Sonra bir gün, yemekte misafirlerimiz vardı ve ben yemek odasında çorbamı içerken gözüm kendimi bildim bileli duvarda asılı duran bir resme takıldı; o an cennetimin ne renk olduğunu anladım. "İşte o resim bu," diyerek eski ahşap çerçeveli yağlıboya bir resmi gösterdim: kalın yemyeşil yapraklı ağaçlar, iki kuş, kıpkırmızı iki elma, altın sarısı bir armut ve biraz mavilik.

Mana, gözlerini resimden ayırmadan, "Benim cennetim yüzme havuzu mavisi!" dedi. Bana dönerek, "Büyükanne ve babama ait olan geniş bir bahçe içindeki bir evde otururduk. İçinde meyve ağaçları olan eski İran bahçelerini bilirsiniz, şeftali, elma, kiraz, hurma ağaçları, bir iki de söğüt. En güzel anılarım, değişik bir biçimi olan kocaman yüzme havuzunda yüzdüğüm anlardır. Okulda yüzme şampiyonuydum ve babam bununla çok gurur duyardı. Devrimden bir yıl sonra babam bir kalp krizi geçirip öldü, sonra hükümet evimize el koydu ve biz bir apartman dairesine taşındık. Bir daha hiç yüzmedim. Düşlerim o havuzun dibinde." Tekrar zil çaldığı için oturma odasına yürürken, "Babama veya çocukluğuma ait bir anıyı çıkarmak için o havuza daldığımı sık sık rüyamda görürüm," diye tamamladı sözlerini.

Azin'le Mitra birlikte gelmişlerdi. Azin kimonoya benzeyen kara çarşafını çıkarıyordu -Japon stili çarşaflar o ara çok modaydı- ve altında omuzlarını örtmeyen beyaz bir köylü bluzu giymiş, iri altın küpeler takmış, pembe ruj sürmüştü. Elinde üstünde küçük sarı orkidler olan bir dal vardı. "Mitra ile benden," diyen o kendine özgü ses tonunu ancak işveli diye tanımlayabilirim.

Daha sonra Nesrin geldi. Bana iki kutu çikolata getirmişti: "Isfahan'dan bir hediye," dedi. Her zamanki üniformasını giymişti: lacivert çarşaf, lacivert başörtüsü ve siyah düz ökçeli ayakkabılar. Onu sınıfta en son gördüğümde yalnızca oval yüzü ile herhangi bir şey yazmadığı veya karalamadığı zaman kalın kara kumaşın esaretinden kurtulmak istercesine sürekli hareket halinde olan iki elini açıkta bırakan o kocaman kara çarşafa bürünmüştü. Son zamanlarda çarşaf yerine lacivert, siyah veya koyu kahverengi uzun ve şekilsiz pardösü gidiyor ve saçlarını gizleyerek yüzünü çerçeveleyen aynı renk kalın başörtüsü kullanıyordu. Küçük soluk bir yüzü ve altından damarlar görünen saydam bir teni, kalın kaşları, uzun kirpikleri ve parlak gözleri (kahverengi), küçük düz bir burnu ve öfkeli bir ağzı vardı: usta bir minyatürcünün çizdiği fakat alelacele çağrılınca gelişigüzel bir koyu rengin ortasında yarım bıraktığı özenle resmedilmiş narin bir yüz.

Aniden bir fren ve öten lastik sesi duyuldu. Pencereden baktım: Krem rengi küçük eski model bir Renault kaldırıma yanaşmıştı. Direksiyonda son moda güneş gözlükleri ve isyankâr profiliyle siyahlı kolunu açık pencereye dayamış ve bir Porche kullanıyormuş havalarında bir delikanlı oturmaktaydı. Yanındaki kadınla konuşurken önüne bakıyordu. Tek bir kez başını sağ tarafa çevirdiğinde sanırım yüzünde öfkeli bir ifade vardı ve yanındaki kadın o sırada dışarı çıktı, delikanlı da kapıyı hızla kapattı. Kadın ön kapımıza doğru yürürken başını dışarı çıkarıp ona seslendi ama o dönüp cevap vermedi. Eski model Renault, Sanaz'ındı; aylığından biriktirdiği parayla satın almıştı.

Sanaz'ın hesabına kızararak odaya döndüm. Bu o iğrenç erkek kardeşi olmalı diye düşündüm. Birkaç saniye sonra kapı zili çaldı ve ben Sanaz'ın telaşlı ayak seslerini duyup ona kapıyı açtım. Kendisini izleyen birinden veya bir yankesici-

den kaçıyormuş gibi telaşlı bir hali vardı. Beni görür görmez yüz hatlarına bir gülümseme iliştirip, nefes nefese, "Umarım çok geç kalmadım," dedi.

O sıralarda Sanaz'ın yaşamını yönlendiren iki önemli kişi vardı. Birincisi erkek kardeşiydi. On dokuz yaşındaydı, hâlâ liseyi bitirmemişti ve biri üç yaşında ölen iki kız çocuktan sonra bir erkek çocuk sahibi oldukları için mutluluktan uçan annesiyle babasının gözbebeğiydi. Aşırı şımartılmıştı, hayattaki tek tutkusu Sanaz'dı. Onu gözetlemeye, telefon konuşmalarını dinlemeye, onun şoförlüğünü yapıp her hareketini kontrol ederek erkekliğini kanıtlamaya merak salmıştı. Anne babası Sanaz'ı yatıştırmaya çalışıyor, ablalık edip ona karşı sabır ve anlayış göstermesi, annelik içgüdüleriyle onun bu zor dönemi atlatmasına yardımcı olması için ona yalvarıyorlardı.

Diğeri ise on bir yaşından beri tanıdığı çocukluk aşkıydı. Anne ve babaları çok iyi dosttu, iki aile yıllarca çoğu zamanları ve tatillerini birlikte geçirmişti. Sanaz ile Ali, zamanın başlangıcından beri birbirlerine âşık gibiydiler. Anne babaları bu birleşmeyi onaylıyor ve bunun cennette kıyılmış bir nikâh olduğunu söylüyorlardı. Ali altı yıl önce İngiltere'ye gittiğinden beri annesi Sanaz'a 'gelinim' diye hitap ediyordu. Mektuplaşıyor, birbirlerine fotoğraflar gönderiyorlardı, son zamanlarda Sanaz'ın talipleri çoğalmaya başlayınca İranlılardan giriş vizesi istenmeyen Türkiye'deki bir buluşmadan ve nişandan söz edilir olmuştu. Bu hemen olabilirdi; Sanaz bile bu olayı biraz korku ve yürek çarpıntısıyla bekler olmuştu.

Sanaz'ı daha önce üniformasız hiç görmemiştim, çarşafını ve başörtüsünü çıkarınca şaşkınlıkla kalakaldım. Dar kot pantolonunun içine soktuğu turuncu bir tişört ve kahverengi çizme giymişti ama asıl şaşırtıcı değişim, şimdi yüzünü çevreleyen pırıl pırıl koyu kahverengi gür saçlarıydı. Muhte-

şem saçlarını iki yana salladı, zamanla bunun bir alışkanlık olduğunu fark edecektim; arada bir başını arkaya atıp sanki bu en güzel özelliğinin hâlâ yerinde durduğunu kontrol etmek ister gibi parmaklarını saçlarının arasından geçiriyordu. Yüz hatları yumuşayıp anlam kazanmıştı; oysa sokakta başına sardığı siyah başörtüsü küçük yüzünü zayıf ve sert hatlı gösteriyordu.

Parmaklarını saçlarının arasından geçirerek nefes nefese, "Özür dilerim biraz geciktim," dedi. "Erkek kardeşim beni otomobille buraya getirmek için ısrar etti ama zamanında yataktan kalkmayı reddetti. Ondan önce asla kalkmaz ama nereye gittiğimi bilmek istedi. Gizli bir randevuya falan gidiyor veya biriyle çıkıyor olabilirdim."

Hepsini oturma odasındaki masanın çevresine oturmaya davet ederken, "Bu sınıf yüzünden herhangi birinizin başının derde girmesinden endişeleniyordum," dedim. "Umarım anne babalarınız ve eşleriniz bu durumdan rahatsız değillerdir."

Odada dolaşarak, sanki ilk kez görüyormuş gibi tablolara bakan Nesrin bir an duraklayıp, "Bir ara ağzını aramak için laf arasında babama çıtlatacak oldum ama şiddetle karşı çıktı," deyiverdi.

"Peki gelmene izin vermesini nasıl sağladın?" diye sordum. "Yalan söyledim," dedi. "Yalan mı söyledin?" "*Bu yaştaki* kızını kadınlardan oluşan bir edebiyat dersine göndermeyecek kadar zorba olan birine başka ne yapılır? Zaten biz bu rejime de aynı şeyi yapmıyor muyuz? Devrim Muhafızları'na gerçeği söyleyebilir miyiz? Onlara yalan söylüyoruz; uydu antenlerimizi gizliyoruz. Evlerimizde yasak kitap veya alkol olmadığını söylüyoruz." Nesrin hırsla, "Ailesinin güvenliği söz konusu olunca saygıdeğer babam bile onlara yalan söylüyor," diye ekledi.

"Seni kontrol etmek için ya beni ararsa?" diye takıldım. "Aramaz. Harikûlade bir bahane uydurdum. Maşid'le birlikte İslam metinlerini İngilizceye çevireceğimizi söyledim." "O da sana inandı, öyle mi?" "Şey, inanamaması için bir neden yok ki. Ona daha önce hiç yalan söylemedim -hemen hemen-, hem bu inanmak isteyeceği bir şey. Üstelik Maşid'e güveni tamdır."

"Demek beni ararsa ona yalan söylemem gerekecek?" diye ısrar ettim. Nesrin kısa bir duraklamadan sonra ovuşturduğu ellerine bakarak, "O size bağlı," dedi. "Ona gerçeği söylemeniz gerektiğini mi düşünüyorsunuz?" Artık sesinde bir umutsuzluk seziyordum. "Başınıza dert mi oluyorum?"

Nesrin her zaman o kadar kendinden emin bir tavır sergilerdi ki, bazen onun bu cesur kız tavrının altında ne kadar kırılgan olduğunu unutuyordum. Usulca, "Tabii ki, senin sırrına saygı gösteririm," dedim. "Dediğin gibi, sen artık büyük bir kızsın. Ne yaptığını biliyorsun."

Dağların gelip yerini aldığı aynanın karşısındaki her zamanki yerime oturdum. Aynaya bakınca kendini değil de kendinden çok uzaktaki bir manzarayı görmek çok tuhaf. Maşid, bir an tereddüt ettikten sonra, sağımdaki koltuğa oturdu. Mana kanapenin sağ ucuna, Azin ise sol ucuna yerleşti; içgüdüsel olarak aralarında mesafe bırakıyorlardı. Sanaz ile Mitra ikili koltuğa iliştiler, baş başa verip aralarında fısıldaşıp gülüşmeye başladılar.

Tam bu sırada, Yasi ile Nesrin içeri girip oturacak yer aradılar. Azin kanapenin boş bölümüne eliyle dokunarak Yasi'yi davet etti. Yasi bir an düşündükten sonra Azin ile Mana'nın arasına oturdu. Ortaya yayılarak köşelerinde dimdik ve biraz rahatsız oturan ikiliye pek az yer bıraktı. Çarşafı olmayınca çocukluk tombulluğundan henüz kurtulmamış gibi toplu görünüyordu. Nesrin bir sandalye aramak için yemek

odasına gitmişti. Mana, "Buraya sığışabilirsin," dedi. "Hayır, teşekkür ederim, ben aslında arkası dik sandalyeyi tercih ederim," diye yanıt verdi Nesrin. Dönünce sandalyesini kanapeyle Maşid'in arasına yerleştirdi.

Sonuna kadar bu oturma şeklini titizlikle korudular. Bu düzen onların kişisel ilişkilerini ve duygusal sınırlarını temsil eder oldu. Böylece ilk dersimiz başladı.

5

"Upsilamba!" Elimde çay tepsisiyle oturma odasına girerken Yasi'nin böyle bağırdığını duydum. Yasi sözcüklerle oynamaya bayılırdı. Bir keresinde sözcüklere karşı duyduğu merakın patolojik olduğunu söylemişti. "Yeni bir sözcük öğrendiğim zaman onu hemen kullanmam gerekir, yeni bir gece elbisesi alıp giyecek yeri olmadığı için onu sinemaya veya öğle yemeğine giderken giyen biri gibi."

Şimdi duraklayıp makarayı geri sarayım ve Yasi'nin bu bağrışına yol açan olayları anlatayım. Bu ilk dersimizdi. Hepimiz sinirli ve suskunduk. Halka açık yerlerde, daha çok sınıflarda ve konferans salonlarında buluşmaya alışıktık. Kızların benimle ayrı ayrı ilişkileri vardı ama yakın arkadaş olan Nesrin ile Maşid ve belirli bir arkadaşlıkları olan Mitra ile Sanaz dışındakiler arkadaş değildi; aslında arkadaş olmaya da pek istekli değillerdi. Bu toplu yakınlık duygusu onları rahatsız ediyordu.

Onlara sınıfın amacını açıkladım: edebiyat eserlerini okuyup, tartışmak ve değerlendirmek. Hepsi romanlara verdiği tepkiyi ve bu eserler ile yaptığımız tartışmaların onların kişisel ve toplumsal deneyimleriyle nasıl bir bağlantı oluşturduğunu yazacağı özel bir günlük tutacaktı. Onları, edebiyat

derslerine yürekten bağlı oldukları için bu derse seçtiğimi söyledim. Kitap seçerken de edebiyatın eleştirel ve neredeyse sihirli bir gücü olduğuna inanan yazarları seçtiğimi açıklayarak, on dokuz yaşındaki Nabokov'un Sovyet Devrimi sırasında dikkatini dağıtmamak için kurşun seslerini nasıl duymamazlıktan geldiğini anımsattım. Silah seslerini duyup, penceresinden kanlı çatışmaları görürken, tek başına şiirlerini yazmayı sürdürmüştü. "Bakalım," dedim, "bizim önyargısız güvenimiz, yetmiş yıl sonra, bizdeki devrimin yarattığı hüzünlü gerçekliği değiştirerek bizi ödüllendirecek mi?"

İlk tartıştığımız eser *Binbir Gece Masalları*'ydı; kraliçesinin ihanetinin öcünü almak için bir dizi bâkireyi katleden, sonunda meraklı öykülerin anlatıcısı Şehrazad'ın cinayetlerine son verdirdiği boynuzlanmış kralın bildik öyküsü. Onlara üstünde düşünmeleri için bazı genel sorular hazırladım, bunların merkezinde hayal gücünün yarattığı bu büyük eserlerin, günümüzde köşeye sıkıştırılmış kadınlar olarak bize nasıl yardımcı olabileceği yer alıyordu. Kolay çözüm öneren şablonlar aramıyor, ama romanların sağladığı geniş alanlar ile bizim içine sıkıştırıldığımız kapalı alanlar arasında bir ilişki bulmayı umuyorduk. Kızlarıma Nabokov'un, "Okurlar özgür doğmuştur ve özgür kalmalıdır," sözünü aktardığımı anımsıyorum.

Binbir Gece Masalları'nın temel öyküsünde benim ilgimi çeken en önemli konu, sergilenen -hepsi de kralın anlamsız yönetiminin kurbanı olan- üç kadın tipiydi. Şehrazad sahneye çıkmadan önce, öyküdeki kadınlar ikiye bölünüyordu; birincisi ihanet edip öldürülenler (kraliçe), ikincisi ihanet etme fırsatı bulamadan öldürülenler (bâkireler). Şehrazad'ın tersine öyküde payı olmayan bâkireleri eleştirmenler genelde gözardı ederler. Oysa onların sessizliği anlamlıdır. Onlar bekâretlerini ve hayatlarını, karşı koymadan veya karşı çıkmadan

teslim ederler. Bilinmeden ve arkada bir iz bırakmadan öldükleri için de tam olarak var oldukları söylenemez. Kraliçenin ihaneti kralın tartışmasız yetkisini yok etmez; sadece dengesini yitirmesine yol açar. Her iki grup kadın -kraliçe ile bâkireler-, hüküm sürdüğü bölgede onun keyfi yasalarına boyun eğerek kralın kamusal yetkisini sessizce kabul ederler.

Şehrazad farklı bir oyalama yolunu benimseyerek şiddet zincirini kırar. O, evrenini kral gibi fiziksel güçle değil, hayal gücü ve düşünceyle oluşturur. Bu ona hayatını tehlikeye atacak cesareti verir ve onu öyküdeki diğer karakterlerden ayırır.

Elimizdeki *Binbir Gece Masalları* baskısı altı bölümden oluşuyordu. Neyse ki, ben yasaklanıp aşırı yüksek fiyatlarla el altından satılmaya başlamadan önce hepsini satın almıştım. Bölümleri kızların arasında bölüştürerek, gelecek derse kadar öyküleri önemli rolleri olan kadın tiplerine göre sınıflandırmalarını istedim.

Ödevlerini verdikten sonra hepsinden, neden Perşembe sabahlarını burada Nabokov ile Jane Austen'i inceleyerek geçirmeyi seçtiğini bize açıklamasını istedim. Yanıtları kısa ve zorlamaydı. Bu gerginliği yok etmek için kremalı pasta ile çayın sakinleştirici aracılığına başvurdum.

Böylece, üstünde sekiz bardak çay olan parlatılmamış eski bir gümüş tepsiyle yemek odasına girdiğim ana geldik. Çay demleyip ikram etmek İran'da günde birkaç kez yapılan estetik bir törendir. Çayı saydam, küçük ve zarif cam bardaklarla içeriz, en çok beğenilen ise ince bellidir: altı yuvarlak ve geniş, ortası ince ve üstü de yuvarlak ve geniştir. Çayın rengi ve hafif aroması, demleyenin becerisini gösterir.

İçlerindeki bal rengi sıvı ayartıcı bir şekilde titreyen sekiz ince belli bardakla yemek odasına girdim. Tam o anda, Yasi'nin zafer kazanmış bir edayla, "Upsilamba!" diye bağırdı-

ğını duydum. Bu sözcüğü bana bir top gibi fırlattı, ben de yakalamak için zihinsel bir sıçrayış yaptım.

Upsilamba! Bu sözcük beni, kızlarımdan dördü ile Nima'nın yirminci yüzyıl romanı derslerime dinleyici öğrenci olarak katıldığı, 1994 yılının baharına götürdü. Sınıfın en çok sevdiği kitap, Nabokov'un *İnfaza Çağrı* adlı eseriydi. Nabokov bu romanında, hayal gücüne sahip yalnız bir kişi olan kahramanı Cincinatus C.'yi, tekdüzeliğin sadece yaygın olmakla kalmayıp aynı zamanda yasal zorunluluk olduğu bir toplumda, özgünlüğüyle çevresindekilerden ayırırır. Nabokov bize, Cincinatus'un henüz çocukken dilin tazeliği ve güzelliğine hayran olduğunu, oysa diğer çocukların "daha ilk sözcükle birbirlerini anladığını çünkü beklenmedik bir şekilde, belki artık modası geçmiş bir harf veya upsilamba ile sonuçlanan, harikûlade bir değişimle bir takla veya kuş oluveren sözcüklerden haberleri bile olmadığını," söyler.

Öğrencilerimden hiçbiri merak edip bu sözcüğün anlamını sormadı. Daha doğrusu, dersi kredi için alanlardan hiçbiri. Çünkü eski öğrencilerimden birçoğu mezun olduktan çok sonra bile derslerime katılıyordu. Genelde dersi kredi için alan öğrencilerden daha çok ilgiliydiler ve daha fazla çalışıyorlardı. İşte bu yüzden, sınıfa dinleyici olarak katılan -aralarında Nesrin, Mana, Nima, Maşid ve Yasi'nin de bulunduğu- öğrencilerim bir gün ofisimde toplanıp bana bu ve bunun gibi başka sorular yöneltmişlerdi.

Meraklarını ölçmek için öğrencilerimle küçük bir oyun oynamaya karar verdim. Sene ortası sınavında sorulardan biri şuydu: *"Upsilamba* sözcüğünün *İnfaza Çağrı* romanı çerçevesindeki önemini açıklayın. Sözcüğün anlamı nedir ve romanın ana temasıyla ilgisi nedir?" Dört-beş öğrenciden başka kimse ne demek istediğimi hiç anlamamıştı. Ben o yıl sonuna kadar ara sıra bunu onlara hatırlatmayı hiç ihmal etmedim.

Aslında *upsilamba,* Nabokov'un Yunan alfabesinin yirminci harfi *upsilon*'dan türettiği hayali bir sözcüktü. İşte bu yüzden biz de, özel sınıfımızın o ilk gününde, zihnimizi özgür bırakıp yeni anlamlar ürettik.

Ben *upsilamba*'yı, sıçrayıp havada kalabilmenin olanaksız coşkusuyla ilişkilendirdiğimi söyledim. Nedense çok heyecanlanmış olan Yasi bunun hep bir dans ismi olacağını düşündüğünü bağırarak söyledi, 'Haydi, bebeğim, gel birlikte Upsilamba yapalım,' gibisinden. Gelecek ders için sözcüğün onların gözünde ne anlama geldiğini belirtecek birkaç cümle yazmalarını önerdim.

Mana, *upsilamba*'nın onun hayalinde, ayışığının aydınlattığı bir gölde havaya sıçrayan gümüş rengi küçük balıkların görüntüsünü canlandırdığını ileri sürdü. Nima parantez içinde ekledi: "Beni sınıfınıza almasanız da beni unutmamanız için size de bir upsilamba dilerim!" Azin için bu bir ses, bir melodiydi. Maşid zıplarken "Upsilamba!" diye bağırarak ip atlayan üç kızın görüntüsünü tanımladı. Sanaz açısından bu, küçük bir Afrikalı oğlanın gizli sihirli adıydı. Mitra bu sözcüğün ona nedense neşeli bir iç çekişin çelişkisini hatırlattığını söyledi. Nesrin içinse, hazineyle dolu gizli bir mağaranın kapısını açan sihirli parolaydı.

Upsilamba, giderek artan kendimize özgü kod sözcük ve deyimler dağarcığının bir parçası oldu ve zamanla bu dağarcık da büyüyerek kendi yarattığımız gizli bir dil halini aldı. O sözcük bir sembole, tam olarak tanımlanamayan bir coşkunun işaretine, Nabokov'un roman okurlarının belkemiğinde hissetmesini beklediği hoş bir kıpırtıya dönüştü; ünlü yazarın sözleriyle, o iyi okurları sıradan okurlardan ayırt eden bir duyguydu. Aynı zamanda, anıların gizli mağarasını açan parola haline de gelmişti.

6

Nabokov *İnfaza Çağrı*'nın (1959) İngilizce baskısı için yazdığı önsözde, okura romanın herkese herşeyi vermek gibi bir amacı olmadığını söylüyor. "Kesinlikle böyle değil," diyor ve "o, boşlukta duyulan bir kemandır," diye devam ediyor. Yine de, sözünü sürdürüyor: "Biliyorum... bazı okurlar saçlarını karıştırarak yerlerinden fırlayacaklardır." Evet, çok doğru. Nabokov romanın ilk olarak 1935 yılında tefrika edildiğini söylüyor. Neredeyse altmış yıl sonra, Nabokov'un bilmediği, belki de hiç bilemeyeceği bir dünyada, pencereleri uzaktaki karlı dağlara bakan hüzünlü bir oturma odasında, ben en beklenmedik tipteki okurların kendilerini çılgınca bir saç karıştırmaya bıraktıklarına tekrar tekrar tanıklık edecektim.

İnfaza Çağrı, incinebilir kahramanı Cincinnatus C.'nin 'ahlaksızlık'la suçlanarak idama mahkûm olduğunun bildirilmesiyle başlar: Bütün vatandaşların saydam olması gereken bir yerde o saydam değildir. Bu dünyanın en büyük özelliği keyfi olmasıdır; idam mahkûmunun tek ayrıcalığı ölümünün zamanını bilmektir; ama cellatlar bunu bile ondan gizleyerek her günü bir idam günü haline getirirler. Öykü sürdükçe ve bu garip ülkenin yapay dokusu anlaşıldıkça okurun rahatsızlığı artmaktadır. Pencereden görünen mehtap sahtedir; geleneklere göre mahkûmun sadık dostu olması gereken köşedeki örümcek de öyledir. Cezaevinin yöneticisi, gardiyan ve savunma avukatı, hepsi aynı adamdır ve sürekli yer değiştirmektedir. En önemli kişi, cellat, önce mahkûma başka bir isimle, başka bir mahkûm olarak tanıtılır: M'sieur Pierre. Cellatla ölüm mahkûmu, birbirlerini sevmeyi ve gösterişli bir ziyafetle kutlanacak olan idam sırasında işbirliği yapmayı öğrenmek zorundadırlar. Bu sahnele-

nen dünyada Cincinnatus'un başka bir evrene açılan tek penceresi, yazılarıdır.

Romanın dünyası anlamsız törenselliklerden oluşur. Hiçbir davranışın önemi ve anlamı yoktur, hatta ölüm bile iyi vatandaşların izlemek için bilet aldığı bir gösteri haline gelmiştir. Vahşet yalnızca bu boş törensellikler sayesinde mümkün olabilmektedir. Nabokov'un *Sebastian Knight'in Gerçek Yaşamı* adlı bir başka romanında, Sebastian'ın ağabeyi ölen kardeşinin kütüphanesinde görünüşte ilgisiz iki resim bulur: bir köpekle oynayan kıvırcık saçlı güzel bir çocuk ile başı kesilen bir Çinli erkek resmi. Bu iki resim bize sıradanlık ile vahşetin yakın ilişkisini hatırlatmaktadır. Nabokov bunun için özel Rusça bir terim kullanır: *poshlust.*

Nabokov, "Yalnızca açıkça adi olmakla kalmayıp, aynı zamanda yalancıktan önemli, yalancıktan güzel ve yalancıktan zeki, yalancıktan cazip olan şey"in *poshlust* olduğunu açıklar. "Evet, politikacıların baldan tatlı nutuklarından bazı yazarların beyanlarına, hatta tavuklara kadar günlük yaşamdan pek çok örnek bulabilirsiniz. Tavuklar mı? Bilirsiniz, günümüzde işportacıların sattığı (Tahran'da yaşıyor olsaydınız onları kesinlikle görmüş olurdunuz) ve daha cazip görünsünler diye çingene pembesi, kıpkırmızı ve turkuaz mavisi boyaya bulanan. Veya üniversiteye hem yas hem de kutlamalar için arabalarla taşınan plastik çiçekler, parlak pembe ve mavi yapay glayöller."

Nabokov, *İnfaza Çağrı*'da totaliter bir rejimin fiziksel ıstırabını ve işkencesini değil, sürekli korku içinde yaşamanın karabasana benzer havasını yaratıyor. Cincinnatus C. zayıftır, pasiftir, kahraman olduğunun farkında değildir ya da onu benimsememiştir: içgüdüleriyle savaşır ve yazma eylemi onun gözünde bir kaçış yoludur. Diğerleri gibi olmayı reddettiği için bir kahramandır.

Diğer ütopik romanların aksine, kötü güçler, burada herşeye kadir değildir; Nabokov bize onların zayıf yönlerini de gösterir. Onlar gülünçtür ve alt edilebilirler, ama bu durum var olan trajediyi ve verilen zararı azaltmaz. *İnfaza Çağrı*, yargılayıcılarının anlamsız numarasını sonunda gören ve hayatta kalabilmek adına içine kapanmak zorunda olan kurbanın bakış açısından yazılmıştır.

İran İslam Cumhuriyeti'nde yaşayanlar, bize yapılan zulmün hem trajik hem de anlamsız oduğunu kavradılar. Hayatta kalabilmek için kendi ıstırabımızı alaya almak zorundaydık. Ve *poshlust*'u yalnız başkalarında değil, kendimizde de hemen tanıdık. Sanatın ve edebiyatın yaşamımızda bu kadar gerekli olmasının bir nedeni de budur: onlar lüks değil, gereklilikti. Nabokov, insanın yalancı vaatlerle dolu hayali bir dünyada yapayalnız kaldığı, kurtarıcıyla celladın ayırt edilemediği totaliter bir toplumdaki yaşamın dokusunu çok iyi yakalamıştı.

Zor okunur olmasına rağmen Nabokov'la özel bir ilişki kurmuştuk. Bu yakınlık, konularıyla özdeşleşmemizden daha derinlere iniyordu. Romanları görünmez kapanların, sürekli ayağınızın altındaki halıyı çeken ani boşlukların çevresinde kurulmuştur. Günlük gerçeklik dediğimiz şeyin güvenilmezliğiyle, gerçekliğin dönekliği ve zayıflığıyla doludur.

Hem romanlarında hem de hayatında içgüdüsel olarak ilişki kurup kavradığımız bir şey vardı; bütün seçenekler alındığında sınırsız özgürlüğün hâlâ mümkün olduğu düşüncesi. Sanırım kendi sınıfımı kurmama da bu düşünce neden oldu. Benim dış dünyayla başlıca ilişkim üniversiteydi, şimdi bu ilişki kesilince, orada boşluğun kıyısında ya kemanı icat edecektim yahut boşluk tarafından yutulacaktım.

7

İki fotoğraf yan yana konulmalıydı. Nabokov'un kendi sürgün durumu için söylediği gibi, her ikisi de, İran İslam Cumhuriyeti'ndeki varlığımızın 'kırılgan gerçeği'ni gösteriyordu. Biri diğerini geçersiz kılıyor, yine de biri olmazsa diğeri eksik kalıyordu. Birinci fotoğrafta, kara çarşaf ve başörtüsüyle, bir başkasının düşleriyle şekillenmiş haldeydik. İkincisinde ise, kendimizi nasıl hayal ediyorsak öyle görünüyorduk. Her ikisinde de tam anlamıyla rahat olamıyorduk.

İkinci fotoğraf, oturma odasının içindeki dünyaya aitti. Ama dışarıda, aldatıcı vitrininde yalnızca dağlar ile evimizin önündeki ağaç görünen pencerenin altında, içinde bizi ilk fotoğraftaki örtünmüş yaratıklar haline dönüştürmek için kötü ve şirret cadıların beklediği öteki dünya vardı.

Bu kendini yadsıma ve çelişki cehennemini tanımlamanın en iyi yolu, bence, benzerleri gibi edebiyatın kendi kendinin metaforu olmasını reddeden bir fıkra anlatmaktır.

1994 yılına kadar İran'ın baş film sansürcüsü kördü. Yani, hemen hemen kördü. Adam ondan önce de tiyatro sansürcüsüydü. Oyun yazarı dostlarımdan biri, adamın göstermekten çok görüşü engelleyecek kadar kalın gözlüklerle salonda nasıl oturduğunu anlatmıştı. Yanında oturan yardımcısı sahnede olan biteni ona aktarıyor, o da kesilmesi gereken bölümleri belirtiyordu.

1994 yılından sonra bu sansürcü, yeni bir televizyon kanalının yöneticisi oldu. Orada yöntemlerini mükemmelleştirdi ve senaryo yazarlarından senaryolarını banta okuyup vermelerini istedi; senaryoyu herhangi bir şekilde güzelleştirip dramatize etmelerini yasaklamıştı. Sonra bu bantlara göre senaryolar hakkında yargısını veriyordu. Daha da ilginci, onun

yerini alan kişi kör değildi -yani fiziksel olarak değildi- yine de aynı sistemi uygulamayı sürdürdü.

Mollaların yönetimindeki dünyamız, kör sansürcünün renksiz mercekleriyle şekilleniyordu. Gerçekliğin yeniden yaratılıp şekillendirilmesinde sansürcünün şaire rakip olduğu, yalnızca gerçekler değil edebiyatımızın da garip bir renge büründüğü bu dünyada, biz hem kendi kendimizi yaratıyor hem de başka birilerinin hayalinin ürünü oluyorduk.

Edebiyat eserlerine değer vermeyi reddeden ancak daha acil görünen bir şeye -yani, ideolojiye- hizmet ettikleri zaman onları önemseyen bir kültürde yaşıyorduk. Burası her hareketin, en kişisel olanların bile politik terimlerle yorumlandığı bir ülkeydi. Başörtümün veya babamın kravatının rengi, Batı'nın kokuşmuşluğunun ve emperyalist eğilimlerin sembolleriydi. Sakal bırakmamak, karşıt cinsten biriyle el sıkışmak, toplantılarda el çırpmak veya ıslık çalmak da aynı şekilde Batı'ya özgü hareketler sayılıyor, bu yüzden de kokuşmuşluk ve kültürümüzü yıkmak için emperyalistlerin sergilediği oyunların bir parçası olarak kabul ediliyordu.

İran Parlamentosu'nun bazı üyeleri, birkaç yıl önce, ulusal televizyon programlarının içeriğini incelemek için bir araştırma komisyon oluşturdular. Komisyon, dizinin eşcinselliği övdüğü iddiasıyla *Billy Budd*'ın gösterimini lanetlediği uzun bir rapor hazırladı. İşin garip tarafı, İranlı televizyon programcılarının hiç kadın oyuncu olmadığı için bu diziyi seçmeleriydi. *Seksen Günde Devri Alem* adlı çizgi filmi de baş rolde bir İngiliz -bu bir aslandı- rol aldığı ve film emperyalizmin kalesi Londra'da son bulduğu için lanetlenmişti.

Sınıfımız bu bağlamda, her hafta birkaç saat, kör sansürcünün bakışlarından kurtulmak amacıyla oluşturulmuştu. Orada, o oturma odasında, yaşayan ve nefes alıp veren insanlar olduğumuzu yeniden keşfettik; devlet ne kadar kısıt-

layıcı, ne kadar baskıcı ve korkutucu olsa da, biz de, Lolita gibi, kaçmaya ve kendimize ait özgür köşeler yaratmaya çalışıyorduk. Yine Lolita gibi boyun eğmediğimizi sergilemek amacıyla her fırsatı değerlendiriyorduk: başörtümüzün ucundan bir tutam saç göstererek, birörnek kasvetli görünüşümüze birazcık renk katarak, tırnaklarımızı uzatarak, âşık olarak ve yasak müzik dinleyerek...

Yaşamımızı garip bir kurgusallık yönetiyordu. Cadıları ve canavarları barındıran sansürcünün dünyası ile bizim için koruyucu bir koza haline gelen o oda arasında yarattığımız çatlaklarda, açık alanlarda yaşamaya çalışıyorduk. Bu iki dünyadan hangisi daha gerçekti ve biz gerçekten hangisine aittik? Artık yanıtları bilmiyorduk. Belki de, gerçeği öğrenmenin bir yolu, bizim yaptığımızı yapmaktı; o iki dünyayı hayal gücümüzle söze dökmek, bu arada kendi dünya görüşümüzü ve kimliğimizi şekillendirmekti.

8

Odanın dışındaki bu öteki dünyayı nasıl yaratabilirim? Burada bir kez daha hayal gücünüze başvurmaktan başka çarem yok. Mesela, kızlardan birinin, bu Sanaz olsun, evimden ayrıldığını hayal edelim ve onu gideceği yere kadar izleyelim. Bize veda ettikten sonra turuncu tişört ve kot pantolonunun üzerine kara çarşafını giyip başörtüsünü bağlıyor ve kocaman altın küpelerini gizleyebilmek için uzun eşarbını boynuna doluyor. Açıkta kalmış birkaç tel saçı başörtüsünün içine şokup, notlarını içine yerleştirdiği iri çantasına omzuna atarak hole çıkıyor. Merdivenlerin başında bir an duraklayıp, ojesini gizlemek için dantel gibi ince eldivenlerini giyiyor.

Sanaz'ın peşinden merdivenlerden inip, kapıdan sokağa çıkıyoruz. Hareketlerinin ve yürüyüşünün değiştiğini fark etmiş olmalısınız. Dik yürümüyor, başını yere doğru eğiyor, gelip geçene de bakmıyor. Hızlı ve kararlı adımlarla yürüyor. Tahran'da ve İran'ın diğer şehirlerinde sokaklar, bazen bir minibüsün izlediği beyaz Toyota marka devriye arabalarında dolaşan dört silahlı erkek ve kadın milisler tarafından kontrol edilir. Onlara 'Allah'ın Kanı' denilir. Onlar, Sanaz gibi kızların gerektiği gibi tesettüre uyduğundan, makyaj kullanmadığından, babası, ağabeyi veya kocası olmayan erkeklerle birlikte yürümediğinden emin olmak için devriye gezerler. Sanaz mecburen Humeyni'den ve Hizbullah denen bir grup erkekten yapılan alıntılarla sloganların yazıldığı duvarların yanından geçecek: KRAVAT TAKAN ERKEKLER AMERİKAN UŞAĞIDIR. TESETTÜR BİR KADININ KORUMASIDIR. Sloganın yanına kömürle bir kadın resmi çizilmiş: Hatları belirsiz olan yüzü, koyu renk başörtüsüyle çevrili. BACIM, TESETTÜRE UYGUN GİYİN; BİRADERİM, GÖZLERİNE HAKİM OL.

Sanaz bir otobüse binerse, harem selamlık şeklinde oturmak zorunda. Arka kapıdan girip arkada kadınlara ayrılan yerlere oturması gerek. Oysa beş yolcu alan taksilerde erkek ve kadınlar balık istifi oturmak zorundadır. Aynı şey minibüsler için de geçerli, birçok öğrencim sık sık sakallı dindar erkekler tarafından sıkıştırılmaktan şikayet ediyor.

'Sanaz, Tahran sokaklarında yürürken neler düşünüyor?' diye sorabilirsiniz. Bu deneyim onu ne kadar etkiliyor? Büyük bir olasılıkla aklını çevresinden mümkün olduğu kadar uzaklaştırmaya çalışıyordur. Belki erkek kardeşini veya uzaktaki erkek arkadaşını ve onunla ne zaman Türkiye'de buluşacağını düşünmektedir. Kendi durumu ile annesinin onun yaşındaki halini karşılaştırıyor mu? Annesinin kuşa-

ğındaki kadınların sokaklarda rahatça dolaşabildiğini, karşı cinsten kişilerle arkadaşlık edebildiğini, polis gücüne katılabildiğini, pilot olabildiğini ve dünyada kadın hakları konusunda en ilerici yasalar altında yaşadığını düşündükçe öfkeleniyor mu? Devrimden sonra evlilik yaşının yeni yasalarla on sekizden dokuza indirilmesi, zina ile fahişeliğin yeniden recmle cezalandırılması onu utandırıyor mu?

Yirmi yıl içinde sokaklar savaş alanına çevrilmişti. Kurallara uymayan genç kadınlar devriye otomobillerine tıkılıp, cezaevine götürülüyor, dövülüyor, para cezasına çarptırılıyor, tuvalet yıkamaya zorlanıyor ve aşağılanıyordu. Yine de, serbest kalır kalmaz gidip aynı şeyleri yapıyorlardı. Sanaz kendi gücünün farkında mıydı? Her aykırı hareketi kamu güvenliği açısından tehdit sayıldığına göre ne kadar tehlikeli biri olabileceğinin bilincinde miydi? On sekiz yıldır Tahran sokaklarında devriye gezen ve onun gibi genç, yaşlı kadınların, yalnızca devrime ayak uydurmadıklarını onlara göstermek için yürüyüp, konuşup, saçlarını açıkta bırakmalarına tahammül etmek zorunda kalan Devrim Muhafızları'nın acınası durumunun farkında mıydı?

İşte, Sanaz'ın evine geldik; onu burada eşikte bırakacağız, kapının ardında o, ya erkek kardeşiyle uğraşacak ya da erkek arkadaşını düşünecek.

Bu kızların, benim kızlarımın bir gerçek, bir de uydurma hikâyeleri vardı. Çok farklı çevrelerden gelmelerine rağmen, onları yöneten rejim, kimlikleri ve hikâyelerini anlamsızlaştırmıştı. Rejimin 'Müslüman kadın' tanımlamasından kurtulmaları asla mümkün değildi.

Kim olursak olalım -aslında hangi dinden olduğumuz, tesettüre uymak isteyip istemediğimiz, belirli dini kurallara uyup uymadığımız hiç önemli değildi- bir başkasının hayalinin ürünü haline gelmiştik. Kendini filozof-kral ilan eden ha-

şin bir ayetullah, ülkemizi yönetmeye gelmişti. Kendinden çalındığını iddia ettiği bir geçmiş adına gelmişti. Şimdi de, bizi o hayali geçmişe uygun olarak yeniden yaratmak istiyordu. Onun bize yaptığı, aslında bizim onun kendimize yapmasına izin verdiğimiz şeylerdi; bu bir teselli olabilir mi, hatta bunu anımsamak ister miyiz?

9

Tuhaf ama bütün olanaklar elinizden alındığında, ufacık bir açılım nasıl da büyük bir özgürlük oluyor. Kızlarımla birlikte olduğumuz zaman, tümüyle özgür olduğumuzu hissediyorduk. Bu duygu daha o ilk Perşembe sabahı bizi sarmıştı. Sınıf için bir program hazırlamış, okumak için bazı kitaplar seçmiştim ama sınıfın beni yönlendirmesine izin vermeye hazırdım; kemanın, boşluğu doldurup, müziğiyle onu değiştirmesine hazırdım.

'Bu sınıf için öğrencilerimi ben mi seçtim, yoksa onlar mı beni seçti?' diye sık sık sorarım kendime. Onları sınıfa katılmaya davet ettiğim zaman aklımda belirli bir ölçüt olduğu doğruydu, ama yine de, sanki sınıfı yaratan ve bilinmez yollarla beni oturma odamdaki şu gruplaşmaya yönlendiren onlar olmuştu.

İçlerinde en genci olan Yasi'yi ele alalım. İşte, ilk fotoğrafta görünüyor, yüzünde bir özlem ifadesi var. Nasıl bir ifade takınacağını bilmeyerek başını bir yana eğmiş. Ailesinin aşırı dindarlığına hürmeten, boynuna kayıtsızca mavili beyazlı ince bir eşarp bağlamış. Yasi, üniversitedeki son yılımda son sınıflara verdiğim derslerime dinleyici olarak katılan birinci sınıf öğrencisiydi. Sadece yaşça büyük oldukları için hem İngilizce hem de genel bilgileri üstün olmakla kalmayıp, çok da

bilge olduğunu sandığı son sınıf öğrencilerinden çekiniyordu. En zor metinleri son sınıf öğrencilerimin çoğundan daha iyi anladığı, metinleri aksatmadan ve diğerlerinden çok daha büyük bir keyif alarak okuduğu halde, kendini yalnızca dehşetli güvensizliği içinde güvende hissediyordu.

Allame Tabatabai'den ayrılmaya karar vermemden aşağı yukarı bir ay sonra, Yasi'yle birlikte üniversitenin girişinde, yeşil kapının önünde duruyorduk. Şimdi üniversiteyle ilgili en az anımsadığım şey o yeşil kapı. Birkaç yıl boyunca hafta içi her gün en az iki kez o kapıdan geçtim ama yine de onu tam olarak gözümde canlandıramıyorum. Demir kapı belleğimde değişken bir özellik kazanıyor, üniversiteyi koruyan ve her iki yanında duvar olmayan sihirli bir kapı oluyor. Yine de kapının sınırlarını anımsıyorum. Bir tarafı dağlara gider gibi görünen geniş bir caddeye açılıyordu. Diğer tarafı Farsça ve Yabancı Diller ve Edebiyat Fakültesi'ne ait küçük bir bahçeye bakıyordu. Bahçe ortasında kırık bir heykel duran susuz, çatlamış süslü bir havuzu çevreleyen İran gülleri ve diğer yerel çiçeklerle kaplıydı.

Bahçeyle ilgili anımı Yasi'ye borçluyum: bir şiirinde ondan söz etmişti. Şiirin adı "Sevdiğim Şeyler Ne Kadar da Küçük" idi. Şiirinde en çok sevdiği şeyleri -portakal rengi bir sırt çantası, renkli bir ceket, tıpkı kuzenininki gibi bir bisiklet- tanımlıyor, bir de yeşil kapıdan üniversiteye girmekten ne kadar hoşlandığını anlatıyordu. Kapı, bu şiirde ve bazı diğer yazılarında, hayatta ondan esirgenen sıradan şeylerin yasak dünyasına açılan sihirli bir kapı olarak geçiyordu.

Oysa o yeşil kapı, ona ve bütün kızlarıma kapalıydı. Kapının yanında, önünde bir perde gerili olan küçük bir girinti vardı. Oraya ait olmadığı için dikkati çeken bir aykırılıktı: bir işgalcinin küstah tavrıyla öyle duruyordu. Benim kızlarım dahil bütün kız öğrenciler, üstlerinin aranması için bu açık-

lıktan içeri girip küçük karanlık bir odaya girerlerdi. Yasi, o ilk dersten çok sonra orada ona yapılanları anlattı: "Önce doğru giysileri giyip giymediğim kontrol edilirdi: paltomun rengi, üniformamın etek uzunluğu, başörtümün kalınlığı, ayakkabılarımın biçimi, çantamdaki eşya, en hafif makyajın bile görünen izleri, yüzüklerimin büyüklüğü ve şıklığı, bütün bunlar erkek öğrencilerin de devam ettiği üniversiteye girmeme izin verilmeden önce kontrol edilirdi. Ama büyük süslü sütunları, amblemi ve bayraklarıyla bu ana giriş kapısı erkek öğrenciler için sonuna kadar açıktı."

Bu yandaki küçük girinti, bitmek tükenmek bilmeyen bir sinir, aşağılama ve acı kaynağıydı. Amacı, kızları sıradanlaştırmak ve görünmez kılmaktı. Gerçekte ise onları, dikkatlerin odak noktası ve merak konusu haline getiriyordu.

Şimdi Yasi ile beni, bedenlerimiz birbirine çok yakın, o yeşil kapının önünde durmuş, fısıldaşıp gülüşürken hayal edin. İslam ahlakı ve çeviri dersi veren bir öğremenden söz ediyordu. "Hamur suratlının tekidir," diyordu. Karısının ölümünden üç ay sonra onun kız kardeşiyle evlenmişti, çünkü bir erkeğin -Yasi burada sesini alçalttı- *bir erkeğin özel ihtiyaçları vardır.*

Sonra, o öğretmenin İslam ile Hristiyanlık arasındaki farkı açıkladığı son dersini anlatmaya başlayınca Yasi'nin sesi ciddileşti. Şimdi o, bir elinde beyaz diğerinde pembe tebeşirle, karatahtanın önünde duran o hamur suratlı ufak tefek adam olmuştu. Bir tarafa MÜSLÜMAN KIZ yazmış ve karatahtanın ortasına dikey bir çizgi çizmişti. Diğer tarafa pembe tebeşirle HRİSTİYAN KIZ yazmıştı. Adam sonra da sınıfa, ikisinin arasındaki farkın ne olduğunu sormuştu. Sıkıntılı bir sessizlikten sonra, "Biri kendini kocası ve yalnızca kocası için saklayan beyaz ve saf bâkiredir," dedi. Gücünü iffetinden alırdı. "Diğeri ise, şey, diğeri hakkında bâkire olmadığından

başka söylenecek pek bir şey yoktu." Yasi, arkasında oturan İslam Öğrenci Derneği üyesi iki kızın kıkırdayarak, *"Giderek daha çok Müslümanın Hristiyanlığı kabul ettiğine şaşmamak gerek,"* diye fısıldamalarına çok şaşırmıştı.

Geniş caddenin ortasında durmuş, gülüyorduk. O an, Yasi'nin yamuk ve utangaç tebessümünün yerini, ardında gizlenen hınzırlığa bıraktığını gördüğüm ender anlardan biriydi. Sınıfın en küçük öğrencisi olarak yerini bildiğini göstermek istercesine, diğerlerinden hep biraz uzakta durduğu fotoğrafların çoğunda o hınzır gülüşü göremiyordum.

Hemen her gün öğrencilerim bu tip öyküler anlatıyorlardı. Gülüyorduk, daha sonra öfkelenip hırslanıyorduk ama yine de onları partilerde, kahve içerken, ekmek kuyruklarında ve taksilerde sürekli tekrarlıyorduk. Sanki bu öyküleri sadece anlatmakla bile onları kontrolümüz altında alabiliyorduk; kullandığımız küçümseyici ses tonu, el hareketleri, hatta isterik kahkahalarımız onların hayatımızın üstündeki etkisini azaltmaktaydı.

Bu keyifli sohbetimiz arasında Yasi'yi dondurma yemeğe davet ettim. Birlikte küçük bir kahveye gittik; aramızda iki uzun *café glacé* bardağıyla karşılıklı otururken ruh halimiz değişti. Hüzünlenmesek de oldukça ciddileştik. Devrim, Yasi'nin aydın dindar ailesini fena halde yaralamıştı. Onlar İslam Cumhuriyeti'nin İslam'ı güçlendirmeyip ona ihanet ettiğine inanıyordu. Devrimin başlarında Yasi'nin annesi ile büyük teyzesinin katıldığı ilerici Müslüman kadın grubu, hükümet eski destekçilerine baskı yapmaya başlayınca yeraltına inmek zorunda kalmışlardı. Yasi'nin annesi ile teyzesi uzun süre gizlenmişti. Bu teyzenin hepsi Yasi'den büyük olan dört kızı da, genç dindar İranlıların beğendiği bir karşıt grubu şu veya bu şekilde destekliyorlardı. Biri dışında hepsi tutuklanmış, işkence görmüş ve hapsedilmişti. Serbest bıra-

kıldıkları zaman hepsi bir yıl içinde evlenmişlerdi. Hem de eski isyankâr kimliklerini inkar etmek istercesine gelişigüzel kocaya varmışlardı. Yasi, onların hapishanede hayatta kalmayı başardıklarını, ama geleneksel evlilik bağlarından kaçamadıklarını düşünüyordu.

Bence gerçek asi Yasi'ydi. Herhangi bir politik grup ve kuruma katılmamıştı. Ergenlik çağında aile geleneklerine başkaldırmış ve yoğun karşı çıkışlara rağmen müzik eğitimine başlamıştı. Ailesinde dini olmayan herhangi bir müzik türü, hatta radyo dinlemek bile yasaktı ama Yasi ısrar etmişti. O erişilemeyen sarayının karanlıklarında yaşayan ve bir gün onun müziğini duyacak olan görmediği bir prense âşık, küçük bir kül kedisiydi.

İsyanı orada son bulmadı: Onu doğru zamanda isteyen doğru erkekle evlenmemiş ve Tahran'da üniversiteye gidebilmek için doğup büyüdüğü şehri Şiraz'ı terk etmekte ısrar etmişti. Şimdi bazen ablasıyla eniştesinin yanında, bazen de aşırı dindar eğilimleri olan bir amcanın evinde kalıyordu. Üniversite, düşük akademik standartları, anlamsız ahlaki ve ideolojik sınırlamalarıyla onu hayal kırıklığına uğratmıştı. Bir anlamda üniversite çevresi, onun evindeki sevgi dolu ve aydın ortama kıyasla daha dar görüşlüydü. Bu sıcak sevgi ortamını yitirmek onu Tahran'da geceler boyu uykusuz bırakmıştı. Anne babasını ve ailesini özlüyor, onlara acı çektirdiği için suçluluk duyuyordu. Daha sonra, bu suçluluk duygusunun onu saatlerce hareketsiz bırakan migren ağrılarına neden olduğunu öğrendim.

Ne yapabilirdi? Politikaya inanmıyordu, evlenmek de istemiyordu ama aşkı merak ediyordu. O gün karşımda oturmuş kaşığıyla oynarken, hayatın normal akışının onun ve diğer genç insanlar için neden isyankâr ve politik başkaldırı hareketlerine dönüştüğünü açıkladı. Hayatı boyunca hep

korunmuştu. Sürekli göz altında tutuluyordu; düşünmek, duygulanmak, hayal kurmak ve yazmak için kendine ait özel bir köşesi asla olmamıştı. Tek başına genç erkeklerle buluşmasına izin verilmiyordu. Ailesi ona yalnızca erkeklerin yanında nasıl davranması gerektiğini öğretmekle kalmıyordu, onlara karşı ne gibi duygular beslemesi gerektiğini de söyleyebileceklerine inanıyor gibiydiler. "Sizin gibi biri için doğal olan bir şey bana çok garip ve yabancı geliyor," diyordu.

Acaba bir gün, kendi evinde oturup, sevdiğiyle el ele uzun yürüyüşler yaparak, belki bir köpek edinerek, benim gibi birinin hayatını yaşayabilecek miydi? Herşey onun için hiç anlamı olmayan ama onsuz kendini kayıp hissedeceği çarşaf gibiydi. Hep çarşaf giymişti. Giymek istiyor muydu yoksa istemiyor muydu? Bilmiyordu. Bunu söylerken, görünmez bir sineği kovalar gibi elini yüzünün önünde salladığını anımsıyorum. Çarşafsız bir Yasi'yi hayal edemediğini söyledi. Acaba neye benzerdi? Bu onun yürüyüşünü veya el hareketlerini etkiler miydi? Başkaları ona nasıl bakardı? Daha akıllı mı yoksa daha aptal biri mi olurdu? Tutkuları bunlar ile Austen, Nabokov ve Flaubert'in en sevdiği romanlarından ibaretti.

Asla evlenmeyeceğini tekrar söyledi. Erkeklerin onun için kitaplarda var olduğunu söyledi ve hayatının geri kalanını Mr. Darcy'yle geçirebileceğini ekledi; kitaplarda bile ona uygun çok az erkek vardı. Bu yanlış mıydı? Dayıları gibi, benim gibi Amerika'ya gitmek istiyordu. Annesi ile teyzelerine izin verilmemiş ama dayılarına bu şans tanınmıştı. Bütün engelleri aşıp Amerika'ya gitmeyi başarabilir miydi? Amerika'ya gitmeli miydi? Ona akıl vermemi istiyordu. Hepsi bunu istiyordu. Ama hayattan, ona verilenden çok daha fazlasını isteyen bu kıza ben ne önerebilirdim?

Ona verebileceğim gerçekten hiçbir şey yoktu, ben de ona Nabokov'un 'öteki dünya'sından söz ettim. Ona, Nabokov'un romanlarında -*İnfaza Çağrı, Bend Sinister, Ada, Pnin*- hep başka bir dünyanın, yalnızca edebiyatla erişilebilinen bir dünyanın, gölgesi olduğunu farkettin mi diye sordum. Erkek ve kadın kahramanlarının tümüyle ıstırap çekmesini engelleyen, hep acımasız olan yaşamda, onlara bir sığınak oluşturan işte bu dünyaydı.

Örneğin, *Lolita.* Bu, gidecek yeri olmayan on iki yaşındaki bir kızın öyküsüdür. Humbert onu düşlerine, ölmüş aşkına dönüştürmeye çalışmış ve onu mahvetmiştir. *Lolita*'nın öyküsünün acımasız gerçeği, rezil, yaşlı bir adamın on iki yaşındaki bir kızın ırzına geçmesi değil, *bir insanın bir başkasının yaşamına el koymasıdır.* Humbert onu bir girdap gibi içine çekmeseydi Lolita ne olurdu, bilmiyoruz. Oysa roman, eserin tümü, umut dolu hatta güzeldir ve yalnızca güzelliği değil, yaşamı, Yasi gibi Lolita'nın da mahrum bırakıldığı, sıradan, günlük yaşamı savunur.

Konuya ısınmıştım ve aniden esinlenerek aslında Nabokov'un bizim kendi tekbencilerimizden de intikam aldığını sözlerime ekledim; Ayetullah Humeyni'den, Yasi'yi isteyen son erkekten, hatta hamur suratlı öğretmenden de intikam almıştı. Onlar başkalarını kendi düşlerine ve arzularına göre biçimlendirmeye çalışmışlardı, ama Nabokov, Humbert tipini çizerek başkalarının yaşamlarına el koyan bütün tekbencileri sergilemişti. O, Yasi, çok yetenekliydi: ne isterse olabilirdi, iyi bir eş veya öğretmen ve şair. Onun gözünde önemli olan, ne istediğini bilmekti.

Sonra ona Nabokov'un "Sihirbazın Odası" adlı en sevdiğim hikâyesini anlattım. Nabokov önce ona "Yeraltı Adamı" adını koymak istemişti. Hikâye, en çok sevdiği iki şey edebiyat ve film olan yetenekli bir yazar ve eleştirmen hakkındaydı. Devrimden sonra sevdiği herşey yasaklanmış, yeraltına

itilmiş. Bu yüzden yazmayı bırakmaya karar vermiş ve komünistler yönetimi ellerinde tuttuğu sürece hayatını kazanmaktan vazgeçmiş. Küçük dairesinden ender olarak dışarı çıkıyormuş. Zaman zaman neredeyse açlık çekiyormuş ve onu seven dostları ve öğrencileriyle anne babasından kalan biraz para olmasaymış açlıktan ölebilirmiş.

Dairesini ayrıntılı bir şekilde anlattım. Boş ve beyaz -rahatsız edecek kadar beyaz- duvarlar, fayanslar, hatta mutfak dolapları. Oturma odasındaki tek süs, girişin karşısındaki beyaz duvardaki büyük tablodur. Tablo, yeşil üstüne değişik tonlarda yeşil ağaçlardan oluşuyormuş. Işık yokmuş ama ağaçlar güneşten değil de sanki kendi içlerinden gelen bir ışıltıyı yansıtarak aydınlanıyormuş.

Sihirbazın oturma odasındaki mobilya bir kahverengi kanepe, küçük bir masa ve iki koltuktan ibaretmiş. Bir sallanan koltuk oturma ve yemek bölmelerinin ortasında bir yerde, tek başına kalakalmış gibi duruyormuş. Unutulmuş bir yitik sevgilinin hediyesi olan küçük bir halı sallanan koltuğun önüne serilmiş. Yeraltı adamı, özenle seçtiği ziyaretçileriyle bu odada, o kanepenin üzerinde görüşürmüş. Bunlar ünlü film yönetmenleri, senaryo yazarları, ressamlar, yazarlar, eleştirmenler, eski öğrenciler ve dostlarından oluşurmuş. Hepsi filmleri, kitapları ve sevgilileri hakkında ona danışırmış; kuralları nasıl atlatacaklarını, sansürcüyü nasıl yanıltacaklarını, gizli aşk serüvenlerini nasıl sürdüreceklerini sorarlarmış. Çalışmaları ve hayatlarını onların yerine o biçimlendirirmiş. Bir düşüncenin yapılandırılması, bir filmin çekimi ve kurgusu konusunda onlarla saatlerce konuşurmuş. Bazı dostlarına sevgililerinin gönlünü nasıl alacağını söylermiş. Diğerlerine daha iyi yazmak istiyorlasa âşık olmaları gerektiğini söylermiş. Sovyetler Birliği'nde yayımlanan hemen hemen bütün yayımları okurmuş ve her nasılsa en son veya en iyi yabancı filmlerle kitapları bilirmiş.

Birçok kimse onun bu gizli krallığının bir parçası olmak ister, ama o, gizli sınavı veren sadece birkaç kişiyi seçermiş. Bütün teklifleri o yapıyor ve kendi nedenlerinden ötürü kabul veya reddediyormuş. Yardımları karşılığında dostlarından kendi adından asla söz etmemelerini, yayınlamamalarını istiyormuş. Bu isteğine aykırı davranan birçok kişiyi hayatından çıkarmış. Sık sık tekrarladığı bir cümleyi anımsıyorum: "Unutulmak istiyorum; ben bu kulübün üyesi değilim."

Yasi'nin yüzündeki ifade, hikâyemi yaratıp şekillendirmeme yardım ediyordu. Küçük bir çocukken babam geceleri ve sabah erkenden işe gitmeden önce yatağımın yanına oturup o anda uydurduğu hikâyeleri anlattığı zaman, ben de herhalde onu Yasi'nin şimdi yaptığı gibi dinliyordum. Yaptığım bir şeye öfkelendiği zaman, yapmamı istediği bir şey olduğu zaman, beni yatıştırmak istediği zaman, gündelik ilişkilerin bütün sıradan ayrıntılarını beni ani heyecanlara ve titremelere boğan hikâyelere dönüştürürdü.

O gün Yasi'ye, Nabokov'un, devlet için silahlı bir asi kadar tehlikeli olan sihirbazının var olmadığını -en azından edebiyat dünyasında var olmadığını- söylemedim. O gerçekti ve onunla birlikte uzun saplı kaşıklarla uzun bardakları amaçsızca karıştırarak, oturduğumuz yerden on beş dakika uzaklıkta oturuyordu.

Yasi'ye sınıfıma katılmasını işte böyle önerdim.

10

Sizlerden bizi hayal etmenizi, Tahran'da *Lolita*'yı okurken hayal etmenizi istedim: Bu roman, on iki yaşındaki bir kızı cezbetmek ve ona sahip olmak için annesi Charlotte'un ölümüne dolaylı olarak yol açan ve onu nihayet tuzağa düşürüp

iki yıl süreyle metresi yapan bir adamı anlatıyor. Şaşırdınız mı? Neden *Lolita*? Neden Tahran'da *Lolita?*

Bir kez daha vurgulamak isterim ki, *biz* Lolita *değildik*, Ayetullah da Humbert *değildi* ve bu cumhuriyet de Humbert'in deniz kıyısındaki krallığım dediği yer *değildi. Lolita* İslam Cumhuriyeti'nin bir eleştirisi değildi, ama bütün totaliter bakış açılarına ters düşüyordu.

Humbert'in annesinin ölümünden sonra, bundan habersiz olan, Lolita'yı yaz kampından almaya geldiği bölüme bakalım. Bu sahne, Lolita'nın farkında olmadan gardiyan-âşığı ile bir motelden diğerine sürüklendiği iki yıllık esaretine giriştir:

"Bırakın o sahneyi bir an için bütün önemsiz yönleri ve kaçınılmaz ayrıntılarıyla hatırlayayım: Holmes cadısı bana bir makbuz yazıyor, başını kaşıyor, masasında bir çekmeceyi açıyor, sabırsız avcuma bozuk paralar dolduruyor, sonra en üste bir banknotu özenle koyup neşeyle ' ve beş!' diyor; kız çocukların fotoğrafları; gösterişli bir pervane veya kelebek, hâlâ canlı, duvara iğnelenmiş ('doğa dersi'); kampın diyetisyeninin çerçevelenmiş diploması; titreyen ellerim; Dolly Haze'in Temmuz ayındaki davranışlarını bildiren bir kart işbilir Holmes tarafından ortaya çıkarılıyor ("'orta ile iyi arası; yüzmeye ve tekne kullanmaya hevesli'"); ağaç ve kuş sesleri, ve benim gümbürdeyen kalbim... sırtım açık kapıya dönük duruyordum, sonra arkamda onun soluğunu ve sesini duyunca kanımın beynime hücum ettiğini hissettim."

Bu, *Lolita*'nın olağanüstü sahnelerinden biri olmasa da, Nabokov'un yeteneğini sergiliyor ve bence romanın yüreğinde yer alıyor. Nabokov kendisinin ressamsı bir yazar olduğunu söylerdi ve bu sahne, onun bu tanımla ne demek istediğini gösteriyor. Bu tanımlama daha önce olanlar (Charlotte'un Humbert'in ihanetini keşfedip onunla yüzleşmesi ve bunun

ölümcül kazaya yol açması) ile ileride olacağı bilinen daha kötü şeylerin arasındaki gerilime gebedir. Önemsiz eşyaların yan yana sıralanmasıyla (çerçevelenmiş bir diploma, kız çocuklarının fotoğrafları), sıradan işlemler ("orta ile iyi arası; yüzmeye ve tekne kullanmaya hevesli") ve kişisel duygu ve tutkularla ("sabırsız avcum," "titreyen ellerim") Nabokov, Humbert'in yapacağı dehşet verici olaylar ile Lolita'nın öksüzleşen geleceğini önceden haber veriyor.

Görünürde tanımlayıcı olan bu sahnedeki sıradan eşyalar, Humbert'in feci sırrını açığa çıkaran duygularla, dengesini yitirmektedir. Bundan sonra Humbert'in ürperip titremeleri anlatısının her inceliğini etkileyecek, önemsiz ve ayrıntı gibi görünse de manzara, zaman ve olaylara zorla duygular yükleyecektir. Siz de benim kızlarım gibi, Humbert'in duygu ve davranışlarında bulunduğu ima edilen kötülüğün normal eş, normal üvey baba, normal insanmış gibi ortalarda dolaşmasıyla daha da dehşet verici bir boyut kazandığını düşündünüz mü?

Sonra bir de kelebek var, yoksa pervane miydi? Humbert'in ikisini ayırt edememesi, ilgisizliği, başka konularda da ahlaktan nasibini almamış olduğunu ima etmektedir. Bu körlük derecesindeki ilgisizlik, Charlotte'un ölmüş oğluna ve Lolita'nın geceler boyu süren hıçkırıklarına karşı umursamaz tavrını yansıtmaktadır. Lolita'nın hak ettiğini bulan küçük şirret bir kız olduğunu iddia edenler, ırzına geçip onu hapseden kişinin kollarında her gece hıçkırdığını anımsamalılar, çünkü Humbert'in de keyif ve acıma karışımıyla bize anımsattığı gibi, "onun gidecek yeri yoktur."

Sınıfta Humbert'in Lolita'nın yaşamına el koymasını konuşurken bu nokta aklımıza takıldı. *Lolita*'yı okurken bizi sarsan ilk şey, Lolita'nın -hemen ilk sayfada- Humbert'e ait bir yaratık olarak bize tanıtılmasıydı. Onu sadece göz ucuy-

la görüyoruz. Humbert bize, "Çılgınca sahip olduğum şey," diye açıklıyor, "o değildi, benim kendi yarattığım, başka hayali bir Lolita'ydı -belki Lolita'dan daha gerçek... iradesi ve bilinci olmayan biri- tabii kendine ait bir hayatı da yoktu." Humbert önce ona kendi arzularının yankısı haline gelen bir isim vererek Lolita'yı duvara iğneliyor. Orada daha ilk sayfada ona farklı durumlar için isimler öneriyor, Lo, Lola, kollarındayken hep Lolita. 'Gerçek' adının da İspanyolcada *acı* anlamına gelen *Dolores* olduğunu öğreniyoruz.

Humbert, Lolita'yı yeniden yaratmak için onun geçmişini yok edip, yerine kendi yarattığı geçmişi koymak ve Lolita'yı, karşılıksız kalmış yitik gençlik aşkı yeniden dünyaya gelmiş Annabel Leigh yapmak zorundaydı. Lolita'yı doğrudan değil Humbert'in aracılığıyla tanıyoruz; onu kendi geçmişiyle değil, anlatıcı/tecavüzcüsünün geçmişi veya hayali geçmişiyle tanıyoruz. Humbert buna (çok sayıda eleştirmen, hatta benim öğrencilerimden biri olan Nima da bu konuda ona katılıyordu), Humbert'in Lolita'yı tekbenciliğe yönlendirmesi diyordu.

Oysa onun bir geçmişi vardı. Humbert'in Lolita'nın geçmişini yok ederek onu öksüzleştirme çabalarına rağmen, kızın geçmişi bize zaman zaman verilmektedir. Nabokov'un sanat gücüyle, Humbert'in kendi geçmişine karşı duyduğu aşırı tutkuya karşın, öksüzleşmiş geçmişin sahneleri daha bir kederle parlıldamaktadır. Ölmüş bir baba ve iki yaşında ölen bir erkek kardeşle Lolita'nın geçmişi trajiktir. Şimdi de annesi ölmüştür. Benim öğrencilerime göründüğü gibi, Lolita'nın geçmişi de ona bir kayıptan çok bir yoksunluk gibi görünmektedir ve o da öğrencilerim gibi bir başkasının hayalinin ürünü olur.

Bir noktada, İran'ın geçmişinin gerçekliği onu kendine mal edenler açısından nasıl önemsiz kılındıysa, Lolita'nın

geçmişinin gerçekliği de Humbert için önemsiz olur. Lolita'nın gerçeği gibi arzuları ve hayatı da, Humbert'in tek tutkusu, on iki yaşındaki asi bir çocuğu metresi yapma arzusu karşısında aynı şekilde solup yok olmak zorundadır.

Lolita'yı düşündüğüm zaman, duvara iğnelenmiş o yarı canlı kelebek aklıma geliyor. Kelebek belirgin bir sembol değil ama Humbert'in Lolita'yı kelebek gibi aynı şekilde iğnelediğini düşündürüyor; onun, yaşayan, nefes alan bir insanın hareketsiz kalmasını, ona sunduğu durağan yaşam karşılığında hayatından vazgeçmesini istiyor. Okurun zihninde Lolita'nın görüntüsü, sonsuza dek gardiyanının görüntüsüyle birleşmiştir. Lolita'nın kendi başına bir anlamı yoktur; o yalnızca hapishanesinin parmaklıkları arkasında yaşam bulabilir.

Ben *Lolita*'yı böyle okuyorum. *Lolita*'yı sınıfta tekrar tekrar inceledikçe, tartışmalarımız öğrencilerimin gizli kişisel acıları ve coşkularıyla renkleniyordu. Gizlenmişe ve kişisele doğru yaptığımız bu akınlar, Nabokov tartışmalarımızı, bir mektubun üstündeki gözyaşı izleri gibi gölgelemekteydi. Bu yüzden o kelebeği tekrar tekrar düşündüm; bizi bu kadar yakından birleştiren şey, kurbanla gardiyanın bu sapkın yakınlığıydı.

11

Sınıfta yararlandığım notlarım için büyük ajandalar kullanıyordum. Bu ajandaların Perşembe günleri dışındaki sayfaları boştu, ama bazen Perşembenin notları Cuma, Cumartesi, hatta Pazar günlerine kadar taşıyordu. İran'dan ayrılırken ajandalar yanıma alamayacağım kadar ağır çektiğinden gerekli sayfaları koparttım. İşte şimdi bunlar önümde duruyor: o unutulmaz ajandaların kopartılmış, zedelen-

miş sayfaları. Şimdi çözemediğim bazı karalamalar ve gön-dermeler var, ama ilk birkaç ay için aldığım notlar temiz ve düzenli. Çoğu, tartışmalarımız sırasında kavradığım gerçeklerle ilgili.

İlk birkaç hafta sınıfta, benim düzenli ve resmi bir şekilde sıraladığım kitapları okuyup tartıştık. Bir arkadaşımın bir kadın-araştırmaları programından alıp gönderdiği soruları örnek alarak, onları kendilerini ifade etmeye yöneltmeyi amaçlayan bir dizi soru hazırlamıştım. Soruları görev bilinciyle yanıtladılar: 'Anneniz hakkında ne düşünüyorsunuz?' 'Hayatta en çok beğendiğiniz ve hiç beğenmediğiniz altı kişiyi sıralayın?' Kendinizi tanımlamak için hangi sözcükleri seçerdiniz?' Bu sıkıcı sorulara verdikleri yanıtlar da sıkıcıydı; onlardan beklenen şeyleri yazmışlardı. Mana'nın yanıtlarını kişiselleştirmeye çalıştığını anımsıyorum. 'Kendinizi nasıl görüyorsunuz?' sorusuna, 'Henüz bu soruya hazır değilim,' diye karşılık vermişti. Hazır değillerdi –henüz değil.

Başlangıçtan itibaren bu dersler bir deneyimmiş gibi notlar aldım. Daha Kasım'da, toplantılarımız bir ayı yeni doldurduğunda, şöyle yazmışım: "Mitra: diğer kadınlar çocuk doğurmanın alın yazısı olduğunu söylüyor, sanki buna mahkûm edilmişler gibi." Ben de ekledim: "Kızlarımdan bazıları erkeklere içerleme konusunda benden de ileri. Hepsi bağımsız olmak istiyor. Kendilerine göre erkek bulamayacaklarına inanıyorlar. Onlar büyüyüp olgunlaşırken hayatlarındaki erkeklerin bunu yapmadığına ve düşünmeye gerek duymadığına inanıyorlar." 23 Kasım: "Mana: Kendimden korkuyorum, yaptığım veya sahip olduğum hiçbir şey çevremdekilere benzemiyor. Başkaları beni korkutuyor, kendim de korkutuyorum." Başından sonuna kadar kendi görüntüleri hakkında kesin bir fikirleri olmadığını gözlemledim; kendilerini

yalnızca başkalarının gözleriyle görüp şekillendirebiliyorlardı –üstelik en çok nefret ettikleri kişilerin. *Kendini sevmek, özgüven* sözcüklerinin altını çizmişim.

Yalnızca eserleri tartışırken heyecanlanıyor ve fikirlerini açıkça söylüyorlardı. Dekan, üniversite ve ahlak zabıtalarıyla ilgili hikâyeleri bir yana bırakıp, romanların güzelliği ve mükemmelliğine hayran kaldığımız için, bu bir bakıma gerçeklikten bir kaçıştı. Bu kitapları bir tür masumiyet duygusuyla okuyorduk; onları kendi tarihimiz ve beklentilerimizin dışında okuyorduk, beyaz tavşanın peşinde koşarak deliğe atlayan Alice gibiydik. Masumiyet işe yaradı: yoksa düşüncelerimizi ifade etmekte ne kadar zorlandığımızı anlayamazdık. İşin garip yanı, bir kaçış olan romanlar, bizi sonuçta ifade etmekte zorlandığımız kendi gerçekliğimizi sorgulamaya ve irdelemeye yöneltti.

Birlikte büyüyüp yetiştiğim ve hâlâ arkadaşlık ettiğim yazar ve aydın kuşağının tersine, kızlarımın ait olduğu bu yeni kuşak, ideolojilere veya politik görüşlere ilgi duymuyordu. Rejim ve devrimci aydınlar tarafından mahkûm edilip lanetlenerek birer gölgeye çevrilen, kitaplarının çoğu yasaklanan büyük yazarların eserlerine gerçekten büyük ilgi ve merak duyuyorlardı. Devrim öncesinin tersine, gençler şimdi 'devrimci olmayan yazarlar'ı beğeniyorlardı: James, Nabokov, Woolf, Bellow, Austen ve Joyce, bizim olduğundan veya olacağından çok daha saf ve parlak bir hale getirdiğimiz o yasak dünyanın elçileri olarak beğenilmekteydi.

Bir anlamda güzelliği arzulamak ve Nabokov'un son romanı *Look at the Harlequins!*'in anlatıcısı Vadim'in dediği gibi "herşeyin aldığı yanlış şekle" içgüdüsel olarak karşı çıkmak, çeşitli ideolojik kutuplardaki kişileri genelde 'kültür' dediğimiz şeye itti. Bu, ideolojinin genelde önemsiz bir rol oynadığı bir alandı.

Bu hevesin bir anlamı olduğuna inanmak istiyordum, Tahran'da bahar değilse de da baharın yakında geleceğini müjdeleyen bir esinti, bir hava esmkteydi. Bana Tahran'da *Lolita* gibi bir kitabı okumayı çağrıştıran ve giderek güçlenen bu bastırılmış heyecana dört elle sarılıyordum. Eski öğrencilerim mektuplarında, işsiz ve güvencesiz bir geleceğin yol açtığı bütün korkulara ve endişelere, bugünün güvensiz ve vefasızlığına karşın hâlâ nasıl güzellik peşinde koştuklarını yazıyorlar.

12

Acaba bizi hayalinizde canlandırabiliyor musunuz? Bulutlu bir Kasım gününde camlı demir masanın çevresinde oturuyoruz; yemek odasının aynasına yansıyan sarı ve kırmızı yapraklar sisle sarmalanmış. Benim ve belki de iki öğrencimin kucağında *Lolita* var. Diğerlerinde fotokopiler. Bu kitapları bulmak kolay değil; artık kitapçılarda satılmıyorlar. Önce sansürcüler birçoğunu yasakladı, sonra da hükümet satışlarını yasakladı: Yabancı kitap satan dükkânların çoğu ya kapatılmıştı yahut da devrim öncesi stoklarını değerlendirmek durumundaydılar. Bu kitapların bazılarını sahaflarda bulmak mümkündü, birkaçı da her yıl düzenlenen Tahran kitap fuarında bulunabiliyordu. *Lolita* gibi bir kitabı, özellikle de onun kızlarımın almak istediği notlu ve açıklamalı baskısını bulmak oldukça zordu. Kitabı olmayanlar için üç yüz sayfanın fotokopisini çektirdik. Bir saat sonra ara verdiğimizde çay veya kahveyle pasta yiyeceğiz. Bugün pasta alma sırasının kimde olduğunu hatırlamıyorum. Sırayla alıyoruz; her hafta birimiz pasta alıyor.

13

'Bebek,' 'küçük canavar,' 'baştan çıkmış,' 'yüzeysel,' 'yumurcak': bunlar eleştirmenlerin Lolita'ya yakıştırdığı terimlerden bazıları. Humbert'in ona ve annesine yaptığı benzer saldırılar bunlarla karşılaştırılığında neredeyse hafif kalıyor. Başkaları da var -aralarında Lionel Trilling bile var-, bunlar hikâyeyi büyük bir aşk öyküsü olarak görüyor, daha başkaları da Nabokov'un on iki yaşındaki bir kızın ırzına geçilmesini estetik bir deneyime çevirdiği için *Lolita*'yı lanetliyorlar.

Biz sınıfımızda bu yorumların hepsine karşı çıktık. Biz (iftiharla söylemeliyim ki) Vera Nabokov'la fikir birliği yapıp, Lolita'nın tarafını tuttuk. Vera günlüğüne şöyle yazmış: "Gazeteler Lolita'yı mümkün olan her bakış açısından incelediler, bir tanesi hariç: o da, güzellik ve duygusallık. Eleştirmenler ahlaki semboller, aklama, lanetleme veya HH'nin kötü sonunun bir açıklamasını aramayı yeğliyorlar... Oysa birisinin de çocuğun çaresizliğinin duygusal anlatımını, canavara benzeyen HH'e acınacak şekilde muhtaç oluşunu ve o sefil ama aslında saf ve sağlıklı evlilikle sonuçlanan yürek paralayıcı cesaretini, mektubunu ve köpeğini görmesini isterdim. HH'nin vaad ettiği küçük bir eğlenceyi ona çok gördüğü zaman yüzündeki o dehşetli ifadeyi de. Hepsi 'o iğrenç ufaklık' Lolita'nın aslında çok iyi biri olduğu gerçeğini göremiyorlar - yoksa böyle feci bir şekilde perişan edildikten sonra kendini toparlayıp zavallı Dick'le kendine öbüründen daha çok uyan doğru düzgün bir hayat kuramazdı."

Humbert'in anlatısı bir itirafnamedir, sözcüğün hem bilinen anlamında hem de gerçek bir itiraftır, çünkü bunu, ondan kurtulmak için Lolita'nın birlikte kaçtığı, zalim seks oyunlarına katılmak istemeyince de onu terk eden oyun ya-

zarı Claire Quilty'yi öldürme suçuyla yargılanmayı beklerken hapishanede yazmaktadır. Humbert hem bir anlatıcı hem de baştan çıkarıcı olarak karşımıza çıkmaktadır; yalnızca Lolita için değil, kitap boyunca "sayın jüri üyesi bay ve bayanlar" (bazen de "üyenin kanatlı bayları" demektedir) diye hitap ettiği okurları, bizler için de öyledir. hikâye ilerledikçe Quilty cinayetinden daha ciddi bir suç ortaya çıkar: Lolita'nın hapsedilip tecavüze uğraması (Lolita'nın sahneleri tutku ve şefkatle yazıldığı halde Quilty'nin katli bir fars olarak anlatılmıştır). Hubert'in zaman zaman utanç verici bir şekilde aşırı heyecanlı olmaya eğilimli anlatısı, okuru baştan çıkarmayı amaçlamaktadır, özellikle de bu gibi alimane jimnastiklere bayılan seçkin okuyucuyu. Lolita, hiç savunması olmayan ve kendi öykülerini anlatma şansı onlara tanınmayan kurbanlardandır. Böylece çifte kurban durumuna düşmekte; yalnızca hayatı değil, hayatının hikâyesi de elinden alınmaktadır. Bizse bu ikinci suçun kurbanı olmamak için o sınıfa katıldığımızı kendi kendimize söyledik.

Lolita ile annesi biz daha onları görmeden mahkûm edilmişlerdir: Humbert'in 'Haze evi' adını verdiği ev beyazdan çok gridir ve "duş yerine küvetin musluğuna takılabilen bir hortumun olacağını bildiğin tür evlerdendir." Hole geldiğimizde (müzikli zilli kapısı ve "sanatsever orta sınıfın o adi tutkusu, Van Gogh'un 'Arlesienne'i olan") tebessümümüz şimdiden kendini beğenmiş ve alaycı bir hal almıştır. Merdivene bakıp, Charlotte (sulandırılmış bir Marlene Dietrich kopyasıdır) aşağı inip görüş alanımıza girmeden önce Mrs. Haze'in "kontralto sesini" duyarız. Humbert, Charlotte'u daha tanımlarken onu sözcük sözcük, cümle cümle yok etmektedir: "Onun cilalı sözcükleriyle bir kitap kulübünü veya briç kulübünü veya herhangi bir ölümcül geleneği yansıtan fakat asla bir ruhu olmamış kadınlardan olduğu belliydi."

Zavallı kadının hiç şansı yoktur: onun yüzeyselliğinin, Humbert'e beslediği duygusal ve kıskanç tutkusunun ve kızına karşı kötü davranışlarının anlatımıyla beslenen okur onu daha iyi tanıdıkça o giderek kötüleşir. Humbert güzel diliyle ("katillerin süslü bir ifade tarzı vardır"), okurun dikkatini Amerikan tüketim toplumunun bayağılıkları ve küçük kötülüklerine çekerek onunla arasında bir anlayış ve suç ortaklığı havası yaratıp, okuru, kadının kızını baştan çıkarmak için yalnız bir dulu acımasızca ayartmasını ve sonunda onunla evlenmesini anlayışla karşılamaya yüreklendirmektedir.

Nabokov'un sanat gücü, Humbert'in kurbanlarını -en azından iki karısı, Valeria ve Charlotte'u- onaylamasak da onlara karşı anlayış göstermemizi sağlamasıyla belirginleşir. Onları bayağı bulmasını kabul ederken, bir yandan da Humbert'in onlara yaptığı zulmü lanetleriz. Burada ilk demokrasi dersimizi alıyoruz: Ne kadar aşağılık olursa olsun herkesin yaşamaya, özgür olmaya ve mutluluğu aramaya hakkı vardır. *İnfaza Çağrı* ile *Bend Sinister*'da Nabokov'un kötü adamları, hayal gücüne sahip zihinleri ele geçirip kontrol altına almak isteyen totaliter yöneticilerdir; *Lolita*'da ise hayal gücüne sahip zihni olan kişi, kötü adamdır. Mösyö Pierre okurun kafasını asla karıştırmaz, ama Mösyö, Humbert'i nasıl yargılayacaktır?

Humbert, sanat ve ikna gücünü sonuna kadar kullanarak okuru en iğrenç suçuna hazırlar: Lolita'ya ilk kez sahip olmaya çalışması. Bizi son baştan çıkarma sahnesi için hazırladığı aynı titiz dikkatlilikle, Lolita'yı uyutup hareketsiz bedenini kullanmaya hazırlanır. Bizi, tüketim toplumunun ateşli eleştirmenleri olarak, kendinle aynı sınıflandırmaya sokarak bizi kazanmaya çalışır. Lolita'yı adi bir şirret kadın olarak tanımlar; onun "iğrenç derecede küçük bayağı bir kız" olduğunu söyler. "Ayrıca bir kadın romanındaki küçük kırılgan bir çocuk da değildir."

Güzel konuşma yeteneği'yle üstün ahlak anlayışımıza seslenerek bizi etkileyen en başarılı savunma avukatları gibi Humbert de kurbanını suçlayarak kendini aklar: Bu bizim İran İslam Cumhuriyeti'nde alışık olduğumuz bir yöntemdir. (Adamları sinemaları ateşe verirken Ayetullah Humeyni, "Biz sinemaya karşı değiliz," diyordu, "Biz fahişeliğe karşıyız!") Humbert "jürinin cinsel yönden soğuk hanımefendileri"ne seslenerek bizi bilgilendiriyor: "Size çok tuhaf bir şey söyleyeceğim: beni baştan çıkaran oydu... Modern karma eğitimin, ergenlik çağına özgü ahlak düzeyinin, özgür yaşamın vesairenin tümüyle ve umutsuzca baştan çıkardığı bu güzel ama kötü yetişmiş genç kızda iffet denen şeyin izine bile rastlamadım," diye içini döker. "Onun bu sıradan olayı gençliğin sinsi dünyasının bir parçası olarak gördüğünü kimse bilmez."

Suçlu Humbert, şair Humbert'in de yardımıyla hem okuru hem de Lolita'yı baştan çıkarmayı başarmış görünüyor. Oysa her iki cephede de yenilgiye uğramıştır. Lolita cephesinde, ona asla kendi rızasıyla sahip olmayı başaramamıştır, bu yüzden de, o andan itibaren her sevişme giderek daha zalimce ve daha berbat bir tecavüz halini alır; kız her fırsatta ondan kaçınır. Üstelik okuru, en azından bazı okurları, baştan çıkarmayı da başaramaz. İşin garibi, şairlik yeteneği, kendine özgü süslü düzyazı stili onu ele vermektedir.

Nabokov'un düzyazı stili ondan şüphelenmeyen okura tuzaklar hazırlar: Humbert'in açıklamalarının her biri, tanımlamalarının ima ettiği gizli gerçeklerle anında sorgulanır veya açığa çıkartılır. Böylece bayağı duyarsız civelek kız karikatürünün ardında, onu aşan başka bir Lolita belirir. Çocukluğu elinden alınmış, yetim kalmış sığınacak yeri olmayan, incinmiş, yapayalnız bir kız. Humbert'in ender görülen anlayışı bize Lolita'nın karakterini, incinebilinirliğini ve yal-

nızlığını gösterir. Onun ırzına ilk kez geçtiği Enchanted Hunters adlı moteldeki duvar resimlerini yapacak olsa, tabloda bir göl, alev alev yanan bir kameriye ve en nihayet "kıyılarında dalgacıklar olan bir havuzda sönen beyaz bir ateş, son bir titreyiş, son bir renkli leke, yakıcı kırmızı, kederli pembe, bir iç çekiş, ürkmüş bir çocuk" olacağını söylüyor. (Bir çocuk, jürinin hanımefendileri beyfendileri, ama bu çocuk, İran İslam Cumhuriyeti'nde yaşıyor olsaydı çoktan Humbert'ten daha yaşlı erkeklerle evlenme çağına girmiş olacaktı.)

hikâye ilerledikçe Humbert'in şikayet listesi uzar. Ondan "tapındığım pespaye sürtük" ve "müstehcen körpe bacaklar" diye söz eder ama bir süre sonra Humbert'in şikayetlerinin ne anlama geldiğini kavrarız: kucağında oturmuş, burnunu karıştırarak "gazetenin magazin bölümüne dalmış, benim aşırı heyecanıma ilgisiz bir ayakkabı, bir bebek, bir tenis raketinin sapının üstünde oturur gibi oturuyor." Tabii, tüm caniler ve zalimler kurbanlarından bol bol şikayet ederler ama bunların çoğu Humbert Humbert'inkiler kadar incelikle ifade edilmemiştir.

Her zaman da nazik bir âşık değildir; en ufacık bir başına buyrukluk çabası onun en vahşi hiddetini tetikler: "Elimin tersiyle sıcak körpe küçük yanak kemiğine müthiş bir darbe indirdim. Sonrası ise utanç, hıçkırıklar arasında kendini affettirmeye çalışmanın acı veren tatlılığı, sevgi dolu yaltaklanmalar, tensel barışmanın umutsuzluğu. Mirana Motel'deki (Mirana!) o kadife gibi gecede uzun parmaklı ayaklarının sarımtırak tabanlarını öptüm, kendimi kurban ettim... ama hiçbir işe yaramadı. İkimiz de mahkûm edilmiştik. Ve ben, yakında yeni bir zulüm sürecine girecektim."

Lolita'nın çaresizliği iç paralayıcıdır. (Cesur görünmeye çalışan Lo için) acı dolu (Humbert için zevkin doruğu) olan ilk cinsel birleşmelerinin sabahında annesini aramak için on-

dan para ister. "Annemi aramak istiyorsam niye arayamıyorum?" Humbert, "Çünkü," diye onu yanıtlar, "annen öldü." O gece otelde Lo ile Humbert ayrı odalarda yatarlar, ama "gece yarısı hıçkırarak odama geldi ve usulca barıştık. Çünkü gidecek yeri yoktu."

Zaten sorunun can alıcı noktası da budur: Lolita'nın gidecek yeri yoktur ve iki yıl süreyle döküntü motellerde, köşede bucakta, evinde, hatta okulda onun olması için onu zorlar. Onun kendi yaşında çocuklarla birlikte olmasını engeller, asla bir erkek arkadaşı olmaması için onu hep gözaltında tutar, onu korkutarak gizliliğe zorlar, cinsellik eylemleri için onu parayla kandırır, istediğini elde ettikten sonra da parayı geri alır.

Okur, Humbert veya bizim kendi kör sansürcümüz hakkında bir yargıya varmadan önce, ona Humbert'in bir noktada dinleyicilerine "Okuyucu! Kardeşim!" diye seslendiğini hatırlatmalıyım - Baudelaire'in bu ünlü dizesi, *Kötülük Çiçekleri* adlı şiir kitabının girişinden alınmıştır: *"İkiyüzlü okur - benim eşitim - kardeşim!"*

14

Mitra bir pasta almak için uzanırken, bir şeyin onu ne zamandır rahatsız ettiğini söylüyor. *Lolita* veya *Madame Bovary* gibi -çok hüzünlü, çok kederli- hikâyeler bizleri neden mutlu ediyor? Böylesine dehşet verici bir şeyi okumaktan zevk almak günahkârlık sayılmaz mı? Bunu gazetede okusak veya bizim başımıza gelse böyle mi hissederdik? İran İslam Cumhuriyeti'ndeki hayatımızı yazsak okurlarımız mutlu olur muydu?

Sık sık yaptığım gibi o gece de sınıfı yatağıma taşıdım. Mitra'nın sorusunu tam olarak yanıtlamadığımı hissediyordum ve içimden sihirbazımı arayıp yaptığımız konuşmayı ona anlatmak geliyordu. Karabasanların ve endişelerin değil, heyecan ve coşku verici bir şeyin beni uyanık tuttuğu o ender gecelerden biriydi. Geceler boyu beklenmedik bir felaketin evimizin üstümüze çökmesini veya bir dost veya akraba hakkında kötü bir haber iletecek bir telefonun gelmesini bekleyerek yatağımda uyanık yatarım. Her nasılsa, kötü şeylerin rüyalarımın ortasında meydana geldiğine ve uyanık kaldığım sürece kötü bir şeyin olmayacağına inanıyordum.

Geceleri beni saran endişelerin, İsviçre'de berbat bir okulda okurken onuncu sınıfta sert bir Amerikalı öğretmenin verdiği tarih dersinin ortasında müdürün odasına çağrılmamdan kaynaklandığına inanıyorum. Orada bana, biraz önce radyodan, Tahran'ın tarihindeki en genç belediye başkanı olan babamın hapse atıldığını öğrendiklerini söylediler. Daha üç hafta önce *Paris Match* dergisinde, onun General de Gaulle'ün yanında çekilmiş büyük ve renkli bir fotoğrafını görmüştüm. Yanında Şah veya başka bir devlet büyüğü yoktu; resimde yalnızca general ile babam vardı. Babam da ailemin diğer üyeleri gibi tam bir kültür düşkünüydü; yine de, politikacılardan nefret etmesine ve her fırsatta onlara meydan okumasına rağmen politikaya girmişti. Üstlerine küstahça davranırdı, hem popüler hem de açık sözlüydü, gazetecilerle de arası iyiydi. Şiir yazardı ve asıl mesleğinin yazarlık olması gerektiğine inanırdı. Babamın Fransızca yaptığı, Chateaubriand ve Victor Hugo gibi büyük Fransız yazarlardan alıntılarla dolu hoşgeldin konuşmasının General'in çok hoşuna gittiğini daha sonra öğrendim. De Gaulle onu liyakat madalyasıyla onurlandırmıştı. Babamın daha önceki isyankâr tavrını eleştiren, şimdi de dikkatleri üstüne çekmesini

kıskanan İranlı üst tabaka yöneticileri bu durumdan hiç hoşlanmamıştı.

Kötü haberin bir iyi tarafı, artık İsviçre'de öğrenimime devam etmek zorunda olmayışımdı. O yıl Noel'de beni havaalanına kadar götüren bir eşlikçiyle eve döndüm. Tahran hava limanına inip de beni karşılamaya gelmediğini görünce babamın hapsedildiği gerçeğini kavradım. Onu dört yıl 'geçici' hapishanesinde -hapishanenin morga bitişik kütüphanesinde- tutarken bize ya öldürüleceğini ya da hemen serbest bırakılacağını tekrar tekrar söylediler. Sonunda itaatsizlik dışında bütün suçlamalardan aklandı. Bunu hiç unutmadım - itaatsizlik: Ondan sonra bu, benim için bir yaşam şekli oldu. Çok sonraları Nabokov'un bir cümlesini okuduğum zaman -"merak, en saf şekliyle itaatsizliktir"- babamın giydiği hüküm aklıma geldi.

Mr. Holmes'in -sanıyorum adı buydu- disiplinli sınıfının güvenliğinden çıkarılarak, belediye başkanı olan babamın hapse atıldığını öğrenmenin şokundan hiç kurtulamadım. Babamın tahliye edilmesinden sonra yeniden kazanabildiğim güvenlik duygusunu da, daha sonra İslam Devrimi elimden aldı.

Sınıfın başlamasından birkaç ay sonra, hemen hemen hepimizin tesettüre uymayı unuttuğu veya uymadığı bir karabasan gördüğünü keşfettik; bu rüyaların hepsinde rüya gören hep koşuyor, kaçıyordu. Birinde, belki de benimkiydi, rüya gören koşmak istiyor fakat koşamıyordu: tam ön kapısının önünde yere çakılmış gibi kalakalıyordu. Dönüp kapıyı açıp evine de sığınamıyordu. Aramızda hiç böyle korkular yaşamadığını iddia eden tek kişi Nesrin'di. "Ben oldum olası yalan söylemekten korkarım. Ne denir bilirsiniz: Önce kendine karşı dürüst ol. Buna inanırdım," diye omuz silkti. "Ama epey değiştim," diye de ekledi.

Daha sonra Nima, bir arkadaşının on yaşındaki oğlunun dehşet içinde anne babasını uyandırarak 'yasa dışı rüya' gördüğünü söylediğini anlattı. Rüyasında öpüşen bazı kadın ve erkeklerle birlikte deniz kıyısındaymış ve o ne yapacağını bilemiyormuş. Anne babasına yasa dışı rüyalar gördüğünü tekrarlayıp duruyormuş.

İnfaza Çağrı'da Cincinnatus C.'nin üçüncü sınıf bir otel gibi döşenmiş hücresinde mahkûmlar için bazı talimatlar vardır. Örneğin: "Bir mahkûmun uysallığı, mahkûmun gururudur." Romanın can alıcı noktasını oluşturan altı numaralı talimat şöyledir: "mahkûmun hiç rüya görmemesi tercih nedenidir, görürse de içeriği mahkûmun koşullarına ve durumuna uygun düşmeyen gece rüyalarını hemen bastırmalıdır, örneğin: göz alıcı manzaralar, dostlarla yapılan gezintiler, aile yemekleri, gerçek yaşamda ve uyanıkken söz konusu kişiyi yanlarına bile yaklaştırmak istemeyecek kişilerle cinsel ilişkiye girmek, ki bu da söz konusu kişinin tecavüzle suçlanmasına yol açacaktır."

Gündüzleri daha iyiydim. Cesaretim vardı. Devrim Muhafızları'na cevap yetiştiriyor, onlarla tartışıyordum ve peşlerinden Devrim Komiteleri'ne gitmekten korkmuyordum. Ölen akrabaları ve dostları, şansımız sayesinde kıl payı canımızı kurtardığımız anları anımsamaya zamanım olmuyordu. Hepsinin bedelini geceleri ödüyordum; hep geceleri, eve döndüğümde. Şimde ne olacaktı? Kim öldürülecekti? Ne zaman geleceklerdi? Korkumu içselleştirmiştim, bu yüzden her zaman onu düşünmüyor ama uykusuzluk çekiyordum; evin içinde dolaşıyor, kitap okuyor ve çoğu zaman elimde kitap, gözümde gözlükle uyuyakalıyordum. Korku, yalanları ve bağışlatıcı nedenleri doğurur; Nesrin'in bize acı verecek şekilde anımsattığı gibi, bunlar ne kadar inandırıcı olsalar da özsaygımızı yıpratırlar.

Beni kurtaran bazı şeyler vardı: ailem ve küçük arkadaş grubum, fikirler, düşünceler, akşamüstü yürüyüşlerimizi yaparken yeraltındaki dostumla tartıştığım kitaplar. O dostum sürekli endişeleniyordu: Durdurulacak olursak ne bahane uydurabilirdik? Evli değildik; kardeş değildik... Benim ve ailem için endişeleniyordu, o endişelendikçe ben daha da cüretkâr oluyor, başörtümün kaymasına izin veriyor, kahkahayla gülüyordum. "Onlara" pek bir şey yapamazdım ama ona, eşime veya "benim için" endişelenen dikkatli bütün erkeklere öfkelenebilirdim.

Lolita'yı ilk kez ele aldıktan sonra, Mitra'nın sorusunu düşünerek heyecan içinde yatağa girdim. *Lolita* veya *Madame Bovary* bize niçin bu kadar zevk veriyordu? Sorun bu romanlarda mıydı yoksa bizde mi? Flaubert ile Nabokov duygusuz birer canavar mıydı? Perşembe günü geldiğinde düşüncelerimi bir düzene sokmuştum ve onları sınıfımla paylaşmaya can atıyordum.

"Nabokov her büyük romanın bir peri masalı olduğunu söylüyor," dedim. Ben de ona katılıyorum. Öncelikle şunu hatırlatayım ki, peri masalları çocukları yiyen korkunç cadılar, güzel üvey kızlarını zehirleyen kötü üvey anneler ve çocuklarını ormanda terk eden pısırık babalarla doludur. Büyü ise iyinin gücünden kaynaklanır, bu güç, Nabokov'un deyimiyle, McKader tarafından bize zorla kabul ettirilen sınırlamalara ve yasaklara boyun eğmek zorunda olmadığımızı söyler.

Her peri masalı o devrin sınırlarını aşma gücünü önerir, bunun için peri masalları gerçekliğin reddettiği özgürlükleri size sunarlar. Büyük edebiyat eserlerinin hepsinde, sunulan merhametsiz gerçeğe rağmen yaşamın geçiciliğine karşın yaşamın gücü desteklenir, bu da gerekli bir meydan okumadır. Bu destek, yazarın gerçekliğin kontrolünü eline alıp, onu

kendi sözleriyle yeniden anlatarak yeni bir dünya yaratmasındadır. Kendini beğenmiş bir tavırla, "Her büyük sanat eseri yaşamın ihanetlerine, dehşetine ve vefasızlığına karşı bir yüceltme, bir başkaldırıdır," dedim. "Biçimin mükemmelliyeti ve güzelliği, konunun çirkinliğine ve pespayeliğine meydan okur. Biz bu yüzden *Madame Bovary*'yi sever ve Emma için ağlarız, bu yüzden kalbimiz onun küçük, adi, şiirsel ve asi öksüz kahramanı için kan ağlarken *Lolita*'yı oburlukla okuruz."

15

Mana ile Yasi erken gelmişti. Her nasılsa, sınıftakiler için yaptığımız benzetmelerden söz etmeye başladık. Onlara, garip zamanlarda yok olup ortaya çıktığı için Nesrin'e 'gülümseyen kedi' adını verdiğimi söyledim. Nesrin, Maşid'le birlikte gelince, ona konuştuklarımızı anlattık. Mana, "Nesrin'i tanımlamak gerekirse onu sözlerde çelişki olarak tanımlardım," dedi. Bu saptama nedense Nesrin'i öfkelendirdi. Neredeyse onu suçlarcasına Mana'ya döndü, "Sen şairsin, Mitra ressam, peki ya ben neyim - sözlerde çelişki, öyle mi?" diye çıkıştı.

Mana'nin hafif alaycı tanımlamasında bir gerçek payı vardı. Nesrin'in bitmez tükenmez ruh halleriyle değişen mizacını belirleyen güneş ve bulutlar birbirinden ayrılamayacak şekilde yakındılar. En olmadık zamanlarda ağzından dökülen şaşırtıcı çıkışlarla yaşardı. Kızlarım beni zaman zaman hep şaşırtmışlardır ama Nesrin hepsinden daha fazla!

Nesrin bir gün, konferans notlarımı düzenleyip dosyalamama yardım etmek için dersten sonra kalmıştı. Üniversite günlerinden, bazı yöneticilerin ve çeşitli Müslüman dernek-

lerindeki eylemcilerin ikiyüzlülüğünden rastgele konuşuyorduk. Sakin bir tavırla kâğıt destelerini mavi dosyalara yerleştirip üstüne tarih ve konu ismi yazarken, bana ailesine bağlı ve dindar bir adam olan en küçük dayısının on bir yaşındayken ona cinsel tacizde bulunduğunu anlattı. Nesrin dayısının kendini gelecekteki karısına saf ve temiz olarak saklamak için kadınlarla arkadaşlık kurmayı reddettiğini söylüyordu. *Saf ve temiz*, diye alaycı bir sesle tekrarladı. Bir yıldan fazla bir süre, çok hareketli ve asi bir çocuk olan Nesrin'e ders vermişti. Arapça, bazen de matematik ödevlerini yapmasına yardım etmişti. Dersler sırasında yanına oturup, Arapça çekimleri tekrarlarken elleriyle bacaklarını ve bütün bedenini okşarmış.

Bu, birçok bakımdan unutulmayacak bir gündü. Sınıfta romanda kötü adam kavramını konuşuyorduk. Ben diğer insanları ve onların hayatlarını, hatta en çok sevdiği Lolita'yı bile hiç merak etmediği için Humbert'in kötü adam olduğunu söyledim. Humbert çoğu diktatör gibi insanlara sadece kendi gözünde canlandırdığı şekliyle ilgi duyuyordu. Arzuladığı Lolita'yı yaratmıştı ve bu Lolita'dan vazgeçmiyordu. Onlara Humbert'in yalnızca Tanrıların ve şairlerin yapmaya kalkıştığı bir işe girişip, zamanı durdurmak ve Lolita'yı sonsuza dek "büyülü bir zaman adasında" tutmak istediğini hatırlattım.

Lolita'nın Nabokov'un okuduğumuz diğer romanlarından ne kadar daha karmaşık bir roman olduğunu açıklamaya çalıştım. *Lolita* yüzeyde tabii ki daha gerçekçidir, ama onda da aynı tuzaklar ve beklenmedik dönüşler ve dönüşümler vardır. Onlara, tesadüfen eski bir gazetede bulduğum Joshua Reynolds'un *Masumiyet Çağı* adlı tablosunun fotoğrafını gösterdim. Lolita'nın okulunu ziyaret eden Humbert'in onu bir sınıfta bulduğu sahneyi konuşuyorduk. Reynolds'un beyaz

elbiseli, kahverengi kıvırcık saçlı bir küçük kız tablosu kara tahtanın üstünde asılıdır. Lolita, "çırılçıplak porselen kadar beyaz bir boynu" ve "çok güzel platin rengi saçları" olan "harikûlade bir sarışın"ın, bir başka "küçük su perisi"nin arkasında oturmaktadır. Humbert, Lolita'nın yanına, "o boynun ve saçların hemen arkasına" yerleşir, paltosunun düğmelerini açar ve bir rüşvet karşılığında Lolita'nın "mürekkep lekeli, tebeşir tozlu eklemleri kızarmış elini" sıranın altına sokmaya ve günlük dilde denildiği gibi onun şehvetini tatmin etmeye zorlar.

Bir an için duraklayıp Lolita'nın, bu kız öğrenci ellerinin, gelişigüzel tanımlamasına bakalım. Tanımlamanın masumiyeti, Lolita'nın yapmaya zorlandığı eylemi yalanlamaktadır. Bir duraklama oldu... Bunu şimdi ben mi hayal ediyorum? - bu sahneyi konuştuktan sonra uzun bir sessizlik olmuş muydu?

"Tabii beni en çok rahatsız eden şey," dedim, "Lolita'nın sadece umarsız yalnızlığı değil, daha çok Humbert'in onu çocukluğundan mahrum etmesidir." Sanaz fotokopi sayfalarını eline alıp okumaya başladı. "'Kendiliğinden hareket eden dizlerim yukarı inip çıkarken birden sevgilimin aklından neler geçtiğini hiç bilmediğimi fark ettim, belki de o berbat çocuksu basma kalıp lafların ardında onun ruhunda bir bahçe, bir akşam alacası ve bir saray kapısı vardı - kirli paçavralarım ve acınası sarsılmalarımla bana açıkça ve kesinlikle yasaklanmış loş tapınılası bölgeler...'"

Kızlarımın anlamlı bakışmalarını göz ardı etmeye çalıştım.

Sonunda Maşid, "Lolita'nın duygularını anlatan bölümleri okumak benim için zor," dedi. "Bütün istediği normal bir kız olmak. Avis'in babası onu almaya geldiğinde Lolita'nın şişko küçük kız çocuğu ile babanın birbirlerine nasıl sarıldıklarına dikkat ettiği sahneyi hatırlıyor musunuz? Sadece normal bir hayat yaşamak istiyor."

Nesrin, "*Poshlust* konusunda o kadar katı olan Nabokov'un hayatın en sıradan şeklinin yokluğuna üzülmemizi sağlaması ilginç," dedi.

Yasi, "Onu sonunda mahvolmuş, hamile ve yoksul gördüğünde sizce Humbert değişiyor mu?" diye araya girdi.

Ara verme zamanı gelip geçmişti ama bizler konuşmamıza o kadar dalmıştık ki, bunu fark etmemiştik. Kitaptaki bir bölüme kafası takılmış görünen Mana başını kaldırdı. "Ne tuhaf," dedi, "bazı eleştirmenler metni âdeta Humbert'in Lolita'ya davrandığı gibi ele alıyorlar: Yalnızca kendilerini ve görmek istediklerini görüyorlar." Bana dönerek devam etti: "Demek istediğim, sansürcüler veya siyasallaşmış bazı eleştirmenlerimiz kitapları kesip biçip kendi istedikleri gibi yeniden yaratarak aynı şeyi yapmıyorlar mı? Sizin de dediğiniz gibi, bizi kendi hayalinin bir ürünü haline getiren Ayetullah Humeyni hayatımıza yaptığını edebiyata da yapmadı mı? Salman Rüşdi olayını anımsayın."

Uzun saçlarıyla oynayıp parmağına dolayan Sanaz, "Birçok kimse, Salman Rüşdi'nin onların dinini çarpık ve saygısız bir şekilde gösterdiğini düşündü," dedi, "Demek istediğim onun roman yazmasına değil, çirkin saldırılarına karşı çıkıyorlar."

Nesrin, "Hem saygılı hem iyi olan bir roman yazmak mümkün mü?" diye sordu. "Ayrıca okurla kurulan ilişkide bunun gerçek değil, hayali bir dünya olduğu belirtiliyor." Öfkeyle, "Tanrı aşkına, hayatta saygısız davranabileceğimiz kahrolası bir mekân olmalı," dedi.

Sanaz, Nesrin'in ateşli çıkışına şaşırmıştı. Konuşmanın büyük bir bölümünde Nesrin defterine öfkeyle birtakım çizgiler çiziyordu, sözünü bitirdikten sonra yine bunu yapmayı sürdürdü.

"Sansürcülerin sorunu uyumlu olmamaları." Hepimiz Yasi'ye baktık. Elinde değilmiş gibi omuz silkti, bu sözcük ho-

şuna gidiyordu. "Televizyonda Rusların çevirdiği *Hamlet*'ten Ophelia'yı çıkardıklarını hatırlıyor musunuz?"

"Bu bir teze güzel bir başlık olurdu," dedim: "'Ophelia İçin Yas Tutmak.'" 1991 yılından beri, daha çok Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere olmak üzere yurt dışına konuşma ve konferans vermek için gitmeye başladığımdan beri, her konu aklımda hemen bir konuşma veya tez başlığına dönüşüveriyordu.

Mana, "Onlara kalırsa herşey saygısızlık," dedi. "Ya politik ya da cinsel yönden yanlış." Son moda yapılmış saçları, mavi svitşörtü ve kot pantolonuyla ona bakıp, o kocaman kara çarşafın içine hiç uymadığını düşündüm.

O ana kadar sessiz kalan Maşid birden, "Bütün bunlar beni rahatsız ediyor," dedi. "Sürekli Humbert'in hatalı olduğundan söz ediyoruz, gerçekten de öyle, ama ahlak konusuna hiç girmiyoruz. Bazı şeyler bazı insanlara *saygısızlık* gibi görünür." Bu şiddetli karşı çıkışa kendi de şaşırıp gibi durakladı. "Yani benim ailem aşırı dindardır - bu bir suç mu?" diye sorarken gözlerini bana çevirdi. "Benim de onlar gibi olmamı istemeye hakları var mı? Niçin *Loitering with Intent*'deki kızı değil de, Humbert'i suçlayarak, evlilik dışı ilişki kurmanın bir sakıncası yok demem gerekiyor? Bunlar ciddi sorular ve biz onları kendi yaşamlarımıza uyguladığımız zaman işler sarpa sarıyor," diyerek, halının üstündeki desenlerden bir yanıt beklermiş gibi gözlerini yere indirdi.

Azin, "Bence zina yapan kadın ikiyüzlü kadından çok daha iyidir," diye atıldı. Azin o gün çok sinirliydi. Üç yaşındaki kızını yanında getirmişti (ana okulu kapanmıştı ve ona bakacak kimse yoktu) ve onu annesinin yanından ayırıp ev işlerinde bize yardım eden Tahire Hanım'la birlikte holde çizgi film seyretmeye kandırmakta oldukça zorlanmıştık.

Maşid, Azin'e küçümser bir tavırla baktı: "Zina ile ikiyüzlülük arasında bir seçim yapmaktan söz eden olmadı. Sorun, herhangi bir ahlak anlayışına sahip olup olmadığımız. Herşey olabilir diyerek başkalarına karşı sorumluluk almayıp, sadece kendi ihtiyaçlarımızı gidermeyi mi amaçlıyoruz?"

Mana, "Bu *Madame Bovary* veya *Anna Karenina,* hatta James'in romanları gibi büyük romanların ana teması," diye ekledi. "Doğru olanı mı yoksa canımızın istediğini mi yapmalıyız sorusu."

Nesrin bu sefer başını defterinden kaldırmaya gerek duymadan, "Ya toplumun veya yetkili bir kişinin bize söylediğini değil de, istediğimizi yapmanın doğru olduğunu söylersek ne olur?" dedi. O gün havada okuduğumuz kitaplarla doğrudan ilgili olmayan bir şey vardı. Konuşmamız bizi daha kişisel ve özel alanlara itmişti; kızlarım kendi çıkmazlarını Emma Bovary veya Lolita'nınkiler kadar kolay çözemediklerini anlamışlardı.

Azin öne eğildi; altın küpeleri, dalgalı saçlarının arasında saklambaç oynuyordu. "Kendimize karşı dürüst olmalıyız," dedi. "Yani, bu ilk koşul. Kadın olarak cinsellikten erkekler kadar zevk alma hakkına sahip miyiz? Kaçımız, evet hakkımız var, cinsellikten zevk alma hakkına eşit derecede sahibiz ve kocalarımız bizi tatmin etmezse o zaman tatmini başka yerde aramaya hakkımız var, diyebilir." Bunu gelişigüzel bir tavırla söylemeye çalışmış ama hepimizi şaşırtmayı başarmıştı.

Azin grubun en uzun boylusuydu, sarışındı ve süt beyazı teni vardı. Sık sık alt dudağının kenarını dişleyerek aşk, cinsellik ve erkekler hakkında uzun konuşmalar yapardı; yalnızca dalga yaratmak için değil, bunu fırsat bilip, çevredeki büyükleri de ıslatmak için havuza büyük bir taş atan çocuk gibiydi. Azin üç kez evlenmişti, en son eşi taşralı geleneksel bir tüccar ailesinin oğlu, yakışıklı ve varlıklı bir tüccardı. Ge-

nelde kızlarımın hep katıldığı konferans ve toplantılarımın birçoğunda eşini görmüştüm. Kocası onunla iftihar ediyor görünüyordu ve bana her zaman abartılı bir saygı gösterirdi. Her toplantıda benim rahat ettiğimden emin olmak ister; kürsüde su yoksa hemen bu eksikliğin giderilmesini sağlar; daha fazla sandalye gerekliyse hemen görevlileri işe koşardı. Bu toplantılarda verecek başka şeyi olmadığından bize yerini ve zamanını ayıran nazik ev sahibi rolüne bürünürdü.

Sanırım Azin'in saldırısı kısmen Maşid'e, belki dolaylı olarak da Mana'ya yöneltilmişti. Kapışmalarının nedeni sadece değişik çevrelerden gelmeleri değildi. Azin'in patlamaları, kişisel yaşamı ile arzuları konusunda açıkça konuşuyor gibi görünmesi, her ikisi de çekingen olan Mana ile Maşid'i fena halde rahatsız etmekteydi. Onu onaylamıyorlardı, Azin de bunu hissediyordu. Onun dost olma çabaları ikiyüzlülük olarak görülüp reddediliyordu.

Maşid'in karşılığı her zamanki gibi sessizlik oldu. Kendi içine döndü ve Azin'in sorusunun ardında bıraktığı boşluğu doldurmayı reddetti. Onun sessizliği diğerlerine de bulaştı ve sonunda Yasi'nın kıkırdamasıyla bozuldu. Bunun ara vermek için iyi bir zaman olduğunu düşünüp çay getirmek üzere mutfağa gittim. Döndüğümde Yasi'nin güldüğünü duydum. Havayı yumuşatmak için, "Hey Allahım, böyle etli butlu ama cinsel cazibeden yoksun bir Müslüman kadın yaratacak kadar nasıl zalim olabildin?" Maşid'e dönüp ona numaradan dehşetle baktı.

Maşid gözlerini önce yere indirdi, sonra utangaç ve mağrur bir tavırla başını kaldırdı; çekik gözleri hoşgörülü bir tebessümle büyüdü. Yasi'ye, "Senin cinsel cazibeye gereksinmen yok," dedi.

Ama Yasi onu rahat bırakmıyor, "Gül, lütfen gül," diye Maşid'e yakarıyordu. "Dr. Nefisi, lütfen ona gülmesini söy-

leyin." Maşid'in çekingen gülüşü diğerlerinin kahkahları arasında kaynadı.

Ben çay tepsisini masaya koyarken bir ara ve sessizlik oluştu. Nesrin aniden, "Gelenek ile değişim arasında sıkışıp kalmanın ne demek olduğunu biliyorum. Hayatım boyunca ikisinin ortasında kaldım," dedi.

Sonra Maşid'in koltuğunun koluna yerleşti, bu arada Maşid bir yandan çayını içmeye bir yandan da bardağını Nesrin'in hareketli ellerinden korumaya çalışıyordu. İfadeli elleri her yöne birden hareket ederken birçok kez çarpıp bardağı devirecek gibi oldu.

Nesrin, "Bunu ilk elden biliyorum," dedi. "Annem varlıklı, laik ve modern bir aileden geliyor. Tek kız çocuktu ve ikisi de diplomat olan iki erkek kardeşi vardı. Büyükbabam çok liberalmiş, onun öğrenimini tamamlayıp koleje gitmesini istemiş. Onu Amerikan okuluna göndermiş." Sanaz saçlarını eliyle okşayarak, "Amerikan okulu mu?" diye sordu. "Evet, o günlerde kızlar Amerikan okulu bir yana, liseyi bile bitirmiyormuş, annem ise İngilizce ve Fransızca biliyordu." Nesrin bunu övünerek, memnuniyetle söyledi.

"Ama sonra ne yaptı? Babama, özel öğretmenine, âşık oldu. Matematik ve fende çok zayıfmış. Kaderin cilvesi," derken Nesrin'in sol eli yine tehlikeli bir şekilde Maşid'in bardağına yaklaştı. "Dindar bir aileden gelen babamın, annem gibi genç bir kız için güvenli olacağını düşünmüşler, hem zaten, onun gibi genç ve modern bir kızın, ona ender olarak gülümseyen, gözlerine hiç bakmayan, üstelik kız kardeşleri ve annesi çarşafa giren aksi bir adama ilgi duyacağı kimin aklına gelirdi? Ama ona âşık olmuş, belki çok farklı olduğu için, belki de çarşafa bürünüp ona bakmak herhangi bir koleje gidip bir doktor hanım veya başka bir şey olmaktan daha romantik görünmüştür.

"Hiç pişman olmadığını söylerdi ama hep Amerikan okulundan, evlendikten sonra hiçbirini görmediği eski lise arkadaşlarından bahsederdi. Ve bana İngilizce öğretti. Ben çocukken bana alfabeyi öğretirdi, sonra bana İngilizce kitaplar satın aldı. Onun sayesinde İngilizceyle hiçbir sorunum olmadı. Benden çok daha büyük, dokuz yaş büyük ablamın da olmadı. Bu bir Müslüman kadın açısından oldukça tuhaf - yani bize Arapça öğretmeliydi ama o dili hiç öğrenmemiş. Ablam parantez içinde -Nesrin elleriyle iri parantezler çizdi- 'modern' biriyle evlendi ve İngiltere'ye gitti. Onları yalnızca tatil için ülkeye geldiklerinde görüyoruz."

Ara için ayrılan zaman bitmişti ama Nesrin'in hikâyesi bizi içine çekiyordu. Azin ile Maşid bile geçici bir ateşkes yapmış gibiydiler. Maşid kremalı bir pasta almak için elini uzatınca Azin dostça bir tebessümle tabağı ona uzattı ve onu nazikçe teşekkür etmeye zorladı.

"Annem babama sadık kaldı. Onun için bütün yaşamını değiştirdi ve asla şikayet etmedi," diye Nesrin konuşmayı sürdürdü. "Babamın verdiği tek ödün onun değişik yemekler pişirmesine izin vermek oldu, babam bunlara Fransız yemeği derdi, her değişik yemek onun gözünde Fransız yemeğiydi. Babamın prensiplerine göre yetiştirilsek de annemin ailesi ile geçmişi her zaman kıyı bucaktan farklı bir yaşam şeklini ima ediyordu. Annemin, onu farklı ve yabancı bulan babamın ailesiyle geçinememesi tek sorun değildi. Annem yapayalnız. Bazen keşke evlilik dışı bir ilişki falan kursun istiyorum."

Maşid ona hayretle baktı, Nesrin kalkıp güldü. "Yani, ya da öyle bir şey," dedi.

Nesrin'in hikâyesiyle, Azin'le Maşid'in çatışması ruh halimizi yeniden derse dönemeyecek kadar değiştirmişti. Sonunda, ders saati bitene kadar, ondan bundan konuşup daha çok üniversitedeki deneyimlerimiz hakkında dedikodu yaptık.

O akşamüstü kızlar gittikten sonra, arkalarında çözümlenmemiş sorunları ve çıkmazlarının havasını bıraktılar. Kendimi bitkin hissettim. Sorunlarla başa çıkmanın bildiğim tek yoluna başvurdum: buzdolabını açtım, bir tabağa kahveli dondurma koydum, üstüne biraz soğuk kahve döktüm, ceviz aradım bulamadım, ama badem buldum, onu dişlerimle parçalayıp dondurmamın üstüne serptim.

Azin'in taşkınlığının kısmen savunma olduğunu ve onun bu şekilde Maşid ile Mana'nın savunmasını aşmaya çalıştığını biliyordum. Maşid, Azin'in geleneksel terbiyesini bir kenara attığını düşünüyordu; kendi kalın koyu renk başörtüleri, evde kalmış kız tavırlarıyla aşağılayıcı suskunluğunun ne kadar etkili olduğundan habersizdi. İşlemeli akik iğneleri -gerçekten de işlemeli akik iğneler takardı-, küçücük küpeleri, boynuna kadar iliklenen bluzları ve solgun tebessümüyle ufak tefek ve zarif Maşid korkulacak bir düşmandı. Mana'yla inatçı suskunluklarının, soğuk, titiz hoşnutsuzluklarının Azin'i ne kadar etkilediğini ve savunmasız bıraktığının farkında mıydılar?

Ara sırasında bir tartışmalarında Maşid'in, Azin'e, "Evet, senin cinsel deneyimlerin ve hayranların var. Benim gibi evde kalmış bir kız değilsin. Evet, evde kalmış bir kızım, varlıklı bir kocam yok ve otomobil kullanmıyorum ama yine de senin bana saygısızlık etmeye hiç ama hiç hakkın yok," dediğini duydum. Azin, "Ama nasıl? Nasıl saygısızlık ettim?" diye çıkıştığı zaman Maşid arkasını dönüp, yağı donmuş yemek artıklarını andıran bir tebessümle, onu öylece bırakmıştı. Daha sonra hem sınıfta hem de her ikisiyle ayrı ayrı özel olarak yaptığım bütün o konuşmalar ve tartışmalar aralarını bulmaya yetmemişti. Verdikleri tek ödün sınıfta birbirleriyle uğraşmamak olmuştu. Yasi'nin deyimiyle pek uyumlu değildiler.

16

Böyle mi başlamıştı? Onun yemek masasında oturmuş, 'croque monsieur' dediğimiz yasak jambonlu sandviçlerimizi yediğimiz o gün müydü? Bir an birbirimizin gözlerinde o aç gözlü ve saf zevki yakalamış olmalıyız ki aynı anda gülmeye başladık. Su bardağımı şerefine kaldırıp, "Bu kadar basit bir yemeğin bize krallara layık bir ziyafet gibi geleceğini kim bilebilirdi?" dedim. O da, "Önemsemediğimiz bütün bu şeylerin özlemini çekmemize ve yeniden keşfetmemize yol açtığı için İslam Cumhuriyeti'ne teşekkür etmeliyiz," dedi. İnsan bir jambonlu sandviç yemenin zevki üzerine bir tez yazabilir. Ben de, "Teşekkür edeceğimiz o kadar çok şey var ki!" dedim. İşte o gün, İslam Cumhuriyeti'ne teşekkür borçlu olduğumuz şeylerin upuzun bir listesini çıkarmaya başladık: partiler, dondurma yemek, âşık olmak, el ele tutuşmak, ruj sürmek, sokakta gülmek ve Tahran'da *Lolita*'yı okumak.

Akşamüstü yürüyüşlerimiz için bazen dağlara giden ağaçlı, geniş bulvarın köşesinde buluşurduk. Devrim Komitesi'nin bu buluşmalar hakkında ne düşüneceğini merak eder dururdum. Gizli bir politik buluşma mı yoksa bir âşık randevusu mu? Bu buluşmaların gerçek nedenini belki de asla tahmin edemeyeceklerini düşünmek garip bir şekilde cesaretlendiriciydi. Her basit eylem tehlikeli gizli görevlerin karmaşıklığını kazandığında yaşam heyecanlı oluyordu. Hep birbirimize verecek bir şeylerimiz olurdu -kitaplar, makaleler, bantlar, İsviçre'den ona gönderilen çikolatalar- çünkü çikolata pahalıydı, özellikle de İsviçre çikolatası. O bana ender rastlanan filmlerin videolarını getirirdi. Bunları çocuklarımla birlikte, sonra öğrencilerimle birlikte izlerdim: *A Night at the Opera, Casablanca, The Pirate, Johnny Guitar.*

Sihirbazım insanların fotoğraflarına, özellikle de burunlarının açısına bakarak onlar hakkında çok şey anlayabileceğini söylerdi. Bir süre duraksadıktan sonra ona kızlarımın bazı fotoğraflarını getirip, söyleyeceklerini endişeyle beklemeye koyuldum. Birini elinde tutup, değişik açılardan dikkatle inceledikten sonra düşüncesini kısaca açıklıyordu.

Onun oracıkta onların yazılarını okumasını, çizdikleri resimlere bakmasını istiyordum: Ne düşündüğünü bilmek istiyordum. Bir babanın hoşgörülü tebessümüyle bana bakarak, "İyi insanlar," dedi. İyi mi? İyi insanlar mı? Onların iyiliğinin onaylanmasına sevinsem de, birer dâhi olduklarını söylemesini istiyordum. İkisinin yazılarında başarılı olabileceğini düşünüyordu. "Onları size getireyim mi? Onlarla tanışır mısınız?" Hayır, o tanıdıklarını çoğaltmak istemiyor, insanlardan kurtulmaya çalışıyordu.

17

Cincinnatus C., *İnfaza Çağrı*'nın kahramanı "ender rastlanan bir zaman türünden. . ." söz ediyor, "kalbin bir tüy gibi olduğu bir duraklama, bir boşluk... düşüncelerimin bir bölümünün hep çevresine üşüştüğü bu görünmez göbek bağı dünyayı bir şeyle birleştiriyor - neyle birleştirdiğini henüz söylemeyeceğim." Cincinnatus'un serbest bırakılması onu başka bir dünyaya bağlayan tâ içindeki bu görünmez bağı keşfetmesine bağlıdır, böylece cellatlarının sahnelenmiş sahte dünyasından sonunda kurtulmuş olacaktır. Nabokov *Bend Sinister*'ın önsözünde başka bir dünyayla kurulan benzer bir bağdan bahsediyor, kahramanı Krug'a roman boyunca zaman zaman görünen bir su birikintisi: "şefkat, parlaklık ve güzellik dolu bir başka dünyaya giden bir yarık."

Bazı bakımlardan sınıfta romanları okuyup tartışmamız bizim duraklama anımızı, "şefkat, parlaklık ve güzellik" dolu bir başka dünyaya olan bağımızı oluşturdu. Ama sonunda geri dönmek zorundaydık.

Bir sabah kahvelerimizin keyfini çıkarırken, Mitra her Perşembe sabahı merdivenleri tırmanırken neler hissettiğini anlatmaya başladı. Basamak basamak gerçekliği arkasında bıraktığını, içinde yaşadığı nemli, karanlık hücreyi terk edip birkaç saatliğine açık havaya ve gün ışığına çıktığını söyledi. Sonra ders bitince hücresine dönüyordu. O zaman bunu ders için bir zayıf nokta sandım, sanki sınıf bir şekilde sınırları dışında da açık hava ve gün ışığı garanti etmeliydi. Mitra'nın itirafı, yenilenmiş ve onu göğüslemeye hazır bir şekilde gerçek yaşama dönebilmemiz açısından bu duraklama süresine nasıl ihtiyacımız olduğu konusunda bir tartışma başlattı. Yine de Mitra'nın sözleri aklımda kalmış: Peki ya, duraklama süresinden sonrası? O oturma odasının dışındaki hayatımız, istesek de istemesek de hakkını arıyordu.

Ama sekizimizi de sırlarını paylaşmaya ve gizli hayatımızın pek çok bölümünü birbirimizle paylaşmaya yönelten şey, Mitra'nın sözünü ettiği o peri masalı havasıydı. Bu sihirli yakınlık havası Maşid ile Mana'nın her hafta Azin'le barış içinde birkaç saat birlikte olmanın bir yolunu bulmasına olanak sağlıyordu. Odanın dışındaki baskıcı gerçeğe meydan okumamıza izin veriyor, ayrıca yaşamımızı kontrol altında tutanlardan intikam almamıza olanak sağlıyordu. O birkaç değerli saat boyunca acılarımızı ve coşkularımızı, kişisel takıntılarımızı ve zayıflıklarımızı rahatça konuşabiliyorduk; geçici olarak durdurulan o zaman sürecinde anne babamıza, akrabalarımıza, dostlarımıza ve İslam Cumhuriyeti'ne karşı sorumluluklarımızdan vazgeçiyorduk. Başımıza gelen herşeyi kendi sözcüklerimizle seslendiriyor ve kendimizi ilk kez kendi gözümüzle görebiliyorduk.

Madame Bovary hakkındaki konuşmamız süreyi çok aştı. Bu daha önce de olmuştu ama bu sefer kimse gitmek istemiyordu. Yemek masasının tanımlanması, Emma'nın saçlarını uçuşturan rüzgâr, ölmeden önce gördüğü yüz - bu ayrıntılar bizi saatlerce meşgul etti. Başlangıçta ders saatlerimiz dokuzdan on ikiye kadardı ama yavaş yavaş akşamüstüne sarkmaya başladı. Ben konuşmamızı sürdürmeyi ve herkesin öğle yemeğine kalmasını önerdim. Sanırım öğle yemeklerimiz böyle başladı.

Buzdolabında sadece yumurta ile domates olduğunu ve domatesli omlet yaptığımızı anımsıyorum. İki hafta sonra kendimize bir ziyafet çektik. Kızlarımdan her biri özel bir yemek hazırlamıştı - kuzulu pilav, patates salatası, dolma, safranlı pilav ve kocaman yuvarlak bir kek. Ailem de bize katıldı ve şakalaşıp gülüşerek masanın çevresinde toplandık. Üniversitede yıllarca verdiğim derslerin yapamadığını *Madame Bovary* başarmıştı: Aramızda, paylaşılan bir yakınlık yaratmıştı.

Evime geldikleri yıllar süresinde ailemi tanıdılar, mutfağımı, yatak odamı, evde nasıl giyindiğimi, yürüdüğümü ve konuştuğumu öğrendiler. Ben onların evlerine asla ayak basmamış, travmalar yaratan anneyi, sorunlu erkek kardeşi, çekingen kız kardeşi tanımamıştım. Özel anlatılarını asla belirli bir mekâna oturtamazdım. Ama hepsiyle oturma odamın sihirli mekânında beraber olmuştum. Onlar geçici olarak herşeyden ayrılmış, arınmış olarak, benim evime geldiler ve sırları, acıları ve hediyelerini oturma odama getirdiler.

Aralarda oturma odasına giren çıkan ailem ve yaşamım zamanla genel manzaranın biar parçası halini aldı. Tahire Hanım bazen bize katılıp kendi deyimiyle şehrin onun oturduğu bölümüne ait öyküler anlatırdı. Bir gün kızım Nigar ağlayarak odaya daldı: Bir isteri nöbeti geçiriyordu. Gözyaş-

lan arasında *orada* ağlayamayacağını; *onların* önünde ağlamak istemediğini söylüyordu. Mana mutfağa gidip yanında Tahire Hanım ve bir bardak suyla döndü. Nigar'ın yanına gidip onu kollarımın arasına alarak sakinleştirmeye çalıştım. Usulca lacivert başörtüsünü ve çarşafını çıkardım; kalın başörtüsünün altında kalan saçları terle nemlenmişti. Üniformasının düğmelerini çözerken bize ne olduğunu anlatmasını söyledim.

O gün dersin -fen- ortasında müdürle ahlak öğretmeni hışımla sınıfa girip, kızlara ellerini sıralarının üstüne koymalarını söylemişler. Hepsi sınıftan çıkarılmış ve hiçbir açıklama yapmadan çantaları aranmış; silah ve bant, roman, arkadaşlık bileziği gibi yasaklanmış eşya aramışlar. Üstlerini arayıp tırnaklarını muayene etmişler. Geçen yıl ailesiyle birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen bir kız öğrenci müdürün odasına götürülmüş: tırnakları çok uzunmuş. Müdür hemen oracıkta kendi elleriyle kızın tırnaklarını kanatacak kadar dipten kesmiş. Nigar okul tatil olduktan sonra suçlu arkadaşını okul bahçesinde eve gitmeyi beklerken, parmaklarını ovuştururken görmüş. Ahlak öğretmeni onun yanında durmuş, diğer öğrencilerin ona yaklaşmasını önlüyormuş. Arkadaşının yanına gidip onu teselli edememek, Nigar'a, arama taramanın travması kadar kötü gelmiş. Sürekli, "Anne, bizim kurallarımızı ve yasaklarımızı o bilmiyor," diyordu; "Biliyorsun, o Amerika'dan daha yeni geldi; bizi Amerikan bayrağının üstünde tepinmeye ve Amerika'ya Ölüm! diye bağırmaya zorladıkları zaman o kimbilir neler hissediyordur? Ben onu kollarımda sallayarak yumuşacık tenindeki ter ve gözyaşlarını silerken, o sürekli, 'Kendimden nefret ediyorum, kendimden nefret ediyorum,' diye tekrarlıyordu."

Bu tabii, bütün dersin yönünü değiştirdi. Hepsi, Nigar'ı oyalamak için şakaya vurup kendilerine yapılanları anlatma-

ya başladılar. Nesrin kirpiklerinin kontrol edilmesi için disiplin komitesine gönderilmiş. Kirpikleri uzun olduğu için maskara kullandığından kuşkulanmışlar. Mana, "Emir Kebir Politeknik Üniversitesi'nde kızkardeşime yapılanların yanında bu da bir şey mi," dedi. Yemek tatilinde üç kız bahçede elma yerken muhafızlar tarafından azarlanmışlar: Elmalarını tahrik edici bir şekilde ısırıyorlarmış! Biraz sonra Nigar onlarla birlikte gülmeye başladı ve nihayet Tahire Hanım'la birlikte yemek yemeğe mutfağa gitti.

18

Ağaçlı bir patikada yürüdüğünüzü hayal edin. İlkbaharın ilk günleri, güneş batmak üzere, saat altı. Güneş ağır ağır alçalmakta ve siz akşamüstünün esintili ışığında tek başınıza yürüyorsunuz. Sonra birden sağ kolunuza iri bir damla düşüyor. Yağmur mu başladı? Başınızı kaldırıyorsunuz. Gökyüzü güneşli: sadece bir avuç bulut orada burada oyalanıyor. Birkaç saniye sonra ikinci bir damla. Sonra güneş hâlâ gökyüzünde tünemişken yağmurdan sırılsıklam oluyorsunuz. Anılar beni işte böyle ele geçiriyor, aniden ve beklenmedik anlarda: sırılsıklam, aniden güneşli patikada, yağmurun anısıyla, yapayalnız kalıveriyorum.

Kendimizi dışarıdaki gerçeklikten korumak için o odada toplandığımızı söylemiştim. Bu gerçekliğin, sinirli anne babasına bir an bile rahat vermeyen huysuz bir çocuk gibi kendini zorla kabul ettirdiğini de söylemiştim. O yakınlığımızı yaratıp şekillendirerek bizi beklenmeyen suç ortaklığına zorladı. İlişkilerimiz çok çeşitli şekillerde kişiselleşti. Sırrımızın ışığında yalnızca sıradan eylemler yeni bir ışıltı kazanmakla kalmadı, aynı zamanda gündelik hayat da bazen kurgu veya

edebiyat niteliği kazandı. Varlığından bile haberdar olmadığımız özelliklerimizi birbirimize açıklamak zorunda kaldık. Ben sürekli olarak tümüyle yabancı insanların önünde çırılçıplak soyunduğum duygusuna kapılıyordum.

19

Birkaç hafta önce George Washington Memorial Parkway'den geçerken, çocuklarımla birlikte İran'ı anıyorduk. Birden ani bir korkuyla, onların kendi ülkelerinden yabancı bir yerden bahseder gibi konuştuklarını fark ettim. Sürekli "onlar" diyorlardı, "onlar orada." Orası neresi? Ölen kanaryanı büyükbabanla birlikte gül fidanının yanına gömdüğün yer mi? Büyükannenin sana yemeni yasakladığımız çikolataları getirdiği yer mi? Birçok şeyi hatırlamıyorlardı. Bazı anılar onları hüzünlü ve nostaljik yapıyordu; diğerleriyle ilgilenmiyorlardı. Anne ve babamın, Bican'ın teyzesinin ve eniştesinin, yakın dostlarımızın isimleri coşkuyla şekillenip hemen yok olan sihirli mantralar oluşturuyordu.

Anılarımızı tetikleyen neydi? Çocuklarımın İran'da dinlemeye alışık olduğu Doors CD'si miydi? O CD'yi ana Anneler Günü için hediye etmişlerdi ve otomobilde onu dinliyorduk. Jim Morrison'un baştan çıkarıcı kayıtsız sesi stereodan yayılıyordu: *"Bir öpücük daha isterim..."* Biz konuşup gülüşürken onun sesi yayılıp, yumuşuyor ve kıvrılıyordu. *"O yirminci yüzyıl tilkisi,"* diye devam ediyor... Bazı anılar onlar için can sıkıcı, bazıları heyecan vericiydi, örneğin anneleriyle alay etmek için holden oturma odasına kadar, *"C'mon baby light my fire..."*ı söyleyerek dan setmeleri gibi. Bana şimdiden birçok şeyi unuttuklarını söylüyorlar; birçok yüz silinmiş. Onlara, "Şunu veya bunu hatırlıyor musunuz?" diye sorduğumda ge-

nelde hatırlamıyorlar. Şimdi Jim Morrison bir Brecht şarkısı söylüyor: *"Bana bir sonraki viski barını göster,"* diye söylüyor ve biz sonraki dizelerde ona eşlik ediyoruz, *"Hayır, sakın nedenini sorma, sana söylüyorum, sana söylüyorum, sana söylüyorum, ölmemiz gerek."* Biz İran'da yaşarken bile çoğu yaşıtları gibi İran müziğini hiç sevmezlerdi. Onlar İran müziğini politik şarkılar ve askeri marşlarla özdeşleştiriyorlar, eğlence için başka tarafa yöneliyorlardı. İran'da seyrettikleri filmler ve dinledikleri müzikle ilgili çocukluk anılarının Doors, Marx Brothers ve Michael Jackson'dan ibaret olacağını dehşet içinde fark ettim.

Bir anı onları neşelendirdi. Bu şaşırtıcı biçimde canlıydı; benim unuttuğum ayrıntıların hepsini onlar tamamladılar. Hatırladıkça zihnimde görüntüler oluşuyor, onların birbirinin sözünü kesen sesleri, Jim Morrison geri plana kayıyor. Evet, o gün Yasi oradaydı, değil mi? Bütün sınıfımı hatırlıyorlar ama en iyi anımsadıkları kişi Yasi, çünkü belirli bir noktada o tam anlamıyla bizim aileden biri oldu. Hepsi öyleydiler: Azin, Nima, Mana, Maşid ve Nesrin; evimize sık sık gelen ziyaretçilerdi. Onaylamadığım bir davranışla hediyeler getirerek çocuklarımı şımartırlardı. Ailem bu davetsiz misafirleri hoşgörü ve merakla benim tuhaflıklarımdan biri olarak kabul ederdi.

İki çocuğumun da okuldan dönüp evde olduğu 1996 yazıydı. Sessiz sakin bir sabahtı. Evin içinde dolanıp geç bir kahvaltı hazırlamıştık. Yasi önceki gece bizde kalmıştı. Artık bunu sık sık yapıyordu ve biz buna alışmıştık. Oturma odasının yanında benim çalışma odam olması gereken ama çok gürültülü olduğu için kullanmadığım yedek odada yatıyordu; ben çalışma odamı bodrum katındaki pencereleri küçük bahçeye açılan bir odaya taşımıştım.

Burası ıvır zıvırın konduğu, bir çalışma masası ve çok eski bir lap-top, bazı kitaplar, kışlık giysilerim ve Yasi'nin çek-

yatıyla bir lambanın olduğu bir odaydı. Bazen baş ağrıları yüzünden ışıkları kapatıp o odada saatlerce kalırdı. Ailesini her ziyaretten dönüşte bu baş ağrılarını çekerdi. O sabah pırıl pırıl göründüğünü anımsıyorum. Onu şöyle hatırlıyorum: mutfakta veya holde, ayakta veya oturuyor. Komik bir profesörün taklidini yaparak kahkahadan kırılıyor.

O yaz, Yasi'nin hikâyeler anlatarak evde peşimden dolaştığı günlerin sayısı pek çoktu. Genelde mutfakta veya holde olurduk; büyüklerin ve çocuklarımın aksine, yaptığım yemekleri gerçekten sevmesi hoşuma gidiyordu. Yaptığım sözümona kreplere ve yumurtalı ekmeğe ve yumurta, domates ve sebze karışımlarıma bayılıyordu. Yaşıtlarımın yaptığı gibi, 'Ne zaman öğreneceksin?' derceine hoşgörülü bir gülümsemeyle bakmıyordu. Ben sebze doğrayıp pişirirken o benimle birlikte dolaşıp daha çok dersleri hakkında hikâyeler anlatırdı. O zamanlar on bir yaşında olan Nigar bize katılırdı ve üçümüz saatlerce konuşurduk.

O gün Yasi en çok sevdiği konudan söz ediyordu: dayıları. Beş dayısı ve üç teyzesi vardı. Bir dayısı İslam Cumhuriyeti tarafından öldürülmüştü, geri kalanları ya Amerika Birleşik Devletleri'nde ya da Avrupa'da yaşıyordu. Ailenin bütün yükünü kadınlar taşıyordu, herkes onlara güveniyordu. Hem evde hem evin dışında çalışan onlardı. Yasi'nin annesi olan tek bir kız kardeş dışında; hepsi çok küçük yaşta kendilerinden çok yaşlı erkeklerle evlendirilmişlerdi ve hepsi entellektüel yönden ve her bakımdan kendilerinden daha geri olan bu huysuz kocalara dayanmak zorundaydılar.

Yasi için geleceğin güvencesi hep bu dayıları olmuştu. Peter Pan gibi zaman zaman bir hayal ülkesinden çıkageliyorlardı. Onun şehrine geldikleri zaman bitmez tükenmez toplantılar ve kutlamalar yapılıyordu. Dayılarının söylediği herşey büyüleyiciydi. Onlar başka kimsenin görmediğini gör-

müş, başka kimsenin yapmadığını yapmışlardı. Ve eğilip onun saçını okşuyor, "Hey küçük, sen neler yaptın?" diye soruyorlardı.

Sakin sessiz bir sabahtı. Uzun etekli ev elbisemle oturma odasındaki bir koltuğa kıvrılıp oturmuş, Yasi'nin dayılarından birinin ona gönderdiği şiirin hikâyesini dinliyordum. Tahire Hanım mutfaktaydı. Yemek odasının açık duran kapısından farklı sesler duyabiliyorduk; açık musluktan akan suyun sesi, tabak çanağın çıkırtısı, mutfağın yanındaki holde bir gülüp bir çekişen çocuklara söylenmiş bir cümlenin yarısı. Beyaz ve sarı zerrinleri anımsıyorum; oturma odası zerrin dolu vazolarla doluydu. Vazoları masaların üzerine değil yere, yine yerde duran iki mavi vazo içinde sarı çiçekleri resmeden tabloların yanına koymuştum.

Annemin yaptığı Türk kahvesini bekliyorduk. Annemin elinden çıkan koyu, hem acı hem tatlı harikûlade Türk kahvesi onun zaman zaman evime girmesi için bir bahane oluştururdu. Günün değişik saatlerinde daire kapımızdan onun, "Tahire, Tahire..." diye seslendiğini duyardık; Tahire ile ben aynı anda onu yanıtlasak da, o seslenmeye devam ederdi. Gerçekten de kahvemizi istediğimizden emin olunca gider ve bazen bir saat ortalarda görünmezdi.

Kendimi bildim bileli annem bu şekilde iletişim kurardı. Perşembe sabahları verdiğim dersleri merak ediyordu ama paldır küldür içeri girmeyecek kadar gururlu olduğundan kahve bahanesiyle sığınağımıza girme hakkını kazandı Bir sabah 'tesadüfen' üst kata gelip mutfaktan bana seslendi. Kapıdan merakla gülümseyen öğrencilerime bir göz atarak, "Misafirlerin kahve içer mi?" diye sordu. Böylece Perşembelerimize yeni bir törensellik daha eklendi: annemin kahve saati. Öğrencilerim arasından hemen en sevdiklerini seçip, onlarla teke tek ilişki kurmaya çalıştı.

Annem zaten kendimi bildim bileli hiç tanımadığı insanları eve kahve içmeye davet ederdi. Bir gün, yanlışlıkla zilimizi çalarak, yolu bu mahalleye düşerse istediği zaman onunla kahve içmeye gelmesini söyleyen hanımı arayan, dehşet verici şekilde atletik yapılı otuz yaşlarında bir adamı kapıdan çevirmek zorunda kalmıştık. Evimizin karşısındaki hastahanenin nöbetçileri devamlı 'müşterileri'ydi. Önceleri ellerinde kahve fincanları saygıyla ayakta durulardı; daha sonra onun ısrarı üzerine bir sandalyenin kenarına ilişip, ona konu komşu hakkında dedikoduları ve hastanede olup bitenleri anlatırlardı. O gün olan biteni de böyle öğrenmiştik.

Yasi'yle acele hiçbir özel işimiz olmayışının keyfini çıkararak kahvemizi beklerken, sokağın sessizliğinde her zamankinden fazla gürültü çıkararak zil çaldı. Belleğimde zil bir kez daha çalarken, Tahire Hanım'ın terliklerini döşemede sürüye sürüye apartmanın ön kapısına gittiğini duyuyorum. Merdivenleri inip sokak kapısına giderken, basamaklardaki ayak seslerinin giderek hafiflediğini fark ediyorum. Onun bir adamla birkaç kelime konuştuğunu duyuyoruz.

Biraz şaşırmış olarak geri dönüyor. Kapıda Devrim Komitesi'nden iki sivil polis olduğunu söylüyor. Mr. Colonel'in kiracısının dairesine baskın yapmak istiyorlarmış. Mr. Colonel yeni zengin tavırları ve davranışları yüzünden annemin sürekli görmezden geldiği yeni bir komşuydu. Evimizin yanındaki harikûlade güzel bir bahçeyi yok edip, gri taştan çirkin üç katlı bir apartman yapmıştı. Kendisi ikinci, kızı üçüncü katta oturuyordu, birinci katı da kiralıyordu. Tahire Hanım 'onlar'ın Mr. Colonel'ın kiracısını tutuklamak istediklerini ama eve giremediklerini söyledi. Bu yüzden bizim bahçemize geçip, duvarı aşarak komşunun evine girmek istiyorlardı. Biz onlara bu izni vermek istemiyor ve buna açıkça, belki de pek o kadar açık olmadan belirtiyorduk. Tahire Hanım'ın bil-

gece söylediği gibi, arama izni olmayan ve insanların evine girebilmek için komşunun bahçesini kullanmak zorunda olan Komite üyeleri ne işe yarardı? Akıllarına estiği zaman arama iznine gerek duymadan dürüst insanların evine paldır küldür giriyorlardı da iş bu sahtekâra gelince mi çaresiz kalıyorlardı? Komşumuzla farklılıklarımız vardı ama onu Komite'ye teslim edecek değildik.

Tahire Hanım bunu anlatırken aşağıda sokakta bir patırtı oldu. Telaşla konuşan erkek sesleri, koşuşan ayak sesleri ve bir otomobilin motorunun çalıştığını duyduk. Komite'ye getirdiğimiz eleştirileri henüz bitirmemiştik ki, kapı tekrar çalındı. Bu kez daha ısrarlıydılar. Birkaç dakika sonra Tahire Hanım, yanında o zamanlar Devrim Muhafızları arasında çok moda olan haki giysiler kuşanmış iki genç adamla birlikte döndü. Artık bahçe duvarımızdan atlayarak komşunun evine girmelerine gerek kalmadığını, suçlunun bizim bahçeye atlayıp orada saklandığını ve silahlı olduğunu söylediler. Bizim balkonumuzu, üçüncü katın balkonunu kullanmak istiyorlardı. Buradan ateş ederek onu oyalayacaklar, arkadaşları da onu yakalayacaktı. Bizden izin almaya ihtiyaçları yoktu ama 'başkalarının karılarına ve anneleri'ne karşı düşünceli davrandıkları için yine de iznimizi istiyorlardı. Tavır ve davranışlarıyla adamın tehlikeli olduğunu ima ediyorlardı: Silahlı bir uyuşturucu satıcısı olmanın yanı sıra başka sabıkaları da vardı.

Bu davetsiz misafirlere şimdi yukarı çıkan üç kişi daha katılmıştı. Aklımdan geçenlerin Tahire Hanım'ın aklından geçenlerle tıpatıp aynı olduğunu daha sonra öğrendim. Üst kattaki büyük terasın bir köşesine büyük ve yasak çanak antenimizi gizlemiştik. Daha sonra nasıl oldu, kendi canımızı veya beş silahlı yabancının bahçemizde bir yerde saklanan silahlı komşuyla çatışmaya girmek için evimizi kullandığını

düşünmediğimize şaştık. Bütün normal İran vatandaşları gibi biz de suçluyduk ve saklayacak bir şeyimiz vardı: çanak antenimizin derdine düşmüştük. Benden daha soğukkanlı olan ve onların dilinden daha iyi anlayan Tahire Hanım'ı yukarı gönderdik. Yasi, dehşete düşmüş iki çocuğuma bakmakla görevlendirildi, ben de iki adamla birlikte yatak odamızdan çıkılan ve bahçeye bakan balkonumuza gittim. Bütün bu kargaşanın arasında, bir an, 'Bu tam da Yasi'nin dayılarına göre bir öykü,' diye düşündüm. Eminim onlar bile böyle bir şey yaşamamıştır.

O günün olayları, çocuklarımla birlikte her ayrıntıyı dikkatle incelememize rağmen hâlâ biraz karışıktı. Aynı anda birkaç yerde olduğumu anımsıyordum. *Alaadin* adlı çizgi filmdeki cin gibi bir an balkonda çapraz ateş ortasında, Komite'den gelen adamların suçluyu tehdit ederken bir yandan da tek tük sözlerle günahlarla dolu tarihçesini açıklamalarını ve onun 'yukarılarda birileri' tarafından korunduğunu ima ettiklerini dinliyordum ki, bu da neden arama izni alamadıklarını açıklıyordu; bir sonraki an yukarıdaydım ve Tahire Hanım muhafızların bizim çanak antene bakacak halleri olmadığını söyleyip beni yatıştırıyordu. Daha sonra muhafızların, bu adamın onlara ateş edeceğini ama bir kadına ateş etmeyeceğini ileri sürerek onu kalkan olarak kullandıklarını söylemişti.

Silahlı çatışma arasında bu garip olayları benim için yorumlayanlar bu işte başarılı olsalar bile komşumuzun güçlü dostları tarafından serbest bırakılacağını söylediler. Beni, bu arada bahçemizin en uzak köşesinde en çok sevdiğim söğüt ağacının cömert gölgesine sığınmış olan suçlunun kötü niyeti hakkında sürekli uyarıyordu. Gülünç bir çaresizlik içinde görevlerinin umutsuzluğuna hayıflanıyorlardı; biz ise, her iki tarafın da zorla evimize girmiş eşit derecede suçlu kişiler

olduğunu düşünüyor ve bir an önce hayatımızdan çıkıp gitmelerini istiyorduk.

İki çocuk ile bakıcısı korku içinde sokağa sığınırken olay komşunun evine kaydı. Pencerelerinden birinin camı bir kurşunla parçalandı. Suçlu bir süre de bahçenin ucunda yüzme havuzunun yanındaki araç gereç koyduğumuz barakaya saklandı ama artık muhafızlar onu çevirmişti. Silahını yüzme havuzuna fırlattı -niye bilmiyorum- ve dikkatler sokağa yöneldi. Komşunun iki oğlunu evimize aldık. Çocuklar -komşununkiler ve benimkiler- Yasi ve ben, pencereden sarkıp Komite'den gelen adamların suçluyu sürükleye sürükleye beyaz Toyota devriye otomobilinin arkasına oturtmasını seyrettik, o ise bu arada karısına ve oğluna sesleniyor, karısına ne olursa olsun kapıyı açmamasını tembihliyordu.

O gün olaya karışanlar, yani Yasi, Tahire Hanım, çocuklar, ben ve hastahanenin nöbetçileri, annemin misafir odasında haber alışverişi için toplandığımızda nihayet kahvemizi içebildik. Nöbetçiler bize Mr. Colonel'in kiracısı hakkında bilgi verdiler. Otuz yaşındaydı. Saldırganlığı ve kabalığıyla hastahane görevlilerinin nefreti ve korkusunu kazanmıştı. Son altı haftadır sokağımızı gözetleyen Komite üyeleri ancak o gün harekete geçmişlerdi.

Hepimiz bunun hizipler arası bir savaş olduğuna ve suçlunun büyük olasılıkla bazı yüksek yetkililer için çalıştığına karar verdik. Bu bağ onun, genç yaşta yüksek kiraya, garajındaki afyon ve antika otomobillere para yetiştirebilmesini açıklıyordu. Hastane nöbetçileri onun son on yıldır Paris'te yapılan bazı suikastlardan sorumlu teröristlerden biri olduğunu duymuştu. Gönüllü araştırma grubumuz onun yakında serbest bırakılacağını tahmin etti. Bu tahminlerin doğru olduğu sonradan anlaşıldı; yalnız serbest bırakılmakla kalmadı, dönüşünden birkaç gün sonra kapımıza gelip Tahire

Hanım'ı onu tutuklamak için evimize giren Komite üyeleri hakkında şikayette bulunmaya ikna etmeye çalıştı, ama tabii biz böyle bir şey yapmadık.

O gece kocamla birlikte komşumuzun evinde yapılan bir başka toplantıda çay içerken, günün olaylarına müthiş ilgi duyan çocuklar tüm çatışma alanını incelemeye karar verdiler. Bunu yaparken tutuklanan adamın barakaya sakladığı deri ceketinin cebinde bir ses alma cihazı buldular. Bizler yasalara saygılı vatandaşlardık, onun için kamyonlarla ilgili anlaşılmaz bir şeylerin konuşulduğ bantı dinledikten sonra ceketle ses alma cihazını çocukların ısrarla karşı çıkmasına rağmen Komite'ye teslim ettik.

Hikâye tekrar tekrar anlatıldı, hatta gelecek Perşembe günü, bu arada utangaçlıklarını -ve ders süresince onları odamızdan uzak tutan nezaket duygusunu da- aşmış olan Tahire Hanım'la çocuklarım olayı hevesli ve neşeli bir seyirci grubunun önünde yeniden canlandırdılar. 'Onlar'ın, Komite üyelerinin böylesine aciz, beceriksiz ve profesyonellikten uzak olduklarını görmek ilginçti. Yasi'nin de dediği gibi, biz daha iyi polisiye filmler görmüştük. Yine de, hayatımızın beceriksiz ahmakların elinde olduğunu düşünmek pek hoş değildi. O zaman yaptığımız bütün esprilere ve hissettiğimiz güce rağmen, ondan sonra evimiz bize hep biraz daha az güvenli göründü ve uzun süre her zil çaldığında ürktük.

Aslında zil bizim bir şaka haline getirmeye çalıştığımız öteki dünyadan bir uyarı gibi gelmişti. Sadece birkaç ay sonra bir başka kapı zilinin sesi iki Komite üyesini daha evimize getirdi. Evimize baskın yapmaya ve çanak antenimizi alıp götürmeye gelmişlerdi. Bu sefer kahramanlıktan eser yoktu: onlar gittikten sonra evimiz neredeyse yasa büründü. Şımarık davranışlarından ötürü payladığım kızım acı bir küçümsemeyle benim onun dertlerini asla anlayamayacağımı söyle-

di. Ben onun yaşındayken renkli ayakkabı bağı kullandığım, okul bahçesinde koştuğum ve herkesin içinde dondurma yediğim için cezalandırılmış mıydım?

Bütün bunlar ertesi Perşembe günü derste ayrıntılarıyla konuşuldu. Yine yaşamlarımız ile romanlar arasında gidip geldik: *İnfaza Çağrı*'yı beğenip ona tepki göstermemiz şaşırtıcı mıydı? Hepimiz sürekli olarak zorla yaşamlarımızın en özel köşe bucağına kadar giren ve amansız uydurmalarını bize zorla kabul ettiren totaliter bir rejimin keyfi davranışlarının kurbanıydık. Bu yönetim İslam yönetimi miydi? Çocuklarımız için nasıl anılar oluşturuyorduk? Beni en çok korkutan şey de işte bu bitmez tükenmez saldırganlık ve şefkatsizlikti.

20

Birkaç ay önce Mana ile Nima gelip benden nasihat istemişti. Biraz para biriktirmişlerdi ve bunu kendi deyişleriyle 'yaşamın gereklilikleri'ne mi yoksa bir çanak antene mi yatırmalıydılar. Çok az paraları vardı ve bu miktarı verdikleri özel derslerden kazanmışlardı. Çoğu genç çift gibi dört yıllık evlilikten sonra bile kendi evlerinde oturamıyorlar, Mana'nın annesi ve küçük kız kardeşiyle birlikte yaşıyorlardı. O gün onlara ne söylediğimi anımsamıyorum ama bir süre sonra bir çanak anteni aldıklarını biliyorum. Bu onları son derece mutlu etti ve o günden sonra her gün kendilerinden, bir akşam önce seyrettikleri yeni bir Amerikan klasiğinin övgüsünü dinler oldum.

Çanak antenler İran'da moda olmuştu. Onlara sahip olmak isteyenler yalnız benim gibi insanlar veya eğitimli sınıf değildi. Tahire Hanım, Tahran'ın yoksul ve daha dindar ma-

hallelerinde de çanak anteni olan ailelerin bazı programları komşularına kiraladılarını söylüyordu. 1996 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığım bir gezide *Baywatch*'ın yıldızı David Hasselhoff'un programının İran'da en çok seyredilen program olduğunu söyleyerek övündüğünü hatırlıyorum.

Aslında Mana ile Nima hiç benim öğrencim olmamıştı. İkisi de Tahran Üniversitesi'nde İngiliz Edebiyatı bölümünde lisans üstü çalışma yapıyorlardı. Makalelerimi okuyup bazı arkadaşlarından derslerimin övgüsünü duymuş ve bir gün dersime çıkagelmişlerdi. Dersten sonra da dinleyici olarak derslerime girmek için izin istediler. Ondan sonra hiçbir dersimi, konuşmamı veya konferansımı kaçırmadan izlediler. Onları bu konferanslarda, hep yüzlerinde bir gülümsemeyle kapının yanında dururken görürdüm. Gülümsemeleriyle, ne pahasına olursa olsun, Nabokov, Bellow ve Fielding hakkında konuşmalar yapmayı sürdürmemin ne kadar önemli olduğunu bana anlatmak istediklerini düşünüyordum.

Şiraz Üniversitesi'nde tanışmışlardı; edebiyat sevgisi ile genelde üniversite yaşamından kopuk oluşları onları yakınlaştırmıştı. Mana, ilişkilerinin herşeyden çok sözcüklere dayandığını daha sonra açıklamıştı bana. Flört ederken mektuplaşıp karşılıklı şiirler okurlarmış. Sözcükler aracılığıyla yarattıkları, düşmanca ve kontrol dışı olan her şeyin yumuşayıp söze döküldüğü bu güvenli ve gizli dünyaya kapılmışlardı. Mana, Virginia Woolf ve Empresyonistler hakkındaki tezini hazırlıyordu; Nima'nın tezi ise Henry James hakkındaydı.

Mana kendine özgü sessiz bir şekilde heyecanlanırdı; mutluluğu ruhunun bilinmeyen derinliklerinden bir yerden kaynaklanıyor gibiydi. Nima'yla onu dersimde gördüğüm ilk günü hâlâ hatırlayabiliyorum. Beni mutlu etmeye çalışan

iki çocuk gibiydiler. Önceleri Mina daha konuşkandı. O benim yanımda yürürken Mana da biraz arkasından gelirdi. Nima hikâyeler anlatıp konuşurken Mana'nın benim tepkimi görmek için bana baktığını fark ederdim. Hemen hemen hiç konuşmazdı. Birkaç ay sonra ısrarım üzerine bana bazı şiirlerini gösterirken, ilk kez Nima kanalıyla değil de, doğrudan benimle konuşmak zorunda kaldı.

Gerçek yaşamda isimleri başka ama ben onlara kafiyeli isimler verdim. Onları aynı düşünce ve fikirleri seslendirirken birlikte görmeye o kadar alışmıştım ki, bana arka bahçelerinde harikûlade bir şey, sihirli bir dünyaya açılan bir kapı keşfetmiş iki kardeş gibi görünüyorlardı. Bense iyi kalpli perileri, içlerini dökebilecekleri çılgın kadındım.

Kâğıtları ayırıp, ofisimi yeniden düzenlerken, romanları yan yana dizip notlarımı farklı dosyalara kaldırırken, yıllar önce benim de görev yaptığım Tahran Üniversitesi hakkında öyküler ve dedikodular anlatırlardı. Aralarında Nima ile Mana'ya karşı dehşetli ve sürekli bir nefret besleyen kötü adamımız Profesör X'in de bulunduğu sözünü ettikleri çoğu kişiyi tanıyordum. Benim üniversiteden ayrılmamdan sonra istifa etmeyen veya kovulmayan birkaç profesörden biriydi. Bu arada, ona yeterince saygı göstermediklerini düşünüyordu. Tüm karmaşık edebi eleştiri sorunlarını çözümlemek için çok elverişli bir yol geliştirmişti: bütün yorum sorunları konusunda oylama yapıyordu. Oylama el kaldırarak yapıldığı için de tartışmalar hep onun lehine sonuçlanmaktaydı.

Profesörün Mana ile Nima'yla kavgası, Mana'nın Robert Frost hakkında yazdığı bir incelemeden çıkmış. Bir sonraki derste, sınıfa onun teziyle ilgili çeşitli çekinceleri olduğunu söylemiş ve bu konuda bir oylama yapmak istemiş. Mana, Nima ve bir başka öğrenci dışında herkes oyunu Profesörün fikirlerini desteklemekten yana kullanmış. Oylamadan sonra

Profesör, Nima'ya dönüp neden böyle döneklik ettiğini sormuş. Belki de karısı onun beynini yıkadığı için böyle davranıyordu. Onları sürekli sorgulayıp fikirlerini oylamaya koydukça onlar da giderek daha inatçı davranmaya başlamışlar. Onun düşüncelerinin tersine kendi fikirlerini savunan önemli eleştirmenlerin kitaplarını ona getirip göstermişler. Sonunda Profesör bir öfke nöbetinde onları sınıftan kovmuş.

Öğrencilerinden biri tezini *Lolita* üstüne yazmaya karar vermiş. Hiçbir kaynak esere başvurmadan, Nabokov'u okumadan hazırladığı tezi, genç kızların entellektüel erkeklerin hayatını alt üst etmesine ilgi duyan profesör çok beğenmiş. Bu öğrenci Lolita'nın 'entellektüel bir şair' olan Humbert'i nasıl baştan çıkarıp hayatını mahvettiğini yazmak istiyormuş. Profesör X yoğun düşünceler içindeymiş gibi öğrenciye Nabokov'un cinsel sapkınlıklarını bilip bilmediğini sormuş. Nima, alaycı bir horgörüyle profesörü taklit edip, başını iki yana sallayarak hüzünle, "Entellektüel erkeklerin hayatının hafifmeşrep kadınlar tarafından mahvedildiğini sayısız romanda görüyoruz," diyordu. Mana en sevdiği konuya girerken ona zehirli bakışlar fırlattığına yemin ediyordu. Nabokov'un hafifmeşref ve hırçın genç kadınları hakkındaki düşüncelerine rağmen bu profesör, yeni bir eş 'ararken' tek şart olarak yaşının yirmi üçü geçmemiş olmasını arıyordu. Böylece bulunan ikinci eşi geçekten de kendisinden yirmi yaş küçüktü.

21

Sıcağın havalandırmalı evimizin içine kadar sızdığı çok sıcak bir Perşembe sabahı dersten önce gelişigüzel konuşuyorduk. Sanaz'dan söz ediyorduk. Geçen hafta haber vermeden derse gelmemişti, bir daha gelip gelmeyeceğini bilmi-

yorduk. Ondan kimse, Mitra bile bir haber alamamıştı. Acaba baş belası erkek kardeşi yeni bir bela mı çıkardı diye merak ediyorduk. Sanaz'ın erkek kardeşi, her hafta sohbetlerimize giren kötü adamlardan biri olmuştu.

Mana iğneleyici bir ses tonuyla, "Nima erkeklerin burada karşı karşıya kaldıkları sorunları anlamadığımızı söylüyor," dedi. "Onlar da nasıl davranmaları gerektiğini bilmiyorlarmış. Kendilerini zayıf hissettikleri için bazen maço kabadayılar gibi davranıyorlarmış."

"Bu bir dereceye kadar doğru," dedim. "Ne de olsa bir ilişki kurmak için iki kişi gereklidir ve toplumun yarısını görünmez kılarsan bunun acısını diğer yarı da çeker."

Nesrin, "Saçımın bir teline bakarak tahrik olabilen bir erkeği düşünebiliyor musunuz?" dedi. "Bir kadının ayak parmağını görünce çıldıran biri... hale bak!" diye devam etti. "Ayak parmağım öldürücü bir silah oluyor!"

Azin gösterişli isyankâr bir el hareketiyle, "Tesettüre uyan kadınlar rejimi destekleyip cesaretlendiriyor," dedi.

Maşid gözlerini masanın demir ayağına dikmiş, susuyordu.

Mana buz gibi bakışla, "Peki, dudakları kıpkırmızı boyayıp erkek profesörlerle kırıştıranlar ne yapıyor?" dedi. "Belki de bütün bunları bir amaca hizmet için yapıyorlardır." Azin kızardı ama bir şey söylemedi.

Nesrin serinkanlılıkla, "Cinsel iştahlarını sınırlandırmak için erkekleri genetik olarak sakatlasak nasıl olur?" dedi. O sırada, Neval el-Saadavi'nin bazı Müslüman toplumlarda kadınlara yapılan acımasızlıkları anlatan kitabını okuyordu. Bir doktor olan Saadavi, cinsel arzularını kısıtlamak için genç kızların cinsel organlarının sakatlanmasının yarattığı dehşet verici sonuçları uzun uzun anlatmaktaydı kitabında. "Çeviri projem için bu konu üzerinde çalışıyordum - "

"Çeviri projen mi?"

"Evet, hatırlamıyor musunuz? Babama Maşid'e yardım etmek için İslam metinlerini İngilizceye çevirdiğimi söylemiştim ya."

"Ama onun buraya gelebilmen için bir bahane olduğunu sanıyordum," dedim.

"Öyleydi ama en azından haftada üç saat, bazen daha uzun bir süre, çeviri yapmaya karar verdim. Yeni yalanlar gerekebilir. Vicdanımla bir anlaşma yaptım," derken gülümsüyordu.

Nesrin, "Ayetullah'ın da cinsel konularda acemi olmadığını söylemeliyim," diye konuşmayı südürdü. "*Ayetullah Humeyni'nin Politik, Felsefi, Toplumsal ve Dini Prensipleri* başlıklı şaheserini çeviriyorum ve bazı ilginç noktalara dokunuyor."

Mana, "Ama o zaten çevrildi," dedi. "Buna ne gerek var?"

Nesrin, "Evet," dedi. "Bazı bölümleri çevrildi ama parti esprilerine konu olmaya başladığından beri ve yurt dışındaki elçilikler insanların onu ahlaki gelişmeleri için değil de eğlence olsun diye okuduğunu anlayınca o çeviriyi bulmak zorlaştı. Hem neyse benim çevirim çok kapsamlı; diğer önemli kişilerin eserlerine göndermeler ve bunlardan alıntılar var. Bir erkeğin cinsel iştahını sınırlamanın bir yolunun hayvanlarla cinsel ilişkiye girmek olduğunu biliyor muydunuz? Sonra bir de tavuklarla cinsel ilişkiye girme sorunu var. Bir tavukla cinsel ilişkiye giren bir erkek daha sonra o tavuğu yiyebilir mi, diye kendi kendinize sormak zorundasınız. Liderimiz bize bu sorunun yanıtını veriyor: *Hayır*, ne o, ne de yakın ailesi veya bitişik komşusu o tavuğun etini yiyebilir ama iki kapı ötedeki komşu yiyebilir. Babam zamanımı Jane Austen veya Nabokov yerine bu metinlerle ilgilenerek harcamamı yeğliyor," diye hınzırca ekledi.

Nesrin'in Ayetullah Humeyni'nin eserlerine alimane bir tavırla gönderme yapmasına şaşırmamıştık. Humeyni'nin ünlü eserinden söz ediyordu, buna müritleri tarafından kendisine sorulabilecek sorular ve açmazlara bir yanıt vermek amacıyla yazdığı eser -ayetullah mertebesine erişen herkesin bunları yazması zorunluydu- denilebilirdi. Humeyni'den önce de birçok kişi hemen hemen aynı tarzda eserler yazmıştı. Konunun rahatsız edici olan yanı, bizi yöneten, bizim ve ülkemizin kaderini elinde tutan insanların bu metinleri ciddiye alıyor olmasıydı. İyi ahlakı ve kültürü korumayı üstlenen bu kişiler, bunlar üstünde uzun uzun düşünülmesi ve tartışılması gereken çok önemli konularmış gibi her gün ulusal televizyonda ve radyoda böyle bildiriler yayınlıyorlardı.

Azin'in kahkahaları ve Maşid'in giderek artan somurtkanlığıyla süslenen bu bilimsel tartışmanın ortasında ani bir fren sesi duyduk ve ben Sanaz'ın erkek kardeşi tarafından kapıya getirildiğini anladım. Bir sessizliğin ardından çarpılan bir otomobil kapısı ve kapının zilini duyduk; birkaç dakika sonra Sanaz özür dileyerek içeri girdi. Geç kaldığı ve dersi kaçırdığı için o kadar üzgündü ki, neredeyse ağlamak üzereydi.

Onu yatıştırmaya çalıştım, Yasi de ona çay getirmek üzere mutfağa gitti. Elinde kocaman bir kutu pasta vardı. "Sanaz, bu ne için?" dedim. Üzgün bir tavırla, "Geçen hafta sıra bendeydi gelemeyince bu hafta getirdim," dedi. Pasta kutusunu elinden alınca -ter içindeydi- kara çarşafını ve başörtüsünü üstünden sıyırdı. Saçlarını bir lastikle sımsıkı bağlamıştı. Yüzü boş ve üzgün görünüyordu.

Sonunda kocaman bir bardak soğuk su elinde, çayı önündeki masanın üstünde, Mitra'nın yanındaki yerini aldı ve hepimiz sessizce onun anlatmasını bekledik. Azin sessizliği bir espriyle bozmaya çalıştı. "Biz senin nişan törenin için Türki-

ye'ye gittiğini ve bizi davet etmeyi unuttuğunu sandık," dedi. Sanaz gülümsemeye çalıştı, cevap vermek yerine bir yudum içti. Hem anlatmak istiyor hem de içini dökmek istemiyordu. Gözyaşları gözlerinde belirmeden sesinde duyuluyordu.

Hikâyesi bildik hikâyeydi. On beş gün önce, Sanaz ile beş kız arkadaşı iki günlük bir tatil için Hazer Denizi kıyısına gitmişler. İlk gün kızlardan birinin bitişik villada oturan nişanlısını ziyaret etmeye karar vermişler. Sanaz sık sık hepsinin uzun çarşafları ve başörtüleriyle gerektiği şekilde giyinmiş olduğunu vurguluyordu. Hep beraber bahçede oturuyorlarmış: altı kız ve bir delikanlı. Evde alkollü içki, yasak bant veya CD yokmuş. Sanki eğer bunlardan biri evde olmuş olsa Devrim Muhafızları'nın elinden çektiklerini hak etmiş olacaklarını ima edercesine konuşuyordu.

Ve 'onlar', ahlak muhafızları, silahlarıyla alçak duvarların üstünden atlayıp onları şaşırtarak baskın yapmışlar. Burada yasa dışı eylemler yapıldığına dair bir ihbar aldıklarını iddia ederek evi aramak istemişler. Görünüşlerinde suçlayacak bir şey bulamayan muhafızlardan biri onlara küçümseyici bir tavırla bakarak, "Bu Batılı tavırlarınız..." diye başlamış. Nesrin, "Batılı tavır nedir?" diye onun sözünü kesti. Sanaz ona bakıp gülümsedi. "Bir daha rastladığımda çocuğa sorarım." Alkollü içki, bant ve CD aramış ama bulamamışlardı, ama ellerindeki arama izninin boşa gitmesini de istemiyorlarmış. Muhafızlar onları ahlak suçlularına ayrılmış özel bir cezaevine kapatmışlar. Bütün karşı çıkışlarına rağmen kızlar, ilk geceyi birkaç fahişe ve bir uyuşturucu bağımlısıyla paylaştıkları küçük karanlık bir odaya kapatılmışlar. Gardiyanlar gece yarısı birkaç kez gelip uyuyakalmış olanları uyandırıp onlara hakaretler yağdırıyormuş.

Kırk sekiz saat o odada tutulmuşlar. Anne babalarını aramalarına izin verilmemiş. Belirli zamanlarda tuvalete gittik-

leri kısa süreler dışında o odadan yanızca iki kez çıkabilmişler; birincisinde bir kadın jinekologun öğrencileri önünde bekâret muayenesi yaptığı hastaneye götürülmüşler. Sonuçtan tatmin olmayan muhafızlar, onları ikinci bir muayene için de özel bir kliniğe götürmüşler.

Üçüncü gün, villanın kapıcısı, çocuklarını bulamayan Tahran'daki endişeli anne babalarına çocuklarının bir otomobil kazasında ölmüş olabileceğini söylemiş. Kızlarını aramak için hemen sayfiye kasabasına gitmişler ve sonunda onları bulmuşlar. Alelacele yargılanan kızlara işlemedikleri suçları itiraf eden birer kâğıt imzalatılmış ve tam yirmi beşer kırbaç atılmış.

Çok zayıf olan Sanaz çarşafın altında bir tişört giyiyormuş. Gardiyanlar fazladan bir giysi giydiği ve acıyı duymayacağı gerekçesiyle onu daha fazla kırbaçlamışlar. Bekaret kontrollerinin verdiği aşağılama duygusu ile yapmadığı bir suçu itiraf etmeye zorlanmanın yarattığı nefret ona fiziksel acıdan daha ağır gelmiş. Diğer aşağılanmalara boyun eğdiği için fiziksel acı onu bir anlamda rahatlatmış.

Serbest bırakılıp anne babaları tarafından eve götürülen Sanaz, orada bir başka aşağılanmayla karşılaşmış: erkek kardeşinin öğütleri. Ne bekliyorlardı? Başlarında bir erkek olmadan altı asi kızı nasıl seyahate yollamışlardı? Şimdiye kadar evlenmiş olması gereken, aklı bir karış havada kız kardeşinden sadece birkaç yaş daha küçük diye kimse onu hiç dinlemeyecek miydi? Sanaz'ın anne babası başına gelenler için üzülseler de, onun bu seyahata gitmesine izin vermenin belki de iyi bir fikir olmadığına karar vermişler; ona güvenmediklerinden değil ama ülkenin koşulları bu tür düşüncesizliklere uygun olmadığı için. "Üstüne üstlük şimdi de suçlu ben oldum. Otomobilimi kullanmam yasaklandı ve her yere ukala erkek kardeşimin eşliğinde gidiyorum."

Sanaz'ı ve hikâyesini aklımdan çıkaramıyorum. Olayı tekrar tekrar düşünüp gözümde yeniden canlandırıyorum -bunu hâlâ yapıyorum: bahçe duvarı, altı kız ile bir erkek verandada oturuyor, belki şakalaşıp gülüyorlar. Sonra 'onlar' geliyor. Bu olayı, İran'daki kendi başıma gelen sayısız diğer olayla birlikte hatırlıyorum; İran'dan ayrıldıktan sonra bana yazılan ve anlatılan olayları da hatırlıyorum. İşin tuhafı, onlar da benim anılarıma katıldı.

Belki şimdi uzakta olduğum ve bu deneyimlerden açıkça söz etmekten korkmadığım için onları anlamaya başlıyor ve o korkunç çaresizlik duygusundan kurtuluyorum. İran'dayken bu günlük vahşet ve aşağılama olaylarıyla aramıza bir mesafe koyuyorduk. Oradayken olaylardan bizimle ilgili değilmiş gibi söz ediyorduk; şizofreni hastaları gibi benliğimizi -hem yakın hem de yabancı- o diğer benlikten uzak tutmaya çalışıyorduk.

22

Nabokov *Speak, Memory* adlı anılarında küçük bir çocukken yatağının baş ucunda asılı duran bir suluboya resimi tanımlıyor. Bu, dar bir patikanın sık bir ormanın içinde kaybolduğunu gösteren bir manzara resmidir. Annesi bir gün ona başının üstündeki resmin içinde kaybolan bir çocuğun hikâyesini okur ve bu, küçük Vladimir'in her akşam dua ederken gerçekleşmesini dilediği arzusu olur. Bizi o odada otururken gözünüzde canlandırırken bu tehlikeli kaybolma arzusunu da anlamalısınız. Sığınağımıza çekildikçe günlük yaşama daha çok yabancılaşıyorduk. Sokakta yürürken kendi kendime soruyordum, 'Bu benim halkım mı, bu benim şehrim mi, ben olduğum kişi miyim?'

Humbert de kör sansürcü de kurbanlarını asla elde edemezler; hep ellerinden kaçırırlar, tıpkı hayal edilen şeylerin nasıl hem çok yakın hem de ele geçirilemez oluşu gibi. Ne kadar çökertilmiş olsalar da kurbanlar asla boyun eğmeye zorlanamazlar.

Bir Perşembe akşamı kızlarımın bıraktığı günlüklerindeki son yazıları ve şiirlerine bakarken aklımdan bunlar geçiyordu. Derslere başladığımızda onlardan kendilerini nasıl gördüklerini tanımlamalarını istemiştim. O zaman henüz bu soruyla yüzleşmeye hazır değillerdi ama arada sırada bu konuya dönüp onlara tekrar soruyordum. Şimdi kıvrılıp oturduğum ikili koltukta düzinelerle sayfaya yazdıkları en son yanıtlarını okuyordum.

Bu yanıtlardan biri önümde duruyor. Bu Sanaz'ınki; deniz kıyısındaki cezaevi olayından hemen sonra vermişti. Karakalemle çizilmiş basit bir resim, beyaz bedeni siyah bir kabarcığın içine hapsedilmiş, çıplak bir kız. Bir dizini göğsüne çekmiş neredeyse bir cenin gibi kıvrılmış. Diğer bacağı arkaya uzatılmış. Uzun düz saçları sırtının kıvrımını izliyor ama yüzü görünmüyor. Kabarcık dev bir kuşun uzun siyah pençelerinde havaya kaldırılmış. Anlamı açık olan kızın görüntüsünden ve kabarcıktan çok ufak bir ayrıntı benim ilgimi çekiyor, kabarcıktan dışarı uzanan kızın eli pençeye tutunuyor. Boyun eğmiş çıplaklığı o pençeye bağlı ve eli ona uzanıyor.

Resim banā hemen Nabokov'un *Lolita* için yazdığı ünlü son sözde "o ilk *Lolita* titreşiminin" 1939'da veya 1940 yılının başlarında şiddetli bir nevralji kriziyle yatarken bedeninden geçtiğini söylediğini anımsattı. "İlk esin titreşiminin Jardin des Plantes'deki bir maymunla ilgili bir gazete haberinden kaynaklandığını," anımsıyordu. "Bir bilim adamının aylarca yüreklendirdiği maymun, bir hayvan tarafından çizilen ilk

karakalem resmi yaratmıştı: resimde zavallı yaratığın kafesinin parmaklıkları görünüyordu."

Biri bir romandan, diğeri gerçekten alınmış bu iki resim dehşet verici bir gerçeği sergilemekteydi. Dehşeti, her iki olayda da vahşetin uygulanmış olması gerçeğini aşıyordu. Parmaklıklardan öteye uzanıp kurbanın gardiyanıyla yakınlığını ve dostluğunu ortaya koyuyordu. Her ikisinde de, dikkatimiz kurbanın parmaklığa dokunuşuna, tenle soğuk maddenin görünmez temasına odaklanıyor.

Diğerleri kendilerini sözcüklerle ifade etmişlerdi. Mana kendini somut cisimlerin üstünden geçen, onların biçimlerine bürünen fakat kendi asla somut biçim almayan bir sise benzetiyordu. Yasi kendini bir hayal olarak tanımlıyordu. Nesrin, bir yanıtında, Oxford İngilizce Sözlüğü'nün *paradox* sözcüğü için verdiği karşılığı yazmıştı. Hemen hemen bütün tanımlamalardan anlaşılan, kendilerini açıklıkla ve tek başına tanımlamalarını önleyen bir dış gerçekliğin kapsamında gördükleriydi.

Mana bir keresinde giydiği pembe çoraplar yüzünden Müslüman Öğrenci Derneği tarafından nasıl azarlandığını yazmıştı. Sevdiği bir hocasına bundan yakındığında, adam eşi Nima'yı nasılsa tuzağa düşürüp yakaladığı için artık pembe çoraplara gerek olmadığını söyleyerek ona takılmıştı.

Bu öğrencilerin, kuşaklarının diğer üyeleri gibi, benim kuşağımdan çok önemli temel bir farkı vardı. Geçmişimiz bizden çalınıp da kendi ülkemizde sürgün haline getirildiğimiz zaman benim kuşağımdakiler, hayatımızda yaratılan boşluktan, bu kayıptan yakındık. Yine de bugünü karşılaştırabileceğimiz bir geçmişimiz vardı: Oysa benim kızlarım çalınan öpücüklerden, asla görmedikleri filmlerden, tenlerinde hiç hissetmedikleri rüzgârdan yakınıyorlardı sürekli. Bu kuşağın geçmişi yoktu. Anılarında yarım yamalak söze dökül-

müş arzular, hiç yaşamadıkları şeyler vardı. Onların sözcüklerine bir pırıltı, şiire benzer bir özellik kazandıran bu yoksunluk, hayatın sıradan, önemsenmeyen yönlerine duydukları özlemdi.

Şimdi, şu anda, İran olmayan bu ülkedeki bu kahvede, yanımda oturanlara dönüp de onlara Tahran'daki yaşamı anlatsam acaba bana nasıl tepki verirlerdi? İşkenceleri, idamları ve özgürlük ihlallerini lanetler miydiler? Sanırım öyle yaparlardı. Ya pembe çorap giyme arzusu gibi günlük yaşamımızdaki özgürlük ihlallerine ne derlerdi?

Öğrencilerime *İnfaza Çağrı*'daki dans sahnesini hatırlayıp hatırlamadıklarını sordum. Gardiyanı Cincinnatus'u dansa davet eder. Bir vals yapmaya başlayarak hole çıkarlar. Bir köşede bir muhafıza rastlarlar: "Onun yanında bir daire çizip kayar gibi hücreye döndüler ve şimdi Cincinnatus bu kendinden geçişin, dostça kucaklanmanın bu kadar kısa olmasına üzüldü." Bu daireler şeklindeki hareket, romanın temel hareketidir. Gardiyanların ona zorla kabul ettirdiği yalandan dünyayı kabul ettiği sürece Cincinnatus, onların esiri olmayı ve onların çizdiği dairelerin içinde hareket etmeyi sürdürecektir. Totaliter düşünce yapısının işlediği en büyük suç, kurbanları da dahil olmak üzere vatandaşlarını, kendisiyle suç ortaklığı yapmaya zorlamasıdır. Gardiyanınla dans etmek, kendi idamına katılmak; bu en büyük vahşettir. Öğrencilerim televizyondaki duruşma gösterilerinde buna tanık oluyorlar ve emredildiği gibi giyinmiş olarak her sokağa çıkışlarında da onu hayata geçiriyorlardı. İdamları seyreden kalabalığın bir parçası olmamışlardı ama onlara karşı çıkacak güçleri de yoktu.

Dairenin içinden çıkmanın, gardiyanla dans etmeyi bırakmanın tek yolu, tanımlanması olanaksız olan ama bir insanı diğerinden farklı kılan o eşsiz niteliği, kişiliği korumanın bir

yolunu bulmaktır. İşte bu yüzden, onların dünyasında törensellik -anlamsız törensellik- çok önemlidir. Bizim gardiyanlarımızla Cincinnatus'un cellatları arasında pek fark yoktu. Tüm özel alanları işgal ediyor, her hareketi biçimlendirmeye çalışıyor ve bizi onlardan biri olmaya zorluyorlardı ki, bu da kendi başına bir çeşit idamdı.

Sonunda Cincinnatus darağacına götürülür ve başını tahtaya koyarken, sihirli mantrayı tekrarlar: "kendi kendime." Ona hep eşsiz olduğunu anımsatan bu söz ve gardiyanları tarafından ona zorla kabul ettirilenden farklı bir dil yaratıp, konuşup, yazmaya çalışması onu son anda kurtarır; o an, darağacı ve cellatıyla birlikte çevresindeki yalan dünya yok olurken, o başını ellerinin arasına alıp, onu başka bir dünyadan çağıran seslere doğru yürür.

2
MUHTEŞEM GATSBY

1

Tahran hava limanında kalabalığın arasında genç bir kadın tek başına duruyor; sırtında bir sırt çantası var, omzunda büyük bir çanta asılı ve iri bir el çantasını ayağının ucuyla itiyor. İki yıllık eşi ile babasının, bavullarla orada bir yerde olmaları gerektiğini biliyor. Gümrük bölgesinde, gözü yaşlı, çaresizlik içinde çevresinde anlayışlı bir yüz arıyor; kucaklayıp, 'Ah ülkeme döndüğüm için ne kadar mutlu, ne kadar sevinçliyim' diyebileceği birini arıyor. 'Artık hep burada kalacağım.' Ama ona gülümseyen bile yok. Garip bir gösteriye dönüşmüş olan hava limanının duvarlarını kaplayan dev afişlerden ayetullah suçlar gibi bakıyor: Ruh halleri siyah ve kan kırmızısı sloganlardan yansıyor: AMERİKA'YA ÖLÜM!

KAHROLSUN EMPERYALİZM VE SİYONİZM! AMERİKA BİR NUMARALI DÜŞMANIMIZDIR!

On yedi yıl önce, on üç yaşındayken terk ettiği ülkesinin artık o bildiği ülke olmadığını henüz kavrayamamış bir halde, tek başına duruyor; içini kaplayan ve bir o yana bir bu yana gidip gelen duygular en ufak bir kışkırtmada her an patlamaya hazır. Onu görmemeye, ona çarpmamaya ve fark edilmeden geçmeye çalışıyorum. Ama onu görmezden gelmem olanaksız.

Bu hava limanı, Tahran hava limanı, beni hep çok kötü bir şekilde etkilemiştir. Oradan ilk ayrıldığımda, Cuma akşamları dansların düzenlendiği güzel lokantası ve geniş camlı kapıları bir balkona açılan kahvesiyle çok misafirperver ve büyülü bir yerdi. Küçükken erkek kardeşimle bu camlı kapıların önünde hayranlıkla oturur, dondurmalarımızı yerken inip kalkan uçakları sayardık. Dönüşlerimizde aniden altımızda ışıklarının görünmesiyle Tahran'ın bizi beklediği duygusuyla hep mutlu bir an yaşardık. On yedi yıl boyunca o göz kırpan çekici ışıkları hayal etmiştim. O ışıkların içine gömülüp bir daha ayrılmak zorunda kalmamayı hayal etmiştim.

Hayallerim sonunda gerçekleşmişti. Ülkeme dönmüştüm ama hava limanında hoşgeldin havası yoktu. Buranın havası, duvarları kaplayan Ayetullah Humeyni ile şimdiden belirlenmiş selefi Ayetullah Montazeri'nin asık suratlı afişleri gibi ciddi ve neredeyse tehditkârdı. Sanki kötü bir cadı süpürgesiyle binanın üstünden uçmuş ve bir hamlede benim hatırladığım lokantaları, çocukları ve rengârenk elbiseli kadınları süpürüp atmıştı. Bizi karşılamaya hava limanına gelen annemin ve dostların gözlerindeki huzursuzlukla endişeyi görünce bu duygum onaylandı.

Gümrük bölümünü terk etmek üzereyken asık suratlı genç bir adam bizi durdurdu; üstümü aramak istiyordu. Da-

ha önce arandığımızı ona hatırlattım. Ters bir sesle, "Çantaları değil," dedi. İyi ama neden? Bunun beni kuşkulu sayılmaktan ve aranmaktan kurtaracağını düşünerek burası benim ülkem demek istedim. Yanımda alkollü içki var mı diye arayacakmış. Beni bir köşeye götürdü. Eşim Bican, asık suratlı muhafızdan mı, yoksa benden mi daha fazla korkması gerektiğini pek bilemeden, beni endişeyle izliyordu. Yüzünde beliren suç ortaklığı, uzlaşma ve alay ifade eden o tebessümü daha sonraları çok iyi tanıyacaktım. Daha sonra birisi, "Kuduz bir köpekle tartışılır mı?" diye sormuştu.

Önce el çantamı boşalttılar: ruj, tükenmez ve kurşun kalemler, günlüğüm ve gözlük kılıfım: Sonra içinden diplomamı, evlenme cüzdanımı ve kitaplarımı *(Ada, Jews Without Money, Muhteşem Gatsby)* çıkardıkları sırt çantama saldırdılar. Muhafız onları, sanki bir başkasının kirli çamaşırlarıymış gibi iğrenerek aldı. Ama onlara el koymadı; bu kez değil. O daha sonra oldu.

2

Yurt dışında kaldığım ilk yıllarda -İngiltere ve İsviçre'de okula gittiğim, daha sonra da Amerika'da yaşadığım zamanlar diğer yerleri İran kavramıma göre biçimlendirmeye çalıştım. Manzaraları İran'a benzetmeye çalıştım, hatta bir sömestr boyunca bana ülkemi hatırlattığı için New Mexico'da bir küçük koleje bile devam ettim. *Frank, Nancy bakın, kupkuru topraklar ortasında kıvrılarak akan ağaçlarla çevrili bu küçük ırmak İran'a benziyor. Tıpkı İran'a, benim ülkeme benziyor.* Beni dinleyecek birini bulduğum zaman Tahran'ın en sevdiğim yanının dağları ve kuru fakat cömert iklimi, kupkuru topra-

ğında yetişen ve gün ışığını âdeta emen ağaçlarıyla çiçekleri olduğunu söylerdim.

Babam hapse girince eve dönmeme ve bir yıl orada kalmama izin verildi. Daha sonra, on sekizinci yaş günümden önce ani bir kararla evlenecek kadar özgüvensizdim. En önemli özelliği bizden çok farklı olması olan bir adamla evlendim. Bana önerdiği yaşam tarzı bizimkinin tersine pratik ve basitti; ayrıca o kendinden son derece emindi. Kitaplara değer vermezdi ("senin ve ailenin sorunu gerçek yaşamda değil, kitaplarda yaşıyor olmanız"), çılgıncasına kıskançtı - kaderini ve mülkünü kontrol altında tutan bir adam olarak kıskançlığı da önemli bir özelliğiydi- ve tamamen başarıya odaklanmıştı ("Kendi bürom olduğu zaman benim koltuğum ziyaretçilerinkinden yüksek olacak ki, onları her zaman varlığımla sindirebileyim.") Bir de Frank Sinatra'yı beğenirdi. Ona evet dediğim gün ondan boşanacağımı biliyordum. Kendime zarar verme eğilimlerim ve kendi hayatımı tehlikeye atma merakım sınır tanımıyordu.

Onunla birlikte, yüksek lisans öğrencisi olarak Oklahoma Üniversitesi'ne devam ettiği Norman'a taşındım ve altı ay sonra, babam hapisten çıkar çıkmaz ondan boşanmaya karar verdim. Bu üç yıl sürdü. Boşanmayı reddetti ("Bir kadın kocasının evine gelinliğiyle girer, kefeniyle çıkar."). Beni hiç tanıyamamıştı. O karısının şık giyinip, manikür yapıp, her hafta berbere gitmesini istiyordu. Ben uzun eteklerim, yırtık pırtık kotlarım ve uzun saçlarımla ona karşı geldim. Ben Amerikalı arkadaşlarımla çimenlerin üstünde otururken, onun yanımızdan geçen arkadaşları sezdirmeden bana bakarlardı.

Babam boşanmadan yanaydı ve onu, İslam yasalarına göre bir kadının tek koruması olan, nafaka davası açmakla tehdit ediyordu. Ben nafaka davası açmaktan vazgeçip bankadaki paramızı, otomobili ve halıları ona bırakınca kocam ni-

hayet boşanmayı kabul etti. O ülkeye döndü, bense İngilizce Bölümü'nün tek yabancı öğrencisi olarak Norman'da kaldım. İranlılardan, özellikle de genç bir dulun kolay elde edilebilirliği konusunda türlü hayaller kuran erkeklerden uzak durdum.

Norman'la ilgili anılarım şunlar: kırmızı toprak ve kanatlı karıncalar, kampüste şarkılar söyleyip mitinglere katılmak, Melville, Poe, Lenin ve Mao Ze Dung'u okumak, ılık ilkbahar sabahlarında muhafazakâr politik görüşleri olan en sevdiğim profesörümle Ovid ve Shakespeare okumak, akşamüstleri ise bir diğeriyle birlikte devrimci şarkılar söylemek. Geceleri Bergman, Fellini, Godard ve Pasolini'nin yeni filmlerini izlemek. O günleri hatırladıkça farklı sesler ve görüntüler belleğimde birbirine karışıyor: Bergman'ın hüzünlü kadınlarının görüntüleri, radikal profesörüm David'in gitar eşliğinde şarkı söyleyen yumuşacık sesinde eriyor:

Uzun saçlı rahipler her gece geliyor
Sana neyin doğru neyin yanlış olduğunu söylüyorlar
Onlardan yiyecek bir şey istediğinde
En tatlı sesleriyle sana şöyle diyorlar:
Zaman içinde gökyüzünde, o şahane yerde yiyeceksin
Çalış ve dua et, saman ye, ölünce herşeye kavuşacaksın.
İşte bu yalan!

Sabahları miting yapıp, idare binasını ele geçirirdik. İngilizce Bölümü'nün önündeki Güney Oval denen çimenlerin üstünde şarkılar söyleyerek ve arada bir soyunarak, hızla kütüphanenin bulunduğu kırmızı tuğla binaya koşanları izlerdik. Vietnam Savaşı protestolarının yapıldığı o günlerde ben yürüyüşlere katılırken, diğer öğrenciler bizi görmezden gelirdi. Daha sonra bana ilk sayfasına, *'Benim Ada'm Azer'e,*

Ted,' yazdığı *Ada*'yı vererek bana Nabokov'u tanıştıran gerçek sevgilimle partilere giderdim.

Ailem isyankâr bir küçümsemeyle hep politikaya karşı tavır almıştır. Sekiz yüz yıldan beri -annem övünçle tam *on dört kuşak* diye vurgulardı- Nefisi'lerin edebiyat ve bilime yaptıkları katkılarla ün kazandığı gururla söylenirdi. Erkeklere bilgili kişi anlamına gelen *hakim* denirdi ve daha sonra, yüzyılımızda Nefisi kadınları üniversiteye devam edip çok az sayıda kadının sokağa çıkmaya cesaret edebildiği devirde öğretmenlik yapmışlardı. Babam Tahran'ın Belediye Başkanı olduğu zaman, aile kutlama yapacağı yerde rahatsızlık duymuştu. O zamanlar üniversite öğrencisi olan küçük amcalarım babamı reddettiler. Daha sonra yönetimle ters düştüğündeyse, annem ve babam, onun belediye başkanı olmasıyla değil hapse girmesiyle övünç duymamızı sağladılar.

Ben İranlı öğrenci hareketine isteksizce katıldım. Babamın hapsedilmesi ve ailemin belli belirsiz milliyetçiliği beni politikaya karşı duyarlılaştırmıştı, yine de ben politik bir eylemciden çok bir asiydim, gerçi o zamanlar bu ikisinin arasında da pek fark yoktu. Olayın bir cazip yönü hareketteki erkekler bana tecavüz etmeye veya beni baştan çıkarmaya çalışmıyorlardı. Onun yerine Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* ve Marx'ın *Louis Bonaparte'ın 18. Brumaire'i* adlı eserlerini okuyup tartıştığımız çalışma grupları düzenliyorlardı. Yetmişli yıllara devrimci hava hâkimdi, yalnızca İranlılar için değil, Amerikalı ve Avrupalı öğrenciler için de geçerliydi bu. Önümüzde Küba örneği vardı, tabii Çin örneği de. Devrimci söylem ile romantik havası bulaşıcıydı ve İranlı öğrenciler mücadelenin ön saflarındaydı. Eylem yapıyorlar, hatta yönetime kafa tutuyorlardı, bir kısmı San Francisco'daki İran Konsolosluğu'nu işgal ettikleri için hapsedilmişlerdi.

Oklahoma Üniversitesi'ndeki İranlı öğrenci grubu, Avrupa'nın ve ABD'nin çoğu büyük şehrinde üyeleri ve bölümleri olan İranlı Öğrencilerin Dünya Konfederasyonu'nun bir bölümüydü. Oklahoma'daki görevi, Devrimci Komünist Partisi'nin militan öğrenci grubunu kampüste kurmak ve değişik ülkelerden radikal öğrencilerden oluşacak olan Emperyalizme Karşı Üçüncü Dünya Komitesi'ni oluşturmaktı. Lenin'in demokratik merkeziyetçiliğine uygun olarak kurulan Konfederasyon, üyelerinin özel ve sosyal hayatını kontrol altında tutuyordu. Zamanla daha militan Marksist elemanlar grubu kontrol altına alarak, daha ılımlı ve milliyetçi eğilimleri olanları ya bertaraf ettiler ya da dışladılar. Üyeleri genelde Che Guevara ceketi ve çizmesi giyerlerdi; saçlarını kısacık kesen kadınlar ise pek makyaj kullanmaz, Mao ceketi ve haki renk giyerlerdi.

O sıralarda, hayatımda devrimci heveslerim ile en çok sevdiğim yaşam şeklini birleştirmeye çabaladığım şizofrenik bir dönem başladı. Harekete tam olarak hiç girmedim. Rakip hiziplerin çatıştığı uzun toplantılardan kaçmak için çoğunlukla bir bahaneyle odadan çıkar, bazen de kendimi tuvalete kilitlerdim. Toplantıların dışında uzun elbiseler giymeyi sürdürdüm ve saçımı kesmeyi reddettim. 'Karşı devrimci' yazarları -T. S. Eliot, Austen, Plath, Nabokov, Fitzgerald- okuyup sevme huyumu asla bırakmadım ama mitinglerde heyecanlı konuşmalar yaptım; okuduğum roman ve şiirlerdeki deyimlerden esinlenerek, sözcüklerden devrimci sedalar yarattım. Ülkeme karşı duyduğum bunaltıcı özlem, ülkemdeki zalimlere ve onların Amerikalı destekçilerine karşı heyecanlı söylevlere dönüştü; hareketin kendisine yabancı kalsam ve orada kendimi hiç rahat hissetmesem de, dizginlenemeyen, düşünce ürünü olmayan bu tutkuyu içine yerleştirip haklı çıkarabileceğim ideolojik bir çerçeve bulmuş oldum.

1977 yılının sonbaharı iki olaydan ötürü önemlidir: Eylül ayında yaptığım evlilik ile Şah'ın Kasım ayında ABD'ye yaptığı son resmi ve en dramatik ziyareti. Bican Naderi'yi iki yıl önce Berkeley'de bir toplantıda tanımıştım. En çok yakınlık duyduğum grubun lideriydi. Bütün yanlış nedenlerden ötürü ona âşık oldum: güzel konuşan bir devrimci olduğu için değil, ama kendine ve inançlarına duyduğu güven hareketin isterik tavırlarını çok aştığı için. Vefalıydı, ailesine, işine, harekete veya girişti̇ği herşeye tutkuyla bağlıydı ama bağlılığı onun hareketin sonunu görmesini asla engellemiyordu. Onu bu özelliği için olduğu kadar daha sonra devrimci emirlere uymayı reddettiği için de beğendim.

Amerika'nın İran'la ilişkilerine karşı sloganlar attığımız sayısız mitingde, gece yarılarına kadar tartıştığımız protesto toplantılarında, İran'dan söz ettiğimizi düşünürken aslında Çin'de olanlarla ilgileniyorduk ama hepsinde ülkemiz önemli bir yer tutuyordu. O benim ülkemdi; onu hayalimde sürekli değiştirebilir, puslu görüntüsünün arasından dünyayla ilişki kurabilirdim.

'Vatan' anlayışımda karşıtlıklar veya temel çelişkiler vardı. Özlemini çektiğim anne babamın, dostlarımın olduğu ve Hazer Denizi kıyısında geçirdiğimiz yaz gecelerinin, bildik İran'ı vardı. Ama bir de aynı derecede gerçek olan, yeniden yapılandırdığımız, her toplantıda ele alıp kitlelerin ne istediği konusunda kavgalar ettiğimiz, bir başka İran vardı. Yetmişli yıllarda hareket giderek daha radikal olmaya başladığına göre, anlaşılan kitleler bizim kutlamalarımızda alkollü içecek içmememizi, dans etmememizi ve 'yoz' müzik dinlememizi istiyordu: Yalnızca folk müziği ile devrimci müziğe izin vardı. Kızların saçlarını ya kısa kesmesini yahut da örmesini istiyorlardı. Burjuva adeti olan ders çalışmaktan da kaçınmalıydık.

3

Tahran hava limanına inmemizden bir aydan biraz fazla zaman sonra kendimi Tahran Üniversitesi'nin İngilizce Bölümü'nde buldum. İçeri girer girmez gri takım elbiseli, kıvırcık saçlı, dost tavırlı genç bir adamla neredeyse çarpışıyordum. Daha sonra onun da benim gibi ABD'den yeni dönmüş, yeni işe alınmış, parlak ve heyecan verici fikirlerle dopdolu biri olduğunu öğrendim. Tombul güzelliğine rağmen çevreye mübarek bir hava yayan sekreter bana gülümsedi, ayaklarını sürüyerek bir kapıdan içeri girip, bölüm başkanının odasına geçti. Bir an sonra geri geldi ve başıyla girmemi işaret etti. İçeri girerken iki kapı arasındaki küçük tahta bir takoza takılıp dengemi kaybettim; neredeyse bölüm başkanının masasının üstüne düşüyordum.

Orada şaşkın bir tebessümle karşılandım ve oturmam söylendi. En son bu odaya girdiğimde, iki hafta önce, bana ünlü yazar ve akademisyen olan birçok akrabam hakkında sorular soran, uzun boylu ve sevimli bir adamla iş görüşmesi yapmıştım. Beni rahatlatmaya çalıştığı için ona gönül borcu duymuş, aynı zamanda da hayatım boyunca ünlü aile üyelerinin gölgeleriyle yarışmaktan korkmuştum.

Bu yeni adam, Dr. A. farklıydı. Gülümsemesi dostçaydı ama içten değildi; daha çok değerlendirme yapar gibiydi. Hemen o gece beni evindeki bir partiye davet ettiyse de tavrı soğuktu. Akrabalardan değil, edebiyattan söz ettik. Tezim hakkında fikrimi niçin değiştirdiğimi ona açıklamaya çalıştım. Yirmili ve otuzlu yılların proleter ve proleter olmayan edebiyatını karşılaştırmalı olarak incelemek istediğimi söyledim. En iyisi Fitzgerald'dı: yirmili yıllar için. Bu ona doğal göründü. Ama sonra onun karşıtını seçmekte zorlanmıştım - Steinbeck, Farrel veya Dos Passos'u mu seçmeliydim? Onlar-

dan hiçbirinin Fitzgerald'la boy ölçüşebileceğini sanmıyorsunuz, değil mi? Edebi anlamda hayır. Başka bir anlam var mı? Her neyse, sonra işin ruhunu en iyi yakalayan Mike Gold gibi gerçek proleterlerle karşılaştım. Kim? Mike Gold: *New Masses* (Yeni Kitleler) adlı popüler radikal edebiyat dergisinin editörüydü. ABD'de proleter sanat kavramını ilk olarak açık bir şekilde ifade eden kişiydi. Hemingway gibi yazarlar bile dediklerine kulak kabartıyorlardı: Hemingway'e 'beyaz yakalı bir yazar', Thornton Wilder'a ise 'kültürün Emily Post'u demişti.

Sonunda Fitzgerald'ı ele almamaya karar verdim. Gold'u ve konuyu neden tekeline aldığını merak ettim, çünkü tekeline almıştı. Otuzlu yıllarda bu yeni kuşak Fitzgerald gibilerinin yerini almıştı ve ben bunun nedenini öğrenmek istiyordum. Ayrıca ben de bir devrimciydim; Mike Gold gibilerini nasıl bir tutkunun ateşlediğini öğrenmek istiyordum. "Tutku peşindeydiniz ve Fitzgerald'ı bırakıp bu diğer adama gittiniz, öyle mi?" diye sordu. Konuşmamız ilgi çekiciydi ve ben akşamki parti için davetini kabul ettim.

Bana diğer adamın, ilk gelişimde tanıştığım dost tavırlı bölüm başkanının şimdi hapiste olduğu söylendi. Kimse ne zaman serbest bırakılacağını veya serbest bırakılıp bırakılmayacağını bilmiyordu. Şimdiye kadar çok sayıda profesör atılmıştı, yakında yenileri de onlara katılacaktı. Masumiyetle ve duruma tümüyle ters düşen duygularla Tahran Üniversitesi, Farisi Edebiyatı ve Yabancı Diller Fakültesi'nin İngilizce Bölümü'nün en genç ve en yeni üyesi olarak öğretmenlik mesleğime adım attığım sırada, devrimin o ilk günlerinde, işler böyleydi. Oxford veya Harvard'dan benzer bir görev teklifi alsaydım herhalde ancak bu kadar onurlanırdım.

Kapısının eşiğine takılıp sendelediğim zaman Dr. A.'nın yüzündeki ifade, ondan çok farklı kişilerin yüzünde yıllar

boyu gördüğüm ifadenin aynısıydı. Bu, hayretle karışık anlayışlı bir bakıştı. Sanki doğru yolun gösterilmesi, bazen de haddinin bildirilmesi gereken tuhaf bir çocuk diyordu. Daha sonraları başka bir bakış ortaya çıktı, sanki ben ilk anlaşmamıza uygun davranmamışım gibi sinirli bir bakış: Ben yoldan çıkmış, asi bir çocuk olmuştum ve kontrol edilemiyordum.

4

Bu yıllar hakkındaki bütün anılarım Tahran Üniversitesi çevresinde dönüyor. O bütün politik ve toplumsal eylemlerin bağlı olduğu göbek, değişmez merkezdi. ABD'deyken İran'daki kargaşa hakkında bir yazı okuduğumuz veya haber aldığımızda en önemli mücadelelerin Tahran Üniversitesi'nde yer aldığı izlenimini ediniyorduk. Bütün gruplar bildirilerini okumak için Üniversite'yi seçiyordu.

Bu yüzden, yeni İslam hükümetinin Cuma namazları için Üniversite'ye el koyması şaşırtıcı değildi. Müslüman öğrenciler, özellikle de fanatik olanlar, her zaman, hatta devrimden sonra bile solcu ve laik öğrencilerin gölgesinde kalan bir azınlık oluşturduklarından bu eylem büyük önemdeydi. Sanki İslam grubu bu eylemle diğer politik gruplara karşı bir zafer kazanmış; muzaffer bir ordu gibi işgal edilen toprağın ortasına, alt edilen bölgenin bağrına yerleşmişti. Her hafta, en ünlü hocalardan biri, erkekler bir yanda kadınlar diğer yanda olmak üzere Üniversite alanını işgal eden binlerce kişiye vaaz vermek için kürsüye geçiyordu. Bir elinde silah, günün en önemli politik konularını ele alarak haftalık vaazını verirdi: Yine de, sanki kampüsün kendisi bu işgale başkaldırmaktaydı.

O günlerde, farklı politik gruplar arasında süregelen bir mevzi kavgası olduğunu ve bu kavganın çoğunlukla Üniversite'de yer aldığını sanıyordum. O zamanlar benim de kendi kavgamı yürütmem gerekeceğini bilmiyordum. Geriye bakınca, kendimin incinebilirliğimden habersiz olduğuma seviniyorum: Sanki var olmayan bir ülkenin temsilcisi olarak, az sayıda kitabımla ve düşlerimle, bu ülkeye vatanım olarak el koymaya gelmiştim. İhanet ve hükümette değişiklik iddialarının, artık zihnimde karışık ve zaman dışı hale gelmiş olayların ortasında, her fırsat bulduğumda kitaplarım ve notlarımla bir yere oturup derslerimi hazırlamaya çalışıyordum. O ilk sömestr, adına Araştırma dediğimiz ve *Huckleberry Finn'in Maceraları*'na odaklanıp, yirminci yüzyıl romanını incelediğimiz büyük bir seminer veriyordum.

Politik yönden dürüst davranmaya çalışıyordum. *Muhteşem Gatsby* ve *Silahlara Veda*'nın yanısıra Maksim Gorki ile Mike Gold'un eserlerine de yer veriyordum. Çoğu günümü Üniversite'nin karşısındaki sokağa sıralanmış kitapçı dükkânlarını dolaşarak geçirirdim. Adı Devrim Bulvarı olarak değiştirilen sokak, Tahran'ın en ünlü kitapçıları ile yayıncılarının merkeziydi. dükkândan dükkâna gitmek ve zaman zaman size yepyeni bir pırlantayı tanıtacak veya Henry Green gibi adı az duyulmuş bir İngiliz yazarını tanıyarak sizi şaşırtacak bir satıcı veya müşteriyle karşılaşmak ne büyük zevkti.

Telaşlı hazırlıklarımın arasında benim derslerimle ve kitaplarla hiç ilgisi olmayan konular için Üniversite'ye çağrılıyordum. Hemen her hafta, bazen haftanın her günü gösteriler veya mitingler yapılıyordu ve biz irademiz dışında mıknatıs gibi bu eylemlere çekilmekteydik.

O günlerden bir anı, gizlice ve şehvetle bana sarılarak beni baştan çıkarıyor. Tam bir elimde kahve diğerinde kalem kâğıtla ders notlarımın üzerinde çalışmak üzere balkona çık-

maya hazırlanıyordum ki telefon çaldı. Bir arkadaşın heyecanlı ve telaşlı sesini duydum. "Haberi duydun mu?" diye soruyordu: Devrimin en önemli simalarından, popüler ve tartışma yaratan hoca Ayetullah Talegani ölmüştü. Oldukça genç ve köktenci biriydi; öldürüldüğüne dair söylentiler şimdiden çevreye yayılmıştı. Onun anısına Tahran Üniversitesi'nden başlayan bir yürüyüş yapılacaktı.

Telefonda haberi aldığım evim ile hemen hemen bir saat sonra girişine eriştiğim Üniversite'nin arasındaki uzaklığı anımsamıyorum. Trafik durmuştu. Bican'la üniversitenin yakınlarında taksiden inip yürümeye başladık. Bir süre sonra her nedense, görünmez bir enerji kaynağı bizi itiyormuş gibi adımlarımız sıklaştı ve koşmaya başladık. Yas tutan müthiş bir kalabalık üniversiteye giden yolları tıkamıştı. Talegani'nin ruhsal ve politik mirasçısı olduğunu iddia eden köktendinci dini dernek Mücahidin üyeleri ile Allah'ın Partisi olarak bilinen ve Allah'ın kanunlarını yeryüzüne yaymaya kararlı fanatiklerden oluşan Hizbullah üyeleri arasında bir çatışma çıktığı söyleniyordu. Çatışmanın sebebi, Talegani'nin tabutunu kimin taşıyacağıydı. İnsanlar ağlıyor, göğüslerini ve başlarını yumruklayarak, "Bugün yas günüdür! Talegani bugün cennete gitti," diye bağırıyorlardı.

Bundan sonraki yıllarda, bu slogan sık sık kullanılır oldu; bu, devrimi yapanlarla ölüm arasındaki yakın bağlantıyı gösteren bir belirtiydi. Bu tür toplu ağıtların insanları çaresizlik içinde kendinden geçiren zevkine ilk kez o gün tanık oldum: buraları insanların kaynaşıp, birbirlerinin bedenlerine dokunduğu, çekinmeden ve suçluluk duymadan duygularını paylaştığı tek yerdi. Havada çılgınca cinsellik kokan bir cinnet vardı. Daha sonraları Humeyni'nin, İslam Cumhuriyeti'nin ağıt törenleri sayesinde ayakta kaldığını belirten bir sloganını görünce bunun gerçekten de doğru olduğunu anladım.

O gün, çizgi film karakterleri gibi bir görünüp bir kaybolan çok sayıda insanla karşılaştım. Feride'yi orada mı görmüştüm? Çok uçta radikal solcu bir grubun üyesiydi; bazı yoldaşlarını tanıyan erkek kardeşim, yerleşmeme yardımcı olur diye onu bana tanıştırmıştı. Onu bir an görür gibi oldum, her zamanki gibi harketliydi, birine veya bir şeye karşı çıkmak üzereydi; onu gördüm ve yitirdim.

Bir girdabın ortasında durmuş, tanıdık bir yüz bulmaya çabalıyordum. Böyle mitinglerde benimle birlikte gelen kişileri hep yitirirdim. Şimdi de eşimi yitirmiştim ve bir süre onu aradım. Kalabalık üstüme doğru geliyordu. Sesler farklı hoparlörlerden yankılanıyor gibiydi. Talegani'nin afişleri aniden her tarafta belirivermişti: duvarlarda, kitapçı dükkânlarının kapı ve pencerelerinde, hatta ağaçlarda. Üniversitenin önünde geniş cadde hareketlerimize uyum sağlamak için daralıp genişliyordu ve ben uzun bir süre kalabalıkla birlikte bilinçsizce oradan oraya sürüklendim. Sonra, kendimi bir ağacın gövdesini yumruklayarak, en yakınım ölmüş ve ben uçsuz bucaksız dünyada yapayalnız kalmışım gibi ağlar buldum.

5

1979 yılının Eylül ayında sömestr başlamadan önce zamanımın çoğunu ders programındaki kitapları aramakla geçirdim. Bir kitapçıda bulduğum *Muhteşem Gatsby, Silahlara Veda* adlı kitapları karıştırırken, dükkân sahibi yanıma yaklaşıp, "Bunlarla ilgileniyorsanız hemen şimdi alın," diyerek başını hüzünle salladı. Ona anlayışla bakıp kendinden emin bir tavırla, "Müşterisi çok. Bu konuda bir şey yapamazlar, değil mi?" dedim.

Haklıymış. Birkaç ay sonra Fitzgerald ile Hemingway'ın kitapları zor bulunur oldu. Hükümet, dükkânlardaki bütün kitapları başka yere taşıyamazdı, ama yavaş yavaş yabancı kitap satan en önemli dükkânlardan bazılarını kapattı ve yabancı kitapların İran'da dağıtımını yasakladı.

İlk dersimden önceki gece, ilk kez okula giden bir çocuk gibi heyecanlıydım. Giysilerimi olağanüstü bir titizlikle seçmiş, az sayıdaki kitaplarımı incelemiştim. Kitaplarımın çoğunu babamın hediyesi olan antika bir aynayla birlikte ABD'de yaşayan görümceme bırakmıştım. Onları daha sonra getirecektim ama on bir yıl oraya dönmeyeceğimi bilmiyordum, görümcem de o zamana kadar kitaplarımın çoğunu birilerine vermişti.

İlk gün, elimde emektar *Gatsby*'yle üniversiteye gittim. Eski görünüyordu: bir kitap ne kadar eski ve yıpranmış olursa benim açımdan o kadar değerlidir. *Huckleberry Finn* hâlâ kitapçılarda bulunuyordu ve ben bir beklenti içinde birkaç tane aldım. Kısa bir duraksamadan sonra ders programında bulunmayan *Ada*'yı da satın aldım ve ne olur ne olmaz diye çantama koydum.

Üniversite, Şah Rıza'nın hükümdarlığı sırasında otuzlu yıllarda yapılmıştı. Kampüsteki ana binaların, kalın beton sütunların desteklediği çok yüksek tavanları vardı. Kışın hep biraz soğuk, yazın da nemli olurdu. Onları belki de gerçekte olduklarından çok daha büyük olarak anımsıyorum; ama otuzlu yıllardan kalma bu geniş binalarının garip bir havası vardı. Onlar kalabalıklar için yapılmıştı ve içlerinde rahat etmek olası değildi.

İngilizce Bölümü'ne giderken gereğinden fazla geniş merdivenlerin dibindeki büyük koridorda kurulmuş çeşitli standlara üstünkörü baktım. Birçok devrimci gruba ait yayınla dolu uzun -ondan fazla- masa vardı. Öğrenciler grup-

lar halinde toplanmış, konuşuyor, bazen de tartışıyorlardı, her an kendi alanlarını savunmaya hazırdılar. Görünürde düşman yoktu ama koridora bir tehdit havası hâkimdi.

Bunlar İran'ın tarihinde dönüm noktası sayılacak günlerdi. Anayasanın şekli ve yeni rejimin ruhu konusunda her düzeyde savaşım veriliyordu. Aralarında önemli din adamlarının da bulunduğu halkın çoğunluğu laik bir anayasadan yanaydı. Ülkeyi yöneten seçkinler arasındaki otokratik eğilimleri protesto etmek için güçlü -hem laik hem de dini- muhalif gruplar oluşuyordu. Muhalif grupların en güçlüsü, Ayetullah Şeriatmadari'nin Müslüman Cumhuriyetçi Halk Partisi ile kadın hakları ve basın özgürlüğü dahil demoktratik hakların korunması için ön saflarda savaşan laik ilericilerin oluşturduğu Milli Demokratik Cephe'ydi. O zamanlar çok popülerdi ve sabık milliyetçi kahraman Musaddık'ın on ikinci ölüm yıldönümünde, Musaddık'ın mezarının bulunduğu Ahamad Abad kasabasına 1 milyon kişiyi toplamayı başarmıştı. Kurucu Meclis'in toplanması için yılmadan uğraştılar. En çok tutulan ilerici gazete *Ayendegan*'ın kapatılması üzerine, hükümetin desteklediği zorbaların göstericilere saldırdığı bir dizi şiddetli büyük gösteri yapıldı. O günlerde, kara bayrak ve sancak taşıyan bu motosikletli zorbaları kurşun geçirmez bir Mecedes-Benz'deki bir din adamının peşinde giderken görmek mümkündü. Bu uğursuz işaretlere rağmen Komünist Tudeh Partisi ile Marksist Fedayin Birliği, liberal adını verdiği kesime karşı köktendinci gericileri destekliyor ve Amerikan yanlısı olmakla suçladıkları Başbakan Bezirgan'a baskı yapmayı sürdürüyorlardı.

Muhalefet, vahşi bir şiddetle karşılaşmıştı. Humeyni, "Takunyalılar ile türbanlılar size bir şans tanıdı," dedi. "Her devrimden sonra birkaç bin namussuz halkın karşısında idam edilip yakılır ve bu iş biter. Onların gazete yayınlama-

larına izin verilmez." Ekim Devrimi'ni örnek olarak gösterdikten ve hükümetin hâlâ basını kontrol ettiğini belirttikten sonra, sözüne şöyle devam ediyordu: "Doğru dürüst davranan bir veya birkaç parti dışında bütün partileri kapatacağız... hatalı davrandık. İnsanlarla karşı karşıya olduğumuzu sandık. Olmadığımız anlaşıldı. Vahşi hayvanlarla karşı karşıyayız. Onlara daha fazla tahammül etmeyeceğiz."

O yılların olaylarını anlatırken işime nasıl odaklanmış olduğumu görmek beni şimdi şaşırtıyor. Çünkü sınıfımın beni nasıl karşılayacağı, beni politik karışıklıklar kadar endişelendiriyordu.

İlk sınıfım, bir kenarında sıra sıra pencereler olan uzun bir odaydı. İçeri girdiğimde sınıf doluydu ama kürsünün arkasındaki yerimi alır almaz sinirliliğim geçti. Öğrenciler olağanüstü sessizdi. Ellerim kitaplar ve sınıf için getirdiğim fotokopilerle doluydu. Eserleri Farsçaya çevrilmiş devrimci yazarlar, Fitzgerald, Faulkner ve Woolf gibi 'seçkin' yazarların kitaplarından oluşan bir derleme yapmıştım.

O ders iyi geçti, ondan sonrakiler de daha kolay oldu. Hevesli, saf ve idealisttim, kitaplarıma da âşıktım. Öğrenciler beni ve Dr. A.'nın ofisinde çarpıştığım kıvırcık saçlı genç erkek Dr. K.'yi merak ediyordu; biz öğrencilerin profesörlerini üniversiteden attırmak için ellerinden geleni yaptığı sırada yeni işe alınan garip kişilerdik. Atılan profesörlerin hepsi 'devrim karşıtı' olmakla suçlanıyordu; bu terim eski rejimi desteklemekten sınıfta açık saçık sözler söylemeye kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsamaktaydı.

İlk gün, öğrencilerime edebiyatın işlevinin ne olması gerektiğini, neden roman okumak zahmetine katlanılması gerektiğini sordum. Garip bir başlangıçtı ama ilgilerini çekmeyi başardım. Sömestr boyunca birçok farklı yazarın kitabını okuyup tartışacağımızı söyledim, bu yazarların tek bir ortak

noktaları vardı, o da hepsi yıkıcıydı. Bazıları Gorki ve Gold gibi politik amaçlarında açıkça yıkıcıydılar; bazıları ise Fitzgerald ve Mark Twain gibi açıkça öyle görünmemekle birlikte bence daha da yıkıcıydılar. Ben bu terimi alışılmış tanımlamasından farklı yorumladığım için onu tekrar ele alacağımızı söyledim. Tahtaya, Alman düşünürü Theodor Adorno'nun en sevdiğim sözlerinden birini yazdım: "Ahlakın en yüksek şekli, kendi evinde rahat etmemektir." Onlara hayal gücünün yarattığı en büyük eserlerin amacının, insanı kendi evinde bir yabancı gibi hissetmesini sağlamak olduğunu anlattım. Edebiyat bizi normal karşıladığımız şeyleri sorgulamaya zorlar. Edebiyat gelenek ve beklentileri, onların değişmez kabul edildiği zamanlarda sorgulamıştır. Öğrencilerime, okurken bu eserlerin onları ne şekilde rahatsız, hatta huzursuz ettiğini, çevrelerine bakıp dünyayı Harikalar Diyarındaki Alice gibi değişik gözlerle görmelerini nasıl sağladığını düşünmelerini söyledim.

O günlerde, öğretim üyeleri ve öğrenciler politik görüşlerine göre ayırt ediliyordu. Zamanla isimleri yüzlerle birleştirip onları okumasını öğrendim ve kim kime karşı kiminle beraber, kim hangi gruba dahil kavradım. Bu yüzlerin, yarım kalmış bir işi yapmak için hayata dönen ölülerin yüzü gibi, aniden boşlukta belirmesi insanı neredeyse korkutuyor.

Orta sırada oturan, kurşun kalemiyle oynayan Bay Bahri'yi başı önünde not alırken görebiliyorum. Acaba benim sözlerimi mi yazıyor yoksa yalnızca yazar gibi mi yapıyor? Arada bir başını kaldırıp, bir bilmeceyi çözmeye çalışır gibi uzun uzun bana bakıyor, sonra tekrar öne eğilip yazmaya devam ediyor.

İkinci sırada, pencere kenarında yüzünü çok iyi anımsadığım bir erkek oturuyor. Kollarını göğsünde kavuşturmuş, isyankâr bir tavırla beni dinliyor, öğrenmek istediğinden veya

buna gerek duyduğundan değil, kendine özgü nedenlerle hiçbir sözcüğü kaçırmak istemediğinden. Ona da Bay Niyazi diyeceğim.

En radikal öğrencilerim yüzlerinde alaycı gülümsemelerle en arka sıralarda oturuyorlar. Bir yüzü çok iyi anımsıyorum: Bu, Mehtap'ın yüzü. Gözleri tahtaya dikili, sıkılgan bir tavırla oturuyor, sağında ve solunda oturanların farkında. Esmer ve basit yüzü çocuklara özgü tombulluğunu yitirmemiş, gözleri hüzünlü ve uysal. Daha sonra onun İran'ın güneyindeki petrol şehri Abadan'lı olduğunu öğrendim.

Tabii bir de Zerrin ile arkadaşı Vida var. Çok farklı göründükleri ve sanki bu sınıfta, hatta bu üniversite kampüsünde olmamaları gerektiği için daha ilk gün dikkatimi çekmişlerdi. O günlerde öğrencilerin kesin olarak ayrıldığı grupların hiçbirine uymuyorlardı. Solcuların bıyıkları üst dudaklarını tümüyle kaplıyor ve onları üst dudaklarıyla bıyıkları arasında incecik bir boşluk bırakan Müslümanlardan ayırıyordu. Bazı Müslümanlar sakal veya olduğu kadar tüy bırakıyordu. Solcu kızlar haki veya donuk yeşil -bol pantolon üstüne bol, büyük beden bluzlar-, Müslüman kızlar başörtüsü veya çarşaf giyiyordu. Bu iki değişmez grubun ortasında, tümü monarşist olarak damgalanan politik olmayan öğrenciler vardı. Ama gerçek monarşistler bile Zerrin ile Vida kadar göze batmıyordu.

Kumral, ince tenli Zerrin'in bal rengi gözleri ve kulaklarının arkasına topladığı açık kahverengi saçları vardı. Vida ile birlikte ilk sırada, sağ kenarda kapıya yakın oturuyorlardı. Her ikisi de gülümsüyordu. Öyle sessiz sakin orada oturmakla sanki kabalık ediyorlardı. Tüm devrimci iddialarını artık terk etmiş olan ben bile onların görünüşüne şaşırıyordum.

Vida daha ciddi ve daha geleneksel bir akademik havaya sahipti oysa Zerrin her an kontrolü yitirip yoldan çıkacağa

benziyordu. Diğer öğrenciler gibi devrimci olmayan tavırlarından ötürü kendilerini savunmuyor ve haklı çıkarmaya gerek görmüyorlardı. O günlerde öğrenciler en küçük bir kışkırtmada dersleri iptal ediyorlardı. Hemen her gün yeni tartışmalar, yeni olaylar çıkıyordu ve Zerrin ile arkadaşı bütün bunların ortasında -görev bilinciyle değil, daha çok özellikle yapar gibi- temiz pak ve titizlikle giyinmiş olarak bütün derslere gelmekteydiler.

Bir gün solcu öğrencilerim üç devrimcinin öldürülmesini protesto etmek amacıyla dersi iptal ettiklerinde merdivenlerden inerken bana yetiştiler. Bir önceki derste ödev olarak verdiğim kitaplardan bazılarını bulmakta zorlanabileceklerini söylemiştim. Tahran'daki en büyük İngilizce kitap stokuna sahip bir kitapçı olduğunu ve orada hâlâ *Muhteşem Gatsby* ve *Herzog* bulunduğunu bana bildirmek istiyorlardı.

Gatsby'yi zaten okumuşlardı. Fitzgerald'ın diğer kitapları da ona benziyor muydu? Geniş merdivenlerden inip, politik yayınların satıldığı masaların ve gazetelerle kaplı duvarın önünde birikmiş büyük bir kalabalığın yanından geçerken Fitzgerald hakkında konuşmayı sürdürdük. Isınmış asfaltın üstünde yürüyüp kampüsün içinden geçen derenin kıyısındaki bir banka oturduk, çalınmış değerli kirazlarını paylaşan çocuklar gibi şen şakrak sohbet ettik. Kendimi o an çok genç hissettim, konuşurken gülüşüyorduk. Sonra her birimiz kendi yollarımıza gittik. Daha fazla yakınlaşmadık.

6

"Suçlular yargılanmamalı. Suçluların yargılanması insan haklarına aykırıdır. İnsan hakları, suçlu olduklarını anladığımız anda onları öldürmüş olmamızı gerektirir." Devrimi izle-

yen idam dalgasının uluslararası insan hakları dernekleri tarafından protesto edilmesine Ayetullah Humeyni böyle karşılık veriyordu. "Hayvanları öldürdüğümüz için bizi eleştiriyorlar." Şah'ın devrilmesini izleyen coşkulu kutlama ve özgürlük havası, yeni rejim 'devrim karşıtları'nı idam edip öldürmeyi sürdürdükçe, kendi kendini görevlendiren milis toplulukları sokaklara terör salmaya başlayıp da yeni keyfi bir adalet ortaya çıkınca, yerini kısa zamanda endişe ve korkuya bıraktı.

ADI: Omid Garip
CİNSİYETİ: Erkek
TUTUKLANDIĞI TARİH: 9 Haziran 1980
TUTUKLANDIĞI YER: Tahran
HAPSEDİLDİĞİ YER: Tahran, Kasr Cezaevi
NEYLE SUÇLANDIĞI: Batılı gibi olmak, Batılı bir ailede yetişmek, öğrenimi için Avrupa'da çok uzun süre kalmak; Winston sigarası içmek; solcu eğilimler sergilemek.
VERİLEN CEZA: üç yıl hapis; ölüm
YARGILAMA BİLGİSİ: Sanık kapalı kapılar ardında yargılandı. Yetkililer Fransa'daki bir arkadaşına yazdığı mektubu ele geçirince tutuklandı. 1980 yılında üç yıl hapis cezasına çarptırıldı. 2 Şubat 1892'de, Omid Garip cezaevinde cezasını çekerken anne va babası onun idam edildiğini öğrendi. Hangi şartlar altında idam edildiği bilinmiyor.
EK BİLGİLER:
İDAM TARİHİ: 31 Ocak 1982
İDAMIN GERÇEKLEŞTİĞİ YER: Tahran
KAYNAK: Uluslararası Af Örgütü Bülteni, Temmuz 1982, cilt XII, sayı 7.

O günlerde hepimiz büyük şehrin kalabalık sokaklarında yüzlerini gizleyen kalkık yakalarıyla, kendi sorunlarıyla haşır

neşir dolaşanlardan biriydik. Öğrencilerimle aramda belirli bir uzaklık olduğunu hissediyordum. ABD'de şuna veya buna Ölüm diye bağırdığımız zaman, o ölümler daha çok sembolik, soyut görünüyor ve attığımız sloganların imkânsızlığı sanki bizi o isteklerde daha ısrarlı olmaya özendiriyordu. Oysa Tahran'da 1979 yılında bu sloganlar dehşet verici bir kesinlikle gerçeğe dönüşmekteydi. Çaresizlik içindeydim: bütün düşler ve sloganlar gerçekleşiyordu, onlardan kaçış yoktu.

Ekim'in ortalarına doğru derslere başlayalı hemen hemen üç hafta olmuştu ve ben üniversitedeki günlerimin düzensizliğine alışmaya başlamıştım. Günlük programımızın bir ölüm veya suikastla bozulmadığı gün yok gibiydi. Birçok nedenden ötürü gösteriler ve mitingler üniversitede yapılıyordu; hemen her hafta dersler en küçük bir bahaneyle ya boykot ya da iptal ediliyordu. Hayatıma bir düzen veya uyum kazandırabilmek için yapabileceğim tek şey kitaplarımı okuyup, aklı karışık öğrencilerimi çalıştırmaktı. Bütün bu kargaşa arasında öğrencilerimin çoğunun katıldığı sınıfım, hayret verici şekilde oldukça düzenli bir şekilde toplanıyordu.

Ilık bir ekim günü, bizim binanın önünde, Tarih Bölümü'ndeki tanınmış solcu bir profesörün çevresinde toplanmış büyük bir kalabalığın arasından geçmeye çalıştım. Düşünmeden bir an onu dinlemek için durakladım. Neler dediğini pek hatırlamıyorum ama aklımın bir bölümü sözcüklerinden bazılarını alıp bir güvenli köşesine sakladı. Çevresindeki kalabalığa bağımsızlık için seve seve çarşafa bürüneceğini söylüyordu. Çarşaf giyecek ve Amerikalı emperyalistlere günlerini gösterecekti... onlara acaba ne gösterecekti?

Hızla merdivenlerden çıkıp bir öğrenciyle, Bay Bahri'yle buluşacağım İngilizce Bölümü'nün konferans odasına gittim. İlişkimiz resmiydi; ona soyadıyla seslenmeye o kadar alışmıştım ki, ilk ismini tamamen unutmuşum. Hem zaten

bunun pek de önemi yok. Belki de, dolaylı bir anlamda önemli olan, açık renk teni, koyu renk saçları, konuştuğu zaman bile sürer gibi görünen inatçı suskunluğu ve yüzünü hiç terk etmeyen o çarpık tebessümüydü. Tebessümü her sözüne anlam katıyor ve söylemediği, onu dinleyenlerden açıkça esirgeyip gizlediği şeyin ona bir üstünlük sağladığı izlenimini veriyordu.

Bay Bahri *Huckleberry Finn'in Maceraları* üzerine şimdiye kadar okuduğum öğrenci ödevlerinden en iyilerinden birini yazdı ve o günden sonra Tahran Ünversitesi'nde kaldığım sürece her heyecanlı mitingde, her nasılsa, yanımda veya arkamda belirip sonuna kadar kaldı. Çarpık tebessümünün ağırlığını bana yansıtarak tam anlamıyla benim gölgem oldu.

Derslerimden hoşlandığını, 'onlar'ın da eğitim metodlarımı beğendiğini bana bildirmek istemiş. Fazla okuma ödevi verdiğim zaman öğrenciler önce dersi boykot etmek istediler ama daha sonra düşünüp buna karşı oy kullandılar. Daha çok devrimci metin kullanmamı ve daha çok devrimci yazarı ele almamı istemeye veya buyurmaya gelmişti. Hatırladığıma göre bunu *edebiyat*, *radikal*, *burjuva* ve *devrimci* sözcüklerinin neleri ima ettiği konusunda tutkulu ve yoğun bir tartışma izledi, ama tanımlama gibi basit bir konuda fazla ilerleme kaydedilmedi. Bütün bu ateşli tartışmalar boyunca ikimiz de, boş sandalyelerle çevrili uzun bir masanın ucunda ayakta duruyorduk.

Konuşmamızın sonunda o kadar heyecanlanmıştım ki, dostluk ve iyi niyet ifadesiyle elimi ona doğru uzattım. Sessizce ve anlamlı bir şekilde, bir el sıkma olasılığını bile yok etmek için iki elini arkasına çekti. Bu davranışı normal karşılayamayacak kadar şaşırmıştım ve devrimci tavırların yeniliklerine çok yabancıydım. Daha sonra bunu bir meslektaşıma anlattığım zaman hiçbir Müslüman erkeğin *namahreme*;

karısı, annesi veya kız kardeşi olmayan bir kadına dokunmayacağını veya dokunmaması gerektiğini söyledi. Bana hayretle bakıp, "Bunu gerçekten bilmiyor muydun?" diye sordu.

İran'daki deneyimlerim, özellikle de öğretmenlik deneyimlerim, o ilk yaklaşımın, saf ve heyecanlı tartışmamızın pırıltısıyla olduğu kadar o dışlanan tokanın yarattığı duygular ve algılamalarla çerçevelenmiştir. Öğrencimin çarpık tebessümünün pırıl pırıl ama donuk görüntüsü belleğimde kaldı, oysa oda, duvarlar, sandalyeler ve uzun konferans masası genelde romanlarda denildiği gibi kat kat tozla örtülüydü.

7

Derslerin ilk birkaç haftası çılgın bir toplantı telaşıyla geçti. Bölüm toplantıları, fakülte toplantıları ve öğrenci toplantıları yaptık; kadınları, işçileri, milian Kürt veya Türkmen azınlıkları desteklemek için toplantılara katıldık. O günlerde, bölüm başkanıyla, parlak ve köktenci meslektaşım Feride'yle, psikoloji, Almanca ve dilbilim bölümünde görevli başkalarıyla yakınlıklar ve dostluklar kurdum. Üniversitenin yakınındaki en sevdiğimiz lokantaya öğle yemeği için gider, en son haberleri ve fıkraları birbirimize aktarırdık. Vurdumduymaz tavrımız daha o zaman bile yersiz kaçıyordu ama henüz umudumuzu yitirmemiştik.

Bu öğle yemeklerinde, derslerde 'açık saçık' sözcükler kullandığı için Müslüman öğrencilerin onu okuldan atmakla tehdit etmesi yüzünden, işini kaybetmekten korkan bir meslektaşımıza takılır dururduk. Aslında bu adam kendisi için endişelenmeye bayılırdı. Yakında eşinden boşanmıştı ve hem eski karısına hem de eviyle yüzme havuzuna bakmak zorundaydı. Nedense, hiç uymasa da, kendini hep Gatsby'le karşı-

laştırır ve kendine 'Küçük Muhteşem Gatsby' derdi. Görebildiğim kadarıyla, tek benzerlik yüzme havuzuydu. Bu kendini beğenmişlik, bütün büyük edebiyat eserlerine duyduğu ilgiyi gölgeliyordu. Sonuçta okuldan atılmadı. Ünversitede hepimizden daha uzun bir süre kaldı ve zamanla en parlak öğrencilerini çekemez oldu. Bunu yıllar sonra, fikirlerine karşı çıkan Nima ile Mana'yı cezalandırdığı zaman öğrendim. Bildiğim kadarıyla hâlâ öğretmenlik yapıyor ve aynı şeyleri tekrar tekrar yeni öğrencilere öğretiyor. Pek değişmemiş, yalnızca kendinden çok genç bir kadınla yeniden evlenmiş.

Bu yemekler arasında, henüz kapanmamış olan Film Kulübü'ne gidip Mel Brooks ve Antonioni filmleri izliyor, galerileri geziyor ve Humeyni'nin başarılı olamayacağına, savaşımın henüz bitmediğine hâlâ inanıyorduk. Dr. A. bizi Şah'ın zamanında yapılan protesto mitingleri ve gösterilerinin fotoğraflarının sergilendiği bir galeriye götürdü. Önümüzden yürüyüp ilk yıla ait çeşitli fotoğrafları işaret ederek, "Gösteriye katılan kaç tane Molla görüyorsunuz, bu... çocuklarının kaç tanesi sokaklara dökülüp de İslam Cumhuriyeti için bağırdı," diyordu. Bu arada pusular kuruluyor, suikastlar düzenleniyor, bazıları da intihar saldırısı denilen yeni bir buluşla gerçekleştiriliyordu. Laikler ve liberaller yönetimden uzaklaştırılıyordu ve Ayetullah Humeyni'nin Büyük Şeytan ve onun yerli yardımcılarına yaptığı saldırılar her gün biraz daha zehir zemberek bir hal alıyordu.

Herşeyin bir düzene girivermesi şaşırtıcıydı. Gündelik hayatın her tür istikrarı reddeden, beklenmedik ve nefes kesici niteliğini fark etmiyor gibiydim. Bir süre sonra devrim de kendi ritmini buldu: vahşet, idamlar, hiç işlenmemiş suçların herkesin önünde itirafı, soğukkanlılıkla bir hırsızın elini veya ayaklarını kesmekten veya cezaevlerinde artık yer kalmadığı için politik suçluları öldürmekten söz eden yargıç-

lar. Bir gün, kendimi bir anne ile oğlunun görüntüsüne kaptırmış, televizyon seyrediyordum. Oğul, Marksist örgütlerden birinin üyesiydi. Annesi devrime ve dinine ihanet ettiği için ölmeyi hak ettiğini söylüyordu, oğlu da ona katılıyordu. İkisi sandalyelerinin dışında boş gibi görünen bir sahnede karşılıklı oturuyor, sanki yakında yapılacak bir düğünün hazırlıklarından söz eder gibi konuşuyorlardı. Oysa gerçekte gencin suçlarının çok iğrenç olduğunu, onları affettirebilmenin ve ailesinin onurunu korumanın tek yolunun ölümü kucaklamak olduğunda fikir birliğine varıyorlardı.

Sabahları, kolumun altında *Huckleberry Finn'in Maceraları*'yla ağaçlı geniş caddelerden geçerek üniversiteye gidiyordum. Kampüse yaklaştıkça duvarlardaki sloganların sayısı ve isteklerinin vahşeti giderek artıyordu. Tek bir kez bile idamları protesto eden bir miting yapılmadı: hep daha fazla kan isteniyordu. Ben, diğerleri gibi, kendi işimle gücümle uğraşıyordum. Giderek artan çaresizliğim, karabasanlarım, sadece geceleri ve günlüğümde serbestçe ortaya çıkıyordu.

Siyah plastik kaplı bir deftere çeşitli renkte mürekkeple yazdığım günlüğümün sayfalarına bakarken, çaresizliğimin asla yaşamımın yüzeyine vurmadığını görüyorum. O günlüğe, gazetelerde ve televizyonda çok yer alan ama bizim ender olarak sözünü ettiğimiz ölümleri yazdım.

Bir gece evde, bir bardak su almak için mutfağa gittim ve televizyonda zalimliğiyle tanınan bir general olup kendisinden çok korkulan Milli Güvenlik ve İstihbarat Bakanlığı'nın eski şefinin hırpalanıp morarmış yüzünü gördüm. Babamın yalan yere suçlanıp hapsedilmesine neden olan yetkililerden biriydi. Birkaç ay önce öldürüldüğü için, aslında bu onun itiraf sahnesinin bir tekrar gösterimi olmalıydı. Babam hapishanedeyken annemin bu generalle işbirlikçilerine

sürekli beddua ettiğini hâlâ hatırlarım. İşte, şimdi sivil elbisesiyle acımasız vahşetini onun bile tahmin edemeyeceği yargıçlardan af diliyordu. Yüz ifadesinde insanlıktan eser yoktu. Sanki eski kişiliğini inkâr etmeye zorlanmış ve bunu yaparken de diğer insanlar arasındaki yerini terk etmişti. Kendimi garip bir şekilde ona yakın hissettim, sanki onurunu tümüyle yitirmesi beni de eksiltmişti. Kaç kez bu adamdan öç almayı hayal etmiştim? İnsanın düşleri böyle mi gerçekleşmeliydi?

Hükümet gazeteleri onun ve diğerlerinin fotoğraflarını bir sonraki idam dizisinden sonra yayınladı. Bu fotoğraflar ayrıca, sararan yapraklı ucuz broşürler halinde basılıp, sağlık ve güzellik öğütleri verenlerle birlikte işportalarda satılıyordu. Bu zehirli broşürlerden birini satın aldım: Herşeyi hatırlamak istiyordum. Feci sonlarına rağmen ölüme karşı sakin bir umursamazlık takınmaya özen göstermişlerdi. Ama o rezil, sakin yüzler bizde, geri kalanlarda, büyük bir çaresizlik ve keder uyandırıyordu.

Aylar ve yıllar sonra, zaman zaman, Bican ile ben ABD'de eski yoldaşlarımızın gösteri haline getirilen yargılanmalarını televizyonda görünce dehşete düşerdik. Eski eylemlerini, eski yoldaşlarını, eski kişiliklerini inkâr edip gerçekten İslam düşmanı olduklarını itiraf ediyorlardı. Bu sahneleri sessizlik içinde izlerdik. Bican benden daha sakindi, ender olarak duygularını gösterirdi. Gözlerini ekrandan ayırmadan kanepede oturur, kılını bile kıpırdatmazdı, oysa ben yerimde kıpırdanır, bir bardak su almak veya yer değiştirmek için sürekli kalkardım. Sonra bir şeye tutunmak ihtiyacını duyar, koltuğa iyice gömülürdüm. Bican'a bakmak için başımı çevirdiğimde sakin bir yüz ifadesiyle karşılaşırdım; bazen içimde bir öfke girdabı yükselirdi. Nasıl bu kadar sakin olabiliyordu? Bir keresinde kalkıp, onun kanape-

sinin yanında yere oturdum. Daha önce hiç böylesine dehşetli bir yalnızlık hissetmemiştim. Birkaç dakika sonra, elini omzuma koydu..

Dönüp Bican'a sordum, "Hiç bizim başımıza böyle şeylerin gelebileceğini hayal ettin mi?" "Hayır etmedim, ama etmeliydim," dedi. Hep birlikte bu kargaşayı yaratmaya yardım ettikten sonra İslam Cumhuriyeti'ne mahkûm değildik. Bir bakıma haklıydı. Şah'ın 16 Ocak 1979'da ayrılışıyla Humeyni'nin 1 Şubat'ta İran'a dönüşü arasında, milliyetçi liderlerden biri olan Dr. Şahpur Bahtiyar'ın başbakan olduğu çok kısa bir zaman süresi olmuştu. Şah'ın tarafını tutacağı yerde onunla mücadele edip Humeyni'ye katılan Bahtiyar, belki de o devrin muhalefet liderleri arasında en demokratik ve en ileri görüşlü olanıydı. Hemen İran gizli polisini dağıtmış ve politik mahkûmları serbest bırakmıştı. Hem İran halkı hem de seçkin aydınlar, Bahtiyar'ı reddedip Pehlevi hanedanının yerine çok daha gerici ve despot bir rejim getirerek, en hafif deyimle ciddi bir yargı hatasına düştüler. O zamanlar Bican tek başına Bahtiyar'ı savunurken, ben dahil herkesi, doğacak sonuçları hiç düşünmeden yalnızca eskilerin yok edilmesini istiyordu.

Bir gün, sabah gazetesini açtığımda Ali, Faramarz ve öğrenci hareketinden başka bazı arkadaşların fotoğraflarını gördüm. Öldürüldüklerini hemen anladım. Bunlar generallerinki gibi idamlardan sonra çekilen fotoğraflar değildi. Bunlar pasaport veya öğrenci kimliğinden alınmış eski fotoğraflardı. Sinsice bir masumiyeti olan bu fotoğraflarda gülümseyerek, bilinçli olarak poz vermişlerdi. Bu sayfaları kopardım ve onları aylarca gardrobumda, ayakkabılarımın arkasında sakladım; her gün çıkarıp, en son artık yalnızca rüyalarımda bana görünen bir başka ülkede gördüğüm bu yüzlere yeniden bakıyordum.

8

Önceleri sınıfta konuşmayacak kadar içine kapanık ve suskun olan Bay Bahri, o buluşmamızdan sonra zekice sözler söylemeye başladı. Sanki düşüncelerini, onları ifade ederken oluşturuyormuş gibi sözcükleri tane tane söylüyor, sözcükler ve cümleler arasında duraklayarak konuşuyordu. Bazen bana yürümeyi yeni öğrenen bir çocuğu anımsatıyordu; zemini kontrol ediyor ve kendinde bilinmeyen yetenekler keşfediyordu. Aynı zamanda, politikayla da aşırı derecede ilgilenmekteydi. Hükümetin desteklediği öğrenci grubunun -Müslüman Öğrenci Derneği- faal bir üyesi olmuştu ve onu sık sık koridorda tartışırken görüyordum. Hareketleri bir acelecilik, gözleri ise amaç ve kararlılık kazanmıştı.

Onu daha iyi tanıdıkça sandığım kadar küstah olmadığını fark ettim. Belki de, mizaç olarak utangaç ve içine kapanık bir genç adamın, adına İslam denilen kayıtsız şartsız bir sığınak bulmasından kaynaklanan o özel küstahlığına alışmıştım. Ona bu küstahlığı veren şey, bildiğinden şaşmazlık, yeni keşfettiği kesinlikti. Bazen çok nazik olabiliyordu ve konuşurken gözlerinize bakmazdı: sadece Müslüman bir erkeğin bir kadının gözlerine bakmaması gerektiğinen değil de çekingenliğinden yapıyordu bunu. İlgimi çeken, bu küstahlık ve çekingenlik karışımı olmuştu.

Konuştuğumuz zaman özel bir konferanstaymış gibi oluyorduk. Hemen hemen hiç aynı görüşü paylaşmıyorduk ama farklılıklarımızı tartışıp kendi görüşümüzün doğruluğuna diğerini inandırmamız gerekiyordu. Ben ne kadar konu dışında kalırsam o daha güçleniyordu ve yavaş yavaş fark edilmez bir şekilde rollerimiz değişti. O bir kışkırtıcıydı -güzel, tutkulu söylevler vermiyordu- ama direnç, sabır ve sadakatle yükseliyordu. Ben üniversiteden atıldığım zaman o Müslüman Öğrenci Derneği'nin başkanı olmuştu.

Köktenci öğrenciler dersleri iptal ettiği zaman o hep, onaylamadığını açıkça belirterek, derse gelen öğrenciler arasında olurdu. Bu iptal edilen derslerde üniversitede meydana gelen olayları ve günün politik sorunlarını konuşurduk. O bana siyasal İslam'ın ne anlama geldiğini dikkatle anlatmaya çalıştı ama ben tam olarak İslam'ın siyasallaştırılmasına karşı olduğum için onu tersledim. Ona tanıdığım en dindar insan olan büyükannemden bahsettim, "Hatta senden bile daha dindardı Bay Bahri ama yine de politikadan uzak dururdu," dedim. Onun için Allah'la arasındaki kutsal ilişkinin bir sembolü olan başörtüsünün bir güç simgesine dönüşerek, onu takan kadınları birer politik bayrak ve simge haline getirmesini içine sindiremiyordu. "Sizin bağlılığınız kime Bay Bahri, devlete mi, İslam'a mı?"

Bay Bahri'den hoşlanmıyor değildim ama yine de ters giden herşey için onu sorumlu tutup suçlama alışkanlığını edindim. Hemingway onu şaşırtıyordu, Fitzgerald konusunda kararsızdı, Twain'e ise hayrandı ve bizim de onun gibi milli bir yazarımız olması gerektiğini düşünüyordu. Ben Twain'i sever beğenirdim, ama bütün yazarların milli yazar olduğunu ve Milli Yazar diye bir şey olmadığını düşünüyordum.

9

Amerikan büyükelçiliğinin, o Pazar, öğrenci ayaktakımı tarafından basıldığını öğrendiğimde neredeydim, ne yapıyordum, hatırlamıyorum. Gariptir ama tek hatırladığım şey güneşli ve ılık bir gün olduğuydu ve haberlerin gerçek anlamını, ancak ertesi gün Humeyni'nin oğlu Ahmet, babasının öğrencileri desteklediğini açıklayınca kavrayabildim. Sert bir açıklama yaparak, "Suçluları bize vermezlerse," Şah ile Bah-

tiyar'dan söz ediyordu, "biz de gerekeni yaparız," dedi. İki gün sonra, 6 Kasım'da, aşırı dinciler ile solcular tarafından liberal ve Batı yanlısı olmakla giderek daha çok suçlanan Başbakan Bezirgan istifa etti.

Kısa bir süre sonra elçiliğin duvarları yeni sloganlarla kaplandı: "AMERİKA BİZE ASLA BİRŞEY YAPAMAZ!" "BU MÜCADELE AMERİKA İLE İRAN ARASINDA DEĞİL, BU MÜCADELE İSLAM İLE KÜFFAR ARASINDA." "ÖLDÜKÇE GÜÇLENİYORUZ." Kaldırıma bir çadır kurulup Amerika aleyhtarı propaganda malzemesiyle dolduruldu. Bunlar Amerika'nın dünyada işlediği suçları açıklıyor ve devrimi ihraç etmenin gerekliliğini savunuyorlardı. Üniversitede hem coşku hem de gerginlik hissediliyordu. Bahri ve Niyazi dahil bazı öğrencilerim yok olmuştu, bu yeni mücadeleye katıldıklarını tahmin ediyorduk. Normal derslerin yerini gergin tartışmalar ve heyecanlı fısıltılar aldı.

Hem dini hem de solcu örgütler, özellikle de Mücahidin ile Marksist Mücahidin, rehine alınmasını onaylıyordu. Ateşli bir tartışmada liberal olduğu için alaya alınan bir öğrencinin durmadan, "Onları rehin almanın anlamı ne? Onları zaten ülkeden kovmadık mı?" dediğini hatırlıyorum. Benim öğrencilerimden biri de, "Hayır, henüz değil, Amerikan etkisini her yerde görmek mümkün," diye manasızca karşı çıkmıştı. Amerika'nın Sesi kapatılmadıkça özgür olamazdık.

Amerikan elçiliği artık Amerikan elçiliği olarak adlandırılmıyordu; yeni adı 'casus yuvası'ydı. Taksi şoförleri nereye gitmek istediğimizi sorduğunda, "Bizi lütfen casus yuvasına götür," diyorduk. Amerika'nın nerede olduğunu bile bilmeyen, taşradan ve kasabalardan otobüslerle getirilen insanlar, bazen gerçekten de Amerika'ya götürüldüklerini sanıyorlardı. Onlara yiyecek ve para veriliyordu, aileleriyle birlikte 'casus yuvası'nın önünde durup, şakalaşıp piknik yapabiliyor-

lardı. Buna karşılık onlardan gösteri yapıp "Amerika'ya ölüm" diye bağırmaları, arada sırada da Amerikan bayrağını yakmaları isteniyordu.

Üç erkek yarım daire şeklinde oturmuş, heyecanla konuşuyorlar, biraz ileride, çevrelerinde üç dört küçük çocuğun koşuştuğu kara çarşafa bürünmüş iki kadın sandviç yapıp erkeklere uzatıyorlar. Bu bir festival mi? Piknik mi? Yoksa İslami bir Woodstock mu? Küçük gruba biraz yaklaşırsanız konuşmalarını duyabilirsiniz. Aksanlarından Isfahan ilinden geldikleri anlaşılıyor. Bir tanesi binlerce Amerikalıların Müslümanlığı kabul ettiğini ve Jimmy Carter'ın çok korktuğunu duymuş. Diğeri sandviçini ısırarak, "Korkması gerek," diyor. "Duyduğuma göre, Amerikan polisi İmam'ın bütün resimlerine el koyuyormuş. Gerçekler çılgınca söylentilerle karışmış, Eski Batılı müttefiklerinin Şah'a kötü davrandığı söylentileri, Amerika'da her an gerçekleşmesi beklenen İslami devrim. Amerika onu bize verecek mi?"

Biraz daha aşağıda daha sert, keskin aksanlar duymak mümkün. "Ama bu demokratik merkeziyetçilik değil... dini despotluk... çok eski müteffikler... " ve en çok da *liberaller* sözcüğü duyuluyor. Kollarının altında kitaplar ve broşürler olan dört beş öğrenci derin bir sohbete dalmışlar. Benim solcu öğrencilerimden olan biri, beni görünce gülümseyip yanıma geliyor. "Selam, Profesör. Görüyorum bize katılmışsınız." "Siz kimsiniz?" diye soruyorum. Büyük bir ciddiyetle, "Kitleler, gerçek insanlar," diyor. "Ama bu sizin gösteriniz değil ki," diyorum. "Yanılıyorsunuz. Her gün burada olup, ateşi körüklemeliyiz, liberallerin bir anlaşma yapmasını önlemeliyiz," diyor.

Hoparlörden duyulan ses konuşmamızı yarıda kesti. "Ne Doğu, ne Batı; biz İslam Cumhuriyeti istiyoruz!" "Amerika hiçbir şey yapamaz!" "Savaşacağız, öleceğiz, ödün vermeyeceğiz!"

Elçiliğin önündeki kalabalıklara hakim olan bu bayram havasını, bu coşkulu saldırganlığı asla benimseyemedim. İki sokak ötede ise çok farklı bir gerçeklik ortaya çıkıyordu. Bazen hükümet kendine özgü farklı bir evrende çalışır gibi görünüyordu: o müthiş bir gösteri, büyük bir oyun sahnelerken insanlar kendi hayatlarını yaşıyorlardı.

Amerika, bildiğim ve yıllarca içinde yaşadığım ülke, İslam devrimi tarafından birden 'yasak ülke' ilan edilmişti. Geçmişimdeki Amerika hızla aklımdan silinirken, yerini gürültülü yeni tanımlamalar alıyordu. İşte, Amerikan efsanesi o sıralarda İran'ı sardı. Onun ölümünü isteyenler bile ona tutkundu. Amerika hem Şeytanın Ülkesi hem de Kayıp Cennet olmuştu. Zamanla rehine alanları rehine haline dönüştürecek olan sinsi bir Amerika merakı ateşlenmişti.

10

1980 yılında tuttuğum günlükte küçük bir not var: "Jeff'den Gatsby." Jeff, birlikte birkaç ay süreyle Tahran sokaklarını dolaştığım New York'lu bir gazeteciydi. Bu avare gezintilere neden bu kadar bağımlı olduğumu o zamanlar anlayamamıştım. Bazı insanlar stresli oldukları zaman içkiye başlarlar, bense Jeff'le dolaşmaya başlamıştım. Tanık olduğum olayları, görünüşe göre sonsuza dek terk ettiğim dünyanın öbür tarafına anlatmak ihtiyacındaydım. Amerikalı arkadaşlarıma İran'daki olayları en ince ayrıntılarına kadar anlattığım mektuplar yazmaya başladım ama tabii bunların çoğu postalanmadı.

Jeff'in de yalnızlık çektiği belliydi; başarılı olduğu mesleğine tutkuyla bağlı olmasına rağmen, ana dilini konuşan ve bazı anılarını paylaşabileceği biriye konuşmaya ihtiyacı

vardı. Hayretle aynı durumda olduğumu fark ettim. Ana dilimi konuşabildiğim ülkeme yeni dönmüştüm, şimdi de, tercihan New York aksanıyla İngilizce konuşan, kültürlü, Gatsby ile Haagen-Dazs'ı anlayabilen ve Mike Gold'un Aşağı Doğu Yakası hakkında bilgi sahibi olan biriyle konuşabilmek istiyordum.

Artık ülkeyi asla terk edemeyeceğimi düşündüğüm için karabasanlar görmeye ve bazen çığlık atarak uyanmaya başlamıştım. Bu bir anlamda doğruydu çünkü ayrılmayı denediğimde iki kez hava limanından geri çevrilmiştim, hatta birinde polis eşliğinde Devrim Mahkemesi Merkezi'ne götürülmüştüm. Sonuçta on bir yıl İran'dan ayrılmadım: bana artık izin vereceklerinden emin olduğum zaman bile pasaport dairesine gidip başvuru yapmaya bir türlü kalkışamadım. Kendimi güçsüz ve felçli gibi hissediyordum.

11

"Sanat artık züppece ve korkakça olmaktan çıktı. O köylülere traktör kullanmasını öğretiyor, genç askerlere şarkılar besteliyor, kadın fabrika işçileri için tekstil tasarımları yapıyor, fabrika tiyatroları için taşlamalı eğlenceli oyunlar yazıyor, yüzlerce yararlı iş yapıyor. Sanat ekmek kadar yararlı."

Bu uzunca söz, *New Masses* adlı radikal dergide 1929'da yayımlanan Mike Gold'un "Proleter Sanata Doğru" adlı yazısından bir alıntıdır. Bu yazı yayınlandığı zaman çok ilgi çekmiş ve Amerikan edebiyatı tarihine yeni bir terim kazandırmıştır: *proleter yazar*. Etkili olup ciddi yazarlar tarafından ciddiye alınması, zamanın değiştiğinin bir göstergesidir. *Muhteşem Gatsby* 1925 yılında, *Tender is the Night* ise 1934 yı-

lında yayınlandı. Bu iki büyük romanın yayınlanması arasında, ABD'de ve Avrupa'da meydana gelen gelişmeler Gold'un bir süre için etkili olmasına yol açarak Fitzgerald'ın önemini yitirmesine, hatta toplumsal ve edebi çevrelerin dışında kalmasına neden olmuştur. Ekonomik kriz yaşanıyor, faşizm tehlikesi giderek artıyor ve Sovyet Marksizminin etkisi büyüyordu.

Muhteşem Gatsby'yi ele almadan önce Maksim Gorki'nin ve Mike Gold'un bazı kısa öykülerinden söz etmiştik. O zamanlar Gorki çok popülerdi; *Ana* adlı romanı dahil öykülerinin çoğu Farsçaya çevrilmişti ve yaşlı genç bütün devrimciler tarafından okunuyordu. Bu yüzden, hemen hemen bütün öğrencilerin devrim ateşiyle yanıp tutuştuğu bir üniversitede *Gatsby*'yi okutmak, tuhaf bir şekilde konu dışı ve garip bir seçim gibi görmekteydi. Şimdi geriye bakınca *Gatsby*'nin doğru seçim olduğunu görüyorum. Romanı biçimlendiren değerlerin devrimin değerlerinin tam tersi olduğunu çok sonra anladım. İşin tuhaf yanı, zamanla kazanan *Gatsby*'nin doğasında yatan değerler oldu, ama biz o zamanlar, düşlerimize ne kadar çok ihanet ettiğimizin henüz farkına varmamıştık.

Kasım'da *Gatsby*'yi okumaya başladık ama sürekli kesintiler yüzünden Ocağa kadar bitiremedik. Bazı kitapların ahlaki yönden zararlı sayılarak yasaklandığı o günlerde böyle bir kitabı okutmakla bazı riskler alıyordum. Devrimci grupların çoğu küçümseyerek 'burjuva' veya 'kokuşmuş' dedikleri kişisel özgürlükler konusunda hükümetle anlaşma içindeydi. Bu da, yeni yönetici seçkinlerin, bazı el hareketlerini ve sevgi dahil duygu ifadelerini yasaklayacak kadar ileri giderek, son derece gerici yasaları çıkarmasını kolaylaştırdı. Yeni rejim daha yeni bir anayasa hazırlayıp, parlamentoyu bile kurmadan evliliği koruma yasasını iptal etmişti. Baleyi

ve dansı yasakladı, balerinlere ya tiyatroyu ya da şarkıcılığı seçmelerini söyledi. Kadının sesinin, saçı gibi cinsel yönden tahrik edici olduğu ve gizlenmesi gerektiği düşünüldüğünden, daha sonra kadınların şarkı söylemesi de yasaklandı.

Ben *Gatsby*'yi, zamanın politik havasına bakarak değil, büyük bir roman olduğu için seçtim. Benden yirminci yüzyıl romanı üstüne bir kurs vermem istenmişti ve bu, yaptığım seçim için mantıklı bir nedendi. Bunun dışında, bu öğrencilerime ihbar yaygaraları arasında yok olup giderek bizden uzaklaşan öteki dünya hakkında bir fikir verebilecekti. Öğrencilerim Gatsby'nin güzel ve vefasız Daisy Fay'e beslediği ölümcül aşkı, Nick kadar anlayışla karşılayabilecek miydi? *Gatsby*'yi açgözlü bir hayranlıkla tekrar tekrar okudum. Kitabı sınıfımla paylaşmak için sabırsızlanıyordum ama aynı zamanda da, onu kimseyle paylaşmak istemediğim duygusu beni bundan garip bir şekilde alıkoyuyordu.

Gatsby öğrencilerimi biraz şaşırttı. Ona ihanet eden güzel ve varlıklı kıza âşık idealist bir erkeğin hikâyesi, özverinin *kitleler, devrim* ve *İslam* sözcükleriyle tanımlandığı insanlar için pek doyurucu olamazdı. Tutku ve ihanet onlar için politik duygulardı; aşk da, Jay Gatsby'nin Mrs. Tom Buchanan için kalbinde duyduğu titreşimlerden çok uzaktı. Tahran'da zina bir sürü suçtan biriydi ve yasa onu recmle cezalandırıyordu.

Onlara bu eserin bir Amerikan klasiği ve birçok bakımdan Amerikan romanının özünü oluşturduğunu söyledim. Başka rakipleri de vardı: *Huckleberry Finn'in Maceraları, Moby-Dick, The Scarlet Letter.* Bazıları bu farkı, romanın konusu olan Amerikan rüyasıyla açıklar. Bizimki gibi kadim ülkelerde yaşayanların tarihi var, biz tarihimize tutkuyla bağlıyız. Onların, Amerikalıların ise rüyaları var: geleceğin vaatlerine nostalji duyarlar.

Onlara romanın özelde Gatsby ile Amerikan rüyası hakkında olmasına rağmen, yazarının onun zamanını ve mekânını aşmasını arzuladığını söyledim. Onlara Conrad'ın *The Nigger of the "Narcissus,"*'un önsözünden Fitzgerald'ın en sevdiği bölümü yüksek sesle okudum. Sanatçının nasıl, "bizim coşku ve hayranlık duyma yeteneğimize, yaşamımızı kuşatan gizem duygusuna; acıma, güzellik ve acı duygularımıza seslendiğini... ve sayısız kalbin yalnızlığını birbirine ören incelikli fakat yenilmez birlik inancına, insanları birbirine bağlayan, bütün insanlığı sarmalayan - ölüleri canlılara ve canlıları henüz doğmamış olanlara bağlayan düşlerde, sevinçte, hüzünde, arzularda, hayallerde, umutta, korkuda birlik inancına sesleniyor."

Öğrencilerime Mike Gold ile Fitzgeral Scott'un aynı konuyu işlediklerini söyledim: rüyalar, özellikle de Amerikan rüyası. Gold'un sadece düşlemekle kaldığı şey, bu çok uzaklardaki, şimdi yabancı bir ismi olan ülkede, İran İslam Cumhuriyeti'nde gerçekleşmişti. "Eski idealler ölmeli..." diye yazdı. "Varlığımızı devrim kazanına fırlatalım. Çünkü ölümlerimizden görkem yükselecek." Bu gibi cümleleri İran'daki herhangi bir gazetede görebilirdiniz. Gold'un arzuladığı Marksist bir devrimdi, bizimki ise İslami, ama ortak noktaları çoktu, çünkü ikisi de ideolojik ve totaliterdi. İslami devrim, onu bir baskı aracı olarak kullandığı için, İslam'a herhangi bir yabancının asla yapamayacağı kadar büyük zarar verdi.

Öğrencilerime hikâyenin kendinden apayrı bir şeymiş gibi, "Büyük tema, ana fikir peşinde koşmayın," dedim. Hikâyenin ardındaki fikir veya fikirler size, ona iliştirilmiş bir şey olarak değil, roman okuma deneyimiyle erişmeli. Bu noktayı açıklamak için bir sahne seçelim. Lütfen, 125'inci sayfayı açın. Hatırlayacağınız gibi Gatby, Daisy ile Tom Buchanan'ın

evini ilk kez ziyaret ediyor. Bay Bahri lütfen, "Kim şehre..." diye başlayan birkaç satırı lütfen okur musunuz?

"Kim şehre inmek istiyor?" Daisy ısrarla sordu. Gatsby'nin gözleri ona doğru kaydı. "Aah," diye bağırdı. "Çok havalı görünüyorsunuz."

Gözleri buluştu ve uzayda baş başa uzun uzun bakıştılar. Kendini zorlayarak gözlerini aşağıya masaya indirdi. "Her zaman havalı görünüyorsunuz," diye tekrarladı.

Ona onu sevdiğini söylemişti ve Tom Buchanan bunu gördü. Şaşırmıştı. Ağzı biraz açıldı ve Gatsby'ye baktı, sonra bakışlarını onun uzun bir zaman önce tanıdığı biri olduğunu şimdi fark etmiş gibi tekrar Daisy'ye çevirdi.

Bir düzeyde Daisy, Gatsby'ye havalı göründüğünü söylüyor, Fitzgerald da bize onun onu hâlâ sevdiğini söylüyor ama bunu böylece söylemek istemiyor. Bizi oraya, odaya yerleştirmek istiyor. Şimdi bu sahneye, gerçek deneyimin dokusunu kazandırmak için ne yaptığına bakalım. Önce Gatsby ile Daisy arasında bir gerilim yaratıyor, sonra onu, Tom'un ikisinin ilişkisini aniden kavrayışıyla karmaşıklaştırıyor. Bu havada asılı kalan an, Nick'in Daisy'nin Gatsby'ye onu sevdiğini söylemeye çalıştığını bize doğrudan aktarmasından çok daha etkileyici.

Bay Ferzan, "Evet," diye araya girdi, "çünkü o Daisy'ye değil parasına âşık. O sadece bir simge."

Hayır, o Daisy ve o ona âşık. Tabii para da var ama hepsi bu değil; vurgulanmak istenen o değil. Size doğrudan söylemiyor; sizi odaya çekip onlarca yıl öncesinin o sıcak yaz gününün tensel deneyimini yeniden yaratıyor ve biz, okurlar, Gatsby ile Daisy'nin arasında o anda ne olduğunu anlayınca Tom'la birlikte iç geçiriyoruz.

Odanın arka tarafından bir ses, "İyi ama içinde yaşadığımız bu dünyada aşk ne işe yarar ki!" diyor.

Ona "Peki, siz nasıl bir dünyanın aşka uygun olduğunu düşünüyorsunuz?" diye sordum.

Bay Niyazi'nin eli havaya kalktı. "Bizim şu anda aşka ayıracak zamanımız yok," dedi. "Biz kendimizi daha yüce, daha kutsal bir aşka adadık."

Zerrin dönüp alaycı bir sesle, "Devrim başka ne için yapılır ki!" dedi.

Bay Niyazi kıpkırmızı oldu, başını öne eğdi ve kısa bir aradan sonra kalemini alıp hırsla yazmaya başladı.

Şimdi geriye bakınca bana ilk kez garip geliyor, ben orada sınıfta Amerikan rüyasından bahsederken pencerelerin altındaki hoparlörden nakaratı "Amerika'ya Ölüm!" olan şarkılar yükseldiğini duyuyorduk.

Ders sona ermek üzereyken, "Bir roman allegori değildir," dedim. "O başka bir dünyanın tensel deneyimidir. O dünyaya girmezseniz, karakterlerle birlikte nefesinizi tutmazsanız ve onların kaderiyle haşır neşir olmazsanız onların duygularını anlayıp paylaşamazsınız, oysa duyguları anlayabilmek bir romanın can alıcı noktasıdır. Bir roman böyle okunur: deneyimi solumak gerekir. Onun için nefes almaya başlayın. Bunu aklınızdan çıkarmayın. Hepsi bu; ders bitti."

12

O yıl boyunca, 1979 sonbaharıyla 1980 yazı arasında, devrimin ve bizim yaşamımızın yönünü değiştiren birçok olay meydana geldi. Savaşlar yapılıyor ve yitiriliyordu. Bunlardan en önemlisi kadın hakları konusundaydı; hükümet daha

ilk günden kadınlara karşı bir savaş yürütmüştü ve en önemli savaşlar da o zaman yapılıyordu.

Bir gün, sanırım Kasım başlarıydı, en arkadan gelenler de sınıfa girince öğrencilerime, o güne kadar birçok nedenle dersleri iptal ettiklerini ve benim prensipte buna karşı olduğumu söyledim, ama o gün kendi prensibime karşı gelmeye mecbur kaldığımı ve dersi iptal edeceğimi açıkladım. Onlara hükümetin kadınları çarşaf giymeye zorlamaya yeltenmesine ve kadın haklarını kısıtlamasına karşı çıkmak için bir protesto mitingine katılacağımı söyledim. Devrimci hükümetin kadınlara karşı uygulamalarını protesto eden gösterilerin bazılarını kaçırmıştım ama artık hiçbirini kaçırmamaya kararlıydım.

Farkında olmadan iki değişik yaşam şekli oluşturuyordum. Dışa dönük yaşamında kendimin bir kişi olarak savunması olduğuna inandığım eylemlere katılıyordum. Bu, öğrencilik günlerimde katıldığım ve 'ezilen kitleler' denilen bilinmez bir varlığın adına yapılan politik eylemlerden çok farklı, daha kişiseldi. Aynı zamanda, daha kişisel bir başka isyan da belirli eğilimlerde kendini göstermeye başlamıştı, sürekli kitap okumak gibi veya ABD'deki arkadaşlara Herzog-vari bir tutkuyla yazılıp gönderilmeyen mektuplar gibi. Sessiz bir başkaldırı hissediyordum ve belki de bu, belirsiz ve şekilsiz bir varlık olarak gördüğüm benliğimi dışa dönük yaşamımda savunma isteğini vermiş olabilir bana.

Devrimin başlangıcından beri kadınlara başörtüsünü zorunlu kılmak için çok adım atılmış ama hepsi geri aldırılmıştı; bu çabalar İran kadının ısrarlı ve militan karşı çıkışı sayesinde başarısız olmuştu. Başörtüsü birçok bakımdan rejim için simgesel bir önem kazanmıştı. Onun yeniden yürürlüğe konulması devrimin İslami yönü için tam bir zafer sağlayacaktı ki, o ilk günlerde bu henüz kaçınılmaz bir sonuç değil-

di. 1936'da Şah Rıza'nın emriyle kadınların başlarını açması, tartışmalı bir moderleşme simgesi ve din adamlarının gücünün azaldığını gösteren önemli bir işaret olmuştu. Ülkeyi yöneten din adamlarının o gücü yeniden kazandığını kanıtlamaları çok önemliydi. Şimdi bütün bunları geriye bakıp açıklayabiliyorum ama o zamanlar bunlar pek açık seçik değildi.

Sözlerime odaklandıkça Bay Bahri'nin bedeni kaskatı kesildi. Zerrin her zamanki gülümsemesini sürdürüyordu, Vida ona gizlice bir şeyler fısıldıyordu. Onların tepkilerine fazla dikkat etmedim: çok öfkeliydim ve bu öfke benim için yeni bir duyguydu.

Sınıfı gönderdikten sonra Bay Bahri geride kalıp, çevremde toplanan bir grup öğrencinin yakınında oyalandı, ama daha fazla yaklaşmaya kalkışmadı. Notlarımı ve kitaplarımı çantama kaldırmıştım, bir tek kaldırmayı unuttuğum *Gatsby* hâlâ elimdeydi.

Protestocuları sapkın, bölücü ve sonuç olarak emperyalistlerin hizmetinde çalışanlar olarak suçlayarak, sessizce hükümetin yanında yer alan Marksist örgütün üyesi Mehtap ve arkadaşlarıyla bir tartışmaya girmek istemiyordum. Her nasıl olduysa kendimi Bay Bahri'yle değil de onlarla, görünürde ilerici olanlarla tartışır buldum. Daha büyük düşmanlar olduğunu iddia ediyor, önce emperyalistler ve onların uşaklarıyla uğraşmak gerektiğini söylüyorlardı. Kadın haklarına odaklanmak bireyci ve burjuva bir tavırdı ve onların işine yarıyordu. "Hangi emperyalistler, hangi uşaklar? Her akşam televizyonda suçlarını itiraf ederken gösterilen o hırpalanmış ve morarmış yüzleri mi kastediyorsunuz? Geçenlerde recm cezası verilen o fahişeleri mi veya o fahişeler gibi 'ahlaksızlık', 'cinsel suçlar' ve 'ahlak ve terbiyeye aykırı davranmak'tan ve eğitim bakanı olduğu için suçlanan okulumun müdiresi Bayan Parsa'yı mı kastediyorsun? Parsa bu iddialarla bir

çuvala konulup ya recmedilmiş ya da vurulmuştu. Sözünü ettiğin uşaklar bunlar mı ve bu insanların yok edilmesi için mi, protesto etmeyip kararı hükümete bırakmak zorunda kalıyoruz? Sizin savlarınızı çok iyi biliyorum," diye atıldım. Ne de olsa aynı işi yapalı o kadar da uzun zaman olmadı.

Solcu öğrencilerimle tartışırken kendi kendimle tartışıyormuş gibi garip bir duyguya kapıldım ve o tanıdık yabancının yüzünde gördüğüm parıltı beni korkuttu. Öğrencilerim benim tartıştığım zamanlarda olduğumdan daha saygılı ve daha az saldırgandılar; herşey bir yana, yakınlık duydukları, aynı yolun yolcusu ve kurtulma umudu olan profesörleriyle konuşuyorlardı.

Geriye bakışın donuk ışığında onları anlatırken Mehtap'ın yüzü yavaş yavaş soluklaşıyor ve Oklahoma, Norman'daki bir başka genç kızın görüntüsüne dönüşüyor.

13

Oklahoma'da yaşadığım sırada öğrenci hareketinde rakibimiz olan hiziplerden ve İranlı Öğrenciler Konfederasyonu'ndaki en radikal hareket sayılan grup, Oklahoma City'de bir toplantı düzenlemişti. O sırada Teksas'taki bir başka toplantıya gittiğim için bu toplantıyı kaçırmıştım. Döndüğüm zaman hem 'bizimkilerde' hem de 'onlarda' olağan olmayan heyecanlı bir hava sezmiştim. Anlaşılan eski bir atletizm şampiyonu olan bir üyelerinin İran gizli servisi SAVAK'ın casusu olduğundan kuşkulanılıyormuş. Aşırı gayretli bazı üyeler ondan gerçeği 'söke söke' almak istemişler. Onu kandırıp Holiday Inn'de bir odaya götürerek, parmaklarını sigarayla yakmaya varan işkencelerle onu gerçeği itirafa zorlamaya ça-

lışmışlar. Fakat odadan ayrılıp park yerine çıktıkları anda kurbanları kaçmayı başarmış.

Ertesi gün toplantının ortasında kapı hızla açılmış ve 'suçlu' ile birkaç FBI ajanı köpeklerle içeri girip ondan saldırganları göstermesini istemişler. Daha önce devrim karşıtı giysilerim yüzünden beni azarlayan bir arkadaşım, sesi heyecandan titreyerek ve 'kitlelerin gücü' ile övünerek, bana olanları anlatmıştı. 'Kitleler' derken ajanların, köpeklerinin ve talihsiz suçlunun geçmesi için kenara çekilip onlara yol açan toplantıya katılanlardan söz ediyordu. O aralarından geçerken alçak sesle Farsça tehditler savuruyorlarmış. Sonunda o grubun liderlerinden birinin, hatta en popüler olanının önüne gelince serinkanlılığını yitirip ağlamaya başlamış ve Farsça ona neden bu kadar acımasızca davrandığını sormuş. Kısa boylu, ciddi tavırlı biri olan bu lider de arkadaşları gibi tam zamanlı devrimci olabilmek için üniversiteden ayrılmıştı ve genelde Lenin'i taklit ederek bir kasket ve ceket giyerdi. Kendi kendini İran devriminin Lenin'i ilan eden bu lider, ona zafer kazanmış bir edayla bakarak, 'kolaysa hadi FBI ajanlarına öt' demeye getirmiş. İşkencecilerini ele vermeye gönlü razı olmamış ve ajanlarla birlikte çıkıp giderek ezilen kitlelerin haklılığını bir kez daha kanıtlamış.

Ertesi günü *Oklahoma Daily* gazetesinde küçük bir haber yer aldı. Beni haberden çok bu kadar çok öğrencinin verdiği tepki ürkütmüştü. Politize olmuş İranlı öğrenciler kahvelerde, öğrenci derneğinde, hatta Norman'ın güneşli sokaklarında hararetli tartışmalar yaparlardı. Çoğu beğeniyle Yoldaş Stalin'den alıntılar döktürür, heyecanla o zaman moda olan *Bolşevik Parti'nin Kısa Tarihi* adlı kitaptan veya benzeri bir yayından satırlar aktarır, devrimi yok etmeye kararlı Torçkistleri, Beyaz Muhafızları, zehirli fareleri ortadan kaldırmak gerektiğini vurgularlardı.

Öğrenci derneğinde oturmuş kahve veya koka kola içen yoldaşlarımız, yan masada flört edenlerin keyfini kaçıracak şekilde, heyecanlanıp kitlelerin onlara zulmedenlere işkence uygulayıp onları yok etme hakkını savunmuşlar. Onlardan birini hâlâ hatırlıyorum, yumuşak hatlı çocuk yüzlü tombul bir delikanlıydı ve göbeği lacivert yün kazağından fark edilirdi. "Oturmayı reddediyor ve masamızın başında durmuş, elindeki kola şişesini tehlikeli olacak bir şekilde sallayarak, iki tür işkence, iki tür cinayet vardır - düşmanın yaptığı ve halkın dostlarının yaptığı," diye konuşmayı sürdürüyordu. Düşmanları katletmek normaldi.

Şimdi herhangi bir önemli tartışmada hep bana doğru eğilen Bay Bahri'ye şöyle diyebilirdim: 'Beni dinle, bir şey dilerken dikkatli ol. Hayal kurarken dikkatli ol; bir gün gerçek oluverir.' Ona, geçmişini yeniden yaşayıp, sadece bir düş olarak kalması gereken bir düşü kanlı canlı gerçek haline getirmek isteyen yalnız, dışlanmış Gatsby'den ders almasını söyleyebilirdim: 'Öldürüp bir yüzme havuzunun dibinde bırakıldı, ölümünde de yaşamında olduğu gibi yapayalnız. Kitabı sonuna kadar okumadığından eminim, politik eylemlerin çok vaktini alıyor, ama ben sana yine de sonunu söyleyeyim - bunu bilmen gerekir. Gatsby öldürülüyor. Gatsby'nin sarı otomobiliyle Tom'un metresini ezen Daisy'nin işlediği suç yüzünden ölürülüyor. Tom eşi ölen kocayı Gatsby'ye doğru yönlendirir, o da yüzme havuzunda yatmış Daisy'nin telefonunu bekleyen Gatsby'yi öldürür. Benim eski yoldaşlarım günün birinde bir devrim mahkemesinde yargılanıp, casus ve hain olarak işkence görüp öldürüleceklerini tahmin edebilirler miydi? Edebilirler miydi Bay Bahri? Sizi temin ederim ki edemezlerdi. En çılgın hayallerinde bile."

14

Mehtap ile arkadaşlarından ayrıldım ama o anıları geride bırakmak o kadar kolay değil; konular beni yılışık dilenciler gibi protesto mitingine kadar izledi. Protestocular birbirini kuşkuyla izleyen iki belirgin ve karşıt gruba ayrılmıştı. Birinci ve daha küçük grup, daha çok devlet memurları ve ev kadınlarından oluşuyordu. Kendi çıkarları tehlikede olduğu için doğal olarak gelmişlerdi. Gösteri yapmaya alışık olmadıkları açıkça belliydi, çekingen ve gücenik hareketlerle bir araya toplaşmışlardı. Bir de benim gibi gösteriler hakkında bazı şeyler bilen aydınlar ile bağıran, küfürler eden ve sloganlar atan her zamanki kışkırtıcılar vardı. Bunlardan iki tanesi tehditkâr bir tavırla ordan oraya koşarak kalabalığın fotoğraflarını çekiyordu. Yüzlerimizi örtüp biz de onlara bağırdık.

Biraz sonra kışkırtıcıların sayısı arttı. Küçük gruplara ayrılıp bize yaklaşmaya başladılar. Polis iş olsun diye havaya birkaç el silah sıkarken bıçaklar, sopalar ve taşlarla silahlanmış adamlar üstümüze geliyordu. Polis kadınları koruyacağı yerde, bazılarını dipçikle itip evlerine gitmelerini, bela çıkarmamalarını söyleyerek bizi dağıtmaya çalıştı. Kışkırtıcı alayların birbirini izlediği alanda çaresiz bir öfke hissediliyordu. Miting kışkırtmalara rağmen devam etti.

Birkaç gece sonra Politeknik Üniversitesi'nde bir başka protesto mitingi yapıldı. Ben güle konuşa içeri girdiğimde toplantı salonununu büyük bir kalabalık doldurmuştu. Konuşmacılardan biri -uzun kalın bir etek giymiş, saçlarını kulaklarının arkasında toplamış uzun boylu, azametli bir kadın- kürsüye doğru yürürken ışıklar söndü. Protesto mırıldanmaları duyuldu ama kimse yerinden kalkmadı. Konuşmacı elinde kâğıdı inatçı bir tavırla dimdik duruyordu, iki ki-

şi kâğıdını okuması için ona mum ve el feneri tuttu. Yalnızca arkasındaki ışıkla aydınlanan ve bedeninden ayrılmış gibi görünen başını ve elinde tuttuğu beyaz kâğıdı görebiliyorduk. Sadece sesinin tonu ile o arkadan vuran ışık aklımda kalmış. Sözlerini dinlemiyorduk: destek vermek, tanıklık etmek ve göz kırpan mum ışığındaki görüntüsünü zihnimizde saklamak için oradaydık.

O kadınla çoğunlukla böyle toplantılarda karşılaşıyorduk. Onu en son, İran'ın önde gelen feminist yayıncısı olarak, Columbia Ünüversitesi'nde bir konuşma yapmaya davet edildiği zaman 1999 yılının sonbaharında New York'ta gördüm. Toplantıdan sonra kahve içip eski günleri andık. 1993'te beni modern roman hakkında bir konuşma yapmak üzere davet ettiği Tahran kitap fuarından sonra onu bir daha görmemiştim. Konuşma kitap fuarının ana binasının ikinci katında açık bir kafeteryada yapıldı. Konuştukça, konu giderek beni daha çok heyecanlandırdıkça başörtüm durmadan kayıyordu. Dinleyicilerin sayısı giderek arttı ve sonunda salonda oturacak veya duracak yer kalmadı. Konuşmam biter bitmez bu kadın güvenlik tarafından çağrılıp uygunsuz başörtüm ve ateşli konuşmamdan ötürü azarlanmış. Konuşmanın edebiyat eserleri hakkında olması onlar açısından önemsizdi. Zaten ondan sonra konuşma dizisi iptal edildi.

Ilık bir New York akşamının kayıtsız kalabalığında, bir lokantanın karanlık köşesinde güven içinde oturmuş, bu anılara gülümsüyorduk. Bir an, yıllar önce yaptığı o konuşmadan beri hiç değişmediğini düşündüm: yine uzun kalın bir etek giymiş ve saçlarını kulaklarının arkasına toplamıştı. Sadece tebessümü değişmişti: çaresizlik içinde bir tebessümdü bu. Birkaç ay sonra çok sayıda ünlü eylemci, gazeteci, yazar ve öğrenci lideriyle birlikte tutuklandı. Bu tutuklamalar, yirmi

beşten fazla yayının kapatıldığı ve çok sayıda muhalifin tutuklanıp hapsedildiği, yeni baskı dalgasının bir parçasıydı. Washington D.C.'deki ofisimde oturmuş bu haberi dinlerken uzun bir süredir hissetmediğim bir duygu içimi kapladı: belli belirsiz fakat ısrarlı bir suçluluk duygusuyla karışık bir çaresizlik, sözlere dökülemeyen bir öfke.

15

Sonbaharın ortasında Bay Bahri'yle tekrar konuştum. "Profesör," dedi, "bunu gerçekten hak ettiler: öğrenciler çok öfkeli." Biri Ermeni olduğu için, okuldan kovulmakta tehdit edilen üç öğretim üyesinden söz ediyorduk. Diğeri de kendini 'Küçük Muhteşem Gatsby' olarak tanımlayan meslektaşımdı: Her ikisi de derste açık saçık sözcükler kullanmakla suçlanıyordu. Üçüncüsü ise CIA ajanı olmakla. Hâlâ bölüm başkanı olan Dr. A. bu isteği reddetmişti.

Dr. A. da zaten hızla gözden düşüyordu. Devrimin ilk günlerinde Tahran Üniversitesi öğrencileri tarafından bir gardiyanı savunduğu için yargılanmıştı. Olayı, on sekiz yıl sonra tanınmış bir çevirmen olan eski bir öğrencisinin bir dergide onun için yazdığı yazıdan öğrenmiştim. Bir gün televizyonda bir gizli polisin mahkemesini izlerken birden tanıdık bir ses, Dr. A.'nın sesini duyduğunu ve bunun ilgisini çektiğini yazıyordu. Kötü durumda olan sınıf arkadaşlarına yardım eden ve merhametli bir insan olduğuna inandığı bu eski öğrencisinin lehine ifade vermek için gelmişti. Dr. A., Devrim Mahkemesi'ne şöyle demiş: "Bir insan olarak, sanığın kişiliğinin bu yönüne dikkatinizi çekmeyi görev bildim." Devrimin o siyah beyaz günlerinde böylesi davranışlar duyulmadık şeylerdi ve çok tehlikeliydi.

Cezaevinde gardiyan olan ve Üniversite'nin gece kurslarına devam eden sanık, anlaşılan politik mahkûmları dövmek ve onlara işkence etmekle suçlanıyordu. Daha çok Dr. A.'nın lehinde verdiği ifade sayesinde sadece iki yıl hapis cezasıyla ucuz kurtulduğu söyleniyordu. Daha sonra ona ne olduğunu arkadaşlarım ve tanıdıklarımdan kimse bilmiyordu.

Dr. A.'nın öğrencisi, yazısında, karşı çıkmadan bu davayı izlediği için pişmanlık duyduğunu belirtmekteydi. Dr. A.'nın bu davranışının, edebiyat derslerinde öğrettiği prensiplerin bir belirtisi olduğunu ileri sürüyordu. "Böyle bir davranış," diye açıklıyordu, "ancak kendini edebiyata adamış ve her bireyin kişiliğinin farklı boyutları olduğunu öğrenmiş biri tarafından başarılabilir... Yargılayanlar bir bireyin kişiliğinin her yönünü göz önünde tutmak zorundadır. Kendini bir başkasının yerine koyup, onun farklı ve çelişik yönlerini anlamak ve çok acımasız davranmaktan kaçınmak yalnızca edebiyat sayesinde öğrenilir. Edebiyat dünyasının dışında bireylerin yalnızca tek bir yönü ortaya çıkar. Oysa onların farklı boyutlarını anlarsanız onları kolayca katledemezsiniz... Bu dersi Dr. A.'dan öğrenmiş olsaydık, toplumumuz bugün daha iyi bir durumda olurdu."

Bu üç atılma tehdidi, bütün yıl süren ve bugünlere kadar hiç bitmeyen ayıklama işleminin bir devamıydı. Dr. A. ve iki başka meslektaşımla yaptığım toplantıdan sonra hırs içinde koridorda yürürken Bay Bahri'ye rastladım. Uzun koridorun köşesinde durmuş, Üniversite Personeli İslam Derneği'nin başkanıyla konuşuyordu. İki erkek çok ciddi konular, ölüm kalım sorunları konuşanların havasındaydı. Bahri'ye seslendim ve o, sözlerini kestiğim için bana sinirlendiyse de, bunu zerafetle gizleyerek saygıyla bana doğru yürüdü. Öğretim üyelerini yargılayarak yasa dışı bir şekilde işten atma konusunda onu sorguya çektim.

Yüz ifadesi kararlılıkla karışık bir telaş ifadesine dönüştü. Benim işlerin değiştiğini anlamam gerektiğini söyledi. "İşlerin değişmesi de ne demek oluyor?" dedim. "Öğrencilerimizin iyi ahlaka değer verdiği anlamına geliyor; öğretim üyelerinin öğrencilere karşı sorumlu oldukları anlamına geliyor." "Bu, Dr. A. gibi sorumluluğunu bilen ve kendini işine adamış bir öğretmeni yargılama hakkını size veriyor, öyle mi?"

Bahri o mahkemede yer almadığını söyledi. "Tabii, Dr. A.'nın tavırları aşırı Batılı," diye ekledi. "Serbest tavırlı ve flört etmeye eğilimli."

"Demek *Batılı* olmanın yeni tanımlaması bu," diye karşı çıktım: "Şimdi resmi olarak Sovyetler Birliği'nde mi yoksa Çin'de mi yaşıyoruz? Dr. A. flört ettiği için şimdi yargılanmalı mı?" "Hayır, ama bazı şeyleri anlaması gerekiyor. Bir casusu, dalkavuğu, çok kişinin ölümünden sorumlu birini destekleyemezsiniz." Konuşmayı sürdürerek yargılanması gereken Dr. A.'dan çok daha önemli kişiler olduğunu düşündüğünü söyledi. Profesör Z. gibi özgürce dolaşan CIA casusları vardı.

Söz konusu beyfendinin CIA ajanı olduğuna dair hiçbir kanıtları olmadığını, üstelik CIA'nın onun gibi birine görev verecek kadar aptal olmadığını söyledim. Ama onun eski rejimin memuru dediği kişiler bile, suçları ne olursa olsun, böyle muameleye tabi tutulmamalıydı. İslam hükümetinin bu insanların ölümlerinden şeytanca zevk almasını ve işkence görüp idam edildikten sonra çekilen fotoğraflarını sergilemesini anlayamıyordum. Bu fotoğrafları bize niçin gösteriyorlardı? Öğrencilerimiz niçin her gün yeni idamlar isteyen sloganlar atıyordu?

Bahri önce cevap vermedi. Başı öne eğik, elleri önünde birleşmiş, bir süre hareketsiz durdu. Sonra tane tane ve gergin bir titizlikle konuşmaya başladı. "Bedel ödemek zorundalar," dedi. "Eskiden yaptıkları şeyler için yargılanıyorlar.

İran halkı onların suçlarını hoş görmeyecek." Son sözcüğü bitirir bitimez, "Ya peki bu yeni suçlar?" diye sordum. "Bunlar sessizce hoş görülecek, öyle mi? Bu günlerde herkes Allah'ın düşmanı oldu çıktı - eski bakanlar ve eğitimciler, fahişeler, solcu devrimciler; her gün katlediliyorlar. Bu insanlar bunu hak etmek için ne yaptı?"

Yüzü sertleşmiş ve gözlerine dikbaşlılığın gölgesi düşmüştü. İnsanların suçlarının bedelini ödemesi gerektiğini tekrarladı. "Bu bir oyun değil," dedi. "Bu bir devrim." "Ona ben de geçmişim için yargılanıyor muyum," diye sordum. Ama bir bakıma haklıydı: hepimiz sonunda bedel öderiz. Yaşam oyununda kimse masum değildir, bu kesin. Hepimiz bedel ödemek zorundaydık ama bize yüklenen suçlar için değil. Denkleştirilecek başka hesaplar vardı. O zamanlar, ödemelere çoktan başladığımın, bu olanların ödemenin bir parçası olduğunun henüz farkında değildim

16

Geç kalmıştım: Kütüphanedeydim. Kitapçılarda 'emperyalist' romanlar bulmak giderek zorlaştıkça, orada çok fazla zaman geçirir olmuştum. Kolumun altında birkaç kitapla kütüphaneden çıkarken onun kapının yanında durduğunu gördüm. İki eli bana, öğretmenine, duyduğu saygı ifadesiyle önünde birleştirilmişti, ama gergin ve asık suratında güç duygusu hissediliyordu. Niyazi'yi hep boğazına kadar düğmelenmiş ama pantalonunun içine sokulmamış beyaz gömleğiyle hatırlıyorum. Tıknazdı ve mavi gözlüydü, çok kısa kesilmiş açık kahverengi saçları ve kalın pembemsi bir ensesi vardı. Ensesi sanki yumuşak kilden yapılıp gömleğinin yakası üzerine oturtulmuş gibiydi. Her zaman çok kibardı.

"Efendim, bir saniye sizinle konuşabilir miyim?" Sömestrin ortasında olmamıza rağmen henüz bana bir ofis verilmemişti, onun için koridorda durduk ve ben onu dinledim. Şikayeti Gatsby hakkındaydı. Bunu benim kendi iyiliğim için söylüyordu. Benim kendi iyiliğim için? Ne tuhaf bir cümle. Bana ne kadar saygı duyduğunu bilmem gerektiğini, zaten böyle olmasa burada benimle konuşuyor olmayacağını söyledi. Bir şikayeti vardı. Ne şikayetiydi ve bunu niye bana söylüyordu? Gatsby hakkındaydı. Şakacı bir tavırla, "Mr. Gatsby için resmi bir şikayette bulundun mu?" diye sordum. Ve böyle bir eylemin işe yaramayacağını, çünkü bu adamın ölmüş olduğunu ona hatırlattım.

Oysa o ciddiydi. "Hayır, profesör, Mr. Gatsby'nin kendisinden değil, romandan şikayetçiyim." Roman ahlak dışıydı. Gençlere yanlış şeyler öğretiyordum; bu onların zihnini zehirliyordu, bunu görebilmem gerekirdi? Göremiyordum. Ona Gatsby'nin bir edebiyat eseri olduğunu, bir nasıl-yapılır el kitabı olmadığını anımsattım. Bu romanların ve karakterlerinin gerçek hayatta bizim için model oluşturduğunu herhalde görebiliyordum? Belki Mr. Gatsby Amerikalılar için uygundu ama bizim devrimci gençliğimiz için uygun değildi. Bu adamın baştan çıkarılıp Gatsby gibi olmaya özendirilebileceği düşüncesi nedense bana çok cazip geldi.

Bay Niyazi için, Fitzgerald'ın romanları ile kendi yaşamının gerçekleri arasında hiçbir fark yoktu. *Muhteşem Gatsby* Amerikalı olan şeyleri simgeliyordu ve Amerika bizim gözümüzde zehir demekti; kesinlikle öyleydi. "İranlı öğrencilere Amerikan ahlaksızlığına karşı savaşmayı öğretmeliyiz," dedi. Ciddi görünüyordu; bütün iyi niyetiyle bana gelmişti.

Birden aklıma hınzırca bir fikir geldi. Halka açık mahkemelerin sık sık yapıldığı bu günlerde *Gatsby*'yi yargılamayı önerdim: Niyazi savcı olacak ve kanıtlarını sunduğu bir ödev

hazırlayacaktı. Ona, Fitzgerald'ın kitapları ABD'de ilk kez yayınlandığı zaman da birçok kişinin onun gibi düşündüğünü söyledim. Duygularını farklı şekilde ifade etmiş olsalar da aşağı yukarı aynı şeyleri söylemişlerdi. Bu yüzden duygularını ifade ederken kendini yalnız hissetmemeliydi.

Ertesi günü bu planı sınıfa açıkladım. Tam bir mahkeme kuramazdık ama bir iddia makamı, bir savunma avukatımız ve bir davalımız olabilirdi; sınıfın geri kalanı da jüri olacaktı. Niyazi savcı olacaktı. Bir yargıça, bir davalıya ve bir de savunma avukatına ihtiyacımız vardı.

Kimse bu görevlerin hiçbirine istekli olmadığından uzun tartışmalar sonunda solcu öğrencilerden birini yargıç olmaya ikna ettik. O zaman da Niyazi ile arkadaşları buna karşı çıktılar: bu öğrenci iddia makamına karşı önyargılıydı. Biraz daha tartıştıktan sonra uysal ve çalışkan, biraz azametli ama neyse ki çekingen bir öğrenci olan Ferzan'da karar kıldık. Kimse savunma avukatı olmak istemiyordu. Kitabı ben seçtiğime göre onu benim savunmam gerektiği vurgulandı. Ben de, bu durumda savunma avukatı değil, davalı olmam gerektiğini söyledim ve avukatla yakın işbirliği yaparak kendi savunmamı yapmaya söz verdim. Sonunda Vida'yla fısıldaşarak kendi özel tartışmasını yapan Zerrin, birkaç ikna edici dürtüklemeden sonra gönüllü oldu. Zerrin benim Fitzgerald mı, kitabın kendisi mi olduğumu sordu. Benim 'kitap' olmama karar verdik: Fitzgerald'ın kitabından çıkaramayacağımız özellikleri olabilirdi veya olmayabilirdi. Bu mahkemede sınıfın geri kalanının her an savunmanın veya iddia makamının sözünü kendi fikirleri veya sorularıyla kesebileceğine karar verildi.

Bu iddia makamını güç durumda bırakacağı için benim davalı olmam bence doğru değildi. Aslında öğrencilerden biri bunu yapmak isteseydi daha ilginç olurdu. Ama kimse *Gatsby* adına konuşmak istemiyordu. Niyazi o kadar dikbaş-

lı, küstah ve katıydı ki, sonunda ona haddini bildirmekten çekinmemem gerektiğine kendimi inandırdım.

Birkaç gün sonra Bahri beni görmeye geldi. Epeydir buluşmamıştık. Oldukça kızgındı. Onun ilk kez sinirlendiğini, o titiz ve tane tane konuşma tarzını unuttuğunu görmek beni eğlendirdi. Bu kitabı yargılamak gerekli miydi? Biraz şaşırdım. Kitabı birkaç sözcükle savunmadan bir kenara fırlatıp atmamı mı istiyordu? "Hem zaten," dedim, "bu mahkemeler için uygun bir zaman, değil mi?"

17

Mahkemeden önce bütün bir hafta, dostlarla ve ailemle sohbet etmek olsun, ders hazırlamak olsun, ne yaparsam yapayım, aklımın bir bölümü sürekli olarak mahkemede söyleyeceklerimi şekillendirmekle uğraşıyordu. Çünkü bu aslında yalnızca *Gatsby*'nin değil, genelde edebiyata bakışın ve onu değerlendirmenin savunmasıydı; tabii gerçeğin de. Bütün bunları eğlenceli bulan Bican, bir gün bana *Gatsby*'yi bir avukatın hukuk ders kitabını incelediği gibi büyük bir dikkatle okuduğumu söyledi. Ona döndüm, "Sen bunu pek ciddiye almıyorsun, değil mi?" dedim. "Tabii ki, ciddiye alıyorum," dedi. "Kendini öğrencilerinin karşısında incinebilir bir duruma soktun. Onların senin bir öğretmen olarak verdiğin kararları sorgulmasına izin verdin - hayır, daha doğrusu onları buna zorladın. Onun için bu davayı kazanmak zorundasın. Bu yeni bir öğretim üyesinin ilk sömestrinde çok önemlidir. Ama anlayış istiyorsan bunu benden bekleme. Bunu yapmaya bayılıyorsun, itiraf et - bu tür drama ve endişeye bayılırsın. Yakında tüm devrimin buna bağlı olduğuna beni inandırmaya çalışırsan hiç şaşmam."

"Ama öyle, bunu görmüyor musun?" diye yalvardım. Omuz silkti, "Bana anlatma. Fikirlerini Ayetullah Humeyni'ye söylemeni öneririm," dedi.

Mahkeme günü evden erken çıktım, derse gitmden önce ağaçlı bulvarlarda dolandım. Farsça ve Yabancı Diller ve Edebiyat Fakültesi'ne girerken Mehtap'ın bir arkadaşıyla kapının yanında durduğunu gördüm. O gün, biraz önce tam not almış tembel bir öğrenci gibi sırıtıyordu. "Profesör, bugün Nesrin sınıfa girebilir mi diye soracaktım," dedi. Gözlerimi ondan genç arkadaşına çevirdim; on üç veya on dört yaşından büyük olamazdı. Bütün gizleme çabalarına rağmen çok güzeldi. Görünüşü, tarafsız ve anlaşılmaz olan ciddi ifadesiyle çelişiyordu. Yalnızca bedeni bir şeyler ifade ediyor gibiydi. Ağırlığını bir ayağından diğerine aktarırken, sağ eliyle de ağır omuz çantasının sapını sımsıkı tutup gevşetiyordu.

Mehtap, alışılmadık bir heyecanla, bana Nesrin'in çoğu kolej öğrencisinden daha iyi İngilizce bildiğini söyledi. Ona *Gatsby*'nin mahkemesinden söz edince merak edip bütün kitabı okumuş. Nesrin'e döndüm ve, "*Gatsby*'yi nasıl buluyorsun?" diye sordum. Bir duraklamadan sonra usulca, "Söyleyemem," dedi. "Bilmiyor musun yoksa bana mı söyleyemezsin?" "Bilmiyorum, ama belki de size söyleyemem," dedi.

Böyle başladı. Mahkemeden sonra Nesrin fırsat buldukça sınıfıma gelmek için izin istedi. Mehtap, Nesrin'in komşusu olduğunu söyledi. Bir Müslüman örgütünün üyesiymiş ama çok ilginç bir kızmış ve Mehtap onun üstünde çalışıyormuş - bu solcuların kendi taraflarına çekmeye çalıştıkları kişiler için kullandıkları bir deyimdi.

Nesrin'e sınıfıma bir şartla gelebileceğini söyledim; sömestr sonunda *Gatsby* hakkında on beş sayfalık bir yazı yazmalıydı. Cevap verecek yeterli sözcüğü yokmuş gibi yine durakladı. Cevapları hep isteksiz ve zorlamaydı: insan onu ko-

nuşturduğu için neredeyse suçluluk duyuyordu. Nesrin önce durakladı sonra da, "O kadar iyi değilim," dedi. "İyi olman gerekmez," dedim. "Ayrıca iyi olduğundan eminim, en azından boş vaktini burada geçiriyorsun. Bilimsel nitelikte bir yazı istemiyorum; kendi izlenimlerini yazmanı istiyorum. Kendi sözcüklerinle *Gatsby*'nin sana ne ifade ettiğini anlat." Ayakkabılarının burnuna bakıyordu, deneyeceğini mırıldandı.

Ondan sonra her sınıfa girişimde gözlerim, çoğunlukla Mehtap'ın peşinden gelip onun yanına oturan Nesrin'i aradı. Ders boyunca not tutardı ve birkaç kez Mehtap gelmediği zaman da geldi. Sonra birden gelmez oldu, sonra onu son derste bir köşede oturmuş, yazdığı notlarla ilgilenirken gördüm.

Davetsiz misafirimi kabul ettikten sonra her ikisini de bırakıp yürüdüm. Dersten önce, Dr. A.'nın benim için bıraktığı bir kitabı almak için bölüm öfisine uğramak zorundaydım. O akşamüstü sınıfa girince, elektrikli bir sessizliğin peşimden içeri girdiğini hissettim. Oda doluydu; sadece bir veya iki öğrenci sınıfta yoktu, bir de eylemleri ve hoşnutsuzluğu yüzünden gelemeyen Bahri. Zerrin gülerek Vida'yla not alışverişi yapıyordu, Niyazi bir köşede durmuş, iki Müslüman öğrenciyle konuşuyordu. Beni görünce yerlerine gittiler. Mehtap yeni katılan arkadaşıyla birlikte oturmuş, ona bir şeyler fısıldamakla meşguldü.

Gelecek haftanın ödevinden kısaca söz ettikten sonra mahkemeyi başlattım. Önce yargıcı, Ferzan'ı çağırdım ve kürsünün arkasındaki sandalyeme oturarak yerini almasını istedim. Kendinden memnun bir tavırla ağır ağır sınıfın önüne yürüdü. Tanıklar için yargıcın yanına bir sandalye konuldu. Ben odanın sol tarafında, geniş pencerelerin önünde Zerrin'in yanına oturdum, Niyazi bazı arkadaşlarıyla birlikte öbür tarafta duvarın önüne oturdu. Yargıç oturumu aç-

tı. İran İslam Cumhuriyeti ile *Muhteşem Gatsby*'nin davası böyle başladı.

Niyazi davalıya karşı iddianamesini okumak üzere çağrıldı. Ayakta durmak yerine sandalyesini odanın ortasına çekip, monoton bir sesle elindeki kâğıttan okumaya başladı. Rahatsız bir şekilde sandalyemde oturan Yargıç, Niyazi'yi hipnotize olmuş gibi dinlemeye başladı. Arada bir gözlerini şiddetle kırpıyordu.

Birkaç ay önce, eski dosyalarımı sonunda temizlerken Niyazi'nin düzgün el yazısıyla yazılmış kâğıdına rastladım. Daha sonra bütün resmi yazıların ve halka hitaben yapılan konuşmaların başında kullanılması zorunlu kılınan sözcüklerle, "Bismillahirahmanırahim" diye başlıyordu. Niyazi kâğıtları teker teker alıp elinde tutmuyor, sanki elinden kaçacaklarmış gibi onlara sımsıkı yapışıyordu. "İslam insanlara Allah'ın yolunda rehberlik etmek üzere edebiyata özel kutsal bir görev veren tek dindir," diye monoton bir makamla okumaya başladı. "Allah'ın kendi sözü olan Kuran'ın Peygamber'in mucizesi olduğunu düşündüğümüzde bu daha iyi anlaşılır. Söz ile iyileştirebilir veya yok edebilirsiniz. Yol gösterebilir veya baştan çıkarabilirsiniz. Bu yüzden Söz Şeytan'a ya da Allah'a ait olabilir."

"İmam Humeyni şairlerimize ve yazarlarımıza büyük bir görev havale etmiştir," diye zafer kazanmış bir tavırla devam etti, bir sayfayı bırakıp diğerini alıyordu. "O onlara kutsal bir görev vermiştir ve bu Batı'nın materyalist yazarlarınınkinden çok daha yüce bir görevdir. İmamımız sürüyü otlağa götüren çobansa, yazarlar da çobanın emirlerine uyarak yol gösteren çoban köpekleridir."

Sınıfın arkasından bir kıkırdama duyuldu. Arkama dönünce Zerrin ile Vida'nın fısıldaştıklarını gördüm. Nesrin dikkatle Niyazi'ye bakarken farkında olmadan kurşun kale-

minin ucunu çiğniyordu. Ferzan görünmeyen bir sinekle uğraşıyordu ve abartılı bir şekilde birkaç kez gözlerini kırptı. Dikkatimi tekrar Niyazi'ye yönelttiğim zaman o şöyle diyordu: "Kendinize sorun, hangisini tercih edersiniz: yüce ve kutsal bir görevin koruyuculuğunu mu yoksa para ve şöhret gibi insanları baştan çıkaran materyalist ödülleri mi?" Burada durakladı, gözlerini kâğıdından ayırmadan cansız sözcükleri çekerek yüzeye çıkarır gibiydi: "Materyalist ödülleri mi?" diye yineledi, "Bu ödüller, Batılı yazarları baştan çıkarmış, eserlerini ruhsuz ve amaçsız yapmıştır. İşte bu yüzden İmamımız kalemin kılıçtan güçlü olduğunu söylüyor."

Arka sıralardaki fısıltılar ve kıkırdamalar daha çok duyulur oldu. Ferzan buna dikkat edemeyecek kadar beceriksiz bir yargıçtı ama Niyazi'nin arkadaşlarından biri seslendi: "Sayın Yargıç, arka sıradaki beylere ve bayanlara mahkemeye ve iddia makamına saygı göstermelerini söyleyebilir misiniz lütfen."

Ferzan, "Öyle yapılsın," dedi.

Niyazi, "Büyük Şeytan'a karşı yürütülen bu savaşta şairlerimiz ile yazarlarımız," diye devam etti, "vefakar askerlerimizle aynı rolü üstleniyorlar ve onlara cennette aynı ödül verilecektir. Kültürün gelecekteki koruyucuları olan biz öğrencileri ağır bir görev beklemektedir. Bugün İslam'ın zafer bayrağını kendi toprağımızdaki casus yuvasının üstüne diktik. İmamımızın belirttiği gibi bizim görevimiz ülkemizi kokuşmuş Batı kültüründen temizlemek ve...

Bu noktada Zerrin ayağa kalktı. "İtiraz ediyorum, Sayın Yargıç!" diye bağırdı.

Ferzan ona biraz şaşırarak baktı. "Neye itiraz ediyorsun?"

Zerrin, "Bu dava *Muhteşem Gatsby*'yle ilgili," dedi. "Oysa savcı değerli zamanımızın on beş dakikasını davalıdan tek bir söz etmeden harcadı. Bütün bunlar nereye varacak?"

Birkaç saniye süreyle Ferzan ile Niyazi ona hayretle baktı. Sonra Niyazi, Zerrin'e bakmadan, "Burası bir İslam mahkemesi, *Perry Mason* değil. Davamı istediğim gibi sunabilirim ve ben genel çerçeveyi belirliyorum. Bir Müslüman olarak *Gatsby*'yi kabul edemeyeceğimi söylemek istiyorum," dedi.

Ferzan rolünü oynamaya çabalayarak, "Peki, o zaman devam edin," dedi.

Zerrin'in sözünü kesmesi Niyazi'yi rahatsız etmişti. Kısa bir duraklamadan sonra başını kâğıdından kaldırdı ve heyecanlı bir şekilde, "Haklısın, buna değmez..." dedi.

Birkaç saniye neyin buna değmediğini merak ettik, sonra o sözlerini sürdürdü. "Bir kâğıttan okumama gerek yok, İslam'dan bahsetmeme de gerek yok. Yeterli kanıtım var - her sayfası," diye bağırdı, "bu kitabın her sayfası kendini mahkûm ediyor." Zerrin'e döndü ve onun kayıtsız yüz ifadesine bir an bakmak onu değiştirmeye yetti. "Bütün bu devrim süresince Batı'nın düşmanımız olduğu gerçeğini vurguladık, o askeri gücünden ötürü değil, ekonomik gücünden ötürü değil, kültürümüzün köklerine yaptığı uğursuz saldırılardan ötürü Büyük Şeytan'dır. İmamımızın kültürel saldırı dediği işte budur. Ben buna kültürümüze tecavüz edilmesi diyorum." Niyazi daha sonra İslam Cumhuriyeti'nin Batı'ya yönelttiği eleştirilerde her zaman kullanacağı bir terimi seslendirmişti. "Kültürel tecavüz görmek istiyorsanız işte bu kitaba bakmanız yeterli." Kâğıtlarının altından *Gatsby*'yi aldı ve bize doğru sallamaya başladı.

Zerrin tekrar ayağa kalktı. Gizlemeye çalışmadığı bir horgörüyle konuşuyordu: "Sayın Yargıç, bunlar asılsız iddialar, yalanlar... "

Niyazi, Yargıç'ın cevap vermesine meydan vermdi. Sandalyesinden kalkar gibi yapıp bağırdı: "Bitirmeme izin verir

misin? Senin de sıran gelecek. Sana nedenini söyleyeceğim, nedenini söyleyeceğim..." Sonra bana döndü ve daha yumuşak bir ses tonuyla, "Size saygısızlık etmek istemedim, efendim," dedi.

Bu oyundan hoşlanmaya başlamıştım, "Lütfen, devam et ve benim burada 'kitap' rolünde bulunduğumu unutma. En son ben konuşacağım," dedim.

Niyazi, "Belki, ahlak yoksunu Pehlevi rejiminde zina kabul edilebilir bir şeydi," diye devam etti.

Zerrin bunu kaçıracak biri değildi. "İtiraz ediyorum!" diye bağırdı. "Bu iddianın dayandığı bir gerçek yok."

"Peki," diye geri adım attı, "ama yaygın değerler zinanın cezasız kalmasına izin veriyordu. Bu kitap, bir erkekle bir kadın arasındaki yasa dışı ilişkileri öneriyor. Önce Tom ile metresi, kadının dairesindeki sahne; anlatıcı Nick bile onlardan yana. Onların yalanlarından hoşlanmıyor ama cinsel ilişkiye girmelerine, kucak kucağa oturmalarına karşı çıkmıyor. Sonra Gatsby'nin evindeki o partiler... baylar ve bayanlar, Gatsby'nin kitabın kahramanı olduğunu sizlere hatırlatırım - peki kim bu adam? O bir şarlatan, zina yapan biri, bir yalancı... Nick'in beğendiği ve onun için üzüldüğü adam işte bu, yuva yıkan bir adam!" Niyazi, Fitzgerald'ın pırıltılı dünyasında evlilik dışı cinsel ilişkiye girenlerin, yalancıların ve zina yapanların onun lanetinin ve yargılamasının uzağında özgürce dolaştığını hayal ettikçe belirgin bir şekilde sinirleniyordu. "Burada tek sevimli kişi boynuzlanan koca, Mr. Wilson'dır," diye bağırdı. "Gatsby'yi öldürdüğü zaman aslında bunu yapan Allah'ın elidir. Buradaki tek kurban odur. O, Büyük Şeytan'ın ülkesinde ezilenlerin gerçek simgesidir!"

Niyazi'nin sorunu, heyecanlanıp kâğıttan okumadığı zamanlar bile monoton bir ses tonuyla konuşmasıydı. Şimdi isa yarı ayakta, yarı oturur haliyle bağırıp çağırıyordu.

Suçluyu elinde sallayarak, "Bu kitabın tek iyi yönü, Amerikan toplumunun ahlaksızlığı ve kokuşmuşluğunu sergilemesidir, ama biz bu pislikten kurtulmak için savaştık, bu yüzden, böyle kitapların yasaklanmasının zamanı geldi," dedi. Gatsby'den sürekli "Bu Mr. Gatsby" diye söz ediyor ve "o kadın" dediği Daisy'nin ismini ağzına alamıyordu. Niyazi'ye göre romanda erdem sahibi tek bir kadın yoktu. "Onlara okumaları için böyle bir kitap vererek masum ve iffetli kız kardeşlerimize ne biçim bir model öneriyoruz?" diye onu can kulağıyla dinleyen izleyicilere sordu.

Devam ettikçe giderek heyecanlanıyordu ama yine de sandalyesinden hiç kalkmadı. Artık incelen sesiyle, "Gatsby dürüst değil," diye bağırdı. "Yasa dışı yollardan para kazanıyor ve evli bir kadının aşkını satın almaya kalkıyor. Bu kitabın Amerikan rüyası hakkında olması gerekiyor ama bu ne biçim rüya böyle? Yazar hepimizin zina yapan haydutlar olmamız gerektiğini mi söylemek istiyor? Zaten Amerikan rüyası bu olduğu için Amerikalılar kokuşmuş ve çöküntü içinde. Onlar batıyorlar! Bu ölü bir kültürün son hıçkırığı!" diye zafer kazanmış gibi bitirdi, üstelik *Perry Mason*'u seyredenin yanlız Zerrin olmadığını da kanıtlamıştı.

Niyazi'nin bütün iddialarını tüketip sonunda sözünü bitirdiği anlaşılınca, Vida, "Belki de, Sayın Savcımızın bu kadar katı olmaması gerekir," dedi. "Ne de olsa, Gatsby ölüyor ve cezasını bulduğunu söylenebilir."

Oysa Niyazi ikna olmamıştı. "Ölmeyi hak eden yalnızca Gatsby mi?" diye belirgin bir horgörüyle sordu. "*Hayır!* Tüm Amerikan toplumu aynı kaderi hakkediyor. Bir adamın karısını çalmak, cinselliği vaaz etmek, aldatmak, dolandırıcılık yapmak, bu nasıl bir rüyadır? Sonra da o adam, anlatıcı, Nick, iyi ahlaklı olduğunu iddia ediyor!"

Niyazi bu şekilde konuşmayı sürdürdü, sonra kendi sözcükleri boğazına tıkanmış gibi aniden durdu. O zaman bile

yerinden kıpırdamadı. Her nedense, mahkeme devam ederken ona kendi yerine dönmesini söylemek hiçbirimizin aklına gelmedi.

18

Bundan sonra Zerrin savunmasını yapmak üzere çağrıldı. Kalkıp sınıfın karşısına geçti; lacivert pilili eteği, sarı düğmeli yün ceketinin kollarından görünen beyaz bluzunun manşetleriyle şık ve profesyonel bir görünümü vardı. Saçlarını bir kurdeleyle at kuyruğu yapmıştı ve tek süsü altın küpeleriydi. Ağır ağır Niyazi'nin çevresinde dolaşıyor ve bir noktayı vurgulamak için ani küçük dönüşler yapıyordu. Elinde birkaç tane notu vardı, ama sınıfa hitaben konuşurken onlara ender olarak bakıyordu.

Konuşurken odada dolaşmayı sürdürdü, at kuyruğu onun hareketlerine uygun olarak ensesini hafifçe okşayarak iki yana sallanıyordu ve her dönüşünde karşısında o sandalyede kaya gibi kaskatı oturan Niyazi'yi buluyordu. Konuşmasına Fitzgerald'ın kısa öykülerinden birinden okuduğum bir bölümle başladı. "Sevgili savcımız, eğlence parkına fazla yaklaşmak aymazlığını gösterdi," dedi. "Artık kurguyla gerçeği ayırt edemiyor."

Tatlı tatlı gülümseyerek sandalyesine sıkışıp kalmış 'savcımıza' döndü. "İki dünya arasında mesafe, nefes alacak açıklık bırakmıyor. Kendi zayıflığını sergiledi: bir romanı kendi gerçeği içinde okuyamamak. Tek bildiği yargılamak, doğru ve yanlışı kabaca ve basitçe yüceltmek." Niyazi bu sözler üzerine kıpkırmızı yüzünü kaldırdı ama bir şey söylemedi. Zerrin sınıfa hitaben konuşmayı sürdürdü: "Peki, kadın kahramanı iffetli olan roman, iyi roman mıdır? Karak-

terleri, Niyazi'nin yalnız bize değil tüm edebiyata zorla kabul ettirmek istediği, ahlaki kurallardan uzaklaşıyorsa kötü müdür?"

Ferzan birden sandalyesinden fırladı. Bana dönerek, "Efendim, yargıç olduğum için bir şey söyleyemez miyim?"

Ben, "Tabii ki söyleyebilirsin," deyince, küllü vadiler ve Gatsby'nin ahlaksız partileri üzerine karmakarışık ve uzun bir nutuk attı. Sonunda Fitzgerald'ın asıl zayıflığının kendi açgözlülüğünü aşamamak olduğunu söyledi: para için ucuz hikâyeler yazdı ve zenginlerin peşinden koştu. Kendi iddiasını kendi gayretiyle tükettikten sonra, "Fitzgerald'ın zenginlerin farklı olduğunu söylediğini biliyorsunuz," dedi.

Niyazi başını gayretle sallayarak onu destekledi. Kendi öneminden memnun ve gösterisinden kendi de etkilenmiş bir şekilde, "Evet," diye araya girdi. "Bizim devrimimiz Fitzgerald'ın övdüğü materyalizme karşıdır. Bizim Batı materyalizmine veya Amerikan mallarına ihtiyacımız yok." Nefes almak için durakladı ama sözünü bitirmemişti. "Belki teknik bilgilerinden *yararlanabiliriz* ama ahlak değerlerini reddetmek *zorundayız*."

Zerrin gayet sakin ve kayıtsız ona bakıyordu. Niyazi'nin ani patlamasının üstünden birkaç saniye geçmesini bekleyip sakin bir sesle, "Ben galiba iki savcıyla karşı karşıyayım. Şimdi izninizle devam edebilir miyim?" dedi. Ferzan'ın köşesine onu görevden alır gibi bir bakış fırlattı. "Savcı ile jüriye, bu kitabı ilk tartıştığımız gün bize verilen Diderot'nun *Kaderci Jacques*'dan bir alıntıyı anımsatmak istiyorum: 'Bence (yazarın) üslûp özgürlüğü onun ahlaki değerlerinin saflığını hemen hemen garanti eder.' Ayrıca bir romanın sözcüğün alışılmış anlamında ahlaki olmadığını da konuştuk. Bizi içinde bulunduğumuz uyuşukluktan sarsıp çıkararak inandığımız değerlerle yüzleşmemizi sağlarsa ahlaki olduğu söylenebilir.

Eğer bu doğruysa, o zaman *Gatsby* parlak bir başarıya ulaşmış demektir. Bir kitap, ilk kez sınıfta böyle tartışmaya neden olmuştur."

"*Gatsby* bizi -en azından bazılarını- rahatsız ettiği için yargılanıyor," diyerek gülüşmelere yol açtı. "Bir romanın -politik olmayan bir romanın- devlet tarafından yargılanması ilk kez olmuyor." Döndü, at kuyruğu da onunla birlikte döndü. "*Madame Bovary, Ulyssess, Lady Chatterly'nin Aşkı* ve *Lolita*'nın yargılandığı ünlü davaları hatırlarsınız. Hepsinde de davayı kazanan roman oldu. Ama Sayın Yargıç kadar savcıyı da rahatsız eden bir noktaya odaklanayım: paranın çekiciliği ve bunun romandaki yeri."

"Gatsby, Daisy'nin cazip taraflarından birinin para olduğunu biliyor. Gerçekten de, sesinin cazibesinde paranın şıkırtısı olduğuna Nick'in dikkatini çeken odur. Ama bu romanın konusu yoksul genç şarlatanın para aşkı değildir." Bunu vurgulamak için durakladı. "Kim böyle olduğunu iddia ederse ev ödevini yapmamış demektir." Solunda hareketsiz duran savcıya doğru belli belirsiz döndü sonra sırasına gidip *Gatsby*'yi aldı. Onu yukarı kaldırdı ve sırtını Niyazi'ye dönerek Ferzan'a hitaben konuşmaya başladı. "Hayır, Sayın Yargıç, bu romanın konusu 'zenginler senden benden farklıdır' değildir. Tabii ki öyledirler: Yoksullar da farklıdır, siz de aslında benden farklısınız. Romanın konusu servettir ama bu sizin ve Niyazi'nin durmadan sözünü ettiği bayağı materyalizm değildir."

Arka sıradan biri, "Anlat şunlara!" diye bağırdı. Dönüp baktım. Gülüşmeler ve fısıltılar duyuluyordu: Zerrin gülümseyerek durakladı. Şaşıran Yargıç, "Sessizlik! Bunu kim söyledi?" diye bağırdı. Sorusuna o bile bir cevap beklemiyordu.

Zerrin alayla, "Görülen o ki, değerli savcımızın tanığa ihtiyacı yok," dedi. "Anlaşılan o hem iddia makamı hem de ta-

nık, ama biz kitabın içindeki tanıklarımızı getirelim. Bazı karakterleri tanık makamına çağıralım. Şimdi en önemli tanığımızı tanık makamına çağıracağım.

"Niyazi bize kendini Fitzgerald'ın karakterlerinin yargılayıcısı olarak sundu, oysa Fitzgerald'ın başka bir planı vardı. O bize kendi yargıcını verdi. Onun için, belki de onu dinlemeliyiz. Hangi karakter bizim yargıcımız olmayı hak ediyor?" diyerek Zerrin, sınıfa döndü. "Tabii ki Nick, onun kendini nasıl tanımladığını hatırlayacaksınız: 'Herkes belli başlı erdemlerden en az birini kendine yakıştırır, benimki de bu: Ben şimdiye kadar tanıdığım birkaç dürüst insandan biriyim.' Bu romanda bir yargıç varsa o da Nick'tir. Bir anlamda, o en renksiz karakter çünkü ayna görevini üstleniyor.

"Diğer karakterler sonuçta dürüstlüklerine göre yargılanıyorlar. En namussuzların serveti simgeleyenler olduğu ortaya çıkar. Delil A: Nick'in romantik bir ilişki kurduğu Jordan Baker. Jordan hakkında bir skandal vardır ama Nick önceleri bunun ne olduğunu hatırlayamaz. Bir maç hakkında yalan söylemiştir, tıpkı ödünç alıp da üstü açık bir şekilde yağmurun altında bıraktığı otomobil hakkında yalan söylediği gibi. Nick bize, 'İflah olmaz bir sahtekârdı,' diyor. 'Herhangi bir durumdan zararlı çıkmaya asla dayanamazdı ve bu dayanıksızlığı yüzünden, hem o serinkanlı küstah tebessümü dünyaya sunmak hem de o kaygısız dinç bedeninin ihtiyaçlarını gidermek için, sanırım çok küçük yaşta kaçamaklara başvurmuş olmalı.'

"Delil B: Tom Buchanan. Onun namussuzluğu daha belirgin: karısını aldatıyor, onun suçunu hiç suçluluk duymadan ört bas ediyor. Daisy'nin durumu daha karışık, çünkü her özelliği gibi içtensizliği de büyüleyici: Yalanlarıyla başkalarını baştan çıkardığı için onlar da kendilerini onun suç ortağı gibi hissediyorlar. Tabii bir de Gatsby'nin entrikacı iş ortağı

Meyer Wolfshiem var. Dünya Kupası'nda şike yaptırıyor. 'Bir adamın elli milyon insanın güveniyle oynamaya başlayabileceğini asla düşünemezdim, hem de bir kasayı havaya uçuran bir soyguncunun rahatlığıyla.' Bu yüzden, dürüstlük ve namussuzluk, insanların nasıl olduğu ve kendilerini dünyaya nasıl tanıttığı sorunu, romandaki bütün önemli olaylara damgasını vuran bir yan temadır. Peki, bu romanda en namussuz kişiler kimdir?" diye sorarken, yine dikkatini jüriye çevirmişti. Niyazi'den yana ani bir dönüş yaparak, "Tabii ki zenginler," dedi. "Savcımızın Fitzgerald'ın onayladığını iddia ettiği kişiler."

"Ama hepsi bu kadar değil. Zenginlerle işimiz daha bitmedi." Zerrin kitabını aldı ve işaretli bir sayfayı açtı. "Mr. Carraway'in izniyle zenginler konusunda ondan bir alıntı yapmak istiyorum," dedikten sonra okumaya başladı: "Tom ve Daisy kayıtsız insanlardı - eşyayı ve yaratıkları paramparça edip, sonra paralarının veya engin kayıtsızlıklarının veya onları bir arada tutan şey her neyse onun içine geri çekilir ve yarattıkları karışıklığı temizlemeyi başkalarına bırakırlardı..."

Zerrin tekrar Ferzan'a dönerek, "Gördüğünüz gibi, kitaptaki en güvenilir karakterlerin zenginler hakkında vardığı yargı budur. Bu kitapta daha çok Tom ve Daisy ve daha az bir oranda Jordan Baker tarafından temsil edilen zenginler, kayıtsız insanlar. Çünkü Myrtle'ı çiğneyip kaçan, suçu Gatsby'nin yüklenmesine izin veren ve cenazesine çiçek bile göndermeyen Daisy'dir." Zerrin durakladı; yargıç, savcı ve jürinin hiç farkında bile değilmiş gibi görünerek sandalyenin çevresinde döndü.

"Burada *kayıtsız* sözcüğü anahtar sözcük," dedi. Nick otomobilini kayıtsızca sürdüğü için Jordan'a çıkıştığı zaman o, Ben kayıtsız olabilirim ama başkalarının dikkatli olacağına

güveniyorum," diye cevap verir. Bu romandaki zenginleri tanımlamak için akla ilk gelen sözcük *kayıtsızdır.*

"Temsil ettikleri rüya ona yaklaşmaya çalışanı yok eden zehirli bir rüyadır. Gördüğünüz gibi, Bay Niyazi, bu kitap varlıklı üst sınıfları, okuduğumuz bütün devrimci kitaplar kadar suçlamaktadır." Birden gülümseyerek bana döndü, "Bir kitaba nasıl hitap etmek gerektiğini bilemiyorum. Amacınızın varlıklı sınıfların bir savunması olmadığına katılır mısınız?"

Zerrin'in ani sorusu beni şaşırtmıştı, ama benim genelde edebiyat konusunda yaptığım tartışmaların merkezinde bulunan bir noktaya odaklanma olanağını bana verdiği için sevindim. Biraz da sıkılganlıkla, "Eğer kayıtsızlığın eleştirilmesi bir suçsa," dedim, "o zaman ben değerli kişiler arasındayım demektir. Bu kayıtsızlık, başkalarının duygularını anlama yeteneğinden yoksun olmak, Jane Austen'in olumsuz karakterlerinde görülür: Lady Catherine'de, Mrs. Norris'de, Collins'te veya Crawford'larda. Aynı tema Henry James'in öykülerinde ve Nabokov'un canavar kahramanlarında da görülür: Humbert, Kinbote, Van ve Ada Veen. Bu eserlerde hayal gücü başkalarının duygularını anlama yeteneğiyle eşit tutulur, başkalarının başından geçenleri yaşayamayız ama edebiyat eserlerindeki en canavarca kişileri bile anlayabiliriz. Bireylerin karmaşıklığını gösteren ve bütün bu karakterlerin konuşabilmesi için yeterli alanı yaratan roman, iyi bir romandır: bu düşünceyle romanın demokratik olduğu söylenir; demokrasiyi savunduğu için değil, doğası gereği öyle olduğu için. Başkalarının duygularını anlayabilme yeteneği birçok diğer büyük romanda olduğu gibi *Gatsby*'nin de yüreğinde yer alır, en büyük günah başkalarının sorunlarını ve acılarını görmemektir. Onları görmemek varlıklarını reddetmekti." Bütün bunları bir nefeste söyledim, kendi heyecanım beni bile şaşırtmıştı.

Zerrin, "Evet," diyerek o anda sözümü kesti. "Başkalarının duygularını böyle görmezden gelip kayıtsız kalma olgusunun bize bir başka kayıtsız insan tipini hatırlattığı söylenemez mi?" Bir an için Niyazi'ye bir bakış fırlattıp devam etti: "Dünyayı siyah beyaz gören, kendi yarattıkları masalların doğruluğuyla sarhoş insanları."

Aynı sıcak ses tonuyla devam etti: "Ferzan, Fitzgerald gerçek yaşamda zenginlere ve servete hayranlık duymuş olsa da; romanlarında servetin gücünün, Gatsby gibi aslında dürüst, veya *Tender Is the Night*'daki Dick Diver gibi yaratıcı ve hayat dolu insanlarda yarattığı kokuşmuşluk ve namussuzluğu öne çıkarıyor. Niyazi bunu kavrayamadığı için romanın gerçek anlamını yakalayamıyor."

Bir süredir büyük bir dikkatle döşemeyi incelemekte olan Niyazi aniden yerinden fırlayıp, "İtiraz ediyorum!" diye bağırdı.

Zerrin yalancı bir nezaketle, "Tam olarak neye itiraz ediyorsunuz?" diye sordu.

"Kayıtsızlık yeterli değil!" diye karşılık verdi. "Bu romanı daha ahlaki yapmıyor. Ben zina günahından, yalanlardan, aldatmadan söz ediyorum, siz kayıtsızlıktan bahsediyorsunuz."

Zerrin durakladı, sonra tekrar bana döndü. "Şimdi davalıyı kürsüye çağırmak istiyorum." Sonra Niyazi'ye döndü ve gözlerinde hınzır bir pırıltıyla, "Davalıyı sorgulamak ister misiniz?" diye sordu. Niyazi tersçe, "Hayır," dedi. "Çok güzel. Efendim, lütfen kürsüye gelir misiniz?" Biraz şaşırmış bir halde kalktım ve çevreme bakındım. Sandalye yoktu. Bir kerelik dikkatli davranan Ferzan yerinden fırlayıp sandalyesini bana verdi. Zerrin bana hitap ederek, "İddia makamının sözlerini duydunuz," dedi, "Kendinizi savunmak için söyleyeceğiniz bir şey var mı?"

Kendimi rahatsız, hatta sıkılgan hissediyordum ve konuşmaya pek gönüllü değildim. Zerrin işini çok iyi yapmıştı ve benim karşı çıkılmaz laflar etmeme bence gerek yoktu. Ama sınıf bekliyordu ve artık geri dönüş olanaksızdı.

Ferzan'ın bana verdiği sandalyeye beceriksizce oturdum. Mahkeme için yaptığım hazırlıklar sırasında ne kadar uğraşırsam uğraşayım, *Gatsby* konusunda beni böylesine heyecanlandıran düşünceleri ve duyguları söze dökemediğimi anlamıştım. Hep Fitzgerald'ın roman için yaptığı açıklamalara dönüyordum. "Bu romanın bütün yükü bu," demişti, "bu hayallerin yitirilmesi, onlar dünyaya öylesine bir renk katıyorlar ki, bu büyülü ihtişama katıldıkları sürece onların gerçek veya yalan olduğuna aldırmazsınız." Onlara bu kitabın konusunun zina olmadığını, düşlerin yitirilmesi olduğunu söylemek istiyordum. Öğrencilerimin *Gatsby*'yi onun kendi kavramlarıyla kabul etmesi, hayret uyandırıcı ve ıstıraplı güzelliği için onu sevip beğenmesi benim açımdan hayati önem taşır olmuştu, ama bu sınıfta söyleyeceklerim daha somut olmalıydı.

"*Gatsby*'yi zinanın iyi mi kötü mü olduğunu öğrenmek için değil, zina, sadakat ve evlilik gibi konuların ne kadar karmaşık olduğunu öğrenmek için okursunuz," dedim. "Büyük bir roman, hayatın ve bireylerin karmaşıklığına karşı duyarlılığınızı ve duygularınızı artırır, kendini beğenmişlikle ahlakı iyi ve kötüyle ilgili kalıplaşmış formüller içinde görmenizi engeller... "

Niyazi, "Ama efendim," diye sözümü kesti. "Bir başkasının karısıyla macera yaşamanın karmaşık bir yönü yoktur. Mr. Gatsby neden kendine bir karı almıyor?" diye somurttu.

Orta sıralarda anlaşılmayan bir yerden boğuk bir ses, "Sen neden kendi romanını yazmıyorsun?" diye espri yaptı. Niyazi daha da şaşırmış göründü. Bu andan sonra tek bir sözcük bile söyleyemedim. Sanki herkes bu tartışmaya katılması gerektiğini o anda keşfetmişti.

Benim önerim üzerine Ferzan on dakikalık bir ara verdi. Temiz hava almak isteyen birkaç öğrenciyle birlikte odayı terk edip, dışarı çıktım. Koridorda Mehtap ile Nesrin'in heyecanla tartıştığını gördüm. Onlara katılıp mahkeme hakkında ne düşündüklerini sordum.

Nesrin, Niyazi'nin ahlak konusunda tekeli olduğunu düşünmesine fena halde öfkelenmişti. Gatsby'yi onayladığını pek söyleyemezdi ama o en azından aşkı için ölmeye hazırdı. Üçümüz birlikte koridorda yürümeye başladık. Öğrencilerin çoğu hararetli bir tartışmanın ortasında olan Zerrin ile Niyazi'nin çevresinde toplanmıştı. Zerrin, Niyazi'yi ona 'fahişe' demekle suçluyordu. Öfke ve haksızlığa uğramanın acısıyla neredeyse morarmış olan Niyazi ise onun bir yalancı ve aptal olduğunu söylüyordu.

"Başını örtmeyen kadınların fahişe ve Şeytan'ın ajanları olduğunu söyleyen sloganlarınızı nasıl yorumlamalıyım? Sen buna ahlak mı diyorsun?" diye bağırıyordu. "Başını örtmek gerektiğine inanmayan Hristiyan kadınlar ne olacak? Onların hepsi -hepsi- kokuşmuş sürtük mü?"

Niyazi, "Ama burası bir İslam ülkesi," diye şiddetle bağırıyordu. "Ve burada yasa bu ve her kim..."

Vida, "Yasa mı?" diye onun sözünü kesti. "Sizler gelip yasaları değiştirdiniz. Bu mu yasa? Nazi Almanyası'nda sarı yıldız takmak da öyleydi. Bütün Yahudiler kahrolası yasa böyle diye yıldız mı takmalıydı?"

Zerrin alayla, "Aman, ona bundan söz etmeye bile kalkışma. Onların, başlarına gelenleri hak eden Siyonistler olduğunu söyler." Niyazi her an yerinden fırlayıp onu tokatlayacak gibiydi.

Yanımda donup kalmış olan Nesrin'e, "Sanırım yetkimi kullanmanın zamanı geldi," diye fısıldadım. Onlara sakinleşip yerlerine oturmalarını söyledim. Bağrışmalar durulup,

suçlamalar ve karşı suçlamalar yatışır gibi olunca tartışmayı açmayı önerdim. Mahkeme sonucu için oy kullanmayacaktık ama jüriyi dinlemeliydik. Onlar kararı, kendi fikirleri olarak, bize bildirebilirdi.

Solcu eylemcilerden birkaçı romanı savundu. Bunu biraz da, Müslüman eylemciler şiddetle karşı çıktığı için yaptıklarını hissettim. Özünde onların savunması da Niyazi'nin suçlamasından pek farklı değildi. Amerikan kültürünün ahlaksızlığını öğrenmek için *Muhteşem Gatsby* gibi romanları okumamızda fayda olduğunu söylediler. Daha çok devrimci metin okumamız gerektiğini ama düşmanı tanımak için bu gibi kitapları da okumak gerektiğini söylediler.

Biri, Yoldaş Lenin'in "Ayışığı Sonatı"nı dinlemenin onu yumuşattığını söylediği ünlü bir sözünden bahsetti. İnsanları dövmek gerekirken içinden sırtlarını okşamak geldiğini söylemiş, ya da öyle bir şey. Sonuçta, radikal öğrencilerimin romana tek itirazı, onları devrimci olarak görevlerinden alıkoyduğu oldu.

Ateşli tartışmalara rağmen, belki de bu yüzden, öğrencilerimin çoğu sessiz kaldı. Yine de, birçoğu Zerrin ile Vida'nın çevresine toplanmış onlara cesaret veren ve onları öven sözler mırıldanıyordu. Daha sonra, öğrencilerimin çoğunun Zerrin'i desteklediğini ama savlarını, savunma ve iddia makamı kadar açık ve düzgün bir şekilde ifade edecek kadar özgüvenleri olmadığı için, sadece birkaç öğrencinin fikrini söylemeye cesaret edebildiğini öğrendim. Bazıları kitabı beğendiğini özel konuşmalarda belirtiyordu. O zaman bunu neden söylemediler? Herkes düşüncesinden çok emindi ve bunu kuvvetle ifade ediyordu, ama onlar romanı neden beğendiklerini gerçekten söyleyemezlerdi: sadece beğenmişlerdi.

Zil çalmadan biraz önce, verilen aradan beri hiç konuşmayan Zerrin aniden yerinden kalktı. Alçak bir sesle ko-

nuşmasına rağmen sinirli görünüyordu. Bazen insanların niçin Edebiyat Bölümü'nü seçme zahmetine katlandıklarını anlamadığını söyledi. Bunun bir anlamı var mıydı? diye merak ediyordu. Kitabı savunmak için başka söyleyecek şey yoktu. Roman kendini savunuyordu. Belki ondan, Mr. Fitzgerald'dan birkaç şey öğrenebilidik. Onu okumakla zinanın iyi bir şey olduğunu ve hepimizin hilekâr olması gerektiğini öğrenmemişti. İnsanlar Steinbeck'i okuduktan sonra grev mi yapıyordu veya batıya mı gidiyordu? Melville'i okuduktan sonra balina avına mı çıkıyordu? İnsanlar bundan biraz daha karmaşık değil miydi? Bütün devrimciler kişisel duygulardan ve tutkulardan yoksun muydu? Onlar hiç âşık olmaz mıydı veya güzelliğin tadına varmaz mıydı? Usulca, "Bu şaşırtıcı bir kitap," dedi. İnsana düşlerine değer vermeyi ama aynı zamanda onlardan sakınmayı, dürüstlüğü alışılmadık yerlerde aramayı öğretiyordu. Her neyse, onu zevkle okumuştu, ve bu da önemliydi, anlamıyor musunuz?

Onun "anlamıyor musunuz?" sorusunda Niyazi'ye duyduğu nefret ve tiksintiyi aşan içtenlikli bir endişe, *onun* bile anlamasını, kesinlikle anlamasını dileyen bir istek vardı. Bir an durakladı ve sınıfa göz gezdirip arkadaşlarına baktı. Bundan sonra sınıf bir süre sessiz kaldı. Niyazi'nin bile söyleyecek bir şeyi yoktu.

O gün dersten sonra kendimi iyi hissettim. Zil çaldığı zaman çoğu bunu fark etmemişti. Resmi bir karar verilmemişti ama öğrencilerin çoğunun şimdi sergilediği heyecan bence en iyi karardı. Sınıfın dışında onlardan ayrılırken hepsi tartışıyordu; üstelik rehineler veya en son gösteriler veya Recavi ve Humeyni'yi değil, Gatsby ile zehirli rüyasını tartışıyorlardı.

19

Gatsby'yle ile ilgili tartışmalarımız kısa bir süre için, ülkeyi kasıp kavuran ideolojik çekişmeler kadar elektrikli ve önemli gibi görünmüştü. Aslında zamanla, bu tartışmanın farklı biçimleri politik ve ideolojik havaya hâkim oldu. Yayınevleri ve kitapçılar, ahlak dışı edebiyat eserlerini ülkeye yaydıkları gerekçesiyle yakıldılar. Bir kadın romancı yazıları yüzünden hapsedilip fahişeliği yaygınlaştırmakla suçlandı. Gazeteciler hapsedildi, dergiler ve gazeteler kapatıldı, Rumi ve Ömer Hayyam gibi en değerli klasik şairlerimizden bazıları sansür edildi veya yasaklandı.

İslam devrimcileri, onlardan önceki bütün diğer ideoloji sahipleri gibi, yazarların ahlak bekçisi olduğuna inanıyor gibiydiler. Yazarların yerini değiştiren bu görüş, onlara kutsal bir konum kazandırdı ama aynı zamanda da onları felce uğrattı. Bu yeni üstünlükleri için ödemek zorunda kaldıkları bedel bir çeşit estetik iktidarsızlıktı.

Gatsby 'mahkemesi' benim kendi duygu ve arzularıma bir pencere açmıştı. Daha önce -bütün devrimci eylemlerim sırasında bile- işim ile edebiyat konusunda hiç bu kadar güçlü duygular beslememiştim. Bu iyi niyet ruhunu çevreme yaymak istedim ve ertesi günü ona savunmasını ne kadar beğendiğimi bildirmek için Zerrin'e dersten sonra kalmasını söyledim. "Umutsuzca, Korkarım boşa gitti," dedi. "Bundan o kadar emin olma," dedim ben de.

İki gün sonra koridorda yanımdan geçen bir meslektaşım, "Geçen gün sınıfından yüksek sesler geldiğini duydum. 'Lenin İmama karşı' değil de, 'Fitzgerald İslama karşı' laflarını duyunca ne kadar şaşırdığımı tahmin et. Laf aramızda genç öğrencine teşekkür borçlusun," dedi. Gülerek, "Hangisine?" diye sordum. "Bahri anlaşılan senin beyaz atlı prensin ol-

muş. Duyduğuma göre hiddetli sesleri yatıştırmış ve senin aslında Amerika'yı yargıladığına İslam Derneği'ni bir şekilde inandırmış."

O günlerde, üniversite hızlı bir değişim geçiriyordu ve radikal öğrencilerle Müslüman öğrencilerin arasındaki kuvvet gösterileri daha sık ve daha belirgin hale gelmişti. Humeyni bir grup Müslüman öğrenciye, "Nasıl oldu da bir avuç komunistin üniversiteyi ele geçirmesine izin verdiniz?" diye çıkışmıştı. "Onlardan neyiniz eksik? Onlara meydan okuyun, tartışın, karşı çıkın ve kendinizi ifade edin." Sonra sık sık yaptığı gibi onlara bir öykü anlattı: alegorik bir öykü. Humeyni, Modaress adlı politik bir lider olan hocaya, kasaba yöneticisinin iki köpeğine Şeyh ve Seyid adlarını koymaya karar verirse -hocalara bir hakaret- ne yapmalıyım diye sormuş. Humeyni'ye göre, Modaress'in önerisi kısa ve kesinmiş: "Onu öldür." Humeyni, Modares'in sözlerini tekrarlayarak öyküyü noktalamış: "İlk vuran sen ol, bırak onlar şikayet etsin. Kurban düşme ve şikayet etme."

20

Gatsby mahkemesinden birkaç gün sonra notlarımı ve kitaplarımı aceleyle toplayıp biraz düşünceli bir ruh haliyle sınıfan çıktım. Mahkemenin havası sınıfa hakimdi. Bazı öğrenciler *Gatsby* hakkında konuşmak ve görüşlerini açıklamak için koridorda yolumu kesiyorlardı. Bu konuda gönüllü olarak yazılmış birkaç ödev bile vardı. Akşamüstü güneşinin yumuşak ışığına adım atıp bir avuç Müslüman öğrenciyle Marksist ve laik karşıtları arasındaki ateşli tartışmayı duyunca merdivenlerde durakladım. El hareketleri yapıp birbirleri-

ne bağırıyorlardı. Nesrin'in kalabalıktan biraz uzakta durmuş, tartışmayı dinlediğini gördüm.

Biraz sonra Zerrin, Vida ve başka bir sınıftan bir arkadaşları da bize katıldı. Hepimiz orada öyle durmuş, gösteriyi seyrediyor ve rasgele yorumlar yapıyorduk. O sırada kaşları anlamlı bir ifadeyle çatılmış Bahri kapıdan çıktı. Bir an duraklayıp geniş merdivenlerde, benim çevremde biraz oyalandı. Gözleri benim bakışlarımı tartışmanın yapıldığı yere kadar izledi. Gülümseyerek bana döndü, "Olağan şeyler. Sadece biraz eğleniyorlar," dedi ve gitti. Orada Zerrin ve arkadaşlarıyla şaşkınlık içinde kalakaldım.

Kalabalık dağılırken, Nesrin tek başına ve kararsız kaldı, ben de bize katılmasını işaret ettim. Çekinerek bizim grubumuza doğru yürüdü. Ilık bir akşamüstüydü; ağaçlarla gölgeleri cilveli bir dans yapıyor gibiydi. Öğrencilerim, her nasılsa, beni öğrencilik günlerim hakkında konuşturmayı başardılar. Onlara Amerikalı öğrencilerin protesto anlayışını anlatıyordum: uzun saçlı erkeklerin üniversite avlusunda nasıl çırılçıplak koştuğunu.

hikâyelerimi bitirince gülüşmeler oldu, arkasından önümüzdeki manzaraya döndüğümüzde bir sessizlik. Onlara en iyi anılarımın profesörlerimle ilgili olduğunu söyledim. Gülerek, "Aslında en sevdiğim dört profesör vardı," dedim: muhafazakâr olan Dr. Yoch, devrimci Dr. Gross ve her ikisi de liberal olan Dr. Velie ile Dr. Elconin. Biri, "Oh Profesör," dedi -bana Profesör diye hitap ederlerdi; şimdi kulağıma o zamankinden de garip geliyor- "Çok yakın zamana kadar bizim bölümde ders veren Profesör R.'yi tanısaydınız ondan da hoşlanırdınız."

Öğrencilerden bir ikisi adını hiç duymamıştı, birkaçı duymuştu ve biri birkaç kez dersine girmişti. Ünlü ve tartışma yaratan bir film ve tiyatro eleştirmeni ve kısa öykü yazarıy-

dı, Güzel Sanatlar Fakültesi'nde profesördü. Ona 'sanatta eğilimler yaratan biri' denilebilirdi: Yirmi bir yaşında bir derginin edebi editörü olmuş ve birkaç arkadaşıyla birlikte edebiyat çevrelerinde çok düşman ve hayran kazanmıştı. Şimdi, otuz beşinden sonra emekli olduğunu açıklamıştı. Bir roman yazdığı söyleniyordu.

Öğrencilerden biri onun ne yapacağı belli olmayan ve ruh hali çabuk değişebilen biri olduğunu söyledi. Zerrin'in arkadaşı, ruh hali çabuk değişebilen biri değil, sadece farklı biri diye düzeltti. Bir diğeri, birden içine doğmuş gibi bana dönüp tamamladı: "Profesör, o bir efsane olacağı belli olan insanlardan. Yani, onları görmezden gelmek olanaksız."

Efsaneye göre, derslerine zaman sınırı koymazmış ve bir ders akşamüstü üçte başlayıp beş veya altı saat sürebilirmiş. Öğrenciler ders devam ettiği sürece sınıfta kalmak zorundaymış. Kısa zamanda, özellikle filmlere ilgi duyanlar arasında ünü yayılmış. Birçoğu diğer üniversitelerden gelen öğrenciler, cezalandırma tehdidlerine rağmen, derslerinden kaçıp onunkine katılırlarmış. Öğrenci kimliği olmadan Tahran Üniversitesi'ne girmeleri yasakmış ama artık onun derslerine girebilmek bir tutku halini almış. Onu en çok seven ve en isyankâr öğrencileri girişteki nöbetçileri atlatmak için duvardan atlıyormuş. Sınıfı her zaman kalabalık olurmuş; öğrenciler içeri girebilmek için bazen saatlerce kuyrukta beklerlermiş.

Tiyatro ve film dersi veriyormuş: Yunan tiyatrosu, Shakespeare, Ibsen ve Stoppard, ayrıca Laurel ve Hardy ile Marx Kardeşler. Vincent Minelli, John Ford ve Howard Hawks'ı da çok beğenirmiş. Bu öyküleri farkında olmadan, sonra değerlendirmek üzere aklımın bir köşesine yerleştirdim. Yıllar sonra, kendisi bana doğum günü hediyesi olarak *The Pirate, Johnny Guitar* ve *A Night at the Opera*'nın videolarını hediye ettiğinde üniversitenin merdivenlerindeki o günü hatırlayacaktım.

Vida okuldan atılmadan önce yaptığı son numarayı duyup duymadığımı sordu.

Bir başka öğrenci, "Atılmadan önce o ayrıldı," diye onu düzeltti. "Ayrılışı veya yaptığı numara hakkında hiçbir şey duymadım," dedim. Ama öyküyü bir kez duyduktan sonra meraklısına hep hevesle anlattım. Onu, benim sihirbazımı, çok sonra tanıdığım zaman bana tekrar tekrar anlatması için onu zorladım.

Bir gün, Güzel Sanatlar Fakültesi'nin Tiyatro Bölümü'ndeki radikal öğrenciler ve öğretim üyeleri eğitim programını değiştirmek üzere toplanmışlar. Bazı derslerin aşırı burjuva ve artık gereksiz olduğunu düşünüyor, yeni, devrimci dersler konulmasını istiyorlarmış. Tiyatro bölümü öğrencileri Aeschylus, Shakespeare ve Racine'in yerine Brecht ve Gorki, hatta Marx ve Engels -devrimci teori oyunlardan daha önemliydi- konulmasını isteyince o kalabalık toplantıda ateşli tartışmalar meydana gelmiş. Öğretim üyelerinin hepsi salondaki platformda oturuyorlarmış, sadece bu profesör arkada kapının yanında duruyormuş.

Demokrasiye bir selam çakmak için de, yeni öneriye karşı çıkan var mı diye sorulmuş. Salonun arkasından bir ses usulca, "Ben katılmıyorum," demiş. Salona bir sessizlik çökmüş. Ses, katılmama sebebi olarak, kimse ama hiç kimsenin, hele hele bir devrimci lider veya politik kahramanın Racine'den daha önemli olmadığına inandığını söylemiş. Onlara Racine'i öğretebileceğini söylemiş. Racine'i öğrenmek istemiyorlarsa bu onların bileceği bir şeymiş. Doğru düzgün bir ünivesite kurup Racine'i eğitim programına aldıkları zaman memnuniyetle gelip öğreteceğini söylemiş. Aniden başlar hayretle bu sese doğru dönmüş. Bu münasebetsiz sihirbazımmış. Bazıları 'şekilci' ve 'kokuşmuş' görüşleri için ona saldırmış. Düşüncelerinin eski moda olduğunu ve zamana

ayak uydurması gerektiğini söylemişler. Bir kız ayağa kalkıp öfkeli sesleri yatıştırmaya çalışmış. Bu profesörün her zaman öğrencilerinin iyiliğini düşündüğünü, bu yüzden de ona kendini savunma hakkı tanınması gerektiğini söylemiş.

Daha sonra ona öyküyü, duyduğum şekliyle anlattığımda, arkadan konuşmaya başladığını ama daha sonra platforma gitmesini istediklerini söyleyerek beni düzeltti. Onu şimdiden yargılamaya başlamış olan sessizlik içinde platforma doğru yürümüş.

Tekrar konuştuğu zaman, tek bir Laurel ve Hardy filminin, Marx ve Lenin'inkiler dahil, onların bütün devrimci yayınlardan daha değerli olduğunu düşündüğünü söylemiş. Tutku sandıkları şeyin tutku olmadığını, çılgınlık bile olmadığını; gerçek edebiyata yakışmayacak kadar bayağı bir duygu olduğunu söylemiş. Eğitim programını değiştirirlerse ders vermeyi reddedeceğini söylemiş. Üniversitelerin kapatılmasına karşı tutulan nöbetlere katıldığı halde, sözünde durup bir daha asla dönmemiş. O günkü istifasını hükümetin misilleme yapacağı korkusuyla vermediğini öğrencilerinin bilmesini istemiş.

Kendini dairesine hapsettiğini, seçkin bir arkadaş ve mürit grubu dışında kimseyle görüşmediğini söylediler. Öğrencilerimden biri hevesle, "Profesör sizi görmek isteyecektir," dedi. Ben o kadar emin değildim.

21

Gatsby'ye ayırdığımız son gün Ocak'taydı; sokaklar karla kaplıydı. Öğrencilerimin tartışmasını istediğim iki sahne vardı. Kenar boşlukları ve arka sayfası notlarla dolu olan hırpa-

lanmış *Gatsby* şimdi artık yanımda değil. İran'dan ayrılırken değerli kitabımı orada bıraktım. Bu *Gatsby* yeni, 1993'de yayınlanmış. Kapağı yabancı görünüyor ve onunla ne yapacağımı bilemiyorum.

"Yalnızca *Gatsby*'yi değil, Fitzgerald'ın bütün eserlerini anlamak için çok önemli olan Fitzgerald'dan bir alıntıya başlamak istiyorum," dedim. *Gatsby*'nin neyi anlattığını konuştuk ve bazı temalardan söz ettik ama romanın tümünde devam eden bir alt tema var ki, romanın ruhunu belirliyor, bu da yitirme sorunu, bir düşün yitirilmesi. Nick, Gatsby'nin şu veya bu şekilde ilişki içinde olduğu insanların hiçbirini onaylamıyor ama aynı yargıyı Gatsby'ye uygulamıyor. Neden? Çünkü Gatsby, Fitzgerald'ın "Absolution" adlı öyküsünde 'hayal gücünün dürüstlüğü' dediği şeye sahip.

Bu noktada Niyazi'nin eli havaya kalktı. "Ama Gatsby bütün diğerlerinden daha namussuz," diye cırladı. "Yasa dışı işlerden para kazanıyor ve suçlularla arkadaşlık ediyor."

"Bir anlamda haklısın," dedim. "Gatsby'nin herşeyi, ismi bile sahte. Romandaki bütün diğer karakterlerin daha durmuş oturmuş mevkileri ve kimlikleri var. Gatsby sürekli başkaları tarafından oluşturuluyor ve yeniden oluşturuluyor. Bütün partilerinde konuklarının çoğu gizliden gizliye fısıldaşarak onun kim olduğu, yaptığı muhteşem ve dehşet verici şeyler hakkında fikir yürütür. Tom onun gerçek kimliğini araştırmaya koyulur, Nick de gizemli Jay Gatsby'yi merak eder. Ama Gatsby'nin uyandırdığı merak huşuyla karışıktır. Gatsby'nin hayatının gerçeği onun bir şarlatan olduğudur. Ama aslında o, kendi romantik kuruntularına inandığı için kahramanlaşan romantik ve trajik bir hayalperesttir.

"Gatsby yaşamının rezilliğine dayanamaz. O 'olağanüstü bir umut yeteneğine, romantik bir hevese sahiptir,' ve 'hayatın vaad ettiklerine karşı aşırı derecede duyarlıdır.' Dünyayı

değiştiremeyeceği için kendini rüyasına göre yeniden yaratır. Bakalım Nick bunu nasıl anlatıyor: 'West Egg, Long Island'lı Jay Gatsby, kendi kendinin Platonik kavramından fırlamıştır. Tanrı'nın oğluydu, bundan başka bir anlama gelmeyen bir deyim. Babasının işini yürütmeli, engin, bayağı ve sahte gösterişli güzelliğe hizmet etmeliydi. Bu yüzden, tam da on yedi yaşındaki bir çocuğun yaratabileceği bir Jay Gatsby yarattı ve sonuna kadar bu kavrama sadık kaldı.'

"Gatsby yeniden yaratılmış kişiliğine sadıktı ve bu kişilik tamam olma şansını Daisy'nin sesinde görüyordu. Gatsby, rezilane bir varlık ve servet düşüne değil, o kişiliğin vaatlerine, iskelenin ucundaki yeşil ışığa sadık kaldı. Böylece uğrunda yaşamını feda ettiği 'devasa hayal' oluştu. Fitzgerald'ın dediği gibi, 'Bir insanın hayaleti andıran kalbinde biriktirdiklerine heyecan ve tazelik karşı gelemez.'

"Gatsby'nin Daisy'ye duyduğu sadakat kendi hayali kişiliğine duyduğu sadakatla ilintilidir. 'Geçmişinden çok söz etti ve ben de bir şeyi, belki Daisy'ye duyduğu aşkta yitirdiği kendi kişiliği olarak düşündüğü şeyi, tekrar ele geçirmek istediğini sandım. Hayatı o zamandan beri karmaşık ve düzensiz olmuştu ama belirli bir başlangıç noktasına dönüp yavaş yavaş tekrar üstünden geçerse, o şeyin ne olduğunu bulabilirdi.'

"Oysa rüya bozulmadan kalır, Gatsby'yi ve kişisel yaşamını aşar. Daha geniş bir anlamda şehirde, New York'ta ve Doğu'da, bir zamanlar yüz binlerce göçmenin rüyası olan şimdi de yeni bir yaşam ve heyecan peşinde oraya gelen Orta Batılıların Mekke'si haline gelen o limanda yaşar. Şehir büyülü rüyaları ve belirsiz vaatleri çağrıştırsa da, gerçekte Tom ve Myrtle'ınki gibi sefil aşk maceralarını ve ilişkileri barındırır. Şehirde, Daisy gibi, erişildiğinde bozulup çürüyen bir umut, bir serap vardır. Şehir, Gatsby'nin rüyasıyla, Amerikan

rüyası arasındaki bağlantıdır. Rüya parayla ilgili değil, olabilmeyi hayal ettiği kişiyle ilgilidir. Amerika'yı materyalist bir ülke olarak değil *idealist* bir ülke, parayı bir rüyayı tekrar ele geçirmenin bir yolu haline getiren bir ülke olarak yorumlar. Burada kaba bir şey yoktur veya kabalık rüyayla öylesine iç içe geçmiştir ki, ikisini birbirinden ayırt etmek çok güçleşir. Sonunda en iyi idealler ile gerçekliklerin en berbatı bir araya gelir. Lütfen son sayfayı açın. Hatırlayacağınız gibi, bu, Nick'in Gatsby'nin evine son kez veda edişidir. Bahri görüyorum ki, bu gün bizi varlığınızla onurlandırıyorsunuz. Paragrafın üçüncü satırında, 'Kıyıdaki büyük şehirlerin çoğu...' diye başlayan bölümü lütfen okur musunuz.

"'Ay yükselirken gereksiz evler eriyip yok olmaya başladı ve ben yavaş yavaş Hollandalı denizcilerin gözleri için burada yeşeren eski adayı fark edebildim - yeni dünyanın diri ve yeşil göğsü. Yok olan ağaçlar, Gatsby'nin evi için yer açan ağaçlar, bir zamanlar insanoğlunun en son ve en büyük rüyasına fısıltılarıyla yataklık eden ağaçlar; tarihte son kez böylesine hayret uyandıran bir şeyle karşı karşıya kalan insanoğlu, geçici ve büyüleyici bir an bu kıtanın varlığı karşısında nefesini tutup, anlamadığı ve arzulamadığı estetik düşüncelere dalmaya zorlandı.'

"Devam edeyim mi? Lütfen bir sonraki paragrafın sonunda kadar devam edin.

"'Ve orada oturup eski bilinmeyen dünyayı uzun uzun düşündüm, Daisy'nin iskelesinin ucundaki yeşil ışığı ilk kez fark ettiği zaman Gatsby'nin duyduğu şaşkınlığı düşündüm. Bu mavi çimene erişmek için uzun bir yol katetmişti ve rüyası ona kolayca yakalanacak kadar yakın görünmüş olmalı. Onun şimdiden ardında, şehrin ötesindeki o engin belirsizlikte, ülkenin karanlık tarlalarının gecenin karanlığında uzandığı yerde olduğunu bilmiyordu.'

"Hayatta dürüst olmayabilir ve kendi hakkında yalan söyleyebilirdi ama yapamayacağı tek şey hayal gücüne ihanet etmekti. Gatsby'ye sonunda, Rudolph gibi, 'hayal gücünün dürüstlüğü' ihanet eder. Ölür, çünkü gerçekte böyle bir insan hayatta kalamaz.

"Biz, okurlar, Nick gibi Gatsby'yi hem onaylarız hem de onaylamayız. Neyi onaylamadığımızı daha iyi biliriz ama neyi beğendiğimizi o kadar iyi bilemeyiz. Biz de, Nick gibi, onun rüyasının romantik yansımalarına yakalanmışızdır. Onun öyküsü, yeni topraklar, yeni bir gelecek ve gerçekleştirmek için içine katılan şiddetle şimdiden kirlenmiş rüyalarının peşinde Amerikan kıyılarına gelen öncülerin öyküleriyle yankılanır."

Sonra, "Gatsby, rüyasını asla elde etmeye çalışmamalıydı," dedim. "Bunu Daisy bile bilir; ona olabildiğince âşıktır ama yine de kendi doğasına karşı gelip ona ihanet etmemek elinde değildir.

"Bir sonbahar akşamı bir yerde durdular, 'kaldırım ay ışığında beyazdı... Gatsby kaldırım taşlarının aslında bir merdiven oluşturduğunu ve ağaçların üstündeki gizli bir yere çıktığını göz ucuyla gördü - oraya tırmanabilirdi, tek başına çıkarsa, oraya erişince hayatın özünü emebilir, mucizenin eşsiz sütünü yudumlayabilirdi. Daisy'nin beyaz yüzü onunkine yaklaşınca kalbi giderek daha hızlı atmaya başladı. Bu kızı öptüğü ve söze dökülemeyen hayallerini onun ölümlü bedeniyle sonsuza dek birleştirdiği zaman aklının artık Tanrı'nın aklı gibi oradan oraya sıçrayıp oynamayacağını biliyordu.'

"Şimdi lütfen sayfa 8'i açıp, 'Hayır - Gatsby...'den başlayarak okur musunuz.

"'Hayır - Gatsby sonunda düzeldi; insanların erken doğum yapan kederleri ve kısa süreli sevinçlerine duyuğum il-

giyi geçici olarak yok eden Gatsby'nin canını sıkan şeyler, rüyalarının ardında uçuşan iğrenç tozlardı.'

"Gatsby için servet sahibi olmak bir amaca yöneliktir; rüyasına sahip olma amacına. Bu rüya, hayalle gerçeği ayırt etme gücünü onun elinden alır - o 'iğrenç toz' dan bir masal diyarı yaratmaya çalışır. Daldığı düşünceler bir süre için "hayal gücü için bir çıkış noktası sağladı; onlar gerçekliğin gerçek dışılığını gösterdiler, dünyanın kayasının, güvenli bir şekilde, bir perinin kanadına oturtulduğunu söylediler.'

"Şimdi ele aldığımız bütün noktaları gözden geçirelim. Evet, roman somut bir hayat ilişkisini, bir erkeğin bir kadına duyduğu aşkı, bir kadının o aşka ihanetini anlatıyor. Ama aynı zamanda zenginliği, onun büyük çekiciliğini olduğu kadar yıkıcı gücünü, onunla birlikte gelen kayıtsızlığı ve evet, bir zenginlik ve güç rüyası olan Amerikan rüyasını, Daisy'nin evinin ayartıcı ışığını ve Amerika'ya giriş limanını anlatıyor. Aynı zamanda yitirilişi, somut gerçeklere dönüştürüldüğü zaman rüyların yok oluverdiğini de anlatıyor. Rüyayı saf kılan ona duyulan özlem ve elle tutulur olmamasıdır.

"Bizim İran'da Fitzgerald'la ortak noktamız, tutku haline gelen, gerçeğimizi ele geçiren, bu feci, bu güzel, gerçekleşmesi olanaksız olduğu halde uğruna yapılacak bütün şiddetin haklı çıkarılıp affedilebileceği bu rüyadır. Bu ortak noktamızdı ama onu o zaman fark etmemiştik.

"Rüyalar, Bay Niyazi, kendi içinde bir bütün olan mükemmel ideallerdir. Onları nasıl sürekli değişen, mükemmel olmayan, tamamlanmamış gerçeğe uygulayabilirsiniz? O zaman düşlerinin nesnesini yok eden bir Humbert veya kendini yok eden bir Gatsby olurdunuz."

O gün sınıftan ayrılırken onlara benim yeni yeni keşfetmeye başladığım bir şeyden söz etmek istedim ama sonra vazgeçtim; kaderimiz Gatsby'ninkine ne kadar da benzeme-

ye başlamıştı. O, geçmişi tekrarlayarak rüyasını gerçekleştirmek istemiş ve sonunda geçmişin ölü, şimdiki zamanın bir yalan olduğunu, gelecek diye bir şey olmadığını keşfetmişti. Bu, ortak geçmişimiz adına ortaya çıkan ve bir düş uğruna hayatımızı yıkan devrimimize benzemiyor muydu?

22

Dersten sonra kendimi bitkin hissettim. Yapmam gereken acele bir işim varmış gibi yapıp aceleyle ayrılmaya çalıştım. Aslında yapacak hiçbir işim yoktu. Paltomu, şapkamı ve eldivenlerimi giyip çıktım. Gidecek yerim de yoktu. O akşamüstü yoğun kar yağmıştı, sonra çıkan güneş de tertemiz, taze beyaz kar kümelerinin üzerine vurmuştu. Bir arkadaşım vardı, İngiltere'ye gönderilmeden önce küçükken -o benden daha büyüktü- çok sevdiğim bir çocukluk arkadaşı. Bazen birlikte karda uzun uzun yürürdük. Harikûlade kremalı pasta yapan en sevdiğimiz pastaneye giderdik. Kremalı pastalardan satın alır, sonra karın koruyucu parlaklığında onları yerken, bir yandan da saçma sapan konuşurduk ve yürür yürürdük.

Üniversiteden çıkıp iki tarafı kitap dizili caddede yürüdüm. Kaset satan işportacılar kaset çalarlarının sesini iyice açmışlardı ve ısınabilmek için zıplıyorlardı, yün şapkalarını kulaklarına kadar çekmişlerdi, ağızlarından çıkan buhar sanki müziğe uyarak yükseliyor ve mavi gökyüzünde kayboluyordu. Kitapçı dükkânları yerlerini başka dükkânlara, sonra da çocukken gittiğimiz, şimdi kapalı olan bir sinemaya bırakana kadar caddede yürümeye devam ettim. Devrimin o coşkulu günlerinde ne kadar çok sinema yakılmıştı! Caddede yürümeyi sürdürerek en büyük epik şairmiz Firdevsi'nin

adını taşıyan meydana geldim. Kremalı pastalarımızı yerken arkadaşımla durup güldüğümüz yer acaba burası mıydı?

Yıllar geçtikçe kar Tahran'ın artan çevre kirliliğiyle kirlendi; arkadaşım şimdi sürgündeydi, ben de ülkeme dönmüştüm. O zamana kadar ülke, biçim değiştiren ve anlaşılması zor bir kavramdı: kendini boş yere umutlandıran, bir görünüp kaybolan görüntülerde, eski aile fotoğraflarının kişisel olmayan yakınlığında belli ederdi. Ama bütün bu duygular geçmişe aitti. Ülkem gözlerimin önünde her an değişiyordu.

O gün bir şeyi yitirmekte olduğumu, henüz meydana gelmemiş bir ölüm için yas tuttuğumu hissettim. Kişisel olan herşeyin, içindekilerin evcilleşmiş ve düzenli olduğu daha süslü bir bahçe yapmak için ezilip yok edilen küçük kır çiçekleri gibi ezilip yok edildiğini hissediyordum. ABD'de öğrenciyken bu yitirme duygusunu hiç hissetmemiştim. Bütün o yıllar boyunca, özlem, ülkemin her zaman benim olduğu ve istediğim zaman oraya dönebileceğim düşüncesine bağlıydı. Sürgünün geçek anlamını ancak ülkeme döndükten sonra anlayabildim. O içten sevilen, sevgiyle hatırlanan caddelerde yürürken, ayaklarımın altında yatan anıları ezdiğimi hissettim.

23

İlkbahar sömestri uğursuzlukla başladı. Daha başlangıçta çok az ders vardı. Hükümet geçen yılı, karşıt görüşlü politik grupları baskı altına almak, ilerici gazeteleri ve dergileri kapatmak, eski hükümet üyelerini cezalandırmak ve başta Kürtler olmak üzere azınlıklara karşı savaşmakla geçirmişti. Şimdi dikkatini devrimci Müslümanların yönetimi ele geçiremediği ateşli muhaliflerin yuvalandığı üniversitelere çevir-

mişti. Üniversiteler yasaklanan gazetelerin rolünü üstlenerek, ilerici güçlerin baskı altına alınmasını protesto ediyordu. Hemen her gün üniversitelerin birinde, özellikle de Tahran Üniversitesi'nde bir protesto mitingi, konuşması veya gösterisi tertipleniyordu.

Bir sabah, bölüm binasına girdiğimde bir gariplik hissettim. O zaman Parlamento Başkanı olan Hatemi Rafsancani'nin büyütülmüş bir fotoğrafının girişin tam karşısına asılmış olduğunu gördüm. Hemen yanındaki el ilanı, üniversiteleri kapatmak için gizli bir anlaşma yapıldığını bildirerek öğrencileri uyarıyordu. Fotoğrafın altında öğrenciler, içinde daha küçük yarım daireler barındıran bir yarım daire şeklinde toplanmışlardı. Ben yaklaşınca, bazılarını kendi öğrencilerim olarak tanıdığım öğrenciler, bana yol açtılar ve tam ortada Niyazi'nin solcu öğrenci örgütünün liderlerinden biriyle heyecanla tartıştığını gördüm.

Niyazi, hükümetin üniversiteleri kapatmak gibi bir niyeti olduğunu şiddetle reddediyordu. Diğer öğrenci ise, Rafsancani'nin Maşad Üniversitesi'nde, eğitim sistemini temizlemek ve üniversitelerde kültürel bir devrimi ateşlemek gerektiğini söylediği konuşmaya dikkat çekiyordu. Çevrelerindeki kalabalığın mırıldanmalarından cesaret alarak bir süre karşılıklı atıştılar. Tartışmanın sonunu beklemedim; sonu gelmeyeceği belliydi. O günlerde laik ve solcu güçler üniversitelere hakimdi ve bizim bazı gelişmeleri kavramamız henüz mümkün değildi. Üniversitelerin kapatılabileceğini düşünmek kadınların sonunda çarşafa bürünmeye boyun eğeceğini düşünmek kadar uzak bir olasılıktı.

Oysa kısa bir süre sonra hükümet, derslere son vererek kültürel devrimin başlatması için bir komite oluşturacağını açıkladı. Bu komiteye, üniversiteleri İslam Cumhuriyeti'nin liderlerine açacak şekilde yeniden yapılandırmak için yetki

verildi. Ne istedikleri pek açık değildi ama ne istemedikleri konusunda hiç kuşkuları yoktu. İstenmeyen öğretim üyelerini, personeli ve öğrencileri üniversiteden atmak, yeni kurallar ve yeni bir eğitim programı hazırlamak için onlara yetki veriliyordu. Bu, İran'ı kokuşmuş Batılı dedikleri kültürden temizlemek için yapılan ilk düzenli girişimdi. Öğrencilerin ve öğretim üyelerinin büyük çoğunluğu bu emre uymadı ve Tahran Üniversitesi bir kez daha bir mücadele alanı haline geldi.

Derslere gitmek her gün biraz daha zorlaşıyordu. Biz sanki yalnızca hareket gücümüzle onları durdurabilecekmişiz gibi, bir toplantıdan diğerine çılgınca koşturuyorduk. Öğretim üyeleri yürüdü, öğrenciler yürüdü. Çeşitli öğrenci örgütleri arasında sayısız anlaşmazlık vardı.

Öğrenciler, gösteriler ve oturma eylemleri düzenlediler. Bu noktada, herhangi bir örgüte yakınlık hissetmediğim halde ben de bu gösterilere katıldım. Yönetimi solcular ele geçirseydi onlar da aynı şeyi yapacaktı. Bu tabii ki hiç önemli değildi; önemli olan, İran gibi el birliğiyle mahvettiğimiz üniversiteyi kurtarmaktı.

24

Böylece yeni şiddetli bir gösteriler dizisi başladı. Çoğunlukla Tahran Üniversitesi'nin önünden yürümeye başlardık ve biz ilerledikçe kalabalık çoğalırdı. Yoksul semtlere doğru yürürdük ve çoğunlukla dar bir sokakta veya belirli bir kavşakta 'onlar' gelir, bıçak ve sopalarla bize saldırırlardı. Göstericiler dağılır ama caddenin biraz ilerisinde sessizce yeniden toparlanırdı. Dolambaçlı sokaklar ve virajlı toprak yollarda yürürdük ve 'onlar' tekrar gelir, bir başka kavşakta bıçaklar-

la tekrar bize saldırırlardı ve biz yine koşar, birkaç sokak ileride yine toplaşırdık.

Bir günü özellikle anımsıyorum. Evden Bican'la birlikte erken çıkmıştım; işe giderken beni üniversiteye bıraktı. Üniversiteden birkaç sokak geride, ellerinde pankartlar taşıyan ve kampüse doğru yürüyen çoğu gençlerden oluşan bir grup dikkatimi çekti. Aralarında birkaç haftadır görmediğim Nesrin'i fark ettim. Elinde broşürlerle en ön sırada yürüyordu. Belirli bir köşede bir başka kızla birlikte gruptan ayrılıp sokağa saptı. Birden Nesrin'in bana söz verdiği *Gatsby* ödevini teslim etmediğini hatırladım, hayatıma girdiği gibi birdenbire çıkmıştı. Acaba onu bir daha görebilecek miydim?

Kendimi mucizevi bir şekilde, birden ortaya çıkıverip slogan atan bir grupla birlikte yürür buldum. Aniden, nereden geldiği belli olmayan silah sesleri duyduk. Kurşunlar sahiciydi. Bir an üniversitenin geniş demir kapısının önünde duruyorduk, sonra kargaşa yüzünden çoğu kapanmış olan kitapçı dükkânlarına doğru koşturdum. Hâlâ açık olan birinin tentesinin altına sığındım. Yakınlarda bir kaset satıcısı kaset çalarını açık bırakmıştı; bir şarkıcının yaslı sesi aşkının ihanetine yanıp yakılıyordu.

Bütün gün, bitmek bilmeyen bir karabasandı. Zaman ve mekân duygumu yitirmiştim, bir süre sonra dağılan gruplara katılıyor, başıboş bir caddeden diğerine sürükleniyordum. Akşamüstü büyük bir gösteri yürüyüşü için toplanıldı. Toplantı kısa sürede öğrencilerle hükümet arasında, o zamana kadar yaşadığımız en kanlı çatışmaya dönüştü. Hükümet, öğrencilerine karşı bir gösteri düzenlemek için her zamanki eşkıya, çapulcu ve milislerine ek olarak değişik fabrikalardan işçileri otobüslerle getirmiş, hepsini sopalar ve bıçaklarla silahlandırmıştı. Solcuların proletaryayı doğal müttefikleri olarak yücelttiği için işçiler özellikle seçilmişti.

Ateş açılınca hepimiz bir yana koşuştuk. Bir ara eski bir sınıf arkadaşıma rastladığımı hatırlıyorum, altıncı sınıftan sonra en iyi arkadaşım olmuştu. Silah sesleri ve atılan sloganların ortasında kucaklaşıp, ayaküstü birbirimizi görmediğimiz yirmi yıl hakkında konuştuk. Bana herkesin katledilen ve yaralanan öğrencilerin kaldırıldığı söylenen Tahran Üniversitesi'nin yakınındaki hastaneye doğru ilerlediğini söyledi.

Nasıl olduysa, onu kalabalıkta yitirdim ve kendimi tek başıma, ismi geçenlerde son Şah'ın adı olan Pehlevi'den İmam Humeyni'ye değiştirilen büyük hastanenin bahçesinde buldum. Ölüm haberi duyulmasın diye polis ile nöbetçilerin katledilen öğrencilerin cesetlerini kaçırdığı söyleniyordu. Öğrenciler de cesetlerin başka yere götürülmesini engellemek için hastaneyi basmak istiyorlardı.

Ana binaya doğru yürüdüm ve şimdi belleğimin gözünde, sonsuza dek o binaya doğru yürüdüğümü ve asla erişemediğimi görüyorum: Kendimden geçmiş bir halde yürüyordum ve insanlar hem bana doğru hem de ters yönde koşuyorlardı. Benden başka herkesin bir amacı, erişmek istediği bir hedefi vardı; bense tek başıma yürüyordum. Birden bana doğru gelen tanıdık bir yüz gördüm: bu, Mehtap'tı.

Olduğum yerde donmuş gibi hareketsiz kaldığım o an, ona baktım; yolunu yitirmiş, tehlike içine düşmüş bir hayvanı andırıyordu. Belki de, geçirdiği şokun etkisiyle sağa sola sallanmadan, tam bir denge içinde, dümdüz bir çizgi üstünde makine gibi yürüyordu. Mehtap'ın bana doğru yürüdüğünü hayal edin. İki kız görüş alanımı kapattı, sonra o tekrar ortaya çıktı, kot pantolon üstüne bol bir bej bluz giymişti: bir anda benim görüş alanıma girdi ve göz göze geldik. Yanımdan geçip gitmek üzereyken kısacık bir an durakladı. Orada dehşet verici arayışımız arasında bir ânı paylaşıyorduk. Duraklayıp bana 'onların' cesetleri hastanenin morgundan ka-

çırmayı başardıklarını söyledi. Cesetlerin nereye götürüldüğünü kimse bilmiyordu. Bunu söyledikten sonra kayboldu ve onu tam yedi yıl boyunca hiç görmedim.

Koşuşan insanların ortasında orada, hastane bahçesinde, tek başıma dururken garip bir duyguya kapıldım: Sanki kalbim bedenimden koparılıp küt diye boş bir alana, varlığından haberim bile olmayan geniş bir boşluğa düşmüştü. Bitkindim ve korkuyordum. Korkum kurşunlardan değildi: onların etkisi çabuk ve kesindi. Bir yoksunluktan korkuyordum, sanki gelecek benden uzaklaşıyordu.

25

Öğrenciler, kapatılmasını önlemek için üniversite bahçesinde nöbet tutuyordu. Milisler, devrim muhafızları ve polis kanlı bir savaştan -yalnızca hükümet güçleri silahlıydı- sonra üniversiteyi ele geçirene kadar nöbet tutmayı sürdürdüler.

Bu nöbetlerden birinde Bahri'yi gördüm. Gece, endişe dolu olduğu kadar, bu tip olayların yarattığı sahte rahatlıkla da doluydu. Yerlerde birbirimize yakın oturup, fıkralar anlatıp, bilgi veya öykü alışverişinde bulunuyor, bazen de ılık geceler boyu tartışıyorduk. Bahri karanlık bir köşede bir ağaca yaslanmış, tek başına duruyordu. "Bu durum hakkında ne düşünüyorsun," diye sordum ona. Çok bilmiş bir tavırla gülümsedi, "Hayır efendim, *siz* ne düşünüyorsunuz?" diye karşılık verdi. Ağır ağır konuşarak, "Bay Bahri," dedim. "Benim düşüncelerim giderek anlamsız bir hal alıyor. O kadar anlamsız ki, sanırım evime gidip, iyi bir kitap okuyup uyumaya çalışacağım."

Onu şaşırttığımı biliyordum ama kendimi de şaşırtmıştım. Aniden bunun benim kavgam olmadığını hissetmiştim.

Oradakilerin hepsi için mücadelenin heyecanı herşeyden önemliydi oysa ben onlar gibi heyecanlanmıyordum. Üniversiteyi solcu öğrencilerimin mi, yoksa Müslüman öğrencilerimin mi kapattığı benim için önemli değildi. Önemli olan, üniversitenin hiç kapatılmaması, farklı politik güçler için bir savaş meydanı haline gelmemesi ve bir üniversite gibi çalışmasına izin verilmesiydi. Ama benim bu görüşe varmam çok uzun sürdü, tam olarak on yedi yıl. O akşam evime gittim.

Bundan kısa bir zaman sonra hükümet üniversiteleri kapatmayı başardı. Öğretim üyelerini, öğrencileri ve personeli tasfiye ettiler. Bazı öğrenciler öldürüldü veya hapse atıldı; diğerleri yok oldu. Tahran Üniversitesi büyük hayal kırıklığına, çok fazla acıya ve kedere sahne olmuştu. Devrimin şafağındaki o günlerde yaptığım gibi, bir daha asla öyle masumiyetle ve heyecanla derslere koşmayacaktım.

26

1981 ilkbaharında bir gün -güneşi ve sabah meltemini hâlâ yanaklarımda hissedebiliyorum- herşeyin bana anlamsız geldiğini fark ettim. Ülkeme, şehrime, evime döndükten bir yıldan biraz fazla bir zaman sonra *İran* sözcüğünü *İran İslam Cumhuriyeti'ne* dönüştüren kararın beni ve olduğum herşeyi anlamsızlaştırdığını fark ettim. Bu kaderi başkalarıyla paylaşıyor olmamın bir yararı yoktu.

Aslında bu duygu ondan bir süre önce yerleşmişti bana. Üniversitelerin kapatılmasına yol açan sözde Kültür Devrimi'nden sonra zaten işsiz kalmış sayılırdım. Üniversiteye gidiyorduk ama yapacak bir şey yoktu. Günlük tutmaya ve Agatha Christie okumaya başladım. Amerikalı gazeteciyle Mike Gold'un Aşağı Doğu Yakası ile Fitzgerald'ın West

Egg'ini konuşarak sokaklarda dolaştım. Dersler yerine bitmek bilmeyen toplantılara çağrılıyorduk. Yönetim işimizi bırakmamızı ama aynı zamanda da, hiçbir şey olmamış gibi davranmamızı istiyordu. Üniversiteler kapatıldığı halde öğretim üyelerinin üniversitede bulunması ve Kültür Devrimi Komitesi'ne öneriler sunması gerekiyordu.

Bunlar boş geçen günlerdi, kalıcı tek yönü kendi bölümümüzde ve diğer bölümlerde görevli meslektaşlarla yıllar süren dostluklar kurmamız oldu. En genç ve gruba en son katılan bendim ve öğreneceğim çok şey vardı. Bana devrim öncesindeki günleri, heyecanı ve umudu anlattılar; asla geri dönmeyen meslektaşlarından söz ettiler.

Kültür Devrimi'ni uygulamakla görevli yeni seçilen Komite, Hukuk ve Siyasal Bilimler, Farisi ve Yabancı Diller ve Edebiyat Fakültelerinin öğretim üyeleriyle Hukuk Fakültesi'nde toplandı. Kadın öğretim üyelerine ve personele başörtüsü konusunda verilen resmi ve gayri resmi talimata rağmen, bizim üniversitedeki kadınların çoğu o güne kadar yeni kurallara uymamıştı. İlk kez bütün kadınların başının örtülü olduğu bir toplantıya o gün katılmış oldum. Başı açık yalnızca üç kişi vardı: Feride, Lale ve ben. Biz başımıza buyruktuk ve egsantrik olduğumuz düşünülüyordu, üçümüz de o toplantıya başörtüsüz katıldık.

Kültür Devrimi Komitesi'nin üç üyesi rahatsız bir tavırla çok yüksek bir platformda oturuyordu. Yüzlerinde beliren kendini beğenmiş, sinirli ve inatçı ifadeler birbirini izliyordu. O toplantı, Tahran Üniversitesi'nde hükümetin ve yüksek öğretim politikalarının öğretim üyeleri tarafından açıkça eleştirildiği son toplantı oldu. Çoğu bu küstahlıkları için üniversiteden atılarak ödüllendirildi.

Feride, Lale ile ben, yaramaz çocuklar gibi göze batarak birlikte oturduk. Aramızda fısıldaşıyor, fikir alışverişi yapı-

yor ve söz almak için elimizi kaldırıyorduk. Feride, öğrencilere işkence yapıp, baskı uygulamak için üniversite kampüsünün kullanılmasını kınadı. Ben de, Devrim Komitesi'ne ayda birkaç bin tuman karşılığında sahte nedenlerle çarşaf giymeye zorlandığım için bir öğretmen ve kadın olarak şerefimle oynadıklarını söyledim. Sorun çarşafın kendinden çok, seçim hakkı özgürlüğüydü. Büyükannem çarşafını çıkartmaya zorlandığı zaman üç ay evden çıkmamıştı. Ben de kendi itirazımda aynı derecede ısrarlı olacaktım. Yakında, çarşaf giymezsem hapse atılıp dövüleceğimden, karşı gelirsem belki de öldürüleceğimden haberim yoktu.

O toplantıdan sonra, çarşaf giymeyi kabul eden 'modern' bir kadın olan ve ben ayrıldıktan sonra on yedi yıl daha orada kalan pratik bir meslektaşım, bana alaycı bir sesle, "Boşuna karşı çıkıyorsun. Böyle bir sorun yüzünden niçin mesleğini bırakıyorsun? Birkaç hafta sonra manava giderken de çarşaf giymek zorunda kalacaksın," demişti.

Tabii ki, buna verilecek en iyi cevap üniversitenin manav dükkânı olmadığıydı. Ama o haklıydı. Yakında her yerde onu giymek zorunda kalacaktık. Silahlı ahlak zabıtaları Toyota marka otomobilleriyle sokaklarda devriye gezip buna uyup uymadığımızı kontrol edeceklerdi. Ama meslektaşlarımla itirazlarımızı seslendirdiğimiz o güneşli günde bunlar henüz bilinmiyordu. O kadar çok sayıda öğretim üyesi karşı çıkmıştı ki, hâlâ kazanabileceğimizi düşünüyorduk.

Toplantıdan bir zafer şenliği içinde çıktık. Komite kesin bir yenilgiye uğratılmıştı: kabul edilemez karşılıklar verdiler ve toplantı ilerledikçe konuşmaları daha da anlaşılmaz oldu, savunmaya geçtiler. Toplantı salonundan çıktığım zaman Bahri bir arkadaşıyla birlikte beni bekliyordu. Diğer arkadaşlarımla konuşmayıp bütün sözlerini bana yöneltti. Anlamıyordu: Bunu nasıl yapabilmiştim? Biz dost değil miydik?

Evet, dosttuk ama bu aslında kişisel değildi; o anlamda değildi. Acılı bir sesle, "Farkında olmadan düşmana, emperyalistlere yardım ettiğinizi görmüyor musunuz?" dedi. "Devrimi kurtarmak için bir iki kurala uymak bu kadar zor muydu? Ona kimin devrimi diye sorabilirdim ama sormadım. Feride, Lale ile ben, zafer sarhoşuyduk ve bunu kutlamak için yemeğe gidecektik.

Bundan birkaç ay sonra, öğretim üyelerinin ve öğrencilerin en değerlilerinden bazılarının üniversiteden atılmasına yol açan komiteler oluşturuldu. Dr. A. istifa edip ABD'ye gitti. Feride işten atıldı, daha sonra da Avrupa'ya gitti. İlk günümde Dr. A.'nın ofisinde karşılaştığım o parlak genç profesör de bir süre sonra işinden atıldı; on bir yıl sonra onunla Austin, Teksas'da bir seminerde karşılaştım. Eski gruptan yalnızca Lale'yle ben kaldık ama bir süre sonra biz de atıldık. Hükümet çarşafı zorunlu kıldı ve çok sayıda öğretim üyesini ve öğrenciyi mahkemeye çıkardı. Mücahitlerin çağrı yaptığı ama Komünist Tudeh Partisi ile Fedayin Derneği dışında bütün muhalefet güçleri tarafından desteklenen bir gösteriye daha katıldım. O sırada, Cumhuriyetin ilk başkanı gizleniyordu ve bir süre sonra ülkeden kaçtı. Devrimin en kanlı savaşlarından biri haline gelen gösteriye yarım milyondan fazla kişi katıldı. O gün bini aşkın insan tutuklandı ve çoğu genç olan çok sayıda kişi oracıkta vuruldu. Sekiz gün sonra, 28 Haziran'da İslam Cumhuriyeti Partisi'nin merkezi bombalandı; üyelerinden ve hükümetin üst düzey liderlerinden seksen kişi öldürüldü. Hükümet de, neredeyse gelişigüzel tutukladığı insanları idam ederek bu saldırının intikamını aldı.

İşin tuhafı, üniversite yönetimi işten atılmam için işlemlere başladığı zaman beni savunan ve atılmamı ellerinden geldiğince geciktirenler laik meslektaşlarım değil de, Bahri ile

arkadaşları -hemen hemen hepsi o sömestr devamsızlıktan kırık not alan eski öğrencilerimdi- oldu. Arkada bıraktığımı sandığım duygular, neredeyse on dokuz yıl sonra, İslam Cumhuriyeti tekrar öğrencilerine karşı cephe alınca geri geldi. Bu kez üniversiteye girmesine izin verdiği öğrencilere, kendi çocuklarına, devrimin çocuklarına ateş açtı. Öğrencilerim bir kez daha katledilenlerin, nöbetçiler ve çapulcular tarafından çalınan cesetlerini aramak için hastanelere gidecek ve yaralıların kaçırılmasını engellemeye çalışacaklardı. Ama bu sefer Washington, D.C.'deki büromda eski öğrencilerimin fakslarını ve e-mail'lerini okuyup isterik sözlerinden anlam çıkarmaya çalışarak hayal dünyamda oraları dolaşıyordum.

Şu anda, Bahri'nin nerede olduğunu bilmek isterdim ve ona, 'Sonuç ne oldu, Bay Bahri, düşleriniz, devrim düşleriniz bu muydu?' diye sormak isterdim. 'Anılarımdaki bütün o hayaletlerin bedelini kim ödeyecek? Başka işlerle uğraşırken ayakkabılarımızın içine ve dolaplarımıza sakladığımız o katledilenlerin ve idam edilenlerin fotoğraflarının bedelini kim ödeyecek? Söyle Bay Bahri -ya da Gatsby'nin deyişiyle, Söyle dostum- elimizdeki bütün o cesetleri ne yapacağız?'

3
HENRY JAMES

1

Savaş bir sabah aniden ve beklenmedik bir şekilde başladı. 23 Eylül 1980 günü okulların ve üniversitelerin açılmasından bir gün önce ilan edildi: Irak'ın saldırdığı haberini Hazer Denizi'ne yaptığımız bir geziden Tahran'a dönerken otomobilde duyduk. Sıradan bir olay gibi başladı. Spiker, insanların doğum ve ölümleri duyurduğu normal bir sesle, saldırıyı sıradan bir haber gibi okudu ve biz de onu, bütün düşüncelerimize sızacak ve yavaş yavaş hayatımızın her köşesine yerleşecek geri dönüşü olmayan bir gerçek olarak kabul ettik. Bir sabah uyanıp da, hayatınızın kontrolünüz dışındaki güçler tarafından sonsuza dek değiştirildiğini fark ettiğiniz o beklenmedik ve kesin an bir ömürde kaç kez yaşanır?

Savaşı başlatan neydi? Orta Doğu'daki gerici ve sapkın addettiği rejimleri kışkırtan ve o ülkelerin halkını devrimci ayaklanmalara teşvik eden yeni İslami devrimcilerin saldırganlığı mıydı? Yeni rejimin, Şah'la anlaştıktan sonra sürgündeki Ayetullah Humeyni'yi Irak'tan kovan Saddam Hüseyin'e karşı duyduğu özel düşmanlık mıydı? İran'la Irak arasındaki eski düşmanlık ve Iraklıların, İran'ın yeni devrimci hükümetine karşı olan Batı'nın destek sözüyle, çabuk ve tatlı bir zafer peşinde koşması mıydı?

Tarihi olaylar toparlanıp incelendiği, makale ve kitaplar halinde yazıya döküldüğünde düzensizliği yok olur ve o zamanlar asla hissedilmeyen belirli bir mantık ve açıklık kazanır. Benim ve milyonlarca sıradan İranlı için savaş ılık bir sonbahar günü, nereden geldiği belli olmadan, beklenmeyen, istenmeyen ve tümüyle anlamsız bir şekilde ortaya çıkıverdi.

O sonbahar süresince, evimin yakınındaki mis kokulu bahçeler ve kıvrılarak akan çaylarla çevrili geniş, ağaçlıklı caddelerde uzun yürüyüşler yaptım ve savaşa karşı karmaşık duygularımı düşündüm, çünkü öfkem evime ve vatanıma duyduğum sevgi ve koruma arzusuyla karışıyordu. Bir Eylül akşamı -çok kısa bir süre için havanın yaz ve sonbahar karışımıyla dolu olduğu mevsimler arası bir akşam alacasıydı- muhteşem bir günbatımının renkleri beni düşüncelerimden uzaklaştırdı. Solmakta olan gün ışığının, bir ağaç kümesini saran sarmaşığın ince dalları arasında oynaşmasını yakalamıştım. Karşı yönden gelen iki kişi dikkatimi dağıtana kadar, orada durup günbatımının yarı şeffaf yansımasını seyrettim, sonra da yoluma devam ettim.

Caddede bir yokuştan inerken sağımdaki duvara iri harflerle Ayetullah Humeyni'nin bir sözü yazılmıştı: BU SAVAŞ BİZİM İÇİN BÜYÜK BİR NİMETTİR! Öfke içinde sloganı okudum. Acaba kimin için büyük bir nimetti?

2

Irak savaşı Eylül'de başladı ve 1988 yılının Temmuz sonlarına kadar sürdü. O sekiz yıl boyunca başımıza gelenler, daha sonra hayatımızın aldığı yön, bir şekilde hep bu çatışmayla ilgiliydi. Dünyadaki savaşların en kötüsü değildi ama yine de geride 1 milyondan fazla ölü ve yaralı bıraktı. Önceleri savaş bölünmüş ülkeyi birleştirir gibi oldu: hepimiz İranlıydık ve düşman vatanımıza saldırmıştı. Ama birçok kişinin buna bile katılmasına izin verilmedi. Rejime göre düşman yalnız İran'a saldırmakla kalmamıştı; İslam Cumhuriyeti'ne ve İslam'a da saldırmıştı.

Bu rejimin yarattığı kutuplaşma hayatın her yönünü karıştırıyordu. Allah'ın güçleri sadece Şeytan'ın temsilcisi Iraklı Saddam Hüseyin'le savaşmakla kalmıyor, aynı zamanda Şeytan'ın ülke içindeki ajanlarıyla da savaşıyordu. Devrimin başından itibaren, savaş süresince ve daha da sonra İslam rejimi, iç düşmanlara karşı sürdürdüğü kutsal savaşı asla unutmadı. Artık her türlü eleştirinin Irak kaynaklı olduğuna inanılıyor ve ulusal güvenlik için tehlikeli sayılıyordu. Rejimin İslam anlayışına sadakat duymayan gruplarla kişiler savaş çalışmalarının dışında tutuluyordu. Onlar öldürülebilir veya cepheye gönderilebilirdi ama toplumsal ve politik tercihlerini açıklayamazlardı. Dünyada yalnızca iki güç vardı: Allah'ın ordusu ile Şeytanınki.

Bu yüzden her olay, her toplumsal tavır aynı zamanda simgesel bir sadakatı da yansıtıyordu. Yeni rejim, hemen hemen her politik sistemde yaygın olan romantik simgeselliği çoktan aşarak saf bir hayali dünyada var olmak için yıkıcı sonuçlar yaratmıştı. İslam Cumhuriyeti, Hazreti Muhammed'in Arabistan'ı yönettiği zaman kurduğu düzene yalnızca uygun yapılanmakla kalmamıştı; Peygamber'in yönetimi

aynen sürüyordu. İran'ın Irak'la savaşı, üçüncü ve en savaşçı imam olan İmam Hüseyin'in kâfirlerle yaptığı savaşın aynıydı ve İranlılar, İmam Hüseyin'in mezarının bulunduğu Irak sınırları içindeki kutsal şehir Kerbela'yı ele geçireceklerdi. İran taburlarına Peygamberin veya Oniki Şii İmamının adı veriliyordu; onlar Ali, Hüseyin ve Şii Müslümanlarının beklediği on ikinci imam Mehdi'nin ordularıydı ve Irak'a yapılan askeri saldırılar Muhammed'in ünlü savaşlarının adıyla anılıyordu. Ayetullah Humeyni dini ve politik bir lider değil, başlı başına bir imamdı.

O günlerde, herşeyi toplayıp biriktiriyordum. Günlük gazetelerde cepheye gitmeden önce yaptıkları vasiyetleri yayınlanan ve bazıları henüz çocuk denecek yaşta, genç şehitlerin fotoğraflarını kesip saklıyordum. Ayetullah Humeyni'nin kendini bir tankın önüne atan on üç yaşındaki bir çocuk için övgülerini ve cepheye gönderilirken boyunlarına takmaları için cennetin anahtarı verilen çocukların öyküsünü de kesip sakladım: onlara şehir düşünce dosdoğru cennete gidecekleri söylenmiş. Olayları günlüğüme yazma güdüsüyle başlayan şey giderek açgözlü bir biriktirme eylemine dönüştü sanki, böylece kontrolüm dışındaki güçlere büyü yapıp onlara kendi mantığımı ve isteklerimi kabul ettirebilecektim.

Radyo, televizyon ve gazetelerin savaş haberleriyle dolu olmasına rağmen savaşın gerçekten ne anlama geldiğini kavramamız zaman aldı. Elektrik kesintilerinden yararlanmamız öneriliyordu ve bizi yönetmek için bir alarm sistemi geliştirilmişti: Kırmızı alarmdan sonra bir ses, "Dikkat! Dikkat! Bu bir alarmdır. Lütfen sığınaklara gidin..." diyecekti. Sığınak mı? Hangi sığınak? Sekiz yıllık savaş süresince hükümet bir tek kez bile vatandaşlarının güvenliği için geçerli bir program oluşturmadı. Sığınak, bazen sizi altına gömen

apartmanların bodrumu veya birinci katı demek oluyordu. Yine de, diğer şehirler gibi Tahran vuruluncaya kadar, çoğumuz içinde bulunduğumuz tehlikeyi kavramadık.

Savaşa karşı karışık duygular beslememizin asıl nedeni rejime duyduğumuz belirsizlikti. Tahran'a yapılan ilk hava saldırılarında şehrin varlıklı kesimindeki bir ev vurulmuştu. Bodrumunda hükümet karşıtı gerillaların kaldığı söyleniyordu. O zaman Parlamento başkanı olan Hatemi Rafsancani, bir Cuma vaazında, korku içinde olan halkı yatıştırmak için o güne kadar bombaların gerçek bir zarar vermediğini, kurbanların eninde sonunda nasıl olsa idam edilecek olan 'küstah varlıklılar ile asiler' olduğunu söylemişti. Ayrıca evleri bombalanırsa 'yabancıların gözleri önüne yakışıksız bir halde çıkmamak' için kadınların yatarken doğru dürüst giyinmelerini de önermişti.

3

Lale onu beklediğim en sevdiğimiz lokantaya girince, yerine oturmadan, "Bunu kutlayalım!" diye bağırdı. Kültür Devrimi Komitesi'ne karşı çıkışımızdan birkaç hafta sonraydı ve kurallara uymazsak bir süre sonra okuldan atılacağımızı biliyorduk. Hükümet işyerlerinde çarşaf giyme zorunluluğunu getirdiği için onun sevincinin nedenini anlamamıştım. "Neyi kutlayalım?" diye sordum. "Bugün..." duraklayıp heyecanla nefes aldı "dokuz yıldan -tam olarak sekiz buçuk yıldan- sonra üniversiteden resmen atıldım. Senin deyiminle artık resmen anlamsız biriyim, içemeyeceğimize göre öğle yemeği benden! Kamuya açık yerde yeni durumumun şerefine içemeyeceğimize göre ölesiye yemek yiyelim," diye, onu hem beş parasız bırakacak hem de sevdiği ve başarılı olduğu

mesleğinden uzaklaştıracak bu kararı cesurca hafife almaya çalıştı. Düşmana inat, üzüldüğünü belli etmiyordu. Bu tavır dost ve meslektaş çevresinde yaygınlaşmaya başlamıştı.

O gün üniversiteye, üç yıl önce Almanya'dan dönünce çalışmaya başladığı Psikoloji Bölümü'nün başkanını görmeye gitmişti. Durumunu konuşmak istiyordu ve tabii başını örtmemişti. Tabii ki, örtmemişti! Kapıdaki nöbetçi, kafesinden ona seslenmişti. Şimdi nöbetçi kulübesi hayalimde parmaklıklardan oluşmuş tam bir kafes olarak canlanıyor ama belki de metalden yapılmış küçük bir kulübeydi. Yoksa betondan mıydı? Bir penceresi ve yan tarafta kapısı var mıydı? Bunu iki yıl önce, en sonunda ABD'ye yerleşen ve şimdi Los Angeles'ta oturan Lale'ye telefon edip sorabilirim aslında. O bana benzemez, hiç şaşmayan bir belleği vardır.

Çatalının ucunda esir alınmış pörsük bir marul parçası sallanırken, "Yeni nöbetçiye rastladın mı?" diye sordu. Kederli bir yüzü olan o hantal adam. Şu iri yarı olan... *Şişman* sözcüğünü kullanmamaya çalışıyordu. Hayır, sözü edilen nöbetçiyle tanışma şerefine erişememiştim. Her neyse, o tam Laurel ve Hardy boyutlarında biri. Öfkeli bir kararlılıkla marulunu çiğnerken, "Daha iri," dedi. Ama benzerlik orada sona eriyor. "Yani demek istediğim bu adam etli butlu ama hiç neşeli değil, yediği yemeğin bile zevkine varamayan suratsız, sevimsiz aşırı kilolu adamlardan biri - o tipleri bilirsin."

"Lütfen, suratsız nöbetçiyi bırak da neler oldu onu anlat," diye yalvardım. O sürekli çatalından kaçan o minik domateslerden birine saldırdı ve onu çatalına takmayı başardıktan sonra devam etti. Lale nihayet anlatmayı sürdürdü, "Kafesinden çıktı ve, 'Kimliğiniz lütfen,' dedi. Ben de kimliğimi çıkardım, yüzünün önünde sallayıp yürümeye başladım ama o arkamdan seslendi. 'Efendim, biliyorsunuz, böyle içeri giremezsiniz.' Ben de, 'Sekiz yıldır bu kapıdan böyle giriyo-

rum,' dedim. 'Hayır, efendim, başörtüsü takmalısınız - yeni kurallar.' 'O benim sorunum, senin değil,' dedim. Ama uzattı da uzattı. 'Böyle girmeye kalkan herhangi bir kadını...' O anda sözünü kestim. En yetkin tavrımla, 'Ben *herhangi bir kadın* değilim!' dedim."

"'İşte bakın orada,' diye karşı çıktı, 'Dekanın imzasını taşıyan yazılı emir sizin durumunuzda hiçbir kızın, hemen düzeltti, - hiçbir kadının - içeri giremeyeceğini bildiriyor.' *'Sizin durumunuzda* mı dedi?' diye sordum. 'Evet, aynen öyle,' dedi. Bir adım daha attım; önümü kesti. Sağa bir adım attım; o da sağa bir adım attı. Durdum; o da durdu. Birkaç saniye öylece durup bakıştık sonra, 'Bu durumda içeri girerseniz ben sorumlu olurum,' dedi. 'Hangi *durumda?'* diye sordum. 'Son kontrol ettiğimde durumumdan sorumlu olan benden başka kimse yoktu, onun için benim sorumluluğumu üstlenmeye kalkışma.' Hangi akla uyup da bu garibanla tartıştım, ona asla anlamayacağı şeyler söyledim bilemiyorum, derken Lale'nin elleri heyecanla titremeye başlamıştı. Birkaç dakika orada öylece durduk, sonra birden ani bir kararla, omzunun üstünden sol tarafa doğru baktım, o arkasını dönünce çevresinden dolaşıp koşmaya başladım." "Koşmaya mı başladın?" "Evet, koştum."

O anda sipariş ettiğimiz pane etle patates püresi getirildi. Lale meraklı çatalıyla patates püresinin içinde araştırıcı daireler çizerek gizli bir hazine aramaya başladı. Sonunda, "Vazgeçer sandım," dedi. "Yani tek yapması gereken şey kahrolası telefonu kaldırıp yöneticileri aramaktı. Hayır, o bunu yapmadı. Bir an durup peşimi bıraktı mı, diye baktım ama hâlâ oradaydı, kemerini yukarı çekip kalçalarını iki yana salladı." *"Kalçalarını mı salladı?"* "İnan ki salladı." Çatalını patates püresinin içinde iki yana salladı. "Sonra peşimden koşmaya başladı," dedi.

Lale ile şişman nöbetçi üniversitenin ağaçlı geniş caddelerinde sprint yapmışlar. Lale arada bir durup hâlâ peşinde mi diye arkasına bakıyormuş ve her durduğunda onu yakalamaya çalışacağı yerde adamın da ani fren yapar gibi durduğunu, kemerini yukarı çekip yine o kalça numarasını yaptıktan sonra kovalamacaya devam ettiğine yemin ediyordu. "Tıknefes, hantal, dev bir balığa benziyordu," dedi.

Lale üç şaşkın öğrencinin yanından geçip, Farısi ve Yabancı Diller ve Edebiyat Fakültesi'ne giren birkaç basamağı inmiş, topuğu bir çatlağa takılınca neredeyse düşüyormuş, binanın önündeki geniş boş alanı geçmiş, açık kapıdan içeri koşup serin, loş hole girip ikinci kata çıkan geniş merdivenleri tırmanmış ve Psikoloji Bölümü'nün girişinde aniden durunca neredeyse girişte bir meslektaşıyla konuşan bölüm başkanının kollarına düşmüş. Başkan şaşkınlığını gizlemek için, "Ne oldu Professör Nasri, ayaklanma falan mı var?" diye sormuş. Birkaç saniye sonra, görev bilincine sahip nöbetçi, yanaklarından çaresizlikle gözyaşları gibi ter damlaları akarak, kasketi elinde kapının yanında zar zor durmuş. Oracıkta açıklamalarını yapmış ve gülmesi mi yoksa kaşlarını mı çatması gerektiğine karar veremeyen bölüm başkanı, ilgili yetkililere gerekli raporu yollayacağını söyleyerek onu göndermiş. Lale bir saat sonra bölümün kapısından çıkmış, giriş kapısına kadar yürümüş ve nöbetçiye bakmadan özgür bir kadın olarak dışarı çıkmış.

Özgür bir kadın mı? "Evet, bana seçim hakkı verdiler, ya hemen kurallara uyacaktım ya da kovulacaktım. Ben de uymamayı seçtim, onun için artık özgür bir kadınım." Sanki ben da tam olarak aynı durumda değilmişim gibi, "Şimdi ne yapacaksın?" diye sordum. Bilmiyordu. Omuz silkti. Belki de yeniden dikiş dikmeye veya pasta yapmaya başlarım.

Lale'nin şaşırtıcı yanı da buydu. Yapacağı en son iş pasta yapmak olan biri gibi görünürdü ama gerçekten başarılı bir

terzi ve mükemmel bir ahçıydı. Onunla ilk tanıştığım zaman benim sahip olamadığım her yeteneğe sahip olduğunu düşünmüştüm: düzenli ve biraz da soğukkanlıydı, ona nezaket kurallarına tamı tamına uyan bir tip denilebilirdi. Aldığı Alman eğitimi de bu görünümüne katkıda bulunmuştu. *Titiz* sözcüğünün onu tanımlamak için yaratıldığını söyleyerek ona takılırdım. Onu daha iyi tanıyınca bu düzenliliğin, tutkulu doğasına eşlik eden doyumsuz arzularını gizlediğini anladım.

Gür saçları hiçbir düzene boyun eğmeyecek kadar inatçıydı: tarağa, fırçaya, jöleye, hatta permaya bile boyun eğmiyordu. Yine de saatlerce süren düzleştirme ve fön çekme uğraşlarıyla onu yola getirip kendine titiz ve çekinilecek bir kadın havası vermeyi başarıyordu. Bıkkınlık dolu bir sesle, "Saçlarımı ya kazıtmam ya da böyle yapmam gerek," derdi. Hınzırca fikirlerle parıldayan iri kara gözleri tutucu görünüşünü yalanlayan tek şeydi. Daha sonra, üç yaşındaki kızımla ağaç tepelerine tırmandığı zaman, onun isyankâr arzularına gem vurmak için ne kadar çok disipline ihtiyaç duymuş olması gerektiğini kavradım.

Sonuçta, hemen hemen iki yıl süreyle hayatını dikiş dikerek kazanmak zorunda kaldı. Uzmanlık konusu olan çocuk psikolojisini uygulaması için gerekli izin verilmedi, o da öğretmenlik yapmak için çarşaf giymeyi reddetti. Hiç sevmediği bir iş olan terziliğe başladı, bir süre ben ve bütün arkadaşlar harikûlade çiçek desenli şık basma eteklerle dolaşır olduk, sonunda bir arkadaş ona kendi okulunda bir iş önerdi.

O gün, doymak bilmiyorduk: Lale krem karamel istedi, ben de yanında Türk kahvesi ve cevizle, vanilyalı ve kahveli dondurma söyledim. Düşünceli düşünceli cevizleri kahveyle ıslanmış dondurmamın üzerine serptim. Bizim bölümden Feride'nin atıldığını, Dr. A.'nın da ABD'ye gitmek üzere ay-

rıldığını hatırlayıp düşüncelere daldık. Yara almadan kalmayı başaran daha uyumlu meslektaşlarımız, Feride'nin yönetimin ısrarından çok kendi dikbaşlılığı yüzünden, bir meslektaşımızın yaratıcı sözleriyle, katır gibi inadı yüzünden, atıldığını söylüyordu.

4

Birkaç gün sonra Bahri'yle bir kez daha görüşmek üzere Tahran Üniversitesi'ne gittim. Beni yeni kurallara uymaya ikna etme umuduyla benimle görüşmek istemişti. Giriş kapısında bir kovalamacaya hazırdım ama Lale'ye yapılan muamele bana yapılmayınca doğrusu şaşırdım. Asık suratlı nöbetçi onun tanımladığı adam değildi. O ne zayıf ne de şişmandı: kimliğimi bile görmek istemedi. Beni görmezlikten gelmekle yetindi. Bahri'nin bana karışmamasını tembihlediğinden kuşkulandım.

Konferans salonu, Bahri'yle devrimle edebiyatın rolünü tartışmak için ilk kez orada buluştuğum günkü gibiydi: ferah, serin, boş ve içinde uzun masa ve sandalyelerden başka toz toplayacak düzey olmamasına rağmen tozluydu. Bahri ile arkadaşı masanın ortasında, kapıya dönük olarak oturmuştu. Ben içeri girince ikisi de ayağa kalktı ve oturmak için benim yerimi almamı beklediler. Onların tam karşısına oturdum.

Bahri hemen konuya girdi. Lale'nin yaptıklarından ve yönetimin 'bu gibi davranışlara' karşı gösterdiği olağanüstü sabırdan söz etti. Toplantı boyunca gözleri, sırrını anlamaya çalıştığı gizemli bir aletmiş gibi, elinde sürekli döndürdüğü siyah bir dolmakaleme odaklanmıştı. O ve dostları Profesör

Nasri'nin şehrin yoksul ve daha tutucu mahallelerine gittiği zamanlar başını örttüğünden haberdardı. Soğuk bir sesle, "Evet, o bunu zorunlu olduğu için değil, o insanların inancına saygı duyduğu için yapıyordu," dedim. Bütün bu konuşma süresince Bahri'nin arkadaşı sessiz kaldı.

Bahri bir bez parçası için niçin bu kadar gürültü koparddığımızı anlayamadığını söyledi. Düşünmemiz gereken daha önemli konular olduğunu ve devrimin geleceğinin tehlikede olduğunu görmüyor muyduk? Batılı emperyalistlerin şeytani gücüne karşı savaşmak mı, yoksa devrimciler arasında ayrımcılığa yol açan kişisel terciher mi daha önemliydi? Kullandığı sözcükler tam olarak böyle olmayabilir ama sözlerinin özü buydu. O günlerde insanlar gerçekten de böyle konuşuyordu. İnsan, devrimci ve entellektüel çevrelerde, İslama uyarlanmış bir Rus piyesindeki karakterleri canlandırır gibi senaryoya uygun olarak konuşulduğunu düşünüyordu.

Dinini savunan Bahri'nin, başörtüsünden bir bez parçası diye söz etmesi ilginçti. Ona 'o bez parçası'na daha çok saygılı davranmak ve onu isteksiz insanlara zorunlu kılmamak gerektiğini söylemek zorunda kaldım. Asla başımızı örtmeyeceğimize dair yemin ettikten sonra öğrencilerimiz bizi başörtüsüyle gördükleri zaman hakkımızda ne düşüneceklerdi? Ayda birkaç bin tumana inancımı sattığımızı düşünmeyecekler miydi? Siz olsanız ne düşünürdünüz Bay Bahri?

Ne düşünebilirdi ki! Sert bir ayetullah, önünü bile göremeyen olmayacak bir filozof-kral, kendi hayalini bir ülkeye ve halkına uygulamaya ve bizleri kendi dar görüş açısına göre yeniden yaratmaya karar vermişti. Bu şekilde, benim için bir Müslüman kadın, bir Müslüman kadın öğretmen olarak bir ideal öngörmüştü ve benim böyle görünüp davranmamı,

o ideale göre yaşamamı istiyordu. Lale ile ben bu ideali kabul etmemekle politik değil, varoluşçu bir tavır alıyorduk. Bahri'ye reddettiğim şeyin bir bez parçası değil de aynaya bakıp da zorla nefret ettiğim bir yabancıya dönüştürülmek olduğunu söyleyebilirdim.

Sanırım fikirlerimi Bahri'yle tartışmanın ne kadar yararsız olduğunu o gün anladım. Allah'ın yeryüzündeki temsilcisiyle nasıl tartışılır ki? Bahri gücünü, en azından bir süre için, tartışılmaz bir şekilde doğru tarafta olduğu gerçeğinden alıyordu: ben ise yoldan çıkmış bir günahkârdım. Ne zamandır bunu hissediyordum ama sanırım o gün Bahri ile arkadaşından ayrıldıktan sonra herşeyin ne kadar anlamsızlaştığını kavradım.

Odadan ayrılırken onun elini sıkmaya çalışmadım. Bahri değerli konuğunu kapıya kadar geçiren nazik ev sahibi gibi elleri arkasında birleştirilmiş olarak benimle birlikte kapıya kadar geldi. Ben tekrar tekrar, "Lütfen zahmet etmeyin," diyordum ve oradan uzaklaşma telaşı içinde neredeyse merdivenlerden yuvarlanacaktım. Alt kata eriştiğimde geri dönüp baktım. O talazlanmış kahverengi takım elbisesi ve boynuna kadar düğmelenmiş Mao gömleğiyle, elleri arkasında öyle durmuş, yüzünde şaşkın bir ifadeyle bana bakıyordu. Bu kez onun serin oturma odasında bir tabak dondurma yerken hikâyemi anlattığım Lale hınzırca, "Bir âşığın vedası," diyecekti.

O akşamüstü Bahri'den ayrıldıktan sonra kırk beş dakika yürüyüp İngilizce kitap satan en sevdiğim dükkânın önünde durdum. Yakında bu fırsatı bulamayacağımdan korkarak ani bir kararla içeri girdim. Haklı çıktım: sadece birkaç ay sonra Devrim Muhafızları dükkâna saldırıp kapattı. Kapıya vurdukları kalın zincir ve kilit, yaptıkları işin geri dönüşü olmadığını gösteriyordu.

Kitapları açgözlülükle topluyordum. Cep kitaplarına baktım ve James'in ne kadar kitabı varsa hepsini ve Austen'in beş romanını satın aldım. *Howard's End* ile *A Room with a View*'yu aldım. Sonra sıra okumadıklarıma geldi: Heinrich Böll'ün dört kitabını ve yıllar önce okuduğum, *Vanity Fair, Roderick Random, Humboldt's Gift* ile *Henderson the Rain King*'i aldım. Rilke'nin iki dilde basılmış bir şiir seçkisi ile Nabokov'un *Speak, Memory*'sini aldım. Hatta *Fanny Hill*'in sansür edilmemiş bir baskısını alıp almamayı bile düşündüm. Sonra polisiye romanlarına baktım. Birkaç tane Dorothy Sayers ile *Trent's Last Case*'i, iki üç tane yeni Agatha Christie, bir Ross Macdonalds seçkisi, Raymond Chandler'in bütün kitaplarını ve iki tane de Dashiell Hammett bulunca çok sevindim.

Hepsi için yeterli param yoktu. Paramın yettiği kadarını aldım ve kitapçının nazikçe geri kalanını krediyle verme teklifini reddettim. Ayırdığım kitapları iki büyük kâğıt torbaya doldururken gülümsedi, "Telaş etmeyin; bunları kimse sizden almaz. Artık bunların ne olduğunu bilen kalmadı. Üstelik bu zamanda onları kim okumak ister ki?" dedi.

Tabii ya, kim isterdi? Benim gibi insanlar, Fitzgerald'ın Mike Gold'a, Nabokov'un Stalin'in Sovyetler Birliği'ne, James'in Fabian Derneği'ne veya Austen'in devrinin devrimcilere göründüğü kadar anlamsız görünüyordu. Takside satın aldığım birkaç kitabı çıkarıp kapaklarına baktım, ele hoş gelen parlak kâğıtlarını okşadım. Bahri'yle buluşmamın yakında işten atılacağım anlamına geldiğini biliyordum. Onun için, işten atılana kadar üniversiteye gitmemeye karar verdim. Artık bol bol boş vaktim olacağı için suçluluk duymadan rahat rahat kitap okuyabilirdim.

5

Kısa bir süre sonra, hükümet kamuya açık yerlerde kadınların çarşaf veya uzun pardesü giyip başörtüsü takmasını zorunlu kılan yasalar çıkardı. Deneyimler bu yasaların uygulanabilmesi için zor kullanmak gerektiğini göstermişti. Kadınların yasalara şiddetle karşı çıkması üzerine hükümet, yeni yasayı önce işyerlerinde, daha sonra da başı açık kadınlara hizmet vermesi yasaklanan dükkânlarda uyguladı. Yasalara uymayanlar para cezası, yetmiş beş kırbaç darbesi ve hapis cezasına çarptırılıyordu. Hükümet daha sonra kötülüğüyle ün yapan ahlak zabıtalarını oluşturdu: Toyota otomobilleriyle sokaklarda devriye gezip yasanın uygulanmasını sağlayan silahlı dört erkekle bir kadından oluşan zabıtalar.

O zamanın anlaşılması güç ve dağınık olaylarını şimdi bir araya getirmeye çalışırken, giderek artan bir uçuruma, bir boşluğa düşmekte olduğum duygusunun aynı anda meydana gelen iki önemli olay eşliğinde geliştiğini görebiliyorum: savaş ve işten atılmam. Hayatın günlük alışılmış düzeninin nasıl istikrar görüntüsü yarattığını o zamana kadar anlamamışım. Artık bir öğretmen, bir yazar olmadığıma göre, her zaman giydiğim giysileri giyemediğime, bedenimin kendi temposuyla sokaklarda yürüyemeyeceğime, istersem bağıramayacağıma, aklıma estiğinde bir erkek meslektaşın sırtına dokunamayacağıma göre, artık bunların hepsi yasa dışı ilan edildiği için, kendimi hafiflemiş ve bir roman kahramanı gibi hissediyordum, sanki ayaklarım yere değmiyordu, sanki varlığım yazılmış, sonra bir el hareketiyle silinivermişti.

İçine yeni düştüğüm bu gerçek dışılık duygusu yeni oyunlar geliştirmeme neden oldu, onlara hayatta kalma oyunları adını verecektim. Çarşaf takıntım beni ayak bileklerime kadar uzanan, kimono benzeri çok geniş ve uzun kolla-

rı olan çok bol siyah bir pardesü almaya zorlamıştı. Ellerimi geniş kolların içine çekip elim olmadığını hayal etme alışkanlığını edindim. Yavaş yavaş bu pardesüyü giydiğim zaman bedenimin yok olduğunu hayal etmeye başladım: kollarım, göğüslerim, karnım ve bacaklarım eriyip yok oluyor, benden geriye sadece, görünmez bir gücün hareket ettirdiği, bedenimin şeklini almış bir kumaş parçası kalıyordu.

Bu oyunun, diplomasını onaylatmak isteyen bir arkadaşımla birlikte Yüksek Öğretim Bakanlığı'na gittiğim gün başladığını kesinlikle biliyorum. Üstümüzü baştan aşağı aradılar, hayatımda katlanmak zorunda kaldığım birçok cinsel taciz içinde en kötüsü buydu. Kadın zabıta ellerimi kaldırmamı söyledi ve bedenimin her bölümünü yoklayarak titizlikle üstümü aradı. Pardösümün altında fazla bir şey giymemiş olmama karşı çıktı. Pardösümün altında ne giydiğimin onu ilgilendirmediğini söyledim. Bir kâğıt mendil alıp yüzümdeki pisliği silmemi söyledi. Yüzümde pislik olmadığını söyledim. Sonra kâğıt mendili alıp yüzümü kendi sildi ve söylediğim gibi makyaj kullanmadığım için istenen sonucu alamayınca daha da bastırarak silmeye başladı, derimi yüzmek ister gibiydi.

Yüzüm yanıyordu, kendimi kirlenmiş gibi hissediyordum; bütün bedenim atılması gereken kirlenmiş, terden ıslanmış bir tişört gibiydi. İşte o zaman bu oyunu oynama düşüncesi aklıma geldi: Bedenimi görünmez yapmaya karar verdim. Kadının kaba saba elleri, bedenimin sadece üstünde gezinen oysa içini görünmez kılan röntgen ışınlarıydı. Benimle işi bittiğinde, ben rüzgâr kadar hafif, etsiz kemiksiz bir varlık olmuştum. Bu büyülü numaranın sırrı, görünmez kalabilmek için katı yüzeylerle, özellikle de insanlara değmemekti. Görünmezliğim doğrudan başkalarının beni fark etmemesine bağlıydı. Sonra zaman zaman beni engelleyen bir yetkiliye kafa tutmak için bedenimin bazı bölümlerini geri

getiriyor, birkaç tel saçımı veya onlara dikmek için gözlerimi ortaya çıkarıyordum.

Bazen farkında olmadan ellerimi pardösümün geniş kollarının içine çekip bacaklarıma veya karnıma dokunmaya başlıyordum. Onlar gerçekten var mıydı? Ben var mıydım? Bu karın, bu bacak, bu eller var mıydı? Ne yazık ki, devrim muhafızları ile ahlak zabıtaları dünyaya benim gözlerimle bakmıyorlardı. Onlar eller, yüzler ve pembe ruj görüyorlardı: onların açıkta kalmış bir tutam saç veya uygunsuz çorap gördükleri yerde ben yolda sessizce kayar gibi ilerleyen ruh gibi bir varlık görüyordum.

İşte o zaman, kendi kendime ve beni dinlemek isteyenlere benim gibi insanların anlamsızlaştığını söylemeye başladım. Bu patolojik rahatsızlık yalnızca bana özgü değildi; çok sayıda insan dünyadaki yerini yitirdiğini hissediyordu. Amerikalı bir arkadaşa dramatik bir tarzda şöyle yazdım: "Anlamsız olmanın ne demek olduğunu soruyorsun? Bu duygu bitirilmesi gereken bir iş için eski evine dönen bir hayaletin duygularına benziyor. Geri döndüğünü hayal et: yapı tanıdık görünüyor ama kapı artık tahta değil madeni, duvarlar çiğ bir pembeye boyanmış, o sevdiğin rahat koltuk yok olmuş. Çalışma odan oturma odası olmuş ve sevgili kitaplıklarının yerini yepyeni bir televizyon almış. Bu hem senin evin hem de değil. Ve sen artık bu eve, duvarlarına ve kapılarına ve döşemelerine ait değilsin: görünmez olmuşsun."

Herşeyi anlamsız bulmaya başlayan insanlar ne yapar? Bazen kaçarlar, yani fiziksel olarak, bu mümkün değilse, onları ele geçirenlerin özelliklerini özümseyerek oyunun bir parçası olmaya, geri dönüş yapmaya çalışırlar. Veya kendi içlerine kapanırlar ve *The Americans*'daki Claire gibi kendi küçük köşelerini bir sığınak haline getirirler: Yaşamlarının en önemli bölümü yeraltına girer.

Giderek artan anlamsızlığım, içimde hissettiğim bu boşluk, bir kadın akademisyen olarak çektiğimi görmezden gelen eşimin sükûnetini ve mutluluğunu yadırgamama neden oluyordu. Aynı zamanda, onun hepimize yarattığı güven duygusu için de ona ihtiyaç duyuyordum. Çevremizdeki herşey parçalanırken, o sakin bir tavırla işini yapıyor ve bizim için normal ve huzurlu bir yaşam yaratmaya çalışıyordu. Duygularını paylaşmayan bir insan olduğu için tüm enerjisini ev hayatını, aile ve dost çevresini ve işini korumaya hasretmişti. Bir mimarlık ve mühendislik firmasının ortağıydı. Kendi gibi işine bağlı insanlar olan ortaklarını çok seviyordu. İşleri doğrudan doğruya kültür ve politikayla ilgili olmadığından onlarla pek uğraşan olmuyordu. İyi bir mimar veya işine bağlı bir inşaat mühendisi olmak rejimi tehdit etmiyordu ve onlara verilen büyük projeler Bican'ı heyecanlandırıyordu: Isfahan'da büyük bir park, Borüjerd'de bir fabrika, Gazvin'de bir üniversite. Yaratıcı ve arzulanan biri olduğunu, deyimin en iyi anlamında, ülkesine hizmet ettiğini hissediyordu. Onu kim yönetirse yönetsin, ülkemize hizmet etmek zorunda olduğumuzu düşünüyordu. Oysa ben *ev*, *hizmet* ve *ülke* gibi kavramların anlamını tümüyle yitirmiştim.

Bir zamanlar olduğum çocuk gibi, elime aklıma estiği gibi gelişigüzel bir kitap alıp en yakın köşeye yığılıp okuyor, durmadan okuyordum. *Orient Ekspresinde Cinayet*, *Sense and Sensibility*, *Usta ve Margarita*, *Herzog*, *Hediye*, *Monte Cristo Kontu*, *Smiley's People* -babamın kütüphanesinde, sahaflarda, dostlarımın henüz talan edilmemiş kütüphanelerinde- bulduğum bütün kitapları aldım ve hepsini, söze dökemediği dertlerini alkole boğan bir alkolik gibi okudum.

Kitaplara döndüm, çünkü onlar hayatta kalmak ve giderek yok olan benliğimin bir yönünü koruyabilmek için bildiğim tek sığınaktı. Hayatıma bir mantık, bir anlam kazandır-

maya yardım eden diğer sığınağım ise daha kişisel, daha özeldi. 23 Nisan 1982'de yeğenim Senem, zamanından önce dünyaya geldi. Onu hayatta tutacak o makinenin içinde gördüğüm an ona sıcak bir yakınlık duydum; onun bana iyi geleceğini, iyi davranacağını hissettim. 26 Ocak 1984'te de benim kızım Nigar, 15 Eylül 1985'te ise oğlum Dara dünyaya geldi. Doğum tarihlerini gün, ay ve yıl olarak kesinlikle belirtmek zorundayım; benim için bir nimet olan doğumlarını her düşündüğümde bu ayrıntılar bana göz kırpıp hınzırca gülümser ve ben onları bu dünyaya getirdiğim için duygusallığa kapılmaktan hiç çekinmem. Bu nimet de diğerle nimetler gibi karmaşıktı. Artık daha çok endişeleniyordum. O zamana kadar yalnızca anne babamın, eşimin, erkek kardeşimin ve dostlarımın güvenliği konusunda endişelenirdim ama çocuklarım için duyduğum endişe diğerlerini gölgede bıraktı. Kızım dünyaya geldiği zaman onun bana bir hediye, gizemli bir şekilde aklıma sahip çıkmamı sağlayacak bir hediye verildiğini hissettim. Oğlumun doğumunda da böyle oldu. Yine de, onların çocukluk anılarının benimkilerinin aksine, böylesine kederli olmasından hep üzüntü ve pişmanlık duydum.

Nigar'a kendine özgü inatçılığının, adalet sandığı şeyi tutkuya savunma huyunun, ona hamileyken okuduğum on dokuzuncu yüzyıl romanlarından kaynaklandığını her söylediğimde utanıp kızarır. Nigar'ın başını tek bir hareketle sağa ve geri çevirip, o anda hangi yetkiye inatla karşı çıkıyorsa ona, dudak bükme alışkanlığı vardır. Onu utandırıyorum, "Niye böyle olmadık şeyler söylüyorsun?" diye soruyor. Bir annenin hamileyken yediği şeylerin, ruh hallerinin ve duygularının hepsinin çocuğu etkilediğini söylüyorlar. "Ben sana hamileyken çok fazla Jane Austen, çok fazla Brontë, George Eliot ve Henry James okudum. En çok sevdiğin iki romana bak:

Gurur ve Önyargı ve *Rüzgârlı Tepeler*. Ama *sen*," diye hınzırca ekliyorum, "*sen* tam anlamıyla bir Daisy Miller'sin." "Bu Daisy mi, Maisie mi adı her neyse kim bilmiyorum," dedi, "ama James'i asla sevmeyeceğimi *biliyorum*." O yine de Daisy'ye benziyor: henüz dört yaşındayken, en olmadık yerde, bir dişçi muayenehanesinde ilk kez gözüme çarpan o başını arkaya atışı, başkaldırı tavırlarını oluşturan o kırılganlık ile cesaret karışımıyla benziyor.

Dara şakayla karışık, "Ya peki ben?" diye soruyor. "Bana hamileyken ne yaptın?" "Sadece bana karşı çıkmak için, olacağını hayal ettiğim çocuk gibi olmadın." Ve bunu söyler söylemez kendim de inanmaya başladım. Daha ana rahmindeyken benim karabasan benzeri endişelerimi yalanlama işini üstlenmişti. Ben ona hamileyken Tahran sürekli bombalanıyordu ve ben isterik bir hal almıştım. Hamile kadınların sakat çocuklar doğurduğu, annenin endişelerinin doğmamış cenini tedavisi imkânsız şekilde etkilediği hakkında bir sürü söylenti dolaşıyordu –o da tabii ölmeyip de bu çocuğun doğumunu görebilirsek. Yine de, benim onu korumam için değil de, onun beni korumak için dünyaya geldiğini nasıl bilebilirdim?

6

Uzun bir süre herşeyi anlamsız bulmanın rahatlığında yuvarlanıp durdum. Bunu yaparken bir yandan da farkında olmadan seçeneklerimi inceliyordum. Saygı duymadığım bir güç tarafından bana zorla kabul ettirilen bu varoluşu kabul etmeli miydim? Rejime uyum sağlıyor gibi yapıp sonra onu gizlice kandırmalı mıydım? Birçok arkadaşımın yaptığı veya yapmaya zorlandığı gibi ülkeyi terk mi etmeliydim? En say-

gıdeğer meslektaşlarımın çoğunun yaptığı gibi sessizce işimden ayrılmalı mıydım? Başka seçenek var mıydı?

O sıralarda bir araya gelip klasik Farısi edebiyatını okuyup inceleyen küçük bir gruba katıldım. Haftada bir gün, Pazar akşamları birimizin evinde toplanıp saatlerce metin üstüne metin okuyorduk. Yıllarca her Pazar akşamı -bazen karartma sırasında mum ışığında- gruptaki farklı kişilerin evlerinde toplandık. Kişisel ve politik farklılıklarımızı bizi birbirimize yabancılaştırdığı zamanlarda bile bu büyülü metinler bizi birleştirdi. Gizli örgüt üyeleri gibi yemek masasının çevresine toplanıp Hafız, Sadi, Nizami, Firdevsi, Attar ve Beyhagi'den şiir ve metinler okuyorduk.

Sırayla yüksek sesle bölümler okuyorduk ve sözcükler tam anlamıyla havada yükseliyor, beş duyumuzu etkileyerek zarif bir buğu gibi üzerimize iniyordu. Sözcükleri öylesine alaycı ve eğlendiriciydi ki, dilin zevk ve şaşkınlık yaratma gücü insanı coşturuyordu. Bu özelliğimizi, şiirimizle alay edip hayatı hafife alma yeteneğimizi ne zaman yitirdik diye düşünüp duruyordum. Hangi belirli anda bu yok olmuştu? Günümüzde ise, bu ağdalı güzel söz söyleme sanatı, bu kokuşmuş ve aldatıcı abartılar buram buram ucuz gül suyu kokuyordu.

İran'a İslam'ı getiren Arap istilası hakkında tekrar tekrar dinlediğim bir öykü hatırıma geldi. Bu anlatıya göre, Araplar İran'a saldırdığı zaman zulümden bıkmış olan İranlılar, kralların ihanet edip düşmana kapıları açtıkları için Araplar galip gelmişti. Ama işgalden sonra kitapları yakılıp, tapınakları yıkıldıktan ve dilleri yok edildikten sonra İranlılar yanıp yıkılmış, talan edilmiş tarihlerini efsane ve dil yoluyla yeniden yaratarak intikam almıştı. En büyük epik şairimiz Firdevsi, İran krallarının ve kahramanlarının yok edilen efsanelerini saf ve kutsal bir dille yeniden yazmıştı. Çocukluğum

boyunca bana Firdevsi ve Rumi'yi okuyan babam, bazen bizim gerçek vatanımızın ve tarihimizin şiirimizde olduğunu söylerdi. Bu öyküyü o sıralarda hatırlamıştım çünkü, bir anlamda, aynı şeyi yine yapmıştık. Bu kez kapıları, yabancı istilacılara değil kendi geçmişimiz adına gelip, onun her milimetresini çarpıtan ve bizi Firdevsi'yle Hafız'dan mahrum bırakan yerli istilacılara açmıştık.

Zamanla bu grupla birlikte projeler geliştirmeye başladım. Mike Gold ile 1930'lu yıllarda Amerika'daki proleter yazarlar hakkında yazdığım tezden toparladığım bilgiyle ilk Farsça yazımı kaleme aldım. Gruptaki bir arkadaşı Richard Wright'ın *The American Hunger* adlı kitabını çevirmeye ikna ettim ve onun önsözünü yazdım. Bu kitap Wright'ın komünizm deneyimlerini, davalarını ve yaşadığı güçlüklerle Partiden ayrılışını anlatıyordu. Daha sonra arkadaşlarımı Nabokov'un *Rus Edebiyatı Üzerine Konuşmalar* adlı kitabını çevirmeye ikna ettim. Kendim, Langston Hughes'un şiirlerini çevirdim. Ünlü İranlı bir yazar olan grubumuzun bir üyesi, editörlüğünü yaptığı bir edebiyat dergisi için Farisi romanı hakkında bir dizi yazı yazmam, daha sonra da, genç İranlı yazarlarla haftalık bir edebi tartışma grubuna katılmam için beni yüreklendirdi.

Bu benim, yirmi yıl kadar sürüp bugüne kadar uzanan yazarlık mesleğimin başlangıcı oldu. Çevremde koruyucu bir kabuk oluşturdum, düşünmeyi bırakıp yazmaya başladım. Genelde edebi eleştiriler yazıyordum. Günlüklerimi dolabın bir köşesine fırlatıp attım. Onlara hiç başvurmadan yazdım.

Beni tatmin etmeseler de yazılarım beğeni kazandı. Ben çoğunun aşırı düzenli, süslü ve bilimsel olduğunu düşünüyordum. Yazdığım konulara tutkuyla bağlıydım ama izlenmesi gereken gelenekler ve kurallar vardı, ayrıca sınıfıma ta-

şıyabildiğim içtenliği ve hevesi özlüyordum. Sınıfta, öğrencilerimle heyecanlı bir diyalog oluşturduğumu hissediyordum; yazılarımda ise daha kuru bir öğretmen oluyordum. Yazılarım tam da benim beğenmediğim nedenlerden ötürü başarılı oldu; bilimsel olma iddiaları bana kayda değer bir beğeni ve saygı kazandırdı.

7

Günlerden bir gün telefonu elime alıp da sihirbazımı aramamın açık ve mantıklı bir nedeni olmalı. Yetersiz entellektüel hayatım hakkında derin derin düşünmeye başladığım doğruydu, derslerimi özlediğim, kendimi huzursuz ve çaresiz hissettiğim de doğruydu ama niye bir önceki veya bir sonraki gün değil de, tam o günde onu aramaya karar verdiğimi hâlâ bilmiyorum.

Onunla ilgili o kadar çok efsane vardı ki, yalnızca seçkin birkaç kişiyle görüştüğü, geceleri sokağa bakan odalardan birinin ışığı yanıyorsa bunun ziyaretçi kabul edeceği anlamına geldiği; yoksa onu rahatsız etmemek gerektiği söyleniyordu. Bu söylentiler beni ona çekmedi; aslında bu yüzden onu aramaya çekindim. Dünyayla ilişkisi hakkında o kadar ayrıntılı bir kurgu yaratmıştı ki, ne kadar uzak olduğunu iddia ederse o kadar içinde görünüyordu. Bu efsaneler onun kozasıydı; o ülkede insanlar kendini korumak için kozalar, ayrıntılı yalanlar yaratıyordu. Çarşaf gibi.

Bunun için, onu hiç iyi bir nedenim olmadan, ani bir kararla aradığım gerçeğini kabul edelim. Bir akşamüstü evde yalnızdım, çalışacağım yerde bütün gün kitap okumuştum. Zaman zaman saatime bakıp, yarım saat sonra, bir saat sonra çalışmaya başlayacağım, diyordum; 'Bu bölümün sonu-

na gelir gelmez bırakacağım.' Sonra buzdolabına gidip kendime bir sandviç hazırlıyor ve kitabımı okurken yiyordum. Sanırım sandviçi bitirdikten sonra kalkıp onun numarasını çevirdim.

Telefon iki kez çaldı; üçüncüsünde açıldı: "Alo? Mr. R.?" "Evet?" "Ben Azer;" bir duraklama. "Azer Nefisi." "Ah evet, evet." "Sizi görebilir miyim?" "Gayet tabii. Ne zaman gelmek istersiniz?" "Sizin için ne zaman uygun?" "Yarın değil, öbür gün saat beş nasıl?" Daha sonra dairesi çok küçük olduğu için neresinde olursa olsun telefonu üçüncü zilde açabildiğini söylemişti; açmazsa ya evde yoktu ya da açmak istemiyor demekti.

Ne kadar samimi olsak da, kendimi hep o ilk karşılaşmamızda olduğum gibi düşündüm. Ben karşısında yapayalnız duran sandalyeye oturdum, o ise sert kahverengi kanapeye oturdu. İkimizin de elleri dizlerinin üstündeydi, bu onun alışkanlığıydı, ben ise düşünmeden bir okul çocuğunun çok saydığı öğretmeni karşısında takındığı tavrı benimsemiştim. Aramızdaki sehpada, üstünde iki koyu yeşil çay kupası ile bir kutu çikolata olan bir tepsi duruyordu. Çikolatalar üstünde siyah harfler olan kırmızı kareler biçimindeydi; Frigor, yabancı çikolataların aşırı fiyatlarla satıldığı dükkânlarda bile bulunmadığı için bu ender rastlanan bir lüksтü. Ziyaretçileriyle de paylaştığı tek lüksü bu çikolatalardı. Hemen hemen aç geçirdiği günler olmalıydı ama o yarı boş buzdolabında kendi yemeyip misafirleri ve dostları için sakladığı çikolatayı hep bulundururdu. Söylemeyi unuttum: bulutlu ve karlı bir gündü; üstümde gri pantolon, sarı kazak ve siyah çizme, onun ise kahverengi kazakla kot pantolon olduğunu belirtmem bilmem ilginizi çeker mi?

Benim aksime o kendinden son derece emin görünüyordu. Ben yardım istemek için gelmiştim; o da hemen ayrıntılı

bir kurtarma planı hazırlamamız gerekiyormuş gibi davranıyordu. Bu bir bakıma doğruydu. Beni tanıyormuş, yalnızca bilinen gerçekleri değil bilinmeyen sırları da biliyormuş gibi konuşuyor ve aramızda resmi bir yakınlık, paylaşılan bir yabancılık yaratıyordu. Daha o ilk buluşmada, Tom Sawyer ile Huck Finn gibi gizli bir yakınlık kurduk; bu bağ politik değildi, daha çok kendilerini büyüklerin dünyasından korumak için çocukların kotardığı türden bir beraberlikti.

Cümlelerimi benim yerime tamamlıyor, arzu ve isteklerimi seslendiriyordu ve oradan ayrıldığımda bir plan oluşturmuştuk. Onun iyi yönü de buydu: Onu görmeye gelenler bir âşığa nasıl davranmak veya yeni bir projeye başlamak veya bir konuşmayı yapılandırmak konusunda olsun bir şekilde bir plana kavuşuyordu. Eve nasıl bir planla döndüğümü tam olarak hatırlamıyorum ama eminim o hatırlıyordur, çünkü o hiçbir şeyi unutmazdı. Çayımı bitirmemiş, çikolatamı da yememiştim ama eve doymuş ve esrik dönmüştüm. Benim o günkü hayatımdan, aydınların halinden ve James ile Rumi'den konuşmuştuk. İstemeden girdiğimiz uzun ve anlamsız bir tartışma onu düzenli kütüphanesine göndermişti ve ben oradan elimde birkaç kitapla ayrılmıştım.

O ilk gün, ben İran'dan ayrılana kadar ilişkimize -en azından benim için- damgasını vurdu. İşime geldiği, hoşuma gittiği ve beni belirli sorumluluklardan kurtardığı için onu örnek alarak kendimi geliştirmekten vazgeçtim. Çevresinde, herşeyi kontrol altında tutan bir usta görünümü yaratmış olmasına rağmen -belki de, herşey benim sandığım kadar kontrolü altında değildi- ben de o kadar çaresiz bir çırak değildim.

Çoğunlukla haftada iki kez, bir kere öğlen yemeğinde, bir kere de akşamın erken saatlerinde onu görmeye gidiyordum. Daha sonra, benim veya onun evinin yakınlarında, haber

alışverişi yapıp, yeni projelerden söz edip, dedikodu yaptığımız akşam yürüyüşlerine çıkmaya başladık. Bazen onun çok yakın bir arkadaşıyla birlikte sevdiğimiz bir kahveye veya lokantaya gidiyorduk. O arkadaşının dışında yazarlar, entelektüeller ve gençler için bir buluşma yeri haline gelmiş bir kitapçı dükkânı olan ortak iki dostumuz daha vardı. Onlarla birlikte arada sıra bir öğlen yemeği yer veya dağlara gezmeye giderdik. Benim evime hiç gelmedi ama aileme, onunla özdeşleştirilen, hatta haftanın belirli günlerinde beklenen bir kutu çikolata, videolar, kitaplar bazen de dondurma gibi hediyeler gönderirdi.

Bana "profesör hanım" -İran'da oldukça sık kullanılan ve kulağa buradaki kadar tuhaf gelmeyen bir söz- diye hitap ederdi. Arkadaşları ilk karşılaşmamızdan sonra ona, "Profesör hanım nasıl biri?" diye sorduğu zaman, "İyi biri. Çok Amerikanvari, Amerikalı bir Alice Harikalar Diyarında," diye karşılık verdiğini daha sonra anlatmıştı. Bu bir iltifat mıydı? Pek sayılmaz: sadece bir gerçekti. En sevdiği aktrisin Jean Arthur olduğunu ve Renoir ile Minelli'yi beğendiğini söyledim mi? Ve bir roman yazarı olmak istediğini?

8

Dönüm noktaları, birdenbire ortaya çıkıvermiş gibi, hep ani ve kesin sanılır. Bu, tabii ki, doğru değildir. Uzun ve yavaş bir gelişme sonunda oluşurlar. Ben de geriye baktığım zaman, neredeyse irademe karşı, asla takmamaya yemin ettiğim başörtüsüyle tekrar sınıfa dönmeme yol açan oluşumu tam olarak belirleyemiyorum.

İşaretler, Tahran Üniversitesi dahil birçok üniversiteden öğretmenlik yapmamı isteyen ani telefonlar gibi, çeşitli kü-

çük olaylar şeklinde ortaya çıktı. Reddettiğim zaman hep, "Bir iki derse ne dersiniz, bugünkü durumu görmeniz için?" diyorlardı. Birçoğu işlerin değiştiğine, benim gibi insanlara ihtiyaç duyulduğuna, havanın daha 'yumuşak' olduğuna inandırmaya çalışıyordu beni. Şimdi Özgür İslam Üniversitesi olan eski Milli Üniversite'de bir iki ders verdim ama tam zamanlı öğretim üyesi olarak geri dönmeyi asla kabul etmedim.

Seksenli yılların ortasına doğru yavaş yavaş yeni bir İslamcı tipi oluştu. Bu tipteki insanlar devrimin aldığı yönün tam olarak doğru olmadığı hissetmeye başladılar ve duruma el koymanın zamanı geldiğine karar verdiler. Irak savaşında bir ilerleme elde edilememesi moral bozuyordu. Devrimin başlangıcındaki ateşli devrimciler -şimdi on sekiz ila yirmi yaşlarındaydılar- ile ergenlik yaşına giren yeni kuşak, yönetimi ele geçiren liderlerin ahlaksızlığını keşfediyordu. Hükümet de, öğrenci kitlesinin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için hiç düşünmeden işten çıkardığı kadrolara ihtiyacı olduğunu keşfetmişti.

Bazı hükümet görevlileriyle bazı eski devrimciler, İslam rejiminin, ne yaparsa yapsın, biz aydınları yok edemeyeceğini sonunda anlamıştı. Yeraltına itmekle bizi daha cazip, daha tehlikeli ve garip bir şekilde daha güçlü kılmıştı. Bizi az bulunur bir hale getirerek daha çok aranır yapmıştı. Bu yüzden, belki de daha iyi kontrol edebilmek için, bizi geri getirmek istiyorlardı ve bir zamanlar Batı yanlısı olarak damgalanan benim gibi insanları aramaya başladılar.

Allame Tabatabai Üniversitesi İngilizce Bölümü'nde öğretim üyesi olan Bayan Rezvan daha ilerici İslami devrimcilerle yabancılaşmış laik aydınlar arasında aracılık yapanlardan biriydi. Kocası devrimin başlangıcında bir Müslüman radikal olduğu için ilerici devrimcilerle ve laiklerle -hem yakın

hem uzak çevrelerle- ilişkileri vardı ve her ikisini de kendi için en iyi şekilde değerlendirmeye niyetliydi.

Aniden ortaya çıkan bu Bayan Rezvan, sadece iradesinin gücüyle hayatımın yönünü değiştirmeye kararlı görünüyordu. İlk karşılaştığımız günü çok iyi hatırlıyorum, çünkü savaş tarihinde 'şehirler savaşı' olarak adlandıran o devrelerden birindeydi. İki taraf da, İran'da Tahran, Isfahan ve Tebriz, Irak'ta Bağdat ve Musul gibi belirli önemli şehirlere zaman zaman uzun süren dehşet verici saldırılar yapıyordu. Bunlardan sonra, saldırılar genelde bir sonraki bomba saldırısına kadar bir süre, bazen bir yıl süreyle durduruluyordu.

1987 yılının kışında bir öğle üstüydü. Üç yaşındaki kızım ve bir buçuk yaşındaki oğlumla birlikte evde yalnızdım. O sabah Tahran iki roketle vurulmuştu ve ben çok sevdikleri bir horoz ve tilki şarkısının bantını çalarak çocukları oyalamaya çalışıyor, kızımı da şarkıya katılması için yüreklendiriyordum. Tam da duygusal bir film sahnesine benziyorduk: cesur anne ile cesur çocukları. Kendimi hiç de cesur hissetmiyordum; sergilediğim sükûnet, kendini sakinliğe dönüştüren, felç edici derecede endişeydi. Saldırılardan sonra mutfağa gittik ve onlara yemek hazırladım. Daha sonra, daha az penceresi olduğu için kendimizi daha güvenli hissettiğimiz hole geçtik. Ben onlara minik ellerinin bir dokunuşuyla yıktıkları iskambil kâğıtlarından evler yapmaya başladım.

Yemekten hemen sonra telefon çaldı. Bir önceki yıl benim lisans üstü öğrencilerimden biri olan bir arkadaş arıyordu. Çarşamba akşamı evine gidip gidemeyeceğimi soruyordu. Bir meslektaşı olan Bayan Rezvan benimle gerçekten tanışmak istiyordu. Benden hoşlanıyordu, bütün yazılarımı okumuştu. Her neyse arkadaşım, Bayan Rezvan o kadar olağanüstü biri ki, böyle biri gerçekte olmasa onu bizim yaratmamız gerekirdi, diye sözünü bitirdi. Onun için lütfen gelir misin?

Birkaç akşam sonra, karartmanın ortasında, arkadaşımın evine doğru yola koyuldum. Oraya vardığımda hava kararmıştı. Geniş hole girince, karanlıkların içinden, gaz lambasının göz kırpan ışığında mavîler giymiş kısa boylu, tıknaz bir kadın gördüm. Alelade yüzünü, sivri burnunu, kısa boynunu ve kısa kesilmiş saçlarını seçebiliyordum. Ama bu görünüm, birbirimizin evlerini ziyaret ettikten, çocuklarımız birbiriyle arkadaş olduktan, kocalarımız tanıştıktan sonra yakınlığımız en üst düzeye eriştiği zaman bile her zaman Bayan Rezvan olarak kalan kadını tanımlamaya yeterli değildi. Bedeninin içine hapsedilmiş gibi görünen enerjisini anlatmak olanaksızdı. Sürekli hareket halindeydi ve küçük ofisinde, oturma odamda ve üniversitenin koridorlarında durmadan volta atardı.

Her zaman kararlı görünürdü; yalnızca belirli işleri kararlılıkla kendi yapmakla kalmaz, özenle hedef seçtiği diğer insanlara da onlar için belirlediği işleri aynı kararlılıkla yaptırırdı. İradesiyle başkalarını böylesine etkileyebilen başka birini hiç tanımadım. Akılda kalan, alelade görünüşü değil kararlılığı, iradesi ve hafif alaycı ses tonu olurdu.

Bazen beklenmedik bir zamanda, öyle endişeli bir halde, evime gelirdi ki başına bir felaket geldi sanırdım. Oysa o sadece herhangi bir toplantıya katılmanın benim görevim olduğunu hatırlatmak için gelmiş olurdu. Bu gibi istekleri her zaman ölüm kalım sorunu olarak sunardı. Bu 'görevler'den bazıları için ona şükran borçluyum, örneğin beni bir avuç ilerici dinci gazeteciyle -şimdi onlara 'reformcu' demek moda olmuştu- buluşmaya ve dergileri için yazı yazmaya zorlamıştı. Batı edebiyatı ve felsefesine büyük ilgi duyuyorlardı ve üzerinde anlaşabildiğimiz birçok nokta olduğunu keşfedince şaşırmıştım.

İlk kez karşılaştığımız o akşam bana, "Sizinle tanışmak bir ayrıcalık," demişti. "Sizin öğrenciniz olmak istiyorum."

Bunu içinde en ufak bir alay ve kinaye olmayan ciddi bir ifadeyle söylemişti. Bu beni öylesine şaşırttı ki, ondan hiç hoşlanmadım; çekingenleştim ve içime kapandım.

O akşam daha çok o konuştu. Yazılarımı okumuştu; beni bazı arkadaşlarım ve öğrencilerim aracılığıyla tanıyordu. Hayır, bana iltifat etmeye çalışmıyordu; gerçekten öğrenmek istiyordu. İran'daki en liberal üniversite olan ve hâlâ en iyi beyinlerin bir bölümünü barındıran üniversitesinde ders vermeliydim. "Bölüm başkanı edebiyatçı değildir ama ciddi bir bilim adamıdır, ondan hoşlanacaksınız. Bu ülkede edebiyatın durumu daha kötü olamaz ve İngiliz edebiyatının hali ise en kötüsü. Biz, buna ilgi duyanlar bir şeyler yapmak zorundayız; farklılıklarımızı bir kenarda bırakıp birlikte çalışmalıyız."

İlk karşılaşmamızdan sonra Allame Tabatabai Üniversitesi'nde önerdiği düzenli öğremenlik işini kabul etmem için birçok aracı vasıtasıyla baskı yaptı bana. Sürekli arayarak Allah'a, öğrencilere, vatana ve edebiyata olan görev borcumu hatırlatıyordu: o üniversitede öğretim üyesi olmak benim hayattaki misyonumdu. Bana sözler veriyordu, üniversitenin rektörüyle görüşecekti, her kimle istersem görüşmeye hazırdı.

Ona sınıfta başımı örtmek istemediğimi söyledim. Sokağa her çıktığımda başımı örtmüyor muydum? Sokakta yürürken, manava gittiğimde başımı örtmüyor muydum? Nedense insanlara sürekli olarak üniversitenin manav dükkânı olmadığını anımsatmam gerekiyordu. "Hangisi daha önemli," diye karşı çıktı, "başörtüsü mü yoksa öğrenmeye hevesli binlerce öğrenci mi? İstediğimi öğretme özgürlüğüme ne oldu? Ne oldu?" diye sordu. "Erkek kadın ilişkileri, içki, politika ve din konularında konuşmayı yasaklamadılar mı? Sana bir ayrıcalık yaparlar," dedi. "Hem zaten artık herşey daha serbest. Hepsi iyi şeylerin tadını aldı; onlar da oraya erişmek istiyor. Onlara neden James veya Fielding ya da her kimi istersen öğretmiyorsun, ha neden?"

9

Bayan Rezvan'la buluşmak dengemi bozmuştu. İhanet etmiş ama unutulmamış bir sevgili için arabulucuymuş gibi yalvarıyor, sevgim karşılığında içten bağlılık sözleri veriyor gibiydi. Bican, dönmem gerektiğini düşünüyordu; asıl yapmak istediğimin bu olduğunu ve bunu kendime itiraf etmem gerektiğini söylüyordu. Arkadaşlarım da ikilemi tekrar bana yönlendirerek kafamı daha da karıştırıyorlardı: başka öğrenme şansı olmayan gençlere yardım etmek mi daha doğruydu yoksa rejime uyum sağlamayı kesinlikle reddetmek mi? Her iki taraf da görüşlerinden emindi: bir kısmı gençleri ihmal edip onları ahlaksız ideologlar tarafından eğitilmeye bırakmanın ihanet olduğunu söylüyordu; diğerleri ise çok sayıda meslektaşımızın ve öğrencimizin yaşamını karartan bu rejim için çalışmakla, simgelediğim herşeye ihanet etmiş olacağımı. Her ikisi de haklıydı.

Bir sabah kafam karmakarışık, panik içinde sihirbazı aradım. Akşamüstü geç vakit en sevdiğimiz kahvede acil bir buluşma planladık. Devrim öncesinde bir bar olan, sonra kahveye dönüşen küçük bir yerdi. Bir Ermeniye aitti ve cam kapının üstünde küçük harflerle yazılı kahvenin adının yanında iri harflerle yazılmış zorunlu DİNİ AZINLIK yazısını asla unutamam. Müslüman olmayanlar tarafından işletilen bütün lokantaların kapısında bu yazı olması zorunluydu, böylece Müslüman olmayanları pis kabul eden ve onların kullandığı tabakları kullanmayan iyi Müslümanlar uyarılmış oluyordu.

İçerisi dar ve geniş bir yay biçimindeydi; barın bir tarafında yedi sekiz tabure, öbür tarafta duvar boyunca uzanan aynanın yanında da bir sıra tabure vardı. Ben içeri girdiğim zaman o barın en uzak köşesinde oturuyordu. Beni görünce

kalkıp belli belirsiz alaycı bir reveransla selamladı, "Hizmetkârınız olarak buradayım, emrinizdeyim hanımefendi," diyerek oturmam için bir tabure çekti.

Hemen sipariş verdik ve ben nefes nefese, "Bu acil bir durum," dedim. Onu anlamıştım. "Tekrar öğretmenlik yapmamı istiyorlar." "Bu yeni mi?" diye sordu. "Hayır ama bu kez kararsızım; ne yapacağım bilemiyorum." Sonra kendi acil buluşmamı o anda okuduğum kitaba yönlendirmeyi bir şekilde başardım. Dashiell Hammett'in *The Continental Op* adlı kitabı ve Steve Marcus'un Hammett üzerine yazdığı mükemmel yazısı ile Nietzsche'den yaptığı ve bizim durumumuza tıpatıp uyan alıntıya geçtim. Nietzsche, "Canavarlarla savaşanlar, bu arada kendileri de canavarlaşmamaya dikkat etmelidir. Bir uçuruma baktığınız zaman uçurum da size bakar," demişti. Kendi programımı alt üst etmeye şaşırtıcı bir yeteneğim vardır ve bu konuşmaya öylesine daldık ki, ben buluşmanın gerçek amacını unuttum.

Aniden, "Geç kalmıyor musun?" diye sordu. Pencere camlarının değişen renklerinden ve solgun ışığın çekilmesinden geç olduğunu anlamalıydım. Telefona gidip utanarak Bican'a gecikeceğimi söyledim. Geri döndüğümde sihirbazım hesabı ödüyordu. "Ama daha bitirmedik," diye usulca karşı çıktım. "Konuşmak için buraya geldiğimiz asıl konuyu görüşmeliyiz." "Ben konuştuğumuz şeyin asıl konu olduğunu sanmıştım: Mr. Hammett ile arkadaşlarına duyduğun sevgiyi yeniden keşfedişin. Hayattan umudu kestiğim ve seni baştan çıkarmaya çalışmadığım için şanslısın. Bütün yapmam gereken, Hammett'i övüp İran polisiye yazınını aşağılamana ve seni heyecanlandıran diğer konularda konuşmana izin vermek olurdu." Biraz da utanarak, "Tekrar öğretmenlik yapmak..." konusunu demek istedim. Önemsemez bir tavırla, "Ha, o mu?" dedi. "Tabii ki öğretmenlik yapmalısın."

Yine ben konuyu böylece kapatacak biri değildim. Ahlaki zorunluluklar fikrine, belirli bir tavır almaya ve bütün o şeylere hayrandım. Bu yüzden, başörtüsü takmaya zorlandığım sürece bir daha asla dönmemeye yemin ettiğim bir mesleğe dönmenin ahlaka uygunluğu konusundaki çekincelerimi amansızca sıralamaya başladım. Hoşgörülü bir tebessümle bir kaşını kaldırdı: Sonunda, "Hanımefendi, *lütfen* nerede yaşadığınızı artık anlayın," dedi. "Rejime boyun eğme konusundaki çekincelerinize gelince, hiçbirimiz İslam Cumhuriyeti'nin ahlak muhafızlarının izni olmadan bir bardak su bile içemeyiz. İşi seviyorsun, hiç durma, kendine hoşgörülü davran ve gerçekleri kabul et. Biz aydınlar, sıradan vatandaşların aksine, ya onların her istediğini yapıp buna yapıcı diyalog diyoruz yahut da rejimle savaşmak adına hayattan elimizi ayağımızı çekiyoruz. Çok kişi rejime karşı koyarak ün kazandı ama onlar bile onsuz yapamıyorlar. Rejime karşı savaşmak istemiyorsun, değil mi?"

"Hayır," diye kabul ettim, "ama onlarla anlaşma yapmak da istemiyorum. Hem *sen* bana nasıl böyle öğüt verebiliyorsun?" diye sordum. "Kendine bir bak." "Bana ne olmuş?" "Bu rejim altında öğretmenlik yapmayı, yazmayı, herşeyi reddetmedin mi? Bu tavrınla hepimizin geri çekilmesi gerektiğini söylemiş olmuyor musun?" "Hayır, ben bunu söylemiyorum. Sen hâlâ beni bir model olarak kullanma hatasına düşüyorsun. Ben bir model değilim. Birçok bakımdan korkak olduğum bile söylenebilir. Onların kulübüne üye değilim ama yine de büyük bir bedel ödüyorum. Ne kaybediyorum ne de kazanıyorum. Aslında, ben yokum. Çünkü ben yalnızca İslam Cumhuriyeti'nden değil, bir bakıma hayattan çekildim ama *sen* bunu yapamazsın, bunu yapmak istemiyorsun."

Ona karşı çıkmak isteyip, yalnızca dostları için değil, düşmanları için bile bir model oluşturduğunu söyledim. Bu-

na katılmadı. "Hayır, insanlara kendilerinde bulmak istedikleri şeyi verdiğim için bu kadar popülerim. Sana ne yapman gerektiğini söylediğim için değil, senin yapmak istediğini seslendirip haklı çıkardığım için bana ihtiyaç duyuyorsun. Bunun için benden -özellikleri olmayan bir adamdan- hoşlanıyorsun. Ben buyum işte." "Ya senin istediğin ne?" diye sordum. "Ondan vazgeçtim ama senin yapmak istediğini yapmanı mümkün kılıyorum. Ama bedelini ödeyeceksin," dedi. "Bana okuduğun uçurum hakkındaki o alıntıyı hatırla. Uçurumdan etkilenmemek mümkün değil. Herşeyi birden istediğini biliyorum, senin masumiyetini ve korumak istediğin o Alice Harikalar Diyarında kişiliğini tanıyorum. Öğretmenliği çok seviyorsun. Hepimiz, ben dahil, öğretmenliğinin yerini dolduruyoruz. Bundan zevk alıyorsun, öyleyse niçin bunu yapmayasın? Onlara Hammett'lerini, Austen'larını öğret - git keyfini çıkar." Doğrulukla, "Burada zevkten söz etmiyoruz," diye karşı çıktım. "Ah tabii," diye benimle alay etti, "Nabokov ile Hammett'i ne kadar sevdiğini söyleyerek sürekli övünen hanımefendi şimdi bana sevdiğimiz şeyi yapmamamız gerektiğini söylüyor! İşte ben bunu ahlak dışı buluyorum. Demek şimdi sen *de* kitlelere katıldın," diye daha ciddi bir sesle konuştu. "Bu kültürden özümsediğin şey, zevk veren herşeyin kötü ve ahlaksızlık olduğudur. Evde oturup parmaklarını çıtlatmakla daha iyi ahlaklı olursun. Sana öğretmenlik yapmanın senin görevin olduğunu söylememi bekliyorsan yanlış insana geldin demektir. Bunu söylemeyeceğim. Öğretmenliği sevdiğin için öğretmenlik yap derim: evde daha az dırdır edersin, daha iyi bir insan olursun, öğrencilerin de belki iyi vakit geçirir, hatta belki bir şeyler de öğrenirler."

Taksiyle eve dönerken bana dönüp üstümüze çöken sessizliği bozdu. "Ciddi söylüyorum," dedi, "Öğretmenliğe

dön. Sonsuza dek sürmesi gerekmez. İstediğin zaman bırakabilirsin. Anlaşmanı yap ama ana maddelerde ödün vermeden gidebildiğin kadar git. Ve bizim, meslektaşlarının ve dostlarının, arkandan ne söyleyeceğini dert etme. Sen ne yaparsan yap biz arkandan konuşuruz. Geri dönersen, 'Sonunda pes etti,' deriz. Dönmezsen, 'Bu mücadeleye girmeyi göze alamadı,' deriz." Ben de onun dediğini yaptım, onlar da arkamdan konuştular, istediklerini söylediler.

10

Acil buluşmamızın üstünden bir hafta geçmeden Bayan Rezvan beni evden aradı. Benim iyi bir adam olan bölüm başkanıyla tanışmamı istiyordu. Israrla, "Artık herşeyin farklı olduğunu göreceksin," diyordu. "Daha liberal oldular; iyi akademisyenlerin değerini anladılar." Söylemeyi unuttuğu bir şey vardı, 'onlar' imkânsızı istiyorlardı; onların ideallerini telkin edecek ve isteklerine uyacak iyi akademisyenler istiyorlardı. Ama bölüm başkanı konusunda haklıydı. ABD'nin en iyi üniversitelerinden birinden mezun olmuş birinci sınıf bir dil uzmanıydı. Dindardı ama ideoloji tutkunu ve dalkavuk değildi. Diğerlerinin aksine, akademik standarlara gerçekten önem veriyordu.

Bölüm başkanıyla yaptığım o ilk toplantıdan sonra sıra, dindar ve daha az esnek olan dekanla yaptığım ve pek o kadar hoş olmayan toplantıya geldi. Her zamanki girişten sonra daha ciddi bir ifade takındı, sanki, 'Felsefe ve edebiyat gibi ayrıntıdan bu kadar konuşmak yeter - şimdi ana konulara geçelim,' der gibiydi. Benim 'geçmişim'le, özellikle de başörtüsüne karşı çıkışımla ilgili endişelerini sıralayarak konuşmaya başladı. Ona başörtüsünün artık ülkenin yasaları arası-

na girdiğini ve onsuz dışarı çıkamadığıma göre onu kullanacağımı söyledim. Ama derslerim konusunda ödün veremezdim: istediğimi uygun gördüğüm şekilde öğretecektim. Şaşırmış göründüyse de en azından prensipte benim özgürlük şartlarımı kabul etmeye karar verdi.

Bütün toplantı süresince gerçek bir Müslümana yakışır şekilde gözlerime hiç bakmadı. Çoğu zaman utangaç bir on sekizlik delikanlı gibi başını önüne eğdi. Bakışlarını ya halının desenlerine ya da duvara odakladı. Bazen de dikkatle incelediği kalemiyle oynayarak bana Bahri'yle yaptığım son görüşmeyi hatırlattı. Artık dindar erkeklerin davranışları konusunda bir uzman olmuştum. Hakkınızda ne düşündüklerini size bakmamaya özen gösteren tavırlarıyla belli ediyorlardı. Bazıları bakışlarını saldırgan bir tavırla uzaklaştırıyordu. Bir keresinde, erkek bir meslektaşımın ricası üzerine yüksek bir yetkilinin kurumu için hazırladığım raporu adam, otuz dakika boyunca özellikle başka tarafa bakarak dinlemiş sonra da düşüncelerini ve sorularını, utanç içinde ter döken, erkek meslektaşıma yöneltmişti. Bir süre sonra, ben de, yüksek yetkili kişinin varlığını kabul etmeyi reddederek, sadece meslektaşıma hitaben konuşmaya karar vermiştim; zahmetlerim için kurumun bana ödediği parayı da aptal gibi reddetmiştim.

Ama bu dekan, içten bir utangaçlık veya dindarlıktan ötürü bakışlarını kaçırıyordu; bu tavrını pek beğenmedim ama ona karşı düşmanca duygular da beslemedim. İslam Cumhuriyeti'nde yaşıyor olmasaydık garip durumumuza mizahla yaklaşabilirdim, çünkü durum benden çok onun açısından can sıkıcı ve acı vericiydi; İngiliz edebiyatı gibi fazla şey bilmediği konularda benimle konuşmaya hevesli olduğu, aynı şekilde Eflatun ve Aristoteles hakkında bilgisini sergilemeye can attığı kolayca anlaşılmaktaydı.

Bayan Rezvan konuşmamızın özetini dinledikten sonra gülerek, bana 'ödün vermek'ten korkanın yalnız ben olmadığımı söyledi. Üniversite görevlileri de benden çekiniyorlardı. Beni öğretim üyesi olarak üniversiteye katılmaya davet ederken onlar da bazı riskler almıştı.

Ondan sonra bir de baktım ki, ilk dersim için hazırlıklara başlamışım. İlk sömestrde romana, tiyatroya ve eleştiriye giriş başlıklı üç başlangıç kursum, ayrıca biri on sekizinci yüzyıl romanı diğeri de edebi eleştiriye bakış olan lisans üstü eğitim yapanlara vereceğim iki kursum vardı. Üniversite öğrencilerine verdiğim derslerde otuz veya kırk öğrenci bulunuyordu; lisans üstü eğitim yapanlara verdiğim seminerler de kalabalıktı, bazılarına otuzdan fazla öğrenci geliyordu. İş yükünün ağırlığından şikayet edince bana bazı öğretim üyelerinin haftada yirmi saatten fazla dersleri olduğu hatırlatıldı. Yöneticiler açısından işin kalitesi pek o kadar önemli değildi. Benim beklentilerimin gerçekçi değil, idealist olduğunu söylüyorlardı. Bence ise onların ilgisizliği bir sorun oluşturmaktaydı.

Sonuçta iki taraf da sözünü tutmadı. Benim başörtüm asla düzgün durmuyordu, bu da onlara beni taciz etmek için bir bahane veriyordu. Beni daha kabul edilebilir bir şekilde davranmaya ve ders vermeye zorlamaktan hiç vazgeçmediler. Ama uzun bir süre bir çeşit ateşkes altında yaşadık. Bayan Rezvan yönetimle benim aramda bir tampon görevi yaptı ve kötü bir evlilikte işleri düzene koymaya çalışan bir arabulucu gibi uğraştı. Bütün arabulucular gibi o da tabii kendi çıkarlarını unutmadı -benim gibi kişileri daha faal olmaya ikna ederek üniversite yöneticilerine söz geçirebilme hakkını kazanıyordu- ve o üniversitede kaldığı sürece evlilik bir şekilde yürüdü.

O alaylı ses tonuyla, edebiyatı edebiyattan haberi olmayan fakültedeki bilgisizlerin pençelerinden korumak için bir-

leşik bir cephe kurmamız gerektiğini söylüyordu. "Sen görevlendirilmeden önce yirminci yüzyıl romanını okutan kadının yalnızca Steinbeck'in *İnci*'si ile bir de Farsça romanı ödev olarak verdiğini biliyor muydun? Peki ya, El Zehra Üniversitesi'ndeki bir profesörün *Büyük Umutlar*'ı Joseph Conrad'ın yazdığını sandığını biliyor muydun?"

11

"Dikkat, dikkat! Duyduğunuz siren tehlike alarmıdır. Kırmızı alarm! Hemen olduğunuz yeri terk edip sığınaklara gidin!" Acaba o kırmızı alarm sireninin yankısı -insanın bedeni üstünde yayını acımasızca gıcırdatan bir kemancı gibi- hayatımın hangi devresinde, kaç sene sonra aklımdan çıkacak. Sekiz yıllık savaşı, en beklenmedik zamanlarda günde birkaç kez hayatımıza davetsiz misafir gibi giren o sesten asla ayıramıyorum. Üç tehlike düzeyi belirlenmişti ama ben kırmızı (tehlike), sarı (tehlike olasılığı) ve beyaz (tehlike bitmiştir) alarmı birbirinden ayırt etmeyi asla öğrenememiştim. Nedense beyaz alarmın sesinde hâlâ bir tehdit gizliydi. Çoğu zaman kırmızı alarm çok geç, bomba atıldıktan sonra veriliyordu, hem zaten üniversitede bile gidecek gerçek bir sığınak yoktu.

Tahran'a yapılan hava saldırıları sayısız nedenden ötürü unutulmaz olaylardı, en azından yol açtıkları ani dostluklar ve yakınlıklar için. Akşam yemeğine gelen, bazen sayıları onu aşan tanıdıklar, geceyi bizde geçirmek zorunda kalırdı ve sabah olunca herkes birbirini yaşam boyu tanımış kadar yakınlaşırdı. Bir de, o uykusuz geceler vardı! Bizim evde en az uyuyan bendim. Eğer başımıza bir şey gelecek olursa hepimize olsun diye çocuklarımın yakınında uyumak istiyor-

dum. Eşim hava saldırıları sırasında uyur veya uyumaya çalışırdı ama ben iki yastık, birkaç mum ve kitabımı alıp yatak odamızı çocuklarınkinden ayıran küçük hole gidip onların odasının girişine yerleşirdim. Uyanık kalarak yapacağım bir büyüyle bombanın yönünü değiştirip, evimize zarar vermesini önleyebileceğime inanıyordum.

Bir gece, sabahın üçü veya dördüydü, uyandığımda evin zifiri karanlık olduğunu fark ettim. Holdeki küçük lamba yanmadığından bunun bir karartma olduğunu hemen anladım. Pencereden bakınca sokak lambalarının da yanmadığını gördüm. El fenerimi açtım; çevremdeki karanlıktan küçük bir ışık dairesi kesti. Birkaç dakika sonra yastıklarımı duvara dayamış, yanan iki mum ve kitabımla hazırdım. Ani bir patlama duydum. Kalbim yerinden fırlayacakmış gibi oldu ve elim farkında olmadan hamile olduğum zamanki saldırılardan kalma bir alışkanlıkla karnıma gitti. Gözlerim hiçbir şey olmamış gibi yaparak *Daisy Miller*'ın bir sayfasına yerleşti.

Bu sıralarda, belirli yazarları okurken yeniden elime kâğıt kalem almaya başladım. Satırların altını çizmek ve not almak gibi öğrencilikten kalma eğlenceli bazı alışkanlıklardan hiç kurtulamamıştım. *Gurur ve Önyargı*, *Washington Meydanı*, *Rüzgârlı Tepeler*, *Madame Bovary* ve *Tom Jones* ile ilgili notlarımın çoğu, belki de bomba ve roketlerin tehdidini görmezden gelmeye çalışmanın ateşlediği dikkatimin çoğaldığı gecelerde yazılmıştır.

Daisy Millere'e yeni başlamıştım, büyüleyici ve anlaşılmaz Miss Daisy Miller'la İsviçre'de tanışan Avrupalılaşmış Amerikalı Winterbourne hakkındaki bölümü okuyordum. Winterbourne bu güzel -bazılarına göre yüzeysel ve bayağı; bazılarına göre masum ve hayat dolu- genç Amerikalı kıza bayılır, fakat onun bir "flörtçü" mü yoksa "iyi" bir kız mı olduğuna karar veremez. Konu Daisy'nin nezaket kurallarına baş-

kaldırışı, onu görmezlikten gelmeye karar veren genç adamın soylu teyzesi ile züppe Amerikalı grubu çevresinde Winterbourne'nun Daisy'yle gidip gelen ilişkisi üzerine kuruludur. Okuduğum sahne, Daisy'nin Winterbourne'dan onu teyzesine tanıştırmasını istemesini izleyen bölümdü. Winterbourne, elinden geldiği kadar incelikle, teyzesinin onu görmeyeceğini söyler. "Miss Daisy Miller durdu ve ona baktı. Güzelliği karanlıkta bile hâlâ seçiliyordu; kocaman yelpazesini açıp kapatıyordu. Aniden, 'Beni tanımak istemiyor!' dedi. 'Niçin böyle söylemiyorsun?'"

O sırada bir başka patlamanın gürültüsünü duydum. Susamıştım ama yerimden kalkıp su almaya gidemiyordum. Sonra iki patlama daha. Okumayı sürdürdüm, gözlerim zaman zaman sayfalardan karanlık hole kayıyordu. Karanlıktan korkarım fakat savaş ve patlamalar bu korkuyu önemsizleştirdi. Ve hiç unutmayacağım bir sahnede -yalnızca o gece yüzünden değil- Daisy Winterbourne'a şöyle der: "'Korkmana gerek yok. Ben korkmuyorum!' Hafifçe güldü. Winterbourne sesinde küçük bir titreyiş olduğunu hayal etti; bu onu etkilemiş, şaşırtmış, utandırmıştı. 'Sevgili genç bayan,' diye karşı çıktı, 'o kimseyi tanımaz. Sorun onun sağlığı.' Genç kız hâlâ gülerek birkaç adım attı. 'Korkmana gerek yok,' diye tekrarladı."

O cümlede büyük bir cesaret var, Winterbourne'un korktuğu şeyin teyzesi değil, Miss Daisy Miller'ın sevimliliği olduğu gerçeğiyle ince bir alay var. Bir an için gerçekten dikkatim patlamadan uzaklaştı ve *Korkmana gerek yok* sözcüklerini bir daire içine almayı başardım.

Ben okumayı sürdürürken aynı anda üç şey birden meydana geldi. Kızım odasından bana seslendi, telefon çaldı ve hol kapısı vuruldu. Mumlardan birini alıp, Nigar'a hemen yanına geleceğimi söyleyerek telefonun olduğu yere doğru

yürüdüm. O anda, holün kapısı açıldı ve annem, "Siz iyi misiniz?" diyerek elinde bir mumla içeri girdi. "Korkma!" Hemen her akşam annem patlamalardan sonra elinde mumuyla gelirdi; bu davranışı artık bir alışkanlık olmuştu. O kızımın odasına gitti, ben de telefona baktım. Arayan bir arkadaştı; o da iyi olup olmadığımızı öğrenmek istemişti. Patlamanın şehrin bizim bölümümüzden geldiğini sanmışlar. Arkadaş ve akrabaları arayıp güvende olup olmadıklarını sormak ve kendi rahatlamanın bir başkasının ölümünü ifade ettiğini bilmek de bir alışkanlık olmuştu.

Kırmızı ve beyaz alarmların birbirini izlediği böyle gecelerde, ben bilinç dışında gelecekteki mesleğimi planlıyordum. Bu bitmeyen geceler boyu okumalarımda hep romanlara ağırlık vermiştim ve yeniden öğretmenliğe başladığım zaman roman üstüne iki kursumu çoktan hazırlamış olduğumu fark ettim. Bunu izleyen on sene süresince, herşeyden çok roman üstünde düşündüm, ders verdim ve yazdım. Bu okumalar, romanın kökenini ve demokratik yapısını merak etmeme yol açtı. Ayrıca, gerçekçi romanın ülkemizde niçin asla başarılı olamadığını da merak etmeye başladım. Ses bir yaprak veya kelebek gibi saklanabilseydi, *Gurur ve Önyargı* ile bütün romanların içinde en çok ses olan *Daisy Miller*'ın sayfaları arasında kırmızı alarm sireni bir sonbahar yaprağı gibi saklanmış olurdu.

12

Sirenler ve dikkatinizi çeken mekanik sesler, sokaklarda kum torbaları, genelde sabahın erken saatlerinde veya gece yarısından sonra atılan bombalar vardı; bombardımanın kesilmesi ve yeniden başlaması arasında uzun ve kısa sakin sü-

ren devreler vardı, Austen ile James ve Farısi ve Yabancı Diller ve Edebiyat Fakültesi binasının dördüncü katındaki değişik sınıflar vardı. Sınıflar dar bir koridorun iki kenarına sıralanmıştı. Bir taraftaki sınıflar çok da uzak olmayan dağlara bakıyordu, diğer taraftakiler ise ortasında kenarları kırık heykeli olan süslü havuzuyla, her zaman biraz ihmal edilmiş hüzünlü güzel bahçeye. Havuzun etrafında ağaçlarla çevrelenmiş daire ve kare şeklinde çiçekler ve taflanlar göze çarpıyordu. Çiçekler gelişigüzel çıkmış gibi görünmekteydi: harikûlade güller, iri yıldızçiçekleri ve zerrinler. Ben hep bu bahçenin üniversiteye değil de bir Hawthorne romanının sayfalarına ait olduğunu düşünmüşümdür.

Sınıfın karşısına çıkmaya hazırlanmayı bir tören haline getirmiştim. Hiç makyaj yapmamaya özen gösteriyordum. T-şörtümü ve şalvar gibi bol, bir beden büyük siyah pantolonumu, üstüne de uzun siyah pardösümü giyip siyah başörtüsünü boynuma dolayınca bedenimin çizgileri yok olurdu. Son olarak kitaplarımı ve notlarımı çantama koyardım. Çantamı gerektiğinden çok fazla kitap ve notlarla doldururdum, çoğu gereksizdi ama onları yine de bir güvenlik ağı gibi yanımda taşırdım.

Nedense üniversite ile evimin arasındaki uzaklık belleğimde tam olarak kalmamış. Yeşil kapıdan ve nöbetçinin yanından geçmeden, Batı kültürünü lanetleyen afişleriyle binanın camlı kapısından geçmeden, kendimi aniden ve sihirli bir şekilde Farısi ve Yabancı Diller ve Edebiyat Fakültesi'nin içinde, merdivenlerin dibinde duruyor bulurdum.

Merdivenlerden çıkarken duvarlara gelişigüzel yapıştırılmış afişlere ve ilanlara bakmamaya çalışırdım. Çoğu Irak savaşının siyah beyaz fotoğrafları ve Büyük Şeytan Amerika'yı ve onun yardakçılarını lanetleyen sloganlardan oluşuyordu. Ayetullah Humeyni'nin sözleri -ÖLSEK DE ÖLDÜRSEK DE

ZAFER BİZİM OLACAKTIR! ÜNİVERSİTELERİMİZ İSLAMLAŞTIRILMALI! BU SAVAŞ BİZİM İÇİN İLAHİ BİR NİMETTİR!- fotoğraflara eşlik ediyordu.

Krem rengi duvarlarda terk edilmiş, yapayalnız asılı duran o soluk fotoğraflara oldum olası içerlemişimdir. Bu kötü afişlerle sloganları işime engel oluyordu; bana üniversitede edebiyat öğretmek için bulunduğumu unutturuyorlardı. Üniformalarımızın rengi, davranış şekilleri hakkında uyarılar vardı, ama bir konferans, bir film veya kitapla ilgili hiçbir şey yoktu.

13

Allame'de öğretim üyesi olduğum ikinci sömestrimin aşağı yukarı ikinci haftasında ofisimin kapısını açınca yerde kapının altından itilmiş bir zarf gördüm. Zarfı ve içindeki bir kez katlanmış sararmış kâğıdı hâlâ saklıyorum. Zarfın üstüne adım ve üniversitedeki adresim daktiloyla yazılmıştı, kâğıtta ise ilettiği mesaj kadar müstehcen ve çocukça tek bir satır yazılıydı: ZİNA YAPAN NEFİSİ KOVULMALI. Akademi dünyasına resmi dönüşümde bu hoşgeldin mesajıyla karşılandım.

O gün, daha sonra bölüm başkanıyla konuştum. Rektör de benzer bir mesaj almış. Bana bunu niye söylediklerini merak ettim. Rejimin el koyduğu *zina* sözcüğünün anlamını yitirdiğini ben de biliyordum, onlar da biliyordu. Kendinizi kirletilmiş ve yetersiz hissetmeniz için kullanılan bir hakaretten başka bir şey değildi. Ayrıca bunun her yerde olabileceğini de biliyordum; dünya, kapıların altından müstehcen notlar taşıyan kâğıtlar atan hiddetli ve patolojik kişilerle doluydu.

Asıl canımı yakan, hâlâ da yakıyor, bu düşünüş tarzının hayatımıza egemen olmasıydı. Düşmanlarını gözden düşürmek ve yok etmek için gazeteler, radyo, televizyon ve mimberden vaaz veren hocalar hepsi aynı dili kullanıyorlardı. Çoğu da bunda başarılı oluyordu. Benzer suçlamalar yüzünden -halka açık yerlerde yüksek sesle güldükleri veya karşı cinsten biriyle el sıkıştıkları için- çok sayıda insanın işinden olduğunu bildiğimden, kendimi bayağı ve bir şekilde suç ortağı gibi hissediyordum. Adi bir kâğıt parçasının üzerine karalanmış bir satırla yakayı kurtardığım için kaderime şükretmem mi gerekiyordu?

Bu üniversitenin ve benim bölümümün daha 'liberal' olduğunu söylediklerinde ne demek istediklerini o zaman kavradım. Böyle olayları engellemek için önlem alacakları anlamına gelmiyordu; sadece bu yüzden bana *karşı* bir eyleme geçmeyecekleri anlamına geliyordu. Yönetim öfkemi anlamıyordu; 'kadınca' bir öfke nöbeti olarak görüyordu ve daha sonraki yıllardaki protestolarımı da böyle değerlendirecekti. Benim garipliklerime, öğrencilerime resmi olmayan bir şekilde hitap etmeme, esprilerime, durmadan kayan başörtüme, *Tom Jones*'uma ve *Daisy Miller*'ıma göz yummaya hazır olduklarını hissettiriyorlardı. Bunun adı hoşgörüydü. İşin garip tarafı, çarpık bir bakış açısından bakıldığında öyleydi de; üstelik benim bir şekilde onlara gönül borcu duymam gerekiyordu.

14

Kendimi hep merdivenleri çıkarken hayalimde canlandırıyorum; hiç inerken değil. Ama her gün yaptığım gibi o gün de merdivenlerden indim. Ofisime gidip gereksiz kitapları

ve notları bırakıp ilk dersin notlarını aldıktan sonra hemen indim. Ağır ağır yürüyerek dördüncü kata geldim, uzun koridorun sonuna doğru sola dönüp sınıfa girdim. 'Romana Giriş II' sınıfıydı. İncelenen yazar Henry James, roman *Daisy Miller* idi.

Şimdi hayalimde canlandırdığım gibi kitabımı açıp notlarımı kürsüye yayarken bana bakan, emrimde gibi görünen kırk yüze bir göz atıyorum. Bazı yüzler beni avutuyor. Üçüncü sırada kızların tarafında Maşid, Zerrin'le birlikte oturuyor.

Geçen sömestrin ilk dersinde Nesrin'in orada oturduğunu görünce şok geçirmiştim. Bakışlarım öğrencilerin yüzlerinde şöyle bir dolaşıp, 'Evet, benim, yanılmadınız,' der gibi gülümseyerek bana bakan Nesrin'e dönmüştü. Küçük Nesrin'i elinde bir tomar el ilanıyla Tahran Üniversitesi yakınlarında güneşli bir sokağa sapıp gözden yittiğini göreli yedi yıl geçmişti. Bazen ona ne olduğunu merak etmiştim: acaba evlenmiş miydi? Ama işte, yüzünde daha cesur bir ifadeyle Maşid'in yanında oturuyordu. Onu son gördüğümde lacivert bir başörtüsü ve bol bir pardösü giyiyordu, şimdiyse baştan ayağa kalın siyah çarşafa bürünmüştü. Bütün bedeni koyu renk şekilsiz kumaşın ardında gizlenmiş bu haliyle daha da küçük görünmekteydi. Duruşu da değişmişti: bir anda koşmaya başlayacak gibi sandalyenin ucunda dimdik otururdu, oysa şimdi neredeyse uyuşuk bir şekilde öne eğilmiş, dalgın ve hayallere dalmış gibi görünüyor ve ağır hareketlerle not alıyordu.

O dersten sonra Nesrin hemen sınıftan çıkmayıp kalmıştı. Bazı bildik tavırlarından vazgeçmediğini fark ettim, elleri hâlâ sürekli hareket ediyor ve yine ağırlığını bir ayağından diğerine aktarıyordu. Kitabımı ve notlarımı toplarken ona, "Nerelerdeydin?" diye sordum. "Bana hâlâ *Gatsby* hakkında bir ödev borçlu olduğunu hatırlıyor musun?" Gülümsedi:

"Merak etmeyin iyi bir mazeretim var. Bu ülkede her zaman iyi bir mazeret bulunur."

Aradan geçen yedi yılı kısaca anlattı. Ayrıntılarını sormaya cesaret edemediğim kısacık özetinde onu son görüşümden hemen sonra birlikte sokaklarda el ilanları dağıttığı birkaç yoldaşla birlikte tutuklanmış. "Hatırlarsınız, o günlerde rejim Mücahidin'e çılgınca saldırıyordu; aslında ben çok şanslıydım. Birçok arkadaşımı idam ettiler ama bana ilk olarak sadece on yıl verdiler." "On yıl şans mı sayılıyordu?" "Evet, öyle. Cezaevi avlusunda oradan oraya koşarak annesine seslenirken vurulan o on iki yaşındaki kızın hikâyesini hatırlıyor musunuz? İşte ben oradaydım ve ben de anneme seslenmek istiyordum. O kadar çok genci öldürdüler ki, ben de onlardan biri olabilirdim. Ama bu kez babamın dindar kimliği işe yaradı. Komitede dostları vardı, hatta hacı ağalardan biri öğrencisiydi. Babam yüzünden beni kayırdılar. Özel muamele gördüm. Bir süre sonra on yıllık cezam üçe indirildi ve çıktım. Sonra bir süre eğitimime devam etmeme izin vermediler, gözaltındaydım, hâlâ da öyleyim. Ancak geçen yıl sonunda koleje gitmeme izin verildi. Ve işte buradayım." "Hoşgeldin," dedim, "ama unutma bana hâlâ bir ödev borçlusun." Hikâyesini onun istediği gibi beceriksizce hafife almaya çalıştım.

Maşid'in porselen bebek gülüşü hâlâ gözlerimin önünde. Nesrin'in uyuşuk bir hali vardı -uykusunu almamış gibiydi- ama en iyi ve en zeki öğrencilerimden biri olacaktı. Onların sağ tarafında Müslüman Öğrenci Derneği'nin iki üyesi oturuyordu. İsimlerini unuttum, bu yüzden Hatef ve Ruhi diye yeniden isimlendirilmeye razı olacaklar. Tavırları tümüyle olumsuz. Arada bir, birinde sivri diğerinde kalkık bir burnu açıkta bırakan kara çarşaflarının altından fısıldaşıyor, hatta bazen de gülümsüyorlar.

Çarşaflarını farklı bir biçimde giyiyorlar. Bunu birçok başka kadında, özellikle de gençlerde fark ettim. Çünkü onlarda, hareketlerinde ve davranışlarında büyükannemin o çekingenliği, her tavrıyla dikkatleri üstüne çekmemek, göz ardı edilmek, yalnız bırakılmak arzusu yok. Çocukluğum boyunca büyükannemin çarşafının benim gözümde özel bir anlamı olmuştu. O bir sığınaktı, dünyanın geri kalanından apayrı bir dünyaydı. Çarşafına nasıl sarındığını, nar ağaçları çiçek açtığı zaman avluda nasıl yürüdüğünü hatırlıyorum. Artık çarşaf, kazandığı politik önemle sonsuza dek lekelenmişti. Hatef ile Ruhi gibi kadınlar tarafından zorlukla giyilen, soğuk ve tehdit edici bir hal almıştı.

Dördüncü sırada oturan aşırı sevimli yüzlü kıza döneceğim. O, hep en yüksek notları alan Mitra. Son derece sessiz, sınıfta hemen hemen hiç konuşmuyor, konuştuğu zaman da öylesine sakin bir şekilde fikrini söylüyor ki, çoğu zaman onu izleyemiyorum. Mitra'yı sınav kâğıtlarından ve daha sonra ders için tuttuğu günlükten tanıyorum.

Odanın öbür yanında, erkeklerin tarafında, bir süre sonra Mitra'yla evlenip bilgisayar bölümüne geçecek olan Hamid oturuyor. Yüzü traşlı, yakışıklı ve zeki, her iki yanında oturan arkadaşlarıyla konuşurken tasasız bir gülüşü var. Hamit'in hemen arkasında ise Forsati var. Onu hep açık kahve rengi ceket ve koyu pantalonla görüyorum. O da hep gülümsüyor ama bunun onun görünüşünün bir özelliği olduğunu fark ediyorum. Sakalı kısa kesilmiş ve kabarık değil. O yeni tip İslami öğrencilerden biri; devrimci prensiplere şiddetle inanan Bahri'den çok farklı. Forsati bir Müslüman ama ilk kuşak İslami öğrencileri biçimlendiren dini ilkelere aşırı bağlı değil. Onun ilk ve en önemli sorunu hayatta ilerlemek. Sınıfta kimseyle yakın arkadaş değilse de, İran'daki iki yasal öğrenci örgütünden biri olan İslami Cihad'ın başkanı olduğu

için, o, belki de sınıftaki en güçlü kişi. Diğer örgüt, Müslüman Öğrenci Derneği, uygulamalarında daha devrimci ve İslamcı. Sınıfta bir video göstermek veya bir konferans dizisi düzenlemek istediğim zaman benim adıma kulis yapması için Forsati'yi ikna etmem gerektiğini kısa zamanda keşfediyorum. O da bunu severek yapıyor.

Konuşurken gözüm kendiliğinden son sırada, duvarın yanındaki sandalyeye kayıyor. Sömestrin başından beri odanın bu köşesinde meydana gelen tuhaflıklar beni hem kızdırıyor hem de eğlendiriyor. Genellikle konuşmamın yarısında, o sandalyede oturan uzun boylu zayıf öğrenci -adına Ghomi diyelim- yerinden kalkar gibi yapıyor ve tam olarak doğrulmadan veya ona söz vermemi beklemeden itirazlarını sıralamaya başlıyordu. Her zaman itirazları vardı; bundan kuşku duymuyordum.

Ghomi'nin yanında daha büyük bir öğrenci olan Mahvi oturuyordu. O arkadaşından daha sakindi. Her zaman kendinden çok emin olduğundan sakin bir sesle konuşurdu. Zaman zaman bir patlama şeklinde ortaya çıkabilecek kuşkuları yoktu hiç. Her sözcüğün gözlerinin önünde şekillenişini görüyormuş gibi kesin ve monoton bir sesle konuşurdu. Sık sık peşimden ofisime gelip, daha çok Batı'nın çürümüşlüğü ve 'kayıtsız şartsız inanç' yokluğunun Batı uygarlığının çöküşüne nasıl yol açtığı konusunda nutuk çekerdi bana. Bu konuları, tartışmasız gerçeklermiş gibi, kendinden emin bir ses tonuyla söylüyordu. Ben konuştuğum zaman saygıyla duraklıyor ve ben sözümü bitirir bitirmez bıraktığı yerden, aynı monoton ses tonuyla devam ediyordu.

Ghomi ikinci kez dersimi alıyordu. İlk seferinde, Allame'deki ilk sömestrimde, milis kuvvetlerinde olduğu ve savaş çalışmalarına katıldığı bahanesiyle derslere hemen hemen hiç gelmemişti. Savaş çalışmalarının ne olduğu belli de-

ğildi: askere alınmamıştı, cepheye de gitmemişti. Savaş bazı İslami eylemcilere fakülteden hak etmedikleri ödünleri koparmak açısından iyi bir bahane yaratmıştı. Ghomi finalleri verememiş, sınavların çoğunu kaçırmıştı ama yine de onu sınıfta bırakmama içerlemişti. Savaş yalanı yaşamında yaygınlaşınca buna kendi de inanır mı oldu, asla tam olarak öğrenemedim, ama gerçekten alınmış görünüyordu ve ben de nedense onunla her karşılaştığımda suçluluk duyuyordum. Şimdi artık sınıfa oldukça düzenli gelmekteydi. Onun gibi öğrencilerle karşılaştığımda, ayrıcalıklı durumundan yararlanmayacak kadar üniversiteye saygı duyan Bahri'yi özlüyordum.

Ghomi ikinci sefer sınıfa düzenli geliyor ve her geldiğinde de bir karmaşa yaratıyordu. Henry James'i aramızdaki en büyük sorun haline getirmeye kararlıydı. Her fırsatta elini kaldırıyor ve itirazlarını tiz bir sesle sıralıyordu. James en sevdiği hedefti. Beni asla doğrudan doğruya sorgulamıyordu; bunu dolaylı bir şekilde yapıyor ve sanki ona karşı kişisel bir hıncı varmış gibi James'e hakaret ediyordu.

15

Sınıfım için *Daisy Miller* ile *Washington Meydanı*'nı seçtiğimde, Miss Daisy Miller ile Miss Catherine Sloper'ın böylesine çekişmeli ve tutkulu tartışmalara konu olacağı hiç aklıma gelmemişti. James'in sonradan yazdığı daha uzun eserlerinden daha kolay bulunabilir olduğu için bu iki kitabı seçmiştim. James'ten önce *Rüzgârlı Tepeler*'i okumuştuk.

Giriş dersimde vurguladığım nokta şuydu: Yeni bir anlatı biçimi olarak roman, kişiler arasındaki temel ilişkiler hakkındaki görüşleri kökten dönüştürerek, insanların toplumla, iş-

leriyle ve görevleriyle olan ilişkilerine karşı takınılan geleneksel tavırları değiştirmişti. Bu gelişen değişim en çok erkek kadın ilişkilerinde belirginleşiyordu. Clarissa Harlow ile Sophia Western -iffetli ve uysal görünen iki kız çocuk- sevmedikleri erkeklerle evlenmeyi reddettikleri andan itibaren, anlatının akışını değiştirdiler ve evlilikle başlayarak, içinde yaşadıkları devrin en temel kurumlarını sorgulamaya açtılar.

Daisy ile Catherine'nin pek benzer yönleri yok ama ikisi de devrin göreneklerine karşı çıkıyor; ikisi de emirlere karşı geliyor. Onlar Elizabeth Bennet, Catherine Earnshaw ve Jane Eyre gibi isyankâr kadın roman kahramanlarının soyundan geliyorlar. Bu kadınlar boyun eğmeyi reddederek konunun temel karmaşıklığını yaratıyorlar. Onlar daha sonraki, devrimci olduğu açıkça belli olan yirminci yüzyıl kadın kahramanlarından daha karmaşık tipler, çünkü radikal olmak gibi bir iddiaları yok.

Catherine ile Daisy, çoğu daha pratik olan ve bütün bu telaşın anlamını kavrayamayan öğrencilerim için aşırı titizdiler. Catherine niçin hem babasına hem de onunla evlenmek isteyen adama karşı çıkıyordu? Daisy neden Winterbourne'la böylesine alay ediyordu? Bu iki huysuz kadının şaşırmış erkeklerinden istedikleri neydi? Daisy beyaz muslin elbisesi ve güneş şemsiyesiyle ortaya çıktığı ilk andan itibaren Winterbourne'nın aklında ve kalbinde bir huzursuzluk ve heyecan yaratır. Kendini ona çözümü hem çok kolay hem de çok zor olan bir bilmece, göz kamaştırıcı bir gizem olarak sunar.

Tam da bu sırada, ben Daisy Miller'ın daha ayrıntılı bir incelemesine girerken, Ghomi elini kaldırıyor. Karşı çıkan ses tonu beni hemen savunmaya zorlayıp sinirlendiriyor. "Bu kadınları devrimci yapan nedir?" diye soruyor. "Daisy Miller'ın kötü bir kız olduğu belli; gerici ve kokuşmuş biri. Biz devrimci bir toplumda yaşıyoruz ve bizim devrimci ka-

dınlarımız iffetli davranarak Batı kültürünün çürümüşlüğüne karşı çıkıyorlar. Erkeklere göz etmiyorlar." Bir romanla ilgili bir konuşmaya hiç yakışmayan bir kinle, neredeyse nefes nefese konuşmayı sürdürüyor. Daisy'nin bir günahkâr olduğunu ve ölmeyi hak ettiğini söylüyor. Üçüncü sıradaki Bayan F.'in niye onun ölümü hak etmediğini söylediğini öğrenmek istiyor.

Ghomi küçük konuşmasını yaptıktan sonra zafer kazanmış bir edayla yerine oturuyor ve ona meydan okuyacak kimse var mı, diye çevresine bakınıyor. Kimse yok. Benden başka, tabii; hepsi bu görevi benim yapmamı bekliyor. Ghomi her zaman dersi yolundan çıkarıyor. Başlarda ona öfkeleniyordum ama sonra onun bazen başkalarının seslendirmeye cesaret edemediği duyguları söze döktüğünü fark ettim.

Sınıfa bu konuda ne düşündüğünü sorduğum zaman kimse konuşmuyor. Bu sessizlikten cesaret alan Ghomi elini tekrar kaldırıyor. "Biz gerçek günahkârlığı yaşadığımız için daha ahlaklıyız; günahkârlığa karşı savaşıyoruz, hem ülke içinde hem de ülke dışında." Bu noktada Maşid konuşmaya karar veriyor. Sakin bir sesle, "James'in iki berbat savaş yaşadığını hatırlamalısın," diyor. "Gençken Amerika'da iç savaş vardı, ölümünden önce de Birinci Dünya Savaşı'na tanık oldu." Ghomi belli belirsiz omuz silkerek karşılık veriyor; belki de o savaşların haklı savaşlar olmadığını düşünüyor.

Sessizce kürsüde oturduğumu görüyorum. Sessizliğim kasıtlı gibi görünüyor. Dersten sonra odanın bir kenarında boydan boya uzanan perdesiz geniş pencerelerden vuran gün ışığının boşluğunda yerimde oturmayı sürdürüyorum. Kız öğrencilerimden üçü gelip çevremde duruyor. Biri, "Bu sınıfın büyük bir çoğunluğunun o adamlarla aynı fikirde olmadığını bilmenizi istiyoruz," diyor. "İnsanlar konuşmaya korkuyorlar. Bu tartışmalı bir konu. Bizi rapor etmesinden

korktuğumuz için gerçeği söyleyemiyoruz. Sizden korktuğumuz için de onun duymak istediklerini söyleyemiyoruz. Fakat hepimiz dersinizi takdir ediyoruz."

O akşam eve yürürken ve çok daha sonra bu konuşma ne zaman aklıma gelse içimden 'Evet, öyle' dedim. 'Dersi takdir ediyorsunuz ama acaba *Daisy Miller*'ı takdir ediyor musunuz? Sahi, ediyor musunuz?'

16

Ghomi'nin, bu dünyanın Daisy Miller'larına karşı kesin yargıları vardı, ancak sınıf romanın erkek kahramanı Winterbourne konusunda kararsızdı. *Bebek Evi* dışında başka hiçbir esere böyle tutkuyla tepki vermemişlerdi. Tutkuları şaşkınlıklarından, kuşkularından kaynaklanıyordu. Daisy onları kararsızlığa düşürüyordu, öyle ki, artık neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilemiyorlardı.

Bir gün, dersin sonunda, ön sırada oturan ama her nasılsa en arka sıranın gölgelerinde gizlendiği hissini yaratan, utangaç bir kız çekinerek masamın yanında durdu. Daisy kötü bir kız mıydı, bunu öğrenmek istiyordu. "Siz ne düşünüyorsunuz?" diye sordu. Ben ne düşünüyordum? Onun bu basit sorusu neden beni sinirlendirdi? Şimdi yan çizdiğim, duraksadığım, doğrudan bir cevap vermediğim için ve belirsizliğin James romanının temel yapısı olduğunda ısrarlı tutumum yüzünden onu fena halde hayal kırıklığına uğrattığıma, ondan sonra da o kızın bana duyduğu saygının azaldığına inanıyorum.

Kitabı Colosseum'daki önemli sahneye açtık. Daisy hiç çekinmeden, düzgün davranışlı erkek ve kadın vatandaşlarını rahatsız edecek şekilde peşini hiç bırakmayan utanmaz

bir İtalyan olan Mr. Giovanelli'yle mehtabı seyretmeye gitmiştir. Winterbourne onlarla karşılaşır ve verdiği tepki, Daisy'ninkinden çok kendi karakterini ortaya koyar: "Winterbourne dehşet içinde durakladı; biraz da rahatladığını ilave etmek gerekir. Sanki Daisy'nin davranışlarındaki belirsizliğin üstüne ani bir ışık vurdu ve bilmeceyi çözmek kolaylaştı. O, bir genç erkeğin saygılı davranmak için artık titizlik etmesine gerek olmayan bir genç hanımdı."

Colosseum'daki gece Daisy için birçok yönden talihsizlik olur: O gece ölümüne yol açacak olan Roma gribine yakalanır. Ama ölümü neredeyse Winterbourne'un tepkisiyle önceden kararlaştırılmıştır. Ona karşı ilgisiz olduğunu biraz önce belirtmiştir ve ayrılmak üzere arabaya döndüğünde ona Roma gribine karşı ilaçlarını almasını önerir. "Daisy tuhaf alçak bir sesle, 'Roma gribine yakalanmak umrumda bile değil,' der." Sınıfta genç adamın Daisy'ye karşı davranışının simgesel olarak onun kaderini belirlediğine hep birlikte karar verdik. Daisy'nin hakkında iyi düşünmesini istediği tek kişi odur. Davranışları hakkında ne düşündüğünü hep ona sorar. Ona asla söylemeden, Winterbourne'un ona bağlılığını vaaz vererek değil de, ön koşulsuz onu olduğu gibi kabul ederek kanıtlamasını acı ve inatla arzu etmektedir. Sonuçta, gerçekten seven ve bağlılığını ölerek kanıtlayan kişinin Daisy olması ironiktir.

Daisy'nin bilmecesine çözümü bulmakla rahatlayan yalnızca Winterbourne değildi. Öğrencilerimin çoğu da en az onun kadar rahatlamışlardı. Ruhi romanın niçin Daisy'nin ölümüyle son bulmadığını sordu. Bu, durmak için en uygun nokta değil miydi? Daisy'nin ölümü, ilgili bütün taraflar için iyi bir son gibi görünüyordu. Ghomi günahlarının bedelini canıyla ödediği için sevinebilirdi, sınıfın çoğunluğu da artık suçluluk duymadan ona yakınlık duyabilirdi.

Ama sonu bu değildir. Roman, Daisy'yle değil, başladığı gibi Winterbourne'la son bulur. hikâyenin başında teyzesi ona Daisy hakkında çok ciddi bir hata yapmak üzere olduğunu söyleyerek onu uyarır. Onu kandırabileceğini söylemek ister. Şimdi Daisy'nin ölümünden sonra Winterbourne alaylı bir tavırla teyzesine, "Geçen yaz söylediklerinde haklıydın. Bir hata yapmak üzereydim. Yabancı ülkelerde çok uzun kaldım," der. Daisy'yi küçümsemiştir.

Romanın başında anlatıcı bize Winterbourne'un yabancı bir kadına tutkun olduğuna dair bir söylenti yayıldığını bildirir. Roman bizi tam bir daire şeklinde döndürdükten sonra şu sözlerle sona erer: "Yerleşmek için gittiği Cenevre'den, bu misafirliğinin nedenleri konusunda çelişkili hikâyeler gelmektedir: bir habere göre çok 'çalışmaktadır', bununla çok zeki bir yabancı hanıma ilgi duyduğu ima edilmektedir."

O ana kadar kahramanla özdeşleşmiş olan okuyucu donup kalır. Daisy'nin adını aldığı çiçek gibi, güzel ve kısa bir arayı temsil ettiğine inandırılırız. Ama bu sonuç da tam anlamıyla doğru değildir. Kitabın sonunda anlatıcının sözlerinin tonu, bizi Winterbourne'un hayata bir daha eskisi gibi bakamayacağını düşündürür. Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır, ne Winterbourne için ne de okuyucu için. Çok sonraları eski öğrencilerim yazıları ve sohbetlerinde Daisy hakkında yaptıkları 'hatalar'a geri döndüklerinde bunu anlama fırsatı buldum.

17

James, *The Tragic Muse*'de "sanatı bir insanlık karmaşası ve toplumsal engel" olarak yazmayı amaçladığını söyler, diye arkadaşım Mina bana anımsattı. James'i bu kadar güç an-

lışılır kılan da budur. Mina bir James uzmanıydı ve ben ona öğrencilerimin *Daisy Miller*'ı okurken karşılaştıkları güçlüklerden söz etmiştim. Mina biraz da endişeyle hemen ekledi, "Umarım çok güç diye onu bırakmayı düşünmüyorsundur." Böyle bir niyetim olmadığını ona söyledim; hem zaten sorun zor olması değil, onları rahatsız etmesiydi.

Ona sorunumun belirsizliğe açıkça karşı olan Ghomi gibi öğrenciler değil, Ghomi'nin onlara karşı takındığı belirsizlikten uzak, katı davranışların kurbanı olan diğer öğrenciler olduğunu söyledim. "Ghomi gibi insanların anlamadıkları şeylerden korktukları için saldırdıklarına inanıyorum," dedim. "Bizim James'e ihtiyacımız yok diyorlar ama asıl söylemek istedikleri, biz bu James denen adamdan korkuyoruz - o bizi şaşırtıyor, aklımızı karıştırıyor, bizi biraz huzursuz ediyor."

Mina romanda belirsizlik kavramını anlatmak istediği zaman sandalye numarasını yaptığını söyledi. Bir sonraki derse bir sandalyeyi alıp önüme koyarak başladım. "Ne görüyorsunuz," dedim. "Bir sandalye." Sonra sandalyeyi baş aşağı çevirdim. "Şimdi ne görüyorsunuz?" "Yine bir sandalye." Sonra sandalyeyi düzelttim ve birkaç öğrencinin odanın değişik yerlerinde ayakta durmasını istedim, sonra da hem oturanlardan hem de ayakta duranlardan sandalyeyi tanımlamalarını istedim. Gördüğünüz gibi bu bir sandalye ama onu tanımlamaya kalkıştığınızda bunu durduğunuz yere ve bakış açınıza göre yapıyorsunuz, bu yüzden de, bir sandalyeyi görmenin tek bir yolu olduğunu söyleyemezsiniz, değil mi? Bunu bir sandalye gibi basit bir nesne için söyleyemezseniz, herhangi bir kişi için nasıl kesin bir yargı verebiliyorsunuz?

Sınıfımdaki sessiz çoğunluğu fikirlerini açıkça tartışmaya yüreklendirebilmek için, öğrencilerimden okuduğumuz

eserlere ait izlenimlerini günlük şeklinde bir deftere yazmalarını istedim. Günlüklerinde sınıfla ilgili konuları veya kendi deneyimlerini yazmakta özgürdüler ama kitaplar hakkında yazmaları zorunluydu. Ruhi her zaman konuyu anlatıyordu, bu da en azından, kitabı okuduğunu gösteriyordu, hatta bazen yalnız kitabı okumakla kalmıyor, kitap hakkında da bir şeyler okumuş oluyordu. Yine de kendi fikrini ender olarak belirtiyordu. Bir keresinde *Rüzgârlı Tepeler*'in ahlaksızlığına karşı çıktığını, fakat sonra bir yerde mistik yönleri olduğunu okuyup fikrini değiştirdiğini yazmıştı, ancak James'de hiç mistisizm yoktu; bazen aşırı idealist olsa da çok kabaydı.

Defterleri her zaman düzenliydi. Her ödevin başına güzel yazısıyla "Bismillahirahmanırahim" yazıyordu. "Daisy yalnızca ahlaksız değil aynı zamanda da mantıksız", diye yazıyordu. Yine de, Amerika gibi kokuşmuş bir toplumda bile hâlâ insanların değerlendirildiği standartlar olduğunu bilmek güzel. Başka bir öğretmenden alıntı yaparak, bazı yazarların mantıksız ve ahlaksız karakterlerini cazipleştirmesinden ve okurların içgüdüsel olarak onlara yakınlık duymasından yakınıyordu. Doğru düzgün düşünen Mrs. Costello veya Mrs. Walker'ın kötü gösterilmesinden de yakınıyordu. Ona göre bu, bir yazarın Tanrısal olduğu kadar şeytani gücünü de sergilemekteydi. James gibi bir yazar, Şeytan'a benziyordu: sonsuz gücü vardı ama o bunu kötüye kullanıyordu. Gücünü, Daisy gibi bir günâhkar için şefkat ve Mrs. Walker gibi daha erdemli kişiler için tatsız duygular yaratmaya hasretmişti. Ruhi de Niyazi ve birçoğu gibi aynı pisliği benimsemişti.

Ghomi rolünü hiç aksatmıyordu. Romanları okuduğunu belirten bir ipucu ender olarak görülüyordu. Durmadan ahlaksızlık ve günah konusunda ahkâm kesip duruyordu. İmam Humeyni veya başka değerli kişilerden edebiyatın gö-

revi, Batının çürümüşlüğü ve Salman Rüşdi hakkında alıntılar yazarak beni 'eğitme' alışkanlığını edindi. ABD'deki cinayetleri ve kötülükleri bildiren gazete kupürlerini defterine yapıştırmaya başladı. Bir hafta o kadar hırslandı ki, sokaklara asılan afişlerdeki sloganları tekrarlamaya başladı. Bu sloganlardan birini özellikle çok sevdim: ÇARŞAFLI KADIN İSTİRİDYE KABUĞUNUN İÇİNDEKİ İNCİ GİBİ KORUNUR. Bu slogan ilk kez kullanıldığında içinde parlak bir inci bulunan saldırgan bir şekilde açılmış bir istiridye kabuğunun resmi eşlik ediyordu ona.

Ondan daha büyük olan arkadaşı Nahvi, kuşku ve belirsizliğin tehlikeleri üzerine filozofça düzgün bilimsel incelemeler yazıyordu. James'in bu kadar önem verdiği belirsizliğin Batı uygarlığının yıkılışının nedeni olup olmadığını soruyordu. Nahvi de diğerleri gibi bazı şeyleri gerçek olarak kabul etmekteydi ve bunların arasında Batı'nın çürümüşlüğü de vardı. Bu çürüme, Batılı kâfirlerin bile karşı çıkmadığı, bir gerçekmiş gibi konuşup yazıyordu. Zaman zaman notlarıyla birlikte "Edebiyat ve Sadakat", "İslami Edebiyat Kavramı" veya bunun gibi bir broşür de veriyordu bana.

Yıllar sonra Maşid ile Mitra benim gizli Perşembe derslerime devam ettiklerinde, konu *Daisy Miller'a* gelince ikisi de, o zamanlar sessiz kaldıklarına pişman olmuştu. Mitra, Daisy'nin cesaretine gıpta ettiğini söyledi. Daisy'den haksızlık yaptıkları bir dost veya bir arkadaş gibi söz etmeleri çok tuhaf ve dokunaklıydı.

Bir gün, sınıftan çıktığımda Bayan Rezvan'ın ofisine doğru yürüdüğünü gördüm. Bana doğru geldi ve, "Sizin dersleriniz hakkında sürekli ilginç raporlar alıyorum," dedi. Her köşe bucakta ona herşeyi rapor edenler vardı. "Çocukların kafalarına bir şeyler sokmak gerektiğini söylediğim zaman artık bana inandığınızı umarım. Devrim kafalarındaki her

çeşit disiplin ve düşünceyi boşalttı, aydınlar ve üst sınıfın durumu da pek farklı değil."

Ona bunun en iyi yolunun üniversiteler olduğundan hâlâ pek o kadar emin olmadığımı söyledim. Belki üniversite dışında aydınlarla birleşik bir cephe kurarak bu soruna daha yapıcı bir şekilde yaklaşabiliriz. Evet, bu yapılabilir ama daha başarılı olacağını nereden biliyorsunuz? Ne de olsa seçkin aydınlarımız da hocalardan pek farklı davranmadı. En ünlü yazarımız Davaii ile *Daisy Miller*'ın çevirmeni arasında geçen konuşmayı duymadınız mı? Bir gün tanıştırılmışlar. Romancı, "İsminiz yabancı gelmiyor - siz Henry Miller'i çeviren kişi değil misiniz?" "Hayır, ben *Daisy Miller'ı* çevirdim." "Doğru, onu James Joyce yazmamış mıydı?" "Hayır, Henry James." "Ah evet, Henry James. Sahi, Henry James bu günlerde neler yapıyor?" "O öldü bayım - 1916'da öldü."

18

Bir gün sihirbazıma, arkadaşım Mina'yı, James'in *The Ambassadors* adlı eserinin kahramanı Lambert Strether'in "gönül yoldaşı" Maria Gostrey'e kendini anlatmak için kullandığı deyimle tanımlayabileceğimi söyledim. Ona şöyle der: "Ben tam donanımlı bir başarısızım." Tam donanımlı bir başarısız mı? diye sordu. Evet ve o ne karşılık verir, biliyor musun?

"Başarısız olduğun için Tanrı'ya şükür - seni bunun için beğeniyorum! Günümüzde başka bir şey olmak iğrenç. Çevrene bir bak, başarılılara bak. Onlardan biri olmak ister miydin? Sonra ayrıca bana da bak," der.

Bu yüzden bir süre bakışırlar. Strether, "Görüyorum ki," der. "Sen de bunun dışındasın."

"Bende fark ettiğin üstünlük," diye ona katıldı, "yararsızlığımı ilan ediyor," içini çekti, "Bir bilsen, gençlik hayalleri! Ama bizi bir araya getiren, gerçeklerimizdir. Yenilen savaşçılarız."

Ona, "Bir gün 'Tam Donanımlı Başarısızlar' adını taşıyan bir yazı yazacağım," dedim. "Konusu onların romandaki, özellikle de modern romandaki yeri olacak. Bu özel tiplerin yarı-trajik olduğunu düşünüyorum: bazen komik, bazen acınası veya her ikisi birden. Akla Don Kişot geliyor ama, onun karakteri esas olark modern, başarısızlığın dolaylı olarak yüceltildiği bir devirde doğdu ve yaratıldı. Bir düşünelim, bir tanesi Pnin, ve Herzog ve belki Gatsby, ama belki de değil, çünkü ne de olsa o başarısızlığı kendi seçmiyor. James'in ve Bellow'un karakterlerinin çoğu bu gruba ait. Bunlar kendi dürüstlük duygularını korumak için bilinçli olarak başarısızlığı seçen insanlar. Yüksek standartlara sahip oldukları için züppe değil, seçkin kişiler. James'in, anlaşılmayan romanlarıyla ve doğru olduğuna inandığı roman türüne inatla bağlı kalmasıyla, birçok bakımdan kendisinin de böyle olduğunu hissettiğini düşünüyorum. Arkadaşım Mina, senin arkadaşın Rıza ve tabii sen de kesinlikle böylesin ama sen bir roman kahramanı değilsin, yoksa öyle misin?" "Şu anda senin hayalinin bir ürünü olmuş gibiyim," diye karşılık verdi.

Devrimden sonra, Tahran Üniversitesi'nde katıldığım son bölüm toplantılarından birinde Mina'ya rastladığım ilk gün, onun tam donanımlı bir başarısız olduğunu hemen anladım. Geç kalmıştım ve odaya girdiğim anda kapının karşısında, bölümün sağ tarafında siyah elbiseli bir kadın gördüm. Gözleri de kısa gür saçları da simsiyahtı, çevresinde uçuşan saldırgan tartışmalarla ilgilenmiyor gibiydi. Tavrı, sakinden çok içe dönük gibi görünüyordu. O iflah olmayan dürüst insan-

lardandı, bu yüzden de, aynı zamanda hem katı hem de kırılgandı. Onu şöyle anımsıyorum: kılıksız bir asalet, tüm giysilerinde 'gün görmüş' bir hava vardı. Onu ilk gördüğüm andan yıllar sonraki son buluşmamıza kadar ona ne zaman rastlasam hep iki duygu arasında sıkışıp kalıyordum: yoğun saygı ile hüzün. Dayanamadığım kaderci, kaderine boyun eğmiş bir havası vardı.

Feride ile Dr. A., Mina'dan -bilgisinden, işine ve edebiyata olan bağlılığından- çok söz etmişlerdi. Feride'nin bir gönül zenginliği vardı, öyle ki, devrim dediği şeye inatla sadık olmasına rağmen bazı insanlara, hatta ideolojik karşıtlarına bile sevgiyle yaklaşırdı. İsyankârları, gerçek olanları, Dr. A. veya Mina veya Lale gibi onun politik prensiplerine katılmayanları içgüdüyle hemen seçerdi. Bu yüzden, her konuda ondan farklı düşünse bile, içgüdüsel olarak Mina'ya yakınlık duymuş, onu avutmaya çalışmıştı.

İki yıl izinli olarak, kitabını yazmaya gittiği Boston Üniversitesi'nden geri çağrılmıştı. Kanımca İran'a dönmekle hata yapmıştı. Kitabı Henry James üzerineydi. Leon Edel'le çalışmıştı ve onu ilk gördüğüm zaman en basit cümleyi kurmakta zorlanıyordu. Tabii bir daha asla öğretmenlik yapmadı: işten atılmak için çağrılmıştı çünkü. Çarşaf giymeyi ve ödün vermeyi reddediyordu; verdiği tek ödün geri dönmek olmuştu. Belki de bu, bir ödün değil, bir zorunluluktu.

Mina'nın babası baş şairdi, ailesi kültürlü ve varlıklıydı. Gençken ailelerimiz birlikte hafta sonu gezilerine çıkardı. Benden daha büyüktü ve bu aile toplantılarında benimle pek konuşmazdı ama ben onu hayal meyal hatırlıyordum. Çocukluğumdan kalma fotoğraflardan birinde bahçelerinde babasının arkasında, amcalarından biri, babam ve tanıyamadığım bir genç erkekle birlikte görünüyor. Yüzüne, şartlı bir tebessümün gölgesiyle ciddi bir ifade yerleşmiş.

Feride'yle, Mina'ya onu çok takdir ettiğimizi ve üniversitenin kendisine saygı göstermeyişine çok öfkelendiğimizi söyledik. Bizi ifadesiz bir yüzle dinledi ama ona verdiğimiz değerden hoşnut görünüyordu. Büyük bir şirketin başkanı olan en sevdiği erkek kardeşi devrimin ilk günlerinde tutuklanmıştı. Çoğu kimsenin tersine, o yeni rejime katlanmayı reddetmişti. Politik yönden faal değildi, monarşiyi destekliyordu ve kız kardeşi gibi fikirlerini, cezaevinde bile dürüstlükle ifade etmişti. Küstahlık etmişti ve bu yeterliydi. Nitekim idam edildi. Mina artık hep siyah giyiyordu. O günlerde hemen hemen bütün zamanını erkek kardeşinin dul karısıyla çocuklarına hasrediyordu.

Mina, annesiyle birlikte gülünç derecede büyük bir konakta oturuyordu. Feride'yle elimizde birer koca çiçek buketiyle onu görmeye gittiğimiz gün güneşli bir gündü ama mezarı andıran holüne girer girmez güneş ışığı yok oldu. Kapıyı annesi açtı. Anne babamı tanırdı ve bir süre benimle onlar hakkında konuştu, sonra kızı merdivenlerden iner inmez kibarca fakat aniden gitti. Rengârenk çiçeklerimiz ve pastel renkli giysilerimizle merdivenlerin dibinde dururken, o evin herşeyi gölgelerine çeken ağırbaşlı kasveti karşısında, fazla neşeli kalmıştık.

Mina'nın sevinci, beğenisini ifade etmesi, ağırbaşlıydı. Yine de bizi gördüğüne çok sevinmişti ve bizi yarım daire biçimindeki geniş oturma odasına götürdü. Oda sanki, âdeta ilk kez yanında kocası olmadan halkın karşısına çıkan bir dul kadar kederliydi. Çok az möble olan odada koltuklar, masalar ve bir piyanonun durması gereken boşluklar vardı.

Mina'nın altmış yaşını geçmiş, çok asil tavırlı bir kadın olan annesi, bize gümüş tepsiyle gümüş telkari zarflar içinde zarif bardaklarla çay ikram etti. Annesi mükemmel bir ahçıydı, bu yüzden onun evine gitmek gerçek bir ziyafet oluyor-

du. Ama bu yaslı bir ziyafetti çünkü bütün o güzel yemekler terk edilmiş konağa pek neşe katmıyordu. Ev sahibelerinin zarif misafirperverliği, bizi ağırlama çabaları, içlerine gömdükleri kaybı daha da belirginleşmekteydi.

Romanda realizm Mina'nın takıntısı, James de tutkusuydu. Bildiği şeyleri inceliklerine kadar bilirdi. Benim bilgim taşkınca ve dağınık, onunki ise titiz ve tam olduğu için birbirimizi tamamlıyorduk. Saatlerce konuşabiliyorduk. Feride yeraltına inip, sonra da kendi devrimci grubuna katılarak İran Kürdistanı'na, ardından İsveç'e kaçana kadar, üçümüz roman ve politika konusunda saatlerce, bazen gece yarılarına kadar sohbet ederdik.

Politika konusunda Feride ile Mina iki kutup gibiydiler: biri ateşli Marksist, diğeri ise kararlı bir monarşistti. Paylaştıkları şey ise bugünkü rejime duydukları koşulsuz nefretti. Yeteneklerinin nasıl ziyan edildiğini düşündükçe, en parlak ve en sadık olanları ya fiziksel olarak yok eden yahut en iyi yönlerini bir kenara bırakmaya zorlayarak onları Feride gibi ateşli devrimcilere veya Mina'yla benim sihirbazım gibi münzevilere döndüren sisteme giderek daha çok içerliyorum. Paramparça olan düşlerinin içine çekilip için için öfkelendiler. James'i olmadan Mina ne işe yarardı?

19

Tahran'a yapılan hava akınları, uzun bir sakin dönemden sonra 1988 kışının sonu ve ilkbaharın başında yeniden başladı. O ayları ve Tahran'a atılan 168 füzeyi düşündükçe baharın o alışılmamış yumuşaklığını hatırlamadan edemem. Irak, Tahran rafinerisini bir Cumartesi günü vurdu. Bu haber, şehre bir yıl önce son bombaların düşmesinden bu yana pusuya

yatmış olan eski korku ve endişeleri tetikledi. İran hükümeti misilleme olarak Bağdad'a saldırdı, Pazartesi günü de Irak, Tahran'a ilk füzeleri atmaya başladı. Bunu izleyen cehennemi savaşın yoğunluğu bu olayı, mükemmel bir şiir gibi, son dokuz yıl boyunca çektiklerimin bir simgesine dönüştürdü.

İlk saldırılardan sonra pencerelere bant yapıştırmaya karar verdik. Çocukları önce pencerelerini kalın battaniyeler ve şallarla örttüğümüz kendi yatak odamıza, sonra da, James ve Nabokov ile uykusuz randevularıma sahne olan, yatak odalarımızın önündeki küçük penceresiz hole taşıdık. Birkaç kez Tahran'dan ayrılmayı ciddi olarak düşündük, bir keresinde de, sonradan benim çalışma odam olan garajın yanındaki küçük odayı cinnet halinde temizledik; sonra kendi yatak odamıza geri döndük. Tahran'a yapılan ilk saldırılarda en çok korkan kişi olan ben, artık sanki eski davranışımı dengelemek ister gibi çok sakin görünüyordum.

Füze saldırılarının ilk gecesinde birkaç arkadaşla birlikte Alman TV'sinde sürgün edilen Rus yönetmen Andrei Tarkovski'nin yaşamını anlatan bir belgesel izledik. Fecr (eski Tahran) Film Festivali aydınları yatıştırmak amacıyla özel bir Tarkovski gösterisi düzenledi. Sansür edilmiş ve alt yazısız filmlerin Rusça orijinalleri gösterildiği halde, gişenin açılmasından saatler önce sinemanın önünde uzun kuyruklar oluştu. Biletler gerçek fiyatlarının birkaç misline karaborsada satıldı, özellike taşradan gelenler arasında giriş kapısında kavgalar çıktı.

Forsati bir dersten sonra gelip, Tarkovski'nin, görmek istediğimi söylediğim *Kurban* adlı filminin gösterimi için iki fazla bilet bulduğunu bildirdi. Forsati üniversitedeki iki Müslüman öğrenci derneğinden biri olan İslami Cihad'ın başkanı olduğundan herkesin gıpta ettiği biletleri bulabiliyordu. Tarkovski merakının çok yaygınlaştığını ve petrol ba-

kanının bile ailesiyle bir gösterime gittiğini söyledi. İnsanlar film seyretmeye hasretti. Gülerek, anlamadıkları için daha çok saygı duyduklarını söyledi. O halde James'e de hayran olmaları gerektiğini söyledim. Kurnazca, "O farklı; Tarkovski'ye, Joyce'a saygı duydukları gibi saygı duyuyorlar," dedi. James'i anladıklarını sanıyorlar veya anlamaları gerektiğini düşünüyorlar, onun için yalnızca öfkeleniyorlar. James ile, anlaşılması daha zor olan, Joyce gibi yazarlardan daha çok sorun yaşıyorlar. Forsati'ye "Tarkovski'yi sen de seyredecek misin?" diye sordum. "Eğer gidersem bunu sadece herkes gidiyor diye yaparım; yoksa ben Tom Hanks'ı tercih ederim," dedi.

Güzel bir kış gününün akşamüstünde *Kurban*'ı görmeye gittim: tam kış değil, ama kışla bahar arası bir gündü. Yine de günün en önemli olayı olağanüstü hava değildi, film bile değildi, sinemanın önündeki kalabalıktı. Bir protesto mitingine benziyordu. Aydınlar, memurlar, bazıları çocuklu ev kadınları, rahatsız bir şekilde bir kenara ilişen genç bir molla: Tahran'da başka hiçbir toplantıda asla bulamayacağınız bir insan karışımıydı.

İçerde, perdede aniden beliren parlak renklerle birlikte izleyicilerin üzerine bir sessizlik çöktü. Beş yıldır bir sinema salonuna gitmemiştim: o günlerde yalnızca Doğu Avrupa yapısı eski devrim filmleri ile İran propaganda filmleri görülebiliyordu. Film hakkında ne düşündüğümü doğrusu söyleyemem; bir sinema salonunda, büyük bir perdenin önünde, serin deri koltuğun içine gömülüp rahatça oturmak çok şaşırtıcıydı. Sözcükleri anlamayacağımı ve sansürü düşünürsem filmi izleyemeyecek kadar sinirleneceğimi bildiğimden kendimi renklerin ve görüntülerin büyüsüne bıraktım.

Şimdi geriye bakınca, çoğunluğunun isminin nasıl yazıldığını bile bilmediği, normal koşullarda ona ilgi göstere-

yip, hatta filmini bile beğenmeyecek bir topluluğun Tarkovski'ye gösterdiği bu hayranlık, bence aşırı duyusal yoksunluğumuzdan kaynaklanıyordu. Güzelliğin herhangi bir şekline susamıştık, tanınmayacak şekilde sansür edilmiş, alt yazısız, anlaşılmaz, aşırı entellektüel, soyut bir filmdeki güzelliğe bile. Yıllardır halka açık bir yerde ilk kez korkusuz ve öfkesiz bulunmak ve gösteri, protesto yürüyüşü veya idam olmayan bir yabancı topluluğuyla birlikte olmak hayret uyandırıcıydı.

Filmin konusu savaştı ve filmin kahramanı, ailesi savaşın acılarından kurtulursa hiç konuşmamaya yemin etmişti. Görünüşte sakin geçen günlük hayatın ve doğanın bereketli güzelliğinin ardında saklanan tehdide odaklanıyordu; savaşın kendini bombardıman uçaklarının geçişiyle tangırdayan mobilyaların gürültüsünde ve bu tehditle yüzleşmek için gereken berbat özveride göstermesiyle ilgiliydi. Kısa bir süre için, yalnızca aşırı acılar yoluyla kavranabilen ve sanat yoluyla ifade edilebilen o dehşetli güzelliği, topluca yaşadık.

20

Yirmi dört saatlik bir süre içinde on dört füze Tahran'ı vurdu. Çocukları tekrar kendi odalarına taşıdığımızdan, o gece küçük bir koltuğu odalarına götürdüm ve sabahın üçüne kadar uyumayıp kitap okudum. Dorothy Sayers'ın, Lord Peter Wimsey, sadık uşağı ve bilim adamı tavırlı âşığıyla tam takım kalın bir polisiye romanını okudum. Kızımla ben şafak sökerken yakınlardaki bir patlamanın gürültüsüyle uyandık.

Bu sadece patlamanın çıkardığı aşırı gürültü -eğer buna gürültü denebilirse- değildi, evin üstüne müthiş bir ağırlık düşmüş gibi patlamayı hissettik. Ev sallandı, pencerelerin çerçevesindeki camlar titredi. Bu son patlamadan sonra kal-

kıp üst kattaki terasa çıktım. Gökyüzü mavi ve pembeydi, dağlar ise karlı; uzakta füzenin düştüğü yerden kıvrılarak duman yükseliyordu.

O günden itibaren, bombardıman ve füze saldırıları sırasında günlük hayatımıza zorla sokulan eski alışkanlıklara döndük. Her patlamadan sonra hâlâ hayatta olup olmadıklarını öğrenmek amacıyla akraba ve arkadaşlara telefon ediliyor, sonra da onların telefonları cevaplandırılıyordu. Tanıdık seslerin duyulması, hep birazcık utansam da, kaçınılmaz bir şekilde müthiş bir rahatlamayı tetikliyordu. O günlerin genel tepkisi panik, öfke ve çaresizliğin bir karışımıydı. Sekiz yıl süren savaştan sonra İran hükümeti, şehri korumak için propaganda çalışmalarını yaygınlaştırmaktan başka hiçbir şey yapmamıştı. En kolay yol da İran halkının şehitliğe hevesli olmasıyla övünmekti.

Aşırı kalabalık nüfusu ve kirliliğiyle ün yapmış bir şehir olan Tahran, ilk saldırıdan sonra hayalet şehre dönüşmüştü. İnsanların çoğu daha güvenli yerlere kaçtı. Geçenlerde, aralarında hükümet görevlilerinin de bulunduğu, nüfusun dörtte birinden fazlasının şehri terk ettiğini okudum. Ağızlarda dolaşan son espri, bunun hükümetin Tahran'ın kirlilik ve nüfüs sorununa şimdiye kadar bulduğu en etkili önlem olduğuydu. Şehir benim gözümde yeni bir özellik kazanmıştı, sanki saldırılar ve göçlerle çarşafından kurtulmuş ve ortaya dürüst, şefkatli bir yüz çıkmıştı. Tahran'ın görünüşü geride kalan vatandaşlarının duygularını yansıtıyordu: hüzünlü, yapayalnız ve savunmasız ama yine de onursuz değil. Patlayan camların içeri dolmasını engellemek için camlara yapıştırılan bantlar onun acılarını anlatıyordu, acıları şimdi yeniden kazandığı güzelliğiyle, bahar yağmurlarıyla yıkanmış ağaçların taze yeşilliğiyle, çiçekleriyle ve şimdi daha yakın görünen ve gökyüzüne yapıştırılmış gibi duran tepeleri karlı dağlarıyla iyice dokunaklı bir hal almıştı.

Savaşın ikinci yılında İran, Irak'ın ele geçirdiği Koramşar kentini kurtardı. Dikkat çeken diğer yenilgilerin ışığında, endişeli Arap komşuları tarafından özendirilen Saddam Hüseyin, anlaşmaya istekli olduğunu gösteren ciddi işaretler vermişti. Ama Ayetullah Humeyni ve yönetici seçkinlerden bazıları anlaşma imzalamayı reddetmişti. Şimdi İmam Hüseyin'in şehit edildiği yer olan Irak'taki kutsal şehir Kerbela'yı ele geçirmeye kararlıydılar. Amaçlarına erişmek için her yolu deniyorlardı, bunların arasında 'insan dalgası' denilen şey, on ila on altı yaşındaki çocukların, orta yaşlı ve yaşlı adamların üstünde yürüyerek mayın tarlalarını temizlemesiydi. Küçük yaştakiler, onlara cephede kahramanca ve macera dolu bir yaşam vadeden, anne babalarının isteklerine bile karşı gelerek onları milis kuvvetlerine katılmaya yüreklendiren hükümet propagandasına kanmıştı.

Ben Dashiell Hammett ve diğer sevdiğim yazarlarla birlikte gece nöbeti tutmaya yeniden başladım. Sonuç olarak, dört yıl sonra derslerime yeni bir bölüm ekledim: Edgar Allan Poe'yla başlayan polisiye romanı.

21

Bombardımanın yeniden başlamasıyla sınıflarımızı ikinci kata taşıdık. Her saldırıda insanlar hemen kapıya koşup merdivenlerden iniyorlardı; bu yüzden sınıfları alt kata taşımak daha güvenliydi. Yeni acil durum sınıfları boşaltmıştı, bu yüzden, çoğu şimdi yarı yarıya doluydu. Öğrencilerin büyük kısmı kendi kasabalarına veya saldırı altında olmayan kasaba ve şehirlere gitmişti; bazıları ise evde kalıyordu.

Borbardımanın yeniden başlaması Ghomi gibi insanların önemini artırmıştı. Bundan sonra daha bir telaş duygusuyla

gelip gidiyorlardı. İslam Dernekleri dersleri engellemek için her fırsatı değerlendiriyor, yeni bir zaferi bildirmek için askeri marşlar çalıyor veya savaşta şehit düşen üniversite çevresinden biri için yas ilan ediyorlardı. *Washington Meydanı* veya *Büyük Umutlar*'dan okuduğumuz parçanın ortasında aniden askeri marşlar araya giriyor ve bundan sonra devam etmeye ne kadar çalışsak da, konuşmalarımız marş sesleri arasında boğuluyordu.

Bu gürültü patırtı, görevlilerle çoğu öğrenciyi saran sessizlikle çelişiyordu. Aslında daha çok sayıda öğrencinin, bu olayları dersi kırmak veya ev ödevi yapmamak için bahane etmeyişine şaşıyordum. Onların bu uysallığı, şehri saran yaygın kaderine razı olma ruh halini yansıtıyordu. Savaş zafersiz sekizinci yılına girerken, en gayretlilerde bile bitkinlik işaretleri görülmekteydi. Artık insanlar sokaklarda ve halka açık yerlerde savaşa karşı düşüncelerini seslendiriyor veya savaş yanlılarına lanet ediyorlardı, oysa rejimin savaş propagandası televizyon ve radyoda yılmadan sürüp gidiyordu. O günlerde, sürekli tekrarlanan görüntü yaşlı, sakallı ve türbanlı bir adamın alınlarına kırmızı 'şehit' bandı bağlamış delikanlılara sürekli cihad çağrısında bulunduğu görüntüydü. Bunlar gerçek silah taşıma heyecanı ve yaşamları boyunca yoksun kaldıkları zevklere sonunda kavuşacakları cennetin anahtarları vadedilerek bir zamanlar silah altına alınan kitlesel gençlik gruplarının kalıntılarıydı. Onların dünyasında yenilgi olanaksızdı, bu yüzden de ödün vermek anlamsızdı.

Mollalar televizyonda bize, Şii azizlerinin kâfirler tarafından katledildiği, tarafların eşit olmadığı savaşların hikâyesini anlatırlardı, zaman zaman da isterik hıçkırıklara boğulurlar, dinleyicilerini cinnetin eşiğine iterek onlara Allah ve İmam uğruna şehit olmayı kabul ettirirlerdi. Buna karşın, izleyicilerin dünyası sessiz bir isyan dünyasıydı; bu isyan yal-

nızca yönetici kadronun patırtı gürültüyle şart koştuğu bağlılık çevresinde anlam kazanıyordu, yoksa onun dışında kaçınılmaz ve tarihsel olarak teslimiyetçilikle dokunmuştu.

Ölümde yaşam, rejimin ölüm arzusu ile Irak'ın yardım elini uzatan füzelerine, ancak füzenin son mesajı önceden tam olarak belirlenmiş bir anda ileteceğini ve bu konuda yapacak bir şey olmadığını bildiğin zaman dayanılıyordu. Ben, sessizce kaderine razı olmanın anlamını o günlerde kavradım. Hepimizin, kısmen de olsa, ülkemizin tarihsel başarısızlıklarından sorumlu tuttuğumuz o bedbaht mistisizmi yansıtıyordu. O zaman, kaderine sessizce razı olmanın, bu koşullar altında belki de zulme karşı yapılacak en onurlu direniş olduğunu anladım. İstediğimizi açıkça söyleyemiyorduk ama sessizliğimizle rejimin isteklerine ilgisiz kalabilirdik.

22

Derslerimi sık sık yarıda kesen, bir öğrencinin veya görevlinin görevini yaparken ölümünü veya İslam ordusunun kâfirlere karşı kazandığı bir zaferi ilan eden yas veya askeri marşlarını bugün bile duyabiliyorum. Kimse bu savaştaki kâfir düşmanın Müslüman kardeşlerimiz olduğunu belirtmeye gerek görmüyordu. O gün marş Müslüman Öğrenci Derneği'nin bir üyesinin ölümünü ilan etmek için çalınıyordu. Dersten sonra dışarıda avluda duran birkaç öğrencime katıldım. Ölen öğrenciyle alay edip gülüşüyorlardı. Ölümünün cennette bir düğün olduğunu söyleyip gülüyorlardı; o ve yoldaşları tek sevgililerinin Allah olduğunu söylemezler miydi? Gazetelerin geniş yer verdiği savaş şehitlerinin vasiyetlerinden söz ediyorlardı. Hemen hemen hepsinin en bü-

yük arzusu şehit olmaktı, çünkü böylece gerçek 'Sevgili'yle buluşabileceklerdi.

"Tabii ya, Allah." Kızlar gülüşüyordu. "Evet, ahlaksızlıkla suçlayıp haklarında rapor yazmadan önce gözleriyle yediği bütün kadınların kılığına giren Allah. O da böyle kafa buluyordu! Bunların hepsi cinsi sapık, hepsi!"

Nesrin on iki yaşındaki kuzininin okulundaki bir din dersi öğretmenini anlatmaya başladı. Bu öğretmen onlara örtünürlerse cennette hak ettikleri şekilde ödüllendirileceklerini vadediyordu. Cennette içinde şarap akan dereler olacak ve atletik yapılı güçlü genç erkekler onlara kur yapacaktı. Atletik yapılı genç erkeklerden söz ederken kadının neredeyse ağzı sulanıyordu.

Sanırım, yüzümdeki şaşkın ifade eğlencelerine son verdi. Genç şehidi tanımıyordum, tanısaydım da ondan hoşlanmayacağım kesindi, ama yine de bu sevinç havası şaşırtıcıydı.

Bir açıklama gerektiğini hissettiler. Müjgan, "Onu tanımıyorsunuz," dedi. "Ghomi onun yanında bir melek sayılır. O hastaydı, cinsel bakımdan hastaydı. Başörtüsünün altından zar zor görülebilen beyaz tenin onu tahrik ettiği gerekçesiyle bir arkadaşı okuldan attırdı. Onlar av köpeği gibiydiler." Nesrin lafa karışıp kadın nöbetçilerden birinin bitmez tükenmez aramalarını anlatmaya başladı. Onun aramalarının cinsel tacize benzediğini söyledi. Bir keresinde kız, isteri krizi geçirene kadar Nilüfer'i sıkıştırıp mıncıklamıştı. "Kahkahayla güldük diye bizi okuldan atıyorlar ama bu kadının yaptıkları ortaya çıkınca ne oldu, biliyor musunuz? Ceza olarak bir sömestr uzaklaştırıldı, sonra yine işinin başına döndü."

Daha sonra Nesrin'e, onların ölü askerle alay edişini dinlerken Bertolt Brecht'in bir şiirini anımsadığımı söyledim. Tam olarak hatırlamıyordum ama sanırım şöyleydi: "Ağaçlardan söz etmenin bir çeşit suç olduğu karanlık çağlarda ya-

şıyoruz." Keşke şiiri daha iyi hatırlayabilseydim, sona doğru şöyle bir dize daha vardı: "Ne yazık ki, şefkat arayan bizler, şefkatli olamadık."

Nesrin bundan sonra bir an sessiz kaldı. Sonunda, "Bizim neler çektiğimizi bilmiyorsunuz," dedi. "Geçen hafta evimizin yakınına bir bomba atıldı. Bir apartmanın üstünde düştü. Komşular dairelerden birinde bir yaş günü partisi olduğunu ve yirmi kadar çocuğun öldüğünü söylediler."

"Bomba düşer düşmez cankurtaranlar gelmeden önce nereden çıktığı belli olmayan altı yedi motosiklet gelmiş, bölgenin çevresinde dönmeye başlamışlar. Hepsi siyahlar giyiyormuş, alınlarında da kırmızı bantlar sarılıymış. Slogan atmaya başlamışlar: *Amerika'ya ölüm! Saddam'a ölüm! Humeyni çok yaşa!* İnsanların sesi soluğu çıkmıyormuş. Sadece onları nefretle izliyorlarmış. Bazıları yaralılara yardım etmeye çalışmış ama serseriler kimsenin yaklaşmasına izin vermiyormuş. Savaş! Savaş! Zafere kadar! diye bağırıyorlarmış. Orada durup onları seyrederken neler hissettik dersiniz?"

Bu bir ritüeldi; bombardımandan sonra bunlar, ölümün elçileri, herhangi bir yas veya protesto gösterisini engelliyorlardı. İki kuzenim İslami rejim tarafından öldürüldüğü zaman, şimdi hükümet yanlısı olan akrabalar amcamı arayıp oğlunun ve gelinin ölümü için onu kutlamışlardı.

O gün yürürken öykü alışverişi yapıyorduk. Nesrin bana hapiste geçirdiği günleri anlattı. Bir yanlışlık yapmışlardı. Onun o zaman ne kadar küçük olduğunu hatırlıyorum, hâlâ lisedeydi. "'Onlar'a karşı beslediğimiz acımasız duygular sizi endişelendiriyor ama biliyormusunuz, hapishaneler hakkında anlatılan bütün o hikâyeler doğru. En kötüsü, gece yarısı insanların isimlerini okumalarıydı. İdam edilmek üzere seçildiklerini anlıyorduk. Veda ederlerdi ve biraz sonra silah seslerini duyardık. Hep birlikte açılan ateşten sonra tek tek atılan kurşunların sesini sayarak her akşam kaç kişi-

nin idam edildiğini anlıyorduk. Orada bir kız vardı; tek günahı şaşılacak derecede güzel olmasıydı. Onu uyduruk bir ahlaksızlık suçundan içeri attılar. Bir ay tuttular ve tekrar tekrar ırzına geçtiler. Nöbetçiler onu elden ele geçiriyordu. Kız politik suçlu bile değildi ama politik suçlularla birlikte hapsedildiği için bu hikâye kısa zamanda hapishaneye yayıldı; bâkireleri onları daha sonra vuracak olan nöbetçilerle evlendiriyorlardı. Bu davranışın ardındaki mantık, bâkire olarak öldürülürlerse cennete gidecekleriydi. İhanetten söz ediyorsunuz. İslamı 'kabul' edenlere, rejime sadakatini kanıtlaması için, arkadaşlarının başına kurşun sıktırıyorlardı. Kin dolu bir sesle, ayrıcalıklı olmasaydım, onların inancını paylaşan bir babam olmasaydı, Allah bilir şimdi nerede olurdum; tecavüz edilen bâkireler ve İslama bağlılığını kanıtlamak için birinin başına tabanca dayayanlarla birlikte cehennemde olurdum."

23

4 Ağustos, 1914'te Henry James günlüğüne şunları yazdı: "Korkunç durum yüzünden herşey karardı. Bu gün (Pazartesi) Ağustos Banka Bayramı ama havada dehşetli bir gerilim ve en kötü olasılıkların kokusu var." Henry James yaşamının son iki yılında Birinci Dünya Savaşı'na duyduğu yoğun ilgiyle çok değişmişti. Hayatı boyunca var olmanın gerçek tutkularından uzak durmak için elinden geleni esirgemeyen bu adam, ilk kez toplumsal ve politik eylemlere katıldı. H.G. Wells gibi onu eleştirenler, günün toplumsal ve politik sorunlarına katılmasını engelleyen o soylu tavırları yüzünden onu suçlamışlardır. Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşadıkları için şunları yazmıştı: "Beni neredeyse öldürüyordu. Böylesi-

ne iğrenç ve dehşet verici bir şeyi görecek kadar uzun yaşamayı istemezdim."

James çok gençken Amerika'daki iç savaşa tanık olmuştu. İki erkek kardeşinin cesaret ve onurla katıldığı savaşa o fiziksel bir rahatsızlık yüzünden katılamamıştı: yanan bir ahırı kurtarmak için çalışırken sırtını incitmişti. Okuyup yazarak savaştan psikolojik olarak uzak kalmayı başarmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'yi destekleyip yardım etmek için yaptığı coşkulu eylemler, belki de önceki ilgisizliğini kısmen gidermeyi amaçlıyordu. Ayrıca, savaşın onu dehşete düşürüp hipnotize ettiği de doğruydu. Bir dostuna şöyle yazmıştı: "Felaketler hayal ediyorum - ve yaşamı yırtıcı ve kötücül buluyorum."

James gençliğinde babasına "toplumun düzenlemesinin geçici olduğunu" düşündüğünü yazıyor ve ekliyordu: "En saygıdeğer düşünce şekli, ondan hiçbir şekilde memnun olunmadığını sürekli belirtmektir." Kendisi de en iyi romanlarında bunu yapmıştır. Hemen hemen bütün romanlarında güç kazanma mücadelesi, konunun gelişmesi ve sonuçlanmasında önemli bir yer tutar. Bu güç kazanma mücadelesi, kahramanın toplumsal olarak kabul edilen tavırlara karşı çıkışında, onur ve beğeni kazanma arzusunda kök salmıştır. *Daisy Miller*'da eski ile yeninin arasındaki gerilim Daisy'nin ölümüne yol açar. *The Ambassadors*'da konunun temel gerilimini yaratan şey, Mrs. Newsome'un büyükelçisinin ve ailesinin üzerindeki hayret verici gücü ve baskısıdır. Bu mücadelede karşı çıkan kişi hep dünyevi endişeleri temsil ederken, kahramanın tek arzusunun kişisel dürüstlüğünü dış saldırılar karşısında korumak oluşu ilginçtir.

İç Savaş sırasında James, kendi gücünü keşfederken, savaşa katılamamasını kısmen de olsa telafi etmek için yazmıştır. Şimdi yaşamının sonunda ise bu insanlık dışı du-

rumda sözcüklerinin yetersiz kalışından yakınmaktadır. 21 Mart 1915'te *The New York Times*'la yaptığı bir röportajda şöyle diyor: "Savaş sözcükleri tüketti; zayıfladılar, otomobil lastikleri gibi bozuldular; milyonlarca şey gibi, son altı ay içinde çağlar boyu olmadığı kadar aşırı zorlandılar, itilip kakıldılar, güzel görünüşlerinden yoksun bırakıldılar ve şimdi biz bütün deyimlerimizin değerini yitirmesiyle karşı karşıyayız, veya başka türlü söylemek gerekirse, giderek artan gevşeklik yüzünden ifade yetkinliğimizi yitirdik, şimdi geride kalan hangi hayaletlerin ortalarda dolaşacağı merak konusudur."

Umutsuzluğuna karşın, bu kez roman değil, savaşa katılıp Avrupa'da çekilen acılara ve zulme kayıtsız kalmaması için Amerika'ya yalvaran savaş broşürleri yazmak üzere yine sözcüklere döndü. Çok dokunaklı mektuplar da yazdı. Bazılarında olaylar karşısında düştüğü dehşeti ifade etti, bazılarında ise savaşta bir oğlunu veya eşini kaybeden dostlarını avuttu.

1914 yılının sonbaharından 1915 Aralık ayına kadar, hastanelerdeki yaralı Belçikalı, daha sonra İngiliz askerleri ziyaret edip, Belçikalı mülteciler ve yaralılar için yardım toplayıp, savaş propagandası yazarak çeşitli eylemlere girişti. Amerikan Gönüllü Cankurtaran Kuvvetleri'nin onursal üyeliğini kabul etti, Belçikalı mülteciler için Chelsea Yardım Fonu'na katıldı. Daha önce tüm heyecanı ve tutkusunu romanlarına saklamış olan bu çekingen ve münzevi yazar adına tüm bunlar müthiş eylemlerdi. Biyografisini yazan Leon Edel'in daha sonra dikkat çektiği gibi: " dünya onda teselli buluyordu ve dünyanın omzuna yaslanıp aşırı gözyaşına boğulmasına karşı kendini sık sık korumak zorunda kalıyordu." Hastaneleri ziyaret ederken James, kendini İç Savaş sırasında yaralıları ziyaret eden Whitman'a benze-

tmekteydi. James, "Bazı günlerde gidip onlarla sohbet etmeye çabaladığım zaman kendimi daha az tükenmiş ve daha az düşkün hissediyordum," diyordu. Hayatı boyunca toplumsal eylemlerden kaçan bu adamın savaş çalışmalarına böyle etkin bir şekilde katılmasına hangi iç dehşet ve sihir yol açmıştı?

Çabalarının bir nedeni katliamdı; bu kadar çok gencin öldürülüp, yerinden edilmesi ve yapılan yıkımdı. Canların sakatlanmasına yas tutarken, bir yandan da savaşa giden ve geride kalan sayısız gençte gördüğü cesarete sonsuz hayranlık duyuyordu. James, Eylül'de Londra'ya taşındı. "Duyabiliyor, görebiliyor ve bilgi almak için ilişkiler kurabiliyorum," diye yazmıştı: "Tek başıma kahroluyorum." Amerika'nın İngiltere büyükelçisiyle ve diğer yüksek görevlilerle görüştü, tarafsız kaldıkları için onlara sitem etti. İngiltere'yle müttefiklerini savunan el ilanları kaleme aldı.

James birçok mektubunda savaşın anlamsızlığına karşılık vermek için önemli bir kaynaktan söz etti. Çoğu insanın aksine o, zulmün duyguları yıprattığının ve bu gibi olayların merhamet duygusuna karşı direnmeye yol açtığının farkındaydı. Tabii bu duyarsızlık hayatta kalmanın bir yolu oluyordu. Romanlarında olduğu gibi insanın en önemli özelliğini -duyarlılığını- vurguladı ve "gücümün giderek daha çok ve aşırı bir biçimde duyarlı olmaktan başka bir şey yapamayacak kadar felce uğramasına" hırslandı.

Yıllar sonra, Tahran'dan okyanusu aşıp Washington D.C.'ye taşıdığım pembe bir fihrist kartında, James'in savaş deneyimleri hakkında iki alıntıya rastladım. Onları Nesrin için yazmış ama ona göstermemiştim. Birincisi, eşi savaşa gidip ölen -yeni evliydiler- bir dostuna, Clare Sheridan'a yazdığı bir mektuptan alınmış. "Sana üzülme, isyan etme diyemeyeceğim," diye yazmış, "çünkü, bu beni yıpratsa da, her-

şeyi hayalimde canlandırabiliyorum ve sana duyarlı olmamayı önermem olanaksız. Duyarlı ol, duyarlı ol derim; bütün benliğinle duyarlı ol, bu seni yarı yarıya öldürse bile, çünkü yaşamanın, özellikle de bu müthiş baskı altında yaşamanın, gururumuz ve esin kaynağımız olan, bu beğeniye layık insanları onurlandırmanın ve yüceltmenin tek yolu bu." Dostlarına yazdığı mektuplarda onları tekrar tekrar duyarlı olmaya yüreklendirir. Duyarlılık, başkalarının duygularını anlamalarına yol açacak ve onlara hayatın yaşanmaya değer olduğnu anımsatacaktır. James'in savaşa karşı tepkisinin bir garipliği de duygularının ve heyecanının vatansever nedenlere dayanmamasıdır. Kendi ülkesi -Amerika- savaşmıyordu. Kırk yıldır yaşadığı İngiltere savaşıyordu ama burada yaşadığı kırk yıl boyunca kendisi İngiliz vatandaşı olmak istememişti. O zaman istedi. 1915 yılının Haziran ayında, ölümünden birkaç ay önce, Henry James İngiliz vatandaşı oldu. Yeğeni Harry'ye yurttaşlık durumunu ahlaki ve maddi durumuna uygun bir hale getirmek istediğini yazmıştı. "Savaş olmasaydı eskisi gibi yaşamaya devam eder, bunun en basit ve kolay, hatta en dostça yol olduğunu düşünürdüm; ama durumlar şimdi tümüyle değişti."

Bu ani değişiklik için acil bir nedeni de vardı, savaş durumu yüzünden 'dost yabancı' olarak sınıflandırılmıştı ve Londra'dan Sussex'teki evine her gidişinde polisten izin alması gerekiyordu. Ama daha önemli ve simgesel neden, Amerika'nın savaşa uzak kalmasından duyduğu hoşnutsuzluktu. Bir dostuna, Lilly Perry'ye, "Düşmanın yakın varlığı insanı baştan aşağı değiştiriyor, özellikle de, insanın kendi ülkesi bu dönüşüme ayak uydurmak için bir şey yapmadığı zaman," diye yazmıştı.

Aslında James, birçok başka büyük yazar ve sanatçının yaptığı gibi, vatanını ve milliyetini kendisi seçmişti. Onun

gerçek ülkesi ve evi, hayal dünyasıydı. Eski dostu Rhoda Broughton'a, "Giderek artan trajedi kapkara ve iğrenç," diye yazıyordu, "ve onu görecek kadar yaşadığım için kahroluyorum. Kuşağımızın süsü olan, sen ve ben, uzun yıllar uygarlığın geliştiğini gördüğümüze dair inancımızın böyle paramparça edilmesine ve en kötü ihtimallerin gerçek oluşuna tanıklık etmekten esirgenmeliydik." Edith Wharton'a da, "Bu, uygarlığın yıkılışı. Karanlığın içindeki tek ışık, bence, bu ülkedeki eylemler ve mutlak beraberliktir," diye yazıyordu. James'in ülke kavramı uygarlıkla ilgiliydi. Savaş sırasında Sussex'te okumakta zorlanıyor, çalışması mümkün olmuyordu. Kendini, "katledilen uygarlığımızın cenazesinin gölgesinde" yaşayan biri şeklinde tanımlamaktaydı.

Eylül 1914'de Almanlar Belçika'daki Rheims katedraline saldırıp yıktıkları zaman James şöyle yazdı: "Bu uçurumu dolduracak sözcük yok; onu etkileyecek, yüreği rahatlatacak, karanlığı bir kıvılcımla aydınlatacak sözcük yok; onu insan zekâsına yapılan en iğrenç ebedi saldırı olarak damgalamak bile yüreğin acısını ve idamın ıstırabını azıcık olsun hafifletmiyor."

Bütün hayatı güç mücadelesi içinde geçmişti; bu, küçümsediği politik güç değil kültürün gücüydü. Kültür ve uygarlık onun gözünde herşeydi. İnsan için en büyük özgürlük "düşünce bağımsızlığı"ydı, bu da sanatçıya "varlığın sonsuz şekillerinin saldırganlığı"nın keyfini çıkarma şansını tanıyordu. Yine de, bu yaygın katliam ve yıkım karşısında kendini çaresiz ve aciz hissetmekteydi. İngiltere'ye ve genelde Avrupa'ya duyduğu yakınlık bu uygarlık bilincinden, kültür ve merhamet geleneğinden kaynaklanıyordu. Ama şimdi Avrupa'nın ahlak bozukluğunu, kendi geçmişine duyduğu bitkinliği, yırtıcı ve alaycı doğasını da görmüştü. Onun haklı olduğuna inandığı insanlara yardım için bütün gücünü -tabii ede-

bi gücünü de- kullanmasına şaşmamak gerekir. Onların sağaltıcı gücüne karşı duyarsız değildi ve dostu Lucy Clifford'a şöyle yazmıştı: "Hayatımızı kurtarmak için kendi aykırı gerçeklerimizi yaratmalıyız."

24

Nesrin'le konuşmamdan birkaç gün sonra dersten hemen önce ofisimin dışında iki kızın durduğunu gördüm. Biri o bildik soluk tebessümüyle Nesrin'di. Diğeri onu baştan aşağı örten kara çarşaf giymişti. Bu hayalete bir süre baktıktan sonra birden eski öğrencim Mehtap'ı tanıdım.

Bir saniye üçümüz donmuş gibi öylece kaldık. Nesrin neredeyse ilgisiz görünüyordu; ilgisiz davranmak, hoş olmayan anılara ve kontrol edemediği gerçeklere karşı onun için bir savunma şekli olmuştu. Bu yeni Mehtap'ı içime sindirmem için, yani son gördüğümde hastane bahçesinde katledilen yoldaşlarını arayan, üstünden çıkarmadığı haki pantalonuyla solcu öğrenci Mehtap'ı, kapımın önünde yüzünde kederli bir tebessümle onu tanımamı bekleyen bu Mehtap'a dönüştürmem için birkaç saniye gerekti. Onu kucaklar gibi belirsiz bir hareket yaptım, sonra kendimi toparlayıp bu kadar yıldır nelerle meşgul olduğunu sordum. Onları ofisime davet etmeyi ancak o zaman akıl edebildim. Bir sonraki dersime çok az zaman kalmıştı.

Mehtap, Nesrin'le ilişkisini sürdürmüş ve tekrar Allame'de ders verdiğimi öğrenince bütün cesaretini toplayıp ziyaret etmeye gelmişti. Dersime katılabilir miydi? Sonra, belki dersten sonra, eğer zamanım varsa ve eğer bir sorun olmazsa, bana kendinden biraz söz edebilirdi. "Tabii," dedim, dersime kesinlikle katılmalıydı.

James'in *Washington Meydanı* adlı eseri üstüne verdiğim iki saatlik konferans boyunca, gözlerim sık sık, siyah çarşafı içinde dimdik oturmuş, daha önce onda hiç görmediğim uyanık bir asabiyetle beni dinleyen Mehtap'a kayıyordu. Dersten sonra peşimden ofisime geldi, Nesrin de bizi izliyordu. Oturmalarını söyledim ve onlara çay ikram etmek istedim ama ikisi de reddetti. Buna aldırmadan çay söylemek için çıktım ve dönünce kapıyı arkamdan kapattım. Mehtap sandalyesinin ucuna ilişmişti, Nesrin ise gözleri karşıdaki duvara dikili, yanında ayakta duruyordu. Nesrin'e beni sinirlendirdiği için oturmasını söyledim, sonra Mehtap'a dönüp becerebildiğim kadar normal bir sesle bu kadar zaman boyunca neler yaptığını sordum.

Önce sorumu anlamamış gibi uysal bir teslimiyet içinde baktı bana. Sonra çarşafının katları arasında yarı saklı parmaklarıyla oynadı ve, "Şey, Nesrin'in olduğu yerdeydim," dedi. "Sizi gösteri yürüyüşünde gördükten kısa bir süre sonra tutuklandım. Bana sadece beş yıl verdiler, şansım varmış, örgütte önemli biri olmadığımı biliyorlardı. Sonra da erken çıktım. İyi halden iki buçuk sene sonra tahliye edildim." Onu hapse atan insanlar için 'iyi hal'in ne demek olduğunu tahmin etmeyi bana bıraktı. Kapı vuruldu ve Latif çaylarla içeri girdi. O odadan çıkana kadar hepimiz sustuk.

O çıktıktan sonra, "Sizi ve derslerimizi çok düşündüm," dedi. İlk sorgulamadan sonra onu on beş kişiyle bir koğuşa koymuşlar. Orada benim bir başka öğrencimle, Raziye'yle karşılaşmış. Ona ısmarladığım küçük çay bardağını bir elinde dengeleyerek, "Raziye, El Zehra'da verdiğiniz Hemingway ve James derslerini anlattı, ben de ona *Gatsby* duruşmasını anlattım. Çok güldük. Biliyorsunuz, o idam edildi. Benim şanslı olduğumu söyledi. Mehtap hapisten çıktıktan sonra bir yıl dolmadan evlenmişti ve bir çocuğu vardı, ikin-

cisini bekliyordu. Üç aylık hamileydi." Utangaç bir tavırla karnını işaret ederek, "Çarşafın altında görünmüyor," dedi.

Katledilen öğrencim hakkında ona soracağım bir şey yoktu. Koğuşta nasıl yaşadıklarını, başka hangi anıları paylaştıklarını öğrenmek istemedim. Bana bunları anlatırsa belki aptalca bir şey yapar ve akşamüstü dersime gidemezdim. Çocuğunun yaşını sordum ama kocasınınkini sormadım. Ona en sevdiğim soruyu sorabilir miydim: "Birbirinize âşık oldunuz mu?" Çok sayıda kızın hapisten çıkar çıkmaz evlendiğini duymuştum, nedense evliliği politik eylemlere karşı panzehir olarak gören yöneticileri yatıştırmak, veya anne babalarına artık 'iyi' kız olduklarını kanıtlamak, veya yapacak başka bir şeyleri olmadığı için evlenmişlerdi.

Mehtap gitmek üzere yerinden kalkarken, "Hep *Gatsby*'nin çok güzel olduğunu düşündüm," dedi. "Ve o bize okuduğunuz, Daisy'nin beş yıldan sonra ilk kez Gatsby'le karşılaştığı, yüzünün yağmur altında ıslandığı, o sahne. Bir de ona çok havalı göründüğünü söylediği ama onu sevdiğini söylemek istediği sahne. Biliyor musunuz, *Gatsby* duruşmasında çok eğlenmiştik." Evet, biliyordum. *Gatsby*'yi hatırlamaları, hatta onunla eğlendiklerini hatılamaları başka koşullar altında memnun edici olurdu ama ben artık *Gatsby*'yi okuma zevkinin Mehtap'ın hapse atılışıyla ve Raziye'nin idamıyla ilintilenip sonsuza dek lekelendiğini düşünüyordum.

Onlar gittikten sonra pencereyi açmak, içeriye hava girmesini sağlamak ihtiyacını duydum. Ofisimden karın neredeyse ağaçları okşadığı bahçeyi görebiliyordum. Mehtap, giderken arkasında bir ağırlık, elle tutulacak kadar yoğun bir acı ve teslimiyet havası bırakmıştı. Serbest bırakılan, adamın biriyle evlenen, her ay cezaevi nöbetçilerine görünen, doğduğu kent yanıp yıkılmış, iki yaşında çocuğu olan bu kız mı

şanslıydı? O şanslıydı ve Raziye ölmüştü. Nesrin de şanslı olduğunu söylemişti; öğrencilerim garip bir talih kavramı geliştirmişlerdi.

Pembe fihrist kartındaki öbür James alıntısı, savaş sırasında kan zehirlenmesinden ölen güzel İngiliz şairi Rupert Brook'un ölümüyle ilgiliydi. "Böylesine iğrenç, böylesine zalim ve böylesine çılgın şeylerlerle başa çıkacak bir telafi teorisi, felsefe, dindarlık, sabır ve düşünce sanatından yoksun olduğumu itiraf ediyorum," diye yazmıştı. "Bunlar benim için sözü edilmeyecek derecede korkunç ve giderilmesi mümkün olmayan şeyler ve ben onlara öfkeli, neredeyse mahvolmuş gözlerle bakıyorum."

Son sözcüklerin yanına daha sonraları kurşun kalemle şu adı eklemişim: *Raziye.*

25

Öğrencilerim ne garip yerlerde karşılaşıyor, ne kadar karanlık köşelerden bana haberler taşıyorlardı! Oralara gidemedim, onlar hakkında ne kadar çok şey duysam da, oralara hâlâ gidemiyorum. Yine de, Raziye ile Mehtap'ın koğuşlarında, ölecekler mi yaşayacaklar mı bilmeden, James ve Fitzgerald'dan söz etmelerinde neşeli bir taraf olmalıydı. Belki *neşeli* sözcüğü doğru bir seçim değil. Bundan söz etmemin nedeni, en sevdiğim romanlarımı, öteki dünyanın altın elçilerini, oralara götüreceklerini hayal bile etmemiştim. Raziye'yi hapiste düşünüyorum; Raziye'yi gecenin birinde idam mangasının karşısında düşünüyorum, belki de aynı gece ben *The Long Goodbye* veya *The Bostonians*'ı okuyordum.

O zaman hatırladığım gibi, Raziye'nin en şaşırtıcı yanının James'e duyduğu sevgi olduğunu şimdi de hatırlıyorum. El

Zehra Üniversitesi'ndeki sınıfımı ve bütün sorunlarını hatırlıyorum. Bu sözde-üniversitenin en değerli yönü İran'daki tek kız üniversitesi olmasıydı. Çok güzel ve yemyeşil bir kampüsü vardı ve ben İran'a döndüğüm ilk yıl, Tahran Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaparken orada da iki ders vermiştim. Yarıyıl sınav kâğıtlarını okurken öğrencilerin çoğunun sorulara yanıt vermek yerine benim konuşmalarını tekrarladığını görünce şok geçirmiştim. Anlaşılan *Silahlara Veda* için söylediklerimi, konu dışına çıkıp Hemingway'ın özel yaşamı hakkında söylediklerim dahil kelimesi kelimesine not almışlardı. Bu sınav kâğıtlarını okurken kendi konferansımın tuhaf bir taklidiyle karşı karşıya kaldığımı hissetmiştim.

Kopya çektiklerini sanmıştım; konuşmamı notlarına bakmadan böyle kesinlike yeniden yaratabileceklerine inanamıyordum. Oysa meslektaşlarım bana bunun normal bir durum olduğunu söyledi: Öğrenciler öğretmenlerin her söylediğini ezberleyip bir kelimesini bile değiştirmeden aynen yazarmış.

Sınavdan sonraki derste öfke içindeydim. Bu, öğretmenlik mesleğimde öfkemi sınıfa yansıttığım ender anlardan biriydi. Genç ve deneyimsizdim, bazı standartların gerekli olduğu ve bunu herkesin bildiğini sanıyordum. Kopya çekmenin daha iyi olacağını söylediğimi anımsıyorum -kopya çekmek en azından bir yaratıcılık gerektirirdi- ama konuşmamı kelimesi kelimesine tekrarlamak, cevaplarına kendilerine ait bir pırıltı bile katmamak... diye konuşmamı sürdürdüm ve kendimi giderek daha haklı buldum. Bu, ailem ve dostlarımla paylaşmaya can atacağım türden bir öfkeydi.

Kimsenin, onları suçladığım şeyleri yapmamış olanların bile, sesi çıkmıyordu. Dersi erken tatil ettim ama suçlularla birkaç kişi savunma yapmak için çıkmayıp sınıfta kaldılar. Kendilerini savunurken bile uysaldılar: af diliyorlardı, bile-

memişlerdi, profesörlerin çoğu onlardan bunu istiyordu. İkisi ağlamaklıydı. Ne yapabilirlerdi? Onlara daha iyisini öğreten olmamıştı. İlk okula ayak bastıkları günden beri onlara derslerini ezberlemeleri söylenmişti. Kendi fikirlerinin hiç önemi olmadığı söylenmişti.

Raziye diğerleri gidene kadar bekledi. Sonra benimle konuşmak istediğini söyledi. "Bu onların kabahati değil," dedi. "Bir bakıma öyle tabii, ama ben hep sizin duyarlı biri olduğunuzu düşündüm." Sesindeki sitem yankısı beni şaşırttı. Duyarlı olmasaydım bu kadar öfkelenir miydim? Usulca, "Evet, bu işin kolay yolu," dedi. "Ama bizim nereden geldiğimizi düşünmeniz gerekir. Bu kızların çoğu herhangi bir şey için hiç beğenilip övülmemiştir. Onlara değerli oldukları ve bağımsız olarak düşünmeleri gerektiği söylenmemiştir. Şimdi siz gelip onlara meydan okuyorsunuz, onlara öğretilmemiş olan prensiplere ihanet etmekle onları suçluyorsunuz. Bunu görebilmeniz gerekirdi."

Öğrencim olan bu küçük kız, bana nutuk çekiyordu. Yaşı yirmiden büyük olamazdı ama terbiyesizlik etmeden otoriter bir edayla konuşabiliyordu. "Bu dersi çok seviyorlar," dedi. "Güzel olmamasına ve bir roman kahramanında aradıkları özelliklere sahip olmamasına rağmen Catherine Sloper'ı bile sevmeyi öğrendiler. Bu devrim günlerinde, öğrencilerin on dokuzuncu yüzyıl sonlarında gösterişsiz ve zengin bir Amerikalı kızın sorunlarına ve sıkıntılarına ilgi duymaması doğal," dedim. Ama o şiddetle karşı çıktı. "Bu devrim günlerinde daha çok ilgi duyuyorlar," dedi. "Varlıklılar kendilerinden daha şansız olan insanların neden iyi şeyleri istemediğini düşünürler, bilmiyorum; onlar da güzel müzik dinlemek, güzel yemekler yemek veya Henry James okumak istiyorlar."

İnce yapılı bir kızdı, incecik ve esmer. Ciddiyeti ince yapısına bir yük oluşturuyor olmalıydı. Yine de kırılgan değildi;

böyle incecik biri nasıl bu güçlü izlenimi yaratabiliyordu. Raziye. Soyadını anımsamıyorum ama güvenliği için telaşlanlanmadan ilk adını kullanabilirim, çünkü o öldü. Yalnızca ölülerin gerçek adını kullanabiliyor olmam kara mizah gibi. Sınıf arkadaşları tarafından sayılıyor ve ideolojik ayrımların kesin olduğu o günlerde her iki aşırı uçtan kızlara söz geçirebiliyordu. Mücahid'lerin faal bir üyesiydi ama bu onların söylemlerine kuşku duymasını engellemiyordu. Babası yoktu, annesi hayatını temizlik yaparak kazanıyordu. Raziye de annesi de çok dindardı ve onu Mücahid'lere çeken şey dindarlığı olmuştu: Yönetimi zorla ele geçiren İslamcıları hor görüyordu.

Raziye güzelliklere büyük bir hayranlık duyuyordu. "Hayatım boyunca yoksulluk içinde yaşadım," dedi. "Kitap çalmak, sinema salonlarına kaçak girmek zorunda kalırdım; ama o kitapları ne çok severdim! Hiçbir varlıklı çocuk, çevirilerini annemin çalıştığı evden ödünç alıp okuduğum, *Rebecca* veya *Rüzgâr Gibi Geçti*'ye benim kadar hayran olmamıştır. Ama James - okuduğum bütün diğer yazarlardan o kadar farklı ki. Sanırım ona âşık oldum," diye gülerek ekledi.

Raziye, karşıt tutkuların garip bir karışımıydı. Sert ve kararlıydı, hoşgörüsüz ve acımasızdı, ama romanları ve edebiyatı gerçek bir tutkuyla severdi. Yazar değil, öğretmen olmak istediğini söylerdi. Kendini yazıyla ifade edemediğini söylerdi. "Biz sizin gibi insanlara gıpta ediyoruz ve sizin gibi olmak istiyoruz: olamayıca sizi yok ediyoruz," dedi. O kolejden ayrıldıktan sonra onu tek bir kez gördüm. Sanırım, Tahran Üniversitesi'nde ders vermek için küçük kolejlerinden ayrılmakla onları başımdan savdığımı düşündü. Derslerime gelmesini, ilişkiyi kesmemesini söyledim. Ama o bunu yapmadı.

1981 yılının yazında meydana gelen kanlı gösterilerden birkaç ay sonra Tahran Üniversitesi'nin yakınlarında güneşli

bir caddede yürürken, karşıdan gelen siyah çarşafa bürünmüş ufak tefek birini gördüm. Bir an şaşkınlıkla durakladığı için dikkatimi çekmişti. Raziye'ydi. Selam vermedi ve bakışında bir reddediş, tanınmamak için bir rica gördüm. Birbirimize şöyle bir bakıp yürüdük. O günkü bakışını, ufak tefek narin bedenini, ince yüzünü ve bir baykuşun veya hayal ürünü bir öyküdeki cinin gözlerine benzeyen iri gözlerini hiç unutmayacağım.

26

Öğrencim Raziye'nin anısı için, şimdi konunun dışına çıkıp, onun en çok sevdiği kitaptan söz edeceğim. Bunu ölümünden sonra onu anmak amacıyla yapıyorum.

Washington Meydanı neden Raziye'nin bu kadar ilgisini çekmişti? Tabii ki bir özdeşleşme vardı -şanssız kadın kahramanda kendini görüyordu- ama hepsi bu değildi

Washington Meydanı doğrudan anlatılan bir hikâyedir ama karakterler sizi aldatır: Romanın kadın kahramanı Catherine Sloper başta olmak üzere, kendilerinden beklenenin dışında davranışlarda bulunurlar. Catherine, onu hor görerek yok sayan zeki ve varlıklı babası tarafından kapana kıstırılmıştır. Sadık ve utangaç kızını, doğumunda ölen sevgili karısının kaybı yüzünden asla affetmez. Ayrıca Catherine çok zeki ve güzel olmadığı için duyduğu hayal kırıklığını da asla aşamaz. Catherine, parası için ona kur yapıp onunla flört eden 'güzel' (kendi sözü) genç savurgan Morris Townsend'e duyduğu aşk yüzünden de kapana kısıtırılmıştır. Catherine'nin romantik arzularını çöpçatanlıkla gidermeye çalışan basit, duygusal ve her işe burnunu sokan dul teyzesi Mrs. Penniman ile şeytani üçlü tamamlanır.

Catherine, James için bile olağandışı bir kadın kahramandır. Bir kadın kahramanın olması gereken şeylerin tam tersidir: iri, sağlıklı, gösterişsiz, sıkıcı, yüzeysel ve dürüst. Sadakatle iyi davrandığı ama ona kötü muamele eden, aşağılayan üç cazip, zeki, bencil karakterin arasına sıkışmıştır. James bir kadın kahramanı cazip kılan özellikleri teker teker Catherine'den söküp alır; ondan aldıklarını diğer üç karakter arasında paylaştırır. Morris Townsend'e 'güzellik' ve zekâ parlaklığı verir; Mrs. Penniman'a Makyavelvari bir entrika merakı, Dr. Sloper'a da istihza ve yargılama gücü verir. Ama aynı zamanda, kadın kahramanını farklı kılan tek özelliği onlardan esirger: bu şefkattir.

Kadın kahramanların pek çoğu gibi Catherine de yanılır; kendini aldatma yeteneğine sahiptir. Morris'in onu sevdiğine inanır ve babasının karşı çıkışlarına aldırmaz. James, kadın ve erkek kahramanlarının yanılmaz olmasını istemez. Aslında hepsi, daha çok kendilerine zarar veren hatalar yaparlar. Klasik trajedilerdeki trajik kusur gibi bu hatalar, onların gelişmesi ve olgunlaşması için gerekli hale gelir.

Üçünün arasında en hain olan Dr. Sloper, aynı zamanda en hatasız olanıdır. Meslek hayatında da özel hayatında da hep doğru davranır ve kızı için yaptığı öngörüler hemen hemen hep doğru çıkar. Her zamanki alaylı tavrıyla Mrs. Penniman'ın, "bıyıklı bir genç adamın ona âşık olduğuna" kızını inandırmaya çalışacağını doğru olarak tahmin eder. "Bu doğru değildir; bıyıklı veya bıyıksız bir adam asla Catherine'e âşık olmayacaktır." Dr. Sloper başından beri Morris Townsend'in kızına karşı dürüst davrandığından kuşkulanır ve evliliklerini engellemek için elinden geleni yapar. Ama bir türlü kızının kalbini anlayamaz. Onu gerçekten tanımadığı için kızı onu sürekli şaşırtır. Catherine'i küçümser ama ondan da kötüsünü yapar: Dr. Sloper'ın yanılgısı kalp yanılgısı-

dır. Çünkü Catherine'in kalbi, bir kez sözde sevgilisi, daha sonra da babası tarafından, iki kez kırılacaktır. Morris'i itham ettiği suç aynı zamanda kendi suçudur, kızını sevmiyordur. Dr. Sloper'ı düşünürken Falubert'in bir sözü akla gelir: "Başkalarının kalbini anlamak için bir kalbiniz olması gerekir." Ve birden bütün bu incelikleri kavrayamayan zavallı -veya hiç böyle sorunları olmayan şanslı- Ghomi'yi anımsadım: Onun kitabına göre bir kız çocuk babasına boyun eğmelidir ve öykü orada biter.

Dr. Sloper kızının gereksinmelerini asla fark etmez. Onun başarısızlığından yakınır ama müziğe ve tiyatroya duyduğu gizli hevesi asla görmez. Saçmalıklarını görür ama hasretle sevilmeyi beklediğini anlamaz. Morris Townsend'le kuzinin düğününde ilk karşılaştığı gün "aniden bir şıklık anlayışı geliştiren" Catherine "kırmızı saten bir elbise giyer." Anlatıcı, "bu büyük savurganlık aslında kendini ifade edemeyen bir kişliğin meydana çıkma arzusuydu; güzel ifade yeteneğine giysileriyle erişmeye çalıştığını ve ifade tutukluğunu elbisesinin açık sözlü güzelliğiyle gidermeyi amaçladığını" söyler. Elbise bir felakettir; rengi tenine uymaz ve onu on yaş büyük gösterir. Ayrıca babasının da en iğneleyici eleştirilerine hedef olur. Catherine, aynı gece Townsend'le tanışır ve ona âşık olur. Babası onu anlama ve ona yardım edebilme şansını iki kez yitirir.

Böylece Dr. Sloper edebiyat dünyasının en affedilmez suçunu işler: bu, görmemektir. Nabokov'un *Solgun Ateş*'indeki şair John Shade, "Parola acıma duygusudur," der. Bu başkalarına duyulan saygı, onların duygularını paylaşma isteği romanın özünü oluşturur. Austen'i Flaubert'e ve James'e ve Nabokov'a iliştiren hep bu niteliktir. Bence modern romanda kötü adam tipi böyle oluşmuştur: merhametten ve başkalarının duygularını paylaşmaktan yoksun bir yaratıktır. İyi ve kötünün kişiselleştirilmiş uyarlamaları, epik ve romantik

eserleri biçimlendiren cesaret ve kahramanlık gibi daha eski kavramları ele geçirip bireyselleştirir. Bir kahraman, kendi bireysel dürüstlüğünü her ne pahasına olursa olsun, koruyan kişi haline gelir.

Öğrencilerimin çoğunun, kendi deneyimlerine çok yakın olduğundan bu tanımlamaya katılacağına inanıyorum. Bence başkalarının duygularını paylaşamamak rejimin başlıca suçuydu ve bu da diğer suçlara yol açıyordu. Benim kuşağım bireysel özgürlüğü yaşamış ve onu yitirmişti; bu ne kadar acı olsa da, onu anımsayabilmek bizi bugünün yoksunluklarından koruyordu. Ama bu yeni kuşağın onları bugünün yoksunluklarından koruyacak nesi vardı? Catherine gibi onların da arzuları, özlemleri ve kendilerini ifade etme dürtüleri garip şekillerde ortaya çıkıyordu.

Babası tarafından ihmal edilen, teyzesi tarafından dalaverelere alet edilmek istenen, son olarak da sevgilisi tarafından terk edilen Catherine Sloper, acı çekerek de olsa her birine - onlar gibi değil ama kendi sessiz ve alçakgönüllü tavrıyla- karşı koymayı öğrenir. Olaylarla ve insanlarla kendi tarzıyla başa çıkmayı sürdürür. Babasına ölüm yatağında bile karşı çıkarak, artık öyle bir niyeti olmasa da, Morris'le evlenmeyeceğine dair söz vermeyi reddeder. Teyzesine "kalbini açmayı" ve onun duygusal merakını gidermeyi reddeder; kitabın son sayfalarında sükûnet içinde geçen muhteşem bir sahnede, kararsız âşığının yirmi yıldan sonra şimdi sunduğu evlenme teklifini reddeder. Her davranışıyla onları şaşırtır. Bütün bu durumların her birinde davranışları öç alma arzusundan değil, James'in kahramanlarının çok sevdiği modası geçmiş iki terimi kullanmak gerekirse, doğruluk ve dürüstlükten kaynaklanır.

James'in birçok romanında olduğu gibi burada da, bu yolda büyük bir bedel ödese bile, yalnızca Catherine değişip ge-

lişme yeteneğine sahiptir. Onların istediğini yapmayı reddederek hem babasından hem de âşığından öç almış olur. Sonunda zafer onundur.

Tabii eğer böyle diyebilirsek. James'in "hayal edilen felaket" iddiasına inanılabilir; kahramanlarının çoğu sonuçta mutsuzdur ama o yine de onlara bir zafer havası verir. Bu karakterler kişisel dürüstlüklerine öylesine güvenmek ihtiyacındadırlar ki, onların gözünde zaferin mutlulukla hiçbir ilgisi yoktur. Bu daha çok kendi içinde bir rahatlama, onları bütünleştiren bir öze dönüştür. Onların ödülü *mutluluk* değildir: Austen'in romanlarında çok önemli olan bu sözcük James'in dünyasında ender olarak kullanılır. James'in karakterlerinin kazancı özsaygıdır. *Washington Meydanı*'nın son sayfasının sonuna doğru, Catherine'in öfkeli âşığı ayrıldıktan sonra, Catherine'in, "bu arada salonda ömür boyu -evet, öyle-sürecek nakışını alıp, yerine oturduğunu," öğrenince, bunun dünyanın en zor işi olduğuna ikna oluruz.

27

Dairesinin zilini bir kez daha çaldım ama yine kapı açılmadı. Kapıdan uzaklaşıp oturma odasının penceresine baktım: perdeler kapalıydı; herşey sessiz sakindi. O akşamüstü onunla sözleşmiştim, Bican daha sonra beni alacaktı ve akşam yemeği için bir arkadaşın evine gidecektik. Bir telefon bulup onu aramayı düşünürken, bir komşu elinde bir torba dolusu meyveyle belirdi ve beni gülümseyerek içeri aldı. Ona teşekkür edip merdivenleri koşarak çıktım. Dairesinin kapısı açıktı, birkaç kez seslendip de karşılık alamayınca içeri girdim.

Daire düzenliydi; sallanan koltuk, kilim, masanın üzerinde duran düzenli bir şekilde katlanmış günlük gazeteler, ya-

pılmış yatak, herşey yerli yerindeydi. Odadan odaya dolaşıp, bir karmaşa, günlük düzeninde yaptığı bu kesintiye bir ipucu aradım. Kapı açıktı. Belki bir şey -belki kahve veya süt- satın almaya çıkmış ve kapıyı benim için açık bırakmıştı. Onun yokluğunu başka ne açıklayabilirdi? Başka ne olabilirdi? Onu almaya gelmiş olabilirler miydi? Onu götürmüş olabilirler miydi? Bu düşünce aklıma geldikten sonra bir türlü aklımdan çıkmadı. Bir mantra gibi tekrarlanıyordu: onu alıp götürmüşler, alıp onu götürmüşler, onu... Bu daha önce olmamış bir şey değildi, daha önce başkalarına yapmışlardı. Bir keresinde bir yazarın kapısının kilitlenmemiş olduğu anlaşılmıştı. Dostları mutfakta kahvaltısının kalıntılarını bulmuşlardı; bir tabağa yayılmış yumurta sarısı, bir parça kızarmış ekmek, tereyağı, çilek reçeli, yarısı boş bir çay bardağı. Her oda yarım kalmış bir eylemi tanımlıyor gibiydi: yatak odasında yapılmamış bir yatak; çalışma odasında yerlere ve iki büyük koltuğun üzerine saçılmış kitaplar; çalışma masasında açık bir kitap ve gözlük. İki hafta sonra gizli polis tarafından sorgulanmak üzere götürüldüğünü öğrenmişlerdi. Bu sorgulamalar günlük yaşantımızın bir parçasıydı.

Ama neden? Onu niye alıp götüreceklerdi ki? Hiçbir politik ilişkisi yoktu, kışkırtıcı yazılar yazmazdı. Yine de o kadar çok dostu vardı ki... Bir politik grupla veya bir yeraltı gerilla lideriyle gizli bir ilişkisi olmadığını nereden bilecektim? Bu çok saçma bir düşünceydi ama hiç yoktan iyiydi: programına bağlı, sorumluluklarının bilincinde olan ve her randevuya tam tamına beş dakika erken gelen bir adamın ani yokluğunu haklı çıkaracak bir neden bulmalıydım. Birden, bizim izlememiz gereken ekmek kırıntıları gibi, onun alışkanlıklarıyla kendine bir imaj yarattığını farkettim.

Oturma odasında koltuğun yanındaki telefona gittim. En iyi arkadaşı Rıza'yı arasa mıydım? Sonra vazgeçtim, boş ye-

re onu da meraklandırmış olurdum; en iyisi bir süre beklemekti; belki çıkagelirdi. Ya geri gelip de beni burada bulurlarsa? Sus, *Sus!* Biraz bekle, birazdan gelir. Saatime baktım. Sadece kırk beş dakika gecikti. Sadece mi? Yarım saat daha beklerim, sonra ne yapacağıma karar veririm.

Kütüphaneye gidip konu ve isimlerine göre sıralanmış kitap dizilerine baktım. Bir romanı elime aldım, yerine koydum. Bir eleştri kitabını aldım, sonra Eliot'un *Dört Kuartet* adlı kitabını gödüm. Evet, bu hiç de fena bir fikir değildi. Hafız'ın kitabını açtığımız gibi bir sayfayı açtım, gözlerimi yumdum, bir soru sorup parmağımı rastgele bir yere koydum. "Burnt Norton"un yarısında bir sayfa açılmıştı, şöyle başlıyordu "Dönen dünyanın duran noktasında. Ne canlı ne de/cansız;/Ne oradan uzağa, ne oraya doğru; durağan noktada/işte dans oradadır."

Kitabı kapatıp, koltuğa döndüm, bitkindim.

Telefon çaldı. Bir dostuysa üçüncü zilden sonra kapatır. Ya değilse? Ya arayan o ise? Kapıyı açık bıraktı, evimi aradı, kimseyi bulamayınca beni buradan arıyordu. İyi ama niye bir not bırakmamıştı? Ben olsam karışık aklımla not bırakmayı unutmuş olabilirdim ama o bunu yapmazdı; o unutmazdı. Ama ya yazmaya vakti olmadıysa, *yazamadıysa*? Onu alıp götürmeye geldilerse, 'Bekleyin, bırakın şu arkadaşıma bir not yazayım, sonra gelip onu da alırsınız: Sevgili Azer, Üzgünüm, seni bekleyemedim. Olduğun yerde kal; birazdan senin için dönerler,' mi diyecekti?

Birden paniğe kapıldım. Rıza'yı aramam gerek diye düşündüm. Endişeden öleceğime onu aramalıydım. Hem iki akıl, birinden üstündür falan. Rıza'yı arayıp durumu anlattım. Sesi yatıştırıcıydı ama yatıştırıcı sözlerinin çevresinde ani bir panik hissettim. "Yarım saat sonra orada olurum," dedi.

Ahizeyi bırakır bırakmaz onu aradığıma pişman oldum. Kötü bir şey olduysa başkasını da işin içine katmanın alemi

yoktu, eğer o iyiyse... *Four Quartets*'e döndüm, bu kez kolejde ilk kez Eliot'u çalıştığım zaman okuduğum dizelere, başa döndüm:

Şimdiki zaman geçmiş zaman
Belki ikisi de gelecek zamandadır
Ve gelecek zaman geçmiş zamandadır
Bütün zamanlar ebediyen varsa
Bütün zamanlar bir daha ele geçmez.

Daha önce kaç kez okuduğum halde şimdiki zamanın ele geçmezliğini nasıl da kaçırmışım? Odada daireler çizerek yürüyerek yüksek sesle okumaya başladım:

Ne olabilirdi bir soyutlamadır
Sürekli bir olasılık olarak kalan
Sadece kurgusal bir dünyada.
Ne olabilirdi ve ne olduğu
Bir sona çıkar, o da hep şimdiki zamandır.

Şimdi en çok sevdiğim bölüme gelmiştim ve ağlamak üzereydim:

Anılarda ayak izleri yankılanıyor
Sapmadığımız yolda
Gül bahçesine giden
Hiç açmadığımız kapıda: Sözlerim
Zihninde böyle yankılanıyor.
Oysa ne işe yarar
Bir kâse gül yaprağının tozunu ayaklandırmak
Bilemiyorum.

Son iki satırı tekrarlarken yanaklarımdan gözyaşları süzüldüğünü hüzünle fark ettim. Sonunda arkadaşı geldi. Onu içeri aldım, tesellisini kabul edip endişemi ve korkumu ona aktardım. Elimi tutup sırtımı okşadı. "Endişelenme," dedi. "Onun ne yapacağı belli olmaz; belki de acele bir editörlük işi çıkmıştır. Böyle bir görevle günlerce ortadan yok olduğu olmuştur." "Ama bir gün önce randevu vermişti. Bir not da bırakamaz mıydı?" Bir süre sonra kanapeye oturduk, terk edilmiş bir halde, endişe ve korkularla yakınlaşmış, el ele tutuşmuştuk.

Kapının açıldığını duymadık, kilitte bir anahtarın döndüğünü duyduk. Kapıyı kilitlemeden çıktığını unutmuştu. İçeri girdi ve ilk sözü, "Çok özür dilerim," oldu. "Çocuk'la beraberdim." Çok solgun görünüyordu ve kalkık kaşlar sarkabilseydi onunkilerin sarktığını söyleyebilirdim. Bizi ne kadar endişelendirdiğini fark edince yorgunluğuna pişmanlık da karıştı. "En azından kendini tutuklatabilir veya seni sorguya çekenlerle birlikte gelebilirdin," dedim. "Çocuk'la mı çıktın?"

Devrim yılında ilk kez sınıfında karşılaştığında on sekizinde ve lise son sınıf öğrencisi olan bu yetişkin adama 'Çocuk' derdi. Sihirbazımın, tıp fakültesine gitmek isteyen fakat onun Aeschylus ve Chaplin konusunda anlattıklarına hayran kalan bu Çocuğa özel bir düşkünlüğü vardı. Giriş sınavını birincilikle kazanmış, ama Bahai olduğunu itiraf edince fakülteye kabul edilmemişti. Şah rejimin süresince Bahai'ler korunup gelişmişlerdi; Şah'ın bu günahı asla bağışlanmamıştı. Devrimden sonra mallarına el konulmuş, liderleri katledilmişti. Yeni İslami anayasa Bahai'lere hiçbir vatandaşlık hakkı tanımıyordu; okullara, üniversitelere ve işyerlerine kabul edilmiyorlardı.

Çocuk, çoğu kişinin yaptığı gibi gazeteye bir ilan verip, bu çürümüş ve emperyalist mezhebin üyesi olduğunu, anne

babasını reddedip -onlar neyse ki Avrupa'da güvendeydiler- bir ayetullahın yardımıyla dinini değiştirdiğini iddia edebilirdi. Bütün kapıların önünde açılması için bu açıklamayı yapması yeterliydi. Oysa o, Bahai dinini uygulayan ve dindarlığa yatkın biri bile olmadığı halde Bahai olduğunu açıkça itiraf etmiş, böylece kendini parlak bir tıp mesleğinden mahrum bırakmıştı, çünkü gerçekten parlak bir doktor olabilirdi.

Şimdi yaşlı büyükannesiyle birlikte oturuyor ve ufak tefek işlerde çalışıyordu; hiçbir işte uzun süre kalamıyordu. O sırada doktorluğa en yakınlaşabildiği bir yerde, bir eczanede çalışmaktaydı. Onunla hiç tanışmamıştım ama hakkında çok şey duymuştum; müthiş yakışıklı olduğunu, yakında onu terk edip yaşlı ve zengin bir adamla evlenip daha sonra evli bir kadın olarak onunla ilişki kuracak bir Müslüman kızı sevdiğini biliyordum.

Çocuk, öğle yemeğinden hemen önce aramıştı. Uzun bir süredir hasta olan büyükannesi ölmüştü ve onu gözyaşları içinde hastaneden arıyordu. Sürekli ne yapacağını bilemediğini söylüyordu. Sihirbazım bu yüzden telaş içinde ayrılmış ve benim ziyaretimden çok önce, hemen döneceğini düşünmüş.

Onu tombul bir kadınla, teyzesiyle, birlikte hastanenin önünde bulmuş. Ağlamaklı bir halde olan Çocuk, saygın öğretmenin önünde ağlamamak için bir yetişkin gibi davranmış ama kuru gözleri, gözyaşlarından daha da acılıymış. Bahai'lerin mezarlıkları yoktu, rejim devrimin ilk yıllarında mezarlarını buldozerlerle yıkıp yok etmişti. Mezarlığın bir parka veya çocuk bahçesine dönüştürüldüğü söyleniyordu. Buraya Baktaran adlı kültür merkezi yapıldığını daha sonra öğrendim. Büyükannen ölünce, onu gömecek bir mezarlığın yoksa ne yaparsın?

Kalkıp odada dolaşmaya başladım. "Şuraya otur," diyerek kanepede yanındaki yeri gösterdi. "Otur ve sakin ol. Kıpırdanma, tamam öyle." "Sen tekrar başlamadan bir telefon edeyim," dedim. Bican'ı arayıp partiye bensiz gitmesini, daha sonra oraya geleceğimi söyledim. Döndüğümde Rıza, "Yalnız yaşayanları değil, ölüleri de ele geçirme tutkuları hayret verici bir şey," diyordu. Devrimin başlangıcında, devrim savcısı Şah Rıza'nın mezarı ve anıtını buldozerle yıkıp yerine umumi tuvalet yaptırdı; tuvaletin açılışını da içine işeyerek yaptı. Bu sohbeti yarıda kesip kahve isteyip istemediklerini sordum. Birbirine uymayan üç kupa getirip bir ibrik dolusu kaynar su ve kahve kavanozuyla masaya koydum. O kalkıp buzdolabına gitti ve bize çikolata getirdi; her zaman tam bir beyefendi gibi davranırdı.

Çocuk, bir arkadaşından ödünç aldığı otomobille burnunu çeken teyzeyle orada bekliyormuş. Onu teyzeyle birlikte cenazeyle başa çıkmak üzere bırakamayacağından, Çocuğun karşı çıkmasına rağmen onlarla birlikte gitmeye karar vermiş. Beni hatırlayıp evimi aramış ama cevap veren olmamış. Hayır, Rıza'yı veya başka bir arkadaşı aramak aklına gelmemiş. Çocuk'la birlikte otomobile binmiş.

Hastanenin arka tarafına gidip beyaz kefene sarılı cenazeyi almışlar. İki ucundan tutup otomobilin bagajına koymuşlar. Sonra gömmek için Tahran dışında olduğunu duyduğu bir bahçeye doğru yola koyulmuşlar. Yolda durdururlarsa diye endişelenmişler; milis kuvvetlerine ne söyleyebilirlerdi? Bagajı açmalarına nasıl engel olabilirlerdi? Çocuk otomobil için endişeleniyordu. Ne de o bir arkadaşınındı ve masum insanların başını derde sokmak istemiyorlardı. Sihirbazım, "Masum insanlar ha!" diye bağırdı. "Büyükanneni gömmeye çalışırken suçluluk duymak ne demek, biliyor musun? Bırak doğru düzgün bir tören yapmayı, sadece bir toprak parçasına gömebilmek için."

Ona dokunmak istedim ama yaşadıkları onu erişemeyeceğimiz bir noktaya itmişti: o hâlâ o otomobilin içinde, o bahçeye doğru gidiyordu. İnsanları avutmanın olanaksız olduğu böyle durumlar olur. Bâkirelerin ırzına geçilip idam edildiğini anlatan birine ne denir: 'Üzgünüm, acınızı paylaşıyorum,' mu? Sihirbazım da Nesrin gibi avutulmak istemeyenlerdendi; anlayış gösterip tesellimizi acısına göre şekillendirmemizi beklerdi. O şimdi daha da kötü bir durumdaydı: hem suçluluk hem de öfke duyuyordu.

Hazer Denizi'ne giderken hep geçtikleri o otoyola çıkmışlar. Tarlalar, ağaçlar, dağlar yanlarından kayıp geçerken teyze tek kelime söylememiş; öylece arkada oturmuş, yalnız arada bir burnunu çektiğini duyuyorlarmış. Erkekler de konuşamıyorlarmış; laf olsun diye geçen yılki Oscar ödülleri hakkında konuşmuşlar.

Bahçe herhangi bir bahçe gibiymiş; kerpiç duvarların ardında yüksek ağaçlar olduğu görünüyormuş. Korna çalmışlar. Yaşlı bir adam kapıyı açıp onları içeri almış. Mezar taşı olan birkaç mezar görmüşler; yeni kazılmış iki çukur varmış. Cenaze sahiplerinin cenazeyi yıkayıp kefene sarmaları gerekiyormuş. Çocuk'la teyzesi küçük bir binaya girmişler ve sihirbazım, elinde yolda satın aldığı zerrin ve nergiz demetiyle oturup beklemiş. Sonrası rüyada gibi çabucak olup bitmiş; cenazeyi mezara koyup, üstünü toprakla örtmüşler, sonra mezarın başında birkaç dakika durup çiçekleri üstüne yerleştirmişler. Çocuk, yaşlı adama para vermiş. Otomobile binip dosdoğru onun dairesine dönmüşler ve işte şimdi, buradayım ve hizmetinizdeyim. Bana bakınca birden gözleri sevgiyle doldu. "Özür diliyorum," dedi. "Senin aklına neler gelebileceğini düşünemedim."

Bir süre daha orada oturduk. Konuştuk mu, hatırlamıyorum. Sonra ben kalktım, "Bana bir taksi çağırır mısın, lüt-

fen," dedim, o da çağırdı. Kapı çaldığı zaman pardösümü giyip, başımı örtmem ve çantamı bulup veda etmem epey zaman aldı. Ziyaretimin nedeni hakkında konuşmadık; artık hepsi anlamsız geliyordu. Tabii bunun yarını da vardı ve ben onu tekrar arayacaktım. Tekrar görüşmek üzere sözleşecek ve konuşacaktık. Ama şimdilik, her ikisini de yanaklarından öptüm. Rıza'ya teşekkür edip hızla aşağı inerek beni bekleyen taksiye bindim.

28

Şehirler savaşında ateşkes ilan edilmesinden iki gece önce, birkaç arkadaşım John Ford'un *Mogambo*'sunu seyretmeye bize geldi. Bu arada Bay Forsati bana videolar getirmeye başlamıştı. Günlerden bir gün elinde küçük bir paketle ofisime kadar peşimden geldi. Elindeki paket *Big*'in videosuymuş. Ondan sonra çoğu ikinci, hatta üçüncü sınıf Amerikan filmlerinden oluşan filmler getirmeye başladı. İslamcıların bunları, yasak filmleri izlemelerine izin verilen, Körfez'deki Amerikan denizcilerinden alıp gizlice kıyıya çıkardığı söyleniyordu. Bir süre sonra belirli filmleri istemeye başladım. *Jules ve Jim* ve *Modern Zamanlar* gibi klasikler veya Howard Hawks, John Ford, Bunuel veya Fellini'nin filmlerini istiyordum. Bu isimler ona yabancıydı ve belki de denizcilerin ilgisini çekmediği için onları bulmakta zorlanıyordu. Bir gün bana *Mogambo*'yu getirdi. Bunun bir hediye olduğunu söyledi. Eski bir filme hayran olacağı hiç aklına gelmemiş ama bu filme gerçekten vurulmuş: benim de beğeneceğimi düşünmüş.

O gece bütün şehri yok eden birkaç saat süren bir karartma yapıldı. Mum ışığında oturup ev yapımı vişneli votka, Vişnotka içip sohbet ettik. Sakin sohbetimizi uzaktan duyu-

lan birkaç patlamadan başka bozan bir şey olmadı. Ertesi akşam son füzeyi atmasına izin verilirse Irak'ın ateşkesi kabul edeceği bildirildi. İki çocuğun oynadığı bir oyuna benziyordu; en önemli şey son sözü söyleyebilmekti.

Ateşkes sadece iki gün sürdü. Devam edeceğini düşünen çok kimse Tahran'a dönmüştü. dükkânlar geç vakte kadar açık kaldı, sokaklar yılbaşı alışverişini tamamlamak isteyen kalabalıklarla doldu. Ateşkesin bozulmasından birkaç saat önce, bir arkadaşla ne kadar süreceği konusunda iddiaya girmiştim. Bu iddialar bir alışkanlık haline gelmişti. Kaç tane füze, şehri nerede ve ne zaman vuracak diye iddiaya giriyorduk. Bazı kazanımlarımız çok hazin görünse de, gerilimi azaltmaya yarıyordu.

Saldırılar Pazartesi akşamı 22.30'da yeniden başladı. Salı sabahın erken sasatlerine kadar altı füze Tahran'ı vurmuştu. Yeni dönmüş olanlar hemen tekrar gitmeye başladılar. Şehrin üstüne çöken ani sessizlik camilerden, resmi dairelerden, Devrim Komitesi binalarından ve evlerden avaz avaz çalınan askeri marşlarla zaman zaman bozuluyordu. Bağdat'a yapılan füze saldırıları ve 'emperyalist Siyonist düşman'a karşı kazanılan zaferlerle ilgili 'önemli bildiriler' için marşlar yarıda kesiliyordu. 'Işığın karanlığa' karşı kazandığı bu zaferlere sevinip Irak'lıların da bizimle aynı kaderi paylaştığını düşünüp avunacaktık.

29

Üniversiteler İran'ın yılbaşı olan 21 Mart 1988'den önce kapatıldı ve ateşkese kadar kapalı kaldı. İnsanlar yorulmuştu ve artık kimse hükümetin bildirilerine kulak asmıyordu. Milis güçlerine ve Devrim Muhafızları'na rağmen düğünler

ve partiler yapılıyordu. İnsanlar, hem Saddam'a hem de kendi rejimlerine, acı ve öfke içinde, giderek daha çok bağırıp küfür etmeye başlayınca siyahlar giyinmiş motosikletliler - bazıları onlara 'ölümün sakileri' adını vermişti- bombardıman alanlarına gelmez oldular. O günlerde günlük yaşamın büyük bir bölümü durdu ve bizler daha hareketli kaçış yolları arar olduk. Tahran'ı çevreleyen dağlara tırmanmak veya uzun yürüyüşler yapmak günlük alışkanlıklar haline geldi. Bunları yaparken uzun süreli olmasa da yeni dostluklar kuruyorduk.

Irak diktatörü Saddam'ın adı Humeyni kadar bildik bir isim haline geldi, çünkü o da neredeyse diğeri kadar hayatımızı kontrol ediyordu. Kaderimizi etkileyen dehşet verici gücü, onu hayatımızda istenmeyen bir varlık haline getirmişti. Onu ve ileride yapacağı hareketleri göz önüne almadan hiçbir önemli karar alınamıyor, adı sık sık ve düşünülmeden kullanılıyordu. Çocukların oyunlarında önemli bir karakter olmuştu ve daha önce, şimdi ve gelecekte yaptığı ve yapacağı herşey en çok sevilen sohbet konusuydu.

Irak'ın başta Tahran olmak üzere belli başlı şehirlere yaptığı sürekli ve yoğun bombardıman rejimin baskısını azaltmasına yol açmıştı. Devrim muhafızları ve komiteleri artık daha az görünüyordu; ahlak zabıtaları tümüyle sokaklardan çekilmişti. Tahran en yaslı olduğu zamanda, en neşeli yüzünü ortaya koyabilecekti. Giderek daha çok kadın, zorunlu olan koyu renkleri terk edip en parlak renkli başörtülerini taktılar; birçoğu makyaj yapmaya başladı ve pardösülerin altından naylon çorapları daha çok görünür oldu. Zabıta baskınlarına aldırmadan ve yetkililere rüşvet vermeden içkili ve müzikli partiler verilmekteydi.

İşin garibi, rejimin gücünü hâlâ koruduğu yer hayal dünyamızdı. Televizyon iki dünya savaşına ait belgesellerle do-

luydu. Neredeyse bomboş olan Tahran sokakları daha canlı ve renkli bir hal alırken, bizler televizyonda Londra'lıların çöp bidonlarında yiyecek arayışını veya yeraltı sığınaklarında geceleyişini izliyorduk. Stalingrad veya Leningrad halkının yaşadıkları feci kuşatmaları, yoldaşlarının etini yiyerek nasıl aştıklarını dinliyorduk. Bu sadece, rejimin tüm Irak'ı 'özgürleştirmeden' bitirmeyi düşünmediği ve giderek halkın desteğini yitiren savaşı haklı çıkarmak amacıyla yapılmıyordu. Aynı zamanda, giderek huzursuzlaşan halkı sindirmek ve kontrol altına almak için daha kötü felaketlerin varlığını ve Batı cephesinde bir zamanlar herşeyin o kadar da iyi olmadığını göstermeyi amaçlıyordu.

Söylentilere inanır olmuştuk. O ilkbahar bir yenisi ağızdan ağıza dolaşmaya başladı: Irak'ın önceden hiç uyarmadan şehrin herhangi bir yerine atılabilen çok daha güçlü yeni füzeleri vardı. Bu yüzden sıradan bombalara razı olup bu füzelerden esirgenmek için dua ettik. Bundan kısa bir süre sonra, Irak'ın kendi sınırları içindeki bir Kürt kasabasına kimyasal bomba atması daha da dehşet verici bir olasılığı ortaya çıkardı. En sonunda, Irak'ın Tahran'a ve diğer büyük şehirlere kimyasal bomba atmayı planladığı söylentisi yayıldı. Rejim bu haberleri kullanarak yaygın bir panik yarattı. Günlük gazeteler kimyasal saldırılar karşısında ne yapılması gerektiğini yazan ekler yayınladılar; yeni bir alarm işareti -bu kez yeşil- ortaya çıktı. Yapılan birkaç yeşil-alarm denemesi genel panik yaratmaktan başka, kimsenin yeni tehlikenin felç edici etkilerinden korunamayacağını gösterdi bize. Devrim Muhafızları'nın gaz maskeleri ve araçlarıyla caddelerde aşağı yukarı dolaşarak şehir trafiğini tıkadığı özel bir 'Kimyasal Bombayla Savaş Günü' ilan edildi.

Bundan kısa bir süre sonra Tahran'ın kalabalık bir semtinde bir fırını füze vurdu. Çevrede toplanan insanlar unun du-

man halinde havaya doğru yükseldiğini gördüler. Birisi, "Kimyasal bomba!" diye bağırdı. Bunu izleyen karmaşada yayalarla otomobiller birbirine girince çok sayıda kişi yaralandı. Bir süre sonra da gaz maskeli Devrim Muhafızları yardıma geldi.

Artık şehrin her semtinde, aynı hızla devam eden füze saldırılarının kaçınılmaz izlerine rastlamak mümkündü. Bir dizi dükkân veya evin kırılan camları; sonra zararın daha büyük olduğu evler; yıkıntılar arasında yalnızca bir-iki duvarın seçilebildiği yerle bir olmuş birkaç ev. Bir arkadaşı ziyarete veya alışverişe gittiğimiz zaman bu manzaraların yanından bir eğri çizer gibi geçiyorduk. Yolumuza, yıkım eğrisinin yükseldiği noktadan başlayıp yıkımın en yüksek noktasına doğru ilerliyor, sonra yavaş yavaş bildik yerlere ve sonunda gitmek istediğimiz yere varıyorduk.

30

Mina'yı uzun bir süredir görmemiştim ve İran'ın yılbaşı kutlamaları ilişkimizi yenilemek açısından iyi bir fırsat oluşturdu. Onun evine gittiğim günü iki ayrı olayla eşzamanlı olduğu için çok iyi anımsıyordum: eski bir meslektaşım evleniyordu ve Tahran yedi füzeyle vurulmuştu. İlk patlama ben çiçekçi dükkânından çıkarken duyuldu. dükkânda çalışan biri, yoldan geçen birkaç kişi ile ben durup, şehrin batı tarafından yükselen bulutu birlikte izledik. Bulutun görüntüsü, biraz önce bir cinayet işlemiş bir çocuk gibi beyaz ve masumdu.

Mina beni gördüğüne çok sevindi. Birçok bakımdan, akademi dünyasıyla ilişkisini hâlâ sürdürdüğü bir tek ben kalmıştım. Ailesi konağı satıp eskisinin daha küçük bir modeli

olan başka bir eve taşınmıştı. Mina hâlâ siyahlar içindeydi. Solgun ve mutsuz görünüyordu. Zaman zaman depresyona girdiğini ve ilaç aldığını söyledi.

Israrla James hakkında yazdığı ve henüz bitirmediği kitabı sordum. Bir kez kitap üstünde çalışmaya başlayınca herşeyin yerli yerine oturacağına umutla inanıyordum. Fakat o, tekrar çalışmaya başlamayacağını söyledi. Daha sonra tekrar işine yoğunlaşabilmek için bir nefes almaya ihtiyacı olduğunu söyledi. Bu arada Leon Edel'in *Modern Psikolojik Roman* adlı kitabını çevirdiğini ve şu anda Ian Watt'ın *Romanın Yükselişi* adlı kitabının çevirisi üstünde çalıştığını söyledi. "Tabii bu kitaplar bugünlerde pek moda değil," dedi. "Herkes postmodern oldu. Artık metni orjinalinden okuyamıyorlar; ne demek istendiğini onlara açıklayan bir sözde-filozofa gereksinmeleri var." Ona üzülmemesini, artık kimsenin James de okutmadığını, onun da eski moda olduğunu, bunun da bizim doğru işler yaptığımızı gösterdiğini söyledim.

Mina titiz ve metne bağlı bir çevirmendi. Bu da, metni okura daha kolay 'anlaşılır hale getirmesi'ni isteyen yayıncıyla arasında sorunlar çıkarıyordu. Virgina Woolf'un yapılmış çevirilerini hiç beğenmiyordu. Edel'in kitabında *Mrs. Dalloway* alıntıları için Farsça çeviriden yararlanmayı reddetmesi de yeni sorunlar yaratmıştı.

Bana derslerim hakkında sorular sordu. Öğrencilerime James konusunda, özellikle de üslûbuyla ilgili sorunlar yaşadığımızı söyledim. Gülümsedi. "Öğrencilerin gibi düşünen çok yetkin kişi var," dedi. "En ünlü eleştirmenler ve yazarlar bu konuda çok yakındılar. Ama bizim sorunumuz biraz farklı. Ben onlara zor olduğu bilinen romanlar okutuyorum -Nabokov ve Joyce-, onlarsa nedense James okurken daha çok zorlanıyorlar. Yüzeysel realizmi onlarda daha kolay anlaşılacağı izlenimi yaratıyor ve onları daha da çok şaşırtıyor. Bana

bak," dedim. "Bu *is gibi siyah* deyiminin özelliği ne? Onu *The Bostonians*'da - 'is gibi siyah gözler' - ve *The Ambassadors*'da Waymarsh'ın yüzünü tanımalamak de için kullanıyor. Bu kahrolası deyişin anlamı ne? American Heritage Dictionary'de olmadığını biliyor musun?"

Mina devam etmeme izin veremezdi; sadakati buna izin vermezdi. Onun da Catherine Sloper gibi "yönünden saptırılamayan" bir yüreği vardı ve parlak zekâsına rağmen bazen herşeyi harfi harfine algılardı. Belirgin bir duyarlılıkla, "Yaşamın bir hayalini yaratmak için sözcüklerine böyle anlamlar yüklemek zorunda o!" dedi. "Onu bırakmayı mı düşünüyorsun?"

Bu soruyu bana çok uzun bir süre önce de sormuştu, zaman zaman bu endişeye kapılıyordu. Hayır, tabii ki bırakmayacağım. Parlak bir kadını tanımlarken parıltılı veya ışıltılı değil de "göz ardı edilemeyecek Miss B?" diyen bir yazarı nasıl bırakırım. Keşke onun bu sözcük oyunlarını çalabilseydim. Ama öğrencilerime fazla katı davranmam; biliyorsun, çoğu Steinbeck'in *İnci*'siyle yetişmiş.

Ona en güzel ve en kötü bölümleri seçtiğimiz gün ne kadar eğlendiğimizi anlattım. Maşid, "kuşların uğrak yeri ağaçlar"ı, Nesrin ise *The Ambassadors*'dan su kenarında bir yemekten söz eden şu bölümü seçmişti: "...bembeyaz keten masa örtüsünün, domatesli omletlerin, saman rengi Chablis şişesinin karşısında oturan Madame de Vionette, gri gözleri sohbetlerinden ayrılıp yazın şimdiden başgösterdiği ılık bahar havasına, sonra tekrar onun yüzüne ve insancıl sorunlarına dönerek, âdeta bir çocuksu gülümsemeyle ona herşey için teşekkür ediyordu."

Çevremizdeki sorunlarla ilgisiz görünse de Mina'yla yaptığımız bu sohbetler ikimiz için de bir zevk kaynağıydı. Şimdi o günlerin kalıntılarını toparlamaya çalıştığımda, kendi

özel yaşamlarımızdan -aşk ve evlilik, anne olmanın veya olamamanın önemi hakkında- neredeyse hiç konuşmadığımızı fark ediyorum. Sanki politika, bizleri yiyip bitirmiş, edebiyat dışında özel ve kişisel bir şey bırakmamıştı.

31

Ateşkesten önce atılan son füzelerden biri, iki dostumuzun en küçük çocuklarıyla birlikte oturduğu sokaktaki bir eve düştü. Evlerinin oldukça yakınında, birçok İranlı yazar ve aydının buluşup geç vakitlere kadar tartıştığı bir kitapçı dükkânı ve yayınevleri vardı. Bir önceki gece, aralarında Lale'nin de bulunduğu birkaç dostla birlikte sabahın erken saatlerine kadar birlikte film izlemiştik. Uyku sersemliği içinde ekmek, taze kaymak ve ev yapımı reçel ve kahveden oluşan bir kahvaltı hazırladık. Evin ani bir sarsıntıyla titrediğini hissettiğim an mutfaktaydım. Bu sefer çok yakınlaşmıştı. Ne kadar yakınlaştığını kısa sürede öğrenecektik.

Patlamadan sonra birçok kimse bombalanan yere koşarken, çok sayıda çoğu kadın ve çocuk kanlar içinde, bağırıp, ağlayıp lanetler yağdırarak ters yöne doğru koşuyordu. Devrim Muhafızları'yla cankurtaranlar gelince çığlıklar daha da yükseldi. Muhafızlar çekinerek çevreyi incelemeye başladılar. Füzenin düştüğü evin bahçesinde iki çocuk baygın yatıyordu. Muhafızlar molozların altından iki ölü kadını çıkarmayı başardılar; biri renkli bir sabahlık giymiş çok genç bir kadındı. Diğeri orta yaşlı ve şişmandı; eteklerı bacaklarına yapışmıştı.

Ertesi akşam dostlarımıza geçmiş olsuna gittik. Hafiften bir yağmur yağıyordu; hava toprak ve çiçek kokuyordu. Yıkılan evlerin yakınında bir grup insan toplanmıştı. Ev sahi-

bemiz her zamanki zerafetiyle bizi içeri davet etti, kokulu çay ve küçük enfes pastalar ikram etti. Mutfağı iri kâseler dolusu leylakla doldurmayı başarmıştı.

Pencere camları kırılmıştı. Cam parçaları değerli tablolarına saplanmıştı ve bir önceki geceyi evin her tarafından cam parçaları toplamakla geçirmişlerdi. Gülümseyerek bizi üst kattaki taraçaya çıkardı. Arkamızda sevdiğim dağlar yükseliyordu, önümüzde ise yıkılmış üç ev vardı. En az zarar gören evde bir erkekle kadın, evin ikinci katı olduğu anlaşılan yerden kurtaracak eşya aramaktaydı. Ortadaki ev artık moloz yığını halindeydi.

32

Savaş başladığı gibi aniden ve sessizce sona erdi. En azından bize öyle geldi. Savaşın etkilerinden uzun bir süre, belki de sonsuza dek kurtulamayacaktık. Önce şaşırdık ve savaştan önce normal günlük yaşam sayılan şeye nasıl döneceğimizi pek bilemedik. İslami rejim Irak'ın saldırılarına karşı koyamadığından isteksizce barışı kabullenmişti. Cephedeki sürekli yenilgiler milis güçleri ile devrim muhafızlarının çoğunu düş kırıklığına ve acıya boğmuştu. Rejime bağlı olanların morali oldukça bozuktu. Ayetullah Humeyni barışın kendi adına 'zehir içmek' anlamına geldiğini ilan etti. Bu ruh hali üniversitelere, özellikle de milislere, savaş gazilerine ve yakınlarına yansıdı: Onlar için barış, yenilgi demekti.

Dersler tekrar başlayınca kaldığımız yerden devam ettik. Bazı sıralar eksilmişti, birkaç öğrenci gizemli bir şekilde yok olmuştu ve aramıza garip yeni öğrenciler katılmıştı, ama

bunların dışında üniversitenin iki aydan uzun süre kapalı kaldığını gösteren bir belirti yoktu pek. Sevinç havası esmese de, yorgun bir rahatlama duygusu yaygındı.

Bu dönem, hayal kırıklığının ve gözümüzün açılmasının başlangıcıydı. Savaş yitirilmişti, ekonomi berbat durumdaydı ve işsizlik yaygındı. Gerçek becerileri olmayan ve cepheye gidenler, onlara savaş gazisi olarak vadedilen tazminata gereksiniyordu. Ama o bile düzenli dağıtılmıyordu. Savaş şehitleri adına kurulan İslami kurumların çoğu ahlaksız yöneticiler için zenginlik kaynağına dönüşmüştü. Daha sonra bu devrimin çocukları, bu ahlaksızlığın boyutlarını açıklayıp ona karşı ayaklanacaklardı. İslami dernek üyeleri, gücün ve Batı tarzı yaşamın tadını almışlardı; güçlerini başkalarına yasaklanan ayrıcalıklar elde etmek doğrultusunda kullanmaktaydılar.

Bay Forsati'nin üyesi olduğu İslami Cihad adlı öğrenci derneği, savaştan sonra daha çok halka açıldı ve daha tutucu Müslüman Öğrenci Derneği'nin üyeleriyle açıkça çatışır oldu. Dersler yeniden başlayınca Forsati'yi daha sık görmeye başladım. Filmler onun tutkusuydu, video ve filmlerle ilgili bir şirket kurmak istiyordu. Üniversite genelinde bir dizi kültürel programı onun yardımlarıyla gerçekleştirdim. Kendisi pek yaratıcı değildi; onun yaratıcılığı kendi reklamını yapmaya ve kendini geliştirmeye yöneltilmişti.

Eski filmlerde görüntünün yavaş yavaş kayboluşu gibi Ghomi de zamanla hayatımdan çıktı. Yok olmamıştı; hâlâ derse devam ediyor, James'e ve eserlerini okuduğumuz diğer yazarlara aynı zehirli saldırıları yapmayı sürdürüyordu. Aslında öfkesi giderek neredeyse çocuksu çıkışlara dönüşmüştü. Değişen bizdik. Nedense artık onu pek önemsemiyorduk; o konuştuğu zaman diğerleri ona karşılık veriyordu. Onun ve arkadaşlarının, Saddam gitmiş olsa da Batı'nın, em-

peryalizmin, Siyonistlerin ve onların ülke içindeki yardımcılarının tehdidinin yok olmadığını bize her gün hatırlatmaları gerekiyordu. Çoğumuz ona karşılık veremeyecek kadar yorgunduk.

Arkadan ikinci sırada, Ghomi ile Nahvi'nin oturduğu yerde sakin bir erkek, bir ilkokul öğretmeni görüyorum. Ona Bay Dori deyip geçelim. Bakışlarım Forsati ve Hamit'in üstünde duraklayıp odanın karşısına kızların tarafına ilerliyor, Maşid, Nesrin ve Sanaz'ı aşıyor. Orta sırada koridora yakın sırada Mana oturuyor. Bir an Mana'nın gülen yüzünü süzüp koridora doğru bakıyorum, Nima'yı arıyorum.

Bakışlarım Mana'dan Nima'ya ve tekrar Mana'ya gidip gelirken onları dersimde gördüğüm ilk günü anımsıyorum. İkisinin de gözleri, beni sevindirecek bir sürpriz hazırladıkları zaman çocuklarımın gözlerine yerleşen ışıltılar gibi parıldıyordu. Artık birçok yabancı derslerimi dinlemeye geliyordu. Bunlar çoktan mezun oldukları halde hâlâ derslerime giren eski öğrencilerim, başka üniversitelerden gelen öğrenciler, genç yazarlar ve kendiliğinden içeri sızan yabancılardan oluşuyordu. İngiliz edebiyatını incelemek için başka olanakları yoktu ve not almadan da derslerime zaman ayırmaya hazırdılar. Onlardan sadece normal öğrencilerin haklarına saygı göstermelerini, ders saatlerinde tartışmalara katılmamalarını istiyordum. Bir sabah ofisimin kapısında güler yüzlü, roman dersimi dinlemeye hevesli Mana ile Nima'yı görünce fazla duraksamadan kabul etmiştim.

Zamanla, hiç şikayetçi olmadığım normal öğrencilerim değil de, bu diğerleri, okuduğumuz kitaplara hayranlık duyduğu için gelen yabancılar, sınıfın gerçek kahramanları oldu.

Tahran Üniversitesi'nde kimse Henry James'i tanımadığından Nima benim onun tez danışmanı olmamı istedi. Be-

nim için kötü ve acı anılarla dolu olan Tahran Üniversitesi-'ne bir daha asla adım atmayacağıma dair kendi kendime söz vermiştim. Nima dil döküp, gönlümü yaparak sonunda beni ikna etti. Dersten sonra çoğu zaman üçümüz birlikte yürürdük. Mana sessiz kalırken Nima bana İslam Cumhuriyeti'ndeki günlük yaşamın gariplikleri hakkında öyküler anlatırdı.

Çoğu zaman o yanımda yürür, Mana da daha yavaş adımlarla onu izlerdi. Uzun boyluydu ve çocuksu bir yakışıklılığı vardı; şişman değildi ama sanki çocuksu tombulluğunu henüz yitirmemiş gibi iriydi. Gözleri hem şefkatli hem de hınzırdı. Şaşırtıcı derecede yumuşak bir sesi vardı; bu, kadınsı olmayan yumuşak ve alçak bir sesti, sanki sesini fazla yükseltemiyordu.

Öykü alışverişinde bulunmak bir alışkanlık, ilişkimizin değişmez bir özelliği olmuştu. Onların anlattıkları hikâyeleri dinler ve kendi yaşadığım bazı olayları düşünürken, bütün iyi perilerin, bizi ormanın ortasında kötü cadının şekerden evinin yakınında bırakarak, greve gittiği bir peri masalında yaşadığımız duygusuna kapılırdım. Bazen bu hikâyelerin gerçekten yaşandığına kendimizi inandırabilmek için birbirimize anlatırdık. Çünkü ancak o zaman gerçekleşiyorlardı.

Nabokov, *Madame Bovary* konusunda yaptığı bir konuşmada, bütün büyük romanların birer peri masalı olduğunu söyler. Nima, "Hem hayatımızın hem de yaşadığımızı hayal ettiğimiz hayatın peri masalı olduğunu mu söylemek istiyorsunuz?" diye sordu. Gülümsedim. Gerçekten de, bazen hayatlarımız bana romanlardan daha çok hayal ürünü gibi görünürdü.

33

Barış anlaşmasından bir yıla yakın bir zaman sonra 3 Haziran 1989'da Ayetullah Humeyni öldü. Ölümü ertesi sabah yediye kadar resmen açıklanmasa da çok kimse, hatta halkın büyük çoğunluğu, o zamana kadar bunu ya öğrenmiş ya da tahmin etmişti ve binlerce kişi haberi duymak için Tahran'ın dışındaki evinin önünde toplandı. Resmi açıklamadan önce hükümet, önlem olarak bütün havaalanlarını, sınırları ve uluslararası telefon hatlarını kapatmıştı.

Humeyni'nin ölüm haberini duyduğumuz sabahı çok iyi anımsıyorum. Bütün aile oturma odasında toplanmıştık ve ölümün her zaman birlikte getirdiği kolay kolay geçmeyen o donuk şokun ve şaşkınlığın etkisindeydik. Üstelik bu, sıradan bir ölüm de değildi. Radyo spikeri kendini tutamayıp hıçkırıklara boğuldu. Bundan sonra, yas giysileriyle göründükleri zaman veya özel röportaj yaparken bütün ünlü kişiler de onun gibi yaptı; kederimizin büyüklüğünü anlatmanın başka yolu yokmuş gibi ağlamak şart olmuştu.

Oturma odasında her zamanki çay, kahve kokularının arasında oturup bu ölüm üstüne düşünmek bizleri birleştirip yakınlaştırmıştı; arzulanan, korkulan, beklenen bu ölüm şimdi gerçekleşince hem dosta hem de düşmana garip bir şekilde önemsiz göründü. Humeyni'nin seksenli yılların başlarında kalp krizi geçirip hastaneye kaldırılmasından sonra yakında öleceği söylentileri ayrık otları gibi zaman zaman boyverir ve tekrar tekrar ayıklanırdı. Gerçek olayın kendisi, olasılığının yarattığı endişeli beklentiden daha az etkileyiciydi. Ülkeyi kasıp kavuran yas törenleri bu düş kırıklığını gideremiyordu.

Bu olay, garip bir insan topluluğunun oturma odamızda buluşmasına yol açtı. Birkaç yıl önce annemden boşanan ama

geçirdiği bir kazadan sonra geçici olarak ağabeyimin boş duran katında oturan babam ile yine geçici olarak onun evinde kalan ağabeyimin eski kayınvaldesi buradaydı. Annemle geçinemiyorlardı ve o anda birkaç gündür dargındılar. Ama o gün, olağanüstü olay yüzünden geçici ateşkes ilan edilmişti.

Oğlum çok küçük çocuklara özgü bir biçimde kucağımda yayılmış oturuyordu. Kucağımdaki rahatlığı ve zaman zaman hâlâ kıvırcık olan yumuşacık saçlarını okşayıp arada bir farkında olmadan körpe tenine dokunmam beni de gevşetiyordu. Biz büyükler konuşup tahminlerde bulunurken beş yaşındaki kızım dikkatle pencereden dışarı bakıyordu. Aniden dönüp, "Anne, Anne, o ölmemiş!" diye bağırdı. "Kadınlar hâlâ başörtüsü takıyor." Humeyni'nin ölümünü hep Nigar'ın bu basit saptamasıyla ilişkili olarak düşündüm, çünkü haklıydı; kadınların halka açık yerlerde başörtüsü takmadığı gün onun gerçek ölüm günü ve devriminin sonu olacaktı. O zamana kadar onunla birlikte yaşamayı sürdürecektik.

Hükümet beş günlük ulusal yas ve kırk günlük resmi yas ilan etti. Dersler iptal edildi ve üniversiteler kapatıldı. Ama ben oturma odasında oturup derin derin düşünmekten sıkıldım ve ne olursa olsun üniversiteye gitmeye karar verdim. Herşey aşırı sıcakta görülen bir serap gibi bulanıktı. Bu bulanıklık, bütün gün zamanımızın çoğunu televizyon başında cenaze ve bitmez tükenmez yas törenlerini seyrederek geçirdiğimiz, yas günleri boyunca beni hiç terk etmedi.

Kampüse vardığım zaman binada sadece birkaç kişi gözüme çarptı. Sessizlik o kadar yoğundu ki, hoparlörlerden yayınlanan slogan ve marşları bile bastırıyordu. Ofisime çıkıp birkaç kitap aldım ve koridorda yürürken Forsati ile Farisi Bölümü'nden bir arkadaşına rastladım. İkisi de çok ciddi görünüyorlardı; gözleri nemliydi. Onlara ne diyeceğimi bilemeden anlayışla baktım. Ellerinde duvarlara yapıştırmak

üzere oldukları, üstünde Humeyni'nin fotoğrafları olan afişler vardı. İki tanesini alıp ayrıldım.

Daha sonra Humeyni'nin, gelinine ithaf ettiği Sufi şiirleri yayınlanacaktı. Ölümünden sonra onu insancıl bir hale getirmek gerekiyordu, oysa yaşarken o buna karşı çıkmıştı. Aslında, son şiirlerini defterine yazdığı genç güzel gelinine duyduğu saygıda, bizim onda ender olarak gördüğümüz, insani bir yön vardı. Şiir kitabının girişinde gelini onunla konuşmak için zaman ayırdığını, ona felsefe ve mistisizm öğrettiğini ve şiirlerini onun hediye ettiği deftere yazdığını anlatıyordu. Uzun sarı saçları olduğu söyleniyordu ve ben onu yaşlı adamla birlikte felsefeden söz ederek bahçede, çiçekler ve taflanlar arasında daireler çizerek dolaştığını hayalimde canlandırabiliyordum. Acaba onun yanında da başını örtüyor muydu? O çiçek tarhlarının çevresinde tekrar tekrar dönerlerken ona yaslanıyor muydu? İnce kitaptan bir tane alıp afişlerle, zaman zaman gerçekliği çok zayıflayan ve uçucu varlığını kanıtlamak için böyle somut kanıtlara ihtiyaç duyduğum o zamandan bazı kalıntılarla birlikte, Amerika'ya götürdüm.

Tarihlerle ve sayılarla aram iyi değildir -Humeyni'nin ölüm tarihini iki kez kontrol etmem gerekti- ama duyguları ve görüntüleri unutmam. O günlere ait görüntülerle sesler, gerçekte olduğu gibi, anılarımda da birbirine karışıyor, rahatsız edici rüyalara dönüşüyor: spikerin, her an hıçkırıklara boğulacak gibi çıkan, tiz ve abartılı sesi, yas marşları, okunan dualar, üst düzey görevlilerin mesajları ve diğer bütün sesleri bastırarak slogan atıp ağıt yakan kalabalıklar. "Bugün yas günüdür! Putları kıran Humeyni Allah'a kavuştu."

Pazartesi sabahı şafakla beraber Ayetullah Humeyni'nin cenazesi Camaran, Tahran'daki evinden kuzeydeki dağların arasında Musalla diye bilinen ve kutsal yer olarak belirlenen

geniş kurak bir alana götürüldü. Cenaze, konteynırlardan yapımış geçici bir platforma yerleştirilmişti. Beyaz kefene sarılı Humeyni havalandırmalı cam bir kabın içinde, ayakları Mekke'ye doğru uzatılmış yatıyordu. Dini rütbesini ve Peygamber'in soyundan geldiğini gösteren siyah sarığı göğsünün üstüne konmuştu.

O heyecan dolu günün olayları bölüm bölüm aklıma geliyor. Cam tabutu ve konteynırın çevresindeki parlak renkli glayölleri çok iyi anımsıyorum. Yas tutan kalabalıkları da anımsıyorum. Yüz binlerce kişinin Tahran'a akın ettiği söyleniyordu: Ellerinde siyah bayraklar sallayan siyahlar giyinmiş bu ordunun erkekleri gömleklerini parçalayıp, göğüslerini yumruklıyor, siyah çarşaflı kadınlar ağıt yakıp inlerken kendinden geçmiş bir halde kıvranıyorlardı.

Hortumlar da vardı; aşırı sıcak ve kalabalık yüzünden itfaiye yangın hortumlarını getirmişti ve zaman zaman insanları serinletmek için kalabalıkların üstüne su sıkıyorlardı ama bu da görüntüye tuhaf bir cinsellik katmaktaydı. Görüntüyü hayalimde canlandırdığımda şimdi de suyun hışırtısını duyuyor ve gökyüzüne karşı parıldayan her su zerresini görebiliyorum. Arada biri bayılıyordu ve bütün o cinnetin ortasında ağıt yakanlar, sanki daha önceden provasını yapmış gibi şaşırtıcı bir düzenlilik içinde, bayılanı başlarının üstüne kaldırıp elden ele geçirerek güvenli bir yere ulaştırıyorlardı.

Çok sayıda kişinin o gün öldüğünü, on binlerce kişinin de yaralandığını duyduğum zaman ölenlere ne gibi bir paye verileceğini kendi kendime sordum. İnsanlar öldüklerinde onlara hayatta tanımadığımız kadar çok rütbe ve yer bağışlıyorduk. Rejim karşıtlarıyla Bahailerin hiçbir toplumsal hakkı yoktu; mezar taşı onlara yasaktı ve toplu mezarlara gömülüyorlardı. Sonra hepsine mezarlıklarda yapma çiçekler ve fotoğraflarla özel mezar yeri verilen devrim ve savaş

şehitleri vardı. Bu insanlar şehit sayılır mıydı? Cennette yerleri olacak mıydı?

Hükümet yas tutanlar için bol miktarda yiyecek ve içecek sağlamıştı. Göğüsler yumruklanır, ağıtlar yakılıp sloganlar atılırken, bütün bu cinnetin ortasında, yol kenarına sıralanan yas tutanların piknikteymiş gibi sandviçlerini yiyip alkolsüz içeceklerini içtikleri görülebiliyordu. Yaşarken Humeyni'den hoşlanmayan birçok kimse cenazesine katıldı. Humeyni öldüğü sırada genel hoşnutsuzluk o kadar fazlaydı ki, resmi görevliler önce az sayıda katılımı gizlemek için cenazeyi gece gömmeyi düşünmüşlerdi. Oysa ülkenin her yerinden milyonlarca insan gelmişti. Şehrin daha geleneksel ve yoksul bir semtinde oturan orta yaşlı bir üniversite personelinin sözlerini anımsıyorum. Onun gibi, Humeyni'den ve devriminden hiç hoşlanmayan bir otobüs dolusu semt sakininin yine de cenaze törenine gittiğini söylemişti. Niçin gittiğini sordum. Onu zorlayan mı olmuştu? Hayır ama herkes gidiyordu, o da gitmişti. Gitmese herkes ne derdi? Duraklayıp sonra ekledi, "Zaten böyle bir olay hayatta bir kez yaşanır, değil mi?"

Cenaze alayı Humeyni'nin tabutunu sokaklarından geçirip Tahran dışındaki mezarlığa taşırken kalabalığın baskısı o kadar arttı ki, görevliler planlarını değiştirip tabutu helikopterle götürmeye karar verdiler. Kalabalık helikoptere doğru aktı ve havalandığı zaman altın rengi toz bulutu rüzgârlanan bir etek gibi havalandı; yavaş yavaş geride yalnızca garip bir rüyada dönen küçücük dervişler gibi dans eden toz zerrecikleri kaldı.

Beheşt-e Zehra mezarlığında tabut helikopterden çıkarılmaya çalışılırken kalabalık bir kez daha ileri taştı ve bu kez ödülünü kaptı; ölü adamın bedenindeki kefeni parçalamaya başladılar ve bu kargaşada çıplak ayağının dışarı çıkıp sallandığı görüldü. Cenaze sonunda tekrar geri alındı ve yeni-

den kefene sarılmak üzere Tahran'a götürüldü. Birkaç saat sonra metal bir tabutun içinde geri getirildiği zaman Devrim Muhafızları ve yakınlarından bazıları kalabalıkları geride tuttular. Bir arkadaşım -daha sonra Cumhurbaşkanı Hatemi karşısında seçimi yitirecek olan- Hacıtul-İslam Nateg Nuri'yi tabutun yanında durduğunu ve yaklaşmak isteyenlere elindeki kamçıyla vurduğunu gördüğünü anımsıyor. Böylece sonunda, ismi 'Allah'ın ruhu' anlamına gelen Ruhullah Humeyni'yi gömdüler.

Hükümet Humeyni'yi kutsal biri yapmak amacıyla Beheşt-e Zehra'da onun adına bir türbe yapmaya çalıştı. Zevk ve güzellikten yoksun olan bu türbe alelacele tamamlandı: dünyanın en güzel camilerini yaparak ün kazanmış bu ülke, şimdi bu son imam için en zevksiz türbeyi yaratmıştı. Anıt devrim şehitlerinin mezarlığının yakınındaydı; küçük bir fıskiyeden şehitlerin sonsuza dek akan kanını simgeleyen kırmızı su fışkırıyordu.

Humeyni'nin ölümü aydınlatıcı oldu. Bazıları benim gibi kendilerini ülkelerinde bir yabancı gibi hissettiler. Diğerleri, cenaze töreninden birkaç hafta sonra rastladığım taksi şoförü gibi, bütün bu din sahtekârlığından usanmıştı. "Bin dört yüz yıl önce imamları ve peygamberleri nasıl yarattıklarını şimdi anlıyorum, tıpkı bu adam gibi," dedi. Bu yüzden hiçbiri doğru değil.

Devrimin başlangıcında Humeyni'nin görüntüsünün ayda görüldüğü söylentisi yaygındı. Çok kimse, son derece modern ve eğitimli kişiler bile, zamanla buna inandılar. Onu ayın yüzünde görmüşlerdi. O bilinçli bir efsane yaratıcısıydı ve kendini bir efsane haline getirdi. İyi bir zamanlamayla öldüğü zaman -savaşın yenilgiyle sonuçlanması ve gözden düşmesinden sonra ölmekten başka yapacak şey kalmamıştı- tutulan yas aslında bir düşün ölümü içindi. Bü-

tün büyük efsane yaratıcıları gibi o da düşlerini gerçekleştirmeye çalışmış ve sonunda Humbert gibi hem gerçeği hem de kendi düşünü yok etmeyi başarmıştı. İşlediği suçlara, cinayetlere ve işkencelere ek olarak şimdi bu son onursuzluğa da katlanmak zorundaydı: düşlerimizi katletmişti. Ama bunu bizim rızamızla, yardımımızla ve suç ortaklığımızla yapmıştı.

34

Tahran'ın merkezinde loş, küf kokan bir antikacı dükkânına sebepsiz yere, öylesine giriverdim. Geçenlerde bana devrim öncesinde çok beğenilen eski bir TV dizisinin ender rastlanan videolarını getiren Nima'ya hediye etmek için eski bir kitap arıyordum ve iki tarafı eskicilerle dolu bir sokağa gitmiştim. İçeri girdiğimde tezgâhın arkasında oturmuş, dikkatle sabah gazetesini okuyan dükkân sahibi bana bakmayacak kadar meşguldü.

Loş dükkânda dolaşıp eski tahta masaların, rafların üzerine gelişigüzel konulmuş eşyalara bakarken gözüm garip görünümlü bir makasa ilişti. Güzel bir el yapımıydı: horoz şeklinde yapılmış saplardan biri diğerinden daha büyüktü. Sıradan makaslar kadar keskin değildi. Dükkân sahibine onun ne olduğunu sordum. Omuz silkti, "Emin değilim, belki bıyık veya sakal kesmek içindir. Sanırım Avrupa'dan bir yerden, belki Rusya'dan gelmiş."

Bu makas niçin bu kadar ilgimi çekti bilmiyorum ama belki de yüz yıl önce bu aletin -bıyık makası veya her neyse- Avrupa'dan ta buralara kadar getirilip sonunda bu tozlu dükkânın en uzak köşesindeki bir masaya düşmesi bana olağa-

nüstü görünmüştü. Oysa bu alelade alete ne kadar çok emek verilmişti. Bazı hediyelerin özellikle işe yaramadıkları için satın alınması gerektiği konusunda bir teorim vardı. Bunu beğeneceğinden emindim, eşyanın kendi lüks sayılmasa bile, bu onun ihtiyaç duymadığı bir lükstü. Nima için bir şey alacağım yerde horoz saplı makasla oradan çıktım.

Onu açıklama yaparak sihirbazıma verdiğimde o kahve yapıyordu ve işine öylesine dalmış görünüyordu ki, bir karşılık vermedi. Üstünde iki kupa ile çikolata kutusu olan tepsiyi masaya götürüp kütüphaneye gitti. Birkaç dakika sonra elinde yeşil deri kaplı, adı yaldızla yazılmış bir kitapla geri döndü. Bu *The Ambassadors*'du. "Nima'ya alman gereken hediyeyi bana aldığına göre ben de ona bir hediye vereyim: ona Floriani'nin bahçesindeki sahneyi tekrar okumasını söyle. Nima benim gibi birinin hatırlatmalarına gerek duyan bir erkeğe benziyor. Bunun için ona bu sahneyi tekrar okumasını söyle."

Sihirbazım kitapta iki bölümü işaretlemişti. Biri James'in girişte ünlü ve sık sık tekrarlanan bu sahnenin romanın "temeli" olduğunu söylediği bölümdü, diğeri ise sahnenin kendisiydi. Bu ünlü heykeltraş Gloriani'nin verdiği bir partide yer alır. Romanın kahramanı Lambert Strether, ruhsal mirasçısı ilan ettiği genç ressam küçük Bilham'a şöyle der: "Yaşayabildiğin kadar yaşa; bunu yapmamak hata olur. Hayatını yaşadığın sürece ne yaptığının pek önemi yok. Bunu yapmazsan hiçbir şey yapmamış olursun. Ben çok yaşlıyım, en azından gördüklerim için çok yaşlıyım. Kaybettiğin kaybedilmiştir; bunda sakın yanılma. Yine de, özgürlük hayalimiz var; bu yüzden sakın benim gibi, bu hayalin anısından yoksun olma. Ben doğru zamanda ona sahip olamayacak kadar çok aptal veya çok zekiydim, şimdi ise bu hataya karşı tepki veren biriyim. Çünkü o bir *hataydı*. Yaşa, yaşa!"

35

"Karanlıkta çalışırız - elimizden geleni yaparız - neyimiz varsa veririz, kuşkumuz tutkumuzdur, tutkumuz işimizdir. Gerisi sanatın çılgınlığıdır." (Henry James)

Sabahın erken saatiydi, günün ilk dersindeydik; sınıf gün ışığıyla doluydu. Ben James'i özetliyordum. Geçen sefer James'in bazı özelliklerinden, bunların farklı karakterlerde farklı durumlarda nasıl ortaya çıktığından söz etmiştik, bugün de *cesaret* sözcüğünden bahsetmek istiyordum: Kendi kültürümüzde son günlerde hakkında fazlasıyla atıp tuttuğumuz bir sözcüktü bu.

"James'te farklı cesaret türleri vardır. Bir örnek düşünebiliyor musunuz? Evet, Nesrin?" Nesrin, "En belirgin örnek Daisy'dir," dedi. Bir çabayla ileriye uzandı, alnındaki hayali bir saç telini eliyle itti ve devam etti. "Daisy daha ilk anda Winterbourne'a korkmamasını söyler. Gelenek ve göreneklerden korkma demek ister, bu bir cesaret türüdür."

Ona yüreklendirerek, "Evet," dedim. "Daisy iyi bir örnek, sonra bir de cesaret sahibi olduklarına ihtimal vermediğimiz, cesur olduğunu hiç düşünmediğimiz karakterler var, çünkü biz onların uysal olduğunu düşünürüz." Maşid'in yüzü parladı ve o elini kaldırabilmek için cesaretini toparlamadan ona dönüp, "Evet?" dedim. Yüzünün parlaklığı soldu ve durakladı. "Haydi Maşid, söyle," diye ısrar ettim. "Şey, siz 'uysal' deyince birden aklıma Catherine geldi. O Daisy gibi değil, utangaç ve çekingen ama yine de ondan daha girişken olan bütün bu karakterlere karşı çıkıyor ve ağır bir bedel ödese de onlara meydan okuyor. Onun cesareti Daisy'den farklı ama yine de cesaret. Ben..."

Tam bu anda koridorda bir patırtı duyduk. Ben duymazlıktan geldim. Yıllar geçtikçe, dışarıdan gelen böyle kesintile-

ri dersin bir parçası olarak kabul etmiştim. Bir gün, iki hademe ellerinde iki sandalyeyle içeri girip onları bir köşeye koymuştu. Bir başka gün, eğri boyunlu bir hademe elinde bir süpürgeyle içeri girmiş ve ben onu fark etmemiş gibi yaparak *Tom Jones* hakkında konuşmaya devam ederken o yeri süpürmeye başlamıştı.

"Sonra bir de *The Ambassadors* var," diye devam ettim. "Burada çeşitli cesaret türlerini görüyoruz ama en cesur karakterler, hayal gücü olan ve hayal güçlerinin yardımıyla başkalarının duygularını anlayıp paylaşabilenlerdir. Bu tür cesarete sahip değilseniz başkalarının duygularını ve gereksinmelerini anlayamazsınız.

"Strether'in Paris'te tanıştığı gönül yoldaşı Maria 'cesaret' sahibidir oysa Mrs. Newsome sadece 'coşku'ludur. Mrs. Newsome'un oğlunun yaşamından çıkarıp atmaya kararlı olduğu Madame de Vionnet hayatının bütün bilinen değerlerini Chad'a karşı beslediği bilinmeyen aşkı için riske attığında cesaret göstermektedir. Ama Mrs. Newsome işi garantiye alır. Herkesin ne olduğunu, ne yaptığını ve hangi rolü üstlendiğini bir kez hayal ettikten sonra bu formüllerini değiştirmeyi reddeder. Karakterlerini kendi ideolojisine veya arzularına göre biçimlendiren, onlara kendileri gibi olma fırsatını vermeyen kötü bir romancı gibi bir zorbadır. Bir amaç uğruna ölmek cesaret gerektirir, ama bir amaç uğruna yaşamak da cesaret ister."

Öğrencilerimin sıkıntılı hareketlerinden ve kapıya yönelen bakışlarından en önemli noktaya dikkatlerini veremediklerini anlıyordum, yine de mümkün olduğu kadar uzun süre rahatsız edilmemeye kararlıydım, onun için devam ettim. "Romanın en diktatör tipi, görünmeyen Mrs. Newsome'dır. Diktatörlerin düşünce yapısının temelini anlamak istiyorsak onu incelememiz gerekir. Nima, lütfen Strether'in onu tanım-

ladığı bölümü lütfen okur musun: 'Onun güçlüğü de tam olarak buydu...'

"'Onun güçlüğü de tam olarak buydu, sürprizlere izin vermeyişi. Bence bu gerçek onu tanımlıyor ve simgeliyor... daha önce de dediğim gibi o baştan aşağı ince, soğuk düşüncedir. Herşeyi kendi aklına göre önceden çözümlemişti, kendi için olduğu kadar benim için de çözümlemişti. Bunu ne zaman yapsa, başka hiçbir şeye yer kalmaz; değişikliğe yer yoktur. Kendi de dopdoludur, ağzına kadar aldığı kadar tıklım tıkıştır. Ona dokunmadım. Kendine dokundurmaz. Şimdi daha önce hiç göremediğim kadar açıklıkla görüyorum; içinde durduğu kendine özgü mükemmeliyet, onun yapısını herhangi bir şekilde değiştirme fikrinin yanlış olduğuna işaret ediyor.'"

Bu arada dışarıdaki patırtı giderek çoğalmıştı. Koşuşturan ayak sesleri ve haykırışlar duyuluyordu. İyice huzursuzlaşan Ruhi ile Hatef fısıldaşıp kapıya bakıyorlardı. Ne olup bittiğini anlamaları için onları dışarı gönderip derse devam etmeye çalıştım.

"Şimdi okuduğumuz alıntıya dönelim..." O anda sözüm, içeri girmek gibi bir niyetleri yokmuş gibi kapıda duran Ruhi'yle arkadaşı tarafından kesildi. Bir öğrencinin boş bir sınıfta kendini yakıp devrimci sloganlar atarak koridorda koştuğunu söylediler.

Hepimiz dışarı fırladık. Öğrenciler uzun koridorun her iki ucundan merdivenlere doğru koşturuyordu. Meslektaşlarımdan birinin yanında merdivenlere yakın bir yer buldum. Bir sedye taşıyan üç kişi, kalabalığın arasından merdivenlere doğru ilerlemeye çalışıyordu. Yürüyüşlerinden yüklerinin ağır olmadığı anlaşılıyordu. Sedyenin üstünde, beyaz örtünün altından koyu gri lekeleri olan pespembe bir yüz seçebildim. Ne olursa olsun örtüye değmemeye gayret ediyor izlenimini yaratan bir çift siyah el yukarı uzanmış hareketsiz du-

ruyordu. İki iri göz yüze görünmez tellerle bağlanmış gibi görünüyordu. Gözler inanılmaz derecede dehşet verici bir manzaraya dikilmiş gibi hareketsiz duruyordu, aynı zamanda da, tuhaf bir şekilde, bir o yana bir yana dönüyor gibiydiler. O sabahın çılgın görüntüleri arasında o dönen gözleri asla unutamadım.

Hoparlörler herkesi sınıfına dönmeye çağırıyordu. Kimse yerinden kıpırdamıyordu. Hepimiz, helezoni bir hareketle aşağı indirilen pembe yüzü, garip elleri ve isli gözleri izliyorduk. Sedyenin yaklaşıp inişiyle mırıltılar alçalıp yeniden yükseliyordu. Bu sahne, gözler önünde devam etmesine rağmen şimdiden sadece bir rüya değil, aynı zamanda bir rüyanın anısı halini almıştı.

Sedye merdivenlerden aşağı inip görünmez olunca mırıltılar belirginleşip duyulur oldu. Sedyedeki sihirli yaratık bir geçmiş, bir isim, bir kimlik kazandı. Bu kimlik genelde kişisellikten uzaktı. Müslüman Öğrenci Derneği'nin en faal üyelerinden biriydi. Onun 'faal' olduğunu söylemek aşırı köktendincilerden biri olduğunu söylemekle eş anlamlıydı. Duvarlara afişler asıp sloganları yazan, giyim kurallarını bozanların listesini üniversite girişine astıran gruptandı.

Onun sedye üstünde artık anlamı kalmayan savaş fotoğraflarının, ölümünden sonra bile bu törene her zamanki sert ve anlaşılmaz bakışıyla dik dik bakan ve savaş hakkında değerli sloganlarını atan ("ÖLDÜRSEK DE ÖLDÜRÜLSEK DE ZAFER BİZİMDİR! SAVAŞACAĞIZ! ÖLECEĞİZ! AMA ASLA ÖDÜN VERMEYECEĞİZ!") Ayetullah Humeyni'nin yanından geçip götürülüşünü düşündüm.

Kampüslerimizde onun gibi, devrimin başlangıcında çok genç yaşta çoğu taşradan veya geleneksel ailelerden gelen o kadar çok delikanlı vardı ki. Her yıl ideolojik yakınlıklarına ve devrime bağlılıklarına bakılarak üniversiteye giderek da-

ha çok öğrenci alınmıştı. Onlar Devrim Muhafızları'nın veya devrim şehitlerinin ailelerinin üyesiydiler ve onlara 'hükümet kontenjanı' deniliyordu. Onlar devrimin çocuklarıydı ve onun mirasını devralıp sonuçta Batılılaşmış görevlilerin yerini alacaklardı. Devrim onlar açısından çeşitli şeyler ifade ediyor olmalıydı: en başta güç ve olanaklar. Ama onlar aynı zamanda başkalarının haklarına el koyan kişilerdi, çünkü hak ettikleri veya çok çalıştıkları için değil, ideolojik yakınlıkları yüzünden üniversiteye alınmışlardı. Bunu biz de, onlar da unutamıyorduk.

Kendi aralarında heyecanlı heyecanlı konuşan bir öğrenci grubunun ortasında merdivenlerden bu kez ağır ağır indim. Onun kimliği şimdiden anılarımız ve öykülerimiz için bir bahane yaratmıştı. Öğrencilerim onun derneğinin üyelerinin ellerinden çektikleri aşağılamaları heyecanla anlatıyorlardı. Müslüman Öğrenci Derneği'nin savaşta ölen bir liderinin, bir başörtüsünün altından görünen ufacık beyaz tenle tahrik olduğu hikâyeyi tekrar dile getiriyorlardı. O küçücük beyaz tenin ve genç kızın bu uğurda ödediği bedelin anısını ölüm bile silememişti.

Bu aşağılamaları herkesin içinde açıkça söze dökemiyorduk, bu yüzden, içerlediğimiz olayları ve nefretlerimizi anlatılır anlatılmaz etkisini yitiren hikâyeler halinde dokumak için rastlantısal durumlardan yararlanıyorduk. Yaralanan öğrencinin nasıl bir aileden ve nereden geldiğini kimse bilmiyor ve önemsemiyordu. Çok uzun bir süre sonra, onunla ve yoldaşlarıyla ilgili hikâyeleri ayrıntılarıyla hatırlamama rağmen adını hatırlayamadığımı ancak fark ettim. Bir devrim kahramanı, bir şehit ve bir savaş gazisi olmuştu, ama birey olamamıştı. Hiç âşık olmuş muydu? Kara başörtülerinin altından bembeyaz boyunları parıldayan o kızlardan birinin elini hiç tutmak istemiş miydi?

Üniversitedeki sayısız kişi gibi ben de öfke içinde merdivenleri çıkmış, hiddetle koridorlarda yürümüştüm. Onun gibi insanlarla karşılaştığımızda ortaya çıkan belirsizlikleri öfke yok etmişti: 'biz' ve 'onlar' şeklinde kutuplaşmıştık. Çok güçlü bir düşmanın gerilemesine sevinen gizli suikastçiler gibi aramızda hikâye ve fıkraları paylaşırken ne ben, ne öğrencilerim ne de meslektaşlarım, bu kadar güç kullanıyor gibi görünenlerin aslında kuvvetli bir kendini yok etme içgüdüsüyle hareket ettiğini düşünebilmiştik. O kendini yakarak, intikam alma hakkımıza da mı el koymuştu?

Yaşarken benim için bir şey ifade etmeyen bu çocuk, ölümüyle bir tutkuya dönüşmüştü. Özel hayatı hakkında bütün öğrenebildiğimiz, çok yoksul bir aileden geldiği ve tek yakın akrabasının bakımına muhtaç çok yaşlı annesi olduğuydu. Savaşa gönüllü olarak katılmıştı. Cephede şok geçirip evine gönderilmişti. Anlaşılan tümüyle iyileşememişti. Irak'la barış yapıldıktan sonra üniversiteye dönmüştü. Belli ki barış onda düş kırıklığı yaratmıştı. Savaşın heyecanı yok olunca birçok genç devrimci gibi gücünü yitirmişti.

BU SAVAŞ BİZİM İÇİN BİR NİMETTİR! Bizler için bu, asla katılamadığımız bir savaş olmuştu. Oysa onun gibi insanlar açısından savaş bir nimet sayılırdı. Onlara bir aidiyet, amaç ve güç duygusu kazandırmıştı. Hâliyle cepheden döner dönmez bütün bunları yitirmişti. Onun ayrıcalığı ve gücü artık bir şey ifade etmiyordu ve İslami öğrenci dostları artık başka yerlere ilerlemişlerdi. Eski yoldaşlarının savaş klipleri yerine yasak çanak antenler sayesinde Oscar ödüllerini seyretmeyi yeğlediğini görünce kim bilir aklından neler geçmişti? Bizlerle başa çıkabilirdi, ama bir Henry James romanının kahramanları kadar yabancılaşıp şaşırtıcı olmuş bir Forsati'yle ne yapabilirdi?

Onun iki teneke dolusu gazla üniversiteye erkenden geldiğini hayal ediyorum; ayrıcalıklı bir savaş gazisi olduğu için belki de üstü aranmamıştı. Boş bir sınıfa gidip gazı başından aşağı döktüğünü görür gibi oluyorum. Daha sonra, bir kibrit çakıp kendini ateşe vermiş olmalı; kendini bir kez mi yoksa birkaç yerinden mi tutuşturmuştu? Sonra koridorda koşup, "Bize ihanet ettiler! Bize yalan söylediler! Bakın, bize ne yaptılar!" diye bağırarak eski sınıfına dalmıştı. Bu, yaptığı son güzel konuşma olmuştu.

Onun durumunu kavramak için onunla aynı fikirleri paylaşmaya veya onu onaylamaya gerek yoktu. Savaştan hiç ait olmadığı üniversiteye geri dönmüştü. Kimse onun hikâyelerini dinlemek istemiyordu. Sadece ölüm anı bir ilgi kıvılcımı çakabilirdi. Hayatı doktrinlerin kesinliğiyle belirlenmiş bu adamın, ölümüyle bu kadar karmaşıklık kazanması ilginçti.

O gece öldü. Yoldaşları onun için gizlice yas tutmuşlar mıydı? Hakkında hiçbir şey söylenmedi; cenazelerin ve yasın ulusal bir sanat biçimi olarak mükemmellikle sahnelendiği bu ülkede, onun anısına tek bir tören veya konuşma yapılmadı, çiçekler getirilmedi. Çarşaf ve diğer baskı yöntemlerine karşı çıkmakla övünen ben bile sesimi çıkarmadım. Mırıltılar dışında, o günün olağandışı tek yönü, hoparlörlerin her nedense koridorlarda o akşamüstü derslerin her zamanki gibi yapılacağını sürekli ilan etmesiydi. O akşamüstü bir dersimiz vardı. Doğallıkla her zamanki gibi ders almayacaktı.

4
JANE AUSTEN

1

Yasi o hafif alaycı sesi ve boş yüz ifadesiyle, "Serveti ne olursa olsun Müslüman bir erkeğin dokuz yaşında bâkire bir eşe ihtiyaç duyduğu tüm dünyanın bildiği bir gerçektir," dedi. Onun bu tavrı bazı özel durumlarda hicve yaklaşırdı, bu da onlardan biriydi.

Mana, "Müslüman bir erkeğin sadece bir değil birkaç eşe ihtiyaç duyduğu da tüm dünyanın bildiği bir gerçek değil mi?" diye karşılık verdi. Tepki alacağını bildiğinden, kara gözleri mizahla dolu olarak gizliden bir bakış fırlattı bana. Maşid'e benzemeyen Mana, sevdiği birkaç kişiyle gizliden ilişki kurabilen biriydi. Bu ilişkiyi kurmak için gözlerini size

odaklar veya uzaklaştırırdı. Aramızda gizli bir kod geliştirmiştik ve yalnızca alındığı zaman -ve çok çabuk alınırdı- sözlerindeki şakacı iniş çıkışlar yok olur, gözlerini yere indirir veya bakışlarını başka tarafa yöneltirdi.

Bulut yüklü gökyüzü ile soğuğun kar yağışını müjdeler göründüğü, o buz gibi gri Aralık sabahlarından biriydi. Bican'dan işe gitmeden önce şömineyi yakmasını istemiştim ve şimdi insana huzur veren ateş çıtırdıyordu. Yasi için fazla avam olan bir ifadeyle hepimiz rahat ve samimi bir havadaydık. Bütün gerekli unsurlar mevcuttu: buharlı pencereler, dumanı tüten kahve kupaları, ateşi çıtırdayan bir şömine, doyurucu kramalı pastalar, kalın yün kazaklar ve birbirine karışan duman, kahve ve portakal kokusu. Yasi kanepede Mana ile Azin'in arasındaki her zamanki yerine yayılmıştı ve ben yine bu kadar ufak tefek bir bedenin nasıl bu kadar çok yer kapladığına şaşıyordum. Azin'in flörtçü kahkahası odaya yayıldı, hatta Maşid bile bize gülümser gibi baktı. Nesrin sandalyesini şöminenin yanına çekmişti, durulmayan elleri şömineye portakal kabukları atıyordu.

Aramızda gelişen yakınlık sayesinde dostça sohbetten hemen ciddi roman tartışmalarına geçebiliyorduk. Bütün yazarlarla, ama özellikle de Austen'le çok eğleniyorduk. Bazen iyice çılgınlaşıyorduk; çocuklaşıyor, birbirimize takılıyor veya güzelce eğleniyorduk. İnsan *Gurur ve Önyargı*'nın ilk cümlesini okuyup da Austen'in okurlarından zaten bunu beklediğini nasıl kavrayamazdı?

O sabah Sanaz'ı bekliyorduk. Gamzeleri geçici olarak ortaya çıkan Mitra, sınıfa Sanaz'ın onu beklememizi istediğini, - bir sürprizi olduğunu söylemişti. Bütün çılgınca tahminlerimiz ketum bir tebessümle karşılanıyordu.

Azin, "Yalnızca iki şey olmuş olabilir," diye tahmin yürüttü. "Erkek kardeşiyle bir kavga daha ettikten sonra evi terk

edip o harikûlade teyzesinin yanına taşınmaya karar vermiştir." Altın ve gümüş sallantıların şıkırtısı arasında elini havaya kaldırdı. "Yahut da sevgilisiyle evleniyordur."

Yasi biraz doğrularak, "Mitra'nın yüz ifadesine bakarsan sevgili olasılığı daha akla yatkın geliyor," dedi.

Mitra'nın gamzeleri daha da çukurlaştı ama bizim kışkırtmalarımıza karşılık vermeyi reddetti. Ona bakarken bir süre önce Hamid'le yaptığı evliliği düşündüm; burnumun dibinde gizliden gizliye kur yapmış olmalıydılar. Beni düğünlerine davet etmişlerdi ama Mitra, Hamid'le ilişkisinden bana daha önce hiç söz etmemişti.

Endişe içinde Mitra'ya, "Birbirinize âşık oldunuz mu?" diye sorunca Mana, "Yine o saçma soru," diye araya girmişti. Benim bu tutkum, evli çiftlere sormaktan kendimi alamadığım bu soru, dostlarım ve meslektaşlarım arasında bir şakaya dönüşmüştü. Yine endişe ve hevesle, "Birbirinize âşık oldunuz mu?" diye sorarak anlayışlı bir tebessüme yol açtım. Mitra kızararak, "Şey, evet tabii," dedi.

Azin alaycı bir safiyetle, "Ama bu günlerde kim aşkı düşünüyor ki?" diye sordu. Saçlarını bir at kuyruğuyla toplamıştı ve başını çevirdiğinde küçücük turkuaz boncuklar hafifçe titreşti. "İslam Cumhuriyeti, bizi Austen'in devrine geri götürdü. Görücü usulü evliliği Allah onaylıyor! Şimdi kızlar ya aileleri onları zorladığı, ya da 'green card' almak veya maddi durumlarını garantilemek ya da cinsellik için evleniyorlar –aşk dışında her türlü neden için evleniyorlar."

Sesini çıkarmayan ama yine de tavrıyla, "İşte yine başladık," diyen Maşid'e baktım. Azin kupasına uzanarak, "Ve biz eğitim görmüş kızlardan... *bizim* gibi kızlardan, koleje devam etmiş ve daha yüksek hedefleri olması gereken kızlardan söz ediyoruz," dedi.

Maşid, Azin'e bakmadan usulca, "Hepsi değil," dedi. "Bağımsız olan çok kadın var. Ne kadar çok iş kadınımız var,

ayrıca tek başına yaşamayı seçen kadınlar da var." Evet, sen de onlardan birisin, diye düşündüm. Çalışan bir kızsın ve otuz iki yaşında, anne ve babanla birlikte yaşıyorsun.

Mana, "Çoğunun seçim hakkı yok," dedi. "Bence biz Austen'in çağından *çok* gerilerdeyiz." Bu, Mana'nın Maşid'e karşı kesinlikle Azin'in tarafını tuttuğu ender anlardan biriydi. "Annem kiminle evleneceğini kendi seçebiliyordu. Benim seçme hakkım daha az, küçük kız kardeşiminki daha da az," diye ümitsizce sözünü bitirdi.

Nesrin tabağındaki portakal kabuklarını bir bulyap gibi dizerek, "Peki ya geçici evlilikler?" dedi. "Cumhurbaşkanımızın mükemmel seçeneğini unutmuş görünüyorsunuz." İran'a özgü bir İslami yasadan söz ediyordu. Buna göre bir erkeğin dört resmi karısı ve istediği kadar geçici karısı olabiliyordu. Bu yasanın ardındaki mantık, karıları yanlarında olmadığı veya onları tatmin edemediği zaman ihtiyaçlarını giderebilmesiydi. Bir erkek böyle bir anlaşmayı on dakika gibi kısa bir süre için de doksan dokuz yıl gibi uzun bir süre için de yapabilirdi. O zamanlar reformcu ünvanını taşıyan Cumhurbaşkanı Rafsancani, gençlerin geçici evlilik yapması gerektiğini ileri sürmüştü. Bu, hem bunu başkanın gençlere yaranmak için yaptığı kurnaz bir girişimi olarak gören gericileri, hem de başkanın niyetinden aynı şekilde kuşkulanan, ayrıca bunu özellikle kadınlara karşı bir hakaret olarak değerlendiren ilericileri öfkelendirmişti. Bazıları geçici evliliğin fahişeliğin kutsallaştırılmış bir biçimi olduğunu söylüyordu.

Maşid, "Ben geçici evlilikten yana değilim," dedi. "Ama erkekler daha *zayıf* ve cinsel ihtiyaçları daha *fazla.* Hem," diye özenle eklèdi, "bu kızın seçimi. Buna zorlanmıyor."

Nesrin belirgin bir tiksintiyle, "Kızın seçimi mi?" dedi. "Senin seçimin ne olduğu konusunda garip fikirlerin var."

Maşid karşılık vermeyip gözlerini yere indirdi.

Nesrin şiddetle, "Bazı erkekler, hatta en iyi eğitim görmüş olanlar bile, buna ilericilik gözüyle bakıyor," diye konuşmayı sürdürdü. "Bir arkadaşla -bir *erkek* arkadaşla- bunu tartıştım, bunun ilerici bir yasa olduğuna inanabilmemin tek yolu, yasanın aynı hakkı kadınlara da tanımasıdır, dedim. Bu adamların ne kadar açık fikirli olduğunu öğrenmek ister misin? Dindar erkeklerden söz etmiyorum; hayır, laiklerden söz ediyorum," diyerek, ateşe bir parça portakal kabuğu daha fırlattı. "Onlara evlilik hakkındaki fikirlerini sor. İkiyüzlülük mü istersin!"

Yasi kaşlarını çatarak, "Annemin de teyzelerimin de aşk evliliği yapmadığı bir gerçek," dedi, "ama dayılarımın *hepsi* âşık olup evlendi. Düşününce insana tuhaf geliyor. Bu bizi nereye getiriyor, yani bu nasıl bir miras?"

Bir an düşündükten sonra neşelenerek, "Sanırım Austen bizim yerimizde olsaydı, serveti ne olursa olsun, Müslüman bir erkeğin dokuz yaşında bâkire bir eşe ihtiyaç duyduğu tüm dünyanın bildiği bir gerçektir, derdi," dedim ve Austen'in ünlü giriş cümlesi üzerinde yaptığımız oyuna böyle başladık; her Austen okuru bunu en azından bir kez yapmak istemiştir.

Eğlencemiz zil sesiyle bölündü. Kapıya en yakın oturan, "Ben açarım," dedi. Sokak kapısının kapandığını, merdivendeki ayak seslerini duyduk, sonra bir sessizlik oldu. Maşid ön kapıyı açınca selamlaşmalar ve gülüşmeler yükseldi. Sanaz pırıl pırıl bür gülümsemeyle içeri girdi. Elinde bir kutu pasta vardı. "Niye pasta getirdin?" diye sordum. "Senin sıran değil ki."

Gizemli bir şekilde, "Evet, ama iyi haberlerim var," dedi.

Yasi kanapenin derinliklerinden tembelce, "Evleniyor musun?" diye sordu.

Sanaz uzun pardösüsünü ve yün başörtüsünü çıkararak, "Önce bir oturayım," dedi. Güzel saçlı kadınlara özgü gururlu bir rahatlıkla başını bir yana atarak, "Kar yağacak," dedi.

İyi bir nedeni olduğu ve kimsenin onu suçlamayacağı bugün bile acaba özür dileyecek mi diye merak ettim.

Pişmanlık izi taşımayan dostça bir gülümsemeyle, "Geç kaldığım için özür dilerim," dedi.

Azin, "Haklarıma el koyuyorsun," dedi, "geç kalmak benim özelliğim."

Sanaz haberlerini araya bırakmak istedi. Kuralımız Perşembe derslerimize giderek daha fazla sızan kişisel anlatıların dersi engellememesiydi. Ama bu kez ben bile bekleyemeyecek kadar heyecanlıydım.

Israrlarımıza dayanamayan Sanaz, "Herşey çok çabuk oldu," dedi. Birden telefon edip onunla evlenmesini istemiş. Kendi anne babasıyla konuştuğunu, onların da Sanaz'ın anne babasıyla konuştuğunu söylemiş (önce Sanaz'a sormamışlar, diye düşündüm). Onlar da çok sevinmişler; askerlik yüzünden İran'a gelemeyeceği için belki Sanaz ve ailesi Türkiye'ye gidebilirdi. İranlılar vizesiz Türkiye'ye gidebildiğinden bu seyahat kolayca ayarlanabilirdi. Şaşkınlıktan dili tutulmuştu. Bu olmasını hep beklediği bir şeydi ama yine de gerçekleştiğine inanamıyordu. "Ateş sönmek üzere," diyerek kendi sözünü kesti. "Ben ateş yakmayı bilirim. Hemen hallederim." Sönmeye yüz tutan ateşe birkaç odun atıp enerjiyle karıştırdı. Yükselen alev parıldayıp aynı hızla söndü.

Yirminci yüzyılın başlarında, İran'da -şeriata göre dokuz olan- evlilik yaşı on üçe, daha sonra da on sekize yükseltildi. Annem eşini kendi seçmişti ve 1963'te Parlamento'ya seçilen altı kadından biriydi. Büyüdüğüm 1960'lı yıllarda benim haklarımla Batı demokrasilerindeki kadın hakları arasında çok az fark vardı. Ama o zamanlar, bizim kültürümüzün de-

mokrasiye uygun olmadığını, demokrasinin ve insan haklarının Batılı ve İslami uyarlamaları olduğunu düşünmek moda değildi. Hepimiz fırsatlar ve özgürlük istiyorduk. Bunun için devrimci değişimi destekledik; biz daha az değil, daha *fazla* hak istiyorduk.

Ben devrimin hemen öncesinde sevdiğim erkekle evlendim. O zaman Maşid, Nesrin, Mana ve Azin ilkgençlik çağındaydı, Sanaz ile Mitra birkaç yaş daha küçüktü, Nesrin ise henüz iki yaşındaydı. Beş yıl sonra kızım dünyaya geldiğinde, yasa büyükannemin zamanından önceki haline gerilemişti: yeni anayasanın onaylanmasından aylar önce, ilk iptal edilen yasa, kadınların evde ve işyerindeki haklarını koruyan aileyi koruma yasası oldu. Evlilik yaşı dokuza indirildi - sekiz ve yarım ay yılı olduğu söylendi: zina ve fuhuş recmle cezalandırılacaktı; kadınlar yasa karşısında erkeklerin yarı değerine sahip olacaktı. Yürürlükteki hukuk sisteminin yerini şeriat aldı ve temel usul oldu. Gençlik yıllarım, iki kadının bakanlığa yükselişine tanıklık etmişti. Devrimden sonra bu iki kadın, Allah'a karşı savaşmak ve fuhuşu yaygınlaştırmak suçuyla idama mahkûm edildiler. Bunlardan biri, Kadın Sorunları Bakanı olan, o sırada Avrupa'daydı ve sürgünde kalarak kadın hakları ve insan haklarının önde gelen savunucularından biri oldu. Diğeri, Eğitim Bakanı ve benim devam ettiğim lisenin eski müdürü olan, ya bir çuvala tıkılıp taşlanarak öldürüldü ya da kurşuna dizildi. Bu kızlar, benim kızlarım, zamanla bu kadınları saygıyla ve umutla anacaklar: Geçmişte böyle kadınlarımız olduysa gelecekte de olmaması için bir neden yoktu.

Toplumumuz yeni liderlerinden çok daha ileriydi ve kadınlar, dini ve ideolojik inançlarına bakmadan yeni yasaları protesto etmek için sokaklara dökülmüşlerdi. Gücün tadını almışlardı ve savaşmadan ondan vazgeçmeye niyetli değil-

lerdi. İşte, İslami feminizm efsanesi -kadın hakları kavramını İslami öğretiyle uzlaştırmaya çalışan çelişkili bir fikir- o zaman kök saldı. Fakat bu, yöneticilerin ekmeğine yağ sürdü: hem İslamcı hem de modern olduklarını iddia edebildiler, bu arada modern kadınlar da Batılı, kokuşmuş ve hain olmakla suçlandılar.

Bu devrimi, yirminci yüzyılın diğer totaliter devrimlerinden farklı kılan şey, hem güçlü hem de zayıf yönleriyle, geçmiş adına yapılmasıydı. Biz, dört kuşak kadın -büyükannem, annem, ben ve kızım- hem şimdiki zamanda hem de geçmişte yaşıyorduk; aynı anda iki farklı zaman diliminde. Tuhaf ama, savaş ve devrim bizim kendi kişisel sorunlarımızın daha çok farkına varmamıza yol açmıştı: özellikle de, Jane Austen'in iki yüzyıl önce keşfettiği gibi, merkezinde kişisel özgürlük sorunu yatan evliliklerimizin. *O* bunu keşfetmişti, diye düşündüm, peki ya biz, başka bir ülkede, başka bir yüzyılın sonunda, bu odada oturanlar, biz ne yaptık?

Sanaz'ın asabi gülüşü beni düşüncelerimden kopardı. "Çok korkuyorum," diyerek, olmayan bir saç telini geri itmek için sağ elini alnına götürdü. "Şimdiye kadar onunla evlenmek bir çeşit hayaldi, erkek kardeşimle kavga ederken düşünebileceğim bir şeydi. Fakat gerçek hayatta nasıl gerçekleşeceğini asla bilemedim, hâlâ da bilmiyorum."

Sanaz Türkiye'ye yapacağı yolculuk ve onu tekrar görme konusunda endişeliydi. "Ya benden hoşlanmazsa?" dedi. 'Ya *ben* ondan hoşlanmazsam,' diye sormuyordu. 'Ya *biz* geçinemezsek?' O zaman erkek kardeşi daha da gaddarlaşır mıydı veya annesi daha çok kederlenir miydi? Annesi o ıstırap dolu bakışlarıyla, onu özellikle güç duruma düşürmüş gibi, Sanaz'ın suçluluk duymasına yol açar mıydı? Bunlar Sanaz için ciddi sorulardı. Türkiye'ye onu sevdiği için mi, yoksa diğerlerini mutlu etmek için mi gittiği belli değildi. Benim Sa-

naz'la sorunum buydu; onun gerçekten ne istediğini anlamak olanaksızdı.

Nesrin kahve kupasını elilerinde dalgın dalgın çevirerek, "Altı yıl sonra kim bilir neye benziyordur?" dedi. Konuşmamız evliliğe ve erkeklere döndüğü zaman hemen hep yaptığım gibi endişe içinde ona baktım. Onun içine gömdüğü anılarıyla nasıl yaşadığını merak etmekten kendimi alamıyordum. Kendini böyle deneyimler yaşamamış olan arkadaşlarıyla karşılaştırıyor muydu? Ve onlar *böyle* deneyimleri yaşamamışlar mıydı?

Sanaz, sitem dolu gözlerle Nesrin'e baktı. Şimdi bunu söylemenin sırası mıydı? Ne olursa olsun, Türkiye'ye gitmek ona iyi gelecekti. En azından onu aklından çıkarıp atabilecekti.

Kızların alaycı gülümsemelerine aldırmamaya çalışarak, "Onu seviyor musun?" diye sordum. "Evlenmeye karar verdiğin zaman, ne olursa olsun, bir riske gireceksin, ama önemli olan soru şu, Onu *şimdi* seviyor musun?"

Diğerlerinin alayına katılamayacak kadar heyecanlı olan Sanaz, ağır ağır konuşarak, "Küçükken onu sevdim," dedi. "Şimdi bilemiyorum. Ondan hep hoşlandım ama çok uzun bir süre uzaktaydı. Başka kadınlarla tanışmak için o kadar çok fırsatı olmuştur ki... Benim hiç başka erkeklerle tanışma fırsatım oldu mu? Teyzem evet veya hayır diye bir cevap vermek zorunda olmadığımı söylüyor. Birbirimize karşı beslediğimiz hisleri anlamak için Türkiye'de *yalnız* buluşmamız gerektiğini söylüyor. Ailelerin her işe karışan varlığı olmadan birlikte biraz zaman geçirmemiz gerektiğini söylüyor."

Hakem gibi araya girişime engel olamadan, "Ne kadar olağandışı akıllı bir teyze," dedim. "Haklı, biliyor musun."

Maşid gözlerini kısacık bir an benim tarafıma doğru kaldırıp sonra tekrar yere indirdi. Azin, Maşid'in bakışını he-

men yakalayıp, "Ben Dr. Nefisi'ye katılıyorum," dedi. "Bir karar vermeden önce bir süre birlikte yaşamanız iyi fikir."

Maşid oltaya takılmamaya karar verdi ve ağırbaşlı sessizliğini sürdürdü. Gözlerini halının görünmez bir noktasına tekrar dikmeden önce yere indirirken, bana doğru sitemli bir bakış yöneltti mi, yoksa bana mı öyle geldi, anlayamadım.

Nesrin, "Uyumlu olup olmadığınızı anlamak için yapacağın ilk şey onunla dans etmek olmalı," dedi.

Bu sözü önce hepimizi şaşırttı, bu Nesrin için bile fazla uçuk bir laftı. Ne demek istediği kavramam için bir saniye geçmesi gerekti. Tabii ya! Geçen yıl Allame'de yarattığımız Sevgili Jane Derneği'nden söz ediyordu. Bu dernek fikri -başlamadan ölmüştü- unutulmaz bir dansla başlamıştı.

2

Şimdi onu, boş bir bahçenin ortasındaki bir evin geniş penceresinden içeri bakar gibi görüyorum. Yüzümü cama dayadım ve işte geliyorlar: beş kadın, hepsi siyah çarşaflı ve başörtülü. Teker teker pencerenin önünden geçerlerken yüzlerini seçebiliyorum; biri durmuş, diğerlerini izliyor. Zarif değiller; birbirlerine ve sandalyelere çarpıyorlar. Tuhaf, bastırılmış bir neşeleri var.

O ilkbahar verdiğim seminerde *Gurur ve Önyargı*'nın yapısını on sekizinci yüzyıl dansına benzetmiştim. Dersten sonra bazı kızlar sınıfta kalıp bunu konuşmak istemişti; bu sözüm onların aklını karıştırmıştı. Sözlerimi açıklamak için dansın hareketlerini onlarla birlikte yapmanın en iyi fikir olduğuna karar verdim. Gözlerinizi kapatın ve dansı hayalinizde canlandırın, diye önerdim. Bir ileri bir geri adım attı-

ğınızı hayal edin; karşınızda duran erkeğin eşsiz Mr. Darcy olduğunu hayal etmek size yardımcı olabilir, belki de olmaz; aklınıza takılan birini hayal edin işte. Kızlardan birinin kıkırdadığını duydum. Birden esinlenerek Nesrin'in isteksiz ellerini yakalayıp onunla dans etmeye başladım, bir-iki ve bir-iki. Sonra diğerlerinden yan yana sıralanmalarını istedim; biraz sonra hepimiz dans ediyorduk, birbirimize ve sandalyelere çarparken siyah çarşaflarımız arkamızda dalgalanıyordu.

"Eşlerinin karşısında duruyorlar, hafif bir reverans yapıyorlar, öne bir adım atıyorlar, ellerini birbirine değdirip, dönüyorlar," dedim. "Hayır, ellerinizi değdirirken birbirinizin gözlerinin içine bakacaksınız; peki, bakalım sohbetin ne kadarını sürdürebileceksiniz. Birbirinize bir şeyler söyleyin." Gülmemek için zorlanıyorlar. Müjgan, "İşin kötüsü hepimiz Elizabeth ile Darcy olmak istiyoruz," diyor. Nesrin, "Ben Jane olabilirim," diyor - "Ben hep en güzel olmak isterdim. Bize bir Mr. Collins gerek." "Haydi, Maşid, ayaklarıma basmak hoşuna gitmez miydi?" Maşid nazlanıyor. Çekinerek, "Hayatımda hiç dans etmedim." "Bu dans konusunda hiç tasalanmana gerek yok. Ve ben profesörün olarak emrediyorum," dedim. "Ev ödevinin bir bölümü oalrak," diye ekledim ve bu otoritemden keyif aldığım ender anlardan biriydi. "Öne, arkaya, duraklayın, dönün, dönün, adımlarınızı diğerlerinkine uydurmanız gerek, bütün olay bu; kendinizle ve eşinizle ilgilisiniz ama diğerleriyle de ilgilenmeniz gerek; birlikte adım atmanız gerek. Evet, işin zor yönü de bu ama Miss Elizabeth Bennet için bu bir sorun değil."

Onlara, "Bütün dans başlı başına bir gösteri ve bir sunudur," dedim, "ama farklı dansların nasıl farklı yorumlar getirdiğini görüyor musunuz?" diye sordum. Nesrin, "Ah,

evet," dedi. "Bu dansı İran dansıyla karşılaştırın. O İngilizler bedenlerini bizim gibi kıvırabilselerdi... bizim yanımızda ne kadar iffetli kalıyorlar!"

"Kim İran dansı yapabilir?" diye soruyorum. Hepsi Sanaz'a bakıyor. O ise utanıyor ve dans etmeyi reddediyor. Ona takılıp ısrar ediyoruz, çevresinde bir daire oluşturuyoruz. Önce sıkılarak hareket etmeye başlıyor ve biz el çırpıp bir şarkı mırıldanmaya başlıyoruz. Nesrin yavaş olmamızı söylüyor. Sanaz çekinerek başlıyor, zarif küçük adımlar atarak, belini şehvetli bir zerafetle oynatıyor. Biz gülüp şakalaştıkça cesaretleniyor; başını iki yana döndürmeye başlıyor ve bedeninin her bölümü, dikkati üstüne çekmek için diğerleriyle rekabete girişiyor. Küçük adımlar atıp elleri ve parmaklarıyla dans ederken bedeni titriyor. Yüzünde bambaşka bir ifade beliriyor. İddialı ve davetkâr, dikkati çekmek, içine almak için kotarılmış ama aynı zamanda da gerileyip saptırıyor, dansettiği sürece bu güce sahip.

Baştan çıkarmanın çeşitli yolları vardır ama İran danslarındaki eşsiz bir incelik ve pişkinlik karışımıdır. Onu karşılaştırabileceğim Batılı bir benzerini bulamıyorum. Farklı geçmişleri olan kadınların aynı ifadeyi takındığını görüyorum: gözlerine buğulu, tembel, fettan bir bakış yerleşiyor. Sanaz'ın ifadesini, yıllar sonra Fransız eğitimi almış kendinden emin arkadaşım Leyli birden müziğe kapılıp dans etmeye başlayınca onun yüzünde görüyorum. Dansı uzun uzun *naz*, *işve* ve *kırıştırma* yansıtan bölümlerden oluşuyor, bu sözcüklerin İngilizce karşılıkları *-cilveli*, *kışkırtıcı*, *flörtçü*- yalnızca yetersiz olmakla kalmıyor, aynı zamanda anlamsız kaçıyor.

Bu çeşit baştan çıkarışın anlaşılması zordur; tenseldir ve elle tutulur gibidir. Kıvrılır, döner, dolanır ve açılır. Eller açı-

lıp kapanırken bel sanki burulup boşanır. İnce ayarlıdır. Küçük bir adım atmadan önce yaratacağı etki öngörülür, sonra bir küçük adım daha atılır. Bu, Miss Daisy Miller ve onun gibilerin olmayı asla hayal edemeyeceği kadar işvelidir. Açıkça baştan çıkarıcıdır ama teslimiyetçi değildir. Sanaz'ın dansında bunların hepsi vardı. Kemikli yüzünü, iri gözlerini ve incecik kırılgan bedenini çerçeveleyen kara çarşafı ile başörtüsü tuhaf bir şekilde hareketlerine çekicilik katıyordu. Her hareketiyle kendini siyah kumaşın bir katmanından kurtarıyor gibiydi. Çarşaf şeffaflaşıyor; dokusu dansın gizemini artırıyordu.

Kapıyı açan bir öğrencinin şaşkınlığıyla kendimize geldik. Öğle tatili bitmişti; zamanı fark etmemiştik. Bir ayağı sınıfın içinde eşikte duran öğrenciye bakıp gülmeye başladık.

O toplantı aramızda gizli bir anlaşma oluşturdu. Gizli bir grup oluşturup adını Sevgili Jane Derneği koymayı düşündük. Toplanıp dans edecek ve kremalı pasta yiyecek, haber alışverişi yapacaktık. Böyle gizli bir grubu hiç kuramadık ama kızlar ondan sonra kendilerinden Sevgili Jane'ler diye söz etmeye başladılar ve bugünkü suç ortaklığımızın tohumu böylece atılmış oldu. Geçenlerde aklıma Nesrin gelmeseydi bütün bunları hatırlamazdım.

Sanırım o gün, Maşid ve Nesrin'le birlikte ofisime yürürken onlara pek fazla düşünmeden, gizli sınıfıma katılmalarını söyledim. Şaşkın yüzlerini görünce çabucak bu fikri özetledim, belki de yıllardır hayalini kurup kafamda planladığım şeyleri hemen oracıkta şekillendirdim. Maşid, "Bizden beklenen ne olacak?" diye sordu. Hiç düşünmeden kesin bir tavırla, "Eserlere ve sınıfa *kayıtsız şartsız* bağlılık," dedim. Böylece onlardan çok kendimi bağlamış oldum.

3

Ben tam bir akademisyenim: O kadar çok makale ve inceleme yazısı yazdım ki, artık deneyimlerimi ve fikirlerimi anlatıya çevirirken itiraz kabul etmez bir tavır almadan edemiyorum. Oysa anlatmak, anlatırken de kendimi ve diğerlerini yeniden yaratmak, çok istediğim bir şey. Ben yazarken yol açılıyor, teneke adam kalbine, aslan da cesaretine yeniden kavuşuyor, ama bu benim öyküm değil. Ben, sonunu önceden tahmin edemediğim, başka bir yolda ilerliyorum. Bu yolun nereye çıktığı hakkında, bir yelek giymiş, saat takmış ve sürekli "Geç kaldım, geç kaldım," diye mırıldanan beyaz tavşanın peşinden ilk kez koştuğu haliyle Alice gibi ben de pek bir şey bilmiyorum.

Gurur ve Önyargı'nın genel yapısını sınıfıma anlatabilmek için, onu Darcy ile Elizabeth'in katıldıkları sayısız balodan birinde dans ettiklerini hayal ettiğimiz on sekizinci yüzyıl dansına benzetmekten daha iyi bir yol bulamadım. Austen'in bazı diğer romanlarında -örneğin *Mansfield Park* ve *Emma*'da- balo ve danslar konu için önemli bir unsur oluştursa da, dans başka hiçbir romanda odak noktası sayılacak bir rol üstlenmez. Burada üstünde durduğum nokta dansların sayısı değil. Dediğim gibi, romanın bütün yapısı, hem genel hem de özel bir eylem olan, dans gibidir. *Gurur ve Önyargı* bir balonun eğlenceli havasını taşır.

Demek ki yapı, dans ve konu dışı sözden oluşur. Yalnızca olaylar ve karakterler değil, aynı zamanda mekân bakımından da, roman kontrpuana uygun, paralel çizerek gelişir. Önce Elizabeth'i kendi ortamında görürüz, daha sonra onu kendi ortamı dışında Darcy'nin ortamında, sonra Darcy'yi kendi gerçek ortamında görürüz; bu hareketlerin her biri onları uzun vadede birbirine yakınlaştırır. Darcy'nin Elizabeth'e

evlenme teklifi Collins'inkine paralel olarak gelişir. Ayrıca Darcy ile Wickam'ın karakterlerinde de paralellikler vardır. Darcy'nin Elizabeth'e bakışı bir kamera gibi yakın çekim yapar; romanın ikinci bölümünde Elizabeth Darcy'ye yaklaştığında da tersi olur.

Bütün önemli karakterler dansta tanıtılır ve orada kıvılcımlanan çekişme, roman boyunca sürecek olan gerginliktir. Darcy'nin, Bingley'e onun dans etmeye değmeyecek kadar gösterişsiz olduğunu söylediğini duyduğu andan itibaren Elizabeth ona düşman olur. Daha sonra, bir sonraki baloda onunla karşılaştığında fikrini değiştirmeye başlamıştır ama genç kız onun dans etme teklifini reddeder. Netherfield'de tekrar karşılaşırlar ve bu kez dans ederler, ama bu dans, uygar görünüşüne rağmen gerginlik doludur; kız yüz vermedikçe erkeğin ilgisi aynı oranda artar. Sohbetlerindeki uyuşmazlık, bedenlerinin dans pistindeki ahenkli hareketleriyle çelişir.

Austen'in kahramanları insanların arasına yerleştirilmiş kişisel bireylerdir. Yalnız kalıp düşünme arzuları, onları devamlı gözaltında tutan, çok küçük bir toplumun içindeki durumlarına göre sürekli ayarlanmaktadır. Özel ile genel arasındaki denge bu dünya için gereklidir.

Dansın bir geri-bir ileri ritmi, konunun çevresinde geliştiği, iki kahramanın eylemlerinde ve hareketlerinde yinelenir. Paralel olaylar onları yakınlaştırır sonra uzaklaştırır. Roman boyunca Elizabeth ile Darcy sürekli olarak birbirlerine doğru ve birbirlerinden uzağa hareket ederler. Birbirlerine doğru her hareket edişlerinde ortam ikinci hareket için hazırlanır. Uzaklaşma hareketine bir önceki yaklaşma hareketinin yeniden değerlendirilmesi eşlik eder. Danstaki bu karşılıklı hareket, eşin gereksinmelerine ve adımlarına sürekli uyum sağlamaktır. Örneğin Mr. Collins'in dans pistinde ne kadar kötü

olduğunu anımsayın, tıpkı *Northanger Abbey*'deki kaba Thorpe gibidir. Onların iyi dans edememesi eşlerinin ihtiyaçlarına uyum sağlayamamalarının bir göstergesidir.

Gurur ve Önyargı'daki diyalogun merkezde yer alışı, romanın dansa benzeyen yapısına çok uygundur. Her sahnede Elizabeth ile Darcy arasında bir konuşma yer alır gibidir. Bu diyalog gerçek veya hayali olabilir, ama sürekli zihni meşgul eder, diğeriyle yapılan konuşma kendi kendiyle yapılan bir konuşmaya yol açar. Elizabeth ile Darcy ve Elizabeth'in kendi kendiyle yaptığı merkezdeki bu konuşmalara, başka başka konuşmalar eşlik eder.

Gurur ve Önyargı'nın en harikûlade yönlerinden biri de, temsil ettiği çokseslilliktir. Çok farklı diyalog çeşitleri vardır: birkaç kişi arasında, iki kişi arasında, iç diyalog ve mektup yoluyla diyalog. Bütün gerginlikler diyaloglarla yaratılır ve çözümlenir. Austen'in, romanın bütünsel yapısıyla ilgili veya ona karşıt, böyle bir çokseslilik, böylesine çeşitli sesler ve şiveler yaratabilme yeteneği, romanın demokratik yönünün en iyi göstergelerinden biridir. Austen'in romanlarında karşıtlıklar için yer vardır, onların var olmak için birbirlerini yok etmeleri gerekmez. Ayrıca derin düşünme ve özeleştiri için de yer -hatta yalnızca yer değil, gereklilik de- vardır. Bu derin düşünme değişime neden olur. Bir noktayı kanıtlamak için bir mesaja, çoğunluğa ihtiyaç yoktur. Demokratik olma gerekliliğini kavramak için yapmamız gereken tek şey okumak, ahenksiz sesleri takdir etmektir. Austen için tehlike buradadır.

Austen'in romanlarında çoğu sevimsiz karakterin diğerleriyle gerçek bir diyalog kuramayanlardan oluşması bir rastlantı değildir. Atıp tutarlar. Nutuk çekerler. Azarlarlar. Gerçek bir diyalog kurma yeteneğinden yoksun olmak hoşgörü, derin düşünce ve başkalarının duygularını anlayıp

paylaşma yeteneğinden yoksun olmak demektir. Daha sonra, Nabokov'da, bu yeteneksizlik *Lolita*'daki Humbert Humbert ve *Solgun Ateş*'teki Kinbote karakterlerinde olduğu gibi canavarca boyutlara ulaşır.

Gurur ve Önyargı şiirsel değildir ama kendine özgü ahenksizliği ve ses uyumu vardır; sesler yaklaşıp uzaklaşır ve odada bir kez dolanır. Şu anda sayfaları hızla karıştırırken onların sayfalardan fırladığını duyuyorum. Mary'nin acınası kuru sesini, Kitty'nin öksürüğünü ve Miss Bingley'in iffetli imalarını duyuyorum ve işte şurada, azametli Sir Lucas'ın bir sözcü kulağıma çalınıyor. Utangaç ve ağırbaşlı olduğu için Miss Darcy'yi duyamıyorum ama merdivenlerden inip çıkan ayak sesleri duyuyorum; Elizabeth'in hafif alaylarını, Darcy'nin ağırbaşlı, yumuşak ses tonunu ve kitabı kapatırken anlatıcının hiciv dolu sesini duyuyorum. Kitap kapanınca da sesler durulmuyor; yankılar ve titreşimler sayfalardan hınzırca fırlayıp romanın kulaklarımızda çınlamasına yol açıyor.

4

Azin büyük bir dikkatle tırnaklarını inceleyerek, "Bizim Sanaz'ımız çok yetenekli," diyor. "En büyük marifeti askere alınmaktan kaçıp İngiltere'ye gitmek olan beş paralık oğlana ihtiyacı yok." Sesi gereksiz yere vahşiydi çünkü şu anda belirli birini hedef almıyordu. Ben işte o an, Azin'in tırnaklarına dikkat etmeye başladım. Onları domates rengine boyamaya başlamıştı, biçimlerine ve renklerine uzun bakıyordu. Ders boyunca ne zaman fırsat bulsa, sanki kırmızı oje onu yalnızca Azin'in bildiği bir yere, farklı bir boyuta götürüyor-

muş gibi, tırnaklarını inceliyordu. Bir pasta veya portakal almak için ne zaman elini uzatsa, gözleri dikkatle kırmızı uçlu parmaklarının hareketlerini izliyordu.

Arada Sanaz'ı konuşuyorduk. Ertesi hafta Türkiye'den dönmesi gerekiyordu. Onunla ilişkideki tek kişi olan Mitra bize yeni haberler veriyordu: çocuk çok tatlıydı, Sanaz onu seviyordu, nişanlanmışlardı. Birlikte deniz kıyısına gitmişlerdi; fotoğraflar getirecekti, bir dolu fotoğraf. Teyzesi onun o kadar da parlak biri olmadığını düşünüyordu. Sanaz onun iyi bir çocuk olduğunu, bir erkek arkadaş olarak daha da iyi olduğunu ve ayakta durmak için birine ihtiyacı olduğunu söylüyordu (gamzeler derinleşiyor). Anlaşılan bu durum Sanaz'ı rahatsız etmiyordu.

Yasi, "Genç olmak suç değil," diye cıvıldadı. "Dayımla yengem de hayata böyle başladı, üstelik paraları da yoktu. Aslında düşününce dayılarımdan üçü böyle evlendi. En küçüğü dışında hepsi, o zaten hiç evlenmedi, bir politik gruba katıldı," diye ekledi, sanki bu gerekçe, hiç evlenmeyişini açıklıyordu.

En büyük dayısı üç haftalık tatili için İran'a geldiğinden bu ara dayılardan daha sık söz ediyordu. O, Yasi'nin en çok sevdiği dayısıydı. Onun şiirlerini dinliyor, kız kardeşi Mina'nın tablolarına bakıyor ve utangaç annelerinin hikâyelerini eleştiriyordu. Sabırlı, dikkatli, yüreklendiriciydi ama aynı zamanda biraz fazla eleştiriyor, sık sık şu zayıf noktaya, o hataya dikkat çekiyordu. O ziyarete geldiği, ender olarak mektup yazdığı veya ABD'den telefon edip de özellikle onunla konuşmak istediği zaman Yasi bayram ederdi. Kınanmadan Yasi'nin akına fikirler sokabilen tek kişi oydu. Ve aklına fikirler de sokuyordu. Önce müzik çalışmalarına devam etmesi için onu yüreklendirmişti; sonra "Niye Tahran Üniversitesi'ne gitmiyorsun?" demişti. Şimdi de öğrenimine Ameri-

ka'da devam etmesini öğütlüyordu. Yasi'ye Amerika hakkında anlattığı herşey -ona normal ve sıradan görünen olaylar- onun hevesli gözlerinde büyülü bir parıltı kazanıyordu. Bu hikâyeleri düzenli olarak bana onaylatırdı ve ben de hep kendimden ekleyecek bir şeyler bulurdum. Genç Yasi'yi yoldan çıkartmak için dayısıyla gizlice işbirliği yaptığımızı düşünürdüm. Ve endişelenirdim: Ya onu, gerçekten aslında ona uygun olmayan bir hayata özendiriyorsak? Ayrıca özendirmelerimizin sevgi dolu, sadık ve ailesine bağlı bir kız olan Yasi'yi günler boyu çelişkiye düşürüp hüzünlendirdiğini de görebiliyordum. Kendini alaya alarak sürekli şey olduğunu söyledi, şey... "Kararsız mı?" diye sordum. "Haaayır, neydi canım?" Birden yüzü aydınlandı. "Huysuz!" "Hayır, Yasi, o değil. Kesinlikle huysuz değil." "Evet, şey, kararsız aynı zamanda da yetersiz - böyle hissediyorum; belki huysuz olduğumu da hissediyorum."

Bu günlerde kızlarımın hepsi İran'ı terk etmek istiyordu: kendini her zamankinden fazla işine vermiş olan Maşid dışında hepsi. Maşid işinde yükselmek ve kalıcı olmak istiyordu ama dini bir karşıt grupla eskiden politik ilişkisi olduğu gerekçesiyle hep reddediliyordu. Mitra şimdiden Kanada vizesi için başvuru yapmıştı ama Hamid'le ikisinin hâlâ çekinceleri vardı. Hamid'in annesi buna karşı çıkıyordu, Kanada'daki geleceği belirsizdi oysa buradaki hayatı kusurlarına rağmen bilinen bir durumdu. Hamid'in iyi bir işi vardı; güven içindeydiler. "Annesinin bize sürekli anımsattığı gibi burada tanınıyoruz oysa orada..."

Azin aniden, "Ben gitmeyi düşünyorum," dedi. "Sanaz'ın biraz aklı varsa hiç durmaz gider, adamla evlenir, oraya gider, sonra ondan boşanır. Ne yani?" Diğerlerinin şaşkın bakışları karşısında hemen savunmaya geçerek sinirle çantasında sigarasını çıkardı. "Ne dedim şimdi?"

Sigarasını yakmadı -ders sırasında hiç yakmazdı- ama tırnakları domates kırmızısına boyalı uzun beyaz parmaklarında tuttu. Birden sessizliğimizi fark etti ve çikolata çalarken yakalanmış bir çocuk gibi elindeki sigaraya baktı, sonra dostça bir gülümsemeyle tablaya bastırdı.

"O tırnaklarla nasıl yakalanmıyorsun?" diye konuyu değiştirmek için soruyorum. "Eldiven giyiyorum," diyor. "Yazın bile koyu renk eldiven giyiyorum." Ojeli tırnaklar, makyaj yapmak gibi suçtu ve kamçılanmak, para cezası ve bir yıla kadar hapisle cezalandırılıyordu. Tabii onlar da bu numarayı biliyorlar ve başına bela açmak isterlerse eldivenini çıkarmanı söylüyorlar. Eldivenler ve tırnaklar hakkında gevezelik etti, sonra aniden sustu. İçinde mutluluktan eser bile olmayan ince bir sesle, "Beni mutlu ediyor," dedi. "O kadar kırmızı ki başka şeyler düşünmemi engelliyor."

Nesrin ilk kez usulca, "Ne gibi şeyler?" diye sordu.

"Öyle şeyler, işte. Bilirsin." Sonra gözyaşlarına boğuldu. Şaşkınlık içinde sustuk. Azin'in gözyaşlarına aldırmamaya çalıştığı belli olan Mana, istemeyerek ona kâğıt mendil kutusunu uzattı. Maşid kendi içine çekildi, Nesrin, elleri hırsla birleşmiş öne eğildi. Azin'e en yakın oturan Yasi ona doğru uzanıp hafifçe sağ omzunu tuttu.

5

Azin'in gizlediği gerçek yaraları ile açığa çıkardığı gerçek olmayanları artık keşfetmeme olanak yok. Tahran'daki son gecemde çektirdiğimiz fotoğrafa bakıp bir ipucu arıyorum. Gözlerim Azin'in yuvarlak altın küpesinin pırıltısına takılıp ona dönmüş. Sihirbazım gibi, bir insanın burnundaki kıv-

rımdan bir şeyler keşfedebilme hünerine sahip değilseniz, fotoğraflar aldatıcıdır. Benim böyle hünerlerim yok.

Fotoğrafa bakarak Azin'in sorunlarını çıkarmak olanaksız. Kaygısız görünüyor; sarı saçları soluk tenine ve koyu bal rengi gözlerine uyuyor. Çılgın biri gibi görünmeye bayılırdı ve üç kez evlenmiş olması bu iddiasını doğruluyordu. İlk eşiyle on sekizini doldurmadan evlenmiş ve bir yıl içinde boşanmıştı. İkinci eşiyle ne yaşadığını hiç anlatmamıştı. Belki de, İran'da evlenmek bir erkek arkadaş edinmekten kolay olduğu için bu kadar sık evlenmişti.

Bize kocasının onu ilgilendiren herşeye sinirlendiğini söylemişti. Kitaplarını, bilgisayarını ve Perşembe derslerini kıskanıyordu. Yüzüne yapıştırdığı bir gülümsemeyle onun 'bağımsız ruhu' dediği şeyle nasıl aşağılandığını hissettiğini anlattı; onu dövüyor, sonra da onu ölümsüz bir aşkla sevdiğine yeminler ederek yatıştırmaya çalışıyordu. Anlattıkları beni neredeyse fiziksel olarak rahatsız etmişti. Dayaklardan çok alayları beni rahatsız etmişti; artık kimsenin onunla evlenmeyeceğini, kullanılmış bir otomobil gibi olduğunu, hiçbir erkeğin ikinci el kadın istemediğini ona bağırarak söylemesi. Ona canı isterse on sekiz yaşında bir kızla evlenebileceğini; terütaze, el değmemiş on sekiz yaşında bir kızla istediği an evlenebileceğini söylüyormuş. Onun sözlerinden çok, anlattığı feci hikâyeye devam ettikçe gözyaşlarının pırıltılarıyla yalanladığı gülümsemesini anımsıyorum. hikâyesini bitirince, "Her neyse şimdi neden derse sık sık geç kaldığımı öğrendiniz," dedi. Daha sonra Mana duygusuzca, "Azin kendi sorunlarından bile adi bir sonuç çıkarır," demişti.

Bir süre sonra hepimiz Azin'in evlilik sorunlarına karıştık. Önce ben yemekten sonra Bican'a olayı anlattım, sonra yetenekli bir avukat ve umutsuz gibi görünen davalara özel merakı olan en iyi arkadaşımla konuşup onu bu davayı almaya

ikna ettim. Bundan sonra Azin -kararsızlıkları, kocası, yakınmaları, içtenliği ve içten olmayışı- sohbetlerimizin değişmez bir parçası oldu.

Kişisel alana yapılan bu müdahaleler derslerin bir parçası olmamalıydı ama onlar beraberlerinde başka saldırıları da taşıyarak konuşmalarımıza sızdılar. Soyutlamalarla başlamış, sonra kendi deneyimlerimizin âlemine sapmıştık. Kadınlara uygulanan fiziksel ve ruhsal saldırıların yargıçlar tarafından boşanma için yeterli neden sayılmadığı farklı durumlar hakkında konuştuk. Yargıcın kadına boşanma hakkı tanımadığı gibi, ayrıca yediği dayaklardan onu sorumlu tutmaya çalıştığı ve kocasının hoşnutsuzluğunu doğuracak eylemlerini düşünmesini istediği davaları konuştuk. Düzenli olarak karısını döven yargıç konusunda espriler ürettik. Bizim davamızda yasa gerçekten kördü; kadınlara kötü davranışta din, ırk veya kavim farkı tanımıyordu.

6

Kişiselin politik olduğu söylenir. Bu tabii ki, doğru değil. Politik haklar için yapılan savaşımın kökeninde kendini koruma, politikanın kişisel yaşamımıza müdahalesini önleme arzusu yatar. Kişisel ile politik birbiriyle ilişkilidir ama aynı şey değildir. Hayal dünyası, birini diğerinin terimleriyle sürekli yeniden yaratarak, ikisinin arasında bir köprü oluşturur. Plato'nun filozof-kralı bunu biliyordu, kör sansürcü de öyle, bu yüzden, İslam Cumhuriyeti'nin ilk işinin kişisel ile politik arasındaki sınırı ve çizgileri bulandırmak böylece her ikisini de yok etmek olması, çok şaşırtıcı değildi.

Bana İran İslam Cumhuriyeti'ndeki yaşam hakkında soru sorulduğunda varlığımızın en kişisel ve özel yönlerini kör sansürcünün bakışlarından ayıramıyorum. Çok değişik ailelerden gelen kızlarımı düşünüyorum. Kökenleri ve inançları ne olursa olsun en büyük çıkmazları, rejimin en özel anlarına ve kişisel arzularına el koymasından kaynaklanıyordu. Bu çatışma İslami yönetimin yarattığı tutarsızlığın yüreğinde yer alıyordu. Ülkeyi artık mollalar yönettiği için, din bir güç unsuru, bir ideoloji olarak kullanılmaktaydı. İnanca bu ideolojik yaklaşım, yönetimi ellerinde tutanlarla milyonlarca sıradan vatandaşı birbirinden ayırıyordu. Maşid, Mana ve Yasi gibi dindarlar, karşılarında en büyük düşman olarak İslam Cumhuriyeti'ni buluyorlardı. Benim gibi insanlar baskılardan nefret ediyordu ama diğerleri bir ihanetle karşı karşıyaydı. Yine de, onların kişisel yaşamlarında karşılaştıkları çelişkiler ve yasaklar onları savaş ve devrim gibi yüce sorunlardan daha fazla ilgilendiriyordu. İslam Cumhuriyeti'nde on sekiz yıl yaşadım ama yine de bu gerçeği, kargaşaların yaşandığı o ilk yıllarda, uluorta yapılan idamlar, kanlı gösteriler veya kırmızı ve beyaz sirenlerin, roket ve bombardımanların gürültüsüyle birbirine karıştığı sekiz yıllık savaş sırasında tam olarak anlamadım. Ancak savaştan ve Humeyni'nin ölümünden sonra anlayabildim, çünkü bu iki unsur ülkeyi zorla birleştirmiş, uyumsuz seslerin ve çelişkilerin yüzeye çıkmasını engellemişti.

Bir dakika dur, diyeceksiniz: uyumsuzluk ve çelişkiler mi? Hani bunlar *umut*, *reform* ve *barış* yıllarıydı? Ghomi'nin yıldızının nasıl kaydığı, Forsati'ninkinin nasıl yükseldiği bize açıklanmadı mı? Bana, bir önceki bölümün sonunda gerici devrimciler için seçeneklerin ya kendini yakmak yahut da değişen zamana uymak olduğunu söylediğimi anımsatacaksınız. Maşid, Nesrin ve Mana için ise şöyle şöyleyeceksiniz,

Onlar *hayatta kaldılar, onlara ikinci bir şans tanındı.* Acaba hikâyenin anlatı değerini artırmak için aşırı dramatik davranmıyor musun? diye soracaksınız.

Hayır, aşırı dramatik davranmıyorum. İslam Cumhuriyeti'nde hayat, bir anlatı etkisi yaratmak için gerekli düzene sokulamayacak kadar aşırı patlayıcı, aşırı dramatik ve karmaşıktı. Barış zamanı, genelde bir vakitler evlerin yükseldiği çukurları öne çıkararak yapılan zararın boyutlarını ortaya çıkarır. İşte o zaman bastırılan sesler, bir şişeye kapatılmış kötü ruhlar gibi değişik yönlere uçuşur.

Mana iki İslam Cumhuriyeti olduğunu söylerdi: biri sözdeki, diğeri gerçekteki. Sözdeki İslam Cumhuriyeti'nde doksanlı yılların ilk on yılı barış ve reform vaatleriyle başladı. Bir sabah uyanınca, Muhafız Konseyi'nin uzun görüşmelerden sonra eski başkan Hacıtul-İslam Ali Hamaney'i Ayetullah Humeyni'nin halefi olarak seçtiğini öğrendik. Hameney'in seçilmeden önceki politik görüşü belirsizdi; yönetici kadronun seçkinleri arasındaki en gelenekçi ve gericilerle ilişki içindeydi ama aynı zamanda da sanatçıların koruyucusuydu. Şairlerle dostluk etmiş ve Salman Rüşdi'ye karşı çıkarılan fetvayı hafiflettiği için Humeyni'den azar işitmişti.

Ama bu aynı kişi, yeni Büyük Lider -ülkedeki en yüksek dini ve politik ünvanı taşıyan en çok saygı gösterilmesi gereken kişi- bir sahtekârdı. Bunu o da biliyordu, biz de biliyorduk, daha da kötüsü diğer hocalar, onu seçen meslektaşları da biliyordu. Medya ile hükümet propagandası bu adamın bir gecede ayetullah mertebesine yükseltildiği gerçeğini unutmuş görünüyordu; böyle bir ünvana sahip olmadan önce onu kazanmak gerekirdi ve onun bu mertebeye yükseltilmesi dini kurallara ve usullere açıkça aykırıydı. Hamaney en gericilerin yanında yer almayı seçti. Onun bu kararı almasında etkin olan şey dini görüşleri değildi: bunu bir gereklilik,

politik destek ve korunma için ve kendi kuşağının ona göstermediği saygıyı dengelemek adına yaptı. Ilık bir liberalken bir gecede ıslah olmayacak derecede aşırı uca gitti. Bayan Rezvan ender bir dürüstlük anında, "Ben bu insanları senden daha iyi tanıyorum," demişti. Onlar sözlerini çamaşırlarından daha sık değiştirirler. İslam ticaret halini aldı, Texaco'nun petrol satması gibi. İslam ticareti yapan bu insanların hepsi onu diğerinden daha güzel paketlemeye çalışıyordu. Ve biz onlara mecburduk. Petrolsüz daha iyi yaşayacağımızı söyleyeceklerini mi sanıyorsun? İslam olmadan iyi bir hükümet kurulacağını itiraf edecek değiller ya! Ama reformcular daha kurnaz; bize petrolü biraz daha ucuza satıyorlar ve daha iyi arıtmayı vadediyorlar.

Başkanımız, iyi bir konuşmacı olan eski Parlamento başkanı, Hocatul-İslam Rafsancani, reformcu ünvanını ilk kazanan kişi yeni umudumuzdu. Ama kendine yeniden yapılanma generali adını veren ve Ayetullah Gorbaçov diye isim takılan bu kişi, politik ve parasl ahlaksızlığı, hem ülke içinde hem de dışında muhaliflere terör uygulamasıyla ünlüydü. Bazı yasaların yumuşatılmasından söz ediyordu; Mana'nın hatırlattığı gibi bu reformların anlamı biraz İslami olmaktı, kenarından kıyısından hile yapabilecektin, saçını başörtüsünün altından biraz gösterebilecektin. "Biraz faşist, ılımlı faşist veya komünist olmak gibi bir şey," diye ekledim. Nesrin gülerek, "Biraz hamile olmak gibi," diye ekledi.

Bu ılımlı yönetim sayesinde Sanaz ile Mitra başörtülerini daha cesurca bağlamaktan korkmuyorlar, saçlarını biraz gösteriyorlardı ama ahlak zabıtasının onları tutuklama hakkı yine vardı. Zabıtaya başkanın sözleri hatırlatıldığında Devrim Muhafızları onları hemen yakalayıp hapsediyor ve başkana, anasına ve bir İslam ülkesinde böyle emirler veren o... çocuğuna küfürler yağdırıyorlardı. Ama başkanın liberalliği, da-

ha sonra halefi Başkan Hatemi için de olacağı gibi burada sona ermekteydi. Reformları ciddiye alanlar bedelini ağır bir şekilde, hatta bazen hayatlarıyla öderlerken, onları yakalayanlar serbest bırakıldı ve cezalandırılmadılar. Başkanın onu desteklediği hayaline kapılan muhalif yazar Saidi Sircani hapse atıldı, işkence edildi ve sonunda katledildi, kimse de yardımına koşmadı: Bu, sözdeki İslam Cumhuriyeti ile eylemdeki arasında, bugün bile devam eden sürekli savaşımının bir başka örneğiydi. Bayan Rezvan, "Kendi çıkarları herşeyin önünde gelir," diye bana anımsatmaya bayılırdı. "Ne kadar liberal olurlarsa olsunlar İslami görüntüden asla vazgeçmezler: bu onların markası. Demokratik bir İran'da Rafsancani ne işe yarar ki?"

Doğru, bu bir umut devresiydi ama biz umut devrelerinin gerilimden ve çatışmalardan yoksun olduğu yanılgısına kapılmışız, oysa benim deneyimlerime göre bunlar en tehlikeli zamanlardır. Birileri için umut, diğerleri için kayıptır; umutsuzlar biraz umutlandıkça yönetimdekiler -onu ele geçirenler- korkmaya, tehlikeye düşen çıkarlarını daha iyi kollamaya ve daha baskıcı olmaya başlarlar. Bu umut ve yumuşama devreleri öncekiler kadar huzur kaçırıcıydı. Hayat, cinnet geçiren karakterlerine bir düzen ve mantık veremeyen kötü bir yazarın romanının dokusunu kazanmıştı. Barış zamanıydı, yeniden yapılanma zamanıydı, hayatın normal ritmine ve havasına dönme zamanıydı, oysa ahenksiz sesler bizi perişan etti ve savaşın kasvetli gürültülerinin yerini aldı.

Irak'la savaş sona ermişti ama hükümet iç düşmanlara, kültürel yıkımın ve Batı etkisinin temsilcisi saydıklarına karşı yürüttüğü savaşı sürdürüyordu. Bu baskı kampanyası, bu düşmanları zayıflatıp yok edeceği yerde, onları bazı bakımlardan güçlendirmişti. Politik partiler ve politik düşmanlar

yasaklanıp hapse atılmıştı ama kültür alanında -edebiyat, müzik, sanat ve felsefe- baskın eğilim laik güçlerin elindeydi; İslami seçkinler bu alanların herhangi birinde sivrilmeyi başaramamıştı. Köktendinci Müslüman gençlik, aydınlar, gazeteciler ve akademisyenler öbür tarafa geçtikçe, kültür için yapılan savaşım daha büyük bir önem kazandı. İslam devrimiyle düş kırıklığına uğrayan ve Sovyetler Birliği'nin yıkılmasını izleyen ideolojik boşlukla karşı karşıya kalanlar, bir zamanlar şiddetle karşı çıktıkları Batı demokrasilerinden başka yönelecek yer bulamadılar. Rejimin Batılılaşmış olmakla suçlayıp yok etmeye veya susturmaya çalıştığı kişiler susturulup yok edilemedi; onlar da diğerleri kadar İran kültürünün bir parçasıydı ve kendilerini ülkenin bekçisi sayıyorlardı. Fakat İslami seçkinleri en çok korkutan şey, bu unsurların giderek düş kırıklığına uğrayan eski gericiler için olduğu kadar -devrim çocukları denilen- gençlik için de bir model oluşturmasıydı.

İslam Kültürü ve Rehberlik Bakanlığı'ndaki görevlilerin çoğu, yazarların ve sanatçıların tarafını tutmaya ve daha önce basılamayacak kadar İslam karşıtı buldukları kitapların basılmasına izin vermeye başladılar. Benim Nabokov üstüne yazdığım kitap da bu bakanlıktaki bazı aydın kişilerin desteğiyle 1994'de basıldı. Devrimden sonra filmleri yasaklanan deneyimli yöneticilere, daha sonra rejimin içindeki gericilerin cephe alıp hakkında soruşturma açtığı, Farabi Film Vakfı'nın ilerici başkanı sayesinde, filmlerini gösterme izni verildi. Bakanlık, şimdi aşırı uçlar ve reformcular diye adlandırabileceğimiz, farklı hiziplerin savaş alanına döndü. Birçok eski devrimci artık Batılı düşünürlerin ve filozofların eserlerini okuyup yorumluyor ve kendi katı yaklaşımlarını sorguluyordu. Tam tamına, bir zamanlar yok etmeye kalkıştıkları düşünceler ve sistemler tarafından dö-

nüşüme uğratılmaları, kara mizah gibi olsa da, yine de bir umut işaretiydi.

Karmaşıklıkları veya düzensizlikleri çözümleyemeyen, kendi saflarında ihanet saydıkları olaylara öfkelenen yetkililer, kendi basit kalıplarını hayata geçirdikleri gibi romana da uygulamak zorunda kaldılar. Gerçekliğin renklerine ve tonlarına, onları kendi siyah beyaz dünyalarına uydurabilmek için sansür uyguladıkları gibi, romanda herhangi bir içselliğe de sansür uyguladılar: gariptir ama politik bir mesaj taşımayan hayal ürünü eserler, hem onlar hem de ideolojik karşıtları tarafından tehlikeli sayılıyordu. Böylece, örneğin Austen gibi bir yazarda, bilerek veya bilmeyerek, doğal bir düşman buldular.

7

Sihirbazım, "Bütün sorunlarımız için İslam Cumhuriyeti'ni suçlamaktan vazgeçmelisin," dedi. Çizmemin burnunu kara saplayarak kaşlarımı çattım. Karlı ve güneşli bir sabaha gözlerimizi açmıştık, bu Tahran'da kışın en güzel yanıydı. Ağaçları örten ve kaldırımlarda yüksek yığınlar oluşturan düzgün örtünün üstünde milyonlarca minicik güneş parlıyor gibi görünüyordu.

Çevre kirliliğine karşı yaptığın protestolara ve ifade edilemeyen ama aklında ve yüreğinde taşıdığın çok daha önemli şikayetlere rağmen insanı coşkulu ve çocuksu yapan günlerden biriydi. Sıkıntılarımı seslendirmeye çalışırken bile annemin taze karla karıştırarak yaptığı vişne şurubunun anısı kasvetli ifadelerime isyan etti. Ama ben kolay pabuç bırakanlardan değildim; Azin'in kocası ile Sanaz'ın genç erkeği hak-

kındaki düşüncelerim taşıması ağır bir yük oluşturuyordu. Son on beş dakikadır, kızlarımın sıkıntılarını ve dertlerini sihirbazıma aktarmaya çalışıyordum, bunu yaparken de bütün dertlerin kökeni olan İslam Cumhuriyeti'ne haklı veya haksız suçlamalar sıralıyordum.

Sanaz, yolculuğundan sonraki hafta derse ona yakışan, bastırmaya çalıştığı bir mutlulukla geldi. Fotoğraflar cam masanın üstüne yayıldı: Otelin lobisinde ailesi; Sanaz ile koyu kahve rengi saçlı, yumuşak kahve rengi gözlü, kot pantalon ve mavi bir gömlek giymiş, bir parmaklığa dayanmış duran genç bir adam; kırmızı bir elbise giymiş muhtşem saçları çıplak omuzlarını okşayan Sanaz, koyu renk takım elbise, açık mavi gömlek giymiş sevgiyle gözlerinin içine bakan adama bakıyor - veya işte orada nişan yüzüğünü parmağına takarken, o da dalgın dalgın yüzüğe bakarken (ailesinin bize danışmadan yüzüğü alması doğru değildi, demişti). İşte burada da, asi teyze, hüzünlü anne ve sevimsiz erkek kardeş. O daha ne olduğunu anlamadan, o Londra'ya, kendi de Tahran'a dönmek zorunda kalmıştı. (Sanaz sinir içinde, "Ali'yle birbirimize o kadar az şey söyleyebildik ki," dedi. "Çevremizde hep aileler vardı.")

İki hafta sonra, sınıftaki konuşmalar sırasında çok durgundu. Arada Sanaz, kişisel hikâyeleriyle ders zamanını harcadığı için özür dileyerek, gözleri yaşlı, sağ eli alnındaki hayali bir saç telini iterek herşeyden, düğünden vazgeçildiğini söyledi. Çocuk nişanı atmıştı. Yine telefonla aramıştı: Onu nasıl mutlu edeceğini bilemiyordu? Hâlâ bir öğrenciydi: onu nasıl geçindirecekti? Gerçekten birlikte yaşayabilmeleri için ne kadar zaman gerekliydi? Bu haksızlık olur, deyip duruyordu, ona haksızlık olurdu; bin türlü bahane uyduruyordu. "Onu anlayabiliyorum," diyordu, "Ben de aynı endişeleri paylaşıyorum, ama yine de, keşke haksızlık etmekten bu ka-

dar korkmasaydı!" Onu her zaman seveceğini söylemiş. Sanaz, "Başka ne diyebilirdi ki!" diye bize soruyordu. Bense içimden, "Kahrolası alçak," dedim.

Bu yüzden herkes Sanaz'a özellikle iyi davranıyordu. Ailesi Ali'ye çok öfkelenmişti. Annesi, "Soğuk ve duygusuz İngilizler arasında bu kadar çok yıl yaşadığı için ahlakı bozulmuş," diyordu. Onlar -Batılılar- bizim gibi duygulu değildir. Babası güvenle, "Fikrini değiştirecektir," dedi. "Ona biraz zaman tanıyın." Hiçbiri, herşeye karışmakla ve baskı uygulamakla, belki de, onu henüz hazır olmadığı bir adım atmaya zorladığının farkında değildi.

Bütün bu avutmalar Sanaz açısından çekilmez bir şeydi. Erkek kardeşi bile anlayış göstermişti. Başka bir kadın olduğu söyleniyordu. Azin, "*Her zaman* vardır," diye araya girdi; "İşte erkek milleti." Sanaz, Maşid'in sorusuna karşılık, "Hayır, İranlı değil, ama ne fark eder ki!" dedi. Bazıları İsveçli, bazıları da İngiliz olduğunu söylüyordu. *Tabii ya!* Yabancı bir kız: bu çok cazip - bunu kim söylemişti? Ailesinin ve arkadaşlarının çevresinde sessizlik içinde cenaze alayı gibi dolaşması Sanaz'ın daha da çok sinirlerini bozuyordu. Gözyaşları arasından zorla gülümsemeye çalışarak, "Keşke erkek kardeşim huysuzluk etse, otomobilime veya başka bir şeyime el koysa," dedi. Bugün ilk kez onlardan uzaklaşma şansı olmuştu ve kendini şimdiden daha iyi hissediyordu.

Mana, hayret verici acı bir ses tonuyla, "Erkekler ele geçirilemedikleri zaman daha sevimli, daha cazip görünür," dedi. Bir duraklamadan sonra anlaşılmaz bir şekilde, "Üstelik ben bunu Sanaz'ı avutmak için de söylemiyorum," dedi.

Nesrin öfkeyle, "Erkekler!" dedi. Azin, "Erkekler!" diye tekrarladı. Birden küçülüp normal şekline dönmüş olan Yasi, ellerini kucağında birleştirmiş dimdik oturuyordu. Sanaz, "Yalnızca teyzem memnun," dedi. İlk sözü, "Allah'a şükür-

ler olsun, seni kendi aptallığından kurtardı," olmuş. Ne bekliyordun ki? Onun yaşında veya herhangi yaşta birinin beş yıl macera yaşamadan tek başına yaşayabileceğine ancak bir aptal inanır. Sanaz, "Ben inandım," demiş. "Öyleyse aptallık etmişsin."

Sanaz'ın tepkisi genelde sakin ve serinkanlı olmuştu. Adeta rahatlamış gibiydi. Aklının bir köşesinde hep bunun, bir şekilde, yürümeyeceğinden kuşkulanmıştı. Ama yine de incinmişti: Onu niye reddetmişti? Diğer kızlarla örneğin, geceyi onunla geçirmeye korkmayan, utangaç olmayan, hoş bir İngiliz kızıyla, onu karşılaştırdığı zaman ona taşralı bir kız gibi mi görünmüştü? Yürek acısı yürek acısıdır, diye düşündüm. İngiliz, hatta Amerikalı kızlar bile sevgilileri tarafından terk edilirler. Bazı güzel hikâyeler okuduk. "The Jilting of Granny Weatherall", (Nine Weatherall'ın Terk Edilmesi) hatırladınız mı? Sonra bir de, "A Rose for Miss Emily" (Miss Emily İçin Bir Gül) vardı. Sanaz daha sonra, o günlerdeki kahramanı Miss Havisham'ı taklit ederek unutulmaz olmayı düşündüğünü, söylemişti. Özlemle, ama daha bir gelinlik bile satın almadığını ekledi.

Sanaz'ın dertlerinden İslam Cumhuriyeti'ndeki yaşama nasıl geçmiştik? Her nasılsa, konuşmamızı rejimle ilgili fıkralarla bitirmeyi başardık: 'green card' sahibi hocaların ve üst düzey görevlilerinin sayısı, ülkeyi yöneten seçkinlerin aşağılık duygusu, bir tarafta Amerikan bayrağını yakarken diğer taraftan Batılılara, özellikle de Amerikalı gazetecilere dalkavukluk yapmaları. Sonra bir de, kot pantolonu ve Reebock'ları ve başörtüsünün altından görünen oksijenle sarartılmış saçlarıyla başkanın kızı Feza Rafsancani vardı.

Bütün bunları sihirbazıma ayrıntılarıyla anlatmış, Sanaz'ın kalp acısının ve Azin'in kederinin yürek yakan canlı resimlerini çizmiştim. Sonunda biraz da dramatik bir şekil-

de, bu rejimin yüreğimize, aklımıza böylesine işleyerek, evlerimize sızarak, yatak odalarımızda bizi gözetleyerek sonunda irademize karşın bizi şekillendirmeyi başardığını söyledim. Böyle gözetim altında tutulurken kişisel dertlerimizi politik olanlardan nasıl ayırabilirdik? Suçu kime yükleyeceğini bilmek insana iyi geliyordu, kurban olmanın iyi taraflarından bir de buydu - hem Bellow'un *Herzog*'da dediği gibi "acı çekmek bir başka kötü alışkanlıktı."

Sağ kaşı yukarı kalktı, arkasından tuhaf ve alaycı bir tavırla baktı. Alayla, "Güzel bir kızın bir erkek tarafından terk edilmesinin İslam Cumhuriyeti'yle ne ilgisi var, söyler misin! Dünyanın başka yerlerinde kadınların kocaları tarafından kötü muameleye tabi tutulmadığını veya terk edilmediğini mi söylemek istiyorsun?" Ben de akıllı uslu bir tepki veremeyecek kadar huysuz, belki de çaresizdim ama onun sözlerindeki mantığı da anlıyordum; bu yüzden sustum.

"Rejim seni rahat bırakmıyor diye onunla işbirliği yapıp hayatının tüm kontrolünü ona vermek niyetinde misin?" diye konuşmayı sürdürdü, sonunu getirmeden kesinlikle durmazdı. Bir süre sonra, "Tabii ki haklısın, rejim her hareketimizi öylesine kontrol altına aldı ki, artık hayatımızı onun varlığından ayrı olarak düşünemiyoruz. Gücü öylesine herşeye yetiyor ki, belki de aşk maceralarımızın başarısı veya başarısızlığından onu sorumlu tutmak, o kadar da olmayacak bir şey değil. Sana son *aşkın* Mr. Bellow'u anımsatayım." *Aşkın* sözcüğü üstünde birkaç saniye duraladı. "Ondan yaptığın o alıntıyı bir an anımsa -son iki haftadır dinlemek mutluluğuna eriştiğimiz birçok alıntıdan biri- 'önce bu insanlar seni katletti, sonra da seni kendi suçları üstünde düşünmeye zorladılar."

"Dinliyor musun?" diyerek, alaylı gözlerini yüzüme yakınlaştırdı. "Nerelere gittin?"

"Yo hayır, buradayım," dedim. "Sadece düşünüyordum."

İngiliz eğitimini anımsayarak, "Tamam," dedi.

"Gerçekten, dinliyordum," dedim. "Ne zamandır sık sık düşündüğüm bir şeyi biraz önce benim adıma açıkladın." Devam etmemi bekledi. "Hayat, özgürlük ve mutlu olma arzusu ve kızlarımın mutlu olmadığı üzerinde düşünüyordum. Demek istediğim, mutsuz olmaya mahkûm olduklarına inanıyorlar."

"Bunun onların hakkı olduğunu, onlara nasıl anlatacaksın?" diye sordu. "Tabii ki, onları birer kurban gibi davranmaya özendirerek değil. Mutlulukları için savaşmayı öğrenmeliler."

Çizmelerimin burnunu kara saplamayı sürdürerek, bir yandan da ona yetişmeye çalışıyordum. "Ama bunu kavramadığımız sürece, politik özgürlüklerin kişisel özgürlüklere, senin Sanaz'ının kur yapmak için ta Türkiye'ye kadar gitmek zorunda kalmaması gerektiği gerçeğine bağlı olduğunu anlamadan onlar için savaşmayı sürdürürsek, o zaman bu hakları hak etmiyoruz demektir."

Nutkunu dinleyip karşı çıkacak bir nokta bulamayınca kendi düşüncelerime daldım. Bir süre sessizlik içinde yürüdük. "Ama onlara bunu anlatmaya çalışırken bu kızlara yardım etmek yerine zarar verebileceğimi görmüyor musun?" Belki de, biraz dramatik bir tavırla konuşmuştum. "Biliyorsun, benimle beraber oldukça, geçmiş deneyimlerimi dinledikçe, hayallerinde eleştirel olmayan pırıl pırıl bir öteki dünya, bir Batı yaratıyorlar... Ben, bilmiyorum, bence..."

"Yani onların paralel bir hayal dünyası yaratmalarına yardım ettiğini mi söylüyorsun?" dedi, "İslam Cumhuriyeti'nin hayatlarımızı benzettiği hayale ters düşen bir hayal, öyle mi?"

Heyecan içinde, "Evet, evet!" dedim.

"Bu tümüyle senin kabahatin değil. Hiçbirimiz *bu* hayal dünyasında yaşayıp hayatta kalamayız, hepimizin sığınabileceği bir cennet yaratmaya ihtiyacı var. Ayrıca," dedi. "Senin bu konuda yapabileceğin bir şey de *var*."

Hevesle, "Var mı?" dedim. Hâlâ kederliydim ve bir kez olsun birinin bana ne yapmam gerektiğini söylemesine hasrettim. "Evet, var ve sen bunu bu sınıfında zaten yapıyorsun, tabii berbat etmezsen. Bütün şairlerin filozof-krallarla yaptığını yap. Paralel bir Batı hayali yaratmana gerek yok. Onlara o öteki dünyanın sağladığı en iyi şeyleri sun. Onlara saf romanlar okut, onlara hayal güçlerini geri ver!" diye sözlerini muzaffer bir edayla bitirdi ve bu bilgece öğüt için benden alkış ve tezahürat bekliyormuş gibi yüzüme baktı. "Biliyor musun, vaaz ettiğin şeyleri, bir kez de, uygulamaya koymak sana iyi gelebilir. Jane Austen'i örnek al," derken, sanki bir koruyucunun cömertliğiyle konuşuyordu.

"Hepimize, onun politikayla ilgilenmediğini, bunu politikadan anlamadığından değil işinin, hayal gücünün çevresindeki toplum tarafından yutulmasını önlemek için yaptığını, söyleyip durdun. Dünyanın Napolyon savaşlarının içine çekildiği bir dünyada, o kendi bağımsız dünyasını yarattı, sen iki yüzyıl sonra İran İslam Cumhuriyeti'nde, bu dünyayı yazınsal demokrasi ideali olarak öğretiyorsun. Zorbalığa karşı çıkmanın tek yolunun, kendi işini yapıp vicdanını tatmin etmek olduğunu sen söylemiyor muydun?" Sabırla konuşmaya devam etti. "Sürekli demokratik alanlardan, kişisel ve yaratıcı alanlara duyduğumuz ihtiyaçtan söz ediyorsun. İyi ya, git onları yarat kadınım! Sızlanmayı bırak ve enerjini İslam Cumhuriyeti'nin yaptıklarıyla söylediklerine odaklamaktan vazgeçip Austen'e odaklanmaya başla."

Haklı olduğunu biliyordum ama bunu itiraf edemeyecek kadar kendime kızmış ve sinirlenmiş bir haldeydim. Edebi-

yat her derde deva değildi, ama bize dünyayı -yalnız kendi dünyamızı değil, arzularımızın nesnesi olmuş o öteki dünyayı da- değerlendirip anlamamız için eleştirel bir yol önerirdi. O haklıydı. Dikkatle dinlemiş olsaydım kızlarımın, milyonlarca diğer vatandaş gibi, mutluluğun peşinde koşmakta direnmekle, İslam Cumhuriyeti'nin katı hayal dünyasında bir delik açtığını itiraf etmek zorunda kalırdım.

Konuşmaya tekrar başladığı zaman sesi uzaklardan geliyor ve bir sis tabakasının içinden geçerek bana erişiyor gibiydi. "Bu gizli sınıfı yaratmak istediğini söylediğin zaman bunun iyi bir fikir olduğunu düşünmüştüm," diyordu, "çünkü dikkatini politikadan uzaklaştıracaktı. Ama görüyorum ki tam tersi olmuş, seni daha çok politikaya çekmiş."

Üniversiteden istifa edip bu gizli sınıfı yaratacağımı ona ilk söylediğim zaman bana, "Nasıl ayakta kalacaksın?" diye sormuştu. "Halkla ilişkilerini kestin, son sığınağın öğretmenliğin." Ben, bir edebiyat atölyesi oluşturmak istediğimi ve evde edebiyatı gerçekten seven seçkin öğrencilere edebiyat dersi vermek istediğimi söylemiştim. Bana yardım eder miydi? "Tabii ki, sana yardım ederim," demişti, "ama bunun ne anlama geldiğini biliyor musun?" "Ne?" "Yakında bizleri terk edeceksin. Giderek daha çok içine kapanıyorsun. Yavaş yavaş bütün eylemlerinden uzaklaştın." "İyi ama ya sınıfımı kurarsam?" "Sınıfın evde olacak. Bundan sonraki kitabını Farsça yazmayı düşündüğünü söylerdin. Şimdi yalnızca ABD'de veya Avrupa'daki konferansında ne anlatacağını konuşuyoruz. Başka okurlar için yazıyorsun." "Benim için sen varsın," dedim. "Ben iyi bir örnek değilim," dedi. "Sen beni hayal dünyanın bir parçası olarak değerlendiriyorsun."

Ondan ayrılıp da eve doğru yürümeye başladığımda ruh halim şimdiden değişmişti. Listemize ilave etmeyi düşündü-

ğüm yeni romanı düşünüyordum: Bu Saul Bellow'un, Doğu'nun ve Batı'nın sıkıntılarını anlatan *The Dean's December* adlı kitabıydı. Sihirbazıma yakındığım için utanıyordum. Onun o anda oracıkta herşeyi değiştirivermesini ne kadar çok istemiştim, sihirli lambayı ovuşturup Devrim Muhafızları'yla birlikte Azin'in kocasını ve Maşid'in patronunu yok etmesini arzu etmiştim. Ben onun bütün bunlara bir son vermesini istiyordum, o ise, bana bunlara bulaşma diyordu. Onu anlamayı reddettiğim, sevgili bir babayı hoyratça yumruklayan huysuz bir çocuk gibi davrandığım için kendimden utanıyordum.

Eve döndüğümde güneş batmaya başlamıştı; karın üzerine serptiği parlak benekleri teker teker geri çekiyor gibiydi. Salona adım attığımda şöminede alev alev yanan bir ateş görmek hoşuma gitti. Şömineye yaklaştırdığı koltukta oturmuş, yanındaki masada bir şişe kaçak votkayla *The Long Goodbye*'ı okuyan Bican sakin görünüyordu. Pencereden karla kaplı dalları ve sisin ardından zar zor seçilebilen dağların silik hatlarını seçebiliyordum.

8

Kanapedeki her zamanki yerine yayılmış oturan Yasi, hafif alaycı bir sesle, "Bu konuda modern davranmaya çalıştılar," dedi. Yasi 'beyefendi ziyaretçi' adını verdiği kişiyle başından geçenleri anlatıyordu. Hepsi ya evli ya da sözlü olan kuzinleri ve yakın arkadaşları, ona evlenmesi için büyük baskı yapıyorlardı. "Onun ailesi de benimki de bir karara varmadan önce birbirimizi tanımamız gerektiğine karar verdi. Bunun için bu parka gitmemiz ve bir saat süreyle yürüyüp konuşarak birbirimizi yakından tanımamız gerekiyordu," di-

ye aynı alaylı tonla ama eğleniyormuş izlenimini de vererek devam etti.

"O ve ben önde yürüyoruz, annem babam, ablam ve onun iki kız kardeşi arkamızdan geliyorlar. Havadan sudan konuşur gibi yaptıklarını neredeyse duyuyorum ve ikimiz de onlar orada değilmiş gibi yapıyoruz. Ne iş yaptığını soruyorum: makine mühendisi. İlginç bir şeyler okuyor mu? Okumaya vakti yok. Bana bakmak istediğini ama bunu yapamadığını hissediyorum. Resmi olarak evlenme teklifi yapmak için dayımın evine geldiği zaman bütün ziyaret sırasında başını önüne eğmek zorundaydı, şimdi de onu iyice görebilmek imkânsız. Böylece gözlerimizi yere dikmiş, yan yana yürüyoruz. Bu arada benim aklıma olmadık şeyler geliyor, örneğin, evlenmek üzere olduğu kadının kel olmadığını bir erkek nasıl anlar?"

Nesrin, "Bu kolay," dedi. "Eskiden erkek tarafının kadınları gelin adayını dikkatle incelerdi. Dişlerine kadar."

"Allah'a şükür bütün dişlerim yerinde! Her neyse, zamanı bu şekilde geçiriyorduk ki birden benim aklıma parlak bir fikir geldi: hepsini şaşırtarak adımlarımı hızlandırdım. Onlar benim adımlarıma ayak uydurmaya çalışırlarken aniden durdum, neredeyse bize çarpacaklardı. O gerçekten şaşırmıştı ama adımlarıma uymaya çalışarak bunu gizlemeye çalıştı. Onunla göz göze gelmeye çalıştıysam da beceremedim. Şöyle düşünüyordum: anlar ve gülerse, ona bir şans tanıyacaktım. Bunu yapmazsa, bu iş burada biter, zamanımı boşa harcamayacağım, dedim. Dayılarımın *her birinin* hemen bu oyunuma katılılacağını biliyorum." Bundan sonra sustu.

Peki, ne oldu? Uykudan uyandırılmış gibi, "Hiç," dedi. "Hiç mi?" "Geri zekâlı neden aniden hızlandığımı bile sormadı. Kibarca adımlarını bana uydurmaya çalıştı. Bir süre sonra canım sıkıldı, veda ettik ve onlar vazgeçene kadar so-

rularına cevap vermedim. Eminim, o bu ara, daha az etli butlu bir kızla mutlu bir evlilik yapmıştır," derken neşe içinde bize bakıyordu. Alay edilen kişi kendi bile olsa iyi bir hikâye anlatmaya her zaman bayılırdı.

Bu yeni evlenme teklifi ve dayısının ABD'ye dönüşüyle Yasi için yorucu bir hafta olmuştu. Dayısı ne zaman İran'a gelse -bu pek sık olmyordu- Yasi'nin zihninde yeni düşünceler ve kuşkular uyandırıyordu, kız da haftalarca belirsiz ve huzursuz edici özlemlere kapılıp ne olduğunu tam olarak bilmediği şeylerin hasretini çekiyordu. On iki yaşındayken yasak müzik aletini çalması gerektiğini bildiği gibi şimdi de Amerika'ya gitmesi gerektiğini biliyordu. Müzik aletini çalması, ısrarla Tahran'da üniversiteye devam etmesi, bu sınıfa gelmeyi seçmesi; bütün bunlar onu son hedefine götürecek hazırlıklardı. Dayılarının yanında olmak, annesinin ve teyzelerinin yaşamlarının üstünde hep sallanarak, el eden ama erişilemez olan o büyülü meyveyi tatmak istiyordu. Onlar, bu kadınlar akıl ve zekâdan yoksun değillerdi ama özgürlükten yoksundular. Yasi'nin, dayıları gibi olmak istemekten başka seçeneği yoktu; ille de onlar gibi olmak değil de, onların tartışmasız sahip olduğu haklara sahip olmak istiyordu.

Ben Yasi'nin evlenmesini istemiyordum. Onun bütün bu sıkıntıları yaşayıp engelleri aşmasını istiyordum. Ailenin karşı çıkışından -bir kızın öğrenim için yurt dışına gitmesi duyulmadık bir şeydi- büyük parasal zorluklara kadar herşey onun aleyhineydi. Sonra da bir Amerikan kolejine kabul edilip vize alma sorunu vardı. Ben onun yalnızca kendisi için değil, hepimizin adına başarılı olmasını istiyordum. Zaten olanaksız düşlerin korunmasını oldum olası arzulamışımdır.

Bu beyefendi ziyaretçiler günü'ydü; Sanaz'ın da anlatacak çok şeyi vardı. Nişanın atılmasından sonra Sanaz değişik

talipleriyle çıkıp bize ayrıntılı haberler getirmeye başladı, 'green card' sahibi olan -bu bir statü sembolüydü- Amerika'da eğitim görmüş mühendis onu bir aile fotoğrafından beğenip seçmiş ve Tahran'a gelince onu arayıp bularak Swiss Lokantası'na davet etmişti; eğitimli ve güzel bir eş fikrine hayran olan varlıklı tüccar evden çıkmasın diye ona tam bir kütüphane satın almak istiyordu, vs. Bu gezmeler Sanaz için bir tedavi yerine geçmekteydi.

Azin, "Bizden ders al," diyordu. "Niye evleneceksin ki?" Bir an için o işveli tonu geri gelmişti. "Bu insanları ciddiye alma, eğlenmek için çık onlarla."

Avukat arkadaşım Azin'e yardım etmekte fena halde zorlanıyordu. Azin önce ne olursa olsun boşanmaya kararlıydı. On gün sonra kocası, kayınvaldesi ve görümceleriyle avukatın bürosuna gelmişti. Barışmanın mümkün olacağını düşünüyordu. Kısa bir süre sonra randevusuz, paldır küldür avukatın bürosuna girmiş; her tarafı çürük içindeydi ve kocasının onu yine dövdüğünü ve küçük kızını annesinin evine götürdüğünü iddia etmişti. Sonra da geceleyin yatağının yanına diz çöküp ağlayarak onu terk etmemesi için yalvarmıştı. Ben Azin'e bundan söz edince yeni baştan gözyaşlarına boğuldu ve boşanırsa kızını ondan alacağını söyledi. O kız çocuğu onun bütün hayatıydı ve mahkemeleri çocukların vesayeti hep babaya verirdi. Sadece onun canını yakmak için çocuğu istediğini biliyordu. Ona asla bakmazdı; büyük bir olasılıkla annesinin yanına gönderirdi. Azin, Kanada'ya gitmek için vize başvurusu yapmıştı ama başvurusu kabul edilse bile kocasının izni olmadan yurtdışına çıkamazdı. Çaresizlik içinde ve dramatik bir şekilde, "Kocamın izni olmadan yapabileceğim tek şey intihar etmek," dedi.

Mana, Azin'e hak veriyordu ama bunu itiraf etmek ona zor geliyordu. Sanaz'a verdiği öğüt, "Senin yerinde olsam

hâlâ olanak varken bu ülkeden giderdim," oldu. "Burada kalma ve burada kalmak zorunda olan biriyle de evlenme. Çürürsün."

Maşid sitemle ona baktı. Dudak bükerek, "Bu senin ülken," dedi. "Yapabileceğin çok şey var."

Mana kesinlikle, "Yapabileceğin hiçbir şey yok - *hiçbir şey*," dedi.

Maşid bana bir bakış fırlatıp, "Yazabilirsin ve öğretmenlik yapabilirsin. İyi eleştirmenlere ihtiyacımız var. İyi öğretmenlere ihtiyacımız var," dedi.

Mana, "Evet," dedi. "Profesör Nefisi gibi. Yıllarca kafa patlat sonra, sonra ne oluyor? Geçen gün Nima yıllarca çalışıp İngiliz edebiyatında lisans üstü eğitim yapacağı yerde işportacı olsa daha çok para kazanacağını söylüyordu."

Gözleri yere dikili olan Maşid, "Herkes giderse bu ülkeyi kim adam edecek? Nasıl bu kadar sorumsuz olabiliyoruz?" diye sordu.

Bu benim kendime gece gündüz sorduğum soruydu. Bican bana, "Hepimiz bu ülkeyi terk edemeyiz," diyordu. "Burası bizim vatanımız." Dertlerimi ona taşıdığım zaman sihirbazım, "Dünya büyük bir yerdir," demişti. "Nerede olursan ol, yazıp öğretmenlik yapabilirsin. Aslında oraya gidince daha çok okuyup öğrenebilirsin. Gitmek mi, kalmak mı? Uzun vadede bu çok kişisel bir şey," demişti. "Senin eski meslektaşının dürüstlüğünü hep takdir etmişimdir," dedi. "Hangi eski meslektaşım?" "Özgürce bira içmek istediği için gittiğini söyleyen Dr. A. İnsanların kişisel kusurlarını ve arzularını vatanseverlik coşkusu kılığına sokmlarından bıktım usandım. Başka yerde yaşama olanaklarına sahip olmadıkları için burada kalıyorlar, çünkü giderlerse buradaki gibi önemli kişiler olamayacaklar; ama vatan için özveriden söz ediyorlar. Sonra gidenler de, rejimi eleştirip sergilemek için

gittiklerini iddia ediyorlar. Bütün bu haklı çıkarma çabalarına ne gerek var?"

Haklıydı ama, işler bu kadar da basit değildi. Bican'ın burada kalmak istediğini biliyordum ama bu ABD'de iş veya yer bulamayacağı için değildi; yakın ailesinin büyük bir kısmı oradaydı ve kendisi İran'dan daha çok orada yaşamıştı. "Sadece bu ülkeyi sevdiğim için burada kalmak istiyorum," diyordu. Bir karşı çıkış biçimi olarak, oyuna gelmediğimiz göstermek için kalmalıydık. Bizim buradaki varlığımız tek başına onların böğründe bir diken. "Dünyanın neresinde *Madame Bovary* hakkındaki bir konferans böyle kalabalıklar toplar ve kargaşa çıkarır?" diye bana soruyordu. "Umudu kesip gidemeyiz; bize burada ihtiyaç var. Ben bu ülkeyi seviyorum," diye yineledi. 'Bu ülkeyi sevmiyor muyum?' diye kendime soruyorum ben de.

Maşid'e, "Bican seninle aynı fikirde," dedim. "O vatan, ülke düşüncesine daha bağlı. Bu evi o yarattı, dairelerimizi ve dağdaki evimizi de o inşa etti ve BBC'yi izlemek, dostlarımız için mangal partisi yapmak gibi alışkanlıkları o yerleştirdi. Bu dünyayı söküp başka bir yerde yeniden kurmak o kadar kolay değil. Sanırım hepimiz kendi yeteneklerimize ve kısıtlamalarımıza göre kendi kararımızı vermek zorundayız," dedim, ama daha söylerken bütün bunların onlara ne kadar yüzeysel geldiğini biliyordum.

Yasi küstahça, "Amerika'ya gitmek için en iyi bahane benimki," dedi. "Çünkü çok tombulum. Şişko kızların orada çok iyi vakit geçirdiğini duydum. Amerikalılar etli butlu kadınlardan hoşlanıyormuş."

Mitra, "Bu kızına bağlı," diye onu iğneledi. Mitra gamzeleri ve iri kahverengi gözleriyle hiçbir yerde sorun yaşamazdı. Hamid'le birlikte Kanada'da oturma izni için görüşme yapmak üzere bir hafta için Suriye'ye gitmeye karar vermiş-

lerdi; Kanada, İran'da göçmen vize başvurusu kabul etmiyordu. Buna rağmen o hâlâ gitmekle kalmak arasında kararsızdı.

Endişeyle, "Burada bir kimlik sahibiyiz," dedi. "Hayatımıza bir anlam katabiliriz. Oradaki hayat ise bilinmezlikle yüklü."

Nesrin, "Özgürlük sıkıntısı," diye, Bellow'un en sevdiğim sözünü bazı bölümlerini çıkararak alıntıladı.

Bir tek Maşid susuyordu. Onun ne istediği konusunda diğerlerinden daha emin olduğunu biliyordum. Evlenmek istemiyordu. Bütün geleneksel inanç ve ahlaki kurallarına rağmen Maşid, Sanaz'ın aksine, evlenecek bir kız değildi. Rejimi onaylamıyordu ama onun sorunları, varoluşçu olmaktan çok pratikti. İdealindeki erkekle evlenme umudunu çoktan yitirmişti, yurtdışında yaşayamayacağını kesinlikle bildiği için tüm aklını ve yüreğini işine adamıştı. Şu anda, olağanüstü çalışmasını gıptaya benzer duygularla ödüllendirip, politik geçmişini başının üstünde bir kılıç gibi sallandıran patronlarının aptallığı ve bilgisizliğini nasıl aşması gerektiğinden başka düşündüğü yoktu.

Maşid ve kendisi için seçtiği yapayalnız yol adına endişeleniyordum. Yasi ve dayılarının yaşadığı o harikalar diyarı için kurduğu o bastırılması olanaksız hayaller için de. Sanaz ve kırık kalbi, Nesrin ve anıları ve Azin için de endişeleniyordum. Hepsi için endişeleniyordum ama beni en çok Mana endişelendiriyordu. En çok kendi kendine zarar veren dürüst, ödün vermeyen bir zekâya sahipti. Şu anki durumundaki herşey onu öfkelendiriyordu, kocasıyla parasal yönden hâlâ ailesine muhtaç olmalarından, aydınların bayağı durumlarına ve İslam Cumhuriyeti'nin günlük zulmüne kadar herşey onu kızdırıyordu. Aynı duygu ve arzuları paylaşan

Nima, onun kendini mahkûm ettiği yalıtılmışlığı destekliyordu. Ama Mana, Yasi'nin tersine, kendi durumu için bir şey yapmayı inatla reddediyordu. Yeteneklerinin boşa gittiğini bilmek ona neredeyse sevinçli bir tatminkârlık veriyordu. O da, benim sihirbazım gibi, kendine çevresindeki dünyadan daha katı davranmaya kararlıydı. Her ikisi de, hayatı böyle aşağılık insanlar tarafından kontrol edildiği için kendini suçluyordu.

Mitra, "Kitaplar üstüne konuşmak için burada bulunmamıza rağmen neden hep evliliğe dönüyoruz?" dedi.

"Austen okumanın ve evlilik hakkında konuşmanın ne kadar anlamsız olduğunu bize hatırlatacak Nahvi'ye ihtiyacımız var," dedim. Tozlu takım elbisesi, boğazına kadar iliklenmiş gömleği, kat kat kesilmiş saçları, nemli gözleriyle Nahvi, arada sırada esprilerimiz için kolay bir hedef olarak yeniden canlandırılıyordu. Gorki'nin *Ana* adlı eserindeki kahramanının, Jane Austen'in romanlarındaki bütün o hafifmeşrep genç kadınlardan daha üstün bir kadınlık örneği olduğunu söylediği gün, sonsuza dek nefretimi kazanmıştı.

9

Olga susuyordu.

Vladimir, "Ah," diye bağırdı, "Niçin beni, benim seni sevdiğim gibi sevemiyorsun?"

"Ben vatanımı seviyorum," dedi.

"Ben de," diye karşılık verdi.

Olga, kendini genç adamın kollarından kurtararak, "Hem daha da çok sevdiğim bir şey var."

"O nedir?" diye sordu.

Olga duru mavi gözlerini ona çevirdi ve hemen cevap verdi: "Parti."

Okuduğumuz her büyük eser yönetimin ideolojisine meydan okuyordu. Ne dediği değil, nasıl dediği için, hayata ve edebiyata karşı aldığı tavır yüzünden potansiyel bir tehdit ve tehlike oluşturuyordu. Bu meydan okuyuş en çok da Jane Austen'da göze çarpıyordu.

Allame'deki derslerimde Flaubert, Austen ve James'i, Gorki'nin *Ana*, Şolohov'un *Durgun Akardı Don* ve İran'da yazılan sözümona gerçekçi edebiyatla karşılaştırmaya çok zaman ayırmıştım. Nabokov'un *Rus Edebiyatı Üzerine Konuşmalar*'ında alıntıladığı yukarıdaki bölüm, derslerimden birinde kahkahalara neden olmuştu. Öğrencilerime, "Karakterlerimize en küçücük bireyselliği çok görürsek ne olur?" diye sormuştum. "Hangisinin insanlığı daha gerçekçi: Emma Bovary'ninki mi, yoksa duru gözlü Olga'nınki mi?"

Bir gün dersten sonra Nahvi ofisime kadar peşimden geldi. Bana, Austen'in sadece İslam karşıtı bir yazar olmakla kalmadığını, bir başka günahı daha olduğunu, onun sömürgeci bir yazar olduğunu söylemeye çalıştı. Ama bunu, o zaman kadar çoğunlukla Kuran'dan, çoğu zaman da yanlış alıntılar yapan birinin ağzından duymak beni şaşırtmıştı. Bana *Mansfield Park*'ın esarete göz yuman bir kitap olduğunu oysa Batı'nın bile artık yanlışını anladığını söyledi. Nahvi'nin *Mansfield Park*'ı okumadığından hemen hemen emindim, bu yüzden sözleri aklımı karıştırdı.

Daha sonra, ABD'ye yaptığım bir yolculuk sırasında, Edward Said'in *Kültür ve Emperyalizm* adlı kitabını satın alınca, Nahvi'nin fikirlerini nereden aldığını keşfettim. Bir Müslüman köktendincinin, Austen'e karşı Edward Said'den alıntı yapmasında kara mizah vardı. İran'daki çoğu gerici unsurun

Batı'da devrimci sayılanlarla özdeşleşmesi, onların eserlerini ve teorilerini kullanması da aynı şekilde bir kara mizah örneğiydi.

Nahvi peşimden ofisime gelip bana bu incileri yumurtlamayı sürdürdü. Bunları ender olarak sınıfta seslendiriyordu; orada yüzünde uysal ve ilgisiz bir ifadeyle sanki bizim hatırımız için sınıfa geliyormuş gibi sessizce otururdu. Nahvi tek bir iyi tarafını göremediğim çok az sayıda öğrencimden biriydi. Eliza Bennet gibi, onun aklı başında biri olmadığını söyleyebilirdim. Bir gün, gerçekten yorucu bir tartışmadan sonra ona, Nahvi, size bir şey anımsatmak istiyorum; Sizi Elizabeth Bennet'le karşılaştırmıyorum," dedim. "Ona benzer bir yanınız yok, bu kesin, aranızda bir insanla bir fare kadar fark var. Ama onun nasıl Darcy'ye kafasını taktığını ve hep bir kusurunu bulmaya çalıştığını, her tanıdığını neredeyse sorguya çekerek onun düşündüğü kadar kötü olduğunu kanıtlamaya çalıştığını unutmayın. Wickham'la ilişkisini hatırlıyor musunuz? Ona duyduğu yakınlığın temelinde ona karşı duyduğu sevgi değil, erkeğin Darcy'ye duyduğu nefret vardır. Siz Batı'dan nasıl söz ediyorsunuz? Bir sıfat veya özellik iliştirmeden asla ondan söz etmiyorsunuz *-batıl, iğrenç, ahlaksız, emperyalist*. Elizabeth'in başına gelenler size ders olsun!"

O gün, ben bunları söylerken yüzünün aldığı ifadeyi hâlâ hatırlıyorum; ilk kez öğretmenlik ayrıcalığımı kullanıp son sözü söylemiştim.

Nahvi üniversitemizde oldukça etkili biriydi ve bir keresinde Nesrin'i disiplin komitesine rapor etti. Kartal gözleri, Nesrin'i derse geç kaldığı bir gün merdivenlerden koşarken yakalamıştı. Nesrin önce, derse geç bile kalsa üniversitede bir daha koşmayacağına dair söz verdiği bir pişmanlık belgesi imzalamayı reddetmişti. Rezvan, inatla karşı çıkmanın

üniversiteden atılmaya değmeyeceğine onu ikna edince imzalamaya razı olmuştu.

Nahvi'yle ilgili anılarımızdan söz ederken Mitra ile Sanaz'ın fısıldaşıp gülüştüğünü fark ettim. Onlardan neşelerinin kaynağını bizimle paylaşmalarını isteyince, Sanaz, kızaran Mitra'yı hikâyesini anlatmaya yüreklendirdi. Arkadaşlar arasında, Jane Austen'in azametli rahibine benzettikleri Nahvi'den Tabatabai Üniversitesi'nin Mr. Collins'i diye söz ettiklerini itiraf etti.

Bir akşam dersten sonra Nahvi aniden Mitra'nın karşısına çıkmıştı. Farklıydı, her zamanki gibi... İflah olmaz Yasi, "Heybetli, değil miydi?" diye lafa karıştı. Hayır, tam olarak değil. Yasi utanmadan devam etti: "Vaaz çekmiyor muydu? Azametli değil miyidi? Can sıkıcı değil miydi?" Hayır. Her neyse. Nahvi o gün farklı görünüyordu. Mitra'ya bir zarf uzatırken küstahlığı aşırı bir asabiyete dönüşmüştü. Sanaz, Mitra'yı dürtüp zarfı tanımlamasını söyledi. "İğrenç mavi bir zarftı," dedi. "Ve buram buram kokuyordu." "Kokuyor muydu?" "Evet, ucuz gül suyu kokuyordu."

Zarfın içinde aynı iğrenç renkte ve kokuda bir tabaka kâğıdın üzerine siyah mürekkeple ve düzenli bir el yazısıyla yazılmış bir mektup varmış. "Onlara mektuba nasıl başladığını söyle..." diye Sanaz onu kışkırttı.

"Aslına, şöyle başlamıştı... " Mitra söyleyecek şey bulamıyormuş gibi sustu.

Sanaz, "*Sarı nergisim!*" diye bağırarak gülmeye başladı.

Gerçekten mi? Sarı nergis ha? Evet, her sözü, her hareketi aklına ve kalbine kazınmış olan Mitra'yı ölümsüz bir aşkla sevdiğini yazmıştı. Hiçbir şey -hiçbir güç- ona Mitra'nın, yalnız ve yalnız onun için olduğunu umduğu tebessümünün yaptığını yapamazdı. Falan filan.

Peki, Mitra ne yapmıştı? Hepimiz bunu öğrenmek istiyorduk. Sanaz, bütün bunların Mitra ile Hamid'in herkesten giz-

lice kur yaptıkları sırada olduğunu anımsattı bize. Ertesi gün Nahvi aniden karşısına çıkıp yolunu kesince, Mitra onun duygularına karşılık vermesinin ne kadar olanaksız olduğunu anlatmaya çalışmış. Filozofça başını sallayıp uzaklaşmış ama iki gün sonra tekrar karşısına çıkmış. Üniversiteye yakın bir sokağa bıraktığı küçük otomobilinin kapısını açarken hemen arkasında birinin varlığını hissetmiş. Nesrin tehdit edici bir sesle, "Ölümün gölgesi gibi," diye araya girdi. Arkasına dönünce dalgalı saçları, nemli gözleri ve yelken kulaklarıyla Nahvi'yi görmüş; elinde bir kitap, e. e. cummings'in bir şiir kitabını tutuyormuş. Ve sayfalarının arasında bir mavi zarf daha görünüyormuş. Mitra karşı çıkana kadar kitabı eline tutuşturup yok olmuş.

Sanaz, "Dr. Nefisi'ye ne yazdığını söyle," diye kışkırttı. "Derslerinin Nahvi'nin işine yaradığını öğrenmek onun çok hoşuna gider." İlk sayfaya, *Utangaç gülüme* yazmıştı. Başka ne yazmıştı? Şey, edebiyata giriş dersinizde öğrettiğiniz bir şiiri kopya etmiş:

hiç seyahat etmediğim yerlerde, denenmişin
ötesinde olmaktan mutlu, gözlerinin suskunluğu var:
en narin hareketlerinde beni sarmalayan şeyler var
veya çok yakın olduğu için dokunamadığım şeyler

bir bakışın bile beni kolayca açacak
kendimi bir elin parmakları gibi kapattığım halde
beni hep yaprak yaprak açıyorsun tıpkı ilkbaharın
(beceriyle, gizemle dokunarak) ilk gonca gülünü açtığı gibi

veya beni kapatmak istersen ben ve
yaşamım güzelce kapanır, aniden
bu çiçeğin kalbi karın dikkatle her tarafa
yağdığını hayal ettiği zamanki gibi;

bu dünyada hissedebileceğimiz hiçbir şey
senin yoğun narinliğinle boy ölçüşemez: dokusu
ülkelerinin rengiyle beni zorluyor,
her nefesle ölümü sonsuza dek iade ederek

(senin nasıl açılıp kapandığını bilmiyorum
yalnızca içimde bir şey gözlerinin sesinin
tüm güllerden daha derinde olduğunu anlıyor)
kimsenin, yağmurun bile böyle küçük elleri yoktur

Onların neşeli havasına girerek, "İnsanı şiir öğretmekten vazgeçirmeye yeter," dedim.

Maşid, "Bundan sonra, *Childe Harold* veya 'The Rhyme of Ancient Mariner' gibi yalnızca insanı ürküten şiirler öğretmelisiniz," dedi.

Bu kez, Mitra iş çığrından çıkmadan kesin önlem almak zorunda olduğunu hissetmiş. Arkadaşlarıyla uzun uzun görüştükten sonra Nahvi gibi önemli birine hemen *hayır* demenin tehlikeli olabileceğine karar vermiş. En iyisi onu çok zor durumda bırakacak inandırıcı bir yalan söylemekti.

Tekrar karşılaştıklarında Mitra, Nahvi'yi durduracak cesareti toplamıştı. Kızarıp kekeleyerek, onu reddetmesinin asıl nedenini açıklamaya utandığını söylemiş: uzak bir akrabasıyla nişanlıymış. Nişanlısının çok güçlü ve geleneksel olan ailesinin, Nahvi'nin taşkınlıklarını öğrenirlerse yapacaklarından korkmuş. Genç adam, kısacık bir an, olduğu yere mıhlanmış gibi hareketsiz durmuş, sonra tek kelime etmeden hafifçe titreyen Mitra'yı sokağın ortasında bırakıp gitmiş.

10

Bayan Rezvan, Tahran'da olduğu son yılbaşında bana üç tane toka getirdi. Bunlar kadınlarının başörtülerinin kaymasını önlemek için kullandığı sıradan tokalardı. Ben başörtümü doğru düzgün takmayı asla öğrenmemiştim; o da her dersten veya konferanstan önce başörtümün düzgün durup durmadığını kontrol etmeyi bir alışkanlık haline getirmişti. "Sevgili Bayan Nefisi, ne yazık ki, beni hep bunu yaparken hatırlayacaksınız ama sizin için endişeleniyorum," dedi. "Ben gittikten sonra da bunları takmaya söz verir misiniz? Döndüğüm zaman sizi burada görmek istiyorum."

Bayan Rezvan Kanada'ya gitmeye hazırlanıyordu. Yıllarca uğraştıktan sonra, doktorasını tamamlamak için herkesin göz diktiği bir bursu almayı başarmıştı. Yıllarca bunun hayalini kurmuştu ama şimdi bu anın keyfini çıkaramayacak kadar endişeliydi. Bu iş için yeterli olduğundan ve başarılı olacağından sürekli kuşku duyuyordu. Ben, hem onun hem de kendi hesabıma, ayrıldığına seviniyordum. Bu beni neredeyse rahatlatmıştı.

O zaman onun aşırı hırslı olduğunu ve istediği yere erişmek için beni ve benim gibi insanları kullandığını düşünüyordum. Daha sonra işin içinde başka şeyler de olduğunu öğrendim. Onun hırsı sadece seyahat etmek ve dekan olmaktan ibaret değildi. Tabii bunları da istiyordu ama asıl arzuladığı önemli bir edebiyat insanı olmaktı: Edebiyatı gerçekten seviyordu oysa yeteneği sınırlıydı, güç ve kontrolü ele geçirme hırsı bazen bu sevgisini aşıyor, hatta onunla çelişkiye düşüyordu. Bende çelişkili duygular uyandırmayı başarıyordu. Her an, bana kendi hakkında önemli bir şey söylemek ve içini dökmek üzere olduğu hissine kapılıyordum. Belki de, da-

ha meraklı olmam gerekirdi. Belki de, her işe karışıp benden sürekli bir şeyler yapmamı isteyerek beni fazlasıyla oyalamasaydı, daha çok şeyi fark edebilirdim.

1990 yazının sonunda, on bir yıldır ilk kez, tatil yapmak ve çocuklarımızı hiç görmemiş olan görümcelerimle buluşmak üzere Kıbrıs'a gittik. Benim yıllarca yurtdışına çıkmama izin verilmedi, sonunda izin verdikleri zaman da bir türlü pasaport için başvuru yapamadım, âdeta felç geçirmiş gibiydim. Bican'ın sabrı ve ısrarı olmasaydı bunu asla sonuçlandıramazdım. Ama sonunda pasaportumu aldım ve başımıza bir şey gelmeden İran'dan ayrıldık. Bir arkadaşımızın, Bayan Rezvan'ın eski bir öğrencisinin yanında kaldık. Bayan Rezvan'ın ona benim, çalışmalarım ve ailem hakkında sorular sorduğunu söyledi.

Daha sonra, biz yurda dönünce bu arkadaşım bizim ayrıldığımız gün, belki de bizim Tahran'a uçtuğumuz uçakla Bayan Rezvan'ın tatil yapmak için Kıbrıs'a geldiğini söyledi. Arkadaşımı arayıp beni sormuş ve ayrıldığımı öğrenmiş. Arkadaşım Bayan Rezvan'ın onu, orada kaldığım zaman birlikte gittiğimiz bütün yerlere, götürmesini istediğini anlattı. Benim ne yaptığımı, nereye gittiğimi sormuş. Bir gün bizim yüzdüğümüz sahile gitmişler.

Bayan Rezvan çekiniyormuş. Mayo giymeye utanmış, giydiğinde de sahilin onu kimsenin göremeyeceği bir bölümüne gitmek istemiş. Denize koşmuş ama kısa bir süre sonra çıkıp arkadaşıma ne kadar uğraşırsa uğraşsın mayoyla ortalıkta dolaşmaya bir türlü alışamadığını söylemiş.

Bayan Rezvan İran'dan ayrılınca benim yaşamımdan çıktı. Varlığı ne kadar yaygınsa, yokluğu da o kadar kesin olmuştu. Ara sıra ziyarete geldiği zaman arayıp sormadı, mektup yazmadı; onun haberlerini İngilizce Bölümü'nün sekreterinden alıyordum. Tezini bitirebilmek için iki kez ek

süre istemişti. Bazen ofisinin önünden geçerken, yokluğu hem huzur hem de hüzün veren Bayan Rezvan'ı anımsıyordum.

Amerika'ya gelişimden birkaç ay sonra kanser olduğunu duydum. Onu aradım; evde değildi. Sonra o beni aradı. Sesi Tahran'ın samimi resmiyetiyle doluydu. Bazı ortak öğrencilerimizi ve yaptığım çalışmaları sordu. Sonra ilk kez kalbini açıp kendisi hakkında konuşmaya başladı. Yazamıyordu - çok ağrısı vardı- ve kendini hep güçsüz ve bitkin hissediyordu. En büyük kızı ona yardım ediyordu. Düşleri vardı ve umutluydu. İçtenliği sözlerinden çok, kısaca bitkinliğini, yazamayışını ve kızına muhtaç olmasını anlatışına belirli bir güven katan ses tonundaydı. Kanser çok yayılmıştı ama yapılan son tedaviden umutluydu. Bana işimi sordu. Ona sağlıklı oluğumu, bir kitap yazdığımı ve genelde hayatımdan memnun olduğumu söylemedim.

Bu son konuşmamız oldu; kısa süre sonra telefonda konuşamayacak kadar hastalandı. Takıntı halinde onu düşünüyordum. Hedefine bu kadar yaklaşmışken kanser olması bir haksızlık gibi görünüyordu. Onunla konuşup şanslı olduğumu ona bir kez daha anımsatmak istemedim; bana bu dünyada daha fazla zaman verilmiş, oysa o bu şansı bulamamıştı.

Son konuşmamızdan kısa bir süre sonra öldü. Her işe karışması şimdi başka bir biçim almıştı. Zaman zaman aklımda onu yeniden canlandırıp yeniden yaratıyorum. Aramızda asılı kalan, söylenmemiş duyguları ve hisleri delip geçmeye çalışıyorum. Titreşen ışığın arasından, o ilk karşılaşmamızda olduğu gibi, alaycı bakışıyla bana doğru geliyor; beni kuşkularım ve pişmanlıklarımla bırakıp, içimden geçip gidiyor.

11

Nesrin'in değiştiğini ilk kez, 1996 yılının ilkbaharında, aslında Mart ayı başlarında fark ettim. Bir gün derse geldiğinde üstünde her zamanki çarşafı ve başörtüsü yoktu. Maşid ile Yasi değişik renkte başörtüsü takıyor ve daireme girer girmez bunları çıkarıyorlardı. Oysa Nesrin hep aynı şekilde giyinirdi; giysisinde yaptığı tek değişiklik çarşafının rengiydi, bu da lacivert, siyah ve koyu kahverengi arasında değişirdi.

O gün derse her zamankinden daha geç gelmiş ve pardösüsünü çıkarınca altında açık mavi gömlek, lacivert ceket ve kot pantolonu olduğu ortaya çıkmıştı. Yumuşak uzun siyah saçlarını başının hareketiyle iki yana sallanan bir tek örgüyle toplamıştı. Mana ile Yasi bakıştılar, Azin ise sanki saçının biçimini değiştirmiş gibi ona iyi göründüğünü söyledi. Yasi o alaycı ses tonuyla, "Çok cesur görünüyorsun! Yani, mükemmel," dedi. Dersin sonunda Nesrin yeni giysileriyle o kadar doğal görünüyordu ki, şimdiden öbür Nesrin'i gözümde canlandıramaz oldum.

Nesrin çarşafıyla odada dolaşırken adımları isyankâr olurdu; her yaptığı şeyde olduğu gibi yürüyüşünde de huzursuzluk ve biraz da kabadayılık vardı. Şimdi çarşafsız haliyle bir şeyi örtmek ister gibi kamburunu çıkararak oturuyordu. Austen'in kadınları hakkındaki konuşmamızın yarısındayken onun neyi saklamaya çalıştığını fark ettim. Bedeninin ne kadar kavisli ve seksi olduğu çarşafın altından görünmüyordu. Ona ellerini aşağı indirip göğüslerini örmekten vazgeçmesini söylememek için kendimi zor tuttum. Şimdi çarşafını çıkarınca, çarşafın onun inkâr etmek istediği şeyi gizlemenin bir bahanesi olduğunu anladım, çünkü onunla gerçekten ne yapacağını bilemiyordu. İlk adımlarını atan bir bebek gibi her an düşecekmiş gibi beceriksizce yürüyordu.

Birkaç hafta sonra, dersten sonra kalıp benimle görüşmek için bir randevu istedi. Evime gelmesini söyledim ama o birden resmileşti ve öğrencilerimle sık sık gittiğimiz bir kahvede buluşabilir miyiz, diye sordu. Şimdi o günlere bakınca, onların en özel hikâyelerinin, sırlarının hep halka açık yerlerde anlatıldığını fark ediyorum: ofisimde, kahvelerde, taksilerde ve evimin çevresindeki dolambaçlı sokaklarda.

Ben kahveye girdiğimde Nesrin, üstünde bir vazo dolusu kan kırmızısı yapma karanfil olan tahta bir masada oturuyordu. Şiparişimizi verdik: Nesrin için çikolatalı ve vanilyalı dondurma, benim içinde *café glacé*. Nesrin bu randevuyu bir erkek arkadaşının varlığını resmen kaydettirmek için istemişti. O kaşığını dondurmaya hırsla daldırırken, "Onu tanıyor muyum?" diye sordum. "Hayır. Şey, yani -aradığı sözcüğü bulamıyor gibiydi- onu görmüş olabilirsiniz. O tabii ki, sizi tanıyor." Bu ayıbını itiraf edermişcesine, "Onu uzun bir süredir tanıyorum," diye devam etti. "İki yıldan fazla oldu," içini çekti, "ama son birkaç aydır çıkıyor sayılırız."

Bu haber beni şaşırtmıştı. Şaşkınlığımı gizlemeye çalışarak söyleyecek uygun bir şey aradım ama yüz ifadesi böyle bir kaçamağa izin vermiyordu. "Uzun süredir onu sizinle tanıştırmak istiyorum," dedi, "Ama bunu nasıl yapacağımı bilemedim. Ve korktum." "Neden korktun? O korkunç biri mi?" diye şaka yapmak istedim. "Hayır, ondan hoşlanmayacağınızdan korktum," diyerek, eriyen dondurmasını karıştırdı. "Nesrin," dedim. "Onu beğenmesi gereken kişi ben değilim."

Onun için üzülüyordum. Aşıktı -bu onun hayatının en güzel zamanı olmalıydı- ama üzgündü ve birçok konuda endişeliydi. Tabii babasına yalan söylemek zorunda kalmıştı: metin çevirileri çok zamanını alıyordu. O kadar çok paralel dünyada birden yaşıyordu ki: ailesinin, işinin ve top-

lumun sözde gerçek dünyası; sınıfımızın ve genç erkeğinin gizli dünyası; yalanlarıyla yarattığı dünya. Benden ne istediğinden emin değildim. Bir anne rolünü üstlenip ona hayatın gerçeklerini mi açıklamalıydım? Daha fazla ilgi gösterip erkek arkadaşıyla ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi mi isteseydim? Gözlerimi güçlükle beni hipnotize eden kırmızı karanfilden uzaklaştırıp Nesrin'e çevirmeye çalışarak bekledim.

Kaşığını dondurmanın içinde döndürerek kederle, "Benimle alay edecek olsanız size kızmazdım," dedi.

"Nesrin, asla böyle bir şey yapmam," diye karşı çıktım. "Hem bunu niye yapayım? Senin adına sevindim."

Benim sözlerime kulak asmadan, "Aslında çok acıklı," dedi. "Benim yaşımdayken annemin kocaman çocuğu varmış. Siz öğretmenlik yapıyordunuz oysa ben on yaşındaki bir çocuk gibi davranıyorum. Sınıfta asıl bunları konuşmamız gerek."

"Senin on yaşında bir çocuk olmanı mı?" diye beceriksizce havayı yumuşatmaya çalıştım.

"Hayır, hayır, şey hakkında" -kaşığını tabağına bırakıp- "kızların -benim gibi Austen'i, Nabokov'u ve diğerlerini okuyup, Derrida ve Barthes'dan ve dünyanın durumundan söz eden kızların- kadın erkek ilişkisi hakkında *hiçbir* şey bilmemesi, bir erkekle çıkmanın ne anlama geldiğini bile bilmemesi hakkında. Belki on iki yaşındaki yeğenim bu konuda herşeyi biliyordur, belki de benden çok çocukla çıkmıştır." Parmaklarını birbirine kilitleyip açarak öfke içinde konuşuyordu.

Bir bakıma haklıydı ve bu konuda konuşmaya hazır olması içime dokundu, dahası içimden onu korumak geldi. Nesrin, bu konularda hiçbirimiz sandığın kadar deneyimli değiliz. Her yeni kişiyle yaşadığım bana hep ilk kez gibi gel-

miştir. Bunlar içgüdüseldir. Yapman gereken şey, kendini serbest bırakmak ve çocukluğunda erkeklerle önemsemeden bilye falan oynadığın gibi davranmak.

Nesrin cevap vermedi. Yapma çiçeklerin yapraklarıyla oynuyor, kaygan yüzeylerini okşuyordu.

"Biliyor musun," dedim, "ilk kocamla... Evet, Bican'dan önce de evlenmiştim, daha on sekizimde bile değildim. Benimle niye evlenmişti, biliyor musun? Masumiyetimi sevdiğini söyledi; tutkuyla nasıl öpüşülür, bilmiyordum. Liberal devirde doğup büyüdüm, liberal bir ailede yaşadım -anne babam beni daha on üçüme girmeden yurtdışına yolladı- ama işte bak: için için tahammül edemediğim bir erkekle evlendim, iffetli ve bâkire bir eş isteyen ve ne yazık ki beni seçen biriyle evlendim. O bir sürü kızla çıkmıştı ve onunla birlikte koleje Oklahoma'ya gittiğim zaman arkadaşları şaşırmıştı, çünkü yaz tatili için İran'a döndüğü güne dek herkese karısı olarak tanıştırdığı bir Amerikalı kızla birlikte yaşıyormuş. Onun için, sakın üzülme. Bu işler karışıktır."

Endişeyle, "Mutlu musun?" diye sordum. Uzun bir sessizlik oldu ve ben vazoyu alıp kenara duvarın dibine koydum.

"Bilmiyorum," dedi. "Kimse bana mutlu olmayı öğretmedi. Bize hep zevkin büyük günah olduğu, cinselliğin kuşakların devamı için gerekli olduğu falan öğretildi. Suçluluk duyuyorum, ama bir erkeği beğeniyorum diye suçluluk duymamam gerek. *Bir erkeği beğeniyorum diye*," diye tekrarladı, "*benim yaşımda!* İşin doğrusu ne istediğimi bilmiyorum, doğru davranıp davranmadığımı da. Bana hep neyin doğru olduğu söylendi ve birden artık bilemiyorum," diyerek gözlerini hiç yemediği dondurmaya çevirdi.

"Ben sana bunu söyleyecek değilim," dedim. Ona doğru eğildim, eline dokunmak, onu biraz olsun avutmak istedim. Ama ona dokunmadım. Buna cesaret edemedim; çok uzak eri-

şilmez görünüyordu. "İhtiyacın olduğu zaman hep yanında olacağım ama benden öğüt istiyorsan bunu yapamam, kendi yolunu kendin bulmalısın. Sadece tadını çıkar," diyebildim. "İnsan âşık olur da kendine bu zevki nasıl çok görür?"

Nesrin'in genç erkeğinin adı Ramin'di. Onu birçok yerde, ilk kez de Nabokov üstüne yazdığım kitabın tanıtımında görmüştüm. Felsefe mezunuydu ve yarı zamanlı öğretmenlik yapıyordu. Nesrin onu bir bildiri sunduğu bir toplantıda tanımıştı ve daha sonra konuşmuşlardı. 'Bu ilk görüşte aşk mıydı?' diye sormak istedim. Duygularını ne kadar zaman sonra itiraf etmişlerdi? Hiç öpüşmüşler miydi? Bunlar fena halde merak ettiğim ayrıntılardı ama tabii ki sormadım.

Kahveden çıkarken Nesrin çekinerek, "Bizimle birlikte bir konsere gelir misiniz?" diye sordu. "Bir konser mi?" "Ramin'in bazı öğrencileri çalıyor. Sizin ve aileniz için bilet buluruz..."

12

Konser kelimesini parantez içine almam gerekir, çünkü evlerde veya Tahran'ın güneyinde belediyenin yeni yaptığı kültür merkezinde yer alan bu gibi olaylar, gerçeğinin gülünç bir parodisine benzerdi. Uygulanan çok sayıda kısıtlamaya rağmen birçok hükümet görevlisi onları rezilane bulduğundan bayağı bir tartışma odağı oluyorlardı. Dikkatle kontrol edilen gösteriler bizim o gece gittiğimiz olay gibi genelde amatör gruplar tarafından sahneleniyordu. Ama salon hep tıklım tıklım dolu olurdu ve program hep biraz geç başlardı.

Bican gitmeye pek hevesli değildi. Uzun kuyruklara ve kaçınılmaz aşağılamalara yol açan bu tip sıradan canlı göste-

rilere katlanacağına, evinin rahatlığında iyi müzik dinlemeyi yeğliyordu. Ama sonunda çocuklarla benim ısrarıma boyun eğdi. Kalabalıklar arasında yapılan etkinliklerin hepsi -film izlemek, müzik dinlemek, arkadaşlarla birlikte içki içip yemek yemek- devrimden sonra evlere taşınmıştı. Böyle rasgele bir gösteri için bile olsa arada sırada dışarı çıkmak iyi geliyordu.

Onlarla girişte buluştuk. Nesrin sinirli, Ramin ise çekingen görünüyordu. Uzun boylu ve zayıftı, otuzlu yaşların başındaydı ama hep bir öğrenciye benzeyecek kitap düşkünü bir yakışıklılığı vardı. Onu kendine güvenen ve konuşkan biri olarak hatırlıyordum, oysa şimdi bize bu yeni rolüye tanıtılınca konuşma arzusunu yitirmiş gibiydi. Ramin'e davetiyeler için teşekkür ettim ve hep birlikte daha çok genç erkek ve kadınlardan oluşan uzun bir kuyruğa doğru yürüdük. Nesrin çocuklarla ilgilenirken ben de Ramin'e derslerini sormaya çalıştım ama birden dilim tutulmuş gibiydi. O anın rahatsızlığından tek etkilenmeyen Bican'dı. Bir işgünü akşamında evinin rahatını terk ederek özveride bulunduğu yetmiyormuş gibi bir de sohbet edecek hali yoktu.

Sonunda içeri girdiğimizde salon tıklım tıklım doluydu, insanlar geçitlere, yerlere oturmuş veya duvar kenarlarında birikmişti. Şeref misafiri olduğumuz için yerimiz ikinci sıradaydı ve gerçekten de oturabildik. Program geç başladı. Bir adam bizi selamladıktan sonra müdüriyetin batıl Batı kültüre bulaşmış 'varlıklı emperyalist' dinleyicileri eğlendirmek istemediğini söyleyerek bize on beş veya yirmi dakika süreyle hakaret etti. Bu, o akşam oraya Gipsy Kings'in müziğini dinlemeye gelenlerin çoğunun gülümsemesine yol açtı. Adam ayrıca İslama aykırı davrananların dışarı atılacağını da ihtar etti. Sözlerine devam ederek, en son, kadınların tesettür kural ve yönetmeliklerine uymalarını hatırlattı.

O gece olanları şimdi yeniden hayal edip kurgulamak oldukça zor. O gece bizi Gipsy Kings yorumlarıyla eğlendiren grup, hepsi amatör dört İranlı genç erkekten oluşuyordu. Ama şarkı söylemelerine izin yoktu; yalnızca çalgılarını çalabiliyorlardı. Ayrıca yaptıkları işe hevesli görünmeleri de yasaktı: duygularını belli etmek İslama aykırıydı. Tıklım tıklım dolu salonda otururken, bunu bir eğlence gecesine dönüştürebilmemin tek yolunun, buraya eğlenmeye değil de, İran İslam Cumhuriyeti'nde bir gece üstüne haber yapmaya gelmiş yabancı bir gözlemci olduğumu hayal etmek olacağını düşündüm.

Yine de, tüm sınırlamalara ve gösterinin niteliğine karşın, genç müzisyenlerimiz dünyanın başka hiçbir yerinde böylesine iyimser, kusurları böylesine görmezden gelen, onların müziğini dinlemeye böylesine hevesli bir dinleyici topluluğu bulamazdı. Çoğunluğu genç ve hiç de varlıklı görünmeyen dinleyiciler hareket etmeye veya alkışlamaya başlar başlamaz, takım elbise giymiş adamlar sahnenin her tarafında ortaya çıkıp alkışlamayı, müziğe uygun hareket yapmayı veya şarkı mırıldanmayı bırakmaları için onlara işaret ediyordu. Bu cambazları unutup müziği dinlemeye çalıştığımız zaman bile onlar her an fırlayıp karışmaya hazır, hep gözümüzün önünde oluyorlardı. Kısacası, biz her zaman suçluyduk.

Müzisyenler çok ciddiydi. İfadesiz yüzle müzik yapmak olanaksız olduğu için onlar da somurtuyordu. Gitarist, dinleyicilere öfkelenmiş gibiydi; hareket etmemek için kaşlarını çatıyordu, fakat Gipsy Kings'in müziğini çaldığı için de bu pek kolay olmuyordu.

Bican'ın önerisi üzerine konser bitmeden çıkmaya çalıştık; gösteri sırasında duygularını ifade edemeyen kalabalığın, intikamını izleyicilerden alıp onları çiğnemesinden çekiniyordu. Dışarıda girişin önünde birkaç dakika durduk. Gençlerin hali genelde çok az konuşan Bican'ı duygulandırmıştı.

"Bu çocuklara acıdım," dedi. "Yeteneksiz sayılmazlar ama asla yaptıkları müziğin niteliğine göre değerlendirilmeyecekler. Rejim onları Batılı ve batıl olmakla suçluyor, izleyici ise onları hiç eleştirmeden -birinci sınıf müzisyen oldukları için değil, sadece yasak müzik çaldıkları için- beğeniyor." Sonra hepimize birden, "İyi çalmayı nasıl öğrenecekler?" diye sordu.

Bunu izleyen sessizliği doldurma ihtiyacını duyarak, "Bu doğru," dedim. "Kimse yaptığı işin niteliğine göre değerlendirilmiyor. Müzikten hiç anlamayan insanlar müzisyeniz diye ortalarda dolaşıyorlar." Nesrin somurtuyordu, Ramin sessiz ve mahçuptu. Ondaki değişim beni şaşırtmıştı, onu konuşmaya zorlayarak daha çok sıkıntıya sokmak istemedim.

Nesrin birden canlandı. Heyecanla, "Nabokov olsa bunu yapmazdı," dedi. "Şu halimizle bak, eğlence diye koşup *buna* gelmek hüzünlü bir şey." Ellerini kollarını hareket ettirerek nefes nefese konuşup, utangaçlığını asabi gevezelikle örtmeye çalışıyordu. "Burada olsaydı neler yapmazdı; *poshlust*'un dik alası."

Müzikten çok akşam dışarı çıkmanın heyecanından hoşlanmış olan Nigar, "Ne?" diye sordu.

Nesrin hiç yapmadığı bir şey yaptı ve, "*Poshlust*," deyip geçiştirdi.

13

Akşam yemeği için dalgın dalgın tabakları masaya koyarken kendi kendime söyleniyordum. Bican bana dönüp, "Ne söyleniyorsun?" diye sordu. Gereğinden fazla sert bir sesle, "Senin ilgini çekmez?" dedim. "Bir dene, bakalım." "Peki, menopozu düşünüyordum." Dikkatini tekrar BBC'ye çevir-

di. "Haklısın, ilgimi çekmiyor," dedi. Neden ilgisini çekmiyor? Annesinin başına gelen, karısının, kız kardeşlerinin, kızının ve kasvetle düşünmeyi sürdürdüm, bir macerası olacak olursa metresinin de başına gelecek bir şey niçin onun ilgisini çekmiyordu? Ona haksızlık ettiğimi biliyordum. İslam Cumhuriyeti'nde yaşamanın zorluklarına karşı duyarsız değildi ama son günlerde ben ne zaman yakınsam hemen savunmaya geçiyordu. Rejimin başımıza açtığı bütün dertlerden o sorumluymuş gibi söyleniyordum, bu da, onun içe kapanıp aslında çok önem verdiği konulara duyarsızmış gibi davranmasına neden oluyordu.

Son sınıf toplantımız garip bir havada sona ermişti: kızlarımın annelerini, onların sorunlarını, sıkıntılarını ve menopoz hakkında hiçbir şey bilmediklerini konuşuyorduk. Konuşmayı Mana başlatmıştı. Bir önceki gece Nima'yla uydu anteninden aldıkları Vincent Minelli'nin *Aşk Arzuları* adlı filmini üçüncü kez izlemişlerdi. Film Mana'yı çok hüzünlendirmişti. Şimdiye kadar aşkı Farsça olarak hayalinde hiç yaşatmamıştı. Aşk aşktı ama onu dile getirmenin o kadar çok yolu vardı ki. *Madame Bovary*'yi okuyup *Casablanca*'yı seyrettiği zaman eserin tensel dokusunu algılayıp hissedebiliyordu; onu işitiyor, dokunabiliyor, kokusunu alıyor ve görebiliyordu. Bunun kendi deneyimi olabileceğini hissettiği bir aşk şarkısı duymamış, bir roman okumamış veya bir film görmemişti. İran filmlerinde bile iki kişi birbirine âşık olduğu zaman bunu onların bakış ve tavırlarında görmezdiniz. Aşk yasaklanıp toplumdan sürülmüştü. İfade edilmesi yasaklanmışsa nasıl yaşanabilirdi?

Bu konuşma benim gözümü açtı. Kızlarımın hemen hepsinin, entellektüel veya ruhsal aşk (iyi) dedikleri şeyi cinsellikten (kötü) ayırdıklarını fark etmiştim. Anlaşılan, yüceltilen ruhsal yakınlaşma daha önemliydi. Mitra bile gamzelerini or-

taya çıkararak bir ilişkide cinselliğin onun açısından önemi olmadığını, cinsel tatmin peşinde koşmadığını söyledi. Bence en kötü darbe Azin'den geldi. Normale döndüğünü gösteren cilveli ses tonuyla -kocasıyla yarı barışık bir devre geçiriyordu- yaşamda en önemli şeyin insanın evrenle kurduğu mistik bütünleşme olduğunu söyledi. Erkeklerin daha yüce olan ruhsal aşk için bir araç olduklarını da filozofça ekledi. Araç mı? Cinsel zevk ve fiziksel uyum konusundaki bütün iddiaları sıfırlanmıştı. Mana'yla bakışan Maşid bile şaşırmıştı.

O ana kadar sessiz duran Nesrin, "O zaman, kocan seni dövdüğü zaman bunun gerçek olmadığını, sadece senin aklında var olduğunu düşünebilirsin, çünkü o senin fantazilerin için bir yalnızca araç," dedi. "Bu yalnız Azin'in fikri değil, siz de temelde aynı şeyi söylüyorsunuz."

Mitra, Mina'ya, "Nima'yla ilişkiniz nasıl? Oldukça dengeli görünüyor," diye sordu.

Mana omuz silkti. "Ondan hoşlanıyorum çünkü bu dünyada onunla konuştuğum gibi konuşabildiğim başka kimse yok."

Yasi, "Zavallı Nima," dedi.

"Hiç de okadar zavallı değil." Mana o gün çok saldırgandı. "Onun da başka konuşacak kimsesi yok. Dert paylaşılmak ister; üstelik aşk kadar da güçlü bir bağ olabilir."

Yasi, "Hepiniz beni düş kırıklığına uğratıyorsunuz," dedi. "Bana fiziksel cazibenin önemli olduğunu, aşkın yalnızca entellektüel ve ruhsal olmadığını söyleyeceğinizi umuyordum. Bana, fiziksel aşkı tadınca yanıldığını anlarsın, diyeceğinizi umuyordum. Beni çok şaşırttınız," diyerek kanepeye biraz daha gömüldü. Hatta, "Gerçeği söylemek gerekirse altüst oldum," diyerek, utku dolu bir gülümsemeyle sözünü bitirdi.

"*Ayyy!*" diye bağırdım. Bican TV'den dönüp, "Bir şey mi oldu?" diye sordu. "Hayır, sadece elimi kestim." Bican'ın çok

sevdiği tavuk kebabı için salatalık doğruyordum. Banyoya gitti, getirdiği yara bantını özenle parmağıma sardı. Tek bir kelime söylemeden, gülümseyerek içki dolabına gitti, küçük bir bardağa ev yapımı votka koydu ve bardağı sehpanın üstüne bir tabak şam fıstığının yanına bırakıp yeniden televizyonunun karşısına yerleşti. Ben kendi kendime söylenerek mutfağa girip çıkıyordum. Hayatından memnun olmasına şaşmamak gerek; ABD'de de olsaydık böyle yapacaktı. Bana zor geliyor, diye her şikayetimi sorgulayıp alaya alan hayali bir konuşmacıya yakınıyordum. Bana gerçekten zor geliyor, diye bir kez daha yineledim. Bican'ın kendi zorluklarına yakınmadan katlandığını, bu yüzden votkasını ve BBC'sini ona çok görmemek gerektiğini suçluluk duyarak kabul etsem de şu anda göz ardı ediyordum.

Salatalıkları ve baharatı doğrayıp yoğurda kattığım zaman bir karara varmıştım. Kültürümüz cinsellikle aşırı ilgili olduğu için onu yasaklıyordu. İktidarsız bir adamın güzel karısını kilit altında tutacağı gibi o da cinselliği şiddetle yasaklamak zorundaydı. Cinselliği duygulardan ve entellektüel aşktan he zaman ayrı tutmuştuk, bu yüzden ya saf ve iffetliydin ya da Nesrin'in dayısının dediği gibi kirli ve eğlenceli. Erotizm, gerçek tensellik bize yabancıydı. Bu kızlar, benim kızlarım, Jane Austen hakkında çok şey biliyorlardı, Joyce ile Woolf'u zekice tartışabilirlerdi ama onlara bütün günahların kaynağı olduğu söylenen, kendi bedenleri ve bu bedenlerden ne beklemeleri gerektiği hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı.

Sevilebilmek veya sevebilmek için insanın önce kendini ve kendi bedenini sevmesi gerektiğini birine nasıl anlatırsınız? Cacığa tuz ve biber ektiğim zaman bu sorunun cevabını bulmuştum. Bundan sonraki derse bir elimde *Gurur ve Önyargı*, diğerinde *Bedenlerimiz ve Biz* -cinsellik hakkında bulabildiğim tek kitap- ile gittim.

14

Charlotte Brontë, Jane Austen'dan hoşlanmazdı. Bir arkadaşına, "Tutkulardan haberi bile yok," diye yakınmıştı, "duygulara bile ancak zaman zaman zarif ama mesafeli bir yaklaşımı var; onlarla fazla ilgilenmek anlatısının inceliğini bozabilir." Charlotte Brontë'yi ve eğilimlerini bilen insan, çok iyi iki romancının birbirinden, Brontë'nin Austen'dan hoşlanmadığı kadar hoşlanmayabileceğini kavrıyor. Austen'i şiddetle ve sürekli bir şekilde dışlamış ve 1949'da G.H. Lewes'e şunları yazmıştı: "Miss Austen'i niçin bu kadar çok beğeniyorsunuz? Bunu anlayamıyorum... Sizin o cümlenizi okuyana kadar *Gurur ve Önyargı*'yı görmemiştim ve gidip satın aldım. Ve neyle karşılaştım? Sıradan bir yüzün eski bir fotoğrafı gibi bir yüz; çitlerin özenle çevrelediği, narin çiçekli ve zarif taflanlarıyla çok bakımlı bir bahçe; ama canlı, parlak bir yüz, geniş kırlar, temiz hava, mor dağlar, güzelliğin çağrısı yok. Onun hanımları ve beyefendileriyle birlikte o şık ama boğucu evlerinde yaşamak istemezdim."

Belki bunda gerçek payı yok değil ama Brontë'nin suçlaması da pek adil değil. Austen'in romanlarında tutkunun olmadığı söylenemez. Onlarda aşırı olgunlaşmış bir tensellik, Jane Eyre ile Rochester'in daha az dizginlenmiş bir romantizme kendilerini kaptırması olasılığı yok. Onlarınki daha yumuşak bir tensellik, dolaylı bir arzu.

Lütfen 148'inci sayfayı açın ve okurken bölümü gözünüzde canlandırmaya çalışın. Darcy ile Elizabeth, Mr. Collins'in evinde baş başadır. Darcy, Elizabeth'siz yaşayamayacağını yavaş yavaş anlamaya başlamıştır. Bir kadının evlenip gittiği evle, anne ve babasının evinin uzaklığının öneminden söz ediyorlar.

Darcy sandalyesini ona biraz yaklaştırarak, "*Sizin* bu kadar güçlü bir yakınlık duymaya hakkınız yok. *Siz* hep Longbourn'da oturmuş olamazsınız," der.

Elizabeth şaşırmış göründü. Erkeğin duyguları biraz değişir gibi oldu; sandalyesini eski yerine çekti, masadan aldığı gazeteye göz gezdirirken daha soğuk bir sesle sordu. "Kent'i beğendiniz mi?"

Daha önce sözünü ettiğimiz bölüme dönelim. Darcy'nin sesindeki ısrar, Elizabeth'e karşı beslediği tutkunun bir göstergesidir; en sıradan konuşmalarında bile ortaya çıkar. Darcy'nin Elizabeth'e karşı beslediği duyguların gelişmesini sesinin tonundan izleyebiliriz. Bu ona evlenme teklif ettiği sahnede zirvesine erişir. Olumsuz ısrarı, konuşmasına, "Boşuna çabaladım. Olmuyor," diye başlamasıyla neredeyse şiddete dönüşür, çünkü romanın kendisi kontrollü bir anlatıdır, Darcy de karakterler içinde en çok kendine hakim olanıdır.

Şimdi, lütfen o "siz" sözcüğüne kulak kabartın. Darcy, Elizabeth'e ender olarak ismiyle hitap eder ama özel bir "siz" deyişi vardır; ona birkaç kez hitap ettiği zaman bu kişisellikten uzak zamir en aşırı bir yakınlık ifadesine dönüşür. Bizimki gibi, herkesi imama olan sevgisini en aşırı şekillerde sergilemeye yönelten ama özel duygularını, özellikle de sevgisini herkesin önünde ifade etmesini yasaklayan bir kültürde, bu incelikleri takdir etmek gerekir.

Gurur ve Önyargı'da bir karakterin veya bir sahnenin dış görünüş olarak tanımlanmasına ender olarak rastlanır ama biz, yine de, her karakteri kendi özel dünyasında görmüş olduğumuzu hissederiz; onları tanıdığımızı ve çevrelerini algıladığımızı hissederiz. Darcy'nin onun güzel olmadığını açıklamasına Elizabeth'in tepkisini, Mrs. Bennet'in sofrada gevezelik edişini veya Elizabeth ile Darcy'nin Pemberley malikâ-

nesinin gölgelerinde dolaştığını görebiliriz. Bunun şaşırtıcı olan yanı, bütün bunların genelde tonlarla yaratılmasındadır; sözcükler farklı ses tonlarıyla, kendini beğenmiş, hınzır, yumuşak, haşin, yüreklendirici, imalı, anlamsız veya gururlu olabilmektedir.

Austen'in romanlarında eksik olan dokunma duygusunun yerini bir gerilim, seslerin ve suskunlukların erotik dokusu alır. Birbirini arzulayan karakterleri birbirinden uzağa yerleştirerek bir özlem duygusu yaratmayı başarır. Elizabeth ile Darcy birçok bölümde birbirlerine yakındırlar ama özel olarak konuşamayacakları kalabalık arasında. Austen onları aynı odaya fakat erişilmez uzaklığa yerleştirerek aşırı öfkeli bir gerilim yaratır. Herkes Jane ile Bingley'nin birbirine âşık olduğunu düşünürken Elizabeth ile Darcy'nin karşıt duygular içinde olduğunu düşünmesi gerilimi daha da artırır.

Örneğin, romanın sonlarına doğru, Elizabeth'in evindeki partide genç kızın onunla konuşmak amacıyla özel bir an yakalamak için çırpındığı bölüme bakalım. Bütün olay endişe içinde geçer. Çay, kahve servisi yapan kız kardeşinin yanında durmuş, ona yardım etmektedir ve kendi kendine, "Eğer yanıma gelmezse ondan sonsuza dek vazgeçeceğim," der. Ona yaklaşır ama kızlardan biri Elizabeth'in yanına yerleşmiştir ve, "Erkekler gelip bizi ayıramaz, bunda kararlıyım. Onları hiç istemiyoruz, değil mi?" diye fısıldar. Darcy gözleriyle onu peşinden gelmeye zorlayarak uzaklaşır. O "onun konuştuğu herkese gıpta etti, kimseye kahve servisi yapacak sabrı kalmamıştı ve bu kadar aptallık ettiği için kendine müthiş öfkeleniyordu!" Bu oyun bütün gece sürer. Darcy fincanını geri getirmek için masaya yaklaşır, bir süre oyalanır, bir iki kelime konuşurlar ve tekrar uzaklaşmak zorunda kalır.

Austen bir ilişkinin en ilginç yönüne dikkatimiz çeker: çok yakında fakat çok uzak olan arzulanan kişiye duyulan

özlem. Özlem giderilecek, gerilim birleşme ve mutlulukla son bulacaktır. Austen'in romanlarında gerçek sevişme sahneleri hemen hemen hiç yoktur ama bütün hikâyeleri uzun ve karmaşık bir kur olayını anlatır. Evlilik kurumundan çok mutlulukla, evlilikten çok aşk ve anlayışla ilgilendiği açıktır. Bu, romanlarındaki bütün uyumsuz evliliklerden anlaşılmaktadır: Sir Thomas ile Leydi Bertram, Mr. ve Mrs. Bennet, Mary ile Charles Musgrove. Onun öykülerinde Şehrezad'ın öykülerinde olduğu gibi sayısız çeşitli iyi ve kötü evlilik, iyi ve kötü erkek ve kadın vardır.

Brontë'nin sınırlar konusundaki iddiası da tam olarak doğru değildir. Sınırlar Austen'in romanlarındaki, kalabalıklar arasında olmaktansa duygusal ve incelikli kişisel ilişkilerin dünyasında olmayı yeğleyen kadınlar tarafından sürekli zorlanmaktadır. On dokuzuncu yüzyıl romanı bireyi, onun mutluluğunu, sorunlarını ve haklarını öykünün merkezine yerleştirir. Bu yüzden, evlilik onun en önemli temasıdır. Romanın konusunu geliştiren karmaşıklıkları ve gerilimleri yaratanlar, Richardson'un talihsiz Clarissa'sından Fielding'in utangaç ve uysal Sophia'sına ve Elizabeth Bennet'e kadar hep kadınlardır. Austen'in romanlarında açık seçik ortaya koyduğu şeye dikkatimizi çekerler: evliliğin önemini değil, evlilikte duyguların ve anlayışın önemini; geleneklerin devamının değil, geleneklerin bozulmasının önemini. Bu kibar ve güzel kadınlar, sersem annelerin, yetersiz babaların (Austen'in romanlarında akıllı babalara pek az rastlanır) ve insafsızca tutucu olan toplumun dayatmalarına hayır diyen asilerdir. Onlar aşk ve dostluk için, demokrasinin temelindeki o anlaşılması zor hedefe, seçme hakkına kavuşmak için dışlanmayı ve yoksulluğu göze alırlar.

15

Hayalinizde bir yaz akşamını canlandırın. Bir partideyiz, güzel kokulu bir bahçede oturuyoruz. Zevkli ev sahibimiz yüzme havuzuna bakan geniş terasa, üstünde incecik mumlar yanan küçük sehpalar yerleştirmiş. Bir köşedeki duvarın dibine serili İran halısının üstüne rengârenk minderler dizilmiş. Birkaçımız minderlere yaslanmış oturuyoruz. Şarapla votka ev yapımı ama renklerinden bu belli olmuyor. Gülüşmeler ve sohbet sesleri sehpaların çevresine yayılıyor. Bu dünyanın herhangi bir yerinde bulabileceğiniz kadar hoş bir topluluk: kültürlü, zeki, seçkin ve anlatacak hikâyelerle dolu.

Halının üstünde minderlere yaslanıp oturmuş, şarap kadehlerimizi elimizde çeviren bizler ne dinliyoruz? Ev sahibimiz otobüs hikâyesini anlatıyor. Sıcağı sıcağına. Çoğumuz hikâyeyi son iki gündür bölük pörçük duyduk ama bu, bizim gibi, inanması olanaksız hikâye dağarcığı zengin deneyimli kişilerin gözünde bile inanılması zor bir hikâye. Ev sahibimiz güvenilir biri, ayrıca hikâyeyi en yetkili ağızdan veya en azından olayı yaşayan yetkili bir ağızdan dinlemiş.

İki ay kadar önce yazarlar derneğinin idare meclisi, Ermenistan'daki bir konferansa katılmak üzere bir davetiye almış. Önceleri çoğu, gizli servisten gitmemelerini söyleyen tehdit telefonları almış, ama daha sonra rejim yumuşamış görünüp onları gitmeye özendirmiş. Yolculuk için bir otobüs kiralamaya karar vermişler. Burada anlatılanlar ayrıntılar konusunda değişiyor; bazıları daha başından bir iş döndüğünü anladığını söylüyor; diğerleri ise birbirlerini entrikaya katılmakla suçluyor. Ama hepsi yolculuğa çıkacakları sabah, yirmi bir yazarın otobüs durağına gittiğinde birleşiyor. Bazıları otobüsün gecikmesini ve şoförün değişmiş olmasını biraz ga-

ripsiyor. Bazıları da, bazı yazarların o sabah fikir değiştirip gitmekten vazgeçtiğini fark ediyorlar.

Sonunda yola çıkılıyor. Yolculuk gece yarısına kadar, bazılarına göre sabahın ikisine kadar, olaysız sürüyor. Bu arada uykusuzluk çeken tek bir kişi dışında herkes uyurken otobüs durmuş ve şoför çıkıp gitmiş. Uykusuzluk çeken yolcu pencereden bakınca otobüsün çok yüksek bir uçurumun kenarında durduğunu görmüş. O anda -bir yandan diğerlerini uyandırmak için bağırarak- ön tarafa koşup, direksiyona geçmiş ve otobüsü çevirmiş. Korkarak uyanan diğer yolcular bir kargaşa içinde otobüsten inince, karşılarında Mercedes-Benz marka otomobilleri ve helikopterleriyle gizli servis elemanlarını bulmuşlar. Yolcular değişik sorgulama merkezlerine götürülmüşler, bir süre alıkonduktan sonra ifadeleri alınıp bu konuda bir şey söylememeleri tembihlenerek serbest bırakılmışlar. Ertesi gün olayı bütün Tahran duymuştu. Anlaşılan otobüsü uçuruma itip olaya kaza süsü verilmek istenmiş.

Benzer olaylarda olduğu gibi bu olayla ilgili birçok espri ağızdan ağıza dolaşıyordu. O gece daha sonra Bican'la eve dönerken yazarların başına gelen bu korkunç olayı konuştuk. "Ne tuhaf," dedi. "Genelde çoğunun edebiyata karşı aldığı tavra öfkelendiğin için bu yazarlar hakkında konuşursun ama böyle bir olay bunları anlamsız kılıyor. Bu insanların bazılarıyla çelişkiye düşsen veya kötü yazar olduklarını düşünsen de acıma duygusu diğer kaygıların önüne geçiyor."

Bu olaydan kısa bir süre sonra, yazarlar derneğinin kurucularından birinin eşi bizi bir sabah çok erken saatte uyandırdı. Sesi korku doluydu. BBC'yi arayıp olanları anlatmamızı istiyordu. Kocasıyla birlikte, bir süre için, olaylar yatışana kadar Tahran'dan ayrılmaya zorlanmıştı ve oğlunun birkaç gün bizimle kalıp kalamayacağını soruyordu.

Bundan önce de benzer olaylar yaşamıştık: Alman konsolosunun yazarlar ve aydınlar için verdiği bir parti basılmış ve katılanların hepsi tutuklanmıştı; diğerleriyle birlikte tutuklanan, onlar bırakıldıktan sonra alıkonan, popüler bir derginin editörü ünlü solcu bir gazeteci yok olmuştu. Daha sonra karısının ve ailesinin oturduğu Almanya'ya gittiğini söylenmişti ama o asla Almanya'ya gitmemişti. İran hükümeti onun İran'dan çıktığını ve Almanların onu tutukladığını iddia etmişti. Alman hükümeti iddiaları yalanladı. Yok oluşunun yarattığı uluslararası tepki konunun gündemde kalmasını sağladı. Sonra bir gün, Almanya'ya, oradan da bir üçüncü ülkeye gittiğini iddia eden garip bir öyküyle Tahran hava limanında ortaya çıktı. Birkaç gün sonra rejimin elinde gördüğü işkenceleri açıklayan bir açık mektup yazdı ve ardından tekrar tutuklandı. Uluslararası baskı sonucu sonunda serbest bırakıldı. Kısa bir süre sonra ona ve diğer muhalif yazarlara yardım etmiş olan İranlı bir yayıncı evinden ayrıldı ve bir daha görünmedi. Cesedi sayısız diğer muhalif gibi Tahran'ın varoşlarında ıssız bir yere atıldı.

Doksanlı yılların ortalarında Avrupa'ya yakınlaşmak amacıyla birçok Batılı aydın İran'a davet edildi. Paul Ricoeur bir konferans dizisi için geldi. Üç konuşma yaptı ve hepsinde dinleyiciler salona sığmayıp hole ve merdivenlere taştı. Bir süre sonra V. S. Naipaul İran'a geldi. Isfahan'da ona ünlü çevirmen ve yayıncı Ahmet Mir Alai rehberlik yaptı. Mir Alai'yi, aydınların ve yazarların buluşup sohbet ettiği bir yer haline gelen Isfahan'daki kitapçı dükkânında hâlâ görür gibiyim. Soluk tenli bir adamdı; teni garip bir şekilde solmuş gibiydi. Şişmandı ve yuvarlak kahverengi çerçeveli gözlük takardı. Her nedense soluk teni ve şişmanlığı ona güvenmenize ve hikâyelerinizi onunla paylaşmanıza yol açardı. Keskin bir zekâya sahipti ve sizi dinleyip duygularınızı paylaşan

birine benziyordu. Bu biraz da, militan dostlarının tersine tartışmayı sevmeyen bir kişi olmasından kaynaklanıyordu. Politik biri olmadığı için onun bir kurban olduğunu söyleyebilirim; zaman zaman iki ateş arasında kalmış ve kendi doğasına aykırı olarak radikal politik görüşü benimsemek zorunda kalmıştı. Aralarında Naipaul, Kundera ve birçok değerli yazardan yaptığı çeviriler çok seçkindi.

Naipaul'ın İran'dan ayrılışından birkaç ay sonra Mir Alai'nin cesedi dere yakınındaki bir sokakta bulundu. Sabah evinden çıkmış ve dönmemişti. O akşam geç vakit ailesine öldüğü haber verilmişti. Cebinde küçük bir şişe votka bulunmuştu. Mir Alai'nin günün ortasında zil zurna sarhoş olup sokak ortasında kalp krizi geçirdiği izlenimini yaratmak için üstüne başına votka dökülmüştü. Bu hikâyeye tabii kimse inanmadı. Göğsünde iri bir çürük, kolunda bir iğne izi bulunmuştu. Sorgulanmış ve sorgulayıcıları tarafından ya isteyerek yahut kazara öldürülmüştü.

Bundan kısa bir süre sonra, eski İran konusunda en tanınmış uzman olan Cihangir Tafazoli'nin cesedi bulundu. Onu iyi tanırdım. İnce yapılı ve sıkılgandı, gür siyah saçları ve gözlüğünün kocman gösterdiği iri gözleri vardı. Tafazoli politikayla ilgilenmezdi ama Columbia'daki, İran hükümeti tarafından suçlanan, ünlü İranlı bir bilim adamının yürüttüğü bir proje olan İran Ansiklopedisi'ne yazı hazırlamıştı. İslam rejimi, onun uzmanlık alanı olan İslam-öncesi İran'dan nefret ediyordu. Eve gitmek üzere Tahran Üniversitesi'nden ayrılmış, yolda otomobilinden kızıyla şüpheli bir telefon görüşmesi yapmıştı. Cesedi evine ve üniversiteye yakın bir yolun kenarında bulunmuştu. Lastik değiştirirken bir otomobilin çarpması sonucu öldüğü ileri sürülmüştü.

Anma günlerinde, partilerde veya toplantılarda arkadaş ve meslektaşlarımla bu ölümleri tekrar tekrar konuştum.

Tutku halinde onları yeniden canlandırıyor ve resmi ölüm şekliyle yeniden öldürerek gerçekten nasıl öldüklerini anlamaya çalışıyorduk. Hâlâ Tafazoli'yi bir otomobilde iki zorbanın ortasında oturmuş, zorla kızına telefon ederken gözümde canlandırabiliyorum; sonrasını bilemiyor ve kendi kendime soruyorum: Onu ne zaman ve nerede öldürdüler? Otomobilin içinde mi? Yoksa güvenli evlerinden birine götürüp, öldürdükten sonra da terk edilmiş bir yola mı attılar?

16

Sihirbazım telefonda, "Uslu duracağına söz verirsen sana hoş bir sürprizim var," dedi. Bir lokantaya açılan ve ön tarafta kendi pastanesi olan ünlü bir kahvede buluşmak üzere sözleştik. İsmini şimdi hatırlayamıyorum ama devrimden sonra diğerleri gibi onun ismi de eminim değiştirilmişti.

Pasta paketlerimle içeri girdiğim zaman sihirbazım köşedeki bir masaya oturmuş, bir kitap yığınını inceliyordu. "*Binbir Gece Masalları*'nın İngilizce baskısını arıyordun," dedi. "Senin için bir Oxford baskısı buldum." Bana bir kapuçino, ona bir espresso ve kahvenin ünlü pastası napolyondan iki tane söyledik. "Ayrıca aradığın Auden şiirini de buldum ama onu niye istediğini anlayamadım," diyerek, bana üstünde daktiloyla Auden'in "Lord Byron'a Mektup" şiiri yazılı bir kâğıt uzattı.

"Geçen gün derste ilginç bir konuşma yaptık," dedim. "Derste ele aldığımız *The Dean's December* ve *Lolita* gibi kitaplardan söz ediyorduk. Kızlarımdan biri, Mana -Mana'mı hatırlıyor musun... "Evet, Mana'yı hatırlıyorum," dedi, "şairiniz." "Evet, Mana, bu diğer yazarlarla dünya ve insanlar hakkında çok daha iyimser düşünen Jane Austen arasında nasıl bir bağlantı kurarız," diye sordu.

"Çoğu kimse Austen için aynı hatayı yapar," dedi. "Onu daha dikkatli okumaları gerekir."

"Evet, ben de öyle söyledim; Austen olağandışı durumlarda değil, sıradan durumlarda bizim gibi insanlar tarafından yapılan zulmü konu eder. Bu daha korkunçtur. İşte ben de, bu yüzden, Bellow'u bu kadar beğeniyorum, diye son aşkımı anımsadım."

"Ne kadar da maymun iştahlısın," dedi. "Nabokov'a ne oldu? Bir kitap sonra tarih oldu!" Onun alaycı ses tonunu göz ardı ederek, "Hayır, gerçekten," dedim. "Bellow'un romanları özel zulümden söz ediyor, özgürlük sorunundan, seçim hakkının sorumluluğundan - aslında Jane'inkiler de öyle. Özgür olma kararlarının sorumluluğunu üstlenmek ürkütücüdür. "Evet," dedi, "suçlanacak bir İslam Cumhuriyeti'nin olmaması." Kısa bir aradan sonra, "Ben onların suçsuz olduğunu söylemek istemiyorum - tam tersi," diye ekledi.

"Bunu dinle," diye en sevdiğim bölümleri ona okumak için getirdiğim *More Die of Heartbreak*'i karıştırmaya başladım: "Devrimin anlamı Rusya'nın kendini modern bilincin sıkıntısından yalıtmaya çalışmasıdır. Bu, içine kapanmaktı. Stalin kendi içine kapanmış ülkeyi eski ölüme boğdu. Batı'nın sıkıntısı yeni bir ölümdü. Özgür dünyada insan ruhunun başına gelenleri anlatmak için yeterli sözcük yok. 'Yeni kazanımlara' ve lüks 'yaşam şekline' kulak asmayın. İçimize gömdüğümüz yargı gücümüz yanılmıyor. Bütün bunlar tam uyanıklığa karşı savaşan bilincin uzak merkezleri tarafından görülüyor. Tam uyanıklık bizi bu dünyanın bizim tarafına özgü sıkıntısıyla, yeni ölümle yüzleştirir. Saf bilincin gerçekten olanlara açılması cehennem hayatı olurdu."

"Bu 'eski ölüme boğdu' çok hoşuma gitti," dedim. "Bir yerde 'duyguların körelmesi'nden söz ediyor - Batı 'duyguların körelmesine yakalanmış...'

"Evet," dedi. "Mr. Bellow, öğrencilerinin dediği gibi Saul, alıntı yapmaya çok elverişli. Bu iyi bir nitelik mi, yoksa kusur mu bilemiyorum."

"Beni kim bu yola çıkardı? Bana kim *The Bellarosa Connection*'ı verdi?" diye suçlarcasına ona sordum. "Sanırım bu benim sınıfım için önemli." "Onlar Batı'ya eleştirel olmayan bir gözle bakıyorlar; İslam Cumhuriyeti sayesinde Batı'yı pespembe görüyorlar. Onlara göre, çikolatadan çiklete, Austen'den Bağımsızlık Bildirisi'ne kadar, iyi olan herşey Amerika veya Avrupa'dan kaynaklanıyor. Bellow onlara bu öteki yer hakkında daha gerçekçi bilgi veriyor. Onun sorunlarını ve korkularını görmelerini sağlıyor."

"Bir dakika," dedim. "Bütün sorun da zaten bu. Biz şu anda bunu yaşıyoruz..." Bana bakmıyordu. Sabırsızca, "Beni dinlemiyorsun," dedim. Arkama doğru bakıyor ve hemen masamıza gelen garsona işaretler yapıyordu. "Neler oluyor?" diye sordu. "Bu kargaşa ne?" Çünkü arkamızda, Mr. Bellow'un niteliklerini açıklama heyecanıyla benim fark etmediğim bir kargaşa oluyordu.

Garson bunun bir baskın olduğunu söyledi. Muhafızlar kapıda durmuş, çıkanları kontrol ediyorlardı. Akraba değilsek sihirbazımın başka bir masaya oturmasını ve bana sorulacak olursa pastaneden siparişimi beklediğimi söyleyebileceğimi incelikle önerdi.

Ben, "Yanlış bir şey yapmıyoruz," dedim, yerimden kalkmayacağım." Sonra sihirbazıma dönerek, "Sen de kalkmayacaksın." "Saçmalama," dedi. "Bir skandal yaratmak istemezsin," dedi. "Hemen Bican'ı arayacağım," dedim.

"Bu ne işe yarar ki?" diye karşılık verdi. "Karısını bile kontrol altında tutamayan birinin sözüne kulak asarlar mı sanıyorsun?" Elinde kahve fincanıyla ayağa kalktı. "Bir şey unuttun," diyerek ona *Binbir Gece Masalları*'nın İngilizce baskısını uzattım. İngilizce, "Şimdi çocukluk ediyorsun," dedi. "Seni meşgul edecek bir şeye ihtiyacın var," dedim. "Hem bana verdiğin diğer kitabın fotokopisini çektirmiştim." Kahvesi ve kitaplarıyla uzak bir masaya gitti, ben de, ertesi günü bir sınava hazırlanıyormuş gibi hırsla *More Die of Heartbreak*'in sayfalarını çevirerek napolyonumu yemeye çalıştım.

Devrim Muhafızları kahveye girince, masa masa dolaşmaya başladılar. Birkaç genç zamanında çıkmıştı; ama diğerleri o şansı yakalayamamıştı. Kahvede dört kişilik bir aile, sihirbazım, iki orta yaşlı kadın ve üç genç erkek kalmıştı. Siparişim hazır olunca kalktım, garsona cömertçe bir bahşiş bıraktım, elimden düşürdüğüm kitap paketi açılıp döşemeye saçıldı, garsonun bana bir torba getirmesini bekledim ve sihirbazıma bakmadan çıktım.

Takside aklım karmakarışıktı, öfkeli ve pişmandım. Kendi kendime, "Buradan gidiyorum," dedim, "Böyle yaşayamam." Ne zaman böyle bir olay olsa, ben de diğerleri gibi, burayı terk etmeyi, günlük yaşamın böyle bir savaş alanı olmadığı bir yere gitmeyi düşünüyordum. Son zamanlarda İran'ı terk etme düşüncesi bir savunma mekanizması olmaktan çıkmıştı ve bu gibi olaylar dengeyi yavaş yavaş bozuyordu. Dost ve meslektaşlarımın arasında bazıları duruma uyum sağlamaya çalışmışlardı. Birisi, "Yüreğimiz ve aklımız bu rejimi desteklemiyor," demişti, "ama boyun eğmekten başka ne yapabiliriz? İki tel saç yüzünden hapse atılıp işimden mi olayım?" Bir keresinde Bayan Rezvan şöyle

demişti: "Artık bütün bunlara alışmış olmamız gerekir; bu genç kızlar biraz şımarık, çok şey istiyorlar. Somali'ye veya Afganistan'a bakın. Onlarla karşılaştırıldığında bizler kraliçeler gibi yaşıyoruz."

Mana bir gün derste, "Alışamıyorum," demişti. Onu ayıplamıyordum. Mutsuzduk. Durumumuzu kendi potansiyelimizle karşılaştırıyorduk, neler yapıyor olabilirdik, milyonlarca insanın bizden de mutsuz olduğu düşüncesi nedense bizi avutmuyordu. Başkalarının ıstırabı bizi neden daha mutlu veya daha huzurlu etsin ki?

Eve döndüğüm zaman Bican'la çocuklar alt katta annemin dairesindeydi. Onlar için aldığım napolyonları buzdolabına koydum, havuçlu keki anneme götürmek için dışarıda bıraktım. Sonra doğru buzluğa gittim, büyük bir kâseye dondurma koydum, üstüne kahve döküp ceviz serptim ve Bican'la çocuklar yukarı geldiğinde banyoda kusuyordum. Bütün akşam, bütün gece kustum. Bir ara sihirbazım aradı. "Çok üzgünüm," dedi. "İnsan kendi kirletilmiş gibi hissediyor." "Ben de üzgünüm," diye karşılık verdim. "Hepimiz üzgünüz - kitabımın üstüne tarih ve imza atmayı unutma."

O gece, ne yediysem, içtiğim suyu bile, çıkardım ve sabahleyin gözümü açtığım zaman oda dönmeye başladı; küçük ışık noktaları başımı döndüren boşlukta dans ediyor, parlak sivri uçlu taçlar oluşturuyordu. Gözlerimi yumup yeniden açtım ve ölümcül taçlar tekrar ortaya çıktı. Midemi tutarak banyoya gittim ve safra çıkardım. Bütün gün yatağımın rahatlığına sığındım, tenimin çarşaflara dokunuşu hoşuma gidiyordu.

17

Onu onun beni şaşırttığından fazla şaşırtamazsın:
Onun yanında Joyce ot kadar masum kalır.
Evde kalmış orta sınıf bir İngiliz kızının
'Mangır'ın aşkı etkilemesinden söz ederek
İçtenlikle ve böyle ağırbaşlılıkla
Toplumun ekonomik temelini açıklamasını
Dinlemek beni çok rahatsız ediyor.

Bir kız ırzına geçildikten sonra, bir otomobilin bagajında götürülüp katlediliyor. Öldürülen genç bir erkek öğrencinin kulakları kesiliyor. Bellow'un eserlerindeki toplama kampları, ölüm ve yıkımı konuşuyoruz. Nabokov'da bile on iki yaşındaki kızların ırzına geçen Humbert gibi canavarlar var, hatta Flaubert'de bile çok acı ve ihanet var. Peki, ya Austen? Mana, bir gün böyle sordu.

Sahi ya, ya Austen? Austen'in komedileri ve ruhsal cömertliği bazen öğrencilerimin, onun vahşetinden habersiz olduğu dünyayla barışık, evde kalmış ciddi bir kız olduğu şeklindeki yaygın inancı paylaşmasına yol açıyordu. Onlara Auden'in, Byron'dan Jane Austen'e "romanlarının burada aşağıda ne kadar çok beğenildiğini" söylemesini istediği "Lord Byron'a Mektup" adlı şiirini anımsattım.

Austen'in kadın kahramanlarının kendilerine göre bir kindarlığı vardır. Romanlarında ihanet, açgözlülük, yalancılık, çok sayıda sadakatsiz dost, bencil anneler, zorba babalar, kendini beğenmişlik, zulüm ve acı vardır. Austen kötü kahramanlarına karşı cömertçe davranır, ama bu onun kimsenin, hatta kadın kahramanlarının, yakasını kolay kolay bıraktığı anlamına gelmez. En sevdiği ve en sevimsiz kadın kahramanı, Fanny Price, aslında en fazla acı çekendir.

Modern edebiyat ev hayatındaki, sıradan ilişkilerdeki, sizin benim gibi insanlardaki kötülüğü ortaya çıkarır. Humbert'in dediği gibi, "Okur! Kardeşim!" Austen'deki kötülük, çoğu büyük edebiyat eserinde olduğu gibi, başkalarını 'görme' yeteneğinden yoksun olmaya, onların duygularını anlayıp paylaşamamaya odaklanır. Asıl korkutucu olan, bu körlüğün aramızdaki en iyilerde (Eliza Bennet) olduğu gibi en kötülerde (Humbert) de var olmasıdır. Hepimiz bir kör sansürcü olma, kendi hayallerimizi ve arzularımızı başkalarına zorla kabul ettirme yeteneğine sahibiz.

Kötülük bireyselleştirilip, günlük yaşamın bir parçası haline gelince, ona karşı koyma yolu da bireyselleşir. İnsan ruhu nasıl ayakta kalır? sorusu gereklidir. Yanıt da şudur: sevgi ve hayal gücüyle. Stalin Rusya'yı eski ölüme boğarak onu ruhundan yoksun bıraktı. Mandelstam ile Sinyavski, mahkûmlara şiir okuyarak ve bunu günlüklerine yazarak bu ruhu canlandırdılar. Bellow, "Bu koşullarda şair kalmak belki de politikanın yüreğine erişmektir," diye yazıyordu, "İnsanın duyguları, insan deneyimi, insan bedeni ve yüzü, ait olduğu yere kavuşuyor: ön plana çıkıyor."

18

İran'ı terk etme kararımız kendiliğinden ortaya çıktı, en azından bize böyle göründü. Ne kadar önemli olursa olsun, bu gibi kararlar inceden inceye planlanmaz. Kötü evlilikler gibi, onlar da, yıllar boyu süren içerlemenin ve öfkenin intihar benzeri kararlar halinde aniden patlamasıdır. Ayrılma düşüncesi, boşanma olasılığı gibi, aklımızın bir yerinde pusuya yatmış, karanlık ve kötücül, en ufak kışkırtmada ortaya çıkmaya hazır bekliyordu. Biri sorduğunda ayrılışımızın ola-

ğan nedenlerini sıralıyordum: işim ve bir kadın olarak duygularım, çocuklarımızın geleceği, seçim hakkımızı ve olasılıkları kavramamıza yardım eden ABD'ye yaptığım yolculuklar.

İlk kez Bican'la ciddi kavgalar ediyorduk ve bir süre gitmek veya kalmaktan başka şey konuşmaz olduk. Bican bu kez gitmeye kararlı olduğumu fark edince bir süre benimle hiç konuşmadı; sonra ailemizin ve dostlarımızın da katıldığı uzun, üzücü kavgalar ettiğimiz bir dönem başladı. Bican bunun iyi bir fikir olmadığını, çocukların büyümesini, kolej yaşına gelmesini beklememiz gerektiğini söylüyordu. Sihirbazım yapacak başka bir şey olmadığını söylüyordu; dostlarım ikiye ayrılıyordu. Kızlarım gitmemizi istemiyordu ama onların da çoğu gitmeye karar vermişti. Annemle babam biz gidince yalnız kalacaklarını bildikleri halde gitmemizi istiyorlardı. Çocukları için daha iyi bir yaşam önerisi -yalnızca bir hayal bile olsa- çoğu ebeveyne cazip görünür.

Her zaman daha iyi düşünebilen ve çok daha mantıklı olan Bican, sonunda gitmemiz gerektiği fikrine katıldı, en azından birkaç yıl için. Yeni kaderimizi kabullenmesi onu harekete geçirdi. Beklenen ayrılışımıza yaklaşımı pratikti; on sekiz yıllık yaşamı ve çalışmayı söküp yanımıza almamıza izin verilen sekiz bavula yerleştirmeye kendini adadı. Benimki bu durumdan kaçmaya çalışmak oldu. Onun herşeyi zarifçe kabullenmesi beni suçluluk duygusuna ve kararsızlığa itiyordu. Toplanmayı erteliyor ve bu konuyu ciddi olarak konuşmayı reddediyordum. Sınıfta, konuyu hafife alıp kayıtsız davranmam, kızlarımın kendi tepkilerini belirlemekte zorlanmasına neden oluyordu.

Sınıfta benim ayrılma kararımı doğru dürüst hiç konuşmamıştık. Sınıfın sonsuza dek süremeyeceği biliniyordu ve ben onların kendi sınıflarını oluşturarak aramıza yeni dostlar

katacağını umduğumu dile getirmiştim. Mana'nın suskunluğundaki ve Maşid'in vatana karşı görevlere yaptığı dolaylı göndermelerdeki gerilimi hissediyordum. Diğerleri sınıfın sona ermesi fikrine karşı belli bir endişe ve hüzün duyuyorlardı. Yasi, Farsça bir deyim kullanarak, "Yeriniz bomboş kalacak dedi," ama onlar da ayrılmak için kendi planlarını geliştirmeye başlamışlardı.

Kararımız kesinleşir kesinleşmez kimse bu konuyu açmaz oldu. Babamın gözleri sanki bizim yitip gittiğimiz ufukta bir noktaya bakıyormuş gibi içine döndü. Annem benim bağlılığımdan duyduğu kuşkuyu bir kez daha kanıtladığımı ima ederek birden bana öfkelenip içerlemeye başladı. En iyi arkadaşım satın almam gereken hediyeler için beni büyük bir enerjiyle alışverişe çıkarıp yolculuğumuzdan başka herşeyden söz etmeyi sürdürdü, kızlarım ise durumun farkında bile değil gibiydi; yalnızca çocuklarım, beklenen yolculuğumuzdan heyecan ile hüzün karışımı duygularla söz ediyorlardı.

19

Farsça'da, endişeli ve çalkantılı zamanlarda çok kullanılan 'sabır taşı' diye bir deyim vardır. Sözümona insan bütün sıkıntı ve dertlerini taşa anlatarak içini dökermiş. Taş onu dinler, acılarını ve sırlarını içine sindirirmiş, böylece insan iyileşirmiş. Bazen taş daha fazla dayanamayıp çatlarmış. Sihirbazım benim 'sabır taşım' değildi, kendi hikâyesini de hiç anlatmazdı; bunun kimsenin ilgisini çekmediğini iddia ederdi. Oysa o geceler boyu başkalarının dertlerini ve sıkıntılarını dinleyeyip içine sindirirerek uykusuz kalırdı, bana da git-

memi söylemişti: "Git, kendi hikâyeni yaz, kendi sınıfına ders ver," demişti.

Belki de, bana olanları benden daha açık bir şekilde görüyordu. Tuhaf ama, sınıfıma ve öğrencilerime ne kadar çok bağlanırsam İran'dan da o kadar uzaklaştığımı şimdi görebiliyorum. Hayatımızın lirik niteliğini daha çok kavradıkça kendi hayatım giderek daha kurgusal bir doku kazanıyordu. Şimdi bütün bunları açık ve kesin bir şekilde belirleyebiliyorum ama o zaman böyle açık değildiler. Çok daha karmaşıktı.

Sapakları ve dönemeçleriyle, onun dairesine giden yolun izini sürüp evinin karşısındaki yaşlı ağacın yanından bir kez daha geçerken zihnimde ani bir düşünce beliriyor: Anılar, canlandırdıkları gerçekliğin dışında bir bağımsızlık kazanabiliyorlar. Bizi derinden yaralayanlara karşı bizi yumuşatabiliyor veya koşulsuz benimseyip sevdiklerimize içerlememize neden olabiliyorlar.

Yine Rıza'yla birlikte aynı yuvarlak masanın çevresinde, yeşil ağaçlı tablonun altında oturup konuşuyor, öğle yemeği yiyoruz; yasak jambonlu peynirli sandviçler. Sihirbazımız içki içmez. Taklitlerle -kaçak videolar ve şarap, sansür edilmiş romanlar ve filmler- ödün vermeyi reddediyor. Televizyon izlemiyor, sinemaya da gitmiyor. Çok sevdiği bir filmi videodan seyretmek onun lanetlediği bir şey, ama en sevdiği filmlerin bantlarını bizler için buluyor. Bugün bizim için ev yapımı şarap getirmiş, beş sirke şişesine doldurulmuş günah gibi soluk pembe renkli bir şarap. Daha sonra şarabı eve götürüp içiyorum. Bir hata olmuş, tadı sirkeye benziyor ama ona söylemiyorum.

Günün en sıcak konusu Muhammed Hatemi ve adaylığıydı. Daha çok aydınların kısa süreli İslam Kültürü ve Rehberliği Bakanlığı dolayısıyla tanıdığı Hatemi birkaç hafta içinde her eve girdi. Otobüslerde, taksilerde ve işte her-

kes Hatemi'den ve ona oy vermemizin ahlaki bir gereklilik olduğundan söz ediyordu. On yedi yıldır oy vermenin yalnızca bir görev değil, dini bir görev olduğunu mollaların söylediği yetmezmiş gibi, şimdi biz de aynı görüşü benimsemiştik. Bu yüzden kavgalar çıkıyor, dostlar birbirine darılıyordu.

O gün başörtümle uğraşıp boynumda kalmasını sağlamaya çabalayarak sihirbazımın evine giderken, karşı duvarda Hatemi'nin bir seçim afişi gözüme çarptı. Adayın büyük fotoğrafı kocaman harflerle yazılmış, İRAN YİNE ÂŞIK OLDU, sözüyle süslenmişti. Umutsuzluk içinde kendi kendime, "Yine mi? Hayır, olamaz," dedim.

Sihirbazımın masasının çevresinde, sayısız hikâyenin anlatılıp yaratıldığı yerde, otururken onlara gördüğüm afişi anlatıyordum. Ailemizi, sevgililerimizi ve dostlarımızı severiz ama politikacılarımıza âşık olmayız. Sınıfımda bile onun yüzünden tartışıyoruz. Mana insanların ona nasıl olup oy vereceklerini anlamadığını söylüyor; açık renk başörtüsü takıp saçının birazını açıkta bırakmanın onun gözünde önemi olmadığını belirtiyor. Sanaz kötüyle daha kötü arasında bir seçim hakkın olursa kötüyü seçeceğini söylüyor ve Mana daha iyi bir gardiyan istemediğini, hapishaneden çıkmak istediğini söylüyor. Azin, "Bu adam yasaların geçerli olmasını istiyor, öyle mi? Bu, kocamın beni dövüp kızımı elinden almasına izin veren yasa değil mi?" diye isyan ediyor. Yasi'nin aklı karışık, Mitra bu seçimde bile pasaportların kontrol edileceği ve oy kullanmayanların yurdışına çıkmasına izin verilmeyeceği söylentisinin dolaştığını söylüyor. Maşid tersçe, "Kulak asılmaması gereken bir söylenti daha," diyor.

Rıza jambonlu peynirli sadviçini ısırarak, "İnsanlar genelde hak ettiğini bulur," dedi. Ona sitemli bir bakış fırlattım. "Gerçekten öyle," dedi. "Her sözde seçimle aldatılmaya ra-

zıysak, hepimiz bunun gerçek bir seçim olmadığını ve Rehberler Konseyi tarafından seçilip Büyük Lider tarafından onaylanan, yalnızca kusursuz devrim kimlik kartına sahip Müslümanların aday olabileceğini biliyoruz. Her neyse, önemli olan, adına seçim denen bu aldatmacayı kabul ettiğimiz ve bir Rafsancani'nin veya Hatemi'nin bizi kurtarabileceğini ümit ettiğimiz sürece, daha sonraki düş kırıklıklarını hak ettik demektir."

Sihirbazım, "Ama bu öfke tek yönlü değil," diye ekledi. "Hameney'in neler hissettiğini sanıyorsunuz?" -bana alayla bakarak bir kaşını kaldırdı- "Senin Mitra'n ile Sanaz'ının, Yasi ile Maşid gibi iyi Müslüman kızları şen şakrak yoldan çıkardığını gördükçe acaba o ne hissediyor? Veya eski köktendinci devrimcilerin İslam kaynakları yerine Kant ve Spinoza'dan alıntılar yaptığını duyduğu zaman acaba ne hissediyor? Sonra cumhurbaşkanımızın kızı da, kadınlara halka açık parklarda bisiklete binme izni çıkarmayı vadederek oy istediğinde ne hissediyor?"

"Ama bütün bunlar çok saçma," dedim.

"Sana saçma gelebilir," dedi, "ama devrim çocuklarının kalbini ve aklını kazanmak için onlara Batılı olan herşeyi -en azından dolaylı şekilde- vadetmek zorunda kalan bu cumhurbaşkanıyla destekçileri için, bu hiç de gülünç değil. Üstelik," diye keyifle ekledi, "bu gençler bizim gençliğimizde yapmadığımız kadar Michael Jackson dinleyip Nabokov okuyorlar."

"Hem sen niye kendini üzüyorsun ki?" dedi. "Yakında bizi ve sorunlarımızı terk edeceksin."

"Ne sizi ne de sorunlarınızı bırakacağım," dedim. "Hem senin beni bilgilendireceğine güveniyorum."

"Hayır, bunu yapmayacağım," dedi. "Sen gittikten sonra aramızda bir iletişim olmayacak."

Şaşkın bakışıma karşılık, "İster öz savunma de, ister korkaklık de; gidecek kadar şanlı olan dostlarımla ilişki içinde olmak istemiyorum," diye tamamladı.

Duyduklarıma şaşırarak, "Ama gitmem için beni sen yüreklendirdin," dedim.

"Evet, öyle ama o başka bir konu. Her neyse, bunlar benim kurallarım. Gözden ırak gönülden ıraktır, falan gibi. Bir adamın kendini koruması gerek."

Benim gitmem için elinden geleni ardına koymadı ama sonunda gideceğimi anlayınca, herşey sonunda yoluna girince memnun olmadı. Düş kırıklığına mı uğramıştı? Gidişimin geride kalanlar için yaptığım bir çeşit yorum olduğunu mu düşünüyordu?

20

Nesrin geldiği zaman telefondaydım. Kapıyı açan Nigar gereksiz yere, "Anne, anne, Nesrin geldi!" diye bağırıp duruyordu. Birkaç dakika sonra odaya çekinerek giren Nesrin, neredeyse geldiğine pişman olmuş gibi kapının yanında durdu. Ona beni oturma odasında beklemesini işaret etim. Arkadaşıma, "Seni sonra ararım," dedim. "Kızlarımdan biri beni görmeye gelmiş." "Kızlar mı?" dedi -ne demek istediğimi pekâlâ biliyordu. "Öğrenciler," dedim. "Demek öğrenciler! Kadın hayatını yaşasana. Neden öğretmenliğe dönmüyorsun?" "Ama öğretmenlik yapıyorum." "Ne demek istediğimi biliyorsun. Öğrencilerinden söz açılmışken senin o Azin'in beni çıldırtacak. O kız ne istediğini bilmiyor, ya öyle ya da benim anlayamadığım bir oyun oynuyor." Aceleyle, "Kızı için endişeleniyor," dedim. "Şimdi gerçekten kapatmam gerek. Seni sonra ararım."

Oturma odasına girdiğim zaman Nesrin, gözlerini cennet kuşlarına dikmiş profesyonel bir tırnak kemiricisinin kayıtsız dikkatiyle tırnaklarını yiyordu. Onun tırnaklarını yiyen insan grubuna gireceğini tahmin etmeliydim, diye düşündüğümü anımsıyorum: sınıfta özenle kendini engellemiş olmalı.

Sesimi duyunca aniden döndü ve ellerini arkasına sakladı. Odaya taşıdığı huzursuzluğu örtbas etmek için ne içmek istediğini sordum. "Hiçbir şey istemem, teşekkür ederim," dedi. Pardösüsünü çıkarmamış, yalnızca düğmelerini açarak siyah fitilli kadife pantalonun içine soktuğu beyaz gömleğini ortaya çıkarmıştı. Reebock ayakkabı giymiş, saçlarını da at kuyruğu yapmıştı. Güzel, genç ve narin bir kız gibi görünüyordu. Ağırlığını bir ayağından diğerine geçirerek bana neredeyse on altı yıl önce onu ilk gördüğüm günü anımsattı. Usulca, "Nesrin, lütfen bir an hareket etmeden dur," dedim. "Daha iyisi, otur. Lütfen, otur - dur, hayır, aşağıya ofisime gidelim; orası daha özel."

Bana söylemeye geldiği şeyi geciktirmeye çalışıyordum. Giderken mutfağa uğradık. Meyve tabağını ona verdim ve bir tepsiye bir sürahi su, iki bardak ve birkaç tabak koydum. Merdivenlerden inerken beni yakaladı: "Gidiyorum," dedi. Deneyimlerimden fazla şaşırmış görünerek onun dengesini daha fazla bozmamam gerektiğini biliyordum. "Nereye gidiyorsun?" "Londra'ya bir süre ablamın yanında kalmaya gidiyorum." "Peki, ya Ramin?" Bu arada ofisime gelmiştik. Kapıyı açmamı beklerken sanki iki ayağı da ağırlığının sorumluğunu üstlenmiyormuş gibi ağırlığını birinden diğerine aktarıyordu. Soluk teninden ve yüzündeki şaşkın ifadeden yanlış soruyu sorduğumu anlamıştım. Odaya girerken, "O iş bitti," diye mırıldandı.

O pencereye arkası dönük, ben de Tahran dağlarını gösteren büyük tablonun -bu küçük oda için gereğinden fazla bü-

yüktü- asılı olduğu duvarın önündeki koltuğa gömülerek oturduğumuz zaman, "Nasıl gidiyorsun?" diye sordum. "İnsan kaçakçıları," dedi. "Bana hâlâ pasaport vermiyorlar. Bir şekilde Türkiye'ye geçip, orada eniştemin beni gelip almasını beklemek zorundayım."

"Ne zaman?" "Bir hafta kadar sonra," dedi. "Tam tarihi bilmiyorum; bana bildirecekler." Bir duraklamadan sonra, "Maşid'den öğrenirsiniz," dedi. "Sınıfta bir tek o biliyor."

"Seninle birlikte giden biri var mı?" "Hayır. Babam karşı çıkıyor. Sonunda yol parasının bir kısmını ödemeyi kabul etti, o kadar. Geri kalanını ablam ödüyor, o buna beni kurtarma harekâtı diyor. Babam bu çılgın planı uygularsam kendi başımın çaresine bakmam gerektiğini söylüyor. Ona göre, haklarında ne düşünürsek düşünelim bu insanlar bizim insanımız. Bir kızını yitirdi, şimdi sıra öbüründe. Önce sınıf, şimdi de bu, diyor." "Sınıfı bilmiyor sanıyordum," dedim. Anlaşılan biliyormuş; o da durumu idare ediyormuş.

Takıntılı bir şekilde ellerini ovuşturdu, bana doğrudan bakmaya kaçınıyordu. Bu Nesrin'di; doğruyu söylemek gerekirse, bu en özel anları, özel değilmiş gibi yaparak, bir omuz silkişiyle paylaşan iki kişinin beraberliğiydi. Bu kadar acıyı böyle kayıtsız, kişisellikten uzak bir tavırla karşılamaya yol açan şey cesaret değildi; bu özel bir korkaklık türüydü, başkalarını en dehşet verici deneyimleri dinlemeye zorlayan, fakat onlara anlayış ve paylaşma anını tanımayan, yıkıcı bir savunma mekanizmasıydı: Bana acımayın; ben herşeyin üstesinden gelirim. Bu önemli değil, kesinlikle değil.

Hapiste geçirdiği onca yıl ve bütün o savaş yılları içinde onun için en zoru bu uyum sağlama yılları olmuştu. Önce bir süre için gitmesi gerektiğini düşünmüştü. Ama zamanla sadece gitmek istediğini anlamıştı. Ona pasaport vermiyorlar-

dı, bu yüzden yasa dışı yollardan gitmek zorundaydı, onun için hiç sakıncası yoktu.

Londra'daki ablasına yapacağı bir ziyaretten normal bir yolculuktan söz eder gibi davranıyordum: Bu mevsimde orası çok yağışlıdır; onlardan seni Globe'a götürmelerini iste..." "Ramin'le niye bozuştun," diye sormaktan kendimi alıkoyamadım. "Gitmene karşı mıydı yoksa bu fikri aklına o mu koydu?" "Hayır, o, o, şey gitmeyi ne kadar çok istediğimi biliyordu, bu hastalığım yüzünden, biliyorsunuz, hapislik zamanından kalma. Biz, ablam, annem ve ben uzun bir süredir orada daha iyi bir tedavi yönetmi olabilir diye düşünüyorduk." Ona hastalığının tam olarak ne olduğunu hiç sormamıştım.

"Önce Ramin, o saygın bir erkektir -gülümsemesi bir an için onu küçük bir kız haline getirdi-, gitmeme razı oldu ama en azından nişanlamamız gerektiğini söyledi." Sözüne devam etmesini bekledim. "Ama sonra, şey, sonra ben bir son verdim." Nesrin durakladı ve başını önüne eğerek bütün dikkatini ellerine yöneltti. Hızlı hızlı konuşarak, "O da... o da diğerlerinden farklı değil," dedi. "Bellow'dan okuduğunuz, insanların düşünce süprüntülerini başınızdan aşağı boca ettiğini anlattığı, o bölümü hatırlıyor musunuz?" Yine gülümsedi. "İşte, Ramin ile aydın arkadaşları aynen böyle."

Bu çok fazlaydı, benim gibi kaçak oynamayı iyi bilen biri için bile fazlaydı. Bir yudum su içmek, romanlardan öğrendiğimize göre, iyi bir zaman kazanma yoludur. Diğerlerinden farklı değil ne demek? Diğerleri kimdi?

Yavaş yavaş konuşarak, "Dayım daha kabaydı," dedi. "Bilirsiniz, Nahvi gibiydi. Ramin farklıydı. Derrida'yı okumuştu; Bergman'ı, Kiarostami'yi seyretmişti. Hayır, bana dokunmadı; aslında bana dokunmamaya özen gösterdi. Bu da-

ha da kötüydü. Anlatmam olanaksız, gözleri bir tuhaftı." "Gözleri mi?" "İnsanlara, diğer kadınlara bakan gözleri. Bu hemen fark edilir," dedi. Kederle başını öne eğerek, parmaklarını birbirine değdirdi. "Ramin cinsel çekiciliği olan kızlarla evlenilen kızlar arasında bir fark olduğunu düşünürdü; entellektüel yaşamınızı sizinle paylaşacak, saygı duyacağınız bir kız. *Saygı*," diye büyük bir öfkeyle tekrarladı. Kullandığı sözcük *saygı* idi. "Bana saygı duyuyordu, ben onun cinsellik yönü dışında Simone de Beauvoir'ıydım. Ve o gidip başkalarıyla cinsellik yaşayamayacak kadar korkaktı. Bu yüzden onlara bakıyordu. Sonunda benimle konuşurken ablama bakar oldu. Sadece bakıyordu. Kadınlara bakıyordu... tıpkı dayımın beni yokladığı gibi bakıyordu."

Nesrin için üzülüyorum ve gariptir ama, Ramin için de üzülüyorum. Onun da yardıma ihtiyacı olduğunu hissediyordum; onun da kendini, ihtiyaçlarını ve arzularını daha iyi tanıması gerekiyordu. Onun dayısı gibi olmadığını göremiyor muydu? Belki de, ondan Ramin'e anlayış göstermesini istemek yersizdi. Ona karşı çok acımasızdı; o alanda duygusal olamayacağına karar vermişti. Ona ilişkilerinin sona erdiğini ve onun gözünde eleştirip nefret ettiği diğer erkeklerden hiçbir farkı olmadığını açıkça söylemişti. Ayetullah Humeyni'nin ne olduğunu en azından biliyordunuz ama bu diğerleri, bütün o iddiaları ve doğru düzgün politik fikirleriyle - onlar en kötüsüydü. Ona, "Sen kahrolası Arendt'inle insanlığı kurtarmak mı istiyorsun," demişti. "İyi o zaman, niye işe kendini cinsel sorunlarından kurtarmakla başlamıyorsun? Bir fahişe bul. Ablama bakmaktan vazgeç."

Ne zaman Nesrin'i düşünsem, ofisimde gideceğini söylediği o günle başlayıp onunla bitiriyorum. Akşamdı. Dışarıda gökyüzü alacakaranlığa bürünmüştü; karanlık değil, aydınlık değil; hatta gri bile değildi. Yağmur yoğun tabakalar ha-

linde iniyor, damlalar armut ağacının çıplak dallarından sarkıyordu.

"Gidiyorum," dedi. Yirmi yedi yaşında olduğunu ve hâlâ yaşamanın ne demek olduğunu bilmediğini söyledi. Hep hapishanedeki yaşamın en zor olduğunu düşündüğünü ama bunun doğru olmadığını söyledi. Yüzünden birkaç tel saçı eliyle uzaklaştırdı. "Orada, hapishanede, ben de diğerleri gibi öldürüleceğimi ve herşeyin sona ereceğini veya yaşayacağımı, dışarı çıkacağımı ve herşeye yeniden başlayacağımı düşündüm," dedi. "Orada, hapishanedeyken dışarıda olmayı, özgür olmayı hayal ediyorduk ama dışarı çıktığım zaman hapishanedeki dayanışma duygusunu özlediğimi, ortak bir amaca yönelik olmayı, anıları ve yiyeceği paylaşmayı özlediğimi anladım," dedi. "En fazla da, umudu özlüyorum," dedi. "Hapishanedeyken serbest bırakılmayı, koleje gitmeyi, eğlenmeyi, sinemaya gitmeyi umuyorduk. Yirmi yedi yaşındayım. Sevmenin ne demek olduğunu bilmiyorum. Sonsuza dek gizlenip, saklanmak istemiyorum. Öğrenmek istiyorum, bu Nesrin'in kim olduğunu öğrenmek istiyorum." Gülümseyerek, "Siz buna herhalde özgürlüğün sorunları, derdiniz," diye ekledi.

21

Nesrin sınıfa onun gideceğini benim söylememi istedi. Onlarla yüzleşmek istemiyordu, buna dayanamazdı. En iyisi veda etmeden ayrılmaktı. Onlara bu haberi nasıl verecektim? "Nesrin artık derslerimize gelmeyecek." Bu söz yeterince basitti; ama söylerken neyi vurguladığın önemliydi. Ben aniden ve biraz sertçe söyleyip herkesi şaşırtıp susturmuştum. Ya-

si'nin sinirli gülüşünü, Azin'in şaşkın bakışını ve Sanaz'la Mitra'nın bakışmasını yakaladım. Uzun bir sessizlikten sonra Mitra, "Şimdi nerede?" diye sordu.

"Bilmiyorum," dedim. "Maşid'e sormak gerek."

Maşid alçak sesle, "Nesrin iki gün önce sınıra doğru yola çıktı," dedi. "Kaçakçıların onunla ilişki kurmasını bekliyor ve gelecek hafta deve, eşek veya cip üstünde çölü aşıyor olacak."

Yasi huzursuz bir gülüşle, "*Kızım Olmadan Asla*" dedi. Elini ağzının üstüne koyarak, "Özür dilerim," dedi. "Kendimi çok kötü hissediyorum."

Bir süre herkes Nesrin'in yolculuğu üzerine fikir yürüttük: Türkiye sınırından öteye yapılan yolculuğun tehlikeleri, yapayalnız oluşu ve gelecekteki seçenekleri üzerinde konuşuldu. Azin, "Ondan ölmüş gibi söz etmeyelim," dedi. "Gittiği yerde o kadar daha iyi olacak ki, onun için sevinmeliyiz." Maşid ona sert bir bakış fırlattı. Ama Azin haklıydı. Ona başka ne dileyebilirdik?

Nesrin'in aniden yok oluşuyla somutlaşan ayrılık tehdidiyle, Nesrin'in gidişine değil de benimkine, en büyük tepkiyi veren benimle en çok özdeşleyen Mana oldu.

Kimseye bakmadan, "Sınıf yakında nasıl olsa dağılacak," dedi. "Nesrin mesajı Dr. Nefisi'den aldı." Ne mesajı bu? "Hepimizin gitmesi gerektiği mesajı."

Bu acı suçlaması beni şaşırttı. Kararım onlara verdiğim bir söze ihanet anlamına geliyormuş gibi zaten yeterince suçluluk duyuyordum. (Ona yakındığım zaman sihirbazım, "Suçluluk duygusu kişiliğinin bir parçası olmuş," dedi. "Ayrılmak gibi bir niyetin olmadığı zaman da suçluluk duyuyordun.")

Azin sitem dolu bir sesle "Saçmalama," diyerek Mana'ya döndü. "Burada yaşamak sana kapana kısılmış olmak gibi geliyorsa bu onun suçu değil."

Mana hırsla, "Saçmalamıyorum," dedi, "ve evet, kendimi kapana kısılmış gibi hissediyorum. Niye etmeyeyim ki?"

Azin'in eli, belki de, bir sigara almak için, çantasına girip boş çıktı. Mana'ya, "Nasıl olur? Herşey Bayan Nefisi'nin suçuyumuş gibi konuşuyorsun," derken eli titriyordu.

"Bırak da, Mana ne demek istediğini açıklasın," dedim.

Sanaz kırık bir sesle, "Belki de, o... "

Mana tersçe, "Ben açıklayabilirim, teşekkür ederim," dedi. "Yani, bizim için bir model oluşturdunuz..." bana döndü "...öyle ki, burada kalmak anlamsızdı ve bir şeyler başarmak istiyorsak hepimizin burayı terk etmesi gerekti."

Biraz da sinirlenerek, "Bu doğru değil," dedim. "Hiçbir zaman beni örnek almanız gerektiğini söylemedim. Mana, her konuda beni izleyemezsiniz. Demek istediğim, her birimiz kendisi için en iyi olanı yapmalı. Bu, verebileceğim tek öğüt."

Mana, "Bizi burada bırakıp gitmenizi kabul edebilmemin tek yolu," dedi (*bizi burada bırakıp* dediğini çok iyi anımsıyorum) "bu şansım olsaydı benim de aynı şeyi yapacak olmamdır," sonradan aklına gelmiş gibi, "Herşeyi bırakırdım," diye ekledi. Nima'yı da mı? "Özellikle Nima'yı," diye hınzırca gülümsemeyle hemen cevap verdi. "Ben Maşid gibi düşünmüyorum. Görevimizin burada kalmak olduğuna inanmıyorum. Yaşayacak tek bir ömrümüz var."

Yıllardır onların itiraflarını dinlemiştim. Benim uğraşmak zorunda olduğum hiçbir sorunum yokmuş gibi bana dertlerini ve yürek acılarını döktüler. Sanki ben, yalnız İslam Cumhuriyeti'nde değil, genel olarak yaşamda karşılaşılan güçlükler ve tehlikelerden beni sakınan, bir büyünün korumasında yaşıyormuşum gibi davrandılar. Şimdi seçimlerinin sorumluluğunu da benim taşımamı istiyorlardı. Herkesin seçimi kendine aittir. Ancak onların ne istediğini bilirsen insanlara

yardım edebilirsin. Bir insana ne istemesi gerektiğini nasıl söyleyebilirsin? (Nima, o akşam daha sonra, beni aradı. Yarı şaka yarı ciddi, "Mana artık ondan hoşlanmıyorsunuz diye korkuyor," dedi. "Sizi aramamı istedi.")

Başkalarının üzüntüleri ve sevinçleri bize, bir şekilde, kendimizinkileri hatırlatır; onların duygularını anlayıp paylaşmamızın bir nedeni de kendi kendimize şu soruları sormamızdan kaynaklanır: Peki ya ben? Bu benim hayatıma, acılarıma, endişelerime benziyor mu? Nesrin'in ayrılışı hem onun hem de yeni yaşamıyla ilgili umutları ve kuşkuları için yürekten endişelenmemize yol açtı. Ayrıca, en azından, o an için onu özlemenin ve sınıfı onsuz düşünmenin acısıyla da sarsılmıştık. Ama sonunda onun ayrılma kararının ışığında, kendi umutlarımızı ve endişelerimizi hatırlayarak, kendimize döndük.

Kendi endişelerini ilk seslendiren Mitra oldu. Son zamanlarda onda bir öfke ve şiddet gözlemliyordum, bu yeni bir durum olduğu için daha da tehlikeli görünüyordu. Kocasıyla Suriye'ye yaptığı yolculuktan sonra günlükleri ve notlarında isyankâr olmaya başlamıştı. İlk dikkatini çeken şey, Şam hava limanında ayrı bir sıraya sokulup suçlular gibi üstleri aranan İranlıların bu aşağılamaya uysallıkla boyun eğmeleriydi. Ama onu asıl şaşırtan, Şam sokaklarında kot pantolon ve tişörtle Hamid'le özgürce el ele dolaşırken içini saran duygular olmuştu. Saçlarında ve teninde güneşi ve rüzgârı duyumsamanın keyfini anlatıyordu; bu aynı duyumsama hep şaşırtıcı oluyordu. Benim için de öyle olmuştu, daha sonra Yasi ile Mana için de.

Şam hava limanında olmadığı gibi biri sanıldığı için aşağılandığını hissetmişti, döndüğü zaman da nasıl biri olabileceğini düşünüp öfkelenmişti. Yitirdiği yıllar için, güneşten ve rüzgârdan payına düşeni alamadığı için, Hamid'le çıkamadığı

yürüyüşler için öfkeleniyordu. İşin tuhafı, diye hayretle anlatıyordu, Hamid'le böyle yürümek birden onu yabancılaştırmıştı. Bu ilişkilerinde yeni bir ufuk açmıştı; kendine de yabancılaşmıştı. Kot pantolon ve tişört giymiş, yanında yakışıklı bir erkekle güneşin altında yürüyen bu kadın Mitra mı, diye kendi kendine sormuştu. Bu kadın kimdi, Kanada'da yaşaması gerekirse, bu kadını yaşamıyla bütünleştirebilecek miydi?

Maşid, küstahça Mitra'ya bakarak, "Yani buraya ait olduğunu hissetmiyor musun?" diye sordu. "Anlaşılan bu ülkeye kendini borçlu hisseden benden başka kimse yok."

Mitra, "Her an nasıl giyindim nasıl yürüdüm diye endişelenerek, sürekli bu korkuyla yaşayamam," dedi. "Bana doğal gelen davranışlar günah sayılıyor, o zaman benim nasıl davranmam gerekiyor?"

Maşid, "Ama senden beklenen davranışları, yasaları biliyorsun," dedi. "Bu yeni bir şey değil. Değişen ne? Bunlar seni niye şimdi daha çok rahatsız ediyor?"

Sanaz, "Belki bu senin için daha kolay," diyecek oldu ama Maşid devam etmesine izin vermedi.

"Demek benim için kolay olduğunu sanıyorsun?" diye Sanaz'a ters bir bakış fırlattı. "Bu ülkede yalnız senin gibiler mi acı çekiyor sanıyorsun? Sen daha korkunun ne olduğunu bile bilmiyorsun. Dindar olduğum ve çarşaf giydiğim için tehdit altında olmadığımı düşünüyorsun. Korkmadığımı sanıyorsun. *Kendi duyduğun korkunun* bilinen tek korku türü olduğunu düşünmek biraz yüzeysellik olmuyor mu?" İlk kez bu kadar acı konuşuyordu.

Sanaz daha yumuşak bir sesle, "Onu demek istemedim," dedi. "Yasaları bilmemiz, onlara alışık olmamız, onları daha iyi yapmıyor. Korkuyu ve baskıyı hissetmediğimiz anlamına gelmiyor. Ama en azından çarşaf giymek sana doğal geliyor; bu senin dinin, senin seçimin."

Maşid gülerek, "Benim seçimim," dedi. "Dinimden başka neyim var ki? Onu da yitirirsem... " Cümlesini yarıda bıraktı, bakışlarını bir kez daha yere indirerek, "Özür dilerim. Aşırı duygusallaştım," diye mırıldandı.

Yasi, "Maşid'in ne demek istediğini anlıyorum," diye söze girdi. "En büyük korku inancını yitirme korkusudur. Çünkü o zaman kimse tarafından kabul edilmezsin; ne senin dininden olanlar ne de laikler tarafından. Berbat bir şeydir. Maşid'le bunu konuşuyorduk, kendimizi bildik bileli her hareketimizi belirleyen dinimiz olmuştur. Günün birinde inancımı yitirirsem, bu ölüp de hiçbir garantisi olmayan bir dünyada yeniden yaşama başlamaya benzeyecektir.

Orada sakin görünmeye çalışarak oturan, güçlü duyguların ince damarlar gibi soluk teninin altında dolaştığı yüzü kızarmış Maşid'e hüzünle baktım. Maşid'in din konusunda, laik öğrencilerimden çok daha fazla rahatsız edici soruları vardı. Sınıf günlüğünde ve yazdığı ödevlerde gülümsemesi kadar bastırılmış bir öfkeyle, şeriata uygun yaşamın en ufak ayrıntılarını inceleyip sorguluyordu. Maşid daha sonra sınıf günlüğüne şunları yazacaktı: "Yasi de ben de inancımızı yitirdiğimizin farkındayız. Her davranışımızla onu sorguluyoruz. Şah'ın zamanı farklıydı. Azınlıkta olduğumu hissediyordum ve inancımı herşeye rağmen korumak zorundaydım. Şimdi yönetim benim dinimin elinde ama ben kendimi hiç olmadığım kadar çaresiz ve yabancılaşmış hissediyorum." Kendini bildi bileli, kâfirlerin diyarında yaşamın cehennem gibi olduğu söylenmişti ona. Adil İslam yönetimi altında herşeyin farklı olacağı vadedilmişti. İslam yönetimi! İkiyüzlülük ve utanç gösterisiydi. İşyerinde erkek müdürlerinin onun gözünün üçüne bakmadığını, filmlerde altı yaşındaki kızların bile başörtüsü takıp erkek çocuklarla oynamadığını yazıyordu. Çarşaf giydiği halde onu giyme zorun-

luluğunun acı olduğunu ve onun kadınların ardına gizlenmeye zorlandığı bir maske olduğunu yazıyordu. Bütün bunları buz gibi bir öfkeyle yazıyor ve her ifadenin ardına bir soru işareti koyuyordu.

İlk kez onlara yaptığım şeyden ve ne anlama geldiğinden dürüstçe söz etmeye hazır olduğumu hissederek, "Ayrılma kararı zor bir karardı," dedim. "Birçok azap verici aşamadan geçtim. Bican'dan ayrılmayı bile düşündüm." (Daha sonra konuştuklarımızı ona aktardığım zaman Bican, "Sahi düşündün mü?" diye sordu. "Bana bundan hiç bahsetmedin.") Bu onları bir an için kendi öfke ve sıkıntılarından uzaklaştırdı. Onlara kendi korkularımı anlattım, nasıl gece yarısı uyanıp da boğulduğumu hissettiğimi, asla dışarı çıkamayacağımı sandığımı, başdönmesi ve bulantıyla sabahlara kadar evin içinde nasıl volta attığımı anlattım. İlk kez onlara duygularımı anlatıp içimi döktüm ve bu onları garip bir şekilde yatıştırdı. Azin o gün, geçici bir süre kocasının ailesinin yanında kalan -adını kızım Nigar'dan alan- kızını ziyaret etmesi gerektiğini hatırlayıp yerinden fırladığında hepimiz rahatlamıştık. Sanaz'ın çeşitli erkek ziyaretçileri ile Yasi'nin kilo verme uğraşı konusunda şakalaştık.

Gitmeden önce Maşid, yanında getirdiği küçük bir paketi eline aldı. "Size verecek bir şeyim var. Nesrin saygılarını gönderdi. Bunu size vermemi istedi," dedi. Bana kalın bir defter ile bir tomar not uzattı. Şimdi, öbür ofisimde dosya önümde duruyor. Rengârenk: beyaz üstüne parlak portakal rengi çizgileri ve üç tane çizgi film kahramanının resmi var. Üstünde canlı yeşil ve mor harflerle şöyle yazıyor: *Harikulade Florida'da Görüşmek Üzere. Herşey Güneşte Daha Güzel!* Nesrin, Allame'deki son üç sömestrde verdiğim bütün dersleri, başlıkları ve alt başlıklarıyla, güzel el yazısıyla kelimesi kelimesine bu deftere geçirmişti. Her cümlemi, her fıkramı yaz-

mıştı. James, Austen, Fielding, Brontë, Poe, Twain: hepsi buradaydı. Defterin son sayfasına yazdığı bir satır dışında ardında ne bir fotoğraf, ne bir özel not bırakmıştı. *Size hâlâ Gatsby hakkında bir ödev borçluyum.*

22

İslam Cumhuriyeti'nde yaşamak, iğrendiğin bir adamla yatağa girmeye benziyor. O akşam Perşembe dersinden sonra Bican'a böyle söyledim. Eve döndüğünde beni, Nesrin'in defteri kucağımda, öğrencilerimin notları masanın üstündeki erimiş kahveli dondurma tabağının çevresine dağılmış, oturma odasında her zamanki koltuğumda oturur buldu. Dondurma tabağına bir göz attıktan sonra, "Kendini çok kötü hissediyor olmalısın," dedi. Karşıma oturdu ve, "O cümleyi öyle havada bırakma. Biraz açıkla," dedi.

Şöyle: "Hoşlanmadığın biriyle cinsel ilişkiye girmek için zorlandığında, zihnini boşaltırsın: başka bir yerde olduğunu hayal edersin, bedenini yok sayarsın, bedeninden nefret edersin. Biz de burada bunu yapıyoruz. Sürekli olarak başka bir yerde olduğumuzu hayal ediyoruz; bunu ya planlıyoruz ya da hayal ediyoruz. Bu akşamüstü kızlarım gittiğinden beri bunu düşünüyorum.".

Ateşli ve ıstıraplı olan, tartışma dönemimizden sonra Bican'la şaşılacak şekilde yakınlaşmıştık. Bican kendini en iyi suskunluğuyla ifade ediyordu. Sessizliğin farklılıklarını ve değişik ruh hallerini onun sayesinde öğrendim: öfkeli sessizlik ve onaylamayan sessizlik; takdir eden sessizlik ve sevgi dolu olanı. Bazen suskunluğu birikir, taşıp, sözcük seline dönüşürdü ama son zamanlarda uzun uzun konuşur

olmuştuk. Bu, İran konusundaki duygularımızı birbirimize anlatmaya karar verdiğimizde başladı. İlk kez sorunu diğerinin bakış açısından görmeye başladık. Şimdi İran'daki yaşamını bozmaya başlayınca konuşmak, düşüncelerini ve duygularını paylaşmak ihtiyacını duymuştu. Saatler boyu duygularımızı, yurt anlayışımızı konuşuyorduk; bu benim için taşınabilir bir kavramdı, onun için daha geleneksel ve köklüydü.

Ona o gün sınıfta yaptığımız tartışmalarımızı ayrıntılarıyla anlattım. Onlar gittikten sonra bu cinsel taciz fikrini bir türlü aklımdan çıkaramamıştım. Mana'nın kendini böyle hissettiği düşüncesiyle kendime işkence edip durmuştum.

Bican bir şey söylemedi -benim konuyu açmamı bekliyor gibiydi- ama birden söyleyecek sözüm kalmamıştı. Biraz daha rahatlamış olarak elimi uzatıp birkaç şam fıstığı aldım. Bir şam fıstığını açtım: "Karşı duvardaki aynaya bakıp da kendini değil de ağaçları ve dağları gördüğün hiç oldu mu, sanki kendini sihirli bir şekilde uzaklaştırmışsın gibi."

"Evet, aslında oldu," diyerek votkasını almak için mutfağa gitti, ama bu benim uykularımı kaçırmadı. Bardağıyla yeni bir tabak şam fıstığını masanın üzerine koyarak, "Oysa sen gece gündüz kafanı buna takmış olmalısın," diye ekledi. "Etkileyici benzetmene gelince, sen bu herifi terk etsen de kızların onunla yatmayı sürdürecekleri için sana içerlemiş olmalılar - en azından bazıları," diyerek votkasından bir yudum aldı. Düşünceli düşünceli bardağına baktı. "Biliyor musun, bunu özleyeceğim. Kabul etmelisin ki, dünyanın en iyi kaçak votkasını biz yapıyoruz."

Votkanın nitelikleri üstüne yaptığı gözlemleri yarıda keserek, "Buradan gitmek sandığın kadar yararlı olmayacak," dedim. Hatıralar ve aşağılanmalar seninle kalıyor. Ayrılınca bunları sıyırıp atamazsın.

"Buna söyleyecek iki sözüm var," dedi. "Birincisi, dünyanın kötülüklerine bulaşmayan kimse yoktur; önemli olan onlara karşı aldığın tavırdır. İkincisi, sen hep 'bu insanlar'ın seni nasıl etkilediğinden söz edersin. Senin onları nasıl etkilediğini hiç düşündün mü? Ona şüpheli gözlerle baktım. Bu ilişki iyi ve kötü yönlerden eşit değil. Onların bizi kamçılamaya ve öldürmeye güçleri yetiyor ama bu sadece onlara zayıflıklarını hatırlatmaya yarıyor. Eski yoldaşlarının ve çocuklarının ne hale geldiğini gördükçe korkudan çıldırıyorlardır."

23

Bican'la konuşmamdan aşağı yukarı on beş gün sonra sıcak bir yaz günüydü. Bir kahveye sığınmıştım. Aslında bir pastaneydi, çocukluğumdan kalan ender dükkânlardan biriydi. Almak için insanların kuyrukta beklediği enfes piroşki yapardı ve geniş camlı kapıların yanında birkaç küçük masası vardı. Kalemini kâğıdımı çıkardım ve havaya bakarak yazmaya başladım. Bu havaya bakarak yazmak, özellikle Tahran'da kaldığım son birkaç ay içinde, başlıca becerim olmuştu.

Birden piroşki almak için bekleyen uzun kuyruktakilerden birininin yüzü tanıdık geldi ama nerden tanıdığımı çıkaramadım. Kadının biri bana bakıyordu; daha doğrusu, gözünü dikmiş bakıyordu. Gülümsedi ve kuyruktaki değerli yerini bırakıp bana doğru geldi. "Dr. Nefisi," dedi, "Beni hatırlamadınız mı?" Eski bir öğrencim olmalıydı. Sesi tanıdık geliyordu ama kim olduğunu çıkaramıyordum. Bana James ile Austen üstüne verdiğim dersleri hatırlatıyordu, yavaş yavaş belleğimde bir hayalet belirdi, şimdiki görünümünün yanın-

da yerini aldı ve birkaç yıldır görmediğim Ruhi'yi tanıdım. Kalkık burnunu ve çekingen tebessümünü vurgulayan çarşafı olsaydı onu daha çabuk tanıyabilirdim.

Siyahlar giymişti ama çarşaflı değildi, uzun siyah bir başörtüsünü boynuna dolayıp siyah kumaşın üstünde bir örümcek ağı gibi titreşen gümüş bir iğneyle tutturmuştu. Hafif makyaj yapmıştı ve birkaç tel koyu kahverengi saçı başörtüsünün altından görünüyordu. Hep o haşin ve dudaklarını sürekli büzmüyormuş gibi gösteren gergin yüzünü anımsıyordum. Şimdi onun sandığım kadar gösterişsiz olmadığını fark ettim.

Masamın yanında oyalandı. Kuyruktaki yerini kaybettiğine göre oturup benimle kahve içmesini önerdim. Durakladı, sonra kararsızlıkla bir sandalyenin ucuna ilişti. Kolejden sonra milis örgütlerinden birinde etkin görev almış ama kısa bir süre sonra da ayrılmış. Gülümseyerek, "Onlar İngiliz edebiyatına pek ilgi duymuyorlar," dedi. İki yıldır evliymiş. Kolej yıllarını özlüyormuş. O zaman, neden daha yararlı bir konu seçmeyip de İngiliz edebiyatı okumayı sürdürdüğünü merak edermiş -burada gülümsedi- oysa şimdi böyle yaptığına memnunmuş. Başkalarında olmayan bir şeye sahip olduğunu hisediyormuş. *Rüzgârlı Tepeler*'i tartıştığımız zamanı hatırlıyor musunuz?

Evet, hatırlıyordum ve o konuştukça onu da daha iyi hatırlıyordum; gözümde canlanan görüntüler yabancı görünen şimdiki yüzünün yerini alıyordu ama şimdi onlar da yabancı görünüyodu. Zihnimde dördüncü kattaki o sınıfa gidiyorum, üçüncü -yoksa dördüncü müydü- sırada ortada. Aynı beğenmeyen yüz ifadesiyle birbirinin aynı görünen iki yüzü seçebiliyorum, not alıyorlar. Ben sınıfa girdiğimde orada olurlar ve ben çıktıktan sonra da oyalanırlardı. Diğerleri onlara kuşkulu gözlerle bakardı. Müslüman Öğrenci Derne-

ği'nde oldukça etkindiler ve Forsati gibi İslami Cihad'daki liberal görüşlülerden uzak dururlardı.

Onu hatırlıyordum. *Rüzgârlı Tepeler* konusunu da çok iyi hatırlıyorum, çünkü Ruhi yapışık gibi olduğu arkadaşından ayrılmış ve beni neredeyse iterek koridorun bir köşesine götürmüştü. Neredeyse üstüme atlayıp, Catherine ile Heathcliff'in ahlaksızlıklarına duyduğu öfkeyi ipe sapa gelmez laflarla dile getirmişti. Kelimeleri o kadar tutku doluydu ki şaşırmıştım. Acaba neden söz ediyordu?

Bir romanı daha yargılamaya niyetim yoktu. Ona büyük bir eser hakkında böyle konuşmanın ahlaksızlık olduğunu, karakterlerin bilgiçlik taslayan ahlak kuralları için birer araç olmadığını, roman okumanın bir sansür çalışması olmadığını söyledim. Öğrencilerinin İslami duyarlılıklarını incitmemek için okuttuları öykülerdeki *şarap* sözcüğüne bile sansür koyacak kadar incelikli davranan profesörlerden söz etti. Evet diye düşündüm, bu yüzden de *İnci*'de takılıp kalmışlardı. Ona isterse sınıftan ayrılabileceğini veya sorunu üst yöneticilere taşıyabileceğini ama benim derslerimin böyle olduğunu ve bu şekilde öğretmeyi sürdüreceğimi söyledim. Onu orada o uzun koridorun loş köşesinde bırakıp gittim. Onu daha sonra görsem de ben zihnimde onu sonsuza dek orada bırakmıştım. Şimdi gömüldüğü yerden kendini çıkarmış gibiydi.

Daisy Miller'a da karşı çıkmıştı: Daisy'nin yalnızca ahlaksız değil, aynı zamanda aptal ve mantıksız olduğunu düşünüyordu. Farklılıklarımıza ve okuttuğum romanları onaylamamasına rağmen ertesi yıl da yine sınıfıma yazılmıştı. Müslüman Öğrenci Derneği'ndeki önemli biriyle bir macera yaşadığı söyleniyordu. Nesrin bu söylentileri bana durmadan anlatarak 'bu insanlar'ın ne kadar ikiyüzlü olduğunu kanıtlamaya çalışıyordu.

Şimdi koleji özlediğini söylüyordu. O zamanlar önemsememişti ama şimdi ne kadar özlediğini anlıyordu. Birlikte izlediğimiz filmleri ve yaptığımız tartışmaları özlüyordu. "Sevgili Jane Derneği'ni anımsıyor musunuz?" Şaşırmıştım, bunu nereden biliyordu? Bu benim bir avuç öğrencimle paylaştığım bir şakaydı. "Ben de içinde olmayı isterdim," dedi. 'Jane Austen'i gerçekten sevdim, ne çok kızın Darcy'ye hayran olduğunu bilseniz şaşardınız!" "Sizin bir kalbiniz olmasına izin verilmiyor sanıyordum," dedim. "İster inanın ister inanmayın ama biz sürekli âşık olup duruyorduk," dedi.

Arapça çalışmış ve bazı kısa öyküleri ve şiirleri İngilizceden Farsça'ya çevirmiş; sonradan aklına gelmiş gibi, "Kendim için," diye ekledi. "Sonra evlendim ve şimdi bir kızım var." Hakkında dedikodular duyduğumuz adamla evlenip evlenmediğini merak ettim; hiç de iyi hatırlamadığım biriydi.

Kızının kaç yaşında olduğunu sordum. "On bir aylık," dedi ve bir duraklamadan sonra, "Ona sizin adınızı verdim," dedi. "Benim mi?" "Şey, nüfus kâğıdında başka bir ismi var - genç yaşta ölen çok sevdiğim bir teyzemin adı, Fehime - ama benim kullandığım gizli bir ismi daha var. Ona Daisy adını verdim." Daisy ile Lizzy arasında kararsız kaldığını söyledi. Sonunda Daisy'de karar vermiş. Hayalinde hep Lizzy varmış ama Mr. Darcy'yle evlenmek aşırı hayalcilik olurmuş. "Neden Daisy?" "Daisy Miller'ı anımsamıyor musun? Bir çocuğa birinin isimini verirsen ona benzediğini bilmiyor musunuz? Kızımın benim hiç olamadığım gibi Daisy gibi olmasını istiyorum. Yani cesur."

Kız öğrencilerimin en çok özdeşleştiği karakter Daisy idi. Bazıları bunu tutku haline getirdiler. Daha sonra yaptığım atölyede tekrar tekrar ona dönüp, kendilerinde olmadığına inandıkları şeyden, onun cesaretinden söz ettiler. Maşid ile Mitra yazılarında ondan pişmanlıkla söz ederlerdi; Winter-

bourne gibi onun hakkında yanılmaya mahkûm olduklarını düşünüyorlardı. Veda etmek için ayağa kalktığında ona bakıp bir an duraksadım. "Sana özel bir şey sorabilir miyim? Evlendiğini söyledin. Kocan kim?" "Üniversite dışından biriyle evlendim," dedi. "Bilgisayar işinde." Gülümseyerek, "Açık görüşlü biri," dedi.

Gitmesi gerekti, gizli bir ismi olan on bir aylık kızı, onu evde bekliyordu. O zaman anlamamıştım ama çok eğlenmiştik. Ölüm kalım sorunuymuş gibi her yazdıklarına o kadar çok değer verdiğimiz o yazarlar: James, Brontë, Nabokov ve Jane Austen.

24

Bazı anılar, Yasi'nin mutluyken zarif elleriyle yaptığı balonlar gibi, bellek dediğimiz şeyin derinliklerinden bir yerden yükseliveriyor. Onları çevreleyen "havanın hüznüne" (Bellow'un terimi) rağmen bu anılar, balonlar kadar hafif, parlak ve bir daha ele geçmez şeyler. İran'daki son haftalarımda kızlarımla Perşembe günlerinin dışında da şehrin değişik yerlerinde buluştuk. Amerika'daki arkadaş ve akrabalara hediye almaya karar verdiğimde birlikte alışveriş bile yaptık.

Bir akşamüstü kızlarımı bulmak için en sevdiğim kahvelerden birine gittim ama onları hiçbir yerde bulamadım. Bir garsonun yolunu kestim, çok yaşlıydı, siyah pantolonu biraz kısaydı, elinde bir tepsi pasta ile dumanı tüten iki bardak çay vardı. Birkaç genç kız görüp görmediğini sordum. "Yanlarında erkek var mı?" diye sordu. Ona hayretle baktım. "Hayır, sanırım yok." "O zaman arka odada olmalılar." Lokantanın olduğu yeri, sol tarafı işaret ediyordu. "Kuralları biliyorsunuz," dedi. "Yalnız kadınlar bu bölümde oturamaz."

Kızlarım cam kenarında oturuyordu. Bu geniş salonda dolu olan tek bir masa daha vardı, duvar kenarında küçük bir masada iki kadın kahve içiyordu. Mana neşeyle, "Erkek yoksa, ayrıcalık da yok," dedi. "Nima olsaydı ilk kez bir işe yarardı." Hep birlikte olduğumuz bu son haftalarda Nesrin'in yokluğu daha çok hissediliyordu. Maşid'e ondan haber alıp almadığını sordum. Almamıştı. Biraz da acı bir sesle, "Hem zaten, haber olmaması iyi haber sayılır," dedi.

Mana da Azin de fotoğraf makinelerini getirmişti. Mana, "Kahve hatırası," dedi. Ayrılışım yakınlaştıkça tutkuyla, hayatımızın tüm ayrıntılarının fotoğrafını çekmeye başladım. Yanımda gerçek bir fotoğraf makinesi yoksa kendim fotoğraf makinesi oluyor ve Tahran yakınlarındaki dağ evimizin olduğu Polur'da kuşlarının uçuşunu, özellikle de sabahları şafak vakti, havanın o elle tutulur derecedeki temizliğini heyecanla yazıyordum.

Mitra hüzünlüydü. Ben gelmeden önce diğerlerine evindeki sorunları anlatıyormuş, sonra da devam etti. Hamid'in annesi Kanada'ya gitmelerine şiddetle karşıymış ve onun onayını vermemesi Hamid'in sürekli karar değiştirmesine yol açıyormuş. Asıl içerlediğim, gitmemize karşı çıkması değil, her zaman işimize karışması. Daha önce çocuk sahibi olmamızı istiyordu, çok yaşlanmadan henüz keyfini çıkarabilecekken bir erkek torunu olsun istiyordu; şimdi de bu. Mitra ile Hamid de kararsızdı. Hamid'in iyi bir işi, parasal garantisi vardı ama Kanada'da sıfırdan başlamaları gerekecekti. Değiştiğini hissediyordu, daha endişeli, daha duyarlı olmuştu; karabasanlar görmeye başlamıştı. Bir gece uyandığında bütün evin sallandığını hissetmiş, oysa başucundaki masayı sarsan kendisiymiş. Sinir içinde, "Bazen erkeklerin bu ülkede bir kadın olmanın ne demek olduğunu hiç anlamadığını düşünüyorum," dedi. Yasi, "Onlar için daha ko-

lay," dedi. Bir bakıma, burası bir erkek cenneti sayılabilir. Hamid, iyi para kazanırsak tatillerimizi yurtdışında geçirebileceğimizi söylüyor. Azin, "Herşey erkekler için kesinlikle daha kolay," dedi. "Evlenme ve boşanma yasalarına bir bakın; sözümona laik olan kaç erkeğin ikinci karı aldığına bir bakın." Mana, "Özellikle de bazı aydınlar, özgürlük ve bütün o diğer iddialarıyla gazetelere manşet olanlar," dedi.

Sanaz, "Bütün erkekler öyle değil," diye karşı çıktı.

Aniden neşelenen Azin, Sanaz'a döndü. "Evet, doğru. Senin yeni erkek arkadaşın gibi."

Sanaz kıkırdayarak, "Erkek arkadaş değil," diye karşı çıktı, uzun bir depresyon sürecinden sonra neşelenmişti. "Ali'nin bir arkadaşı." Bir açıklama yapması gerektiğini hissederek, "İngiltere'den bir ziyaret için geldi," dedi. "Daha önceden tanışıyorduk, Ali'nin aracılığıyla arkadaş olmuştuk. Bizim nikâh şahidimiz olacaktı. Bana bir nezaket ziyaret yaptı."

Mitra'nın gamzeleri ile Azin'in anlamlı gülüşü 'nezaket'in içinde başka şeyler de olduğunu ima ediyordu. Sanaz, "Ne?" dedi. "Yakışıklı değil." Gözlerini kısarak, "Aslında çirkin bile sayılır," dedi. Yasi umutla, "Sert bir tip?" diye önerdi. "Hayır, hayır, daha şey, çirkin sayılır ama çok iyi bir adam, düşünceli ve iyi kalpli. Erkek kardeşim ona takılıp duruyor ve ben bazen onunla birlikte gitsem mi, diye düşünüyorum. Geçen gün burada kısa kollu gömlek giyemediğinden ve yüzemediğinden yakınıyordu. O gittikten sonra erkek kardeşim onun taklidini yaparak, Bu çok zekice bir baştan çıkarma yolu ve benim aptal kız kardeşim tam da bunu yutacak kızlardan, diyordu."

Garson siparişimizi almak için geldi. *Café glacé* söyledim, sonra Mana'ya bakarak, "Daha sonra hepimize Türk kahvesi getirir misiniz?" dedim. Annem öğrencilerime Türk kahvesi ikram etmeyi bir alışkanlık haline getirdiğinden beri fal ba-

kar olmuştuk. Mana ile Azin falcılık yapmak için rekabet ederlerdi. Geçen sefer benimkine Azin bakmıştı ve Mana'ya yakında ona da sıra geleceğini söylemiştim.

Garson gidince Azin, "Onun fotoğrafını çekmek isterdim," dedi. "Siz onu oyalayın, ben de fotoğrafını çekeyim." Mana, "Onu nasıl oyalayacağız?" diye sordu. "Bu morukla flört ettiğimiz için hapse atılamamızı herhalde istemezsin!"

Garson siparişimle döndüğü zaman Azin yanımda oturan Yasi'ye işaretler yaparak fotoğraf makinesini kaldırdı, sanki duvara odaklıyormuş gibi dikkatsizce bana doğru çevirdi. Yasi garsona, "Benim kahvem sade olabilir mi?" diye sordu. Garson huysuzca, "Bilmem; şekeri önceden konur," dedi. Deklanşörün sesini duyunca aniden döndü, bizim masum yüzlerimize kuşkuyla bakıp gitti. Azin, "Nasıl çıkar bilmem," dedi. Göreceğiz. Fotoğrafta garson benim yanıbaşımda duruyor ama yüzü Yasi'ye dönük; ama yüzünün çenesinden yukarı bölümü görünmüyor. Başsız bedeni hafifçe öne eğik, bir elinde boş bir tepsi tutuyor; Yasi'yle ikimiz ona doğru bakıyoruz, ben sanki her an elimden çekip alınacakmış gibi bardağımı sımsıkı tutuyorum.

Daha sonra, o son birkaç hafta içinde çektiğimiz fotoğrafları sihirbazıma gösterdim. İnsan bir yerden ayrılmak üzere olunca, yalnızca sevdiği insanları özlemekle kalmayacağını, şu zamanda şu yerde birlikte olduğu insanı da özleyeceğini düşünüyor, çünkü bir daha bu durumda olamayacaksın.

Garson kahvelerimizi değişik renkte küçük fincanlarda getirdi, onu içerken İran'da garson olmanın güçlüklerini ve sorunlarını konuştuk, söyleyecek çok şeyi olup da söyleyememek gibi. Saatime baktım; şimdiden gecikmiştim. "Mana falıma baksın, sonra benim gitmem gerek," dedim. Kalemimi ve günlüğümü alırken Mana'ya her sözünü kaydedeceğimi ve bana söylediklerinden sorumlu olacağını söyledim. Cary

Grant'ın o muhteşem filmde söylediği gibi: "Bir sözcük yitirilmiş bir fırsat gibidir, söylendikten sonra geri alınamaz."

Mana kahve fincanımı aldı ve falıma bakmaya başladı: "Horoza benzeyen bir kuş görüyorum, bu iyi haber demek ama siz heyecanlısınız. Parlak görünen bir yol. Ve siz ilk adımındasınız. Aynı anda yüz şeyi birden düşünüyorsunuz. Yolun biri kapalı ve karanlık, diğeri açık ve aydınlık. İkisi de olası; seçim sizin. Bir anahtar var; bir sorun çözümleniyor. Görünürde para yok. Küçük bir tekne rıhtımda duruyor, henüz yelken açmamış."

25

Her gerçek sihirbaz, benim sihirbazım gibi, içimizdeki gizli büyücüyü uyandırıp, varlığından haberdar olmadığımız sihir gücünü ortaya çıkarır mı? İşte, benim şu anda hayalimde yeniden yaratmaya çalıştığım koltuğunda oturuyor. Ben yazarken koltuk şekilleniyor: ceviz ağacından, kahverengi bir minderi var ama biraz rahatsız, insanı uyanık tutuyor. Koltuk bu, ama o koltukta oturan o değil, benim. O kanepede oturuyor, aynı kahverengi minderi var, belki daha yumuşak, benden daha rahat görünüyor, bu onun kanepesi. Her zamanki gibi, tam ortada, her iki tarafında geniş boşluk bırakarak oturuyor. Arkasına yaslanmıyor, dik duruyor, elleri kucağında, yüzü ince ve zeki.

Konuşmaya başlamadan önce izin verin onu mutfağa göndereyim, çünkü çok misafirperver bir insandır ve bana çay veya kahve, belki de, dondurma ikram etmeden bu kadar çok konuşmama izin vermez. Bugün çay olsun, iki farklı kupada, onunki kahverengi, benimki yeşil. Onun kupaları,

soluk kotları, tişörtleri, çikolataları, zarif soylu yoksulluğu. O mutfaktayken sessiz kalıp yaşamındaki titizlikle düzenlenmiş alışkanlıkları düşüneyim: her gün gazetesini kahvaltıdan sonra belirli bir saatte okur, sabah ve akşam yürüyüş yapar, telefonu ikinci zilden sonra açar. Birden içimi bir şefkat sarıyor: bize ne kadar güçlü görünüyor, oysa yaşamı ne kadar da incinebilir.

Ve iki kupa çay getiriyor, ona, "Biliyor musun, bana bütün yaşamım bir ayrılıklar dizisiymiş gibi geliyor," diyorum. Kaşlarını kaldırıyor, kupaları masaya koyarken bana, bir prens beklerken karşısında bir kurbağa bulmuş gibi bakıyor. Sonra gülüşüyoruz. Hâlâ ayakta dururken, bu dört duvar arasında bu zırvalıkları söyleyebilirsin, ben senin dostunum. Seni affederim, ama bunları asla kitabına alma," diyorum. "Ama bu doğru," diyorum. "Hanımefendi, bize gerçekleriniz değil öyküleriniz gerek; başarılıysanız belki içine biraz gerçek sızdırabilirsiniz ama gerçek duygularınızı kendinize saklayın."

Tekrar mutfakta buzdolabını karıştırıyor. Küçük bir tabağın üstünde beş tane çikolatayla dönüyor. Karşıma, kanepenin hemen kenarına oturuyor. Ne yazık ki, evde bir şey kalmamış. Buzdolabında birkaç çikolatadan başka bir şey yok.

Bir kitap yazmak istediğimi ve bu kitapta bana öğrettiği şeyler için İslam Cumhuriyeti'ne teşekkür edeceğimi ona söyledim; bana Austen ile James'i, dondurmayı ve özgürlüğü sevmeyi öğrettiği için. "Şu anda bütün bunları yalnızca takdir etmek yeterli değil: Bunu yazmak istiyorum." "Austen'i yazarken bizleri ve Austen'i yeniden keşfettiğin bu yeri yazmadan edemezsin," dedi. "Bizi aklından çıkaramayacaksın. Bir dene, göreceksin. Senin bildiğin Austen bu yerin, bu ülkenin ve bu ağaçların ayrılamaz bir parçası. Onun Dr. French ile okuduğun Austen olduğunu herhalde düşünmü-

yorsun - Dr. French'ti, değil mi? Düşünüyor musun? Bu burada, film sansürcüsünün neredeyse kör olduğu, insanların sokaklarda asıldığı ve erkeklerle kadınları ayırmak için denizin ortasına perde gerildiği yerde okuduğun Austen. Bütün bunları yazarsam belki daha anlayışlı ve daha az öfkeli olabilirim."

O kanepesinde, ben koltuğumda, böylece oturuyor, sonsuza dek öyküler dokuyoruz, sallanan koltuğun önündeki yumurta biçimindeki ışık daralıp küçülüyor, ve işte yok oluyor. Işığı yakıyor ve konuşmaya devam ediyoruz.

26

İnsan hakları beyannamesine bir madde daha eklendiğini sık sık hayal ederim: hayal gücünü özgürce kullanma hakkı. Hayal kurma özgürlüğü ve hayal ürünü eserlerden kısıtlanmaksızın yararlanma özgürlüğü olmadan gerçek bir demokrasinin mümkün olmadığına zamanla inandım. Hayatı tam olarak yaşamak için, insanın özel dünyalarını, düşlerini, düşünce ve arzularını halkın önünde biçimlendirip ifade edebilme, kamusal ve özel dünyalar arasındaki diyaloga sürekli olarak erişebilme olanağına sahip olması gerekir. Yoksa var olduğumuzu, hissettiğimizi, arzuladığımızı, nefret ettiğimizi, korktuğumuzu nasıl anlarız?

Gerçeklerden söz ediyoruz, oysa duygular, düşünceler ve heyecanlarla yinelenip yeniden yaratılmadıkça gerçekler bizim için tam olarak var olamaz. Bana gerçekten var olmamışız veya yarı yarıya var olmuşuz gibi geliyordu, çünkü kendimizi hayal gücümüzle gerçekleştiremiyor ve dünyaya iletemiyorduk, çünkü hayal ürünü eserleri herhangi bir politik manevraya hizmet etmek için kullanıyorduk.

O gün sihirbazımın evinden ayrılırken, apartmanın merdivenlerinin en üst basamağına oturup defterime birkaç sözcük yazdım. 23 Haziran 1997 tarihini attıktan sonra yanına şöyle yazdım: "Yeni kitabım için." Bu kitabı yazmayı tekrar düşünmem için o günden sonra bir yıl geçmesi gerekti. Austen ve Nabokov ve onları benimle birlikte okuyup yaşayanlar hakkında yazmak için, elime kalemi almam içinse bir yıl daha geçmesi gerekti.

O gün sihirbazımın evinden ayrıldığımda güneş alçalıyordu, hava ılıktı, ağaçlar yemyeşildi ve benim hüzünlü olmak için pek çok nedenim vardı Herşey, her yüz yakınlığını yitiriyor, aziz bir anıya dönüşüyordu: anne babam, dostlarım, öğrencilerim, bu sokak, şu ağaçlar, aynadaki dağlardan çekilen gün ışığı. Yine de, belli belirsiz bir şekilde sevinçliydim, Muriel Spark'ın *Loitering with Intent* adlı harikûlade romanının kahramanının dediği gibi, "Yirminci yüzyılın sonunda bir kadın ve bir yazar olmak ne harikûlade bir şey!" diye düşünerek, sevinç içinde yoluma devam ediyordum.

SONSÖZ

24 Haziran 1997'de, Gatsby'nin bir zamanlar inandığı yeşil ışığa gitmek için, Tahran'dan ayrıldım. Dağları olmasa da hayret uyandırıcı şelaleleri ve pınarları olan bir şehirde, bir binanın altıncı katında yine yazıyor ve ders veriyorum. Hâlâ Nabokov, James, Fitzgerald, Conrad ve ABD'ye geldiğimden beri keşfettiğim Zora, Neale, Hurston ve Orhan Pamuk ve en sevdiğim İran romanlarından biri olan *My Uncle Napoleon*'un yazarı, Iraj Pezeşkzad gibi yazarları okutuyorum. Ve dünyamın artık Pnin'inki gibi sonsuza dek "taşınabilir dünya" olacağını biliyorum.

Ben İran'ı terk ettim ama İran beni terk etmedi. Bican'la ayrılışımızdan sonra görünüşte pek çok şey değişti. Artık Ma-

na'nın ve diğer kadınların adımlarında daha fazla isyankârlık var; başörtüleri rengârenk ve pardösüleri daha kısa; artık makyaj yapıyorlar ve erkek kardeşleri, babaları veya kocaları olmayan erkeklerle daha özgürce yürüyebiliyorlar. Buna paralel olarak baskınlar, tutuklamalar ve uluorta idamlar hâlâ sürüyor. Ama özgürlük isteği daha fazla; bunları yazarken gazeteyi açıp mollaların peşinden maymun gibi gitmemek ve anayasayı değiştirmek gerektiğini söylediği için ölüme mahkûm edilen bir muhalifi desteklemek amacıyla yakınlarda yapılan öğrenci gösterilerini okuyorum. Genç öğrencilerin ve eski devrimcilerin yazılarını, sloganları ve demokrasi isteklerini okuyorum ve şimdi genç İranlıların, devrimin çocuklarının inatla yaşam, özgürlük ve mutluluğu arama hakkı istemlerinin ve eski devrimcilerin kederli özeleştirilerinin geleceğimizi şekillendireceğine hiç inanmadığım kadar çok inanıyorum.

İran'dan ayrıldığımdan beri isteklerine saygı duyduğum için sihirbazımla konuşmadım ve ona yazmadım, ama onun büyüsü yaşamımın o kadar önemli bir bölümüydü ki, bazen kendi kendime soruyorum: O gerçek miydi? Onu ben mi yarattım? O mu beni yarattı?

Bazen eski öğrencilerimden yaşamlarını ve anılarını anlatan, ateş böceklerini andıran, e-mail'ler, Tahran veya Sydney damgalı mektuplar alıyorum. Nesrin'in sağ salim İngiltere'ye vardığını biliyorum. Fakat ondan sonra ona ne olduğunu bilmiyorum.

Mitra bizim ABD'ye taşınmamızdan birkaç ay sonra Kanada'ya gitti. Bana e-mail'ler gönderir ve düzenli olarak ararda ama uzun bir süredir ondan da haber almadım. Yasi koleje yazıldığını ve bir oğlu olduğunu söylüyor.

ABD'ye ilk geldiğimde Sanaz'dan da haber alıyordum. Beni Avrupa'dan arayıp evlendiğini ve üniversiteye devam etmek istediğini söyledi.

Yalnız Azin'den sık sık haber alamıyordum; Beni daha çok doğum günümde arıyordu. Eski bir öğrencimden Azin'in Allame'de, bir zamanlar benim verdiğim dersleri verdiğini, aynı kitapları okuttuğunu duydum. Biraz da hınzırca, Azin'den aldığı son haberde benim beşinci kattaki eski ofisimin yanına taşındığını söyledi. Onu ve güzel Nigar'ı sık sık düşünüyorum. Birkaç ay önce aniden California'dan aradı. Sesi o notalarını ezberlediğim sevinçli ve cilveli tonlarla doluydu. Tekrar evlenmiş; yeni kocası Kaliforniya'da yaşıyormuş. Eski kocası Nigar'ı elinden alınca artık Tahran'da kalmanın anlamı kalmamış. Üniversiteye yazılmak ve hayata yeniden başlamak gibi bir sürü düşüncesi vardı.

Maşid, Mana ve Yasi ben gittikten sonra da buluşmaya devam etmişler. Virgina Woolf ve Kundera'yı okuyor, filmler, şiirler hakkında yazılar ve bir kadın olarak kendi yaşamlarını yazıyorlarmış. Maşid çoktan hak ettiği yere yükselmiş, kıdemli editör olmuş ve kendi kitaplarını yayınlıyormuş.

Yasi İran'da kaldığı son yılda özel dersler vermiş, sevdiği öğrencileriyle dağlara tırmanıyormuş. Gönderdiği e-mail'ler bu yeni keşfettiği yeteneklerinin verdiği çılgınca sevinçle doluydu. Ayrıca lisans üstü çalışmaları için Amerika'ya gelmek için uğraşıyordu. Sonunda 2000 yılında Teksas'taki Rice Üniversitesi'ne kabul edildi ve halen doktorası için çalışıyor.

Nima öğretmenlik yapıyor. O benim doğuştan öğretmen dediğim tiplerdendi. Hâlâ James, Nabokov ve en sevdiği İranlı yazarlar üstüne parlak fakat bitmemiş incelemeler yazıyor. Hâlâ öykü ve fıkralarıyla beni eğlendiriyor. Mana şiir yazıyor ve geçenlerde kitabıma bir sonsöz yazdığımı, onun hakkında ne diyeceğimi bilemediğimi söyleyince, bana bunu gönderdi.

O bulutlu günün aydınlattığı odada *Madame Bovary*'yi okuyup şarap rengi tabaktan çikolataları yediğimiz o Perşembe gününün, hikâyenin başlangıcının üstünden beş yıl geçti. Günlük hayatımızın bitmez tükenmez yeknesaklığında pek bir şey değişmedi. Ama başka bir yerde ben değiştim. Her sabah doğan güneşle uyanıyor, dışarı çıkıp gerçeklik denen şeyin bir parçası olmadan önce aynanın önünde çarşafımı giyiyorum. Ama ben bir kitabın sayfalarında çırılçıplak soyunan bir başka 'ben' daha tanıyorum: kurgusal bir dünyada bir Rodin heykeli gibi hareketsizleştim. Ve siz görünüşümü anımsadıkça hep böyle kalacağım, sevgili okurlar.

TAHRAN'DA "LOLİTA" OKUMAK | *azer nefisi*

İran'da edebiyat tutkunu bir öğretim üyesi olan Azer Nefisi, İslam Devrimi'nden sonra başörtüsü takmadığı için Tahran Üniversitesi'nin kapıları yüzüne kapanınca, bazısı tutucu ve dindar, bazısı ilerici ve laik ailelerden gelen, ayrıca içlerinden birkaçı İslam Cumhuriyeti'nin hapishanelerinde yatan yedi kız öğrencisiyle kendi evinde gizli bir edebiyat kulübü kurar ve her Perşembe günü düzenli olarak biraraya gelmeye başlarlar. Sokakta dini düzenin tüm baskı ve kurallarını yaşarken, hocalarının evine adım atar atmaz çarşaflarını çıkarıp, pastalar, çaylar ve çiçekler eşliğinde sevinçler, düş kırıklıkları, hayatın dışına sürülen aşklar ve acı tatlı anekdotlardan oluşan apayrı bir âleme dalarlar; derken, Vladimir Nabokov, Henry James, Jane Austen gibi yazarlarla, onların Lolita, Humbert, Daisy Miller, Gatsby gibi roman karakterleri arasında, devrim-sonrası İran'da yaşayan kadınların hayatları ve radikal İslam'ın, tam bir erkek egemenliği ve zulmüyle kadınlara karşı açtığı savaş serilir gözlerimizin önüne, hem de bizzat bu kadınların kendi gözlemleri ve dilleriyle...

ISBN 975-8829-13-0

9 789758 829132